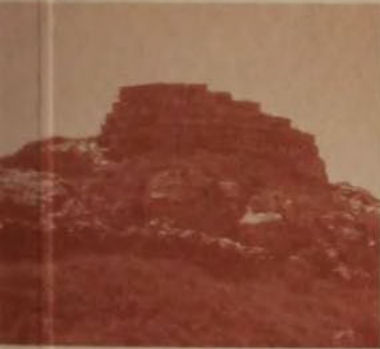

ΣΙΜΟΥ ΜΙΛΤ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

Πολιτιστικός Σύλλογος
ΣΙΦΝΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2014

ΣΙΜΟΥ ΜΙΛΤ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

*«Συναγάγετε τὰ περισσέυσαντα κλάσματα
ἵνα μὴ τι ἀπόλλυται».
(Ἰωάνν. ΣΤ', 12)*

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

Πολιτιστικός Σύλλογος
ΣΙΦΝΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2014

Φωτογραφίες:

Έξωφύλλου:

Άσπρος Πύργος στον Πλατύ Γιαλό
Άποψη από τό Θησαυρό τῶν Σιφνίων στους Δελφούς
Κάστρο, ἡ θέση τῆς Σχολῆς τοῦ Παναγίου Τάφου

Όπισθοφύλλου:

Ἡ θέση τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Θησαυροῦ τῶν Σιφνίων στους Δελφούς
Άποψη από τό Θησαυρό τῶν Σιφνίων στους Δελφούς

Ράχης:

Καρυάτιδα ἀπό τήν πρόσοψη τοῦ Θησαυροῦ τῶν Σιφνίων στους Δελφούς

Ἀρχεῖο Σοφίας Κατζηλιέρη

Ἀποκλειστικότητα: Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης
Γλαύκου 23 - Νηρέας, Ραφήνα 190-09
Τηλ.: 22940-24885. Κιν.: 693-2569774

Copyright: Simos Milt. Simeonidis
23 Glafkou str. - Nireas, 190-09 Rafina, GREECE,
Tel.: +30-22940-24885. Mob.: +30-693-2569774

Ἐκδοτική Παραγωγή **ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.**

Ἀρδηττοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

Αποτελεί κοινή διαπίστωση η ιδιαιτερότητα, ο πλούτος, το εύρος και η ποιότητα της πνευματικής και πολιτιστικής παράδοσης της Σίφνου, εντυπωσιακά δυσανάλογα της έκτασης και του πληθυσμού της.

Η ιστορία της Σίφνου είναι καταγεγραμμένη μέσα από ενδελεχείς έρευνες, συστηματική και επίπονη μελέτη του αγαπημένου συμπατριώτη μας Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, προσφορά αγάπης στο νησί μας.

Αποτελεί τιμή για τον Πολιτιστικό Σύλλογο Σίφνου και σταθμό στην 32χρονη πορεία του η ανάληψη της επανέκδοσης της «*Ιστορίας της Σίφνου*», που ήδη έχει εξαντληθεί και το ενδιαφέρον για την εξασφάλισή της εκδηλώνεται συνεχώς από Σιφνιούς, επισκέπτες και φίλους του νησιού μας, αποτελεί δε ασφαλή, ανεκτίμητη και αναντικατάστατη πηγή πληροφοριών και γνώσης για τους νέους μελετητές.

Θεωρώντας το βιβλίο αυτό πολύτιμο εφόδιο για όποιον ενδιαφέρεται να κατανοήσει βαθύτερα την ιστορική, πνευματική και πολιτιστική ταυτότητα της Σίφνου, με χαρά και ενθουσιασμό προχωράμε στην επανέκδοσή του και θερμά ευχαριστούμε τον κ. Σίμο Μιλτ. Συμεωνίδη για την πολυετή και ανυπέρβλητη προσφορά του στη Σίφνο αλλά και για την εμπιστοσύνη με την οποία περιβάλλει το Σύλλογό μας.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Πολιτιστικού Συλλόγου Σίφνου

Ιούνιος 2014

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η «*Ιστορία της Σίφνου από την Προϊστορική Έποχή μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*», Αθήναι 1990, σελ. 1-452, επανεκδόθηκε τό έτος 2012, δηλαδή μετά δώδεκα χρόνια, όπως και τώρα, μετά δωδεκαετία, παρίσταται ανάγκη νέας, τρίτης έκδοσης, λόγω εξάντλησης και της δεύτερης. Τό γεγονός βέβαια χαροποιεί γιατί φανερώνει τό ένδιαφέρον πού έπιδεικνύεται από συμπολίτες και φίλους του νησιού μας για τή μεγάλη πράγματι και ένδιαφέρουσα Ιστορία του.

Μέ ίκανοποίηση λοιπόν προερχόμαστε στην κάλυψη του ήδη υπάρχοντος κενού, μετά σχετική διαπίστωση του Πολιτιστικού Συλλόγου Σίφνου, ό οποίος ανέλαβε τή σχετική δαπάνη και, κατά παράκλησή μας, τήν εύθύνη διάθεσης της νέας έκδοσης υπέρ των πολυποίκιλων δραστηριοτήτων του πού συντελούν άποφασιστικά στη γενική πρόοδο του νησιού μας και της κοινωνίας του.

Έπ' εύκαιρία έπισημαίνουμε, ακόμη μία φορά, ότι ή έν λόγω έκδοση, ως Γενική Ιστορία της Σίφνου, διατηρεί, παρά τήν παρέλευση των χρόνων, ανέπαφη τήν αξία και έγκυρότητά της, δεδομένου ότι στηρίζεται σέ λεπτομερώς ήλεγμένες και διασταυρωμένες μαρτυρίες άρχαιακών πηγών και της βιβλιογραφίας μέ γνώμονα τή ρήση «*Ψυχή της Ιστορίας ή ΑΛΗΘΕΙΑ*».

Περαιτέρω θεματική ανάπτυξη (έπαύξηση) της Ιστορίας του νησιού μας είναι ασφαλώς δυνατή ακόμη και μέ τό πλούσιο ιστορικό υλικό πού έχουμε ήδη δημοσιεύσει στους 22 τόμους της έτήσιας έκδοσής μας «*Σιφνιακά*» (μέ δαπάνη πάντοτε του Δήμου Σίφνου), ώστε μία νέα έκδοσή της νά είναι πράγματι πολύτιμη. Σημασία όμως έχει ή περαιτέρω άνεύρεση και άλλων, άγνώστων, ιστορικών στοιχείων από διαφορετικές πηγές πού γνωρίζομε πολύ καλά ότι υπάρχουν, άλλ' άποκοιμούνται σέ Άρχεϊα τά όποια δέν ήταν δυνατόν νά προσεγγίσουμε έμείς, όπως λ.χ. της Γαλλίας, Άγγλίας, Ισπανίας, Μάλτας, άλλ' ακόμη και αυτής της Ιταλίας, όπου και μόνον έρευνήσαμε έμείς επί χρόνια, κατά τίς δυνάμεις μας, οικονομικές και διαθέσιμου χρόνου (δηλ. του συντόμου χρόνου των έτησίων άδειών των διακοπών μας από τήν Ύπηρεσία - έργασία μας). Μόνον έτσι και μέ τό ιερό πάθος της ιστορικής έρευνας πλουτίζεται μέ τό άπαραίτητο ιστορικό υλικό τό παρελθόν ενός τόπου, αναπτύσσεται και λαμπρύνεται. Διαφορετικά... άπλώς άναμασιέται, πολλές δέ φορές και κακοποιείται στην έπιδίωξη κάποιων νά φανούν μέ προσωπικές ύποθέσεις (όχι ντοκουμέντα), ότι άμφισβητούν γεγονότα ή ότι προσάγουν νέες θέσεις.

Θεωρούμε, τέλος, ότι θά ήταν εὐχῆς ἔργο ἂν θεσπίζονταν, ἀπό οἰκονομικά δυναμένους, ὑποτροφίες διενέργειας συστηματικῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν σέ εὐρωπαϊκά κρατικά καί λοιπά Ἀρχεῖα γιά τόν περαιτέρω ἐμπλουτισμό, ὅπως πρέπει, τῆς Ἱστορίας τῆς Σίφνου πού, κατά τήν ἄποψή μας εἶναι πράγματι μεγάλη καί ἄκρως ἐνδιαφέρουσα. Ἴσως μ' αὐτόν τόν τρόπο κάποιοι Σίφνιοι, νέοι ἐπιστήμονες, ἀπό τούς πολλούς πού, ἐπί τόσα χρόνια, εἰσέρχονται στά πανεπιστήμια, εὔρουν τήν εὐκαιρία νά δραστηριοποιηθοῦν στό σπουδαῖο αὐτό ἔργο γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται πολὺς χρόνος καί, ἀσφαλῶς, οἰκονομική ἄνεση ἢ συμπαράσταση.

Ραφήνα, Ἰούνιος 2014

Σῆμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ἡ «*Ἱστορία τῆς Σίφνου*», Ἀθῆναι 1990, δεύτερη μετά τήν ὅμοια τοῦ ἀειμνήστου σχολάρχου Καρόλου Ἰω. Γκιών (πού ἐκδόθηκε «ἐν Σύρῳ» τό ἔτος 1876), ὑπῆρξεν ἀναμφίβολα σημαντικό γεγονός στά ἐκδοτικά χρονικά τῆς Σίφνου τῆς περασμένης ἑκατονταετίας. Τοῦτο δέ ἐπειδή ἀνέταμε πολλά κεφάλαια τῆς παλαιᾶς ἐκείνης, προσέθεσε περισσότερο καί ἀπεκάλυψε ἄγνωστες πτυχές τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ νηιοῦ βάσει ἀνεκδότων, κυρίως, ἱστορικῶν στοιχείων, ἀποτόκων μακρυχρονίων ἐρευνῶν σέ ἀρχειακές πηγές τοῦ ἐσωτερικοῦ καί ἐξωτερικοῦ.

Μετά παρέλευση δωδεκαετίας ἀπό τῆς ἐκδόσεώς της καί παρά τήν, κατά τό διάστημα τοῦτο, δημοσίευση καί ἄλλου, πλουσίου καί λεπτομερειακοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου σέ διάφορα ἔντυπα καί, ὅλως ἰδιαίτερα, στούς δέκα (10) τόμους τοῦ περιοδικοῦ μας «*Σιφνιακά*», μέ τό ὅποιο εἶναι δυνατή μία ἀκόμη ἀνασύνταξή της (πολυσέλιδη μάλιστα), ἡ «*Ἱστορία τῆς Σίφνου*», ὡς Γενική Ἱστορία τοῦ νηιοῦ, διατηρεῖ ἀνέπαφη τήν ἀξία, σημασία καί ἐγκυρότητά της. Ἄλλωστε, τόσον αὐτή, ὅσο καί οἱ τόμοι τῶν «*Σιφνιακῶν*» καί οἱ λοιπές ἐκδόσεις μας ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμή καί τό κίνητρο ἀφύπνισης καί ἄλλων πού ἀπεφάσισαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν Ἱστορία τοῦ νηιοῦ μας, ἔστω πάρεργα, μέ τή διοργάνωση συνεδρίων. Τό γεγονός, πάντως, ἐπιτρέπει νά ἐλπίζομε σέ περαιτέρω προαγωγή της διά τῶν συμμετεχόντων συνέδρων. Τοῦτο δ' ἐφ' ὅσον καί ἐλάχιστοι ἀπό τούς τελευταίους ἠθέλαν προσκομίσει καί ἄλλα, ἀνέκδοτα στοιχεία, ἀπό ἀρχειακές πηγές πού δέν ἔχουν προσεγγισθεῖ. Διαφορετικά δέν ἔχομε νά ἀναμένομε τίποτε περισσότερο, παρά μίαν ἀνάπτυξη τοῦ συνεδριακοῦ τουρισμοῦ, χρησίμου, τέλος πάντων, καί τούτου.

Τό γεγονός τῆς ἐξάντλησης τῆς πρώτης ἐκδόσης τῆς «*Ἱστορίας τῆς Σίφνου*» καί τῆς ἐπίμονης ζήτησής της ἀπό πολλούς ἐνδιαφερομένους, ὀδήγησε φιλογενεῖς συμπολίτες, οἱ ὅποιοι θεωροῦν ἀπολύτως ἀναγκαῖα τή διαρκῆ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου, στήν ἀπόφαση ἀνάληψης τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης ἀνατύπωσής του καί τῆς, κατά τήν πρότασή μας, διάθεσης τῶν ἐσοδῶν ἀπό τήν πώλησή του ὑπέρ κοινωφελοῦς ἔργου στή Σίφνο. Μέ τήν εὐγενῆ αὐτή χειρονομία τῶν συμπολιτῶν, πρὸς τούς ὁποίους ἐκφράζομε θερμές εὐχαριστίες, πραγματοποιεῖται ἡ δεύτερη αὐτή ἐκδοση τῆς «*Ἱστορίας τῆς Σίφνου*» καί τίθεται στή διάθεση τῶν φιλιαναγνωστῶν.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

1. Από πολλά χρόνια υπήρχε επίμονο αίτημα συγγραφής της ιστορίας της Σίφνου γιατί τό σχετικό βιβλίο του σχολάρχη Καρόλου Ίω. Γκιών, πού είχε εκδοθεῖ πρίν ἀπό 114 χρόνια (τό 1876, ἐν Σύρω, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς εταιρίας ἡ Πρόοδος), ἐθεωρεῖτο πλέον ξεπερασμένο καί ἦταν, καί εἶναι, δυσεὔρετο. Τό αίτημα παρέμενε ἀνικανοποίητο, παρὰ τό γεγονός ὅτι πολλοί Σίφνιοι, κορυφαῖοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων, θά μπορούσαν ἄριστα νά φέρουν σέ πέρας τό σημαντικό αὐτό ἔργο. Ὅμως δέν τό ἔκαναν γιατί ἐγνώριζαν πολύ καλά ὅτι χρειάζονταν πρὸς τοῦτο ἐπίπρονες καί μακροχρόνιες ἐρευνητικές ἐργασίες, γιά τήν ἀνεύρεση νέων στοιχείων ἱκανῶν γιά τήν ἀνασύνταξη τῆς ιστορίας τοῦ νηιοῦ, πράγμα πού, γιά δικούς τους λόγους, δέν μπορούσαν νά ἐπιχειρήσουν.

Πρίν μερικά χρόνια ἐγινε μία καλή προσπάθεια μεταγλώττισης τοῦ βιβλίου τοῦ Κ.Ι. Γκιών σέ μορφή δημοτική πού δημοσιεύθηκε σέ μακρές συνέχειες ἀπό τίς στήλες τοπικῆς ἐφημερίδος. Πρόθεσή της ἡ γνωστοποίηση στους νεότερους Σιφνίους τοῦ ιστορικοῦ παρελθόντος τοῦ τόπου τους, ὅπως τό εἶχε σκιαγραφήσει ὁ ἀείμνηστος Γκιών, ὁ ὁποῖος ὅμως εἶχε γράψει τό βιβλίο του «μόνον δοθήματα ἔχων τήν πτωχὴν βιβλιοθήκην του», σύμφωνα μέ τά ἀναφερόμενα ἀπό τόν ἴδιο στά «προλεγόμενα τοῦ συντάκτου». Τό ἀξιόλογο αὐτό ἐπιχείρημα δέν μπόρεσε φυσικά νά προσθέσει τίποτα περισσότερο, δεδομένου ὅτι τό πρόβλημα δέν ἦταν μόνο γλωσσικό. Τό ζητούμενο ἐξακολουθοῦσε νά παραμένει ἡ ἀνάγκη ἐνός γενικοῦ καί εὐχρηστοῦ βιβλίου, πλουτιομένου μέ τά νέα στοιχεῖα τῆς ιστορικῆς ἐρεύνης πού, ὅπως φανέρωναν μικρές, κατά καιροῦς, ἐκδόσεις, ἦταν πολλά καί σημαντικά.

2. Κατά τήν, ἐπί τριανταπέντε χρόνια, πολύμοχθη καί πολυέξοδη ἐνασχόλησή μου μέ τίς ιστορικές ἐρευνες περὶ Σίφνου, πολλές φορές μοῦ εἶχε γεννηθεῖ ἡ ἐπιθυμία νά συγγράψω τήν Ἱστορία της, παρακινούμενος ἀπό τό πλῆθος τῶν νέων πληροφοριῶν κατά τήν ἐπεξεργασία τοῦ ὑλικοῦ ἑκατοντάδων ἐγγράφων, ἀνεκδότων ἐγγράφων, πού διέθετα ἀπό τίς ἐρευνές μου σέ Ἀρχεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὅμως, τόσο ἡ ὑπέρογκη, γιά τίς οικονομικές μου δυνατότητες, δαπάνη γιά τήν ἐκδόσή της, ὅσο, κυρίως, ἡ ἀνεύρεση σπουδαιότατων ιστορικῶν μαρτυριῶν, κατά τό συνεχιζόμενο ἐπίμονο ἐρευνητικό μου ἔργο, πού συμπλήρωναν κενά, ἀποκαθιστοῦσαν σφάλματα καί ἀπεκάλυπταν ἐντελῶς ἄγνωστες πτυχές τοῦ παρελθόντος τοῦ νηιοῦ, μέ ἔκαναν νά

διοτάζω και με ανάγκαζαν να μεταθέτω τον χρόνο της συγγραφής της. Άλλωστε, με τό περίγραμμα που είχα σχηματίσει βάσει του πλήθους των νέων μαρτυριών, την φανταζόμουνα (και όπως είναι δυνατόν να γίνει με μία λεπτομερειακή ανάπτυξη και παράθεση των Πηγών) πολύτομη Ίστορία της Σίφνου, έργο δηλαδή οικονομικά ακατόρθωτο για τις δυνάμεις μου. Σχετικές προτάσεις μου προς διάφορα πρόσωπα, πατριωτικά σωματεία κλπ., συναντούσαν παγερή αδιαφορία ή και δυσπιστία, παρά τό γεγονός ότι, κατά καιρούς, έδιναν στη δημοσιότητα διβλία-δείγματα της σπουδαιότητας του έργου που έπιτελούσα. Ακόμη και τό διβλίο μου για τά Μοναστήρια της Σίφνου, Αθήνα 1984, στό όποιο έχω παραθέσει αυτούσια ανέκδοτα έγγραφα και πατριαρχικά σιγίλλια μεγάλης ιστορικής σημασίας, δέν συνεκίνησε, όπως θά έπρεπε, εκείνους που έχουν την δυνατότητα να ενισχύσουν τις προσπάθειές μου, ούτε εκείνους που διευθύνουν πνευματικά ιδρύματα τά όποια, όπως διατείνονται, θεραπεύουν παρομοίους σκοπούς. Αν μάλιστα λίγοι καλοί φίλοι, στη Σίφνο και στην Αθήνα, δέν εφρόντιζαν ιδιαίτερα για τή διάθεση αυτού του διβλίου, θά κατέλιπε μεγαλύτερο, από όσο τελικά προέκυψε, έλλειμμα.

3. Έτσι, ενώπιον των μονίμων αρνητικών δεδομένων και, κυρίως, του κινδύνου να μή γραφεί ποτέ μία σύγχρονη Ίστορία της Σίφνου, όπως την φανταζόμουνα και έπιθυμούσα ή, τό χειρότερο, να προκύψει κάποτε κάποιο άλλο κείμενο-ανάμασημα των ήδη γνωστών, και αυτών κακοποιημένων, απεφάσισα τελικά να παραμερίσω τά όνειρα και να συγγράψω κάτι διαφορετικό, ένα εκλαϊκευμένο έργο, χωρίς πολλές έπεξηγήσεις και διβλιογραφικές παραπομπές, που είναι κουραστικές για τον μή ειδικό αναγνώστη, τό όποιο θά στηρίζονταν, τόσο στις διάσπαρτες διβλιογραφικές πηγές, όσο και στό μεγάλο πλήθος των ανεκδότων μαρτυριών του Αρχείου που έχω συγκροτήσει. «Δουλεύοντας» νυχθημερόν και επί τρία συνεχώς χρόνια τά στοιχεία μου, έπέτυχα να συρράψω τις πληροφορίες σε μία λογική συμπύκνωση και να δημιουργήσω τό παρόν διβλίο, ενσωματώνοντας ικανό μέρος των ανεκδότων πηγών σε κείμενο συνεχούς ροής. Σε ελάχιστα θέματα έπλατύασα κάπως την ανάπτυξη, προκειμένου να τονίσω την ιδιαίτερη σημασία τους και για να κινήσω τό ενδιαφέρον ειδικών έπιστημόνων. Σε όλα τά άλλα ακολούθησα ξερό, περιληπτικό, σύστημα γιατί γνωρίζω ότι είναι ικανά να αποτελέσουν, προσεχώς, έντελώς ξεχωρα πολυσέλιδα συγγράμματα, αρκετά από τά όποια έχω ήδη έτοιμα, όπως λ.χ. για την ιστορία της Εκκλησίας της Σίφνου, Ορθόδοξης και Λατινικής, για την Παιδεία και την Πνευματική Ζωή, για τή Διοίκηση και τή Δικαιοσύνη επί τουρκοκρατίας κ.ά. Τό διβλίο, έν τούτοις, καλύπτει, όπως πιστεύω, όλες τις ιστορικές περιόδους του νησιού, από την Προϊστορική Έποχή (3000 π.Χ.) μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο του 1940, ώστε ό αναγνώστης να σχηματίζει μία πλήρη εικόνα της ιστορικής πορείας του και της πολιτιστικής προσφο-

ρᾶς του. Ὡς γλῶσσα ἐχρησιμοποίησα αὐτήν πού μιᾶμε ὅλοι, τή σύγχρονη ἀπλῆ γλῶσσα, ἀποφεύγοντας μέ προσοχή τίς λαϊκίστικες διαστρεβλώσεις της.

4. Δίνοντας οτή δημοσιότητα τήν «Ἱστορία τῆς Σίφνου», παρέχω τή διαβεβαίωση ὅτι ἔχει γραφεῖ μέ ἀπόλυτη ὑπευθυνότητα καί αὐστηρή προσήλωση στίς μαρτυρίες τῶν Πηγῶν, ὕστερα ἀπό ἐξαντλητική διασταύρωση καί ἐπιτυχῆ ἐπιβεβαίωσή τους. Ὅπου, ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ ἔλεγχος δέν ἦταν δυνατός, δέν παρέλειψα νά ἐπισημάνω καταλλήλως τό ἀνεπιβεβαίωτο τῶν πληροφοριῶν. Ἡ ὅλη ἀνάπτυξη τοῦ κειμένου ἔχει γίνει μέ κριτικό πνεῦμα χωρίς τοῦτο νά σημαίνει ὅτι ἔχει παραβιασθεῖ, ἔστω καί στό ἐλάχιστο, ἡ ἀλήθεια. Γιά νά εὐκολυνθεῖ, τέλος, ἡ μελέτη τοῦ βιβλίου καί ἡ χρήση του, παρέθεσα στό τέλος πίνακες: α) πανομοιοτύπων ἀριθμοῦ σημαντικῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων, β) τῶν ὄσων ἐχρησιμοποίησα ἀρχειακῶν Πηγῶν, σέ εἰδική ἀνάλυση, καί τῆς βιβλιογραφίας καί γ) ὀνομάτων καί τόπων.

5. Στό μακρυχρόνιο ἐρευνητικό καί συγγραφικό μου ἔργο εἶχα τή συμπάρασταση ἐλάχιστων καλῶν φίλων πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τίς πιό θερμές εὐχαριστίες μου, ὅπως δέ ἰδιαίτερες πρὸς τήν οἰκογένεια τοῦ ἀειμνήτου φίλου-συμπολίτη Εὐαγγέλου Δημ. Βάου, πού πρόθυμα μοῦ παρεχώρησε ὁλόκληρο τό Ἀρχεῖο τῶν προγόνων της, οἱ πληροφορίες τοῦ ὁποίου ἐπέχυσαν φῶς σέ πολλά κεφάλαια τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ νησιοῦ. Αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά διαδηλώσω τήν εὐγνωμοσύνη μου (μολονότι γνωρίζω ὅτι δέν τό ἐπιθυμεῖ) πρὸς τόν σεβασμ. π. Josef Metzler, διευθυντή τῶν Ἀρχείων τῆς Sacra Congregazione de Propaganda Fide τοῦ Βατικανοῦ, ὁ ὁποῖος μέ τίς πολύτιμες συμβουλές καί ὑποδείξεις του, μέ καθοδήγησε στό γενικότερο ἐρευνητικό μου ἔργο καί μέ τίς εὐκολίες πού μοῦ ἐπιδαψίλευσε συνετέλεσε ὥστε νά συγκροτήσω, σέ μικροφίλμς, τό δικό μου Ἀρχεῖο Σίφνου, καί ἄλλων νησιῶν τῶν Κυκλάδων, μέ ἑκατοντάδες ἐγγράφων τῆς Sacra Congregazione. Αὐτά τά ἐγγραφα, ὅπως καί πολλά ἄλλα πού προέρχονται ἀπό διάφορα Ἀρχεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, θά ἀποτελέσουν τή βάση γιά τή συγκρότηση, ὄχι πολύ ἀργά, ἐλπίζω, τοῦ «Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Σίφνου», πού θά στεγασθεῖ στό νησί γιά νά προστεθεῖ, ἀκόμη μία βαθμίδα, στήν ὅλη πολιτιστική δομή του, ἀξία νά προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον Ἑλλήνων καί ξένων μελετητῶν, ἀλλά καί νά παροτρύνει τοὺς συμπολίτες-κατόχους παλαιῶν ἐγγράφων στόν περαιτέρω πλουτισμό του μέ αὐτά.

Τό παρόν βιβλίο καί τό «Ἱστορικό Ἀρχεῖο Σίφνου» πού ἔχω συγκροτήσῃ, ἀποτελοῦν ἐλάχιστες προσφορές μου στό ἀγαπημένο νησί τῆς μητέρας μου· στό νησί μέ τήν μεγάλη ἱστορία γιά τή διερεύνηση τῆς ὁποίας ἔχω ἀφιερῶσει τή ζωή μου. Ἐλπίζω ὅτι, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, θά μπορέσω, μέσα στό ὑπόλοιπό της, νά προσφέρω ἀκόμη περιοσότερα.

Ἀθήνα, 1 Ἰανουαρίου 1990

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΣΙΦΝΟΣ	9
Α. Φυσική διάπλαση, κλίμα.	9
Β. Πληθυσμός, κοινότητες, οίκισμοί, υπηρεσίες κλπ.	10
Γ. Γεωργία, κτηνοτροφία, προϊόντα, αλιεία.	11
Δ. Βιοτεχνία, ασχολίες, τουρισμός, εμπόριο.	11
Ε. Τουριστικά αξιοθέατα - ένδιαφέροντα.	
Έθιμα και παραδόσεις. Οί συνεχιστές	12
Όνομασίες της Σίφνου.	13

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ	15
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΚΥΚΛΑΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ	18
1. Χαρακτήρας, όρια και φάσεις του.	18
2. Οί συνοικισμοί.	19
3. Έθρησκεία και τά έθιμα.	20
4. Κοινωνία και ιδιωτικός βίος	21
5. Τά νεκροταφεία.	22
6. Οίκονομία, μεταλλευτική.	23
7. Έ τέχνη.	26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΚΥΚΛΑΔΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ	29
Α. Μεσοκυκλαδικός Πολιτισμός	29
Β. Κρητομυκηναϊκή Έποχή	30
Γ. Οί ΈΑκροπόλεις ΈΑγίου ΈΑνδρέου και ΈΑγίου Νικήτα.	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΚΑΙ Η ΕΘΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ.	36
--	----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΡΧΑΙΚΗ ΣΙΦΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ "ΚΑΘΟΔΟ" ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ.	39
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΙΩΝΙΚΗΣ ΣΙΦΝΟΥ	42
---	----

1. Οί νέοι άνθρωποι καί ρυθμοί ζωής.

"Ίδρυση πόλεων καί οίκισμῶν	42
---------------------------------------	----

2. Ἡ ἐσωτερική διοργάνωση. . . . .

3. Οἰκονομία. . . . .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΟΙ "ΠΟΛΥΧΡΥΣΟΙ" ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ	47
---	----

1. Οἱ μεγάλες ἀλλαγές καί ἡ συγκρότηση. . . . .

2. Ἡ "συνοίκηση" καί τὰ πολιτικά συστήματα. . . . .

3. Μεταλλευτική, βιοτεχνία, ἐμπόριο. . . . .

4. Κοινωνική Ζωή. Μορφωτικό ἐπίπεδο. . . . .

5. Δημόσια ἔργα, Ἀρχιτεκτονική. Τέχνη. . . . .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΤΑΡΑΧΕΣ. ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΣΑΜΙΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ	60
--	----

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ	65
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ ΚΑΙ Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ "ΕΛΛΗΝΩΝ"	69
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ	73
---------------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ	77
--	----

1. Ὁ πειρατικός καί ὁ Μιθριδατικός πόλεμος.

'Η κατάσταση κατά τὰ τέλη τοῦ Α' αἰ. π.χ.	77
2. Γεγονότα τοῦ Α' αἰ. μ.Χ. καί πολιτική διοίκηση.	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε	
ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ	82

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΦΝΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	
Η ΧΙΛΙΟΧΡΟΝΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	
ΑΡΧΑΙΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ	97

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	
ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	
ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	
Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ	112

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	
Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	115
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	
Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΔΑ COROGNA	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	
Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ GOZZADINI	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	
Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ	135
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε	
ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	141

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ
Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ	151
1. Οί νέες προϋποθέσεις καί ή άξιοποίησή τους.	151
2. Μεταστροφή τών Λατίνων στήν Όρθοδοξία.	155
3. Ό στάση κατά τής Λατινικής προπαγάνδας, τής πειρατείας καί τών πολεμικών γεγονότων.	157

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ . . . . .

1. Τό πολιτικό σύστημα	172
2. Κοινοτική διοίκηση καί όργανα.	173
α. Ό Γενική Συνέλευση του Κοινοῦ καί οί έκλεγόμενοι άρχοντες.	174
β. Οί Όπίτροποι	176
γ) Όρμοδιότητες καί δικαιοδοσίες τών κοινοτικών αρχόντων.	178
δ) Ό "Κοινή καντζελαρία" ή Γραμματεία τής Κοινότητας. Οί καντζελάριοι.	183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ . . . . .

1. Ό θρησκευτική ζωή	186
α) Ό Εκκλησία καί Όρχιερες Σίφνου	186
β) Ό Εκκλησιαστική διοργάνωση, αξιώματα, έσοδα, φορολογία.	189
γ) Ό όρθόδοξος καί ό λατινικός Κλήρος. Οί έκκλησίες, αρχιτεκτονική καί άγιογραφία.	196
δ) Διαπρέψαντες Σίφνιοι κληρικοί	201
ε) Τά Μοναστήρια, έπαρχιακά καί σταυροπηγιακά.	203
2. Κοινωνική Ζωή	205
3. Πνευματικός Βίος καί Παιδεία.	207

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Η ΣΙΦΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ.

ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΑ.	226
1. Οί οίκονομικοί παράγοντες	226
2. Οί μορφές τής Οίκονομίας	228
3. Ό έκταση του έργου τών έμπόρων	230

4. 'Η μεταλλευτική "άδράνεια".	233
5. 'Η Οίκονομία στους επόμενους αιώνες.	233

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	237
---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΣΙΦΝΙΟΙ ΣΤΟΝ ΥΠΕΡ ΠΑΝΤΩΝ ΑΓΩΝΑ	242
--	-----

1. 'Η Έναρξη τής 'Επαναστάσεως καί ἡ πορεία τῶν πραγμάτων στή Σίφνο κατά τή διάρκειά της.	242
2. Σίφνιοι 'Αγωνιστές.	260

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ	272
---	-----

1. 'Η ἄφιξη τοῦ Κυβερνήτου καί τά πρῶτα μέτρα ὀργανώσεως τοῦ Κράτους.	272
2. 'Η γενική κατάσταση στή Σίφνο καί ἡ πορεία τῶν πραγμάτων.	273

ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟ

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΔΥΣΧΕΡΕΣΤΑΤΗ ΠΟΡΕΙΑ	287
---------------------------------	-----

1. Μικρό σκιαγράφημα τοῦ γενικοῦ πλαισίου	287
2. 'Η διοικητική ὀργάνωση καί οἱ πολιτικές ἀντιπαράθεσεις.	289
3. Δημογραφικά στοιχεία, Οίκονομία, 'Υγεία.	294
4. 'Εκκλησία καί Μοναστήρια.	299
5. 'Εκπαίδευση. Σχολικά κτίρια. Διδάσκαλοι.	302
6. Τά ἀποτελέσματα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου. Οἱ Σίφνιοι φωτοδότες τοῦ 'Ελληνισμοῦ.	307

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ	313
--	-----

1. Δημοσιογράφοι, ἐκδότες, τυπογράφοι.	313
2. Λαϊκοί βάρδοι, στιχοπλάκοι, ἠθογράφοι, λασγράφοι, ἱστορικοί, ποιητές, ζωγράφοι.	318
3. 'Επιφανεῖς Σίφνιοι.	321

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΙΚΟΙ ΝΕΚΡΟΙ	331
1. Πολιτικές εξελίξεις. Βαλκανικοί πολέμοι.	331
2. Α παγκόσμιος πόλεμος. Μικρασιατική καταστροφή	337
3. Β παγκόσμιος πόλεμος.	342
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	347

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΣΙΦΝΟΣ

A. Φυσική διάπλαση, κλίμα

Ἡ Σίφνος, μία ἀπό τίς Κυκλάδες, ἔχει σχῆμα τριγωνικό, ἔκταση 73,18 τ.χλμ. καί μήκος ἀκτῶν 70 χλμ. Εἶναι νησί ὄρεινό μέ ὑψηλότερες κορυφές βουνῶν τόν Προφήτη Ἴηλία (680 μ.), τόν Ἅγιο Συμεῶν (490 μ.), τόν Προφήτη Ἴηλία Τρουλλακιοῦ (463 μ.) καί τόν Ἅγιο Ἀνδρέα (427 μ.). Γεωλογικῶς ἀνήκει στήν κατώτερη ἐνότητα τῆς Ἀττικο-Κυκλαδικῆς Μάζης καί ἀποτελεῖται κυρίως ἀπό σχιστολίθους, γνευσίους καί μάρμαρα. Ἐχει μεταλλεύματα σιδήρου, μολύβδου, χρυσοῦ καί ἀργύρου. Μεγάλη ἐκμετάλλευση τῶν δύο τελευταίων ἔγινε κατά τούς προϊστορικούς καί τούς κλασσικούς χρόνους, ὅπως ἀπέδειξαν σύγχρονες ἐπιστημονικές ἔρευνες οἱ ὁποῖες στοχεύουν ἤδη καί στόν ἐντοπισμό νέων "ὀριζόντων" ἀποδοτικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Ὁ Πλίνιος (35,41,1) ἀναφέρει ὅτι *«ἐν Σίφνω εὐρίσκετο (καί) εἶδός τι λίθου ἦν κοιλαίνοντες διά τὸρνον κατεσκευάζον μαγειρικά ἢ ἐπιτραπέζια ἄγγεῖα, ἐπιφέρει δέ ὅτι ἡ λίθος αὕτη θερμαινομένη ἐν τῷ ἐλαίῳ ἐμελαίνετο καί ἀπεσκληρύνετο, φύσει οὔσα μαλακή»*.

Κατά μήκος τῶν ἀκτῶν ἀναπτύσσονται γραφικοί κόλποι, κολπῖσκοι, ὄρμοι, ἀπό τούς ὁποῖους οἱ Καμάρες ἀποτελοῦν τό λιμάνι διεξαγωγῆς τῆς συγκοινωνίας καί ὁ Πλατύς - Γιαλός, τό Βαθύ, ὁ Φάρος, ἡ Χερρόνησος φιλοξενοῦν καΐκια καί σκάφη ἀναψυχῆς. Οἱ ὄρμοι (Βρουλίδια, Ἀρτιμόνι, Γιαλούδια, Βλάση, Τσόχα, Βλυχάδα, Χοχλάκοι, Φυκιάδα, Χλακωπό, Σαοῦρες, Ἀποκοφτό, Σεράλια) καί τά ἀκρωτήρια (Χεροόνησος, Κοκκαλᾶς, Κοκκινόμυτης, Χοντροποῦ, Πούντα τοῦ Πολεμικοῦ, Μαῖστρας, Κοντοῦ, Καμινάκι, Ἀμόνι, Πέταλος, Σταυρός, Νάπος, Μαρμίκιλας, Ἑπταμάρτυρος, Ἅγιος Σώστης), δαντελωτό περίγραμμα τοῦ νησιοῦ καί πηγὴ ἐμπνεύσεως τῶν ποιητῶν. Μικρὴ νησίδα, ἀπέναντι ἀπὸ τό λιμάνι τοῦ Πλατύ Γιαλοῦ, ἡ Κυτριάνη, εἶναι "δεμένη" στό νησί μέ τήν ἀλυσίδα πανάρχαιων ἀναφορῶν καί ἑλληνοχριστιανικῶν παραδόσεων.

Βουνά, λόφοι και λοφίσκοι δέν έχουν επιτρέψει τόν σχηματισμό πεδιάδων για τίς καλλιέργειες πού γίνονται σέ λιβάδια και μικροεκτάσεις ή τεχνητά έδάφη μέ άντιστηρίγματα από ξερολιθιές ("λουριά"), 'Υπάρχουν δύο χείμαρροι, στό άνατολικό τμήμα οί "'Ερκειές", μήκους 3 χλμ., μέ έκβολή στόν όρμα της Σεράλιας, και ό "Λειβαδάς", μήκους 5 1/2 χλμ., στό μέσον περίπου του νηαιοῦ μέ κατεύθυνση πρός Β. και έκβολή στό λιμάνι τών Καμαρών, όπου και μικρή λίμνη. Έχουν καταγραφεί και έπτά σπήλαια, από τά όποια έξι (του "Ξεφυσιστή" στην περιοχή Τόσου Νεροῦ, του "Νονοῦ" στη θέση Κάμπα, οί "Σχισμάδες", στην περιοχή 'Αγ. 'Αναργύρων, ό "'Αράπης", στην περιοχή 'Αποκοφτοῦ- Χρυσοπηγής, ό "Κόπιακας", στη θέση "Έξω Κοντοῦ και "Δακορώνια", στοῦ Κάτω Κοντοῦ) έχουν μόνο έπιστημονικό - σπηλαιολογικό ένδιαφέρον. Τό έβδομο, όνομαζόμενο του "'Ελισαίου" ή "Πετρωτοῦ", είναι σπήλαιο τουριστικό διεθνοῦς προβολής. Εῦρίσκεται στη Δυτική πλευρά της κορυφογραμμής του Πραφήτη 'Ηλία και έχει πλούσιο σταλακτικό και σταλαγμικό διάκοσμο μέ φαντασμαγορία χρωμάτων. Τό μήκος του φθάνει τά 30μ., βάθος 12,5 και ὕψος 10μ. Συνολική έκταση 360 τ.μ. Δέν έχει άξιοποιηθεῖ ακόμη.

Τό κλίμα της Σίφνου είναι ήπιο και ὕγιεινό. Σχετικές μετρες κάνουν και όλα σχεδόν τά περιηγητικά κείμενα. 'Ο Coronelli στό Isolario του (1697) αναφέρει ότι "τό κλίμα είναι τόσο ὕγιεινό, ὥστε χωρίς τήν ανάγκη γιατροῦ και γιατρικῶν, οί κάτοικοι φθάνουν τά εκατό χρόνια ζωής και πολλοί από αὐτούς τά ξεπερνούν". 'Ο Tournefort επίσης, αποδίδοντας κι' αὐτός τή μακροβιότητα τών Σιφνίων στό καλό κλίμα, σημειώνει γεμάτος ένθουσιασμό: "'Ο άέρας, τό νερό, οί καρποί, τά άγρια πτηνά, τά οικόσιτα ζῶα, τό κάθε τι έδῶ, είναι θαυμάσιο".

Β'. Πληθυσμός, κοινότητες, οικισμαί, ὕπηρεσίες κλπ.

Στίς 5 'Απριλίου 1981 ό πληθυσμός της Σίφνου άνέρχονταν σέ 2.087 κατοίκους (άναλογία 29 κατοίκων ανά τ.χ.). Τό νησί είναι χωρισμένο σέ δύο Κοινότητες, της 'Απολλωνίας και του 'Αρτεμῶνος. 'Η Κοινότητα 'Απολλωνίας περιλαμβάνει τά χωριά ή οικισμούς Καταβατή, 'Εξάμπελα, Κάτω Πετάλι, Κάστρο, τή μία πλευρά του λιμανιοῦ τών Καμαρών, τούς οικισμούς Φάρου, Πλατύ Γιαλοῦ, Βαθέως και έχει έδρα τόν οικισμό 'Απολλωνία. 'Η όνομασία "'Απολλωνία" είναι νεότερη, τών μετεπαναστατικῶν χρόνων. Παλαιά όνομασία,

άλλά και δεύτερη σημερινή, του χωριού είναι "Σταυρί", είτε από την εκκλησία του Τιμίου Σταυρού, είτε από την σταυρική διάταξη του οικοδομικού συγκροτήματός του. Πρώτη γνωστή γραπτή μνεία της ονομασίας "Σταυρί" έχουμε από το 1677, όταν ο Γεώργιος Ἀντώνη Γαλίφου έδήλωνε σέ συμβολαιογραφικό έγγραφο "είς τό χωράφι τό δικό μου από προυκί μου όπου έχω στό Σταυρί...". Ἡ Κοινότητα Ἀρτεμώνος συγκροτεῖται από τούς οίκισμούς Ἄνω Πετάλι, Ἅγιος Λουκάς, Τρουλλάκι, Χερρόνησο, τήν ἄλλη πλευρά του λιμανιού τῶν Καμαρῶν (Ἁγία Μαρίνα) μέ ἔδρα τόν Ἀρτεμόνα.

Διοικητικά ἡ Σίφνος ὑπάγεται στόν Νομό Κυκλάδων, ἐπαρχία Μήλου, καί ἐκκλησιαστικά στή Μητρόπολη Σύρου. Ἐκτός από τίς δύο Κοινότητες στή Σίφνο ὑπάρχουν: Ἀστυνομικός Σταθμός, Εἰρηνοδικεῖο, Ὑποθηκοφυλακεῖο, Λιμενικός Σταθμός, Τελωνοσταθμαρχεῖο, Ταχυδρομεῖο, Ο.Τ.Ε., Δ.Ε.Η., Ὑγειονομικός Σταθμός, Φαρμακεῖο, Ὀδοντιατρεῖα, Γραφεῖα Τουρισμοῦ στήν Ἀπολλωνία καί Καμάρες, Ἐθνική Τράπεζα, Ἀντιπρόσωπος Ἐμπορικής Τραπεζῆς, Ταχ.Ταμιευτήριο, Πρακτορεῖα Ταξιδίων στήν Ἀπολλωνία καί Καμάρες, Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο στό Κάστρο, Λαογραφικό Μουσεῖο στήν Ἀπολλωνία, Μουσεῖο Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης στό μοναστήρι τῆς Βρύσης, Πνευματικό Κέντρο του Ἰδρύματος "Στυλ.Πρόκου". Γιά τή Δημόσια Ἐκπαίδευση ὑπάρχουν στήν Ἀπολλωνία Λύκειο, Γυμνάσιο, Δημοτικό καί Δημοτικά Σχολεῖα στόν Ἀρτεμόνα, στίς Καμάρες καί τό Κ.Πετάλι.

Γ'. Γεωργία, κτηνοτροφία, προϊόντα, ἄλιεῖα.

Ἡ οἰκονομία του νησιού στηρίζεται, κατά κύριο λόγο, στή Γεωργία καί τήν, ὄχι μεγάλη, κτηνοτροφία του. Βασικά προϊόντα εἶναι οἱ ἑλιές, τό λάδι, κρασί, σῦκα, ἀμύγδαλα, σουσάμι, κρομμύδια-σκόρδα, κριθάρι-μιγάδι, λίγα ἔσπεριδοειδή καί κηπευτικά, κάπαρι καί καλό μέλι. Ἄγρια φυτά καί θάμνοι εἶναι ὁ μαστιχοφόρος σχοῖνος, ἡ φίδα, ἡ ἀγριελιά, ὁ σπάρτος, τό φασκόμηλο, ἡ ρίγανη, τό δενδρολίβανο καί ἡ ροδοδάφνη. Ἡ κτηνοτροφία ἀσχολεῖται μέ γίδες καί πρόβατα καί λίγα βωοειδή. Παράγει κρέας, τυρί μανούρι καί ξυνομυζήθρα. Ἡ ἄλιεῖα εἶναι περιορισμένη.

Δ'. Βιοτεχνία, ἀσχολίες, τουρισμός, ἐμπόριο.

Κύρια βιοτεχνική ἀπασχόληση, ἡ ἀγγειοπλαστική, ἐξακολουθεῖ τό ἔργο της, ὄχι ὁμως στήν παλαιότερη ἀνθηση. Παράγει τσουκάλια, στάμνες, πιάτα,

λεκάνες, φλυτζάνια, ποτήρια και διακοσμητικά κομψοτεχνήματα. Στις άλλες ασχολίες των κατοίκων περιλαμβάνονται ή ψαθοπλεκτική (τσάντες, καπέλλα, βεντάλιες κ.ά.), ή ύφαντουργία (διάφορα ύφαντά άργαλειού, τραπεζομάνδηλα, πετατέες, ταγάρια), είδη φούρνου και ζαχαροπλαστικής (κουλούρια, μπουρέκια, λουκούμια, άμυγδαλωτά, χαλβαδόπιτες, βανίλια κλπ.), και ή προσφορά ναυτικής τέχνης σέ ποντοπόρα πλοία, συνήθως Σιφνίων έφοπλιστών.

Ό τουρισμός του νησιαού βρίσκεται σέ συνεχή άνοδο. Όλο και κτίζονται μικρές ξενοδοχειακές μονάδες και οίκοδομές για έκμετάλλευση, πληθαίνουν τά έμπορικά καταστήματα και τά συναφή μέ τήν έξυπηρέτηση του τουρισμού επαγγέλματα. Βελτιώνεται συνεχώς τό όδικό δίκτυο μέ τή διάνοιξη νέων δρόμων, στήν όποία μετέχει δυναμικά και ή ίδιωτική πρωταβουλία, ή δέ εκτέλεση κρατικών λιμενικών έργων έδημιούργησε τίς προϋποθέσεις καλής προσεγγίσεως των άκτοπλοϊκών σκαφών. Η άπασχόληση από τήν τουριστική "βιομηχανία" περιορίζεται στους θερινούς μήνες, όμως μέ ρυθμούς έντονους. Η άναπτυσσόμενη κίνηση όδήγησε στήν άνάγκη ίδρύσεως τραπεζικών ύποκαταστημάτων. Πολλοί Σίφνιοι διαπρέπουν σέ όλες τίς έπιστήμες και τά επαγγέλματα, τόσο στήν Ελλάδα, όσο και στό έξωτερικό.

Ε'. Τουριστικά άξιοθέατα - ένδιαφέροντα.

Έθιμα και παραδόσεις. Οί συνεχιστές.

Ποικιλόμορφα τά άξιοθέατα και τουριστικά ένδιαφέροντα της Σίφνου, τόσο από άμόλυντες άκόμη φυσικές καλλονές, όσο και από άνθρώπινα δημιουργήματα, όπως ή τοπική λαϊκή άρχιτεκτονική (πού χρίζει ιδιαίτερης προστασίας) των κατοικιών και των εκκλησιαστικών μνημείων, οί πανάρχαιες Άκροπόλεις και πύργοι-φρουκτωρίες, τά άλώνια και οί δαντελλωτοί περιστεριώνες, οί άνεμόμυλοι πού χρονολογούνται από τή δεύτερη δεκαετία του 16ου αί. κλπ. Ίδιαίτερη έντύπωση προκαλούν οί έκατοντάδες πάλλευκες εκκλησίες, παμπάλαιες και νεότερες, όπως και ό έσωτερικός τους διάκοσμος μέ ώραιότατα ξυλόγλυπτα τέμπλα και άγιογραφικά έργα έπωνύμων και άνωνύμων άγιογράφων, δικέφαλους άετούς και μαρμάρινες γλυπτές διακοσμήσεις. Στήν κατηγορία των άξιόλογων ένδιαφερόντων περιλαμβάνονται και τά έθιμα και οί προαιώνιες παραδόσεις του τόπου. Οί Σίφνιοι, μόνιμοι κάτοικοι ή εκείνοι των μεγάλων παροικιών των Άθηνών και του Πειραιώς, τηρούν μέ περισσή εύλάβεια τή μεγάλη κληρονομία των προγόνων τους, τά έθιμα και τίς παραδόσεις και μάλιστα άνέγγιχτα και άνόθευτα από τίς ξένες επίδρά-

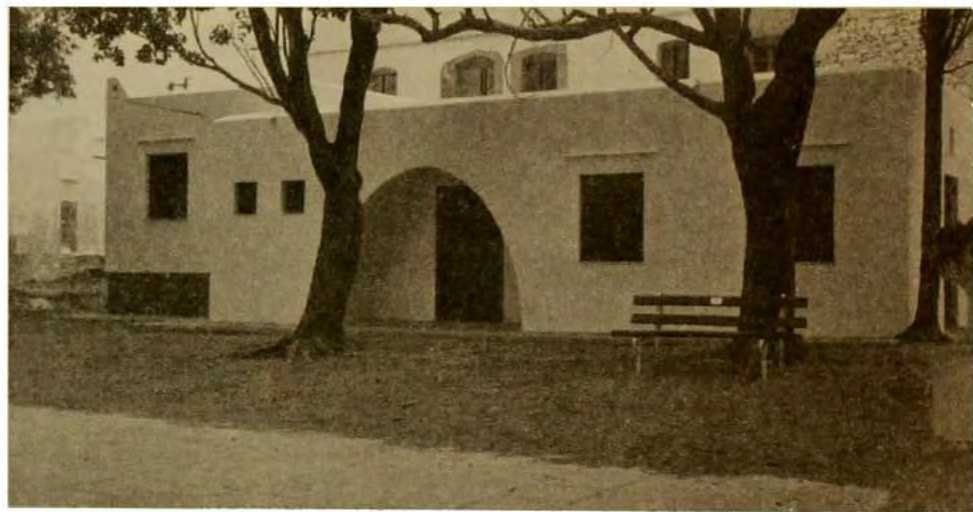
σεις. Ἀρχαιοελληνική καί χριστιανική ἡ ρίζα τους, ἐκδηλώνονται, κυρίως, στίς ἐορτές καί μνήμες τῶν Ἁγίων μέ θρησκευτικές τελετές καί πανηγύρια, λαϊκά πανηγύρια, στά ὅποια σερβίρονται ἀπό τόν "πανηγυρᾶ" πατροπαράδοτα φαγητά καί κρασί. Τά τοπικά ὄργανα, βιολί καί λαούτο, κορυφώνουν στή συνέχεια τήν εὐθυμία μέ λαϊκά χορευτικά τραγούδια καί σκοπούς, τούς ἴδιους ἐκείνους σκοπούς πού συντρόφευαν τούς προγόνους στούς παμπάλαιους καί δυσχερέστατους χρόνους, ὅπως φανερώνουν ἱστορικά ἔγγραφα. Οἱ πλούσιες πολιτιστικές μνήμες τοῦ νησιοῦ, ἀλλά καί οἱ σύγχρονες κοινωνικές ροπές τοῦ 20οῦ αἰ., παρουσιάζονται ἤδη ἀξια καί μέ σαφήνεια ἀπό τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό "Σίφνος" πού μεταδίδει στά 101 FM. Σύλλογοι καί Σωματεία τῶν Ἀθηνῶν, ὁ παλαίμαχος Σύνδεσμος Σιφνίων, ἡ Ἀδελφότης Σιφνίων "ὁ Ἅγιος Συμεών", ἡ Φιλόπρωχος Ἀδελφότης Σιφνίων Κυριῶν κ.ἄ. καί τό Πνευματικό Ἰδρυμα "Ἅγιος Ἰωάννης θεολόγος Μογκουῦ", μέ πανσιφναϊκές συνάξεις, ἡμερολόγια, εἰδικές ἐκδόσεις κλπ., συντηροῦν καί μεταδίδουν τήν ἀρχαία κληρονομία τοῦ νησιοῦ, τῆς μικρῆς μέν, ἀλλά περίλαμπρης Σίφνου. Ὅπως καί τό βιβλίο αὐτό, κύριος στόχος τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συγκέντρωση τῶν στοιχείων τοῦ ἱστορικοῦ (μόνον) παρελθόντος της.

Ὄνομασίες τῆς Σίφνου.

Γιά τήν προέλευση τοῦ ὀνόματος "Σίφνος" ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις. Ἐπικρατέστερη εἶναι ἐκείνη πού θεωρεῖ ὅτι ἐδόθηκε στό νησί τό ὄνομα τοῦ γιοῦ τοῦ ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Σούνιου, πού λεγότανε Σίφνος. Ἄλλοι θεωροῦν ὅτι προήλθε ἀπό τό ἐπίθετο "σιφνός" πού σημαίνει κενός, ἀδειος καί κούφιος. Τοῦτο δέ γιατί ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ νησιοῦ ἐπίστευαν πώς εἶναι κούφιο ἀπό τίς πολυάριθμες γαλαρίες τῶν μεταλλείων. Ὁ Φλωρεντίνος μοναχός Χριστ. Buonaldinondì πάλι, στό βιβλίο του γιά τά νησιά (ἀντίγραφο Μουσείου Κορρερ Βενετίας, στό ὅποιο σημειώνεται ὅτι ἡ συγγραφή τοῦ βιβλίου ἔλαβε τέλος τό 1420) γράφει: "Τό ὄνομα Siphanos ἀπό τόν ἀντίλαλο", πιθανόν ἀπό τό μετεωρολογικό φαινόμενο "σίφων", σίφουνας. Σέ ἀναφορά του πρὸς τό Βατικανό (4 Ἰουλίου 1663), ὁ καθολικός ἐφημέριος τοῦ νησιοῦ G.B. Patterio, σημειώνει: "Ἡ πόλη τῆς Σίφνου (τό Κάστρο) εἶναι κτισμένη ἐπάνω σέ ἕνα λόφο πού βρέχεται ἀπό τή θάλασσα καί ἀπό τίς τρεῖς σχεδόν πλευρές του. Γι' αὐτό, χωρίς νά μπορῶ νά ἐξηγήσω τό λόγο, ἡ πόλη καί ὁλόκληρο τό νησί ἔχει πάρει τό ὄνομα Σίφνος".

Καταβατή

Λαογραφικό Μουσείο

Φάρος

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Όπως είναι γνωστό, η Προϊστορία χωρίζεται σε δύο μεγάλες περιόδους, του Λίθου, από το άπώτατο παρελθόν (600.000 έτη π.Χ. έως το 2.800 π.Χ. περίπου) και του Χαλκού (2.800 - 1.100 π.Χ.). Η Έποχή του Λίθου υποδιαιρείται α) στην Παλαιολιθική, που υπολογίζεται ότι τελειώνει στα 8.000 π.Χ. β) τη Μεσαίολιθική (8.000 - 7.000) και γ) τη Νεολιθική περίοδο (7.000 - 2.800). Η Νεολιθική υποδιαιρείται στην Προκεραμική (7.000 - 6.000), την Άρχαιότερη Νεολιθική (6.000 - 5.000), τη Μέση (5.000 - 4.000) και τη Νεότερη (4.000 - 2.800).

Η Έποχή του Χαλκού υποδιαιρείται α) στην Πρωΐμη (2.800 - 2.000), β) τη Μέση (2.000 - 1.580) και γ) την Ύστερη (1.580 - 1.100). Οι υποδιαιρέσεις της Χαλκοκρατίας για τις Κυκλάδες αντιστοιχούν με την Πρωτοκυκλαδική, Μεσοκυκλαδική και Ύστεροκυκλαδική. Για την ήπειρωτική Ελλάδα με την Πρωτοελλαδική, τη Μεσοελλαδική και την Ύστεροελλαδική ή Μυκηναϊκή εποχή και για την Κρήτη με την Πρωτομινωϊκή, Μεσομινωϊκή και Ύστερομινωϊκή.

Είναι πλέον βέβαιο ότι οι Κυκλάδες είχαν ανθρώπινη ζωή, στις παραθαλάσσιες τουλάχιστον τοποθεσίες τους, από το τέλος της 5ης χιλιετίας π.Χ. Τα ευρήματα που έφερε στα φως η αρχαιολογική σκαπάνη στο νησάκι Σάλιαγκος, κοντά στην Άντίπαρο, που χρονολογούνται μεταξύ 4.300 - 3.900 π.Χ., καθώς και στην τοποθεσία "Κεφάλια" της Κέας (3.200 π.Χ.), φανερώνουν ότι και στα νησιά των Κυκλάδων υπήρξαν αναμφίβολα διάφορες παραλλαγές του Νεολιθικού Πολιτισμού. Οι νεολιθικοί νησιώτες διέμεναν σε μικρούς οικισμούς από καλύβες φτιαγμένες με πρόχειρα υλικά, αργότερα όμως

άντικαταστάθηκαν από μικρά όρθογώνια σπίτια με έξωτερικούς τοίχους κατασκευασμένους από πλίθες επάνω σε πέτρινα θεμέλια. Προστατευτικοί περίβολοι γύρω από τους πρώτους οίκισμούς δέν υπήρχαν, τουλάχιστον στην αρχή, οί δέ κάτοικοι ζούσαν από την κτηνοτροφία, τό κυνήγι καί τό ψάρεμα. Μνημεία της εποχής έχουν έπισημανθει σέ όλες σχεδόν τίς Κυκλάδες. Στή Μήλο μάλιστα βρέθηκαν λείψανα πανάρχαιου συνοικισμού (Φυλακωπή), οί κάτοικοι του οποίου φαίνεται ότι είχαν αναπτύξει σημαντική δραστηριότητα μέ κατάλληλη έκμετάλλευση των λατομείων του περίφημου όψιδιανού λίθου πού τόν έκαναν έξαγωγή καί σέ άλλα μέρη. Μέχρι την Αίγυπτο βρέθηκαν λεπίδες όψιδιανού πού είχαν χρησιμοποιηθει πριν από τό 3.400 π.Χ. Γίνεται δεκτό ότι οί νεολιθικοί κάτοικοι των Κυκλάδων είχαν στενές σχέσεις καί μέ άλλες νεολιθικές περιοχές του ήπειρωτικού χώρου.

Όλα τά στοιχεία δείχνουν ότι ή νεολιθική εποχή στίς Κυκλάδες έχει καταγωγή από προγενέστερη περίοδο της Έποχής του Λίθου, ή δέ αρχαιολογική έπιστήμη μόρεσε νά διακρίνει τί περίπου προηγήθηκε πολιτιστικά πριν από την έξαιρετης σημασίας κυκλαδική δημιουργία της Χαλκοκρατίας. Έτσι, από την είδωλοπλαστική του Σάλιαγκου διακριβώθηκε ή όψη της παλαιότερης βαθμίδος από την όποία προέρχεται ό πολιτισμός του, ένω από τό συνοικισμό καί τό τείχος πού τόν περιβάλλει έγινε κατανοητή μία πρώτη μορφή των όχυρώσεων της επομένης περιόδου, της Πρωτοκυκλαδικής. Τέλος, μέ τά εύρήματα στην Κεφάλα της Κέας, όπου, έκτός από τό συνοικισμό, άποκαλύφθηκε ένα πολύ σημαντικό νεκροταφείο μέ τάφους της Τελικής Νεολιθικής, γεφυρώθηκε τό κενό ανάμεσα στη Νεολιθική καί την Έποχή της Χαλκοκρατίας, τό όποιο άλλοτε έπίστευαν ότι ήταν άγεφύρωτο.

Η σημασία της συμμετοχής των νησιών του κυκλαδικού συμπλέγματος στη Νεολιθική Έποχή, πού υπήρξε μία από τίς σπουδαιότερες φάσεις έξελίξεως της άνθρωπότητας, είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Καί τουτο γιατί από αυτήν αρχίζει μία νέα πολιτιστική καί οίκονομική περίοδος, ή όποία όνομάζεται χαρακτηριστικά παραγωγική. Κατά τή διάρκειά της, έκτός από τή σημαντική βελτίωση στην έπεξεργασία των λιθίνων εργαλείων, συντελέσθηκαν κορυφαίες πράγματι άλλαγές οί όποτες, δικαιολογημένα, αναγνωρίζονται ως ή σπουδαιότερη επανάσταση στην ιστορία του ανθρώπινου γένους. Οί άλλαγές αυτές, πού έστηρίχθηκαν στην επινόηση της γεωργίας καί της κτηνοτροφίας, ήταν ή βαθμιαία έγκατάλειψη της νομαδικής ζωής καί ή μόνιμη έγκατάσταση σέ κάποια περιοχή, ή δημιουργία της έννοιας της ιδιοκτησίας, οίκογενειακής ή κοινοτικής, ή καθιέρωση κανόνων για τή ρύθμιση συγκρουσμένων

συμφερόντων και ή επίλυση τών διαφορών από τόν ικανότερο τής ομάδος.

Οί αλλαγές αυτές υπήρξαν τά θεμέλια επάνω στα όποια στηρίχθηκε και αναπτύχθηκε, ιδιαίτερα στις Κυκλάδες, και τή Σίφνο, ό ολόλαμπρος πολιτισμός πού ακολούθησε, ό Πρωτοκυκλαδικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΚΥΚΛΑΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

1. Χαρακτήρας, όρια καί φάσεις του.

Τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα του προϊστορικού πολιτισμού των Κυκλάδων διέκρινε καί απέκάλυψε πρώτος ο μεγάλος Έλληνας αρχαιολόγος Χρ. Τσούντας. Ο ίδιος έθεσε καί τά θεμέλια γιά τή συστηματική μελέτη του χρησιμοποιώντας τά στοιχεία από εύρηματα πού έφεραν στό φώς οί ανασκαφές του στή Σύρο, Πάρο, Άντίπαρο, Άμοργό, Σίφνο κ.ά. νησιά. Ο Τσούντας τόν απέκάλεσε «Κυκλαδικό Πολιτισμό», σήμερα όμως όνομάζεται «Πρωτοκυκλαδικός». Καλύπτει όλόκληρη τήν τρίτη χιλιετία π.Χ. καί εξέλισσεται περίπου παράλληλα μέ δύο άλλους λαμπρούς προϊστορικούς πολιτισμούς, τόν Πρωτομινωικό της Κρήτης καί τόν Πρωτοελλαδικό της ήπειρωτικής Ελλάδος. Τά γεωγραφικά του όρια περικλείονται στό χώρο που καταλαμβάνουν οί σημερινές Κυκλάδες, φαίνεται όμως ότι είχε στενή έπικοινωνία καί ανταλλαγές πολιτιστικών στοιχείων καί μέ τίς γύρω από τό Αίγαίο χώρες. Χωρίζεται σέ τρεις μεγάλες φάσεις, ατήν κάθε μία από τίς όποίες αποδίδονται ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία. Η πρώτη όριοθετείται μεταξύ 3.200 - 2.800 π.Χ., ή δεύτερη μεταξύ 2.800 - 2.200 καί ή τελική φάση μεταξύ 2.200 - 2.000 π.Χ.

Ο Κυκλαδικός Πολιτισμός είναι ένας από τούς παλαιότερους πολιτισμούς της Εύρώπης, ο γεωγραφικός δέ χώρος στόν όποιο αναπτύχθηκε έγινε από πολύ νωρίς ή γέφυρα γιά την πολιτιστική σύνδεση μεταξύ Εύρώπης καί Άσίας. Τό γεγονός ότι δέν δημιουργήθηκαν σ' αυτόν μεγάλα οίκιστικά κέντρα, όπως στήν Κρήτη, αποδίδεται κυρίως στή μικρή έδαφική του έκταση καί στήν έλλειψη καταλλήλων έδαφών γιά τίς καλλιέργειες. Οί βασικοί αυτοί λόγοι συνετέλεσαν αποφασιστικά στή δημιουργία μιας ιδιότυπης κοινωνίας στίς Κυκλάδες, μέ έντελώς δικό της νησιωτικό τρόπο ζωής καί ανάλογη όργάνω-

ση. Συγγενικές οικόγένειες, φαίνεται ότι συγκρότησαν μικρούς οικισμούς που αποτελούσαν αυτόνομες κοινωνίες, ή δέ ζωή των κατοίκων είχε δεθεί τόσο στενά με τή θάλασσα, ώστε τή μετέτρεψαν σε γέφυρα πολιτιστικής επικοινωνίας μεταξύ ήπειρωτικού ελληνικού καί μικρασιατικού χώρου. Οί πρώτοι οικισμοί βρίσκονταν σε παραθαλάσσιες τοποθεσίες καί απλώνονταν συνήθως σε πλαγιές χαμηλών λόφων για προστασία από τά στοιχεία της φύσεως καί από έξωτερικούς επιδρομείς.

2.- Οί συνοικισμοί

Στή Σίφνο καί στήν τοποθεσία 'Ακρωτηράκι του Πλατύ Γιαλού ό Τσουντας βρήκε προϊστορικό νεκροταφείο πρὸς τό μέρος της θάλασσας καί στόν υπερκείμενο λόφο ύπολείμματα οικισμού της παλαιότερης περιόδου της κυκλαδικής εποχής. Άλλον οικισμό της ίδιας περιόδου καί αριθμό τάφων έπεσήμανε στήν παραθαλάσσια τοποθεσία Βαθύ καθώς καί θεμέλια οικήμάτων σε άλλη θέση, τό Φρούδι του Καλαμιτίου.

Οί μικροί αυτοί συνοικισμοί της Σίφνου της Πρωτοκυκλαδικής Έποχής, ίσως καί άλλοι που δέν έχουν ακόμη έπισημανθεί από τούς αρχαιολόγους, ήταν διάσπαρτοι στίς παραθαλάσσιες τοποθεσίες του νησιού καί σε κάποια απόσταση ό ένας από τόν άλλο. Ό οικισμός του Πλατύ Γιαλού πρέπει να ήταν αρκετά μεγάλος γιατί τό νεκροταφείο του εκτεινόταν σε αρκετά στρέμματα, ενώ εκείνο στο Βαθύ ήταν μικρό. Στόν οικισμό του Πλατύ Γιαλού, όπου βρέθηκαν πολλά τεμάχια όψιανού λίθου, οί κάτοικοι είχαν τή δυνατότητα να έποπτεύουν από τό λόφο τους, τόσο τή θαλάσσια περιοχή, όσο καί τήν κοιλάδα που απλώνεται από τήν παραλία πρὸς τά ένδότερα. Οί κατοικίες των οικισμών ήταν κτισμένες πολύ κοντά ή μία στήν άλλη καί συγκοινωνούσαν μεταξύ τους με πολύ στενούς διαδρόμους, όπως απέκάλυψε ή αρχαιολογική σκαπάνη σε συνοικισμούς της ίδιας εποχής στή Νάξο, στή Σύρο καί στή Δηλο. Τά ύλικά που χρησιμοποιούσαν για τό κτίσιμό τους πρέπει να ήταν άκατέργαστες πλάκες καί λάσπη χωρίς άχυρα. Ξύλα, κλαδιά ή καλάμια με μία επίστρωση πηλού αποτελούσαν τίς έλαφρές στέγες τους καί στο έσωτερικό είχαν έπιχρίσματα με κονίαμα καί δάπεδο με πατημένο χῶμα ή μικρές πλάκες ή καί με τά δύο ύλικά. Περὶ τά μέσα της 3ης χιλιετίας ένα τείχος ένισχυμένο με πύργους περιβάλλει τούς οικισμούς, γεγονός που φανερώνει ότι άπειλοῦνταν από έξωτερικές εισβολές. Πρόκειται προφανώς για τόν μειωτικό κίνδυνο, τόν όποιο δέν κατάφεραν τελικά να ανακόψουν τά όχυρωματικά έργα των Κυκλαδίων.

3.- Ἡ θρησκεία καί τά ἔθιμα

Γιά τή θρησκεία τῶν κατοίκων τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς Σίφνου, ὅπως ἀλλῶστε καί τῶν ἄλλων νησιῶν, δέν εἶναι γνωστό σχεδόν τίποτα. Οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες ἔχουν βγάλει μερικά συμπεράσματα ἀπό τή μελέτη τῶν ἐθίμων τῆς ταφῆς καί ἄλλων ἐκδηλώσεων, δέν ἰσχυρίζονται ὅμως ὅτι αὐτά ἀποτελοῦν ὅπωςδῆποτε θρησκευτικές πίστεις καί λατρεῖς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σίφνου, ὅπως καί τῶν ἄλλων Κυκλάδων, πρὶν φθάσουν στήν καθαυτὴ θρησκεία, πέρασαν ἀπὸ τὰ προστάδιά της. Θεωροῦνται δέ προστάδια κάποιες πράξεις πού εἶχαν σχέση μέ τόν Ἄνθρωπο καί τή Γῆ-Φύση. Οἱ πράξεις αὐτές, ὅπως ἡ διαμόρφωση ταφικῶν συνηθειῶν, ἡ δημιουργία λατρευτικῶν ἀντικειμένων καί οἰκιακῶν λατρευτικῶν χώρων, εἶχαν παλαιότατο ὑπόβαθρο πού ἀνόγεται στή Νεολιθική Ἐποχή. Κατά τή μακραίωνη διάρκεια τῆς τελευταίας ὅπως γίνεται ἀποδεκτό, εἶχε ἀρχίσει νά διαμορφώνεται ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ δημιουργία εἶχε σχέση μέ τή δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου. Μέ αὐτήν, μέ τή δύναμη καί μέ τή φαντασία του μπορούσε νά ρυθμίζει καί νά ἐποπτεύει τήν παραγωγή. Δέν μπορούσε ὅμως νά ἀντιμετωπίσει τίς μικρές ἢ μεγάλες καταστροφές καί τό θάνατο πού ἐφθειραν καί τελικά κατέστρεφαν τόν ἄνθρωπο. Μέ τούς στοχασμούς του γύρω ἀπὸ τὰ θέματα αὐτά ἀρχισε νά ξεχωρίζει τίς δύο βασικές μορφές τῆς ζωῆς, τή Γέννηση καί τό θάνατο. Πηγή τῆς Ζωῆς ἦταν ἡ Γῆ, πιθανόν δέ ὁ ἄνθρωπος νά προέρχονταν ἀπὸ αὐτήν καί ὁ θάνατος, ὁ ἀναπόφευκτος θάνατος, νά ἦταν μία ἐπιστροφή στά σπλάχνα της.

Ἔτσι, στήν ἐπόμενη φάση, τήν Πρωτοκυκλαδική Ἐποχή, ὁ ἄνθρωπος δείχνει ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τούς νεκρούς του, γεγονός πού ὀδήγησε ἀπὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Κυκλαδίτες πρέπει νά ἐπίστευαν σέ μιά μεταθανάτια τουλάχιστον κατοικία ἢ διαμονή. Γιαυτό καί ἡ τοποθέτηση στούς τάφους κτερισμάτων, δηλαδή ἀντικειμένων προσωπικῆς χρήσεως τῶν νεκρῶν, ἀπὸ πιθανό φόβο ἐπιστροφῆς τους γιά ἀναζήτηση τῶν ἀγαπημένων ἀντικειμένων τους. Κτερίσματα ὅμως δέν βρέθηκαν σέ ὅλους τούς τάφους καί τό γεγονός ἔκανε ἄλλους ἐπιστήμονες νά διατυπώσουν τή γνώμη ὅτι ἡ τοποθέτησή τους δέν μπορεῖ παρά νά ἦταν ἓνα ὄπλο μόνο ἔθιμο. Ὁ Ἰσούντας, ἐπισημαίνοντας ὅτι τὰ κτερίσματα ἦταν ἀγγελία ὀρισμένων σχημάτων καί κακότεχνων μορφῶν, ἀκόμη καί κατά τήν πιό πρῶιμη περίοδο τῆς Ἐποχῆς, πού ἡ Τέχνη εἶχε σημειώσει σημαντική πρόοδο, διετύπωσε τήν ἄποψη ὅτι εἶχαν καθιερωθεῖ ἀπὸ

πολυχρόνια χρήση ως ταφικά μόνο κτερίσματα. Ίσως έτσι εξηγείται καί η μη ανεύρεση στους τάφους της Πρωτοκυκλαδικής Έποχής κτερισμάτων πιο εξελιγμένης μορφής καί τέχνης.

Παράλληλα μέ τά ταφικά έθιμα πρέπει νά είχαν καθιερωθεί καί κάποιες τελετές, πιθανόν όμαδικές, πού απέβλεπαν στόν έξευμενισμό ή τόν έξορκισμό τών νεκρών. Μικρές λιθόστρωτες επιφάνειες πού βρέθηκαν πλάϊ σέ νεκροταφεία έχρησίμευαν, κατά πᾶσα πιθανότητα, γιά νά τελοῦνται κάποιες νεκρικές τελετές. Τό λατρευτικό προστάδιο καί ή ιδιαίτερη σημασία πού απέδιδαν στή Γη οί προϊστορικοί κάτοικοι της Σίφνου θά φανεί καλύτερα στά έπόμενα καί στην αναφορά γιά τά πανάρχαια μέταλλεϊα τοῦ νησιοῦ.

4. Κοινωνία καί ίδιωτικός βίος.

Γιά τήν κοινωνική ζωή καί όργάνωση δέν υπάρχουν επίσης μαρτυρίες, οὔτε γιά τή Σίφνο, οὔτε γιά τά ἄλλα νησιά. Ἀπό τά ἀρχαιολογικά εὑρήματα οί έπιστήμονες προσπάθησαν νά συνθέσουν μία εἰκόνα της πιθανής μορφής της. Ἄν κάποιο από τά νησιά ἀποτελοῦσε πολιτικό κέντρο τοῦ κυκλαδικοῦ συμπλέγματος δέν εἶναι γνωστό. Ἄγνωστο εἶναι επίσης ἄν κάποιος οἰκισμός της Σίφνου ἀποτελοῦσε τό πολιτικό κέντρο της. Ἀπό τή διάταξη τών τάφων τοῦ νεκροταφείου στόν Πλατύ Γιαλό σέ συστάδες, φανερώνεται κάποια μορφή όργανώσεως τών πρωτοκυκλαδικῶν συνοικισμῶν της σέ γένη ή φυλές κάθε μία από τίς όποτες έχρησιμοποιοῦσε δικά της σημεῖο τοῦ νεκροταφείου γιά τήν ταφή τών νεκρῶν της. Εἶναι πολύ πιθανόν ὅτι κάθε οἰκισμός ἀποτελοῦσε ἕνα εἶδος αυτόνομου χωριοῦ πού μόνο του φρόντιζε γιά τήν επίλυση τών βασικῶν του προβλημάτων. Ἐνδείξεις γιά τήν ὑπαρξη ἀρχηγῶν στους οἰκισμούς δέν υπάρχουν. Τούς ἀναπλήρωνε προφανῶς ή όμαδική προσπάθεια στήν όποία πρωτοστατοῦσαν ἄτομα μέ ιδιαίτερες δυνατότητες. Ίσως οί τάφοι μέ τά περισσότερα κτερίσματα ή μέ τά κτερίσματα από μάρμαρο νά ἀνήκουν στά ἄτομα ἐκεῖνα.

Κατά τήν πρώτη τουλάχιστον φάση του Πρωτοκυκλαδικοῦ Πολιτισμοῦ ὁ λαός τών Κυκλάδων ἐζοῦσε εἰρηνικά καί δέν πρέπει νά ἦταν φιλοπόλεμος ὅπως προκύπτει από τά ἀρχαιολογικά δεδομένα. Τό ἐγχειρίδιο καί τό δόρυ από ὀρείχαλκο, τό τόξο καί ή σφενδόνα ἦταν ὁ ὄπλισμός τών Κυκλαδιτῶν της Πρώιμης Χαλκοκρατίας. Οί αἰχμές τών βελῶν κατασκευάζονταν από ὀψιανό λίθο, ἐνώ γιά τίς σφενδόνες χρησιμοποιοῦσαν μικρά θαλασσινά βότσαλα. Δη-

λαδή ο όπλισμός αυτός ήταν καθαρά άμυντικός. Οί έξωτερικοί έχθροί πού παρουσιάσθηκαν άργότερα άνάγκασαν τούς κατοίκους νά μεταφέρουν τούς οίκισμούς στά ένδότερα καί σέ θέσεις άπρόσιτες περιτειχίζοντάς τους μάλιστα γιά περισσότερη ασφάλεια.

Άπό τά διάφορα ταφικά εύρήματα τής Σίφνου βγαίνουν καί μερικά συμπεράσματα γιά τόν ίδιωτικό βίο τών κατοίκων τής κατά τήν Ίδια Έποχή, όπως λ.χ. γιά τόν καλλωπισμό καί τό στολισμό του σώματος. Άπό ένα τεμάχιο κόκκινου χρώματος πού βρέθηκε σέ διπλό τάφο (Τσουντας, τάφος Νο 142), προκύπτει ότι οί πρωτοκυκλαδικοί κάτοικοι τής Σίφνου, όπως καί άλλοι Κυκλαδύτες, χρωμάτιζαν στά σώματά τους διάφορα διακοσμητικά σχέδια. Τά χρώματα τά έτριβαν σέ μαρμάρινες φιάλες ή θήκες (πυξίδες) πού βρέθηκαν επίσης στους τάφους. Άκόμη φορούσαν περιδέραια καί βραχιόλια από πέτρινες χάνδρες. Γιά τό ξύρισμα χρησιμοποιούσαν λεπίδες από όψιανό καί γιά νά άποσπούν τρίχες χάλκινες λαβίδες. Μαρμάρινα πινάκια μέ περιχέλιωμα φαίνεται ότι χρησίμευσαν γιά κάσπτρα όταν τά γέμιζαν νερό καί έβλεπαν σ' αυτά τό πρόσωπό τους.

5. Τά νεκροταφεία.

Μερικές πληροφορίες γιά τό νεκροταφείο του Πλατύ Γιαλου είχε δώσει στά 1896 ο Ρολλak. Δύο χρόνια άργότερα έπραγματοποίησε τίς έρευνές του ο Τσουντας ο όποιος όμως εύρηκε τούς περισσότερους τάφους άνεσκαμένους. Ό ίδιος άνεκάλυψε έπτά ή όκτώ.

Τό νεκροταφείο αυτό, άν καί κατελάμβανε άρκετή έκταση, δέν πρέπει νά ήταν μεγάλο. Οί τάφοι δέν πρέπει επίσης νά ήταν πολλοί καί βρίσκονταν σέ συστάδες από τρείς, τέσσερις ή πέντε τάφους ή κάθε μία. Κάθε οίκογένεια συνήθιζε φαίνεται νά ένταφιάζει τούς νεκρούς τής λίγο μακρύτερα από τούς νεκρούς άλλων οίκογενειών. Τό σχήμα τών τάφων ήταν περίπου όρθογώνιο ή τραπέζιο καί είχαν διαστάσεις σέ μήκος 1 περίπου μέτρο, σέ πλάτος 0,58 καί βάθος 0,25 - 0,50 μ. Σχεδόν όλοι είχαν πλευρές κτισμένες μέ μικρές άκανόνιστες πέτρες, ένας όμως ήταν μέ πλάκες. Άπό αυτούς άλλοι ήταν άπλοτ καί άλλοι διπλοτ, δηλ. μέ δύο πατώματα, διόροφοι. Οί νεκροί είχαν συνήθως θέση δεξιόσ κατακλίσεως μέ τά σκέλη μεζεμένα πρós τά έμπρός καί τίς κνήμες πρós τά όπίσω, δηλαδή είχαν τό σχήμα άνθρώπου κατά τήν ώρα του ύπνου. Τό δεξί χέρι ήταν λυγισμένο στον άγκώνα, κάτω από τό σώμα καί ή παλάμη έφθανε κάτω περίπου από τό κρανίο. Καί τό όριστερό ήταν επίσης

λυγισμένο, ή δέ παλάμη του έφθανε μπροστά από τό κεφάλι. Είναι φανερό ότι για νά πάρει ό νεκρός τό συσπειρωμένο αυτό σχήμα χρησιμοποιούσαν, άμέσως μετά τό θάνατο και πρίν ψυχρανθει τό σώμα, βία. Στή συνέχεια τόν τοποθετούσαν στόν τάφο, όπου έβαζαν συνήθως και διάφορα άτομικά του αντικείμενα (τά κτερίσματα) από πηλό, μάρμαρο ή χαλκό και έκτιζαν, τέλος, τό έμπρός μέρος του τάφου.

Οί τάφοι στό νεκροταφείο αυτό είχαν χρησιμοποιηθει για τήν ταφή περισσοτέρων νεκρών, λ.χ. σέ έναν από αυτούς βρέθηκαν λείψανα τριών ανθρώπων. Χρονολογικά ανήκουν, όπως και οί τάφοι στό Βαθύ, στην παλαιότερη περίοδο της Πρωτοκυκλαδικής Έποχής, έκτός από δύο πού είναι νεότερης. Τό γεγονός αυτό και ή αξιολόγηση των κτερισμάτων τους απέδειξαν τήν όμαλή και άδιάκοπη εξέλιξη του Πρωτοκυκλαδικού Πολιτισμού στη Σίφνο σέ όλη τή χιλιόχρονη και πλέον διάρκειά του.

6. Οίκονομία, μεταλλευτική.

Σύμφωνα μέ τά εύρήματα των ανασκαφών και όπως φανερώνουν παραστάσεις σέ διάφορα έργα τέχνης, οί πρωτοκυκλαδικοί συνοικισμοί έστήριζαν τήν ύπαρξή τους σέ ένα είδος μικτής οίκονομίας (γεωργία - κτηνοτροφία - κυνήγι - άλιεία). Η ναυτιλία και τό έμπόριο μάλιστα ύπήρξαν ή μεγάλη επίδοση των Κυκλαδιτών από τή Νεολιθική Έποχή. Δοκιμασμένοι λοιπόν από παλιά στη θάλασσα διάνοιξαν κατά τή νέα Έποχή σημαντικούς δρόμους επικοινωνίας και συνετέλεσαν κατά δυναμικό τρόπο στην ανάπτυξη των πολιτιστικών επαφών και άλλων κοινωνικών σχέσεων και έκδηλώσεων. Σ' αυτούς άλλωστε αποδίδεται ή επινόηση του ναυπηγικού θαύματος της τρόπιδος των πλοίων μέ τήν όποία έγιναν κατάλληλα και ικανά για τήν αντιμετώπιση της μανίας της θαλάσσης χωρίς νά κινδυνεύουν νά αποκοπούν στα δύο.

Κατά τή Χαλκοκρατία όρχισε στις Κυκλάδες μία έποχή έκτεταμένων άνταλλαγών μέ τήν Κρήτη, τά παράλια της Άττικής, τή Βοιωτία, Εύβοια, Άργολίδα και Κορινθία, καθώς και μέ τή Μ. Άσία (Καρία, Τροία). Οί Κυκλάδες έκαναν εισαγωγές προϊόντων από τό Βόρειο Αίγαίο. Άπό τήν περιοχή αυτή βρέθηκαν άγγελια στη Σίφνο, Σύρο, Νάξο και Σαντορίνη. Εισάγονταν επίσης χρυσός, χαλκός και άλλα μέταλλα, έξάγονταν δέ από τίς Κυκλάδες όψιδιανός, άργυρος, κεραμικά και μαρμάρια άγγελια κ.ά. προϊόντα. Άπό τίς άρχές της τρίτης χιλιετίας π.Χ. ή Σίφνος είχε παραγωγή μολύβδου πού βοήθησε σημαντικά τήν οίκονομία της.

Κατά τήν περίοδο 2.800-2.200 π.Χ. μέ τήν ανάπτυξη τοῦ Μινωϊκοῦ Πολιτισμοῦ καί τή δημιουργία ἀπό τήν Κρήτη ἰσχυρῆς ναυτικῆς δυνάμεως, οἱ Κυκλαδῖτες ἀπέκτησαν μεγάλους ἀνταγωνιστές. Τά τολμηρά ταξίδια τους στή δυτική Μεσόγειο ἀποδίδονται στόν ἀνταγωνισμό αὐτό. Τά μακρόσχημα καράβιά τους μέ τά πολλά κουπιά, πού ἀπεικονίζονται σέ πολλά κεραμικά ἀγγεῖα καί ἄλλα ἔργα τέχνης, προξενοῦν πράγματι τό θαυμασμό. Αὐτά τά πλοῖα θά συναγωνίζονταν ἀσφαλῶς τά μινωϊκά καί θά τά ξεπερνοῦσαν σέ ἰκανότητα ναυσιπλοΐας μέχρι πού τελικά ἐπεκράτησε ἡ μεγάλη μινωϊκή ναυτική δύναμη. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο μέ τήν ανάπτυξη τῆς ναυσιπλοΐας καί τοῦ ἐμπορίου μέ τίς ἄλλες περιοχές τοῦ Αἰγαίου, τόν Εὐξεινο καί τήν Ἀδριατική, οἱ Κυκλαδῖτες ἦλθαν τότε σέ ἐπαφή μέ διαφόρους λαούς καί τούς πολιτισμούς τους καί ἐγνώρισαν νέα πολιτιστικά στοιχεῖα. Ἡ μεγάλη αὐτή δραστηριότητα τούς ἐξασφάλισε τήν ὑπεροχή στό Αἶγαῖο, ὅπου ὁ ρόλος τους στίς πολιτιστικές ἐξελίξεις ὑπῆρξε ἐνεργητικός καί συνεχῆς μέχρι καί τήν Ἀρχαϊκήν περίοδο.

Ἄλλη ἐπίδοση τῶν Κυκλαδῖτῶν ἦταν ἡ μεταλλοτεχνία τήν ὁποία παλαιότερα ἀπέδιδαν στούς Φοίνικες. Εἶναι ὅμως πλέον γνωστό ὅτι οἱ Φοίνικες κατά τήν Πρωτοκυκλαδική Ἐποχή δέν μπορούσαν νά διασχίσουν τίς ἑλληνικές θάλασσες καί ἦταν φυσικά ἀδύνατο νά κάνουν μεταλλευτικές ἐγκαταστάσεις καί ἐργασίες στά νησιά. Πρέπει νά σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ἀπό τήν ἀνάδειξη μερικῶν ἀγγειοπλαστικῶν καί μαρμαρογλυφικῶν κυκλαδικῶν κέντρων, τά σχετικά προϊόντα διοχετεύονταν σέ μεγάλο ἀριθμό σέ πολλές περιοχές.

Ὁ πλοῦτος σέ πρώτες ὕλες τῶν Κυκλάδων (ὄψιανός, μέταλλα, μάρμαρα), ἦταν πολύ φυσικό νά κινήσει τό ἐνδιαφέρον τῶν Μινωϊτῶν γιά τήν ἐξασφάλισή τους. Ἔτσι ἐδημιουργήθηκαν καί ἐγνώρισαν σημαντική ἀκμή οἰκισμοί στή Μήλο, Σύρο, Πάρο, Ἀμοργό καί θήρα, γίνεται δέ λόγος καί γιά κυκλαδίτικες ἐγκαταστάσεις στήν Κρήτη. Κατά τήν ἴδια ἐποχή στή Σίφνο παρατηρεῖται μία ἐντονη δραστηριότητα τῶν κατοίκων στήν ἐξόρυξη μεταλλευμάτων μολύβδου καί ἀργύρου, πού φανερώνει ταυτόχρονα τήν ὑπαρξη πυκνοῦ πληθυσμοῦ. Ὁμάδα ἐπιστημόνων διαφόρων εἰδικότητων (ἀρχαιολόγοι, γεωλόγοι, φυσικοί, χημικοί, κ.ἄ.) μεγάλων ἐρευνητικῶν Κέντρων τοῦ ἐσωτερικοῦ καί ἐξωτερικοῦ (τοῦ Γερμανικοῦ Bergau Museum γιά ἀρχαιολογικές ἐρευνες μεταλλείων καί τῆς τεχνολογίας τους, τοῦ Ἰνστιτούτου Πυρηνικῆς Φυσικῆς Max Planck τῆς Χαϊλδεμβέργης, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαϊλδεμβέργης, τοῦ Ἰνστιτούτου Χημείας Max Planck τοῦ Μάιντς, τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀτομικῆς Ἐνεργείας, τοῦ Ἰδρύματος Volkswagenwerk πού προώθησε τίς ἐρευνητικές

έργασίες στη Σίφνο μέσα στά πλαίσια ενός προγράμματος ἀρχαιομεταλλουργίας), ἐπραγματοποίησαν κατά τήν τελευταία δεκαετία συστηματικές ἐρευνες, τόσο στη Σίφνο, όσο καί στά πιό σύγχρονα ἐργαστήρια τῆς Εὐρώπης καί Ἀμερικῆς ἐπάνω σέ μεταλλευτικά δείγματα καί ἄλλα εὐρήματα τῶν μεταλλείων τοῦ νησιοῦ. Τά μέχρι σήμερα συμπεράσματα ἐπιβεβαιώνουν τήν ἔντονη μεταλλευτική δραστηριότητα τῶν κατοίκων του κατά τήν Πρώιμη Χαλκοκρατία (2.800-2.200 π.Χ.) καί φανερόν ὅτι ἡ Σίφνος ὑπῆρξε ἡ κυριότερη πηγή προμηθείας μεταλλευμάτων κατά τήν Ἑποχή ἐκείνη. Τά μισά περίπου ἀπό τά ἀντικείμενα μολύβδου - ἀργύρου τῆς πρώιμης Κυκλαδικῆς Ἑποχῆς πού ἐξετάσθηκαν στά ἐργαστήρια εἶναι ἤδη βέβαιο ὅτι ἔχουν κατασκευασθεῖ ἀπό μετάλλευμα τῆς Σίφνου. Οἱ πρῶτες ὠθήσεις γιά τήν ἐπεξεργασία καί ἐκμετάλλευση μεταλλευμάτων στίς Κυκλάδες συμπεραίνεται ὅτι πρέπει νά ἐδόθησαν ἀρχικά ἀπέξω καί, τό πιθανότερο, ἀπό τεχνίτες τοῦ Βορείου καί Βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου. Στή συνέχεια ἀνέπτυξαν καί βελτίωσαν τή μέθοδο ἐπεξεργασίας οἱ Σίφνιοι. Στή μεταγενέστερη ἐποχή τοῦ ἀρείχαλκου ἡ μεταλλευτική δραστηριότητα στη Σίφνο φαίνεται ὅτι δέν ὑπῆρξε ἴδια, ἐνώ ἐπανεμφανίζεται ἔντονη κατά τήν ἀρχαϊκή περίοδο.

Τά πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν εἶναι πολύ ἐνδιαφέροντα καί μποροῦν νά συνοψισθοῦν στά ἑξῆς:

α) ἡ ἐκμετάλλευση, κατά τήν προϊστορική ἐκείνη περίοδο, ἐξεκίνησε στήν ἀρχή ἐπιφανειακά μέ τή μέθοδο τῆς ἐκσκαφῆς. Τότε ἐδημιουργήθηκαν τά ὀρύγματα πού διατηροῦνται μέχρι σήμερα. Δείγματα τῆς δραστηριότητος αὐτῆς ἐπισημάνθηκαν στίς τοποθεσίες Ξερό Ξύλο, Ἅγιος Σίλβεστρος καί Ἅγιος Σώστης. Τήν ἴδια ἐποχή συνεχίσθηκε ἡ ἐκμετάλλευση βαθύτερα μέ ἀνεύρεση τοῦ μετάλλου σέ στοές πού ἀκολουθοῦν συνήθως τήν κλίση τοῦ πετρώματος ἢ κατεύθυνση κατακόρυφη. Τέτοιες ἐργασίες ὑπάρχουν στη στοά Νο 1 καί στό ὄρυγμα Νο 2 τοῦ Ἁγίου Σώστη, στη στοά Κάψαλος καί στίς πλευρές τοῦ ἐπιφανειακοῦ ὀρύγματος στό Ξερό Ξύλο.

β) ἡ ἐξόρυξη τοῦ μεταλλεύματος ἀπό τίς στοές ἐγίνονταν κατά διαστήματα ὠοειδοῦς, συνήθως, τομῆς, συγκεντρώνονταν καί ἐπεξεργάζονταν μέσα στίς στοές μέ λιάνισμα γιά τό ὅποιο ἐχρησιμοποιοῦσαν μικροῦς κοπάνους καί μεγαλύτερα πέτρινα ἀμόνια. Βαρειές λατῦπες παριστάνουν τά πιθανά ἐργαλεῖα ἢ κάποιο ἀπό τά ἐργαλεῖα μέ τά ὅποια διανοίγονταν στοές καί πηγάδια, ὅπως δέ φανερόν ὅτι πολυάριθμα κατάλοιπα ξυλάνθρακα στό δάπεδο τῶν προϊστορικῶν στοῶν, σάν φανάρια ἐχρησιμοποιοῦσαν τίς φλόγες ἀπό δαδιά.

γ) όλες οι προϊστορικές στοές, όταν τελειώναν οι εργασίες σ' αυτές, ξαναγεμίζονταν με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται ένα τέλειο κλείσιμο των χώρων όπου είχαν γίνει εξορύξεις. Η τελειότητα της εργασίας αυτής προξενεί βαθύτατη έντύπωση και άπροσμέτρητο θαυμασμό για τους ανθρώπους που την έφεραν σέ πέρας. Πρέπει πράγματι να ήταν άριστοι τεχνίτες. Κρίνεται ότι δεν υπήρχαν ιδιαίτεροι τεχνικοί λόγοι για τό τέλειο αυτό κλείσιμο των χώρων που είχαν προηγηθεί εργασίες. Έτσι σαν μοναδική εξήγηση του πράγματος παραμένει η λατρευτική αντίληψη των κατοίκων, η οποία τους υποχρέωνε στην έπούλωση των "πληγών" που είχαν δημιουργήσει τά ανθρώπινα χέρια στη Γη ή στη θεότητα Γη.

δ) για τή χύτευση του μεταλλεύματος ακολουθήθηκε η πρωτόγονη μέθοδος μεταλλουργίας κατά τήν οποία τήκονταν και ανάγονταν πολυμεταλλικό μετάλλευμα που είχε εμπλουτισθεί με ξυλάνθρακα χωρίς σuliπασμα. Επίσης, μολονότι παραμένουν υπό συζήτηση κάποιες τεχνικές λεπτομέρειες, φαίνεται ότι έγινονταν έκμετάλλευση άργύρου από μετάλλευμα μολύβδου με τή μέθοδο της κυπελώσεως.

ε) έκτός από τή μεταλλοφόρο ζώνη του 'Αγίου Σώστη, 'Αγίου Σιλβέστρου, Καψάλου, Ξεροῦ Ξύλου, έντοπίσθηκαν μεταλλευτικές εργασίες χρυσοῦ κατά τήν προϊστορική έποχή και στά νοτιοανατολικά του νησιού, στην άλλη μεταλλειοφόρο ζώνη 'Αγίου 'Ιωάννου, 'Αποκοφτοῦ, 'Ασπρου Πύργου, οι όποτες όμως δεν κατοχυρώνονται ακόμη με σίγουρες αποδείξεις.

Η έλλειψη αρχαιολογικών εύρημάτων, που θα έδιναν μιá σαφέστερη εικόνα της Πρωτοκυκλαδικής Σίφνου, όφείλεται στη μή έκτέλεση μεγάλων ανασκαφικών εργασιών. Τά πορίσματα όμως των έρευνών στους μεταλλευτικούς χώρους του νησιού, φανερώνουν τήν ύπαρξη μιās σημαντικά προηγμένης κοινωνίας της 'Εποχής, η οποία πρέπει να κατείχε αξιόλογη θέση στον γενικά περίφημο Πολιτισμό της.

7.- 'Η Τέχνη

Κατά τήν Πρωτοκυκλαδική 'Εποχή δεν υπάρχουν μνημειώδη, αλλά μικρά έργα, όμως φτιαγμένα με μεγάλη φαντασία και χάρη μοναδική. Κεραμικά, μαρμάρινα άγγελα, ειδώλια και έργα μικροτεχνίας χαρακτηρίζουν τή φάση αυτή.

Τά κεραμικά έργα τέχνης που βρέθηκαν σέ τάφους της Σίφνου είναι κυρίως κυλινδρικές και σφαιρικές πυξίδες με χαρακτηριστικά σχέδια ή γραπτά

κοσμήματα, διάφορα δοχεία με ή χωρίς βάση και τηγανοειδή σκεύη. Από αυτά ένα κεραμικό ποτήρι θεωρείται πολύ αξιόλογο. Είναι από τεφρόχρωμο πηλό και η επιφάνειά του καλύπτεται με αλοιφή έρυθρου πηλού, επάνω δέ σ' αυτήν υπάρχουν γραπτές γραμμές μελανού χρώματος που διασταυρώνονται λοξά.

Έργα από μάρμαρο είναι φιάλες, κακότεχνα πτηνά, πινάκια, σφαιρίδια από περιδέρια και βραχιόλια, είδωλα με ραβδοειδείς ή δχι κεφαλές κλπ. Άκόμη βρέθηκαν και διάφορες λαβίδες από χαλκό. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζουν τά είδωλα, ή σημασία των οποίων δέν μπόρεσε νά εξηγηθεί άκριβώς. θεωρήθηκαν ως παραστάσεις προγόνων, ως παιχνίδια για νά παίξει ό νεκρός, ως μορφές της άγνωστης μυθολογίας της Έποχής ή εικόνες θεότητας ή παραστάσεις της μεγάλης θεάς της Γονιμότητας κ.ά.

Τά άνωτέρω ταφικά εύρηματα, άρχαϊκότερης βασικά κατασκευής, είχαν φαίνεται καθιερωθεί από πολυχρόνια χρήση μόνο σάν κτερίσματα γιαυτό δέν έμφανίζουν σημαντική εξέλιξη, ούτε φυσικά αποδίδουν τίς ροπές πού άκολουθήσε ή Τέχνη καθ' όλη τή διάρκεια της Έποχής, ή όποία έχει νά παρουσιάσει αξιόλογα καλλιτεχνικά έργα.

Τά έργα αυτά της Πρωτοκυκλαδικής Έποχής, έχουν καταταγεί από τούς άρχαιολόγους σέ μεγάλες χρονολογικές κατηγορίες και ομάδες (πού είναι και ομάδες νησιών των Κυκλάδων) μέ όμοια ή παρόμοια καλλιτεχνικά, τεχνικά κλπ. στοιχεία. Η διάκριση έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί έπιτρέπει τήν κατανόηση πολλών κεφαλαίων της ζωής των πρωτοκυκλαδίων, όπως της οίκονομίας, της έπαφης μέ άλλους λαούς, της πολιτιστικής πορείας τους στους αίώνες, της λατρείας, τού τρόπου κοινωνικής διαρθρώσεως κλπ.

Στίς κατηγορίες αυτές κατατάσσονται (σέ ομάδες πού έχουν πάρει τό όνομά τους από τίς τοποθεσίες στίς όποίες βρέθηκαν τά πιό σημαντικά και αντιπροσωπευτικά αντικείμενα) και τά έργα Τέχνης της Σίφνου, ως έξης:

α) Πρωτοκυκλαδική Ι (ΠΚ Ι) από 3300/3200-2.800/2.700 π.Χ.

Στήν κατηγορία αυτή, πού περιλαμβάνει έργα της πρωϊμότερης πολιτιστικής ένότητας και στήν Όμάδα Πηλού (νεκροταφείου της Μήλου) κατατάσσονται έργα της Μήλου, Σίφνου, Άντιπάρου, Δεσποτικοῦ, Πάρου και Νάξου.

Τά κεραμικά έχουν άπλη έγχάρακτη διακόσμηση και περιλαμβάνουν σκύφους, κυκλικές πυξίδες μέ πῶμα, στενόλαιμους άμφορείς μέ σφαιρική κοιλιά και πίθους μέ ύψηλό πόδι. Τά λίθινα είναι κυρίως μαρμαρικά είδωλα, τά περισσότερα γυναικεία, τά δέ κοσμήματα και άλλα λεπτουργήματα (χάνδρες, περόνες, διαδήματα κλπ.) από άργυρο, μαλακούς λίθους, κόκκαλο, χαλκό κλπ.

β) Πρωτοκυκλαδική ΙΙ (ΠΚ ΙΙ) από 2800/2700 - 2400/2300 π.Χ.

Στήν κατηγορία αυτή καί στήν 'Ομάδα Σύρου, πού περιλαμβάνει έργα τής άκμης τής Κυκλαδικής Τέχνης, έντάσσονται έργα τής Σύρου, Σίφνου, Δεσποτικού, Πάρου, Νάξου, Κέρου καί 'Αμοργού.

Στά κεραμικά, ή έγχάρκτη διακόσμηση συνδυάζεται μέ σπειρες καί όμόκεντρους κύκλους καί διακόσμηση μέ σκοτεινή άμαυρή βαφή επάνω σέ ανοιχτόχρωμη επιφάνεια. Στά σχήματά τους περιλαμβάνονται άρύβαλλοι, τηγανόσχημα άγγελια, σκυφοί, φιάλες, άχινόσχημες πυξίδες κλπ. Στά λίθινα έργα έμφανίζεται μεγάλη ανάπτυξη, ιδίως στα είκονιστικά είδώλια, αλλά καί σέ άλλα σχήματα. Φιάλες, κύλικες, όρθογώνια πινάκια, καλυκόσχημες κύλικες, άρύβαλλοι, άχινόσχημες πυξίδες, σκυφοί, λεκάνες κλπ. μέ άνάγλυφες διακοσμητικές ταινίες, ζώνες άπά διαγραμμισμένα τρίγωνα, χαραγμένες σπειρες, λοξές αύλακώσεις κ.ά. διάκοσμο καί χρωματισμένα κόκκινα, γαλάζια, λευκά κλπ. Τά διακοσμητικά κ.ά. λεπτουργήματα έμφανίζουν καί αυτά σημαντική εξέλιξη.

γ) Πρωτοκυκλαδική ΙΙ, 'Ομάδα Καστριοϋ (μέχρι τό 2.100 π.Χ.)

Στήν ίδια κατηγορία, αλλά στήν 'Ομάδα Καστριοϋ, πού συνεχίζει καί λίγο άργότερα ως τό 2.100 π.Χ., κατατάσσονται έργα τής Κέας, Σύρου, Σίφνου, Δήλου καί Νάξου καί ακολουθοϋν, μέ άνάλογες κατατάξεις οί

δ) Πρωτοκυκλαδική ΙΙΙ (ΠΚ ΙΙΙ) από 2400/2300 - 2200/2100 π.Χ. καί

ε) Μεσοκυκλαδική (ΜΚ) από 2100/2200 - 1500 π.Χ.

Στήν τελευταία παρατηρείται ανάπτυξη τής άμαυρόχρωμης κεραμικής μέ απλά γεωμετρικά θέματα σέ ανοιχτόχρωμη επιφάνεια (Φυλακωπή τής Μήλου) πού όφείλεται είτε στή δυσχέρεια νά επιτύχουν στιλπνή όψη λόγω ποιότητας του πηλοϋ, είτε πιθανόν στό συρμό πού επικρατοϋσε τότε σέ περιαχές τής 'Ανατολής καί τής Συρίας.

Συμπερασματικά μποροϋμε νά ποϋμε ότι ή Σίφος, κατά τή μακραίωνα πολιτιστική πορεία τής Πρωτοκυκλαδικής 'Εποχής, είναι έξακριβωμένο ότι είχε καί αυτή τή δική της καλλιτεχνική συμμετοχή στή διαμόρφωση καί τή διάδοση του Πολιτισμοϋ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΚΥΚΛΑΔΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Α. Μεσοκυκλαδικός Πολιτισμός

Κατά τήν περίοδο του Μεσοκυκλαδικού Πολιτισμού, πού έκράτησε πεντακόσια χρόνια (2.000/1.900 - 1.550 π.Χ.), τά νησιά των Κυκλάδων διεδραμάτισαν σημαντικό ιστορικό καί πολιτιστικό ρόλο. Ἡ γνώμη πού επικρατούσε παλαιότερα, ὅτι εἶχαν ἐρημωθεί μετά τό τέλος τῆς Πρώϊμης Χαλκοκρατίας, ἔχει πλέον ἀνατραπεῖ. Ἀκόμη ἔχει ἀποδειχθεῖ, ἀπό εὐρήματα σέ πολλά νησιά, ὅτι ἡ μετάβαση ἀπό τόν πρωτοκυκλαδικά στό μεσοκυκλαδικό πολιτισμό πραγματοποιήθηκε κατά τρόπο ἀπόλυτα ὁμαλό. Σπουδαῖα μεσοκυκλαδικά κέντρα ὑπῆρξαν ἡ Μήλος, ἡ Πάρος, ἡ Κέα, ἡ Θήρα - Θηρασία, ἔχουν δέ ἐπισημανθεῖ μεσοκυκλαδικές τοποθεσίες στή Δῆλο, Τήνο, Σῦρο, Σίφνο, Ἀμοργό καί ἄλλοῦ. Τεμάχια ἀπό κεραμικά μινυακῆς τέχνης, πού χαρακτηρίζει τήν Ἐποχή αὐτή, βρέθηκαν κατά τίς ἀνασκαφές στό Κάστρο τῆς Σίφνου, ὅπου ἐπισημάνθηκε καί μικρός οἰκισμός.

Εἶναι βέβαιο ὅτι κατά τήν περίοδο αὐτή τά νησιά των Κυκλάδων διεδραμάτισαν ρόλο ἐνδιαμέσου, λόγω δέ τῆς μεγάλης ἐπαφῆς τους μέ τήν Κρήτη εἶχαν ἀρχίσει νά δέχονται ἔντονη ἐπίδραση ἀπό τόν ἀνερχόμενο μινωϊκό πολιτισμό καί νά παραλαμβάνουν στοιχεῖα του. Παράλληλα, λόγω τῆς γεωγραφικῆς τους θέσεως, ἔφεραν σέ ἀλληλοεπίδραση τόν κρητικό μέ τόν ἑλλαδικό πολιτισμό μέ ἀποτέλεσμα τήν τελική συγχώνευσή τους.

Κατά τή νέα φάση οἱ συνοικισμοί βρίσκονται, τόσο σέ παραθαλάσσιες, ὅσο καί σέ τοποθεσίες στά ἐνδότερα των νησιῶν πού ὁμως δέν ἀπέχουν πολύ ἀπό τή θάλασσα. Ἡ ἀρχιτεκτονική των σπιτιῶν τους φέρει πλέον στοιχεῖα τῆς μινωϊκῆς καί ἑλλαδικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἔχουν καλύτερες κατασκευές καί εἶναι πιό φροντισμένα στό ἐσωτερικό τους. Οἱ τοῖχοι ἔχουν ἐπιχρίσματα καί

τοιχογραφίες, μινωϊκής τεχνοτροπίας. Βάση της οικονομίας είναι η γεωργία και τό εμπόριο πού διεξάγεται μέ τήν Κρήτη και τήν ήπειρωτική Ἑλλάδα. Κτερίσματα δέν υπάρχουν συνήθως στους τάφους και εμφανίζεται τό ἔθιμο της ταφής τῶν παιδιῶν μέσα στους συνοικισμούς ἢ ἀκόμη και μέσα ἀτά σπίτια, κάτω ἀπό τό δάπεδο. Ἡ Τέχνη, τέλος, ἔχει περιορισθεῖ στήν κεραμική, σάν συνέχεια της πρωτοκυκλαδικῆς παραδόσεως, μέ κάποια ἐξέλιξη στά σχήματα τῶν ἀγγείων. Ἡ ἀπλή γεωμετρική διακόσμηση ἐμφανίζεται συμπληρωμένη μέ σχέδια πού ἔχουν θέματα παρμένα ἀπό τή φύση και μερικά ἀπό τά νεότερα ἀμαυρόχρωμα ἀγγεῖα ἔχουν διακασμήσεις μέ ἐρυθρό και μελανό χρώμα. Κυκλαδικά ἀγγεῖα αὐτῆς της ἐποχῆς θεωρεῖται ὅτι εἶχαν ἀντιγραφεῖ και στήν ήπειρωτική Ἑλλάδα.

Β. Κρητομυκηναϊκή Ἐποχή

Ἡ Κρήτη, περί τό 1950 π.Χ., ἔχει περάσει σέ ἀνότερη φάση πολιτιστικῆς ἐξελιξεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπό ἕναν "ἀστικό" βίο σημαντικότερο (μεγάλες πόλεις και ἀνάκτορα, ἀνάδειξη τοπικῶν βασιλέων, κοινωνική ἱεραρχία, οἰκονομική ἀκμή, ἐμπέδωση τάξεως και εἰρήνης κλπ.). Κατά τήν ἐποχή αὐτή ἡ Κνωσσός, δέν ἦταν μόνο πρωτεύουσα της Κρήτης, ἀλλά ἐνός πανίσχυρου Μινωϊκοῦ Κράτους πού κυριαρχοῦσε στό Αἴγαῖο και σέ ήπειρωτικά παράλια. Ἡ θαλασσοκρατία τοῦ ἡγεμόνα της Κρήτης Μίνωα εἶχε εὐεργετική ἐπίδραση στίς Κυκλάδες ὅπου ἐξαφάνισε τήν πειρατεία, ὀπεκατέστησε τήν εὐνομία και τήν τόξη και ἔδωσε μακρυχρόνια ἀσφάλεια γιά μιά εἰρηνική και δημιουργική ζωή. Στό σημεῖο αὐτά συμφωνοῦν και οἱ παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων της κλασσικῆς ἐποχῆς. Κατά τόν θουκυδίδη:

*«Μίνως γάρ παλαιάτος ὢν ἀκοῆ ἴσμεν ναυτικόν
ἐκτήσατο και της νῦν Ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπί
πλεῖστον ἐκράτησε και τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξε
τε και οἰκιστής πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο. Κά-
ρας ἐξελάσας και τούς ἑαυτοῦ παῖδας ἡγεμόνας
ἐγκαταστήσας, τό τε ληστρικόν, ὡς εἰκός, καθήρει
ἐκ της θαλάσσης ἐφ' ὅσον ἐδύνατο, τοῦ τὰς προσό-
δους μᾶλλον ἰέναι αὐτῶ».*

Ἡ μεγάλη ναυτική δύναμη και δραστηριότητα τῶν Κρητῶν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀνάπτυξη σημαντικῶν λιμανιῶν ἐπάνω στό νησί τους, ἀλλά και

στή δημιουργία μινωϊκών αποικιών σέ επίκαιρες θέσεις τών μεσογειακῶν παραλίων καί τών νησιῶν. Γνωστές νησιωτικές ἐγκαταστάσεις τους εἶναι ἐκεῖνες τών Κυθήρων, τῆς Μήλου, τῆς Κέας, Σκοπέλου, Καρπάθου καί Ρόδου καί, στά μικρασιατικά παράλια, τῆς Μιλήτου. Εἶναι ἀκόμη γνωστό ὅτι πολλές παραθαλάσσιες τοποθεσίες στά νησιά, ὅπως τῆς Πάρου, τῆς Ἀμοργοῦ, τῆς Σίφνου κ.ἄ. ἔφεραν τό ὄνομα Μινῶα καί ἀποτελοῦσαν, ὅπως πιθανολογεῖται, μινωϊκοῦς ἐμπορικοῦς σταθμούς (ἐμπορεῖα).

Μετά τό 1500 π.Χ. ἡ εἰκόνα τών πραγμάτων ἄρχισε νά ἀλλάζει. Ἄργά μὲν ἀλλά σταθερά σημειώνεται ἡ "μινωϊκή ὑποχώρηση". Μιά νέα δύναμη ὑπεισέρχεται συστηματικά στό προσκόνιο ἀφοῦ ἐπί ἑκατό περίπου χρόνια χρησιμοποιοῦσε καί ἀφομοίωσε τά πολύτιμα στοιχεῖα τοῦ μινωϊκοῦ καί τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τήν ἐδραίωση τών θέσεῶν τῆς στήν Ἀργολίδα, οἱ δύο πόλεις - κέντρα τῆς, οἱ Μυκῆνες καί ἡ Τίρυνθα, προετοιμάζουν δυναμικά τήν ἐποχή τῆς ὀριστικῆς διανομορφώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μέ τόν περίφημο Μυκηναϊκό Πολιτισμό ἢ τήν "Ἐποχή τών πολυχρύσων Μυκηνῶν".

Δημιουργοί τῆς νέας Ἐποχῆς ὑπῆρξαν εἰσβολεῖς ἑλληνικῆς φυλῆς, οἱ λεγόμενοι Ἀχαιοί. Γύρω στά 1900 π.Χ. ἄρχισαν νά ἀναμειγνύονται μέ τούς παλαιότερους κατοίκους τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καί σιγά-σιγά ἐξαπλώθηκαν σέ ὀλόκληρο τό Αἴγατο. Ἀφοῦ παρέλαβαν τά ἀγαθὰ δύο μεγάλων πολιτισμῶν πού εἶχαν δημιουργηθεῖ καί διαπλασθεῖ μέσα στή θάλασσα (Κρήτη - Κυκλάδες), μετέδωσαν μέ τή σειρά τους στούς κατοίκους τοῦ Αἰγαίου τήν πολιτική καί κοινωνική διοργάνωση τους. Ἡ γλῶσσα τους ἐκυριάρχησε στόν ἠπειρωτικό καί νησιωτικό χώρο, ἀφοῦ ἐδανείσθηκε γλωσσικά στοιχεῖα ἀπό τή γλῶσσα τών παλαιῶν κατοίκων τοῦ Αἰγαίου. Οἱ βασιλεῖς τους ἄρχισαν νά ἀποκτοῦν μεγάλη δύναμη καί νά ἰσχυροποιοῦν τά κράτη πού ἵδρυσαν στήν Πελοπόννησο, στή Στερεά καί στά νησιά. Παράλληλα οἱ Μυκηναῖοι εἶχαν ἐπιδοθεῖ στή ναυτική τέχνη καί εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλη ἐμπειρία δημιουργώντας δική τους ἀνεξάρτητη ἐμπορική δύναμη, παρά τό γεγονός ὅτι οἱ Κρήτες ἐξακολουθοῦσαν νά κρατοῦν ὑπό τόν ἐλεγχό τους τό αἰγαιακό ἐμπόριο.

Ἔτσι τά νησιά δέχονταν τήν ἐπίδραση τόσο τοῦ ἀνεπτυγμένου μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅσο καί τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἐπάνω σέ αὐτοδύναμες βάσεις ἀχαιοῦ ἢ μυκηναϊκοῦ. Κατά τήν περίοδο 1500-1425 π.Χ. ἡ δύναμη τών Μυκηναίων εἶχε πλέον θεμελιωθεῖ ὀριστικά, ὅπως καί ἡ μορφολογική διάπλαση τών διαφόρων πολιτιστικῶν τάσεων μέ ἀποτέλεσμα ἡ ἐποχή αὐτή νά χαρακτηρίζεται "κρητομυκηναϊκή". Καί παρά τό γεγονός ὅτι μέχρι τά μισά τοῦ ΙΕ' αἰ.π.Χ. οἱ Κρήτες ἐξακολουθοῦν νά διατηροῦν τόν ἐλεγχό τοῦ Αἰγαίου, ἡ

μυκηναϊκή επίρροή αναπτύσσεται έντονα κατά τὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰώνα καί ἀπλώνεται μέ τό ἐμπόριο σέ μακρινές περιοχές, μέχρι τή νότια Ἰταλία, ἐνῶ μέ τήν ἵδρυση τριῶν πόλεων στή Ρόδο προλεϊαίνει τό ἔδαφος γιά τήν επέκτασή της πρὸς τήν Ἀνατολή. Μέ τήν καταστροφή τῶν μινωϊκῶν κέντρων ἀπό τρομερή ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης, γύρω στά 1400 π.Χ., ἐδημιουργήθηκαν εὐνοϊκές συνθήκες γιά τούς Μυκηναίους οἱ ὅποιοι δέν ἄργησαν νά καταλάβουν τήν Κρήτη καί νά τήν περιλάβουν στίς ἀποικίες τους. Ὁ πληθυσμός τῆς Κρήτης στήν προσπάθειά του νά ἀντισταθεῖ στούς εἰσβολεῖς ἀποδεκατίσθηκε. Πολλοί κατέφυγαν τότε σέ ὄρεινά καί δυσπρόσιτα μέρη τοῦ νησιοῦ, μεγάλο δέ μέρος Κρητικῶν μετενάστευσε στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στά μικρασιατικά παράλια, ἀκόμη καί στήν Ἰταλία. Οἱ Κυκλάδες ἐδέχθηκαν νέους ἐποίκους πού ἀναμείχθηκαν μέ τους ντόπιους στούς ὁποίους ἐπρόσφεραν στοιχεῖα τοῦ λαμπροῦ πολιτισμοῦ τους.

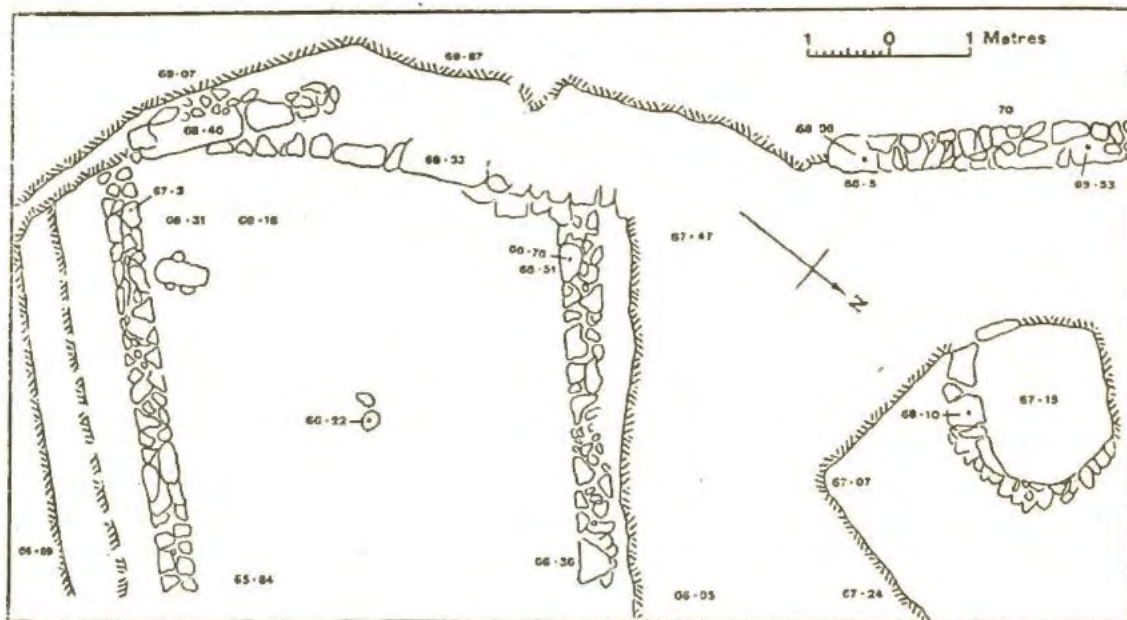
Μέχρι τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 13^{ου} αἰ. π.Χ. ὁ Μυκηναϊκός Πολιτισμός εἶχε κυρισηρήσει στήν ἀνατολική Μεσόγειο. Στά πρῶτα πενήντα χρόνια τοῦ ἴδιου αἰώνα ἔχουν ἐπισημανθεῖ στό ἐσωτερικό τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου 413 ἐγκαταστάσεις του. Κατά τούς αἰῶνες 13^{ου} καί 14^{ου} στίς Κυκλάδες ὑπῆρχαν ἑπτὰ, στή Νάξο, Δῆλο, Κύθνο, Σέριφο, Μῆλο, Κίμωλο καί Πάρο. Στή Σίφνο ἔχουν βρεθεῖ πολλά τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων σέ διάφορες τοποθεσίες, ὅπως στό Φρούδι τοῦ Καλαμιτσίου, κοντά στό Κάστρο καί στίς Ἀκροπόλεις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καί Ἁγίου Νικήτα, πού φανερώνουν μυκηναϊκή ἐπίδραση ἢ παρουσία στό νησί.

Ἡ ἀκμή τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος κατά τόν 13^ο αἰ. πραγματοποιήθηκε, κατά κύρια λόγο, μέ συστηματική διείσδυση καί διάδοση στόν τότε κόσμο τῆς περίφημης τέχνης της καί πλήθους ἄλλων πολιτιστικῶν στοιχείων, σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά δημιουργηθεῖ ἓνας κοινός πολιτισμός, μέ ἐπίκεντρο μέν τήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα, ἀλλά βασικά οἰγαιακός ἐπηρεασμένος μέ μινωϊκά καί ἀνατολικά στοιχεῖα. Στήν ἐμπέδωσή του ἐπῆραν μέρος πολλές διάσπαρτες, ὅμως ὁμόγλωσσες καί ὁμοεθνεῖς κοινότητες. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἡ Ἐποχή χαρακτηρίζεται καί ὡς Μυκηναϊκή Κοινή. Οἱ Κυκλαδίτες διεδραμάτισαν καί κατά τήν περίοδο αὐτή, σπουδαιότατο ρόλο γιατί ὑπῆρξαν ἡ γέφυρα μέ τίς μόνιμες μυκηναϊκές ἐγκαταστάσεις στή μικρασιατική χερσόνησο τῆς Ἀλικαρνασοῦ.

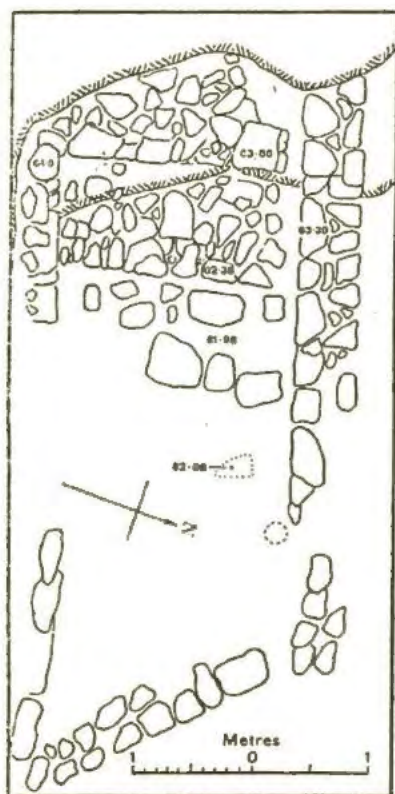
Πρὸς τό τέλος τοῦ 13^{ου} αἰ. π.Χ. τό κράτος τῶν Μυκηναίων εἶχε φθάσει στό ἀπόγειο τῆς δυνάμεως καί τῆς δραστηριότητός του. Τότε περίπου ἔλαβαν χώρα καί τὰ Τρωϊκά στά ὁποῖα ἀναφέρεται τό περίφημο ἔπος τῆς Ἰλιάδας. Τά

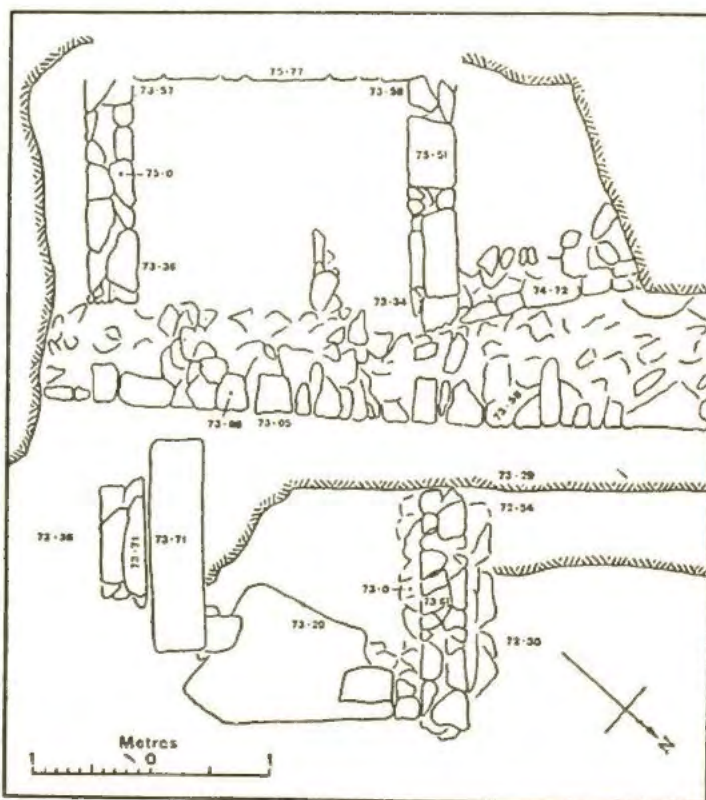
Δοχεία από πηλό-μάραρο, κακόσχημα πτηνά και μεταλλική λαβίδα που βρέθηκαν στους προϊστορικούς τάφους στο Άκρωτηράκι του Πλατύ Γιαλού. Είναι του δεύτερου μισού της τρίτης χιλιετίας π.Χ., Πρωτοκυκλ. II. (Εφημερίς Ἀρχαιολογική, 1898, 1899).

a

b

c

FIG. 4.—GEOMETRIC HOUSES ON THE NORTH-EAST SLOPE.
a, YC; b, YB; c, YD.

Σχεδιαγραφήματα γεωμετρικῶν κατοικιῶν στό Κάστρο.

Ευρήματα από τό Κάστρο (λίθινα, πήλινα, χάλκινα).
(Annual of the British School at Athens, London, 1949, No 44).

Άγαλμάτια στην οπάνια τεχνική βάζον καί πτηνά από πηλό, τρίπλευρη, επίσης οπάνια, σφραγίδα καί δακτυλίδια από ήμιπολύτιμους λίθους από τίς άνασκαφές στό Κάστιρο (Annual of the British School at Athens, London, 1949, No 44).

δεδομένα των αρχαιολογικών ανασκαφών, ιστορικές πηγές της εποχής και οι άναμνήσεις του έπους και της παραδόσεως, βοηθούν στην έξαγωγή του συμπεράσματος ότι γύρω στο 1200 π.Χ. οί Μυκηναίοι έπεχείρησαν μία μεγάλη και μακροχρόνια πανελλήνια έξστρατεία με σκοπό νά καταλάβουν τήν περιοχή της Τροίας για νά άσκούν τόν έλεγχο των στενών του Έλλησπόντου. Η έξστρατεία εκείνη κατέληξε στην κατάληψη και τή λεηλασία μερικών πόλεων, όχι όμως και στην εκεί έγκατάστασή τους. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούν τά πορίσματα των αρχαιολογικών ανασκαφών και ή παράδοση πού περιγράφει με γλαφυρότητα τήν περιπετειώδη έπιστροφή τους. Έπέτυχαν όμως τότε τήν άνεμπόδιστη διέλευσή τους από τήν Προποντίδα και τή διείσδυσή τους στον Εϋξεινο Πόντο, όπου είχαν τίς πρώτες επαφές και συναλλαγές τους με τούς υπερβόρειους λαούς.

Μετά τήν άλωση της Τροίας ή πολύ πιθανόν κατά τή διάρκεια του τρωϊκού πολέμου, τό κράτος των Χετταίων, πού μέχρι τότε έξουσίαζε τά παράλια της Μ. Άσίας, έδέχθηκε στο 1190 π.Χ. ισχυρότατες έπιθέσεις από άλλους μεγάλους λαούς από τά ένδότερα της Άσίας, νικήθηκε κατά κράτος και διαλύθηκε. Χωρίς χρονοτριβή οί Έλληνες έκμεταλλεύθηκαν τήν άνέλπιστη εκείνη εύκαιρία και κατέκτησαν τά άνατολικά μικρασιατικά παράλια. Έτσι προετοίμασαν τήν μετέπειτα έγκατάστασή τους πού πραγματοποιήθηκε με έκτεταμένες μεταναστεύσεις κατά τήν κάθοδο των Δωριέων από τή Στερεά Ελλάδα.

Γ. Οί Άκροπόλεις Αγίου Άνδρέου και Αγίου Νικήτα.

1.- Κατά τή Μεσοκυκλαδική, πιθανόν, εποχή, όπως συνηγορούν σημαντικά στοιχεία, άρχισε στη Σίφνο ή άνέγερση της Άκροπόλεως του Αγίου Άνδρέου. Σε άπόσταση 20' νότια του χωριού Καταβατή και μιός περίπου ώρας από τήν πλησιέστερη άκτή, δεσπόζει στην κορυφή μιός λοφοσειράς, όπου μικρό όροπέδιο, ή Άκρόπολη, πού έχει πάρει τό όνομά της από τήν εκεί όμώνυμη έκκλησία. Πρώτος τήν έρεύνησε ό Χρ. Τσουντας στο 1898, έκανε τήν περιγραφή της και διετύπωσε τή γνώμη του για τή χρονολόγησή της προσδιορίζοντας ότι είναι ύστερότερη της άκροπόλεως Χαλανδριανής Σύρου, ότι δηλαδή άνήκει στη νεότερη Κυκλαδική Έποχή. Ο καθηγητής Μαρινάτος τήν έτοποθέτησε στην Πρώιμη και Μέση Χαλκοκρατία, αλλά με έπιφύλαξη, ή δέ E. Vermeule, πού συμφώνησε με τή γνώμη του Μαρινάτου, έθεώρησε ακόμη πιθανή άνανέωση των τειχών της μετά τό 1750 π.Χ. Ήδη, μετά τίς

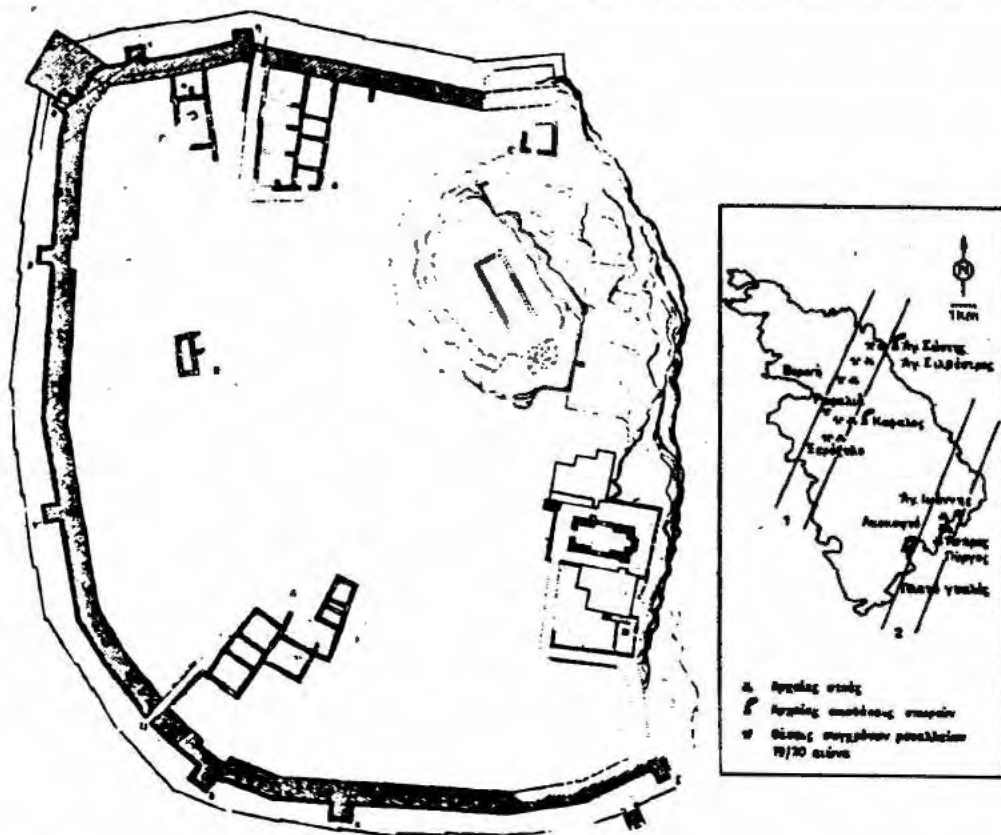
πολυχρόνιες συστηματικές ανασκαφικές εργασίες της διακεκριμένης Σιφνιάς αρχαιολόγου Βαρβάρας Φιλιππάκη και τὰ πορίσματά τους, σέ συνδυασμό και μέ τίς παλαιότερες διαπιστώσεις, εἶναι γνωστά τὰ ἐπόμενα, σέ πολύ γενικές γραμμές:

Ἡ Ἀκρόπολη περικλείεται ἀπό διπλό τεῖχος, τό ἐσωτερικό και τό ἐξωτερικό πού βρίσκεται σέ ἀπόσταση 4.30 μ. ἀπό τό πρῶτο. Τό τελευταῖο αὐτό προστατεύει ἀκόμη και τήν φυσικά ἀπρόσιτη πλευρά τοῦ λόφου. Τό ἐσωτερικό τεῖχος, πιό ἰσχυρό, εἶναι κατασκευασμένο μέ ὠραία κυκλώπεια τοιχοδομία και φέρει μικρούς ὀρθογώνιους πύργους, ἀπό τούς ὁποίους ἔχουν ἤδη ἀποκαλυφθεῖ ὀκτώ (και ἕνας μεγαλύτερος πού ἔχει κατασκευασθεῖ μεταγενέστερα). Οἱ μικροί πύργοι τοποθετοῦνται χρονολογικά στήν Ὑστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο (μεταξύ 1425 - 1100 π.Χ.). Τό κυκλώπειο τεῖχος, που περικλείει ἀκανόνιστο τετράπλευρο μεγάλων διαστάσεων 100X110 μ., φαίνεται ὅτι εἶναι προγενέστερο τοῦ ΙΓ' αἰ. π.Χ. και κατά τούς γεωμετρικούς χρόνους ἐνισχύθηκε κατά τή ΒΔ γωνία του, ὅπου ἐκτίσθηκε και ὁ μέγας τετράγωνος πύργος, και κατασκευάσθηκε τό ἐξωτερικό τεῖχος. Μέσα στήν Ἀκρόπολη ἔχει ἀποκαλυφθεῖ, μέχρι τώρα, τμήμα μικρῆς πόλεως μέ μεγάλες αἰκίες, δύο ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουν ὀκτώ τουλάχιστον δωμάτια. Ἡ ἀρχή της τοποθετεῖται στήν περίοδο μεταξύ 1300-1230 π.Χ., ἡ δέ ἀκμή της στούς γεωμετρικούς χρόνους. Τόσο στό τεῖχος, ὅσο και στίς οἰκίες ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ διάφορα σημαντικά εὐρήματα, ὅπως σκύφος και ἀγάνωτος ἀρυτήρας της περιόδου 1300-1230 π.Χ., ὄστρακα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, τεμάχια πίθων μέ ἀνάγλυφες διακοσμήσεις τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., τάφος μέσα σέ οἰκία πού περιεῖχε εἰδῶλια, ἀγγεῖα και τεμάχια λύχνου τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., πόδι κανθάρου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς κ.ἄ. Τά εὐρήματα αὐτά βεβαιώνουν τή συνεχή ὑπαρξη ζωῆς στήν Ἀκρόπολη, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε ἕνα καλά ἀσφαλισμένο καταφύγιο σέ ἀρκετή ἀπόσταση ἀπό τή θάλασσα κατά τήν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχή.

2.- Στά Β. τοῦ χωριοῦ Ἀρτεμώνας, στήν περιοχή της Χερρονήσου, ὑπάρχει σέ περίοπτη θέση ἡ Ἀκρόπολη τοῦ Ἀγίου Νικήτα μέ τεῖχη και ἄλλα ερείπια. Συστηματικές ανασκαφικές εργασίες δέν ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἐκεῖ μέχρι σήμερα. Στοιχεῖα της μᾶς ἔδωσε ὁ Ἰακ. Δραγάτης. Σύμφωνα μέ αὐτά ἔχει οἰκοδομηθεῖ σέ σχῆμα ὀρθογώνιο ἀπό μεγάλους ὀγκολίθους της ἴδιας περιοχῆς και ἔχει στίς μακρύτερες πλευρές μήκος παραπάνω ἀπό 40 μ. και στίς βραχύτερες παραπάνω ἀπό 20 μ. Ἡ πολύ μεγάλη δεξαμενή της ἔχει

τοιχώματα 2 μ. πλάτους. Στο έσωτερικό, γύρω από μεγάλη αύλη, υπάρχουν διάφορα διαμερίσματα που σώζονται οί θεμελιώσεις τους. Κατά τή γνώμη τής αρχαιολόγου Β.Φιλιππάκη, ή οποία έχει ανιχνεύσει καί τόν χῶρο αυτό, ή 'Ακρόπολη έχει άρχική ίδρυση στους μυκηναϊκούς χρόνους (1580-1100 π.Χ.) καί άκμή στους ιστορικούς.

3. Στο κέντρο τοῦ νησιοῦ, στήν ὑψηλότερη κορυφή τοῦ βουνοῦ τοῦ Προφήτη 'Ηλία καί στό σημεῖο ἀκριβῶς πού εἶναι οἰκοδομημένη ή ὁμώνυμη μονή, ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπό τόν 'Ιακ. Δραγάτη πανάρχαιες θεμελιώσεις τεραστίου οἰκοδομήματος. 'Αποδίδονται σέ 'Ακρόπολη στήν ὁποία εἶναι πιθανόν ὅτι ὑπῆρχε καί ἀρχαῖος ναός. Τό οἰκοδόμημα, λείψανα τοῦ ὁποίου διακρίνονται καθαρά στά ΝΑ τοῦ σημερινοῦ κτίσματος, δέν ἔχει προσδιορισθεῖ χρονολογικά. Πιθανολογεῖται ὅτι ή 'Ακρόπολη αὐτή, κτισμένη στή μέση τῶν τριῶν ἄλλων ('Αγίου 'Ανδρέου, 'Αγίου Νικήτα καί Κάστρου) καί στό ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ νησιοῦ, ἀποτελοῦσε τό στρατηγικό κέντρο τό ὁποῖο, μέσω τῶν πύργων - φρουκτωριῶν, παρελάμβανε μηνύματα καί μετέδιδε διαταγές.

'Η 'Ακρόπολη τοῦ 'Αγίου 'Ανδρέου σέ σχέδιο 'Ι. Τραυλοῦ ('Αρχαιολ. Δελτίον, 25/1970, Χρονικά) καί οἱ θέσεις ἀρχαίων καί συγχρόνων μεταλλείων τής Σίφνου: 1=Ζώνη Pd-Ag μεταλλοφ. καί 2=Ζώνη μεταλλοφ. χρυσοῦ (Δελτίο 'Ελλ. 'Επιτροπ. 'Ατομ. 'Ενεργ., τεῦχος 33/1982).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΚΑΙ Η ΕΘΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ

Γιά τούς προϊστορικούς κατοίκους τῆς Σίφνου καί τῶν ἄλλων νησιῶν τῶν Κυκλάδων, ὅπως καί γιά τήν ἐθνότητά τους, ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις καί πολλές θεωρίες. Σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους ἱστοριογράφους, τῶν ὁποίων οἱ γνώμες δέν συμπίπτουν, ἡ Σίφνος καί οἱ ἄλλες Κυκλάδες πρωτοκατοικήθηκαν ἀπό τούς Πελαγούς, μετά ἀπό Κᾶρες, Λέλεγες, Φρυγες, Φοίνικες, διάφαρα δηλαδή βαρβαρικά φύλα τῆς Μεσογείου πού προέρχονταν, εἴτε ἀπό τή Μ. Ἀσία, εἴτε ἀπό τή Φοινίκη καί τήν Αἴγυπτο. Ὁ Στράβων ἀναφέρει: «*Σχεδόν τι σύμπασα Ἑλλάς κατοικία βαρβάρων ὑπῆρξε τό παλαιόν*» (VII, 321), ὁ δέ Πausanias (I, 41, 8): «*Πάλαι γάρ τῆς νῦν καλουμένης Ἑλλάδος βάρβαροι τά πολλά ὤκησαν*».

Στά νησιά τῶν Κυκλάδων ἐκυριάρχησαν, κατά τίς παραδόσεις, Κᾶρες καί Φοίνικες, οἱ ὁποῖοι, λόγω τῶν ἐπαφῶν πού εἶχαν μεταξύ τους, μετερχόμενοι τό ἴδιο ληστοπειρατικό ἐπάγγελμα καί τῶν ἐπιμιξιῶν τους, ἐθεωρήθηκαν ἀπό πολλούς ὅτι ἀνήκαν σέ ἓνα καί τό αὐτό σημεῖτικό ἔθνος. Κατά τάν Θουκυδίδη (βιβλ. I, 6-9) «*οὐχ ἦσαν λησταί ἦσαν οἱ νησιῶται, Κᾶρες τε ὄντες καί Φοίνικες· οὗτοι γάρ δὴ τὰς πλεῖστας τῶν νήσων ὤκησαν· μαρτύριον δέ, Δήλου γάρ καθαιρουμένης ὑπό Ἀθηναίων ἐν τῷ δέ τῷ πολέμῳ, καί τῶν θηκῶν ἀναιρεθειῶν ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν τῇ νήσῳ, ὑπέρ ἡμίσεις Κᾶρες ἐφάνησαν γνωσθέντες τῇ τε σκευῇ τῶν ὀπλῶν ξυντεθειμένη, καί τῷ τρόπῳ ὧν νῦν ἔτι θάπτουσι*». Τούς Κᾶρες καί Λέλεγες ἀναφέρει καί ὁ Ἡρόδοτος (Πολύμνια) ὡς κατοίκους τῶν νησιῶν: «*Εἰσὶ δέ τούτων Κᾶρες μὲν ἀπιγμένοι εἰς τὴν Ἥπειρον ἐκ τῶν νήσων· τό γάρ παλαιόν ἔοντες Μίνω τε κατήκοι, καί καλεόμενοι Λέλεγες εἶχον τὰς νήσους ...*», ὁ δέ Ἰσοκράτης (Παναθηναϊκός) θέτει πρῶτους τούς Φοίνικες, στή συνέχεια τούς Κρήτες τοῦ Μίνωος καί μετά τούς Κᾶρες. Ἀντίθετα ὁ Θουκυδίδης (Πελοπον., βιβλ. I, 3, 5) λέγει ὅτι

ὁ Μίνως, ἀφοῦ ἔδωξε τοὺς Κἄρες ἀπὸ τὰ νησιά, ἐγκατέστησε σ' αὐτὰ ἡγεμόνες τὰ παιδιὰ του.

Κατὰ τὶς παραδόσεις, ὅταν ἡ Κρήτη ἐκυριάρχησε στὸ Αἶγατο, ὅλα τὰ νησιά περιήλθαν στὸ Μινωϊκὸ κράτος καὶ ἀποικίσθησαν ἀπὸ Κρήτες, στίς δὲ Κυκλάδες ἐδόθηκε τότε τὸ ὄνομα "Μινωίδες". Ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος (Ἀργοναυτικά Ι, 518) γράφει: «*Μινωίδας τὰς Κυκλάδας φησὶν, ἐπεὶ Μίνως, Κρής ὤν, ἐβασίλευσε τῶν νήσων θαλασσοκρατῶν*». Ὄταν ὁ Μίνως ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸν ἀδελφὸ του Ραδάμανθυ ἀπὸ φθόνου «*ἐπεὶ δικαιοσύνη θαυματομένω*», τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἡγεμονία τῶν νησιῶν, τὰ ὅποια ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐξήσαν βίον συγκροτημένου κράτους, δίκαιου καὶ εἰρηνικοῦ. Μετὰ τὴ διάλυση τοῦ Μινωϊκοῦ κράτους ξαναγύρισαν στὰ νησιά οἱ Κἄρες, οἱ ὅποιοι σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἔδωξαν ἐντελῶς τοὺς Κρήτες, σὲ ἄλλα ὅμως συγκατοίκησαν μ' αὐτούς (Διοδ. Σικελ., Ε', 84).

Ὅλες οἱ ἀναφορὲς τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἐλληνικῶν κειμένων στοὺς Κἄρες, ὡς παλαιῶν κατοίκων τῆς νησιωτικῆς καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἔχουν ἤδη ἀπορριφθεῖ ὡς ἱστορικὰ ἀβάσιμες. Τὸ μόνον διακριβωμένο εἶναι ὅτι οἱ Κἄρες μετακινήθηκαν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας πρὸς τὰ παράλια κατὰ τὰ τέλη τῆς Χαλκοκρατίας, δὲν ὑπάρχει δὲ στὸ Αἶγατο καὶ στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα οὔτε ἓνα στοιχεῖο πού νά μαρτυρεῖ τὴν παρουσίαν τους σ' αὐτὲς τὶς περιοχάς. Οἱ διάφορες ἐπίσης θεωρίαι πού θέλησαν τοὺς προϊστορικοὺς κατοίκους τῶν Κυκλάδων Ἰνδοευρωπαίους ἢ Ἀσιᾶτες καὶ πού ἔγιναν ἀφορμὴ γιὰ ἀτελείωτους διολόγους καὶ πολυχρόνιες ἀντιδικίαι μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων, δὲν ἔτυχαν εὐρύτερης ἀποδοχῆς, νεότερα μάλιστα ἀρχαιολογικά, γλωσσικά κλπ. δεδομένα ἀνεσκεύασαν τὰ βασικότερα σημεῖα τους.

Σήμερα ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι σὲ ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου κατοικοῦσαν, στοὺς παμπάλαιους ἐκείνους χρόνους, ἄνθρωποι μιᾶς μεγάλης ὁμοεθνίας μὲ τὸ ὄνομα Προέλληνες ἢ Αἶγατοι. Οἱ λαοὶ τῆς ὁμοεθνίας αὐτῆς, πού ἀνήκουν στὴν ἀποκαλούμενη μεσογειακὴ φυλὴ, μὲ ἀνθρωπολογικά χαρακτηριστικά τὸ μακρὺ κεφάλι (δολιχοκέφαλοι), τὸ κοντὸ ἀνάστημα, τὰ μαῦρα μάτια καὶ μαλλιά, δὲν εἶχαν φυλετικὴ σχέση, οὔτε μὲ τοὺς Σημίτες τῆς Ἀνατολῆς, οὔτε μὲ τοὺς Αἰγυπτίους ἢ ἄλλους λαοὺς τῶν βορείων παραλίων τῆς Ἀφρικῆς. Ἀκόμη, στὴν ἀποψη ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῶν Κυκλάδων ἦταν "ἀποικοὶ" πού εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή προβάλλεται τὸ ἐπιχείρημα ὅτι εἶναι ἀνεπαρκῆς γιατί δὲν ἔχει ἀποδειχθεῖ μὲ ἀρχαιολογικά στοιχεῖα. Τὸ πλούσιο μάλιστα ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ πού ἔχει ἔλθει σὲ φῶς στὴ

Μ. Ἀσία δέν ἐφάνερωσε ἄμεση καί μάλιστα γενετική σχέση τοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιοχῆς αὐτῆς μέ τόν πολιτισμό τῆς Πρώϊμης Χαλκοκρατίας στήν Ἑλλάδα, παρά μόνο ἐπιρροή μέ τή διάδοση πολιτιστικῶν καί ἄλλων στοιχείων. Τέλος, οἱ σκελετοί πού βρέθηκαν στήν Κέα κατά τίς συστηματικές ἀνασκαφικές ἐργασίες πού ἐπραγματοποίησε ἐκεῖ τά τελευταῖα χρόνια ὁ Caskey, παρέχουν ἐχέγγυα, σύμφωνα μέ τά ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεων πού ἔγιναν μέ τά πιά σύγχρονα ἐπιστημονικά μέσα, ὅτι ἀνήκουν σέ ἀνθρώπους τοῦ βασικοῦ ἐκείνου Μεσογειακοῦ ἢ Αἰγαιακοῦ τύπου.

Κάτοικοι λοιπόν καί δημιουργοί τοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Χαλκοκρατίας στίς Κυκλάδες καί τή Σίφνο δέν ὑπῆρξαν οὔτε Κἄρες, οὔτε Λέλεγες, Φοίνικες κλπ., ἀλλά οἱ Προέλληνες ἢ Αἰγαῖοι. Σ' αὐτούς ἦλθαν νά προστεθοῦν κατά τήν περίοδο τῆς μινωϊκῆς κυριαρχίας οἱ Κρήτες καί στή Μυκηναϊκή Ἐποχή, ἰδιαίτερα σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ 13ου αἰ. π.Χ. καί κατά πυκνές ἐποικίσεις, οἱ Ἀχαιοί φέρνοντας μαζί τους τόν περίφημο Πολιτισμό τους.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΣΙΦΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ "ΚΑΘΟΔΟ" ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

1.- Κατά τό τελευταίο τέταρτο τοῦ ΙΒ' αἰ.π.Χ. πραγματοποιήθηκαν μεγάλες μετακινήσεις ἑλληνικῶν φύλων ἀπό τό βορρά πρὸς τό νότο. Τά μεταναστευτικά αὐτά ρεύματα ἀπώθησαν τμήματα τῶν παλαιῶν πληθυσμῶν πού μέ τή σειρά τους κατευθύνθηκαν, εἴτε σέ ἄλλες περιοχές τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, εἴτε στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στά δυτικά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καί στήν Κύπρο. Οἱ μεταναστευτικές αὐτές κινήσεις, στίς ὁποῖες ἔλαβαν μέρος δεκαπέντε ἀπό τά τριανταδύο γνωστά ἑλληνικά φύλα, ἐκράτησαν ἀπό τό 1125 μέχρι περίπου τό 800 π.Χ.

Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἱστορίας τῆς Σίφνου καί τῶν ἄλλων Κυκλάδων κατά τοὺς αἰῶνες πού πραγματοποιήθηκαν οἱ ἀνωτέρω μεταναστευτικές κινήσεις δέν ὑπάρχουν πληροφορίες, οὔτε ἐπαρκῆ ἀρχαιολογικά δεδομένα. Τά λίγα γνωστά στοιχεία ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Σίφνος καί οἱ περισσότερες Κυκλάδες ἀποικίσθηκαν ἀπό Ἴωνες, ἢ Μήλος ἀπό Δωριεῖς καί ἡ Κύθνος ἀπό Δρύο-πες. Μία γενική ἐνδειξη ὅτι κατεκτήθηκαν ἀπό Ἴωνες εἶναι τό γεγονός ὅτι οἱ Κυκλαδίτες μιλοῦσαν πολύ συγγενικά γλωσσικά ἰδιώματα μ'αὐτούς. Ἡ ἔλλειψη τοπικῶν παραδόσεων δέν ἐπιτρέπει ἐπίσης τή συναγωγή συμπερασμάτων γιά τήν ἀκριβῆ προέλευση τῶν ἀποίκων. Δέν εἶναι δηλαδή γνωστό κατά πόσο συμμετείχαν στήν ἀποίκηση Ἴωνες τῶν Ἀθηνῶν καί κατά πόσο Ἴωνες πρόσφυγες ἀπό τήν Αἰγιαλεία καί τήν Ἀργολίδα πού εἶχαν περάσει στήν Ἀττική πιεζόμενοι ἀπό τήν ἐξάπλωση τῶν Δωριέων στήν Πελοπόννησο. Οὔτε ὁ χρονολογικός προσδιορισμός τοῦ ἀποικισμοῦ εἶναι δυνατός. Τά πρωτογεωμε-

τρικά άγγελια πού έχουν βρεθει στα νησιά δέν μπορούν νά αποδοθοϋν στους άποικισμούς των Ίώνων γιατί δέν υπάρχουν παράλληλα στοιχεία ότι τά νησιά ήταν άκατοίκητα πρίν άρχίσουν οί μεταναστεύσεις. Τό διακριβωμένο όμως γεγονός ότι οί πρώτοι Ίωνες έφθασαν στη Μ. Άσία κατά τά μέσα του ΙΑ' αϊ.π.Χ. επιτρέπει νά συμπεράνουμε ότι α) είχαν τότε έξαντληθει τά άποικιζόμενα νησιωτικά έδάφη και β) ή άποίκιση των νησιών είχε πιθανόν συντελεσθει κατά την πρώτη φάση των μεταναστεύσεων πού τοποθετείται γύρω στα 1130-1120 π.Χ. Ίωνες λοιπόν από την Άττική ή και την Πελοπόννησο έγκαταστάθηκαν στα νησιά, άνεμείχθησαν μέ τούς ντόπιους πληθυσμούς και άρχισαν μαζί τους μία νέα ζωή.

2.- Είναι γνωστό ότι οί κοινωνίες των πρώτων μεταμυκηναϊκών αιώνων δέν διέφεραν όπό τίς κοινωνίες της μυκηναϊκής έποχής. Κατά την τελευταία τά προελληνικά φύλα άποτελοϋσαν φυλετικά κράτη πού είχαν διατηρήσει άκέραια τή δομή τους. Καί μετά τίς μεταναστεύσεις του 1125 π.Χ. διατηρήθηκε ό ίδιος τύπος Κράτους, όχι μόνο στα φύλα πού δέν είχαν διασπασθει κατά τίς μετακινήσεις, αλλά και στα τμήματα φύλων πού είχαν πολλαπλασιασθει μεταξύ 1125-800 π.Χ. Άκόμη οί αΰτεξούσιες κοινότητες πού είχαν ίδρυθει μετά τό 1125 και μέχρι τό τέλος του Θ' αϊ.π.Χ. ήταν πανομοιότυπα φυλετικών κρατών, μολονότι δέν άντιστοιχοϋσαν πλέον σέ ένα φύλο.

Στίς κοινότητες αΰτές τό μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής έκάλυπταν ή γεωργία και ή κτηνοτροφία. Οί άλλες άπασχολήσεις, ή άλιεία, τό κυνήγι, ή μεταλλευτική και τό έμπόριο φαίνεται ότι έκρατοϋσαν πολύ μικρές θέσεις. Μέχρι τό τέλος του Ι' αϊ.π.Χ. δέν υπάρχουν ένδείξεις για έμπορικές έπαφές. Κατά τό 900 π.Χ. άρχισαν νά συχνάζουν στίς έλληνικές θάλασσες οί Φοίνικες, οί όποιοι όμως μέσα στα έπόμενα έκατό χρόνια είχαν έκτοπισθει από τούς Έλληνες πού έν τώ μεταξύ είχαν δραστηριοποιηθει στη ναυτιλία και τό έμπόριο.

Ή Τέχνη κατά την περίοδο αΰτή δέν έχει νά δείξει παρά λείψανα φτωχά και άπλά. Ή μόνη χαρακτηριστική μεταβολή είναι ή παρουσία του γεωμετρικού ρυθμού (1100-800 περίπου), του όποιου ίκανά στοιχεία έχουν βρεθει στη Σίφνο.

3.- Κατά την ίδια περίοδο πού έγιναν οί μεγάλες εκείνες μεταναστεύσεις των πληθυσμών του έλλαδικού χώρου, διαμορφώθηκε από τό άνακάτεμά τους ένας νέος λαός, ό έλληνικός λαός, ό όποιος άργότερα, κατά τά

ιστορικά χρόνια, έπαιξε τόν σπουδαιότερο ρόλο στή μεσογειακή ιστορία. Τότε επίσης όλες οί προελληνικές γλώσσες υπεχώρησαν και έσχηματίσθηκε σιγά - σιγά μία βασική γλώσσα πού τήν έμιλοῦσαν από τήν Ήπειρο καί Θεσσαλία, μέχρι τήν Κρήτη, τά νησιά του Αίγαίου καί τή Μ. Άσία. Είναι γνωστό ότι κατά τόν πέμπτο αιώνα υπήρχαν πέντε διάλεκτοι τής μιᾶς αὐτῆς γλώσσας. Στίς Κυκλάδες μιλοῦσαν τήν ίωνική διάλεκτο.

Άπό τόν Η΄ αί.π.Χ. καί έπειτα άρχισαν νά δημιουργοῦνται νέες συνθήκες, κοινωνικές καί οικονομικές, οί όποτες εύνόησαν τήν ανάπτυξη ενός νέου πολιτισμοῦ, αλλά καί μιᾶ κοινή έλληνική συνείδηση. Κατά τή διάρκεια τής περιόδου αὐτῆς συνετελέσθησαν σοβαρές κοινωνικές ανακατατάξεις πού τελικά διαμόρφωσαν τόν μετέπειτα περίφημο κλασσικό έλληνισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΙΩΝΙΚΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

1.- Οί νέοι άνθρωποι καί ρυθμοί ζωής.

Ίδρυση πόλεων καί οίκισμῶν.

Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἰώνων στίς Κυκλάδες πραγματοποιήθηκε, κατά πᾶσα πιθανότητα, γύρω στά 1130-1120 π.Χ. Στή Σίφνο ἔφθασαν τότε Ἴωνες ἀπό τήν Ἀθήνα μέ ἡγεμόνα τόν Ἀλκήνορα (Σχολιαστής γεωγρ. Διονυσίου). Ὁ Ἡρόδοτος (Βιβλ. Η', 46, 48) ἀναφέρει ὅτι «Σίφνιοι καί Σερίφιοι Ἴωνες ἀπ' Ἀθηναίων», ὁ δέ Ἰσοκράτης (στόν Παναθηναϊκό) ὅτι οἱ Ἴωνες, ἀφοῦ ἔδιωξαν ἀπό τίς Κυκλάδες τούς Κῆρες, πού τίς εἶχαν καταλάβει μετά τήν πτώση τοῦ Μινωϊκοῦ Κράτους, «τούς μάλιστα βίον τῶν Ἑλλήνων δεομένους», καί αὐτοί ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, «κατώκισαν εἰς αὐτάς».

Μετά τήν ἀφιξη τῶν Ἰώνων ἐποίκων στή Σίφνο (καί τίς ἄλλες Κυκλάδες), πού δέν εἶναι γνωστό ἂν ἔφθασαν ὡς κατακτητές ἢ συναικιστές τῶν ντόπιων πληθυσμῶν, οἱ ρυθμοί τῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ ἄρχισαν νά διαφοροποιοῦνται. Ἡ διαφοροποίηση αὐτή συντελέσθηκε, ὅπως πιστεύεται, ἐπάνω στίς θεμελιώδεις βάσεις τῶν δύο μεγάλων πολιτισμῶν, τοῦ μινωϊκοῦ καί τοῦ μυκηναϊκοῦ. Δημιουργοί τῆς οἱ νέοι άνθρωποι, ἐκεῖνοι δηλαδή οἱ ἄνθρωποι πού προήλθαν ἀπό τή βαθμιαία ἀνάμειξη τοῦ ἐπιτόπιου πληθυσμοῦ μέ τούς ἀποίκους Ἴωνες.

Πλασμένοι ἀπό διάφορα γενετικά σύνολα σέ δυναμική σύνθεση οἱ νέοι αὐτοί ἄνθρωποι ἔδωσαν ἓνα νέο βιολογικό τύπο πολύ ἀξιόλογο. Μέ τήν ἐπίδραση τῆς πανέμορφης κυκλαδίτικης φύσεως, τήν καλλιέργεια ἐνός σχετικά εὐφορου ἐδάφους, τίς μεταλλευτικές ἔρευνες καί τήν ἀξιοποίηση τοῦ μεταλλευτικοῦ πλοῦτου τοῦ νησιοῦ, φαίνεται ὅτι ἀνεδείχθησαν σιγά-σιγά σέ ἓναν ἀξιόλογο καί εὐστροφολόο μέ σημαντική πνευματική καί οἰκονομική δραστηριότητα.

Μετά τήν ἀναστάτωση πού ἔφερε ἡ ἀφιξη τῶν ἀποίκων φαίνεται ὅτι στά χρόνια πού ἀκολούθησαν ἐπεκράτησε γενικά τάξη καί ἀσφάλεια, ἡ δέ ζωή

έπορεύθηκε όμαλά καί άβίαστα δρόμους προσαρμογής. Στην άρχή, μέ τήν αύξηση του άριθμου των κατοίκων, έδημιουργήθηκε, όπως ήταν έπόμενο, σημαντικό οικιστικό πρόβλημα μέ άποτέλεσμα νά επέλθει, τόσο πύκνωση στους παλιούς οικισμούς, όσο καί ίδρυση νέων. Τότε πρέπει νά ιδρύθηκε ή πόλη της Σίφνου, τό άστρ του νησιού κατά τόν 'Ηρόδοτο (τό σημερινό Κάστρο), στη θέση παλαιότερου προφανώς οικισμού, όπως φανέρωσαν κεραμικά εύρήματα μινυακής τέχνης πού έφερε στό φως ή άρχαιολογική σκαπάνη. 'Η νέα πόλη άρχισε νά άνεγείρεται στις κάτω πλαγιές του λόφου του Κάστρου, στά διάσελα πού βρίσκονται έπάνω από τήν κοίτη του έκελ χειμάρρου, όπου έπεσημάνθησαν από τους άρχαιολόγους εύρήματα των Γεωμετρικών χρόνων, καί συνέχισε νά έπεκτείνεται, μέ τήν ίδια κατεύθυνση, προς τά ΒΑ διάσελα έπάνω από τή θάλασσα.

Στή συνέχεια άνοικοδομήθηκαν, κατά τους Γεωμετρικούς έπίσης χρόνους, μερικές κατοικίες στά ύψηλότερα σημεία του λόφου καί έτσι άρχισε νά δημιουργείται ή νέα πόλη. Στην κορυφή μάλιστα οικοδομήθηκε καί λιθόκτιστος ναός. Τά θεμέλια των γεωμετρικών εκείνων κατασκευών πού άπεκάλυψαν οί άνασκαφές, είναι έξαιρετικής πράγματι τέχνης. 'Η άνοικοδόμηση συνεχίσθηκε προς όλες τις κατευθύνσεις από τά τέλη του 9ου αί. καί έπειτα μέ κατοικίες πού διέθεταν άγωγούς συγκεντρώσεως του βρόχινου νερού σέ στέρνες καί μεταφορές άκαθάρτων, καθώς καί λίθινες κατασκευές, παράλληλες προς τις θεμελιώσεις, πού έχρησίμευαν προφανώς για κρεβάτια. 'Από τόν 6ο αί.π.Χ., όπως πιθανολογείται, ή πόλη άρχισε νά περιβάλλεται μέ ισχυρό κυκλικό τείχος για τήν κατασκευή του όποιου έχρησιμοποιήθηκαν τετραγωνισμένα μάρμαρα καί μετατράπηκε σέ άκρόπολη ίκανή νά προστατεύει τους κατοίκους από τους έχθρούς. Τό τείχος φαίνεται ότι έπεκτείνονταν σιγά-σιγά κατά τό ρυθμό άναπτύξεως της πόλεως, όπως έδειξαν οί άνασκαφές κοντά στον άρχαιο ναό, ό όποιος, προς τά τέλη του 6ου αί.π.Χ., από λιθόκτιστος, μετατράπηκε σέ μαρμάρινο. Παράλληλα μέ τήν άνοικοδόμηση κατοικιών μέσα καί έξω από τήν 'Ακρόπολη, ή πόλη φαίνεται ότι έστολίσθηκε καί μέ μαρμάρινα οικοδομήματα, όπως προκύπτει από σπονδύλους κιόνων πού βρέθηκαν κατά τις άρχαιολογικές έρευνες. 'Από τή μελέτη των στοιχείων τους φαίνεται ότι στη Σίφνο ό δωρικός ρυθμός χρησιμοποιήθηκε από πολύ νωρίς. 'Ομοιοι σπονδυλοι έχουν βρεθεί στό ναό του 'Απόλλωνος στη Δήλο (5ου αί.π.Χ.).

Στή ΝΔ πλαγιά του Κάστρου καί έπάνω από τό δρόμο πού έρχεται από τήν 'Απολλωνία, άνακαλύφθηκε νεκροταφείο τό όποιο πρέπει να χρησιμοποιήθηκε συνέχεια από τόν 7ο αί. μέχρι καί μετά τή Ρωμαϊκή 'Εποχή. 'Εκελ κοντά βρέθηκαν καί θεμελιώσεις προμαχώνος πού έκτείνονταν σέ 40 μ. μήκος στην

πλαγιά σέ σχήμα κυκλικό. Ἀπό τήν κατασκευή του χρονολογεῖται στήν ἑλληνιστική περίοδο. Τμήμα παρόμοιου ὄχυρωματικοῦ ἔργου διακρίνεται σέ ἀγρό δυτικά τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου. Οἱ προμαχώνες αὐτοί φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευαν γιά τίς πρῶτες ἀποκρούσεις τοῦ ἐχθροῦ κάτω ἀπό τό Κάστρο. Ἰχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ βρέθηκαν καί σέ ἀναβαθμίδες στήν ἀντίθετη πλευρά τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Ἀπό τά θραύσματα ἀγγείων πού ἀνεκολύφθησαν ἐκεῖ, ἡ ἀρχή του τοποθετεῖται στή Γεωμετρική Ἐποχή καί ἐξακολούθησε νά ὑπάρχει στήν Ἑλληνιστική καί Ρωμαϊκή περίοδο. Ἄλλος ἀρχαιολογικός χώρος βρέθηκε σέ ἀπόσταση μισῆς ὥρας ἀπό τό Κάστρο, πρὸς τό δρόμο τοῦ Φάρου. Μία σειρά δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν ἔδειξαν ὅτι καί ἐκεῖ ὑπῆρχε μικρός οἰκισμός, ἡ ἀρχή τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται στόν 7ο αἰ.π.Χ. καί φθάνει μέχρι τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἶναι πολύ πιθανόν διάφοροι οἰκισμοί, ὅπως ὁ Ἀρτεμών, στά ἐνδότερα τοῦ νησιοῦ, νά ἀνάγουν τήν ἀρχή τους στήν ἴδια ἐποχή (γεωμετρική), φαίνεται δέ ὅτι καί στήν Ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου προσετέθησαν τότε οἰκοδομές; ἔγιναν ἐργασίες ἐνισχύσεως τῆς ΒΔ πλευρᾶς τοῦ τείχους καί ἀνοικοδομήθηκε τό περιτείχιμα.

Παρατηρεῖται δηλαδή, μετά τήν ἀφίξη τῶν Ἰώνων ἀποίκων καί στοὺς αἰῶνες πού ἀκολούθησαν, μία συνεχῆς οἰκοδομική δραστηριότητα ἡ ὁποία ἀπέβλεπε τόσο στήν ἀντιμετώπιση τῶν οἰκιστικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων, ὁ ἀριθμός τῶν ὁποίων μεγάλωνε συνεχῶς, ὅσο καί στή διασφάλισή τους ἀπό ἐχθρικές ἐπιθέσεις μέ τήν ἀνέγερση νέων ἢ τήν ἐπισκευή καί ἐνίσχυση παλαιότερων ὄχυρωματικῶν ἔργων.

2.- Ἡ ἐσωτερική διοργάνωση.

Γιά τήν ἐσωτερική διοργάνωση τοῦ νησιοῦ δέν ὑπάρχουν πληροφορίες. Ἡ πρώτη ὅμως μορφή τοῦ πολιτεύματος πρέπει νά ὑπῆρξε ἡ μοναρχική πού τήν ἔφεραν μαζί τους οἱ Ἴωνες. Ἀποτελοῦσε δηλαδή ἡ Σίφνος, ὅπως καί τά ἄλλα νησιά, ἰδιαίτερο κρατίδιο ὑπὸ κληρονομικό βασιλέα. Εἶναι γνωστό ὅτι τό αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ὑπὸ ἓνα κυβερνητικό σχῆμα ἦταν ἀνύπαρκτο, ἡ δέ Ἑλλάδα στήν ἀρχαιότητα δέν ἀπετέλεσε ποτέ ἑνιαῖο καί ἀδιάσπαστο Κράτος. Ἀντίθετα, ἦταν χωρισμένη σέ πολλά βασίλεια καί ἀργότερα σέ πολλές ἀβασίλευτες πολιτείες.

Ἔτσι καί ἡ Σίφνος ἦταν ἰδιαίτερο καί ἀνεξάρτητο Κράτος μέ δικό του βασιλέα, δικούς του νόμους καί δικό του σύστημα διοικήσεως, τῆ δέ κοινωνία του ἀποτελοῦσαν δύο τάξεις ἀνθρώπων, οἱ ἐλεύθεροι καί οἱ δοῦλοι. Ὁ βασιλεύς, ἄτομο μέ ἰδιαίτερες συνήθως ἱκανότητες, ἐθεωρεῖτο ἄμεσος

ἀπόγονος κάποιου θεοῦ καί κατά προτίμηση δισέγγονος τοῦ Δία. Ἐσκουσε δικαστική ἐξουσία, ἦταν ὑπεύθυνος γιά τήν ἀποτροπή τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν καί γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς εὐμένειας καί τῆς εὐεργεσίας τους καί, ὡς στρατηγός, προστάτευε τό λαό ἀπό ἐξωτερικούς ἐχθρούς. Ἀπόλυτος μονάρχης ἦταν μόνο στό πεδίο τῆς μάχης, ὄλο δέ τόν ἄλλο χρόνο οἱ ἐξουσίες του περιορίζονταν ἀπό τό "Συμβούλιο τῶν Γερόντων" (Γερουσία) καί τή "Συνέλευση τοῦ λαοῦ". Τά μέλη τῆς Γερουσίας ἀπελάμβαναν τίς ἴδιες τιμές καί εἶχαν τούς ἴδιους τίτλους μέ τόν βασιλέα, ὁ ὅποιος ἦταν καί αὐτός ἕνας σύμβουλος, ὁ "πρῶτος ἀνάμεσα σέ ἴσους". Ἀργότερα μέ τήν καθιέρωση στήν Ἀθήνα τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἄρχισαν αἰγά-αἰγά καί οἱ ἄλλες ἰωνικές πόλεις νά ἀνακηρύσσονται αὐτόνομες δημοκρατικές πολιτείες. Ὄταν ἡ Δημοκρατία ἐγκαθιδρύθηκε καί στή Σίφνο, οἱ Σίφνιοι εἶχαν τήν "Ἐκκλησία τοῦ Δήμου", τή Βουλή, τόν ἐπώνυμο ἄρχοντα καί ὅλες τίς ἄλλες ἀρχές τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Πρέπει τέλος νά σημειωθεῖ ὅτι ἐνῶ ὅλες οἱ Κυκλάδες ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερες αὐτόνομες πολιτείες χωρίς πολιτική ἐνότητα καί κοινές ἐνέργειες, εἶχαν κοινή γλῶσσα, θρησκεία, κοινή καταγωγή κλπ. καί ἦταν τόσο καλά διοργανωμένες, ὥστε ἐχρησίμευαν ὡς πρότυπα σέ πολλές ἠπειρωτικές πόλεις.

3.- Οἰκονομία.

Ἡ οἰκονομία στή Σίφνο καί τά ἄλλα νησιά ἦταν γιά μερικούς αἰῶνες βασικά ἀγροτική. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἀγράτες πού κατοικοῦσαν μέσα ἢ κοντά στούς οἰκισμούς καί ἐδούλευαν ὅλη τήν ἡμέρα στά κτήματά τους. Πρέπει νά φαντασθεῖ κανεῖς ὅτι αὐτά ἦταν μικρά καί ὅτι οἱ καλλιεργητές δέν εἶχαν εἰδικές γεωργικές γνώσεις. Ὅργαναν τά χωράφια μέ ἕνα ξύλινο ἀλέτρι γιά νά σπείρουν σιτάρι καί κριθάρι, φρόντιζαν λαχανόκηπους, ἀμπέλια, ἐλαιόδενδρα, συκιές. Κύριοι καί δοῦλοι ἐδούλευαν τό ἴδιο σκληρά καί κοπιαστικά τή γῆ. Στά βοσκοτόπια, πού ἀνήκαν συνήθως στήν κοινότητα, νεαροί βοσκοί, ἐφύλαγαν πρόβατα, κατσῆκες, ἀγελάδες καί ἄλογα, ζῶα δηλαδή χρήσιμα στόν ἄνθρωπο γιά τήν τροφή, τό ρουχισμό καί τή μεταφορά φορτίων. Γιά τήν ἐξασφάλιση τροφῆς ἐπιδίδονταν στό κυνήγι καί ψάρευαν μέ δίχτυα καί ἀγκίστρια. Ἡ βιοτεχνία δέν εἶχε τήν ἐννοια πού τῆς ἀποδίδουμε σήμερα, ἀλλά λειτουργοῦσε σέ οἰκογενειακή βάση. Ρουχισμός, σκεπάσματα, παπούτσια φτιάχνονταν ἀπό κάθε οἰκογένεια μέ μαλλί καί προβιές γιά τίς ἀνάγκες τῶν μελῶν τῆς. Μόνο ἡ μεταλλουργία καί ἡ κεραμική ἀποτελοῦσαν εἰδικές τέχνες. Τό ἐμπόριο ἦταν ἀσήμαντο. Ἀργότερα, ὅταν φοίνικες ναυτικοί ἔφθασαν στά νησιά, ἄρχισε αἰγά-αἰγά κάποια ἐπικοινωνία

ανάμεσά τους, τή Φοινίκη, τήν Κύπρο καί τήν Αἴγυπτο καί, ὅσο ἐπερνοῦσαν τά χρόνια, ἀναπτύχθηκε περισσότερο, μέχρι πού ἡ ναυτιλία περιήλθε στά χέρια τῶν Ἑλλήνων. Στίς κλειστές ἐκεῖνες κοινωνίες ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς ζωῆς ὑπῆρξε ἡ ἀγάπη στήν οἰκογένεια καί ἡ στοργή ἀνάμεσα στά μέλη τῆς πού τήν ἀνυψώνει σέ μιά κορυφαία ἠθική ἐνότητα. Στά ὁμηρικά ἔπη, πού τοποθετοῦνται χρονολογικά μεταξύ 850-650 π.Χ., ὑπάρχουν λαμπρές σχετικές περιγραφές. Οἱ οἰκογένειες αὐτές ἀποτελοῦσαν καί τίς βασικές οἰκονομικές μονάδες στίς τότε κοινωνίες.

Οἱ πῶτοι αἰῶνες λοιπόν τῆς Ἰωνικῆς Σίφνου ὑπῆρξαν αἰῶνες προσαρμογῆς καί θεμελιώσεως τῆς κοινωνίας τῆς. Μέ βραδύ, ἀλλά σταθερό ρυθμό, συνετελέσθησαν καίριες ἀλλαγές οἱ ὅποτες προετοίμασαν τήν ἀπογείωση πού ἀκολούθησε. Εἰδικά γιά τήν Σίφνο βασικό ρόλο στή γενική προαγωγή τῆς ἔπαιξε ὁ μεταλλευτικός τῆς πλοῦτος πού τῆς ἄνοιξε πλατεῖς δρόμους εὐημερίας.

Ἡ Ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, τμήμα τοῦ τείχους κατά τίς ἀνασκαφές τοῦ Χρ. Τσούντα (Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική, 1899).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΟΙ ΠΟΛΥΧΡΥΣΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΣΙΩΝΟΥ

1.- Οί μεγάλες αλλαγές καί ή συγκρότηση

Οί δύο αιώνες μετά τό 750 π.Χ. έχουν ιδιαίτερη σημασία για τήν παγκόσμια ιστορία, γιατί μέσα σ'αυτούς, παρά τά πολλά προβλήματα καί τίς κοινωνικές ανακατατάξεις, συγκροτήθηκε ή μεγαλουργός Έλλάδα. Τό πολιτικό σύστημα τών άριστοκρατικών καθεστώτων παρεχώρησε τή θέση του στους τυράννους καί μετά άπ'αυτούς γεννήθηκε τό δημοκρατικό πολίτευμα. Παράλληλα πραγματοποιήθηκε ή μεγάλη άποικιακή επέκταση τών Έλλήνων στις άκτές της Μεσογείου καί της Μαύρης θαλάσσης, έφευρέθηκε ή κοπή νομισμάτων καί έσημειώθηκε έκπληκτική άνοδος της βιοτεχνίας. Διάφορες κοινωνικές καί οικονομικές συνθήκες συνετέλεσαν στην άποσύνθεση της κοινωνίας του γένους καί τή δημιουργία της έννοιας του Κράτους πού άπετέλεσε σπουδαιότατο σταθμό στην ιστορία του αρχαϊκού έλληνισμού μέ τήν εμφάνιση νέων τάξεων. Μέ τήν αντικατάσταση όμως τών βασιλέων άπό τούς εύγενεις οί πλούσιοι έγιναν πλουσιότεροι καί οί φτωχοί φτωχότεροι. Πολλοί μάλιστα άπό τούς φτωχούς άγρότες κατήντησαν δούλοι ή δουλοπάροικοι, άπόγονοι δέ τών φυλών πού έκατοικοῦσαν άπό παλαιά στις κοινότητες έξαναγκάσθηκαν νά γίνουν δουλοπάροικοι. Γύρω στα 750 π.Χ. ή κατάσταση σε πολλές περιοχές του έλληνικού χώρου είχε γίνει άφόρητη. Συνυπήρχαν ό υπερβολικός πλούτος καί ή μεγάλη φτώχεια, ένω ή ανάπτυξη του έμπορίου είχε σαν συνέπεια τή δημιουργία μιας νέας μεσαίας τάξεως, τών εμπόρων. Οί εύγενεις δέν ήθελαν νά παραχωρήσουν πολιτικά δικαιώματα στο λαό καί ή κατάσταση χειροτέρευε. Έτσι, μέ τό μίσος πού αναπτύχθηκε άνάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις έδημιουργήθηκε ταξική συνείδηση.

Ή μεγάλη ανάπτυξη του έμπορίου καί οί άνάγκες πού άνέκυψαν όδήγησαν στην ανακάλυψη του νομίσματος. Πρίν άπό τό 700 π.Χ. χρησιμοποιούσαν

πλακίδια ή σφαιρίδια χρυσοῦ, ἀργύρου, ἠλέκτρον (δηλ. χρυσοῦ καί ἀργύρου) καί "ὄβελούς" ἢ "ὄβολούς" ἀπό σίδηρο. Ὁ ὄβελός ἦταν τό νόμισμα μέ τή μικρότερη ἀξία. Ἀκολουθοῦσαν ἡ δραχμή, ὁ στατήρας, ἡ μναῖ καί τό τάλαντο. Ἐξί ὄβελοί ἀποτελοῦσαν μία δραχμή, δύο δραχμές (=12 ὄβελοί) ἀναλογοῦσαν σέ ἓνα στατήρα, πενήντα στατήρες ἰσοδυναμοῦσαν μέ μία μναῖ καί 60 μναῖ μέ ἓνα τάλαντο. Δηλαδή τό τάλαντο ἄξιζε 6.000 δραχμές καί ἡ μναῖ 100.

Τά πρῶτα νομίσματα φαίνεται ὅτι ἐκόπηκαν στήν Ἴωνία, μετά τό 650 π.Χ. Λίγο παλαιότερα ἀπό τό τέλος τοῦ Ζ' αἰ.π.Χ. ἐκόπηκαν στήν Αἴγινα, γύρω στό 600 π.Χ. στήν Κόρινθο καί ἔπειτα στήν Ἀθήνα. Ἡ ἐφεύρεση κοπῆς νομισμάτων συνετέλεσε στή μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, ταυτόχρονα ὅμως εἶχε βαθύτατες κοινωνικές ἐπιδράσεις μέ τήν ἐφαρμογή μιᾶς νέας μορφῆς πλουτισμοῦ ἀνεξάρτητης ἀπό τή γῆ. Ἔτσι, ἄνθρωποι μέ ταπεινή καταγωγή μποροῦσαν νά γίνουν πλούσιοι ἔμποροι ἢ βιοτέχνες καί νά διεκδικήσουν τά πολιτικά δικαιώματα πού μέχρι τότε εἶχαν ἀποκλειστικά οἱ κτηματίες. Μέσα σέ μία γενική ἀναταραχή τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀλλά καί τή δημιουργία νέων μορφῶν οἰκονομίας, πολιτισμοῦ καί πολιτικῶν συστημάτων πού συνετέλεσαν στή συγκρότηση νέων πόλεων - Κρατῶν, τόσο στόν καθαυτό ἐλλαδικό χῶρο, ὅπου ξεχώριζαν ἡ Ἀθήνα καί ἡ Σπάρτη, ὅσο καί στίς ἀποικίες, ἀνασυγκροτήθηκε καί ἐνοποιήθηκε ἐθνικά ὁ ἐλληνικός κόσμος κατά τήν περίοδο 750-479 π.Χ., μέχρι δηλαδή τή λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων.

2.- Ἡ «συνοίκηση» καί τά πολιτικά συστήματα.

Ἡ Σίφνος, μέ ἐπίκεντρο τό "ἄστν", δηλαδή τήν πόλη Σίφνο (σημερινό Κάστρο), ἀποτελοῦσε ἐνιαῖο καί αὐτόνομο Κράτος. Οἱ διάφοροι ἄλλοι οἰκισμοί τοῦ νησιοῦ (ἡ πιθανολογούμενη Ἀπολλωνία, ὁ Ἀρτεμώνας, οἱ Ἀκροπόλεις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καί τοῦ Ἁγίου Νικήτα) ἦταν φαίνεται συναρτήματα τῆς πόλης - Κράτους στή θεσμική ἔννοια τοῦ "συνοικισμοῦ", κατά τήν ὁποία οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων οἰκισμῶν ἢ δήμων ἐθεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς πολῖτες τῆς κύριας πόλεως. Καί τοῦτο γιατί σέ κανένα ἀπό τά ἀρχαῖα κείμενα δέν γίνεται μνεῖα πολιτῶν ἄλλης πόλεως τοῦ νησιοῦ (ὅπως λ.χ. στήν Κέα) καί ὅλοι οἱ πολῖτες του ἀναφέρονται "Σίφνιοι".

Γιά τή συγκρότηση τοῦ Κράτους τῆς Σίφνου δέν ὑπάρχουν συγκεκριμένες μαρτυρίες. Μεταγενέστερες πληροφορίες, πού περιέχονται στόν Αἰγινήτικο λόγο τοῦ ρήτορα Ἰσοκράτη (περί τό 390 π.Χ.) παρέχουν ἐλάχιστα στοιχεῖα τά ὁποῖα, σέ συνδυασμό μέ ὅσα ἴσχυσαν στά ἄλλα ἰωνικά κράτη, ἐπιτρέπουν μία σύντομη περιγραφή του.

Όπως είναι γνωστό, στους Ίωνες ο λαός ήταν βασικά χωρισμένος σε "φυλές" και οι φυλές σε "φρατρίες", οι οποίες στην αρχή ήταν αδελφότητες συμπολεμιστών, αλλά αργότερα εξελίχθηκαν σε μικρές διοικητικές μονάδες. Μέλος φρατρίας γίνονταν κάποιος από γέννηση, ενώ σε "γένος" ανήκαν μόνο οι εύγενεις από τους οποίους προέρχονταν οι άρχοντες.

Μετά την κατάργηση της μοναρχίας η εξουσία περιήλθε στην αβασιλευτή αριστοκρατία, στην οποία πολιτικά δικαιώματα είχαν όλοι οι ενήλικες εύγενεις. Από αυτούς προέρχονταν ένας (στην αρχή) ή περισσότεροι άρχοντες. Η Εκκλησία του Δήμου και η Βουλή εξακολούθησαν να υπάρχουν. Στην πρώτη μετείχαν μόνον οι ενεργοί πολίτες και στις αρμοδιότητες της περιλαμβάνονταν η έγκριση προτάσεων για την κήρυξη πολέμου, η σύναψη ειρήνης και συμμαχιών ή διάλυση συμμαχιών και διάφορες σοβαρές εσωτερικές υποθέσεις. Η "Βουλή" ή "Γερουσία" είχε όπεριόριστες και άκαθόριστες αρμοδιότητες και ήταν ανεξέλεγκτη. Οι άρχοντες είχαν έτήσια, μπορεί όμως και πολυχρόνια θητεία. Αυτοί και η Βουλή είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες, εφαρμόζαν δέ τό έθιμικό δίκαιο. Αργότερα έγινε καταγραφή νόμων.

Είναι γνωστό ότι τά αριστοκρατικά πολιτεύματα έγιναν μισητά γιατί έδημιούργησαν μεγάλες ανισότητες και έδωσαν άφορμές για άναταραχές και επαναστάσεις. Μέ τή λαϊκή συμπάρασταση τά διαδέχονταν οι "τύραννοι", δηλαδή κάποιος εύγενεις πού είχαν άποκτήσει ριζοσπαστικές ιδέες και ανέλαμβάναν νά ικανοποιήσουν τά λαϊκά συμφέροντα. Η τυραννίδα, πολιτειακό φαινόμενο του 7ου και 6ου αί.π.Χ., όπου εφαρμόζονταν, δέν διαρκούσε πολύ, πρόσφερε όμως σημαντικές υπηρεσίες, όπως τή διάλυση της αριστοκρατίας, τή διανομή του πλούτου σε εύρύτερα κοινωνικά στρώματα και τή υποστήριξη των Τεχνών.

Στή Σίφνο, ένα Κράτος της εποχής μέ σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές πού είχαν αρχίσει νά αποδίδουν αξιόλογα έσοδα και όπου, όπως μπορεί νά φαντασθεί κανείς, όλα βρίσκονταν σε δυναμική εξέλιξη, όλα ήταν δυνατόν νά λάβουν χώρα άν ή διαχείριση έκανε τους πλούσιους πλουσιότερους και τους φτωχούς άκόμη πιό φτωχούς. Τίποτα όμως δέν είναι γνωστό. Οι πηγές αναφέρουν ότι τά μεταλλετα ανήκαν στό λαό και τά διαχειρίζονταν ή κυβέρνησή του, κάθε χρόνο δέ τά έσοδα διανεμόνταν δίκαια σ' αυτόν:

«... αυτοί δέ (οι Σίφνιοι) τά γινόμενα τῷ ένιαυτῷ έκάστῳ χρήματα διενέμοντο» (Ηρόδοτος, θάλεια, παρ.57). Δέν γνωρίζουμε λοιπόν άν έλαβαν χώρα έξεγέρσεις, άναταραχές, αλλαγές πολιτικῶν συστημάτων κλπ. Στά τελευταία μπορεί ή Σίφνος νά μιμήθηκε ή νά έξαναγκάσθηκε από τή μητρόπολη Άθήνα νά ακολουθήσει τους τρόπους διοικήσεως πού επικρατούσαν σ' αυτήν. Στόν Αίγινητικό του Ίσοκράτη, ο Σίφνιος διάδικος, αναφερόμενος

στην καταγωγή της οικόγενειάς του λέγει: «... οί πρόγονοί μου και κατά τό γένος και κατά τόν πλοῦτον και κατά τήν δόξαν και καθ' ὅλα τά ἄλλα ἦσαν πρῶτοι ἐκ τῶν πολιτῶν· διότι ποῖοι ἄλλοι, ἢ ἐκρίθησαν ἄξιοι μεγαλυτέρων ἀξιομάτων... ἢ ἀπό ποίαν δέ οἰκογένειαν τῶν ἐν Σίφνῳ ἔγιναν περισσότεροι βασιλεῖς;», πού σημαίνει ὅτι τό πολίτευμα τοῦ νησιοῦ φαίνεται ὅτι ἦταν ἀριστοκρατικό, ἀφοῦ οἱ ἐκάστοτε "βασιλεῖς" (ἄρχοντες) προέρχονταν ἀπό οἰκογένειες εὐγενῶν, ἡ δέ δική του εἶχε δώσει τούς περισσότερους.

Δέν γνωρίζουμε ἂν οἱ Σίφνιοι διεσφάλιζαν τόν πλοῦτο τους αὐτοδύναμα, πράγμα πολύ πιθανό, τούλάχιστον στήν ἀρχή, ἂν κρίνουμε ἀπό τήν ὑπαρξη ὀχυρωμένων Ἀκροπόλεων, ἢ μέσω μιᾶς ἰσχυρότερης γειτονικῆς δυνάμεως ἢ συμμαχίας. Ἡ Δῆλος, τό πανάρχαιο θρησκευτικό κέντρο τῶν Ἰώνων, ὑπῆρξε κατά τήν ἀρχαϊκή περίοδο, ὄχι μόνο τόπος θρησκευτικῆς ἀκτινοβολίας και συναθροίσεως, ἀλλά και κέντρο πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι πολλά ἀπό τά γύρω νησιά εἶχαν σχηματίσει ὁμοσπονδία μέ ἔδρα τό ἱερό αὐτό νησί. Ἀπό τά μέσα μάλιστα τοῦ Ζ' αἰ.π.Χ. οἱ Νάξιοι φαίνεται ὅτι εἶχαν πολιτική ἐπιβολή στό δηλιακό κέντρο, γύρω δέ στό 600 π.Χ. ὑπαγόρευαν τή θέλησή τους σέ πολλά ἀπό τά ἄλλα νησιά. Ἐπιδόθηκαν μάλιστα και σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις ἐναντίον γειτόνων τους και ἐδέσποσαν σέ μερικούς ἀπό αὐτούς. Ποιές ἦταν οἱ σχέσεις τους μέ τούς εὐπορους Σιφνίους δέν εἶναι γνωστό. Τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα στή Σίφνο φανερώνουν πάντως μεγάλες ἐπαφές μέ τή Νάξο και τή Δῆλο, ὅπως και καλλιτεχνικές ἐπιδράσεις.

3.- Μεταλλευτική, Βιοτεχνία, Ἐμπόριο.

Πρός τά τέλη τοῦ Ζ' αἰ.π.Χ. ἄρχισε στή Σίφνο ἡ δεύτερη φάση συστηματικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ μεταλλευτικοῦ της πλούτου και εἰδικότερα χρυσοῦ και ἀργύρου. Σχετική πληροφορία παρέχει ὁ Ἡρόδοτος, σύγχρονες δέ ἐπιστημονικές ἔρευνες τή βεβαιώνουν ἀπόλυτα. Εὐρήματα ἀπό προϊστορικές μεταλλευτικές στοές σέ στρωματογραφικά ἀνώτερους ὀρίζοντες, πού ἀξιολογήθηκαν μέ τή χρησιμοποίηση τῶν τελειότερων ἐπιστημονικῶν μεθόδων, προσδιόρισαν ἀπό τήν ἡλικία τους τήν ἐκτέλεση ἐργασιῶν μεταξύ Ἀρχαϊκῆς και Κλασσικῆς Ἐποχῆς. Ἔτσι θεωρεῖται βέβαιο ὅτι οἱ ἀρχαϊκοί Σίφνιοι ἐξεκίνησαν τήν ἐξόρυξη μεταλλευμάτων μέσα στίς ἴδιες στοές πού πρῶτοι εἶχαν διανοίξει οἱ προϊστορικοί κάτοικοι τοῦ νησιοῦ. Ἡ χρυσοφόρα μεταλλοφορία σέ ὄρυχτες στοές ἐντοπίσθηκε στίς ΝΑ ἀκτές τῆς Σίφνου και στίς τοποθεσίες Ἁγίος Ἰωάννης, Ἀποκοφτό (Σπηλιά τοῦ Ἀράπη) και Ἄσπρος Πύργος μέσα σέ χαλαζιακούς φακούς και μεταλλοφορία σουλφιδίων.

Οί άρχαίες στοές, πού άκολουθοϋσαν τά σημετα έμφανίσεως του χρυσοϋ, βρίσκονται σέ μία μεταλλοφόρα ζώνη ή όποία απέχει δέκα περίπου χιλιόμετρα από μία άλλη, παράλληλη ζώνη έμφανίσεων μολύβδου και άργύρου στίς τοποθεσίες "Άγιος Σώστης, "Άγιος Σίλβεστρας, Κάψαλος και Ξερό Ξύλο πού και αυτές παρακολουθοϋνται από άρχαίες γαλαρίες. Οί έπιστήμονες είναι βέβαιοι ότι και σ' αυτά τά μεταλλετα έγινε συστηματική και έντατική έξόρυξη μεταλλευμάτων κατά τούς 6ο και 5ο αιώνες π.Χ.

"Όπως προσδιόρισε ή έπιστημονική έρευνα οί μεταλλευτικές έργασίες κατά τήν άρχαία περίοδο άκολούθησαν τήν έξης διαδικασία: στήν άρχή γίνονταν εκκένωση των προϊστορικών σημείων εκμεταλλεύσεως (πού μέ ιδιαίτερη έπιμέλεια εκλείναν οί προϊστορικοί μεταλλωρύχοι για νά έπουλώσουν τίς πληγές πού είχαν έπιφέρει στά σπλάχνα τής Μητέρας Γής) και στή συνέχεια διάνοιξη νέων στοών ή πηγαδιών. Κατά τήν εκκένωση χώρων μέ τοιχετα προϊστορικών ύποστηλώσεων, έπειδή αυτά ήταν στερεά, έκαναν τόση μόνο διάνοιξη, όση χρειάζονταν για νά περάσουν και άναζητήσουν μετάλλευμα. "Έτσι έχουν διατηρηθεί πολλά παρόμοια προϊστορικά τοιχετα ύποστηλώσεων. Οί έργασίες γίνονταν μέ σιδηρά άντικείμενα μυτερά-κωνικά, όπως σφήνες, τσουγκρόνες και άτσάραντοι, ίχνη από τά όποια έχουν άποτυπωθεί στά πετρώματα. Μία ειδική μάλιστα τσουγκράνα διακρίνεται σέ μετάλλευμα υπό μορφή έξαλλοιωμένου ύλικου. Συνηθισμένα στήν άρχαία Έλλάδα λυχνάρια έλαίου έχρησίμευαν ως φανοί.

"Όλα τά άρχαία μεταλλετα του νησιου βρέθηκαν σέ σημετα ύψηλά, επάνω από τή θάλασσα, εκτός εκείνου του "Αγίου Σώστη. Μάλιστα ή στοά Νο 1 του μεταλλείου αυτού είναι ή μοναδική στή Σίφνο πού βρίσκεται κοντά στήν άκτή και λίγο πιο ύψηλά από τό επίπεδο τής θαλάσσης ώστε νά είναι δυνατή ή είσχώρηση σ' αυτήν θαλασσινου νεροϋ. "Η διαπίστωση έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί, σέ συνδυασμό μέ τά άναφερόμενα από τόν Πausανία (Φωκικά, Χ, 11, 2-3), σύμφωνα μέ τά όποια τά μεταλλετα τής Σίφνου κατεποντίσθησαν στή θάλασσα από τήν όργή του θεοϋ "Απόλλωνος όταν οί Σίφνιοι από άπληστία έσταμάτησαν νά στέλνουν στους Δελφούς τό δέκατο από τά είσοδήματα των μεταλλευμάτων, μπορεί νά εξαχθεί τό συμπέρασα ότι τό μεταλλετο αυτό, λόγω άνόδου τής θαλασσινής στάθμης, έγινε επικίνδυνο και άνάγκασε τούς κατοίκους νά διακόψουν τίς έργασίες του. Τοϋτο όμως δέν μπορεί νά σημαίνει ότι κατεστράφησαν όλα τά μεταλλετα, αφού τά ύπόλοιπα βρίσκονται σέ ύψόμετρο από 200-500 μέτρα επάνω από τή θάλασσα, όπως λ.χ. τά μεταλλετα Βορεινής, Καψάλου, Ξεροϋ Ξύλου, "Αγίου Σιλβέστρου. Φαίνεται λοιπόν ότι ό Pausanias, όπως και οί ταξιδιωτες των νεοτέρων χρόνων, δέν είχαν τήν τύχη να δοϋν τά μεταλλετα πού βρίσκονται σέ ύψηλά σημετα,

προφανώς γιατί οί εισοδοί τους είχαν αποκρυσταλλωθεί από τή βλάστηση, ένω έκείνο του 'Αγίου Σώστη, πού βρίσκεται σέ έντελώς γυμνό πέτρωμα, τό είδαν καί, πιστεύοντας ότι αυτό ήταν τά μεταλλεία τής αρχαιότητας, ανέφεραν γενικά τήν καταστροφή τους, πράγμα πού απέρριψαν ήδη οί σύγχρονες έρευνες. Κατά συνέπεια ή διακοπή τών έργασιών τους κατά τούς κλασσικούς χρόνους πρέπει πλέον νά αναζητηθεί σέ άλλους λόγους καί αίτίες πού δέν είναι ακόμη γνωστοί.

Πρέπει νά σημειωθεί, τέλος, ότι ή έλλειψη ύπολλειμάτων (σκωριών) από τίς εργασίες πού έγιναν στήν αρχαιότητα, φανερώνει, κατά τούς έπιστήμονες, ότι ή χύτευση μεταλλεύματος δέν έπραγματοποιήθηκε επί τόπου, αλλά κάπου άλλου μέ μεταφορά του μεταλλεύματος έξω από τό νησί. 'Η άνεύρεση ακόμη στό μεταλλείο του 'Αγίου Σώστη "λίθων συνθλίψεως" από τραχύτη καί άλλα ήφαιστειογενή πετρώματα, πού δέν υπάρχουν στή Σίφνο, αποτελούν ένδείξεις επικοινωνίας καί διεξαγωγής έμπορίου τών Σιφνίων, τόσο μέ γειτονικά νησιά, όσο καί μέ άλλες μακρινές περιοχές για τήν προμήθειά τους.

'Η έκμετάλλευση του ύπεδάφους έφερε, όπως είναι φυσικό, οίκονομική εύρωστία στό νησί. Σ' αυτό έβοήθησαν καί οί εύνοϊκές συνθήκες πού είχαν δημιουργηθεί στόν εύρύτερο έλληνικό χώρο, δηλαδή στήν κυρίως 'Ελλάδα καί στίς έλληνικές άποικίες τής Μ. 'Ασίας, Β. Αιγαίου, Μαύρης θαλάσσης, Β. 'Αφρικής καί Δύσεως (Σικελίας, Ν. 'Ιταλίας, Ν. Γαλλίας καί 'Ισπανίας). 'Η μεγάλη επικοινωνία μέ τίς παλαιές καί νέες περιοχές, ή ανάπτυξη του έμπορίου καί τών άνταλλαγών, οί σπουδαίες έφευρέσεις (νόμισμα) καί οί επαναστατικές τεχνικές εξελίξεις στή ναυπηγική, τή βιοτεχνία κλπ., έφεραν τήν πρόοδο στίς οίκονομίες καί στίς κοινωνίες τών έλληνικών Κρατών, ιδιαίτερα δέ στή μικρή Σίφνο μέ τίς μεγάλες πλουτοπαραγωγικές δυνατότητες. Στίς έκτεταμένες άποικήσεις νέων περιοχών πού έλαβαν τότε χώρα, είτε από έσωτερικά πολιτικά γεγονότα καί άνασταραχές, είτε από οίκονομικές άνάγκες τών πληθυσμών, ή Σίφνος δέν φαίνεται νά έπηρε μέρος, όπως άλλα γειτονικά νησιά, προφανώς γιατί καί εργατικά χέρια δέν τίς περίσσευαν καί οίκονομική δυνατότητα είχε για τήν αντιμετώπιση τών άναγκών της. "Αν κρίνουμε από τίς έντοπίσεις αρχαίων οίκισμών στό νησί, ό πληθυσμός του πρέπει νά ήταν αρκετά μεγάλος. Πρέπει μάλιστα νά φαντασθούμε, μέ δεδομένο τό γεγονός τής έντατικής εκμεταλλεύσεως τών μεταλλείων, ότι στίς γαλαρίες τους θά εργάζονταν μεγάλος αριθμός εισαγομένων σκλάβων, όπως καί ειδικοί τεχνικοί, ντόπιοι ή πιθανόν από τή Μ. 'Ασία. "Όπως φαίνεται οί κρατικές άνάγκες, ιδιαίτερα σί επισιτιστικές, παρά τήν ανάπτυξη τής γεωργίας καί κτηνατροφίας πού θά είχε συντελεσθεί, ήταν προφανώς μεγάλες στόν τομέσ

αυτόν. Ἡ βιοτεχνία ἐπίσης, ὑφαντική-κεραμική-μεταλλουργική, πρέπει νά εἶχε ἀναπτυχθεῖ σημαντικά, ἄν καί, ὅπως φανερώσουν τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα, οὔτε αὐτή ἐπαρκοῦσε γιά τήν κάλυψη τῆς ζητήσεως. Γιά τούς λόγους αὐτούς ἡ Σίφνος, παράλληλα μέ τίς ἐξαγωγές τῶν μεταλλευμάτων της, πρέπει νά ἐνεργοῦσε καί σημαντικές εἰσαγωγές διαφόρων ἀγαθῶν καί νά εἶχε ἀξιόλογο ἐμπόριο. Οἱ εὐγενεῖς πού ἦταν οἱ κοινωνικοί καί πολιτικοί παράγοντες τοῦ νησιοῦ, θά τό εἶχαν στό χέρι τους. Εἶναι γενικά γνωστό ὅτι οἱ εὐγενεῖς ἐδειξαν ἀποστροφή γιά τό ἐμπόριο, σέ περιοχές ὅμως πού δέν εἶχαν ἐπαρκεῖς πόρους ἀπό ἀγροτικά περιουσιακά στοιχεῖα καί δέν μπόρεσαν ἢ δέν θέλησαν νά μεταναστεύσουν σέ ἀποικίες, ὅπως φαίνεται πῶς ἐγίνε στή Σίφνο, ἀσχολήθηκαν συστηματικά μέ τή διεξαγωγή του. Πρέπει λοιπόν νά θεωρήσουμε ὅτι τό σιφναϊκό ἐμπόριο, τοῦλάχιστον κατά τούς δύο αἰῶνες τῆς συστηματικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν μεταλλείων, θά εἶχε ἀξιόλογη ἀνάπτυξη καί θά ἄσκησε πολύμορφη επίδραση στό πράγματα τοῦ νησιοῦ. Ὅπως φανερώσουν τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα οἱ ἐμπορικές ἐπαφές ἦταν ἐκτεταμένες καί διεξάγονταν μέ τή Μῆλο, Νάξο, Πάρο, Μύκονο, Τήνο, Κόρινθο, Ἀττική, Μέγαρα, Σάμο, Ἀνατολική Ἑλλάδα, Μ. Ἀσία (Ἔφεσα, Πέργαμο), Ρόδο, Κύπρο ἀκόμη καί μέ τήν Ἰταλία.

4.- Κοινωνική ζωή. Μαρφωτικό ἐπίπεδο.

Παράλληλη μέ τήν οἰκονομική ἦταν φαίνεται καί ἡ κοινωνική ἀνοδος, μέσα φυσικά στό πλαίσιο τῆς ἱστορουμένης περιόδου. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τήν καλαισθησία ἐνός λαοῦ μποροῦμε νά τή διακρίνουμε καλύτερα στό ἀντικείμενα πού χρησιμοποιοῦε στήν καθημερινή του ζωή γιατί ἐκφράζουν τίς ὑλικές καί πνευματικές του ἀνάγκες. Τά διάφορα λεπτουργήματα πού ἔφερε στό φῶς ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη στό Κάστρο, δουλεμένα ἐπάνω σέ διάφορα ὑλικά, ὅπως σέ χρυσό (μενταγιόν), ἄργυρο (ἀλυσίδα, καρφίτσες), χαλκό (δακτυλίδια, βραχιόλια, σκουλαρίκια, ἀλυσίδες, πόρπες σέ διάφορα σχήματα - ὅπως πεταλούδας, ἡμικυκλικοῦ τόξου μέ πέντε ραβδώσεις, φουσκωμένου τόξου), ἐλεφαντόδοντο (πόρπες, μικρό ζῶο, ἴσως κριός), κόκκαλο (μενταγιόν, πόρπες, χάνδρες, πλακέ δακτυλίδια, περίφημες καί σπάνιες σφραγίδες), τερακόττα (γυναικεῖα ὀγαματίδια σέ τεχνική βάζου μέ περίφημο διάκοσμο πού παριστάνουν, πιθανόν, θεότητες, πτηνά κλπ.), φανερώσουν τήν ὑπαρξη μιᾶς προηγμένης κοινωνίας στή Σίφνο οἱ ἄνθρωποι τῆς ὁποίας εἶχαν εὐαισθησία καί καλαισθησία ἀξιόλογη. Ἀπό τίς πόρπες μάλιστα, πού οἱ ἀρχαιολόγοι τίς κατατάσσουν χρονολογικά ἀνάλογα μέ τήν τεχνική καί τά σχέδια τους ἢ καί τή χρήση τους, φαίνεται καί ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐνδυματικῆς

ἀμφιέσεως στό νησί, τήν ὁποία φαίνεται πώς οἱ Σίφνιοι παρακολουθοῦσαν στενά.

Γιά τήν κοινωνική ζωή στή Σίφνο δέν εἶναι γνωστές συγκεκριμένες πληροφορίες. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Σίφνιοι, σημαντικά εὐποροί, ἔζησαν βίο τρυφηλό καί πολυτελεῖ, ὅπως συνήθιζαν καί οἱ ἄλλοι πλούσιοι Ἴωνες, λ.χ. οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὅποιοι (κατά τόν Θουκυδίδη) "διά τό ἀβροδίαιτον" φοροῦσαν λινοῦς χιτῶνες καί χρησιμοποιοῦσαν εἰδικά κοσμήματα γιά τόν καλλωπισμό τῆς κεφαλῆς τους. Τά διακοσμητικά ἀντικείμενα πού βρέθηκαν στό Κάστρο, τό ἀρχαῖο "ἄστυ" τῆς Σίφνου, ὅπως καί τά θεμέλια κατοικιῶν, πού χρονολογοῦνται ἀπό τή Γεωμετρική Ἐποχή καί ἐξῆς καί θεωροῦνται ἀρχιτεκτονικά ἐξαιρετες κατασκευές, ἐνισχύουν τή γνώμη γιά μιάν ἀβροδίαιτη κοινωνία στό νησί κατά τήν ἀρχαιότητα. Οἱ κατοικίες εἶχαν ἀποχετευτικούς ἀγωγούς, μικρές ἢ μεγάλες στέρνες συγκεντρώσεως βρόχινου νεροῦ, πέτρινα ἢ διακοσμημένα μέ μάρμαρο κρεβάτια, μαγειρεῖα καί ἄλλες εὐκολίες.

Καί γιά τό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν Σιφνίων, τόσο κατά τήν ἀρχαϊκή, ὅσο καί κατά τήν ἀρχαία ἐποχή πού εἶναι οἱ αἰῶνες τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ Κράτους τους, δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες στίς πηγές. Τοῦτο βέβαια δέν μπορεῖ νά σημαίνει ἀνυπαρξία του, ἀλλά μόνο μή διάσωση τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν. Ἄλλωστε τό γεγονός ὅτι στόν περίγυρο τοῦ σιφνιακοῦ κράτους, δηλαδή σέ ἄλλα νησιά τῶν Κυκλάδων μέ τά ὁποῖα εἶχε στενή ἐπικοινωνία, ἔλαμψαν ἐξέχουσες πνευματικές φυσιογνωμίες, ὅπως ὁ περίφημος ποιητής Ἀρχίλοχος στή γειτονική Πάρο, οἱ μεγάλοι λυρικοί ποιητές ἀπό τήν Κέα Σιμωνίδης καί Βακχυλίδης, ὁ λυρικός Σημωνίδης στήν Ἀμοργό, ὁ μέγας Συριανός φιλόσοφος Φερεκύδης ἢ οἱ καλλιτέχνες Ἀγοράκριτος, Ἀλέξηνωρ ὁ Ἰφικρατίδης, ὁ Σκόπας κ.ἄ., ἀπό τίς ἀρχές κιόλας τοῦ 7ου ὡς τό τέλος τοῦ 5ου αἰ.π.Χ., ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι σέ ὁλόκληρο τόν κυκλαδικό χῶρο ἐπικρατοῦσε, καλλιεργημένη καί θεμελιωμένη στήν ἀκατάπαυστη προσπάθεια γιά πρόοδο καί αὐτάρκεια καί στήν παραδεισένια πράγματι φύση τοῦ πολυνήσου, μία τοπική πνευματική εὐζωΐα μέσα ἀπό τήν ὁποία ἐξεχώρισαν καί διεκρίθησαν φυσικά οἱ πιό φωτισμένοι ἐκπρόσωποί της.

Στή Σίφνο φέρεται ὅτι ἔζησε στά μέσα τοῦ 5ου αἰ.π.Χ. ὁ ποιητής Φιλόξενος ἢ Θεοξενίδης, λίγο προγενέστερος ἢ σύγχρονος τοῦ Ἀριστοφάνη, ὁ ὅποτος δέν τόν εἶχε σέ ὑπόληψη καί τόν ἐσατύριζε (ὅπως ἔκανε ἄλλωστε καί γιά πολλούς ἄλλους) γιά τούς νεωτερισμούς του στήν ποίηση. Ὁ Πολυδεύκης ὁ Γραμματικός (Δ', 9,4), τό "σιφνιάζειν", πού ἄλλοι τό ἐρμηνεύουν μέ κακή ἔννοια, τό ἀποδίδει στήν ποίηση τοῦ Φιλοξένου: «τό μέντοι Σιφνιάζειν καί Χιάζειν ἴσον τῷ περιέργοις μέλεσι χρῆσθαι ἀπό

Δημοκρίτου τοῦ Χίου καί Φιλοξένου τοῦ Σίφνιου, ὅστις καί Ὑπερτονίδης ἐκαλεῖτο». Δηλαδή ὁ Φιλόξενος εἶχε δημιουργήσει στή Σίφνο, ὅπως καί ὁ Δημόκριτος στή Χίο, δική του "σχολή" ποιήσεως, δικό του, ἄς ποῦμε, τρόπο ποιητικῆς γραφῆς, πού ἐφθασε νά χαρακτηρίζεται μέ τό ἀπαρέμφατο "σιφνιάζειν". Ἀπό τό ἔργο τοῦ Φιλοξένου δέν ἔχουν διασωθεῖ δυστυχῶς παρά ἐλάχιστα ἀποσπάσματα.

Ἐπρεπε νά εἶχαν ἤδη σημειωθεῖ καί δύο λόγια γιά τό ἀλφάβητο καί τή γραφή στή Σίφνο. Ἄς τό κάνουμε τώρα μέ μιά μικρή εἰσαγωγή: Στά μισά ἢ ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ Η' αἰ.π.Χ., πραγματοποιήθηκε ἡ εἰσαγωγή στήν Ἑλλάδα τοῦ βορείου σημιτικῆς ἀλφαβήτου μέ κατάλληλη προσαρμογή του στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὄχι ὅμως μέ ἐνιαία γραμμή σέ ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἐτσι, μέχρι τόν Δ' αἰ.π.Χ., ὁπότε τό ἰωνικό ἀλφάβητο εἶχε ἐπιβληθεῖ σέ ὅλες τίς ἑλληνικές πόλεις καί ἐμφανίζεται μιά καί μόνη πανελλήνια μορφή ὄλων τῶν γραμμάτων, ὑπάρχουν πολυάριθμα τοπικά ἀλφάβητα. Οἱ παλαιότεροι ἐπιγραφικοί εἶχαν κατατάξει τά ἀλφάβητα αὐτά σέ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες. Στήν τρίτη ἀπ' αὐτές, πού περιελάμβανε τά λεγόμενα "ἀνατολικά", διέκριναν δύο ὑποομάδες, τοῦ μεγάλου ἀνατολικοῦ καί τοῦ μικροῦ δυτικοῦ. Στό τελευταῖο κατατάσσονται οἱ βορειοδυτικές Κυκλάδες, δηλαδή ἡ Νάξος, ἡ Δήλος, ἡ Πάρος μέ τήν ἀποικία τῆς στή θάσο, ἡ Κέα, ἡ Σίφνος, ἡ Ἀττική, ἡ Σαλαμίνα καί ἡ Αἴγινα. Στό ἀλφάβητο αὐτό ἡ Σίφνος χρησιμοποιοῦσε τά γράμματα Φ καί Χ κανονικά γιά φ καί χ, ἀλλά ὡς Ξ καί ψ τά ΧΣ καί ΦΣ.

Σέ διάφορα ταφικά εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν πού ἐπραγματοποίησε ὁ Brock στό Κάστρο τῆς Σίφνου ὑπάρχουν τμήματα ἐπιγραφῶν, ἕνα ἀπό τά ὅποια χρονολογεῖται στόν 6ο αἰ.π.Χ. (ἐπάνω σέ χονδρό μαῦρο χαλίκι, ὅπου σημειώνεται .... ΑΡΙΟ....) καί ἄλλο στόν 4ο αἰ.π.Χ. (σέ βάση κοτύλης, ὅπου τά γράμματα ΔΗ). Ἄλλα τμήματα ἐπιγραφῶν: ...ΑΓΚΛΕ..., ΚΛ, ...ΕΦΘ..., ...ΑΡΙΟ..., ...ΗΡΙΑΘ..., ...ΕΝΙ..., ...ΣΠΑΝ..., ...ΜΛΙΑ..., ...ΕΥΤΥΧΙ..., ...ΙΑΣΚΥ..., ...ΑΣΚ ... .

5.- Δημόσια Ἔργα - Ἀρχιτεκτονική - Τέχνη

α) Οἱ πρῶτοι αἰῶνες μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἰώνων στή Σίφνο πρέπει νά κύλησαν ἡρεμα, μέσα σέ ἕνα κλίμα τάξεως καί ἀσφάλειας. Ἐτσι ὁ πληθυσμός ἐπιδόθηκε ἀπερίσπαστα στό ἔργο τῆς ἀποκαταστάσεώς του καί διοργανώσεως τοῦ Κράτους. Ἀπό τό 750 π.Χ. καί ἐξῆς φαίνεται ὅτι ἡ κατάσταση τῶν πραγμάτων ἄρχισε νά ἀλλάζει, τόσο στό ἐσωτερικό τῶν διαφόρων Κρατῶν, ὅσο καί στίς μεταξύ τους σχέσεις. Ἐνα μάλιστα ἀπό τά

ίσχυρά κράτη τῶν Κυκλάδων, ἡ Νάξος, λέγεται ὅτι ὑπαγόρευε τίς θελήσεις τῆς σέ ἄρκετους γείτονές τῆς. Ἐνόψει τῶν διαφαινομένων κινδύνων οἱ κυβερνήσεις τῆς Σίφνου ἄρχισαν νά ἐπιδίδονται σέ ἔργα προστασίας τοῦ πληθυσμοῦ καί τοῦ Κράτους. Πιθανολογεῖται ὅτι πρῶτο ἔργο μέ τό ὄποιο καταπιάστηκαν ἦταν ἡ ἐνίσχυση καί ἐπισκευή τοῦ ἰσχυροῦ, κυκλώπειου τείχους, τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου πού ἀπό παλαιά ἐπροστάτευε τοὺς προϊστορικούς κατοίκους. Ἐνίσχυσαν λοιπόν τό τεῖχος στή ΒΔ γωνία του, ὅπου καί ἀνήγειραν μέγαλον τετράγωνο πύργο, καί κατεσκεύασαν δεῦτερο τεῖχος (προτειχισμα) ἔξω ἀπό τό παλαιό, σέ ἀπόσταση 4.30 μ., στήν προσπάθειά τους νά κάνουν τήν ἀκρόπολη ἀπόρθητη. Στό ἐσωτερικό ἀνοικοδόμησαν μεγάλες καλοκτισμένες κατοικίες γιά τή στέγασση προφανῶς τοῦ ἄρχοντα καί τῶν κυβερνητικῶν ὑπηρεσιῶν σέ περίπτωση πολιορκίας. Παρόμοιες ἐργασίες πρέπει νά ἔγιναν τότε καί στή μυκηναϊκή Ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Νικήτα.

Τόν 6ο αἰ. π.Χ. ἄρχισε τμηματικά καί ἡ ὀχύρωση τῆς Πόλεως, ἡ ὁποία τότε φαίνεται ὅτι εἶχε πάρει τήν ὀριστική οἰκιστική μορφή τῆς. Τό τεῖχος ἦταν ἰσχυρότατο καί ἐξαιρετικῆς κατασκευῆς ἀπό καλοδουλεμένα, σέ τετράγωνο σχῆμα, ντόπια μάρμαρα. Κατά τίς ἀνασκαφές ἀπεκαλύφθησαν μόνον ἔξι μαρμαρικές στρώσεις ἀπό τό συνολικό (ἄγνωστο) ὕψος του.

Ἔτσι, κατά τήν οἰκονομική ἀκμή τῆς Σίφνου (6ος-5ος αἰ. π.Χ.) ὑπῆρχαν στό νησί τρεῖς ἰσχυρότατες Ἀκροπόλεις ἱκανές προφανῶς νά προστατεύουν τοὺς κατοίκους ὅσο ἐκρατοῦσε ὁ κίνδυνος ἀπό τοὺς ἐχθρούς. Πρέπει νά φαντασθοῦμε ἀκόμη ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἐχθρῶν δέν ἐγίνονταν μόνο μέ τό κλείσιμο τῶν κατοίκων μέσα στίς Ἀκροπόλεις, ἀλλά ἀπό πολεμικά σῶματα ἀνδρῶν μέ κατάλληλο ἐξοπλισμό. Σέ περίπτωση ἤττας τῶν σιφνιακῶν στρατευμάτων, θά κατέφευγαν καί αὐτά μέ ὀπισθοχώρηση στίς Ἀκροπόλεις, ὅπου προηγουμένως θά εἶχαν ἀσφαλισθεῖ τά γυναικόπαιδα. Γιά τήν ἐγκαιρῆ ἀντιμετώπιση τῶν ἐχθρικών δυνάμεων, παύ προέρχονταν φυσικά ἀπό τή θάλασσα, εἶχαν ἐπινοήσει ἕναν πρωτόγονο τηλέγραφο, βάση τοῦ ὁποίου ἦταν πέτρινοι κυκλικοί πύργοι ἀνοικοδομημένοι σέ ἐπίκαιρες θέσεις καί ὑψώματα, ἀπό ὅπου εἰδικό, προφανῶς, σῶμα ἀνδρῶν - ἐπιτηρητῶν, ἐπόπτευε τίς θάλασσες καί μέ φωτιές ἔδινε τά σήμα ταῦ κινδύνου στίς ἀκροπόλεις καί τοὺς συνοικισμούς ἢ ἄλλα μηνύματα ἐπί 24ώρου βάσεως. Μέ ταὺς πύργους αὐτοὺς ἀσχολήθηκε πρῶτος ὁ Σιφνιός ἀρχαιολόγος Ἰάκωβος Χ. Δραγάτης, ὁ ὁποῖος σέ τέσσερις ἐκθέσεις του, ἔδωσε περιγραφές γιά ἔνδεκα ἀπό τοὺς τριανταοκτώ πού εἶχε ἐντοπίσει. Μετά ἀπ' αὐτόν καί ἄλλοι εἰδικοί, ἀρχαιολόγοι - ἀρχιτέκτονες, πού ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα, ἀνέβασαν τελικά τόν ἀριθμό τους σέ 54. Ὅπως προκύπτει ἀπό τήν τοιχοδομία τους καί τά

διάφορα αρχαιολογικά ερήματα που άπεκαλύφθησαν στους χώρους τους, οί πύργοι αúτοι χρονολογούνται σέ όλες τίς έποχές τής ζωής του νησιού, από τούς αρχαίκοις δηλαδή χρόνους, έλληνιστικούς, ρωμαίκοις μέχρι καί τήν Ένετοκρατία. Κατασκευασμένοι επάνω σέ βράχους, συνήθως, κατά τρόπο ίσοδομικό από μεγάλους όγκόλιθους ή καί μέγιστους (π.χ. μήκουσ 2,90 μ.Χ 0,60 ύψοσ ή 2,66 Χ 1,07) ήταν ίσχυρά οίκοδομήματα μέ ένα ή δύο δωμάτια στό ίσόγειο, από όπου κλίμακα οδηγούσε στόν επάνω όροφο ή όρόφους. Είχαν πόρτες ίσχυρές που ασφάλιζαν μέ δυνατούς μοχλούς, άλλοι είχαν δεξαμενή για τή συγκέντρωση νερού καί άλλοι βάσεις για τήν τοποθέτηση μεγάλων πίθων. Ό λεγόμενος Άσπρος Πύργοσ, στό Ν. του νησιού, είχε μεγάλη δεξαμενή μήκουσ 4,12 μ., πλάτουσ 1,17 μ. καί βάθουσ 2,30 μ. καί μία μικρότερη. Όλοι οί πύργοι έχουν σχήμα κυκλικό, ενώ στό άλλα νησιά, όπου υπάρχουν, είναι συνήθως τετράγωνοι ή όρθογώνιοι. Η διάμετροσ τους κυμαίνεται από 5,7 μέτρα μέχρι 13,5 μ.. Η χρησιμότητά τους είναι προφανήσ καί πιθανόν, μέ τήν πάροδο των αιώνων καί τήν αύξηση του αριθμού τους, πολλαπλή. Από παρατηρήτρια δηλαδή για τήν επίσήμανση έχθρικών πλοίων καί για μεταβίβαση σημάτων στίς τρεις Άκροπόλεις, μέχρι καταφύγια εκείνων που έμεναν ή εργάζονταν σέ τοποθεσίεσ που βρίσκονται σέ μικρούσ όρμους όταν έκαναν αποβάσεισ έχθρικήσ δυνάμεισ κλπ.

β) Έκτόσ από τά όχυρωματικά δημόσια έργα που απέβλεπαν στην παροχή προστασίασ, οί κυβερνήσεισ του σιφνιακού Κράτουσ άναικοδόμησαν καί λαμπρά δημόσια κτίρια, όπως Πρυτανείο, Άγορά καί ιερά. Μαρμαρικά λείψανα, όπως λ.χ. βάσεισ κιόνων, κιονόκρανα διαφόρων ρυθμών, επιστύλια, τμήματα από άνδριάντεσ, επιτύμβιεσ πλάκεσ, λάρνακεσ μέ γλυπτό διάκοσμο κλπ., είναι μικρέσ μαρτυρίεσ μεγάλων καλλιτεχνικών έργων μέ τά όποια πρέπει νά ήταν καταστόλιστο τό νησί που όμως δέν έχουν διασωθει ή ίσως δέν έχουν αποκαλυφθει άκόμη. Πρέπει νά θεωρηθει βέβαιο ότι πολλά από αυτά έχουν διαρπαγει μέσα στούσ αιώνεσ, από τή ρωμαιοκρατία μέχρι καί τήν τουρκοκρατία. Σχετικό είναι τό ύστερόγραφο επιστολήσ τής 29 Ίανουαρίου 1640 που έστειλε από τή Σίφνο ό μεγαλέμποροσ Βασίλειοσ Λογοθέτησ στό βάιλο τής Βενετίασ στην Κωνσταντινούπολη:

*«Πληροφορῶ επιπροσθέτωσ τήν έξοχότητά οασ
ότι τά αγάλματα είναι έτοιμα καί
όταν έλθω μέ τή βοήθεια του θεού θά οασ τά
φέρω (ό ίδιοσ), γιατί είναι πράγματα εύαίσθητα
καί δέν έχω εμπιστοσύνη νά τά στείλω μέ άλλο
πρόσωπο».*

Τά αγάλματα αυτά θά μεταφέρονταν στή Βενετία από τόν Λογοθέτη (που ήταν πρόξενόσ τής στό νησί), ό όποιοσ, σύμφωνα μέ τά αναφερόμενα στό

κύριο μέρος της επιστολής, είχε πρόθεση νά μεταβεί εκεί "τον προσεχή Μάρτιο". Όπως φαίνεται οί άρπαγές σημαντικῶν αρχαίων καλλιτεχνικῶν έργων από τή Σίφνο εἶχαν αρχίσει από τό πρῶτο ἤδη μισό τοῦ 17ου αἰ.μ.χ. από τούς φιλότεχνους Δυτικούς.

γ) Ἐπίσης ἀνασκαφές στό Κάστρο ἐντοπίσθηκαν, μαρμαρικός ναός στήν κορυφή, πού ἀντικατέστησε κατά τόν 6ο αἰ.π.Χ. παλαιότερο λιθόκτιστο, καί ἄλλα δύο κτίρια μαρμάρινα, τό ἓνα στό σημεῖο ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Σπόνδυλοι κιόνων δωρικοῦ ρυθμοῦ, πού ἡ ἡλικία τους προσδιορίσθηκε στους 6ο καί 5ο αἰῶνες π.Χ., φανερώνουν τήν ἐφαρμογή τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ στή Σίφνο ἀπό πολύ νωρίς. Ναός ἐπίσης ὑπῆρχε καί στήν Ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Ἐξω ἀπό τό Κάστρο, κοντά στό δημόσιο δρόμο πού ἔρχεται ἀπό τήν Ἀπόλλωνία, ὑπῆρχε μεγάλο κοιμητήριό τό ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν 7ο αἰ.π.Χ. μέχρι καί μετά τή Ρωμαϊκή Ἐποχή, ὅμως ἐντελῶς κατεστραμμένο κατά τίς ἀνασκαφές.

Ὁ "θησαυρός" τῶν Σιφνίων στους Δελφούς.

Τό σπουδαιότερο καλλιτεχνικό δημιούργημα τῶν "χρυσῶν χρόνων" τῆς Σίφνου ὑπῆρξε ὁ πολύχρωμος "θησαυρός" πού ἀνοικοδόμησαν στους Δελφούς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἦταν ἓνα μικρό κτίριο ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, στά ἀριστερά τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, τό ὁποῖο ἐντυπωσίαζε τούς ἐπισκέπτες. Καινοτομῶντας οἱ Σίφνιοι, δέν ἔκτισαν τό οἰκοδόμημα μέ πωρόλιθο, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια, ἀλλά μέ λευκό μάρμαρο πού μετέφεραν, πιθανόν, ἀπό τήν Πάρα. Στήν πρόσοψη ἐπίσης, ἀντί δύο κιόνων ἀνάμεσα σέ παραστάδες, ἐτοποθέτησαν δύο κόρες πού θεωροῦνται οἱ πρόδρομοι τῶν καρυάτιδων. Τό κτίριο ἐκτίσθηκε ἐπάνω σέ κρηπίδωμα ἀπό ἐπιτόπια πέτρα, ὅπου ἀνέβαινε κανεῖς μέ χτιστά σκαλοπάτια ἀπό τήν πλευρά τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ. Οἱ διαστάσεις τοῦ κρηπιδώματος ἦταν 8,37 μ. Χ 5,94 μ. Ἐπάνω ἀπό τό περιστύλιο καί στίς τέσσερις πλευρές τοῦ θησαυροῦ ὑπῆρχε ζωφόρος ὕψους περίπου 65 ἐκ. καί συνολικοῦ μήκους 29,63 μ. Στό κάτω μέρος τῆς ζωφόρου ὑπῆρχε κυμάτιο ἰωνικό καί στό ἐπάνω λέσβιο. Οἱ δύο κόρες στήν πρόσοψη φοροῦσαν χιτῶνα μέ πυκνές κυματιστές πτυχές καί ἰμάτιο. Οἱ πλόκαμοι τῶν μαλλιῶν ἔπεφταν ἔμπρός, στό μέτωπο ἔφεραν μεταλλικό στεφάνι καί στά αὐτιά μεταλλικά σκουλαρίκια. Κατά τούς εἰδικούς τά γλυπτά τῆς ζωφόρου φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἀπό δύο καλλιτέχνες, ὁ ἓνας ἀπό τούς ὁποίους, πιθανόν Ἀθηναῖος, εἶχε μεγαλύτερη δεξιότηρία καί ἐφιλοτέχνησε τήν ἀνατολική καί βόρεια πλευρά. Θέματα στή ζωφόρο: μάχη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Τρώων γύρω ἀπό τό σῶμα ἐνός νεκροῦ· τή μάχη παρακολουθοῦν πολλοί θεοί καθισμένοι σέ

θρόνους· επίσης μάχη τῶν θεῶν ἐναντίον τῶν γιγάντων. Τό φόντο τῆς ζωφόρου ἦταν βαμμένο γαλάζιο, οἱ ἐνδυμασίες τῶν μορφῶν, τά μαλλιά, τά ὄπλα εἶχαν ἄλλα χρώματα, ὅπως κόκκινο καί πράσινο. Τά ὀνόματα τῶν μορφῶν ἦταν γραμμένα δίπλα τους μέ χρῶμα (Αἰνείας, Γλαῦκος, Μενέλαος, Αὐτομέδων, Νέστωρ). Στή μέση τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος ἀπεικονίζονταν ὁ Ἡρακλῆς πού ἄρπαξε τό δελφικό τρίποδα μέ τήν πρόθεση νά τόν χρησιμοποιήσει σέ ἄλλο μέρος γιά δικό του μαντεῖο. Ἀριστερά ὁ θεός Ἀπόλλων κρατᾷ τά δύο πόδια τοῦ τρίποδα μέ τά χέρια του θέλοντας νά ἐμποδίσει τήν ἄρπαγή του. Ἡ θεά Ἀθηνᾶ, ὄρθια, προσπαθεῖ νά χωρίσει τούς ἀντιμαχόμενους ἢ ὅπως πιστεύουν ἄλλοι, ὄχι ἡ Ἀθηνᾶ, ἀλλά ὁ Δίας, ὁ ὁποῖος τελικά ἔρριξε κεραυνό γιά νά τούς χωρίσει (Ἀπολλόδωρος, 2, 6, 3). Πίσω ἀπό τόν Ἀπόλλωνα ἡ Ἄρτεμις (ἡ ἠ Λητώ) ἀκουμπᾷ τό δεξί της χέρι στό βραχίονα τοῦ θεοῦ. Πίσω ἀπό τήν Ἄρτεμι ὑπάρχουν δύο ὄρθιες γυναικεῖς μορφές μπροστά στά ἄλογα ἐνός ἄρματος. Στή γωνία, πεσμένος στά γόνατα καί γυρισμένος πρὸς τό ἄρμα, ἀπεικονίζεται ὁ ἠνίοχος. Δεξιά, πίσω ἀπό τόν Ἡρακλῆ, δύο ὄρθιες μορφές γυρισμένες πρὸς τά δεξιά, ἓνα ἄλλο ἄρμα μέ τά ἄλογα του καί δύο ἀκόμη μορφές. Ἀπό τούς ἐνθρόνους θεούς πού παρακολουθοῦν μία μάχη τῆς Τροίας, πρῶτος ἀπό ἀριστερά ὁ Ἄρης, μετά ἡ Λητώ καί τά παιδιά της Ἄρτεμις καί Ἀπόλλων. Στά δεξιά ὁ Δίας καί στή συνέχεια, πρὸς τά δεξιά τῆς ἀνατολικῆς ζωφόρου, τρεῖς θεές συζητοῦν μέ χειρονομίες γιά τήν ἐξέλιξη τῆς μάχης. Ἀριστερά ἡ Ἀθηνᾶ, στή μέση ἡ Ἥρα, στά δεξιά ἡ Ἥβη (ἡ ἠ Δήμητρα). Στή βόρεια πλευρά τῆς ζωφόρου παριστάνονταν γιγαντομαχία, ὅπου οἱ γίγαντες ἀπεικονίζονταν ὡς ὀπλίτες μέ κράνη, ἀσπίδες, δόρατα, θώρακες καί κνημίδες. Ἀριστερά δύο γίγαντες σέ στάση ἐπιθέσεως, ἔπειτα ὁ Ἡρακλῆς μέ τή δορά λεονταριοῦ, ἡ Κυβέλη ἐπάνω σέ ἄρμα πού τό σέρνουν λεοντάρια καί ἔπειτα ὁ Ἀπόλλων καί ἡ Ἄρτεμις ρίχνουν μέ τόξα ἐναντίον τῶν γιγάντων.

Τό θαυμάσιο αὐτό ἀρχιτεκτονικό ἔργο ἀναικοδομήθηκε τό 525 π.Χ. καί προξένησε μεγάλη ἐντύπωση καί θαυμασμό, οἱ δέ Δελφοί ἀπέδωσαν ἰδιαίτερη τιμή στούς Σίφνιους γιά τή σπουδαία προσφορά τους. Τιμητική διάκριση τῶν Δελφῶν ἐχαράχθηκε καί τόν 4ο αἰ. π.Χ. στήν εἴσοδο τοῦ θησαυροῦ: «*δελφοί ἀπέδωκαν σιφνίοις τάν προμαντηίαν, ἄρχοντας Ἀριστομόχου...*». Σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου (Γ', 57) ὁ θησαυρός τῶν Σιφνίων, γύρω στό 460 π.Χ., ἦταν ἓνας ἀπό τούς πλοῦσιους θησαυρούς τῶν Δελφῶν. Τά πλούσια ἀφιερῶματα πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ σ' αὐτόν ἀπό τήν ἐτήσια συνεισφορά τῶν Σιφνίων, ἀργυρά, μαρμάρια, μπρούτζινα, φαίνεται ὅτι συνήθιζαν κατά τήν ἐορτή τῶν Πυθίων νά τά ἐκθέτουν στό χώρο τοῦ προναοῦ, ὅπου τά θαύμαζαν οἱ διερχόμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΤΑΡΑΧΕΣ. ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΣΑΜΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

1.- Είναι γνωστό ότι, ύστερα από έσωτερικές αναταραχές, ή όλιγαρχία τών εύγενών στή Νάξο κατέρρευσε τό 550 π.Χ. καί ό άρχοντας του νησιού Λύγδαμς έγινε τύραννος. 'Η έξουσία του όμως έκράτησε για λίγο, ανατράπηκε καί αναγκάσθηκε νά έγκαταλείψει τή Νάξο. Ξαναγύρισε γύρω στό 546/545 π.Χ. μέ τή βοήθεια του Πεισίστρατου τών 'Αθηνών για νά ανατραπει καί πάλι από τούς Σπαρτιάτες, πιθανάν τό 525 π.Χ. 'Ακολούθησε νέα περίοδος άριστοκρατίας πού έκράτησε μέχρι τά τέλη ταυ ΣΤ' αί.π.Χ.

Τήν εποχή αυτή φαίνεται ότι δέν επικρατούσε ήρεμία στίς Κυκλάδες. Οί 'Αθηναίοι, πού ήθελαν νά έχουν ισχυρές προσβάσεις στά νησιά, βρήκαν κατάλληλη τήν εύκαιρία μέ τά πολιτικά προβλήματα στή Νάξο για νά επέμβουν στήν περιοχή μέ προοπτική εύρύτερης έπιρροής στα νησιωτικά πράγματα. Οί προθέσεις τους άποκαλύπτονται καί από τίς ένέργειες του Πεισίστρατου στό Μαντείο τών Δελφών για νά τούς άνατεθει ή άποκάθαρση του ίερου ναου τής Δήλου καί ή ανανέωση τής λατρείας του θεου 'Απόλλωνος. 'Η καθάιρεση όμως τών Πεισιστρατιδών στήν 'Αθήνα, πού είχε αντίκτυπο καί στή Νάξο, έφερε στό κυκλαδικά προσκήνιο καί τούς υπέρμαχους τής άριστοκρατίας Σπαρτιάτες, οί όποιοι , ύστερα από πρόσκληση τών όμοϊδεατών τους στή Νάξο, έσπευσαν νά τούς βοηθήσουν τό 524 π.Χ. για νά ανακαταλάβουν τήν κυβέρνηση. Έτσι οί θάλασσες στα νησιά άρχισαν νά γεμίζουν κινδύνους από τήν παρουσία τών πολεμικών στόλων.

2.- 'Εκτός όμως από τή Νάξο, καί ένα άλλο μεγάλο νησί του Αιγαίου, ή Σάμος, άσκησε μεγάλη έπιρροή στα κυκλαδικά πράγματα από τό 537 (;) μέχρι τό 522 π.Χ. πού έκυβερνήθηκε από έναν δαιμόνιο τύραννο, τόν Πολυκρά-

τη. Φίλος καί συνεργάτης τοῦ Λύγδαμι τῆς Νάξου, ὁ Πολυκράτης, εἶχε δημιουργήσει μεγάλη ναυτική δύναμη πού ἀριθμοῦσε ἑκατό πεντηκοντόρους καί τριήρεις καθὼς καί πολυἀριθμο στράτευμα. Ὑστερα ἀπὸ μεγάλες νίκες κατὰ ἀντιπάλων πόλεων, καταλήψεις νησιῶν καί ἠπειρωτικῶν παραλίων καί πειρατικές ἐπιδρομές ἐναντίον ἐχθρῶν καί φίλων, εἶχε γίνει περίπου κυρίαρχος τοῦ Αἰγαίου. Ὄταν ἐπληροφορήθηκε τὸ 525 π.Χ. ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Καμβύσης συγκέντρωνε δυνάμεις γιὰ νὰ ὑποτάξει τὴν Αἴγυπτο, συμμάχησε μαζί του, μολονότι ὁ Ἄμασις τῆς Αἴγυπτου ἦταν φίλος του. Ἐστειλε λοιπὸν στό σύμμαχό του Καμβύση σαράντα τριήρεις τίς ὁποῖες εἶχε ἐπανδρώσει μὲ ὄλους τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους στὴ Σάμο καί μυστικὸ μήνυμα μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ ἐζήτησε νὰ κάνει ὅτι πρέπει γιὰ νὰ μὴν ἐπιστρέψουν τὰ πληρώματα στὴ Σάμο. Οἱ σαράντα τριήρεις, ἀφοῦ ἐπλευσαν μέχρι τὴν Κάρπαθο (ἢ τὴν Αἴγυπτο, σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχή), ἐγύρισαν στὴ Σάμο γιατί οἱ ἄνδρες τοὺς εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἀνατρέψουν τὸν Πολυκράτη. Οἱ ἐπαναστάτες ἔχασαν τὴ μάχη καί ἐζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιῶν, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν στὴ Σάμο γιὰ νὰ τοὺς συμπαρασταθοῦν. Ὁ δαιμόνιος Πολυκράτης κατάφερε νὰ ἐξαγοράσει μὲ κίβδηλα νομίσματα τοὺς Σπαρτιάτες καί οἱ ἀντίπαλοί του, καταπτοημένοι, ἀναγκάσθηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Σάμο καί νὰ ἐπιδοθοῦν στὴν πειρατεία.

Γύρω στὸ 524 π.Χ. κατέπλευσαν στὴ Σίφνο ὡς εἰρηνικοὶ ἐπισκέπτες καί ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ νησιοῦ νὰ τοὺς δανείσει δέκα τάλαντα. Οἱ Σίφνιοι ἀρνήθηκαν τὸ δάνειο καί οἱ Σαμιῶτες ἄλλαξαν στάση καί ἄρχισαν νὰ λεηλατοῦν καί νὰ καταστρέφουν τὸν τόπο. Ἀκολούθησαν συμπλοκές, ἀλλὰ οἱ Σίφνιοι νικῆθηκαν. Οἱ ἐπιδρομεῖς τότε τοὺς ὑπεχρέωσαν νὰ τοὺς δώσουν 100 τάλαντα, ποσὸ τεράστιο τὴν ἐπαχὴ ἐκείνη, καί ἐγκατέλειψαν τὸ νησί. Ἔτσι ἐπαληθεύθηκε ὁ χρησμός πού τοὺς εἶχε δώσει, μερικά χρόνια πρὶν, τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὅταν τὸ ρώτησαν ἂν τὰ πλοῦτη τους θά κρατήσουν ἐπὶ χρόνια. Ἔλεγε ὁ χρησμός:

*« Ἄλλ' ὅταν ἐν Σίφνω Πρυτανήϊα λευκά γένηται
λευκόφρυς τ' ἀγορή, τότε δὴ δεῖ φράδμονος ἀνδρός
φράσασθαι ξύλινόν τε λόχον, κήρυκα τ' ἐρυθρόν»,*

πού ἤθελε νὰ πεῖ ὅτι οἱ Σίφνιοι, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ ἀγαθὰ τους, θά εἶχαν κάποτε τὴν ἀνάγκη ἱκανοῦ ἀρχηγοῦ γιὰ νὰ τοὺς προστατεύσει ἀπὸ τὸν "ξύλινο λόχο", δηλαδὴ ἐχθρικά πλοῖα καί τὸν "ἐρυθρὸ κήρυκα", δηλαδὴ ταὺς πρέσβεις τῶν ἐπιδρομῶν πού συνήθως ἐπέβαιναν σὲ ἐρυθρόχρωμο πλοῦμένο.

Τό νόημα τοῦ χρησμοῦ φαίνεται ὅτι δέν μπόρεσαν νά ἀντιληφθοῦν οἱ Σίφνιοι ἀκόμη καί ὅταν τούς ἐζήτησαν τό δάνειο τῶν δέκα ταλάντων οἱ ἐξόριστοι Σαμιῶτες, ἄνθρωποι ἀποδιωγμένοι ἀπό τόν τόπο τους καί ἀπελπισμένοι ἀπό τά δεινά καί τίς κακουχίες, πού ἦταν ἀξιοί νά μετέλθουν τά πάντα γιά νά ἐπιβιώσουν. Προφανῶς ἐλλείπει "φράδμονος ἀνδρός", κυβερνήσεως δηλαδή κατάλληλης νά ἀντιμετωπίσει μέ εὐστροφία δύσκολες καταστάσεις. Ἡ ἀρπαγή τῶν 100 ταλάντων (τά ὅποια ἐχρησιμοποίησαν οἱ Σαμιῶτες γιά νά ἀγοράσουν ἀπό τούς Τροϊζηνίους τήν ἀκατοίκητη "Υδρα καί στήν συνέχεια νά κτίσουν στήν Κρήτη τήν Κυδωνία, ὅπου ἐγκατεστάθησαν) ἦταν βαρὺ πλῆγμα γιά τήν οἰκονομία τῆς Σίφνου, ὅμως οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες ἐδέχθησαν μέ ἀδιαφορία τήν ἐναντίον τῆς ληστεία, γεγονός πού μπορεῖ νά σημαίνει τή μὴ συμμετοχή τοῦ νησιοῦ σέ κάποια συμμαχία ἢ καί γενικό φθόνο γιά τά πλούτη του.

Τό γεγονός αὐτό, ἀλλά καί οἱ γενικότερες συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν στήν περιοχή μέ τίς ἀλλεπάλληλες κοινωνικές καί πολιτικές ἀναταραχές καί ἄλλες ἀνωμαλίες, ἀνάγκασαν τοῦ Σίφνιους νά ἐπισπεύσουν τήν ὀχύρωση τῆς πόλεως, νά ἀνεγείρουν νέους πύργους - παρατηρητήρια καί σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ νησιοῦ, γιά καλύτερη ἐποπτεία τῶν θαλασσίων ὁδῶν, καί ἄλλα ὀχυρωματικά ἔργα. Εἶχαν πλέον ἀντιληφθεῖ τό μέγεθος τοῦ κινδύνου.

Γιά ἐσωτερική ἀναταραχή στό νησί δέν ὑπάρχουν πληροφορίες. Μπορεῖ ὅμως εὐκόλα νά φαντασθεῖ κανεῖς ὅτι μετά τήν ἐπιδρομή τῶν Σαμίων θά ἀνεζητήθησαν εὐθῦνες ἀπό τήν κυβέρνηση, θά ἐπῆλθαν ἀλλαγές προσώπων στά ἀξιώματα, πιθανόν καί πολιτειακές μεταβολές.

3.- Στή γειτονική Νάξο τά πολιτικά γεγονότα συνεχίζονταν μέ ἀμείωτη ἐνταση. Πρὸς τά τέλη τοῦ ΣΤ' αἰ.π.Χ. οἱ δημοκρατικοί κατέλαβαν τήν ἐξουσία καί ἀνάγκασαν τούς ἡγέτες τῶν ἀριστοκρατικῶν νά ἐκπατρισθοῦν. Οἱ τελευταῖοι κατέφυγαν στή Μίλητο καί ἐζήτησαν τή βοήθεια τοῦ τυράννου τῆς Ἀρισταγόρα γιά νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους. Ὁ Ἀρισταγόρας, ὁ ὅποιος εἶχε κατακτητικές βλέψεις στίς Κυκλάδες καί τήν Εὐβοία, ἐθεώρησε ὅτι ἦταν εὐκαιρία νά ἀποκτήσει μία τόσο ἐπίκαιρη θέση στό Αἶγαῖο. Ἐζήτησε λοιπόν τή βοήθεια τοῦ Ἀρταφέρνη, σατράπη τῶν Σάρδεων, τόν ὅποιο κατάφερε νά δελεάσει μέ τήν προοπτική τῆς περσικῆς κυριαρχίας στό Αἶγαῖο. Οἱ Πέρσες, πού ἀπό τό 512 π.Χ. εἶχαν κατακτήσει τή Θράκη καί ἀπέβλεπαν στήν καθυπόταξη τοῦ ὑπόλοιπου ἑλληνικοῦ χώρου, ἔδωσαν τή βοήθεια καί στόλος ἀπό 200 πλοῖα, μέ ἀρχηγό τόν Ἀρισταγόρα καί ὑπαρχηγό τόν Πέρση Μεγαβάτη,

κατέπλευσε τό καλοκαίρι τοῦ 499 π.Χ. στή Νάξο. Ἡ ἐπιχείρηση ὅμως, ὕστερα ἀπό πολιορκία τεσσάρων μηνῶν, ἀπέτυχε γιατί οἱ Νάξιοι εἶχαν εἰδοποιηθεῖ ἐγκαιρα γιά τή σχεδιαζομένη ἐπίθεση καί εἶχαν προετοιμασθεῖ ἄριστα γιά τήν ἀποκρουσὴ της. Ὁ κίνδυνος εἶχε παρέλθει προσωρινά. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἰωνικῶν πόλεων πού ξέσπασε τόν ἴδιο χρόνο ἀνάγκασε τοὺς Πέρσες νά ἀναστείλουν τὰ σχέδιά τους κατά τῆς Ἑλλάδος καί νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν κατάπνιξή της.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 490 π.Χ. μεγάλη περσική δύναμη ἐπιβιβάσθηκε στό πλοῖα, τὰ ὅποια, ἀφοῦ παρέπλευσαν τήν Ἰωνία μέχρι τῆ Σάμο, ἐστράφηκαν μέ αἰφνιδιαστική ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Νάξου καί τήν κατέλαβαν χωρίς νά συναντήσουν ἀντίσταση γιατί οἱ Νάξιοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τήν πόλη καί καταφύγει στό βουνά. Στή συνέχεια οἱ Πέρσες "ἐπί τὰς ἄλλας νήσους ἀνήγοντο" καί τίς κατελάμβαναν. Ἀφοῦ δέ ἐστρατολόγησαν νησιῶτες ἱκανοὺς νά πολεμήσουν καί ἐπῆραν παιδιὰ ὡς ὀμήρους, ἐστράφηκαν κατά τῆς Εὐβοίας, κατέλαβαν τήν Ἐρέτρια καί τήν ἰσοπέδωσαν. Στή συνέχεια ἀπεβιβάσθησαν στό Μαραθῶνα μέ πρόθεση νά κατευθυνθοῦν ἐναντίον τῶν Αθηνῶν. Δέν ἐπρόλαβαν ὅμως γιατί ἐκεῖ ἔπαθαν σωστή πανωλεθρία ἀπό τοὺς Ἕλληνες, ὑπό τόν Μιλτιάδη, ἐπιβιβάσθησαν στό πλοῖα τους καί ἐγύρισαν στήν Ἀσία (Ἡροδ.ΣΤ, 96-99).

Καί μετὰ τήν καταστροφή τους στό Μαραθῶνα οἱ Πέρσες ἐξακολούθησαν νά κατέχουν τίς Κυκλάδες ἐπὶ δέκα χρόνια, κατά μία ἐκδοχή, σύμφωνα μέ τήν ὁποία εἶναι ἀγνωστο ἂν τῆ διοίκησή τους εἶχαν σατράπες, ἂν ἐπλήρωναν μόνο φόρους στοὺς κατακτητές κλπ. Ἄλλη ἄποψη δέχεται ὅτι ἡ κατοχή τους ἀπό τοὺς Πέρσες ὑπῆρξε σύντομη, ἐπειδὴ τὰ νησιά ἐπῆραν μέρος στή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, τό 480 π.Χ., γεγονός πού σημαίνει ὅτι εἶχαν ἀπελευθερωθεῖ νωρίτερα. Τήν ἀνοιξη τοῦ 489 π.Χ. ὁ Μιλτιάδης ἀνέλαβε ναυτική ἐπιχείρηση κατά τῶν δυτικῶν Κυκλάδων καί ἰδιαίτερο τῆς Πάρου. Σύμφωνα μέ διάφορες (ἀντιφατικές) ἀπόψεις γιά τὰ αἷτια τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ὁποία ἀπέτυχε στήν Πάρο, ὁ Μιλτιάδης προσάρτησε τότε στή συμμαχία τῶν Ἀθηναίων τὰ νησιά ἀπό τήν Κέα μέχρι τῆ Μήλο, διώχνοντας τίς περσικές φρουρές πού βρισκόνταν σ'αὐτά. Βασικός σκοπός τῆς ναυτικῆς αὐτῆς ἐπιχειρήσεως φαίνεται πῶς ἦταν ὁ ἔλεγχος τῆς θαλάσσης ἀπό τήν πλευρά τῆς ὁποίας ἦταν ἐντελῶς ἐκτεθειμένη ἡ Ἀττική πού τόσο εἶχε κινδυνεύσει πρόσφατα μέ τήν ἀπόβαση τῶν Περσῶν στό Μαραθῶνα.

Τό 480 π.χ. ὁ Ξέρξης ἐπέχειρσε νά καταλάβει τήν Ἑλλάδα ἀπό ξηρᾶς κινητοποιώντας γιά τό σκοπό αὐτό τεράστια στρατιωτική δύναμη καί ἰσχυρό

στόλο πού παρέπλεε τίς ἑλληνικές ἀκτές γιά ἄμεση ὑποστήριξή της. Μπροστά στήν τρομερή ἀπειλή ἡ Σίφνος καί ἄλλα ἀπό τά κυκλαδονήσια ἐστρατεύθηκαν μέ τούς ἐνωμένους Ἕλληνες γιά τήν ἀπόκρουσή της. Γιά τό στόλο προσέφερε μία πεντηκόντορο, δηλαδή πλοῖο μέ πενήντα κουπιά καί πλήρωμα 80 περίπου ἀνδρῶν (Ἡρόδοτος, Ζ', 184, Η', 46) ὑπῆρξαν δέ, ὅπως καί οἱ Κεῖοι, Κύθιοι, Νάξιοι, Σερίφιοι καί Μήλιοι, ἀπό τούς νησιῶτες πού δέν ἔδωσαν στούς Πέρσες τά σημεῖα τῆς ὑποταγῆς. Ἐλαβαν δέ καί αὐτοί μέρος στήν ἱστορική, γιά ὅλον τόν κόσμον, ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος, ἴσως καί στή μάχη τῶν Πλαταιῶν (479 π.χ.) μέ μικρό βοηθητικό σῶμα ἀνδρῶν ("ψιλῶν"). Οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἑλληνικοί πολεμικοί ἀγῶνες, δηλ. ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος καί ἡ διπλή νίκη τοῦ ἐπομένου χρόνου (479 π.χ.) στίς Πλαταιές καί τή Μυκάλη, ἀπέτρεψαν ὀριστικά τόν περσικό κίνδυνον.

Μετά τή νίκη τους οἱ σύμμαχοι ἀφιέρωσαν ἀναθήματα στούς θεούς, στόν Δία τῆς Ὀλυμπίας, στόν Ποσειδῶνα τοῦ Ἰσθμοῦ καί στόν Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν. Τό ἀφιέρωμα στόν τελευταῖο θεό ἦταν ἕνας χρυσός τρίπους πού στηριζόταν ἐπάνω σέ χάλκινη στήλη ὕψους ἑξί μέτρων ἡ ὁποία εἶχε μορφή τριῶν ἀλληλοελισσομένων φιδιῶν. Στά σώματα τῶν φιδιῶν ἦταν χαραγμένα τά ὀνόματα 31 πόλεων πού ἔλαβαν μέρος στούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν. Οἱ Σίφνιοι εἶχαν τή θέση μεταξύ τῶν Κυθνίων καί τῶν Ἀμπρακιωτῶν.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο

ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Κατά τούς περσικούς πολέμους έδοκιμάσθηκε και ένδυναμώθηκε ή κοινή έλληνική συνείδηση και έφάνηκε ή ύπεροχή και ό έξαίρετος ρόλος τών 'Αθηναίων. Οί Σπαρτιάτες, αντίθετα μέ τούς 'Αθηναίους πού ήθελαν τή συνέχιση τοῦ πολέμου κατά τών Περσών μέ σκοπό τήν άπελευθέρωση τών 'Ελλήνων τής Μ. 'Ασίας και τήν άπομάκρυνση τοῦ έχθρου από τό Αίγαίο, παραιτήθηκαν από τήν ιδέα και ξαναγύρισαν στην Πελοπόννησο. Οί 'Αθηναίοι επέμειναν μέ συνέπεια νά δημιουργηθοῦν σί προϋποθέσεις για τή σύμπτυξη μις σημαντικής συμμαχίας, μέ έπικεφαλής τούς ίδιους, αλλά και για τήν άντιπαράθεσή τους μέ τούς Σπαρτιάτες μέ όλες τίς τραγικές συνέπειές της. 'Η συμμαχία οδήγησε τήν 'Αθήνα σέ άλματώδη ανάπτυξη και τήν ανέδειξε σέ πανίσχυρη δύναμη, ισάξια μέ τή Σάρτη. Οί Σίφνιοι, όπως και οί άλλοι νησιώτες, έκτός από τούς θηραίους και τούς Μηλίους, έτάχθηκαν υπό τήν ήγεσία τών συγγενών τους 'Αθηναίων. 'Η συγκρότηση τής Α' 'Αθηναϊκής Συμμαχίας οφείλεται στις εξέχουσες προσωπικότητες τών ήγητόρων τής 'Αθήνας, τοῦ δίκαιου 'Αριστείδη και τοῦ θεμιστοκλή, πρós τούς όποιους οί σύμμαχοι έτρεφαν άπεριόριστη έμπιστοσύνη και εκτίμηση. Σέ σύνοδο τών 'Αθηναίων και τών 'Ιώνων συμμάχων τους, πού πραγματοποιήθηκε στη Δήλο "τό τρίτο έτος μετά τή ναυμαχία τής Σαλαμίνος, επί Τιμοσθένους άρχοντος" τό 478/7 π.Χ. έτέθησαν οί βάσεις της Συμμαχίας. Σκοπός της ήταν νά πάρουν "έκδίκηση οί Έλληνες, για όσα έπαθαν από τούς βαρβάρους, λεηλατώντας τή

χώρα του Πέρση βασιλέως", "νά έχουν όλα τά μέλη της τούς ίδιους έχθρους καί φίλους" κ.α. Κάθε πόλη - μέλος θά ἦταν ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη καί θά τήν ἐκπροσωποῦσε στή σύνοδο τῶν συμμαχῶν ἕνας ἀντιπρόσωπος πού θά ἐψήφισε γιά λογαριασμό της. Κέντρο τῆς συμμαχίας ὀρίσθηκε ἡ Δῆλος. Ἐκεῖ, στό ναό τοῦ Ἀπόλλωνος, θά γίνονταν οἱ σύνοδοι καί θά ἐτηρεῖτο τό ταμεῖο τῆς συμμαχίας ὑπό τήν προστασία τοῦ θεοῦ. Τήν εἰσπραξη τοῦ συμμαχικοῦ φόρου ἀνέλαβαν οἱ "ἑλληνοταμίεις", τό δέ ἐτήσιο ὕψος του ὀρίσθηκε σέ 460 τάλαντα· τούς φόρους προαδιόρισε, κατά σύμμαχο, ὁ Ἀριστείδης. Τί ποσόν ἔπρεπε νά πληρώνουν οἱ Σίφνιοι δέν γνωρίζουμε. Γνωστό εἶναι ὅτι, κατά τή δεκαετία 450-440 π.Χ., ἡ μεγαλύτερη εἰσφορά τους ἔφθασε τά τρία τάλαντα, τό δέ 425 π.Χ., τότε πού ἡ Συμμαχία ἀριθμοῦσε 400 μέλη, οἱ Σίφνιοι ἐπλήρωναν ἐννέα τάλαντα. Οἱ εἰσφορές αὐτές, μικρότερες ἀπό ἐκεῖνες τῆς Πάρου, Νάξου, Ἀνδρου, Μήλου, Τήνου, Κέας, φανερώνουν ὅτι ἡ οἰκονομία τοῦ νηαιοῦ δέν εἶχε πλέον τήν προηγούμενη εὐρωστία της.

Μέ τή βαθμιαία αὐξηση τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Συμμαχία ἐξελίχθηκε σέ μιᾶ ἀληθινή ἡγεμονία μέ πολιτικό, πνευματικό καί οἰκονομικό κέντρο τήν Ἀθήνα. Μάλιστα ἀπό τό 454 π.Χ. καί ἔπειτα, ἡ ἡγετική δύναμη τοῦ μεγάλου ἐκείνου ὁμοσπονδιακοῦ ὀργανισμοῦ, ἄρχισε νά θεωρεῖται, καί νά εἶναι, ἕνας αὐταρχικός καί καταπιεστικός ἀρχηγός. Ἔτσι ἐδημιουργήθηκε σιγά-σιγά στούς συμμαχοὺς ἀληθινή ἀπέχθεια γιά τή μητρόπολη μέ συνέπεια νά ἀκολουθήσουν ἀποστασίες καί ἐξεγέρσεις τους γιατί ἐθεωροῦσαν τήν Ἀθήνα τυραννικό κυρίαρχο. Παρά τό γεγονός αὐτό, εἶναι ἀλήθεια ὅτι καί τά ὀφέλη τῶν συμμαχῶν ὑπῆρξαν σημαντικά. Μέ τήν ἐλευθερία τῆς ναυσιπλοΐας πού ἐπέτυχε ἡ ἀθηναϊκή θαλασσοκρατορία, τά πλοῖα τῶν συμμαχῶν εἶχαν τή δυνατότητα νά πλέουν ἀνεμπόδιστα στίς θάλασσες μέ ὀποτέλεσμα τό ἐμπόριο νά γνωρίσει πραγματική ἀνθηση, νά πλουτίζουν καί νά εὐημεροῦν οἱ πόλεις καί νά ἐξασφαλίζουν ἄνετα τόν ἐπισιτισμό τους. Παράλληλα εἶχε δημιουργηθεῖ μία μορφή πολιτικῆς ἐνότητος πού ἔφερε σιγά-σιγά καί τήν οἰκονομική. Ἀκόμη, μέ τίς ὑποχρεωτικές σχέσεις πού ἀνέπτυξε κάθε πόλη - Κράτος μέ τήν Ἀθήνα, εἶχε τή δυνατότητα νά πάρει ἀπό αὐτήν σπουδαῖα πολιτιστικά στοιχεῖα ἀπό τήν πρωτοφανή πνευματική καί καλλιτεχνική ἀνθησή της, τό Δίκαιο, τή Φιλοσοφία, τή Λογοτεχνία καί τήν ἀτομική ἐλευθερία. Στήν πεντηκονταετία 479-431 π.Χ. ἡ Ἑλλάδα ἐδημιούργησε τόν ἀξεπέραστο πολιτισμό της, τόν περίφημο κλασσικό πολιτισμό.

Λεπτομέρειες γιά τή Σίφνο κατά τούς κλασσικούς χρόνους, γύρω ἀπό τήν κοινωνική κατάσταση, τήν οἰκονομία, διοίκηση κλπ. δέν εἶναι γνω-

στές. Ἀπό μερικά στοιχεία καί γενικότερες πληροφορίες μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἀκολούθησε τήν ὁμαλή πορεία πραγμάτων καί τίς πολιτικές κατευθύνσεις πού ἐχάρασσε μέ ἐπιτυχία, τά δέκαπέντε τουλάχιστον πρῶτα χρόνια τῆς Συμμαχίας, ἡ Ἀθήνα. Στή συνέχεια ἐξῆσε καί αὐτή μέσα σέ δεινά καί πολεμικές περιπέτειες. Μία σύνταμη σκιαγράφισή της μπορεῖ νά εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ὅπως ὅλα τά μέλη τῆς Συμμαχίας διετήρησε τήν αὐτονομία της πληρώνοντας στό κοινό ταμεῖο τήν καθοριζομένη εἰσφορά της. Ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τῆς μητροπόλεως ἢ ὕστερα ἀπό πίεση τῆς τελευταίας ἢ ἀκόμη καί ἀπό φόβο μήν περιέλθει σέ κατάσταση ὑποδουλώσεως. Παράδειγμα ἦταν ἡ γειτονική Νάξος, ἡ ὁποία ἀπεστάτησε τό 469 π.Χ., ἀγνωστο γιά ποιούς λόγους, καί προσαρτήθηκε βίαια μέ στρατιωτική ἐπέμβαση τῆς Ἀθήνας. Ἡ οἰκονομία ἐξακολούθησε νά στηρίζεται στήν γεωργία-κτηνοτροφία, τή βιοτεχνία της πού ἐκάλυπτε σέ ἱκανοποιητικό βαθμό τίς ἐσωτερικές ἀνάγκες σέ ὑφαντουργικά, κεραμικά καί μεταλλουργικά προϊόντα καί στό ἐμπόριο μέ κύριες ἐξαγωγές μεταλλευμάτων (χρυσοῦ, χαλκοῦ, σιδήρου). Μεγάλο μέρος τῶν μεταλλευμάτων της φαίνεται ὅτι ἀγόραζε ἀπό πολύ παλιά ἡ Αἴγινα. Καί ἡ Καλαύρεια, ἡ σημερινός Πόρος, εἶχε ἐμπορικές δεσοληψίες μέ τή Σίφνο ἀπό παλαιότατους χρόνους.

Τά εἰσαγόμενα μάλιστα στόν Πόρο προϊόντα τῆς Σίφνου εἶχαν καί δασμολογική ἀτέλεια "κατά τά πάτρια", σύμφωνα δηλαδή μέ παμπάλαια συνήθεια, ὅπως ἀναγράφει σχετική ἐπιγραφή - ψήφισμα τῆς πόλεως τῶν Καλαυρεατῶν μέ τό ὅποιο ἀνανεώθηκε τό προνόμιο. Τίς ἐμπορικές ἐργασίες καί ἄλλες ἐπαφές φαίνεται ὅτι ἐπιτελοῦσαν "διπλωματικοί", ὅς τούς χαρακτηρίσουμε μέ τή σημερινή ἔννοια, ὑπάλληλοι τοῦ αἰφνικακοῦ κράτους, πού ἦταν διαπιστευμένοι σέ διάφορες πόλεις, ἀλλά καί οἱ ἔμποροι, ὅπως φανερώνουν ἐπιγραφικές μαρτυρίες. Γιά τήν ἀσφάλεια πού ἐπικρατοῦσε στήν περιοχή, ἀπό τήν παρουσία τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, καί τήν ἐνασχόληση τῶν κατοίκων σέ εἰρηνικά ἔργα, ἔχουμε τή μαρτυρία μιᾶς σημαντικῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος πού ἔφερε στό φῶς ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη ἔξω ἀπό τά τείχη τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Κάστρου. Τέλος, τήν πολιτιστική ἐπίδραση τῆς Ἀθήνας καί ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς στή Σίφνο κατά τους κλασσικούς χρόνους, φανερώνουν διάφορα κεραμικά εὐρήματα στό Κάστρο. Πρόκειται γιά ποικίλα μελανόμορφα καί ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα μέ πολύ καλή στιλπνότητα καί ποιότητα ὑλικῶν, ὠραῖες παραστάσεις καί νατουραλιστικά μοτίβα. Ἀπό τά εὐρήματα, τά ἐπιτόπια παραγωγῆς, ἔχουν ἔντονη ἐπίδραση τῶν ἀθηναϊκῶν καί ἄλλων ἐργαστηρίων τῆς Ἀττικῆς.

Ἐκολούθησε ὅμως ἡ κρίση τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος, στά 27 χρόνια πού ἐκράτησε (431-404 π.Χ.) ἐπεκτάθηκε σέ ὀλόκληρο σχεδόν τόν ἑλληνικό χῶρο μέχρι τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καί Σικελίας καί ἔφερε τήν Ἑλλάδα σέ τέτοια κατάπτωση, ὥστε ἐστάθηκε ἀδύνατο πλέον νά ξαναβρεῖ τή συνοχή πού τήν ὀδήγησε στούς θριάμβους τῶν περσικῶν πολέμων. Στή μία ἀπό τίς δύο ἐκστρατείες τῶν Ἀθηναίων κατά τῆς Σικελίας φαίνεται ὅτι ἐπῆραν μέρος καί οἱ Σίφνιοι. Τοῦτο προκύπτει ἀπό τόν Θουκυδίδη (ΣΤ', 30, 43) ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι κατά τήν πρώτη (415 π.Χ.) ἐκστράτευσαν ὅλοι γενικῶς οἱ "ὑπήκοοι σύμμαχοι", ἐνῶ κατά τή δεύτερη «καί τῶν ὑπηκόων καί φόρου ὑποτελῶν Ἐρετριῆς καί Χαλκιδῆς καί Στυρῆς καί Καρύστιοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπό δέ νήσων Κεῖοι καί Ἄνδριοι καί Τήνιοι, ἐκ δ' Ἰωνίας Μιλήσιοι καί Σάμιοι καί Χίοι» (Θουκυδ., Ζ', 57), ὄχι δηλαδή ὅλοι οἱ σύμμαχοι.

Ὅταν οἱ ὀλιγαρχικοί τῶν Ἀθηνῶν ἦλθαν σέ συνεννοήσεις μέ τόν Πέρση βασιλέα γιά νά τούς συνδράμει στόν πόλεμο κατά τῶν Λακεδαιμονίων καί κατέλυσαν τή Δημοκρατία, ὁ Πείσανδρος ἐπέβαλε στή Σίφνο καί στά ἄλλα νησιά τό ὀλιγαρχικό πολίτευμα (411 π.Χ.) πού εἶχε σάν συνέπεια τήν ἔξαρση τῶν παθῶν μεταξύ δημοκρατικῶν καί ὀλιγαρχικῶν μέ θλιβερά ἀποτελέσματα. Τό ἔτος 404 π.Χ. ἐγίνε ἡ καταστροφή τῶν Ἀθηναίων στούς Αἰγός Ποταμούς μέ τήν ὁποία ἐτελείωσε ὁ μέγας καί καταστρεπτικός γιά ὅλη τήν Ἑλλάδα πόλεμος πού ἔφερε καί τήν πτώση τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ ΚΑΙ Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ "ΕΛΛΗΝΩΝ"

Μετά την κατάλυση της Ἀθηναϊκῆς Ἡγεμονίας ἡ νικήτρια Σπάρτη ἐγκατέστησε σε ὅλες τίς πόλεις καί τά νησιά της ἀρμοστές φίλους της καί ἐπέβαλε ὡς τοπικές κυβερνήσεις δεκαρχίες. Οἱ τελευταῖες συγκροτήθηκαν ἀπό πρόσωπα γνωστά γιά τόν ἀντιδημοκρατικό φανατισμό τους τά ὅποια ἐπί δεκαετίες εἶχαν παραμείνει ἔξω ἀπό τή διοίκηση τῶν κοινῶν. Τή στήριξη τῶν καθεστώτων αὐτῶν εἶχαν φρουρές ἀπό Πελοποννησίους στρατιῶτες καί ἔνοπλα αἵματα ἀπό ντόπιους φιλολάκωνες. Παράλληλα ἐπιβλήθηκε βαρύτατη φορολογία πού ἐφθανε στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τήν ἀνότερη ἀπόδοση τοῦ ἀθηναϊκοῦ συμμαχικοῦ φόρου σέ ἐποχές εὐημερίας ἢ πολεμικῶν ἀναγκῶν. Τά φιλοσπαρτιατικά στοιχεῖα σέ κάθε πόλη τῆς τέως Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, προκειμένου νά στηρίξουν τήν ἐξουσία τους, ἄσκησαν καταθλιπτικές πιέσεις καί βία πού ἔκαναν τή ζωή ἀφόρητη. Ἡ φοβερή αὐτή κατοχή ἐκράτησε δέκα ὀλόκληρα χρόνια. Στήν ἡττημένη Ἀθήνα ἡ κατάσταση, μέσα στά δέκα αὐτά χρόνια, εἶχε παλύμορφες, δραματικές καί αἱματόβρεκτες ἐξελίξεις πού δεν μποροῦν νά περιγραφοῦν ἐδῶ.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 393 π.χ. περσικός στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τόν Φαρνάβαζο καί τόν ἀθηναῖο Κόνωνα κατέπλευσε στίς Κυκλάδες ὅπου ἀνέτρεψε ὅλες τίς λακωνόφιλες ὀλιγαρχίες καί ἐπανέφερε σέ ὅλα τά νησιά, ἐκτός ἀπό τή Μήλο, τό δημοκρατικό πολίτευμα. Στήν Πάρο ἐσημειώθηκαν σφαγές εὐπόρων πολιτῶν πού, ὅπως φαίνεται, εἶχαν λακωνίσει. Παρόμοια γεγονότα ἐγίναν τότε (ἢ μεταξύ 411-393 π.χ.) καί στή Σίφνο, ὅπως ἀναφέρει στόν Αἰγινητικό λόγο τοῦ Ἰσοκράτη ὁ Σίφνιος διάδικος

«...ἡ μὲν χώρα (τῶν Σιφνίων) ἐφρουρεῖτο, τινές δέ τῶν ἐξορίστων Σιφνίων εἶχαν καταλάβει τήν πόλιν, οἵτινες τήν αὐτήν ἡμέραν ἐφόνευσαν μέ τὰς ἰδίας τῶν χεῖρας καί τόν πατέρα μου, καί τόν θεῖον μου, καί τόν γαμβρόν μου καί πρὸς τούτοις τρεῖς ἀνεψιούς...»

καί σέ ἄλλο σημεῖο «... ὅτε ἀπεφάσισαν οἱ μεθ' ἡμῶν ἐξόριστοι νά ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς πόλεως (τῆς Σίφνου) μετά τῶν ξένων βοηθῶν... ἐκλεχθεῖς στρατηγός αὐτοκράτωρ (κάποιος θρασύλοχος) ἐμέ καί γραμματέα του ἐξέλεξε καί τῶν χρημάτων ταμίαν διώρισε· καί ὅτε ἐμέλλομεν νά πολεμήσωμεν, ὁ ἴδιος μέ παρέταξε πλησίον του· ἀφοῦ ἡμεῖς ἀπετύχομεν εἰς τήν κατά τῆς Σίφνου προσβολήν καί ἡ ἀναχώρησις ἡμῶν ἐγένετο οὐχί τοιαύτη, ὁποίαν ἠθέλομεν... μεταβάς εἰς τήν Λυκίαν ἀπέθανεν ἐκεῖ...».

Σέ ἄλλα σημεῖα ἀναφέρει ὅτι ὁ θρασύλοχος πληγώθηκε σ' ἐκείνη τή μάχη καί τόν μετέφερε, μαζί μέ τόν ὑπηρέτη του, μέχρι τό πλοῖο, ὅπου στή συνέχεια ἐπεβίβασε καί συγγενικά του πρόσωπα καί ἐπῆγαν, ἐξόριστοι πλέον, στή Μήλο καί ἀργότερα ἐπέρασαν στήν Τροιζήνα. Σ' αὐτήν καί στήν Αἴγινα βρισκόνταν καί πολλοί ἄλλοι ἐξόριστοι Σίφνιοι. Τά ἀνωτέρω τραγικά γεγονότα μεταξύ τῶν ἀντιπάλων πολιτικῶν ὁμάδων στή Σίφνο, φανερώνουν τήν ὀξύτητα τῶν ἀντιθέσεων πού ἐπικρατοῦσαν τότε, ὅπως καί τήν ἀνώμαλη γενικά κατάσταση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Μέ τή συνθήκη εἰρήνης τοῦ 387 π.χ. μεταξύ Ἄνταλκίδα καί Ἄρταξέρξη ὅλες οἱ πόλεις ἀναγνωρίσθηκαν αὐτόνομες:

«... τάς δ' ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καί μικράς καί μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι πλὴν Λήμνου καί Ἰμβρου καί Σκύρου· ταύτας δέ ὡςπερ τό ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων». Μετά τόν θάνατο ὅμως τοῦ Κόνωνος (338 π.χ.) ὑπερίσχυσαν καί πάλι οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ ὅποιοι ἀμφισβητοῦσαν τό νομικό καθεστῶς τῶν νησιῶν καί οἱ ναύαρχοί τους τά φορολογοῦσαν, μολονότι βρισκόνταν σέ οἰκονομική ἀθλιότητα (Ἰσοκρ., Πανηγυρικός, 136). Τό 377 π.χ. οἱ Ἀθηναῖοι ἱδρυσαν τήν Β' Ἀθηναϊκή Συμμαχία, στήν ὁποία ἐπῆραν ἀμέσως μέρος οἱ Χῆοι, Μυτιληναῖοι, οἱ Ρόδιοι καί οἱ Βυζάντιοι. Τό σύμφωνο πού ὑπογράφηκε ἀπό αὐτές τίς δυνάμεις εἶναι γνωστό ἀπό ψήφισμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου πού διασώθηκε χάρις σέ μιὰ ἐπιγραφή. Μετά τήν ἔγκριση τοῦ ψηφίσματος ἡ Βουλὴ ἔδωσε ἐντολή στό γραμματέα τῆς νά τό ἀναγράψει σέ λίθινη στήλη καί νά τήν καταθέσει «παρά τόν Δία τόν Ἐλευθέριον»· ἔπρεπε νά ἀναγράψει ο' αὐτήν τά ὀνόματα τῶν συμμάχων πόλεων καί "ἢ τις ἄν ἄλλη σύμμαχος γίγνηται". Ἡ Νάξος καί τά ἄλλα νησιά δέν προσῆλθαν στή νέα συμμαχία. Τότε ὁ ἀθηναϊκός στόλος ἐπλευσε κατὰ τῆς Νάξου, ὑπό τόν Χαβρία, καί ἀρχισε τήν πολιορκία τῆς. Σέ βοήθεια τῶν Ναξίων ἔσπευσε ὁ στόλος τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά ἔπαθε πανωλεθρία ἀπό τόν ἀθηναϊκό μέ ἀποτέλεσμα νά μπεῖ τέρμα στήν παρουσία του στήν περιοχή. Ἡ πιθανή ἀγκασθὴ τῆς Νάξου νά πάρει μέρος στή Συμμαχία, προξένησε φόβο στοὺς ἄλλους νησιώτες. Ἔτσι

πολλά από τὰ νησιά, ἀφοῦ προηγουμένως ἐγκαθίδρυσαν δημοκρατικό πολίτευμα, ἄρχισαν νά προσέρχονται σ' αὐτήν καί νά ἀναγράφονται τὰ ὀνόματά τους στή σχετική λίθινη στήλη. Ἡ τελευταία ἀνακαλύφθηκε τό 1851 στήν Ποικίλη Στοά, σπασμένη σέ 80 τεμάχια· ἀργότερα βρέθηκαν 11 ἀκόμη. Ἀπό τούς νησιῶτες συμμάχους ἀναγράφονται οἱ Πάριοι, Ἄνδριοι, Τήνιοι, Κεῖοι, Μυκόνιοι, Ἀμόργιοι, Σίφνιοι καί Σικινῆται. Ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές γνωρίζουμε ὅτι ἦταν σύμμαχοι καί οἱ Σύριοι, Σερίφιοι, Ἰήται, Κύθνιοι καί Μήλιοι.

Σκοπός τῆς Συμμαχίας ἦταν ἡ προστασία τῆς ἐλευθερίας, τῆς αὐτονομίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς ἀκέραιότητος καί ἡσυχίας τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν ἀπό Σπαρτιατικές ἐπεμβάσεις κλπ., χωρίς τήν καταβολή φόρων. Ἀργότερα ὁμοῦς ἄρχισε ἡ ἐπιβολή τους, ὄχι μέ τήν ὀνομασία "φόροι", πού ἐθύμιζε κακό προηγούμενο, ἀλλά "συντάξεις" πού εἶχαν τήν ἐννοια τῆς εἰσφορᾶς γιά τὰ κοινά ἔξοδα. Ἡ οἰκονομική κατάσταση τῆς ἀλλοτε πλούσιας Σίφνου δέν ἦταν τότε καθόλου καλή. Ἀναγκαζόταν μάλιστα νά συνάπτει δάνεια ἀπό τό ἱερό τῆς Δήλου στό ὅποιο χρεωστοῦσε κατά τό ἔτη 378-377 π.Χ. 2089 δραχμές καί 2 ὀβολούς, μετά τήν πληρωμή τόκων 3.190 δραχμῶν. Φαίνεται ὅτι τὰ μεταλλεῖα τῆς εἶχαν πέσει σέ ἀπραξία, εἴτε γιατί εἶχαν ἐξαντληθεῖ τὰ μεταλλεύματα, εἴτε γιατί δέν ὑπῆρχαν πλέον ἐργατικά χέρια, ὅπως εἶχε γίνει στό Λαύριο μετά τή δραπετεύση τῶν μεταλλωρῶν δούλων.

Στά δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια ἔκανε τήν ἐμφάνισή της μιά νέα ἀπειλή, ὁ τύραννος τῶν Φερρῶν Ἀλέξανδρος. Κατά τό διάστημα 362-359 π.Χ. ἔκανε τίς Κυκλάδες νά δεινοπαθήσουν ἀπό τίς ἐπιδρομές του. Οἱ Ἀθηναῖοι, πού ἐδέχθηκαν τίς ἐπιθέσεις του ὡς μέσα στόν Πειραιᾶ, δέν ἦταν σέ θέση νά συμπαρασταθοῦν στά νησιά. Ὄταν δέ τό 357 π.Χ. διασπάσθηκε ἡ Συμμαχία ἀπό τούς Χίους, Ροδίους κ.ἄ. καί ξέσπασε ὁ Συμμαχικός Πόλεμος, ἡ Σίφνος καί τὰ ἄλλα νησιά, ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ὑπέφεραν γιά τρία χρόνια καί ἀπό τούς ἀποστάτες. Ἡ παράλληλη φορολόγησή τους ἀπό τήν Ἀθήνα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά περιέλθουν σέ πραγματικό οἰκονομικό ἀδιέξοδο. Ἀλλά καί στήν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπό ἀλλεπάλληλες στρατιωτικές ἀποτυχίες τῆς, τὰ πράγματα εἶχαν ἀρχίσει νά διαφοροποιοῦνται, ἐνῶ μιά νέα μεγάλη δύναμη, ἡ Μακεδονία τοῦ Φιλίππου, ἐστρέφονταν ἐναντίον τῆς. Στά γεγονότα πού ἀκολούθησαν μέχρι το 338 π.Χ., ὁ Φίλιππος εἶχε τόν κυρίαρχο λόγο ἐπεκτείνοντας τίς θέσεις του καί καταλαμβάνοντας ζωτικούς χώρους στή Θράκη, τή Θεσσαλία καί τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Μετά τή μάχη τῆς Χαιρώνειας (338 π.Χ.), κατά τήν ὁποία συνέτριψε τούς Ἀθηναίους, Βοιωτούς καί

συμμάχους τους, αναδείχθηκε ο κύριος της καταστάσεως στον ελληνικό χώρο.

Τόν ίδιο χρόνο ο Φίλιππος της Μακεδονίας, έκάλεσε όλα τά κράτη της ήπειρωτικής Έλλάδος καί τών νησιών του Αίγαίου καί Ίονίου νά αποστείλουν αντιπροσώπους τους στήν Κόρινθο γιά τή διεξαγωγή συζητήσεων καί τή λήψη αποφάσεων κοινού ενδιαφέροντος. Έκτός από τή Σπάρτη, όλα τά άλλα κράτη απέστειλαν αντιπροσώπους τους οί όποιοι έφθασαν στήν Κόρινθο στίς αρχές του 337 π.Χ.. Μεταξύ άλλων αποφασίσθηκε τότε ή σύμπηξη ενός συμμαχικού οργανισμού, μέ μέλη τά έλλαδικά καί νησιωτικά κράτη, στον όποιο εδόθηκε επίσημα τό όνομα <<οί Έλληνες>>. Οί υποχρεώσεις τών κρατών στή νέα συμμαχία δέν ήταν καταθλιπτικές όπως εκείνες πού τά έβάρυναν κατά τίς άθηναικές συμμαχίες. Περιορίσθηκε όμως σημαντικά ή αυτονομία τους μέ διάφορες πολιτειακές, κοινωνικές καί άλλες μεταβολές. Ο Φίλιππος, πού ήταν παντοδύναμος, δέν τά προσάρτησε στό κράτος του, αλλά ακολουθήσε πολιτική πού του έξασφάλιζε τόν ουσιαστικό έλεγχο τους, ενώ παράλληλα έδειχνε ότι σέβεται τήν έλευθερία καί αυτονομία τους.

Το φθινόπωρο του 337 π.Χ., σέ δεύτερη σύνοδο της συμμαχίας, ο Φίλιππος επρότεινε, καί έγινε αποδεκτή, πανελλήνια εκστρατεία κατά της Άσίας. Έστειλε άμέσως στή Μ. Άσία μία δύναμη από 10.000 άνδρες πού απελευθέρωσαν όλες τίς ελληνικές πόλεις από τήν Τρωάδα μέχρι τό Μαίανδρο καί κατέλαβε τά ένδιάμεσα εδάφη, είχε δέ πρόγραμμα νά στείλει στή συνέχεια τήν κύρια δύναμη τών μακεδονικών καί συμμαχικών στρατευμάτων, τό καλοκαίρι όμως του έπομένου χρόνου 336 π.Χ. έδολοφονήθηκε από τόν βασιλικό έταίρα Πausανία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ

Ἐπί Φιλίππου καί ἐπί τοῦ διαδόχου του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ Σίφνος καί τά ἄλλα κράτη τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου δέν καταπιέσθηκαν ἀπό τήν ἡγεμονία τους, ὁ δέ Ἀλέξανδρος δέν ἐπέβαλε, οὔτε εὐνόησε τυράννους καί ὀλιγαρχικούς. Οἱ Κυκλάδες ἦταν μέλη τῆς πανελληνίας συμμαχίας τοῦ "Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων", τά δέ πολιτεύματά τους ἔμειναν ἄθικτα. Ἡ Σίφνος ἐξακολούθησε νά βρίσκεται ὑπό τήν ἐπιρροή τῶν Ἀθηναίων.

Ὅταν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος βρίσκονταν στή νότια καί κεντρική Μ. Ἀσία, ὁ Πέρσης βασιλιάς, γιά νά δημιουργήσει ἀντιπερισπασμό, ἔστειλε τό 334/333 π.Χ. στό Αἶγατο στόλο ἀπό 300 πλοῖα ὑπό τόν Ρόδιο Μέμνονα, ὁ ὁποῖος ἄρχισε ἐπιχειρήσεις στή Χίο καί Μυτιλήνη. Τήν ἀνοιξη τοῦ 333 π.Χ. πέθανε ὁ Μέμνων καί τόν διαδέχθηκε ὁ ἀνιψιός του Φαρνάβαζος, ὁ ὁποῖος ἔστειλε τό στόλο στό νησιά μέ τόν Αὐτοφραδάτη. Ὁ ἴδιος μέ τούς μιαιθοφόρους του ἐπέρασε στή Λυκία. Ὁ Δαρεῖος ὅμως ἀπεφάσισε νά ἀντιμετωπίσει τόν Ἀλέξανδρο στήν ξηρά καί ἔστειλε τόν Φαρνάβαζο μέ 100 πλοῖα, στό Αἶγατο. Αὐτός ἐπλευσε στήν Τένεδο ἡ ὁποία ἀναγκάσθηκε νά παραδοθεῖ. Δέκα ἀπό τά πλοῖα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ὑπό τόν Δάταμη κατευθύνθηκαν στίς Κυκλάδες καί τελικά ἐστάθμευσαν στή Σίφνο. Ἡ εἶδηση ἔφθασε στή Χαλκίδα, ναυτική βάση τῶν Μακεδόνων, ὅπου ὁ Πρωτεύας τοῦ Ἀνδρόνικου, μέ ἐντολή τοῦ Ἀντίπατρου, συγκέντρωνε πλοῖα ἀπό τήν Πελοπόννησο καί Εὐβοία, γιά τήν προάσπιση τῆς τελευταίας. Ὁ Πρωτεύας ἀπέπλευσε τότε μέ 15 πλοῖα καί μέ αἰφνιδιαστική ἐπίθεση κατετρόπωσε τόν Δάταμη στή Σίφνο πού κατόρθωσε ὅμως νά διαφύγει ἀφοῦ ἔχασε ὀκτώ ἀπό τά δέκα πλοῖα του (Ἀρριανοῦ., Ἀνάβασις, 2.2.4). Τό φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου ὁ Φαρνάβαζος καί ὁ Αὐτοφραδάτης ἐπλευσαν καί πάλι στίς Κυκλάδες καί ἀφοῦ ἐπέρασαν ἀπό τήν Ἄνδρο, ὅπου

έγκατέστησαν φρουρά, άγκυροβόλησαν τελικά στη Σίφνο, όπου επίσης άνέπτυξαν φρουρές. Έκει έφθασε τότε με μία τριήρη ο βασιλιάς της Σπάρτης Άγις Γ για να ζητήσει περσική βοήθεια έναντίον των Μακεδόνων. Η Σπάρτη είχε αποφασίσει να κινηθεί κατά της μακεδονικής κυριαρχίας και ο Φαρνάβαζος έδωσε στον Άγι δέκα πλοία και τριάντα τάλαντα. Άκριβώς όμως τότε έφθασε στη Σίφνο η είδηση της πανωλεθρίας του Δαρείου στην Ίσσο, γεγονός που άνάγκασε τον περσικό στόλο να έγκαταλείψει βιαστικά τις Κυκλάδες, όπου έμεινε για ένα διάστημα ο Άγις, ο όποιος άργότερα έπηγε στην Άλικαρνασό να συναντήσει τον Αύτοφραδάτη. Τα γεγονότα είχαν ήδη πάρει τη νικηφόρα πορεία που είχε χαράξει ο Μέγας Άλέξανδρος.

Μετά το θάνατο του τελευταίου (13 Ίουνίου 323 π.Χ.), η Σίφνος και οι άλλες Κυκλάδες, περιέρχονταν στην έξουσία των διαδόχων του κατά τον σαραντάχρονο μεταξύ τους πόλεμο. Το φθινόπωρο του 314 π.Χ. κατέλαβε τα νησιά και έγκατέστησε σ' αυτά στρατιωτικές δυνάμεις του ο Άντίγονος Α ο Μονόφθαλμος, ο όποιος τα άνέδειξε σε όμοσπονδία, το "Κοινό των Νησιωτών". Το Κοινό έμεινε πιστό στον Άντίγονο και στο διάδοχό του Δημήτριο τον Πολιορκητή μέχρι το 287 π.Χ., όποτε προσεχώρησε στο Αίγυπτιακό κράτος του Πτολεμαίου Α Σωτήρα. Το "Κοινό των Νησιωτών" δέν αποτελούσε τμήμα του πτολεμαϊκού κράτους και ούτε είχε σημαντικές υποχρεώσεις σ' αυτό. Δεχόταν όμως έντολές από τους βασιλείς και τον τοπικό εκπρόσωπό τους, τον "νησίαρχο", σε θέματα πολεμικών έτοιμασιών και ένεργειών, έπιχειρήσεων έναντίον πειρατών κλπ. Ο νησίαρχος ήταν επίσης αρμόδιος για τη διοίκηση του στόλου που διατηρούσε το "Κοινό", τη συγκέντρωση και διαχείριση των εισφορών των "πόλεων", τον διορισμό διαιτητών για τη ρύθμιση διαφορών και την έκτέλεση αποφάσεων του συμβουλίου των αντιπροσώπων όλων των νησιών.

Τα νησιά παρέμειναν και υπό τον Πτολεμαίο Β, όμως μέχρι το έτος 266 π.Χ. όποτε περιήλθαν στον Άντίγονο Γονατά. Ο στόλος του τελευταίου νικήθηκε το 244 από τον Πτολεμαίο Γ Ευεργέτη σε ναυμαχία στην Άνδρο και ξαναγύρισαν στο Αίγυπτιακό κράτος υπό το όποιο παρέμειναν όλο σχεδόν το υπόλοιπο διάστημα του 3ου αι. π.Χ. Στα μέσα μόνο του ίδιου αιώνα και για μικρό διάστημα οι Κυκλάδες είχαν περιέλθει στην έπιροή των Ραδίων. Μετά την άνοδο στο θρόνο του Πτολεμαίου Δ του Φιλοπάτορος (221 π.Χ.) και την άνάκληση απ' αυτόν του στόλου που περιπολούσε στο Αίγαίο, η Σίφνος και τα άλλα νησιά έμειναν έντελώς άπροστάτευτα. Τότε υπέφεραν από πειρατικές

ἐπιδρομές τοῦ Ἰλλυριοῦ Δημήτριου Φάρου, ὁ ὅποτος «*τινάς μὲν ἠργυρολόγει, τινάς δὲ ἐπόρθει τῶν Κυκλάδων*» (Πολύβιος 4ο, 43).

Ἐν τούτοις Πτολεμαίους ἡ Σίφνος φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε προβλήματα. Ἀντίθετα, πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι τὰ πράγματα στό νησί ἀκολουθοῦσαν ὁμαλή πορεία καί οἱ κάτοικοι ἐπιδίδονταν ἀπερίσπαστα στό εἰρηνικά ἔργα τους. Τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα τῆς περιόδου αὐτῆς φανερώουν οἰκοδομική καί βιοτεχνική δραστηριότητα καί ἐπίδοση σέ ἔργα ὀχυρωματικῆς, ὅπως ἰσχυρές ἐπιδιορθώσεις τῶν τειχῶν, τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Κάστρου, ἀνεγέρσεις προμαχῶνων κάτω ἀπό τήν Ἀκρόπολη κ.ἄ. Τό ἔτος 218 π.Χ. (ἢ τό 217, ὅπως δέχεται ἄλλη γνώμη), Σίφνιος ἀπεσταλμένος ἀπό τήν κυβέρνησι τοῦ νησιοῦ μέ εἰδική ἀποστολή στήν αὐλή τοῦ Πτολεμαίου, ἐγύρισε στή Σίφνο καί ἀνήγγειλε τὰ θετικά ἀποτελέσματά της. Γνωστοποίησε ἐπίσης καί τίς πολεμικές ἐπιτυχίες τοῦ βασιλέα στή Συρία, παρουσία καί τοῦ Περιγένη Λεοντίσκου Ἀλεξανδρέως, ναυάρχου τοῦ Πτολεμαίου, πού τόν εἶχε συνοδεύσει μέχρι τῆ Σίφνο. Τότε ἡ Βουλὴ καί ὁ ἄσμος Σιφνίων γιά νὰ δείξουν τήν ἱκανοποίησή τους ἐφήφισαν τιμητικό διάταγμα «*συνησθῆναι μὲν ἐπὶ τοῖς ἠγγελλμένοις ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ ἀπεσταλμένου), ἐπαινεῖσαι δὲ καί Περιγένην Λεοντίσκου Ἀλεξανδρῆ καί στεφανῶσαι χρυσῶ στεφάνῳ ἀπὸ δραχμῶν δισχιλίων ἀρετῆς ἔνεκ καί φιλαγαθίας ἧς ἔχει περὶ τε τόν βασιλέα καί τήν βασιλίτισσαν καί τήν πόλιν τήν ἡμετέραν*».

Τό 202 π.Χ. ὁ Φίλιππος Ε' τῆς Μακεδονίας, ὁ ὅποτος εἶχε ἐπεκτατικές βλέψεις στό δυτικά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβει τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου γιατί ἐθεωροῦσε ὅτι σὺτά, πού διατηροῦσαν τότε κάποια καλή οἰκονομική κατάσταση, θά μπορούσαν νὰ τοῦ δώσουν χρήματα καί πλοῖα γιά νὰ πραγματοποιήσει τούς σκοπούς του. Ἐπειδή εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τούς Ροδίους, πού τότε ἦταν μία ἰσχυρή καί ὑπολογίσιμη δύναμη στό Αἶγαο, ἐσκέφθηκε νὰ περιστείλει τή δύναμή τους μέ ἄλλο τρόπο, χωρίς νὰ φαίνεται ὁ ἴδιος. Ἀνέθεσε λοιπόν στόν Αἰτωλό Δικαίαρχο καί στόν πολιτικό ἐξόριστο ἀπό τόν Τάραντα Ἡρακλείδη νὰ κάνουν πειρατικές ἐπιδρομές στίς πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου καί στίς Κυκλάδες, ἀπό ὅπου ἐφοδιάζονταν τὰ ροδιακά πλοῖα. Ἡ δράση τῶν πειρατῶν ἐπέφερε πλῆγμα στήν οἰκονομία τῶν νησιῶν καί κοινωνική ἀναστάτωση ἐπὶ δύο χρόνια, ὁ δὲ πόλεμος πού προκάλεσε ὁ Φίλιππος μεταξύ Κρητῶν καί Ροδίων ἀνάγκασε τούς τελευταίους νὰ ζητήσουν τή βοήθεια τῆς Ῥώμης, γεγονός πού ἀνοίξε τό δρόμο στήν τελευταία γιά ἐπεμβάσεις στόν ἐλληνικό χῶρο. Τό 197 π.Χ. οἱ Ῥωμαῖοι κατετρόπωσαν τόν

Φίλιππο καί το καλοκαίρι τοῦ 196 στίς ἐορτές τῶν Ἰσθμίων, ἀνεκήρυξαν τήν Ἑλλάδα ἐλεύθερη. Στίς ἀρχές τοῦ 168 π.Χ. μακεδονικός στόλος ἀνεστάτωσε τίς Κυκλάδες φέρνοντας σημαντικά ἐμπόδια στή ναυσιπλοΐα καί τό ἐμπόριο, μέχρι πού οἱ Ῥωμαῖοι συνέτριψαν, τόν ἴδιο χρόνο, τόν Μακεδόνα βασιλέα Περσέα στήν Πύδνα. Τόν ἐπόμενο χρόνο, 167 π.Χ, ἡ Ῥώμη γιά νά μειώσει τή δύναμη τῆς ἄλλοτε φίλης τῆς Ρόδου, ἀνεκήρυξε τή Δῆλο, ἐλεύθερο λιμάνι μετατωπίζοντας ἐκεῖ τό κέντρο τοῦ ἐμπορίου, γεγονός πού εἶχε ἀντίκτυπο καί σέ ὅλες τίς Κυκλάδες.

Αὐτή τήν ἐποχή (162 π.Χ.), Κρήτες πού εἶχαν νικηθεῖ σέ ναυμαχία μέ τούς Ροδίους, κατέπλευσαν στή Σίφνο καί ἐνήργησαν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς πόλεως. Στή μάχη πού ἀκολούθησε οἱ Σίφνιοι τούς ἀπέκρουσαν μέ ἐπιτυχία. Οἱ νικημένοι παρεκάλεσαν τότε νά τους ἐπιτρέψουν τήν ἀποβίβαση δίνοντας μάλιστα καί ὄρκο πώς δέν ἐπρόκειτο νά ἐπιχειρήσουν κακά. Οἱ Σίφνιοι τούς ἐπίστεψαν καί τούς ἐπέτρεψαν νά μποῦν στήν πόλη. Ὅμως αὐτοί ἐπάτησαν τόν ὄρκο τους, ἐλεηλάτησαν τήν πόλη καί τὰ ἱερά καί ἐπροξένησαν σημαντικές ζημιές στόν τόπο. Εἶχαν βέβαια κακό τέλος γιατί μόλις ἐγκατέλειψαν τό νησί μεγάλη τρικυμία τούς κατέστρεψε μαζί μέ τά πλοῖα τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. 'Ο πειρατικός και ο Μιθριδατικός πόλεμος.
'Η κατάσταση κατά τὰ τέλη τοῦ Α αἰ. π.Χ.

Μέ τήν κατάληψη καί καταστροφή τῆς Κορίνθου τό 145 π.Χ., οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν κύριοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. 'Η Σίφνος καί κατά τή νέα αὐτή περίοδο παρέμεινε αὐτόνομη καί ἐλεύθερη ὑπό τήν ἐπίβλεψη καί προστασία τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου. Διετήρησε τό πολίτευμα καί τή διοικητική δομή τῆς καί ἀσχολήθηκε, μέσα στό κλίμα εἰρήνης καί ἐλευθερίας πού ἐπικράτησε τότε, μέ ἔργα προαγωγῆς τῆς οἰκονομίας καί τῆς κοινωνίας τῆς. Μέ τήν ἀνάδειξη μάλιστα τῆς Δήλου ὡς διεθνοῦς κέντρου τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, ἡ Σίφνος καί ἄλλες Κυκλάδες, πού βρέθηκαν στό δρόμο τῶν ἐμπορικῶν σκαφῶν, ἀπέκτησαν ἀξιόλογη οἰκονομική ἀνάπτυξη.

Τήν ἡρεμία ἄρχισε σιγά-σιγά νά ταραζει ἡ ἐμφάνιση τῆς πειρατείας καί στή συνέχεια ἡ μεγάλη ἀναστάτωση τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου κατά τή διάρκεια τοῦ ὁποῦ τὰ νησιά ἔπαθαν τρομερές καταστροφές ἀπό τίς ναυτικές πολεμικές ἐπιχειρήσεις. 'Ο βασιλιάς τοῦ Πόντου Μιθριδάτης ΣΤ ἐκήρυξε τό 88 π.Χ. τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ρώμης, κατέλαβε τή Μ. 'Ασία καί θέλησε νά μεταφέρει τόν πόλεμο στήν 'Ιταλία χρησιμοποιώντας τὰ νησιά σάν γέφυρα, ὅπως καί τόν ἄλλο ἑλληνικό χώρο. Ἔτσι κατά τό τέλος τοῦ 88 π.Χ. ἔστειλε στρατιωτικές δυνάμεις στήν Ἑλλάδα καί ἰσχυρό στόλο μέ ἀρχηγούς τόν Ἄρχελαο ἀπό τήν Καππαδοκία καί τόν Μητροφάνη ἢ Μηνοφάνη. 'Ο μιθριδατικός στόλος κατέλαβε ἄνετα τίς Κυκλάδες, πού ἀναγκάσθηκαν νά δηλώσουν ὑπαταγή, κατέστρεψε πέρα ὡς πέρα τή Δήλο καί ἔσφαξε περί τίς 20.000 ἀνθρώπους πού βρέσκονταν ἐκεῖ, κυρίως ξένους. 'Η κυριαρχία τοῦ Μιθριδάτη στίς Κυκλάδες ἐτελείωσε τό 86 π.Χ. ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας κατετρόπωσε τὰ στρατεύματά του στήν Ἀθήνα.

Ἡ περιέλευση καί πάλι τῶν Κυκλάδων στούς Ρωμαίους ἦταν καθαρά τυπική γιατί πραγματικοί κυρίαρχοι τῶν νησιῶν καί παραλίων πόλεων τοῦ Αἰγαίου εἶχαν πλέον γίνει οἱ πειρατές. Ἡ δράση τους, γιά περισσότερα ἀπό δέκα χρόνια, εἶχε παραλύσει τό ρωμαϊκό ἐμπόριο ἀφοῦ ἡ δραστηριότητά τους, ἔφθανε μέχρι καί τό ἰταλικά παράλια. Ἀκόμη καί τόν Ἰούλιο Καίσαρα εἶχαν συλλάβει κατά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τή Βιθυνία καί τόν ἀπελευθέρωσαν ὅταν ἐπλήρωσε ὡς λῦτρα 50 τάλαντα. Ἡ κατάσταση εἶχε φθάσει στό ἀπροχώρητο καί ἡ Ρώμη ἐπῆρε τήν ἀπόφαση νά ἐξαφανίσει τήν πειρατεία μέ κάθε θυσία. Ἔτσι, τό 67 π.Χ., ἰσχυρότατη δύναμη ἀπό 500 πλοῖα, 120.000 στρατιῶτες καί 5.000 ἵππεῖς μέ ἀρχηγό τόν Πομπήιο, στόν ὁποῖο εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπόλυτη ἐξουσία καί ἡ ἀρχιστρατηγία γιά τρία χρόνια "κατά γῆν καί θάλασσαν", ἔφθασε στό Αἶγατο καί μέσα σέ τρεῖς μῆνες διέλυσε τούς πειρατές. Καθυπέταξε τήν Κιλικία, πού ἦταν ἡ ἐστία τους, κατέστρεψε 120 λιμάνια καί φρούριά τους, ἐφόνευσε 10.000 πειρατές, αἰχμαλώτισε 20.000 καί συνέλαβε τά περισσότερα ἀπό τά πλοῖα τους, ἀπό τά ὁποῖα 90 ἦταν χαλκέμβολα. Μετά τήν ἐξολόθρευση τῶν πειρατῶν ἐπεκράτησε πάλι ἡσυχία, δημόσια τάξη καί ἀσφάλεια.

Τό 27 π.Χ. ἡ Ἑλλάδα ἐγίνε ἐπαρχία τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καί οἱ περιοχές της διεμοιράσθησαν στόν αὐτοκράτορα καί τή σύγκλητο. Τό 21 π.Χ. ἡ Σίφνος καί οἱ ἄλλες Κυκλάδες ἐξακολουθοῦσαν νά βρίσκονται ὑπό τήν ἐπιρροή τῆς Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας, ὅταν ὅμως ἡ Μακεδονία ἐγίνε χωριστή ἐπαρχία, ἡ Ελλάδα, ἀπό τίς θερμοπύλες καί κάτω, ἀπετέλεσε τήν Ἐπαρχία Ἀχαΐας. Δέν εἶναι ἐξακριβωμένο ἂν ἡ Σίφνος καί τά ἄλλα νησιά περιλαμβάνονταν στήν ἐπαρχία αὐτή πού τή διοίκησή της εἶχαν οἱ συγκλητικοί. Ἡ γενική κατάσταση στίς Κυκλάδες κατά τά τέλη τοῦ Α αἰ. π.Χ. ἦταν ἄθλια. Τά περισσότερα νησιά εἶχαν μεγάλη μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τους, ἀρκετά δέ ἀπό αὐτά, ὅπως ἡ Σέριφος, Ἀμοργός, Γυάρος, Δονούσα, Σίκινος, Κύθνος καί Δῆλος φέρονται ὡς ἀκατοίκητα. Ποιά ἦταν ἡ κατάσταση στή Σίφνο δέν γνωρίζουμε. Δέν ἀναφέρεται ὅμως ὡς ἔρημη, οὔτε ὡς τόπος ἐξορίας πολιτικῶν ἀντιπάλων, ὅπως ἦταν τά ἀνωτέρω νησιά, μολονότι ἔχει γίνει κάποια σχετική ὑπόθεση, μετά τίς ἀνασκαφές στό Κάστρο, ὅπου βρέθηκε ἓνα ἐξαιρετικῆς τέχνης ρωμαϊκό κύπελλο ἀπό χυτό γυαλί πού ὁμοίό του δέν εἶχε βρεθεῖ οὔτε στήν Πομπηία. Ἐγίνε λοιπόν ἡ ὑπόθεση ὅτι πιθανόν νά ἀνήκε σέ κάποιαν ἐξέχουσα ρωμαϊκή οἰκογένεια πού εἶχε ἐξορισθεῖ στή Σίφνο. Διατυπώθηκε ὅμως καί ἡ γνώμη ὅτι ἦταν πολύ πιθανόν νά εἶχε μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπό τή Σέριφο, πού ἦταν γνωστός τόπος ἐξορίας προσωπικοτήτων. Ὅμως τά

ἀρχαιολογικά εὐρήματα στό Κάστρο, ὅπως θεμέλια κατοικιῶν, ἔργα ἀντιστηρίξεως τοῦ τείχους, οἰκοδομή πού πιθανόν ἦταν κατάστημα εἰδῶν κεραμικῆς καί 24 τάφοι μέ πλούσια κτερίσματα, εὐρήματα πού τοποθετοῦνται χρονολογικά ὅλα μεταξύ τοῦ Α αἰ π.Χ. καί τοῦ Α αἰ. μ.Χ., φανερῶνουν ὅτι ἡ Σίφνος δέν εἶχε ἐρημωθεῖ. Ἀντίθετα, ἡ ζωὴ φαίνεται ὅτι συνεχίζονταν, παρά τίς ἀντίξοες γενικά συνθήκες.

2. Γεγονότα τοῦ Α αἰ. μ.Χ. καί ἡ πολιτική διοίκηση.

Το 66 μ.Χ. ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα ὁ Νέρων γιά μεγάλο χρονικό διάστημα. Ἀφοῦ ἐπῆρε μέρος σέ ὅλους τοὺς ἀγῶνες, Ὀλύμπια, Πύθια, Ἴσθμια καί Νέμεα καί συγκέντρωσε 1808 στεφάνια νικητῆ καί τῆ μεγαλύτερη δόξα, τόσο εὐχαριστήθηκε ἀπό τίς ἐπιτυχίες του (!), ὥστε τόν Νοέμβριο τοῦ 67 μ.Χ. ἐκήρυξε στήν Κόρινθο τήν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων καί τήν ἀπαλλαγὴ τους ἀπό κάθε φορολογία. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ δέν ἐκράτησε πολύ, γιατί ὁ αὐτοκράτορας Βεσπασιανός, τό 74 ἢ 75 μ.Χ., «ἀπομεμαθηκέναι φήσας τὴν ἐλευθερίαν τό Ἑλληνικόν» γένος, ἀνεκάλεσε τήν ἀπόφαση τοῦ Νέρωνα. Μετά τόν θάνατο τοῦ τελευταίου (68 μ.Χ.) ἐπεκράτησε μεγάλη ἀναστάτωση στό Κράτος καί ταραχές πού δέν ἔλειψαν καί ἀπό τίς Κυκλάδες. Σ' αὐτές μάλιστα ἐμφανίσθηκε καί ἓνας τυχοδιώκτης, πού τόν ἀκολουθοῦσε πλῆθος λιποτακτῶν, καί παρίστανε τό Νέρωνα. Φαίνεται ὅτι τοῦ ἔμοιαζε ἀρκετά καί εἶχε, ὅπως ὁ πραγματικός Νέρων, μουσική ἐπίδεξιότητα καί ἔπαιζε καί κιθάρα, "χαρίσματα" μέ τά ὅποια ξεγέλασε ὅλους τοὺς Κυκλαδίτες πού ἀκόμη δέν εἶχαν πιστέψει ὅτι ἀπέθανε ὁ αὐτοκράτορας. Ὁ ψευδοΝέρων, ἀφοῦ ἔκανε ὀρμητήριό του τήν Κύθνο, μέ τίς δυνάμεις πού κατάφερε νά συγκεντρώσει κοντά του, ἄρχισε τό 69 μ.Χ. νά λυμαίνεται τὴ θάλασσα καί τα νησιά τῶν Κυκλάδων μέ ληστείες καί πειρατείες. Τελικά ὁ νέος διοικητῆς τῆς Παμφυλίας καί Γαλατίας, κατευθυνόμενος στήν ἔδρα του μέ δύο πολεμικά πλοῖα, ἐπιτέθηκε αἰφνιδιαστικά στήν Κύθνο, ἐφόνευσε τόν ψευδοαὐτοκράτορα καί διέλυσε τοὺς ὁπαδούς του.

Ἄλλες πληροφορίες, τόσο γιά τὴ Σίφνο, ὅσο καί γιά τίς ἄλλες Κυκλάδες, δέν εἶναι γνωστές. Γεγονός εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καταπτοημένοι ἀπό τίς πολυχρόνιες στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις, εἶχαν περιέλθει σέ τραγικὴ κυριολεκτικὰ θέση.

Οἱ εἰδήσεις γιά τὴ διοίκηση τῶν νησιῶν δέν εἶναι ἐπίσης ξεκαθαρισμένες. Ἡ Ρώμη, μέ τὴν ἐπιβολὴ τῆς κυριαρχίας της στόν ἑλληνικό χώρο, δέν

κατέλυσε τά τοπικά πολιτεύματα, αλλά τά διετήρησε φαινομενικά ανέπαφα. Έτσι ή Σίφνος καί οί άλλες Κυκλάδες δέν έπαψαν νά έχουν τή Βουλή τους καί τον Δήμο, τόν έπώνυμο άρχοντα, τόν στρατηγό, τόν ταμία καί τίς άλλες τοπικές άρχές τους. Όμως όλες αυτές οί άρχές άποδυναμώθηκαν σιγά-σιγά καί έγιναν όργανα τών διαφόρων υπάλληλων πού έστελνε ή Ρώμη, δηλ. τών *curatores* (έπιμελητών), *correctores* (διορθωτών), *procuratores per insulas Cycladas* (έπιτρόπων του Καίσαρος στα νησιά τών Κυκλάδων) καί άλλων. Όλοι αυτοί οί Ρωμαίοι υπάλληλοι άσκοῦσαν τή διοίκηση καί φρόντιζαν για τή συγκέντρωση τών φορολογιῶν τών περιοχῶν στίς όποιες διορίζονταν. Ποιές ήταν οί φορολογίες στή Σίφνο καί τά άλλα νησιά δέν γνωρίζουμε. Όλοι οί Έλληνες ήταν υποχρεωμένοι νά πληρώνουν φόρους, έκτός από τούς Άθηναίους συμμάχους τών Ρωμαίων καί μερικές άλλες εϋνοούμενες πόλεις. Βαρύτατη ήταν ή φορολογία τών κληρονομιῶν. Έπί Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211 μ.Χ.) καί Καρακάλλα (211-217 μ.Χ.), ό Κόϊντος Κοσκώνιος Φρούτων μνημονεύεται σέ έπιγραφές ως "Καίσαρος έπίτροπος" για τήν είσπραξη "τῆς είκοστής επί τῆς κληρονομίας" στίς Κυκλάδες.

Μεταξύ τών διοικητικῶν μέτρων πού έλαβε ό αυτοκράτορας Βεσπασιανός (69-79 μ.Χ.), ήταν καί ή σύσταση τῆς Έπαρχίας τών Νήσων πού περιελάμβανε τή Σάμο, τίς Κυκλάδες καί άλλα νησιά μέ πρωτεύουσα τή Ρόδο. Σύμφωνα μέ άλλη γνώμη ή σύσταση τῆς Έπαρχίας αϋτῆς έγινε πολύ άργότερα, στόν Γ ή Δ αιώνα. Έπί Διοκλητιανοῦ (284-305), πού έγιναν επίσης διοικητικές ανακατατάξεις, στήν Έπαρχία τών Νήσων περιλαμβάνονταν καί οί Σποράδες. Τό έτος 323 ή Κύθνος, ή Κέα καί ή Δήλος, απέσπασθησαν από τήν Έπαρχία καί απέτέλεσαν τμήμα τῆς Έπαρχίας Έλλάδος. Έπί Ρωμαιοκρατίας τό σύστημα "πόλις - κράτος" έχει σβύσει όριστικά. Τό Κράτος είναι πλέον ένα, ή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, καί ή ιστορία γράφεται από τούς χρονογράφους για τή Ρώμη καί άργότερα για τήν Κωνσταντινούπολη. Για τήν έπαρχία παρατηρεῖται γενική άδιαφορία. Γι' αϋτήν άναφέρουν μόνο λοιμούς, λιμούς, σεισμούς, έπιδρομές καί πολέμους. Τό κέντρο βάρους είναι ή πρωτεύουσα.

Έτσι, αναφέρεται ότι, από τό έτος 250 μ.Χ., μεγάλα στίφη βαρβάρων, όπως οί Γάθθοι, Βορανοί, Ούρουγαῦνδοι, Έρουλοι, Κάρποι (Σκυθες όπως τούς έλεγαν μέ μία λέξη οί Έλληνες ή Γερμανοί, όπως τούς άποκαλοῦσαν οί Ρωμαίοι), άρχισαν μέ άλλεπάλληλες έπιδρομές νά λυμαίνονται τήν Έλλάδα. Οί Ρωμαίοι δέν μπορούσαν νά τούς αντιμετωπίσουν άποτελεσματικά λόγω έξασθενίσεως του Κράτους από διάφορες αίτίες. Λέγεται μάλιστα ότι καί Πέρσες, από τό 244-259 μ.Χ., έλεηλάτησαν τά νησιά τών Κυκλάδων. Γύρω στό

270 μ.Χ. οί Σκυθες, ανερχόμενοι σέ πολλές χιλιάδες, κατέβηκαν με 6000 πλοια από τόν Εϋξεινο Πόντο στό Αίγαίο προξενώντας μεγάλες καταστροφές στήν ήπειρωτική καί νησιωτική Έλλάδα καί ιδιαίτερα στίς Κυκλάδες. Μεταξύ 276-282, Φράγκοι επιδρομες διέπλευσαν τό Αίγαίο επίσωρεύοντας στά νησιά νέα δεινά. Ἄν μάλιστα εἶχε φθάσει καί σ' αὐτά ὁ φοβερός λοιμός πού ἐπληξε τόν ἑλληνικό χῶρο γύρω στό 250 μ.Χ. καί ἐκράτησε γιά πολλά χρόνια, τότε πρέπει νά εἶχαν περιέλθει σέ κατάσταση ἀθλιότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

Στίς αλλαγές πού ἔφερε ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου συγκαταλέγεται καί ἡ ἐπινόηση τοῦ νομίσματος στήν ἐξέλιξη τοῦ ὁποίου ἡ Σίφνος διεδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο μέ τά πολύτιμα μέταλλα τοῦ ὑπεδάφους της. Ἡ διάθεσή τους ἄλλωστε ἀπετέλεσε γι' αὐτήν πηγή τακτικῶν πόρων, ἐμπορικῶν ἐπαφῶν καί διπλωματικῶν σχέσεων μέ ἄλλα κράτη. Λέγεται ὅτι ὑπῆρξε ἡ κύρια προμηθεύτρια ἀργύρου τῆς Αἴγινας, ἡ ὁποία μ' αὐτόν κατεσκεύαζε τά νομίσματά της, τίς περίφημες "χελώνες". Ἡ Σίφνος ὑπῆρξε πρώτη, ἀνάμεσα σέ ἄλλες ἐλληνικές πόλεις, πού ἔκοψε δικό της νόμισμα, γύρω στό 600 π.Χ., στόν αἰγινήτικο στατήρα. Μέχρι τά μέσα τοῦ 5ου αἰ. ἔκοβε ἐκεῖ τά νομίσματά της, μετά ὑποχρεώθηκε, ὅπως καί οἱ ἄλλες πόλεις, νά χρησιμοποιεῖ τόν ἀθηναϊκό στατήρα.

Τά πρῶτα νομίσματα τῆς Σίφνου ἔχουν στήν κυρία ὄψη ἄγριο πτηνό, ἀετό ἢ γεράκι, μέ ἀπλωμένα τά φτερά καί στήν ἀντίθετη ἕνα ἐγκοίλο τετράγωνο, κατά τήν τότε συνήθεια. Ἀργότερα, γύρω στό 500 π.Χ., στήν κυρία ὄψη τοποθετεῖται ἡ κεφαλή τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνῶ τό πτηνό μεταφέρεται στήν πίσω ὄψη. Ἀπό τά μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἐμφανίζεται στό νομίσματα καί γυναικεία κεφαλή, μᾶλλον ἡ Ἄρτεμις. Τά νομίσματα τῆς Σίφνου ἦταν χρυσά, ἀσημένια καί χάλκινα. Εἶχαν διαφόρους τύπους καί μεγέθη, τό δέ βάρος τους ἐποίκιλε κατά ἐποχές. Οἱ νομισματολόγοι τά ἔχουν χωρίσει σέ δύο ὁμάδες - κατηγορίες. Στήν πρώτη περιλαμβάνονται ἐκεῖνα πού ἔκοψε μόνη της ἡ Σίφνος στόν αἰγινήτικο στατήρα, ὅπως "στατήρες", "τετρόβολα", "διόβολα", "ὄβολα" καί "ἡμιόβολα" καί στή δεύτερη πιά ἐξελιγμένου τύπου "τετρόβολα" καί μικρά ὀρειχάλκινα νομίσματα. Τά νομίσματα τῆς δεύτερης ὁμάδος χρονολογοῦνται ἀπό τό 406 π.Χ. καί ἔπειτα, μετά δηλ. τήν πώση τῶν Ἀθηνῶν, πού ἔπαυσε ἡ ἐπιβολή τῆς κοπῆς τους στό ἀθηναϊκό νομισματοκοπεῖο.

Ποικίλες ήταν και οι παραστάσεις στα νομίσματα. Άλλα από αυτά έφεραν άγένειο κεφάλι Ἀπόλλωνος έστεμμένου, Ἀρτέμιδος ή Ἀθηνᾶς μέ κράνος, περιστεριοῦ μέ άνοικτές ή κλειστές φτεροῦγες κλπ. Στην άντίθετη ὄψη περιστέρι νά βοδίζει δεξιά και έπάνω τά γράμματα ΣΙΦΝΙΩΝ, πτηνό μέσα σέ τετράγωνο μέ άνοικτές τίς φτεροῦγες και σέ κάθε γωνία από ένα γράμμα της λέξεως ΣΙΦΝ., περιστέρι νά πετάει και κάτω τά γράμματα ΣΙΦ., πτηνό έμπρός μέ φίδι ή άετό νά κρατάει στό ράμφος του τό φίδι, άλλα μόνο τά γράμματα ΣΙΦ ή τό γράμμα Σ μέσα σέ στεφάνι έληᾶς κλπ. Ένα νόμισμα μέ κρανοφόρο κεφάλι Ἀθηνᾶς είχε στόν περίγυρο και τά γράμματα ΕΠΙ ΗΡΟ, ίσως τό όνομα του άρχοντος επί των ήμερών του όποίου έκόπηκε. Άλλο είχε στη μία ὄψη κεφάλι του θεοῦ Πανός μέ στεφάνι κισσοῦ και στην άντίθετη τά γράμματα ΣΙΦ. Κατά τή δεύτερη περίοδο κοπής των σιφναϊκῶν νομισμάτων τό κεφάλι του θεοῦ Ἀπόλλωνος έχει πλέον άριστερή κατεύθυνση. Ένα σπάνιο σιφναϊκό νόμισμα ή πιθανόν μετάλλιο έφερε στη μία ὄψη πύργο μέ άνδρική παράσταση στην κορυφή του και στην άλλη ὄψη προτομή του Δία ή του Ποσειδῶνα.

Άλλη κατηγορία σιφναϊκῶν νομισμάτων είναι εκείνα της ρωμαιοκρατίας. Κατά τήν έποχή αυτή οι Ρωμαίοι επέτρεψαν σέ πολλές πόλεις τήν κοπή νομισμάτων, κυρίως από χαλκό, μέ σκοπό τήν κάλυψη των τοπικῶν νομισματικῶν άναγκῶν ή, σύμφωνα μέ άλλη ὄποψη, για προπαγανδιστικούς λόγους. Οι χαρακτες όμως της έποχής εκείνης εύρηκαν τήν εύκαιρία νά άναστήσουν τή αίγλη του έλληνικοῦ παρελθόντος άπεικονίζοντας στίς μικρές στρόγγυλες έπιφάνειες των νομισμάτων διάφορα δείγματα της άρχαίας πλαστικής, άγάλματα, οίκοδομήματα κ.ά. θέματα. Σέ ρωμαϊκά νομίσματα της Σίφνου υπάρχουν, στη μία ὄψη προτομές των αυτοκρατόρων Σεβήρου (μέ τά γράμματα ΑΥ.Κ.ΣΕΒΗΡΟΥ) και Γορδιανοῦ (μέ τά γράμματα Μ.ΑΝΤ.ΓΟΡΔΙΑΝΟΥ) και στη άλλη θεά Ἀθηνᾶ πού κατευθύνεται δεξιά και κρατά στό άριστερό χέρι άσπίδα, γύρω δέ τά γράμματα ΣΙΦΝΙΩΝ, ή Ἀπόλλωνα Μουσηγέτη πού κρατά φόρμιγγα (κιθάρα) και κάτω τά γράμματα ΣΙΦΝΙΩΝ, ή Ἀθηνᾶ κρανοφόρο πού ρίχνει άκόντιο.

Τέλος, τά νομίσματα Σίφνου πού βρέθηκαν σέ άλλα μέρη ή νομίσματα άλλων πόλεων πού άνεκαλύφθηκαν στό νησί (Αίγινας, Ἀθηνῶν, Ρόδου, Πάρου, Νάξου κ.ά.), φανερώνουν τήν έμπορική και πολιτιστική επικοινωνία του μέ άλλες περιοχές. Ένα νόμισμα Μεγ. Ἀλεξάνδρου πού βρέθηκε στη Σίφνο, όδήγησε στη άκέψη (Burchner) ότι τό νησί πιθανόν νά ήταν ναυτική βάση των Μακεδόνων.

Ἄργυρά καί χάλκινα νομίσματα τῆς Σίφνου 7ου, 6ου, 5ου καί 4ου αἰώνων π.Χ. Τό Νο 16
 Ρωμαϊκῶν χρόνων (W. Wroth, BMC, Crete and the Aegean Islands, London 1886
 καί Ἄλ. Ν. Μελετόπουλου, Κατάλογος τῶν Ἀρχαίων Νομισμάτων, Συμβόλων καί Κερ-
 ματίων, ἐν Ἀθήναις 1884).

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΦΝΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΧΙΛΙΟΧΡΟΝΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Τά συσταστικά στοιχεία της φυσιογνωμίας της ελληνικής Τέχνης βρίσκονται διάσπαρτα σέ όλόκληρο τόν ελληνικό χώρο. Πηγές της ήταν οί παρορμήσεις, παραστατικές καί διακοσμητικές, ή ανθρωπόμορφη ιδιότητα της ελληνικής θρησκείας καί τό ιδανικό του αθλητισμοῦ. Ἀπό τίς όμοιότητες καί τίς διαφορές στά σχήματα καί στή διακόσμηση τῶν ἔργων διαπιστώνονται, τόσο οί τοπικές παραδόσεις, ὅσο καί οί καλλιτεχνικές καί ἐμπορικές σχέσεις ἢ οί πολιτιστικές ἀνταλλαγές μεταξύ τῶν πόλεων.

Οί ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές στό Κάστρο της Σίφνου, ἔφεραν στό φῶς μεγάλο ἀριθμό εὐρημάτων, τά περισσότερα σέ τεμάχια ἀλλά καί πολλά ἀκέραια, τά ὅποια ἀποτελοῦν, ἐκτός ἀπό ἰσχυρές μαρτυρίες μιᾶς χιλιόχρονης καί πλέον καλλιτεχνικής πορείας, καί ἀποδείξεις μεγάλης ἐπικοινωνίας μέ κοντινοῦς καί μακρυνοῦς τόπους. Μέ κύριο χαρακτηριστικό τά ὑλικά ἀπό τά ὅποια εἶναι κατασκευασμένα τά εὐρήματα Σίφνου, μποροῦν νά διακριθοῦν σέ κεραμικά, μέταλλα, γυάλινα καί μαρμάρινα. Ἡ εἰκόνα της πορείας του νησιοῦ στά στάδια καί τίς ροπές της Τέχνης δίνεται μέ σύντομη ἀναφορά σέ κάθε μιᾶ ἀπό τίς ἀνωτέρω κατηγορίες.

I. ΚΕΡΑΜΙΚΑ

Γιά ἔργα πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς στή Σίφνο εἶναι δύσκολο νά ἀναφερθεῖ κανείς. Μερικά ὅμως ἀπό τά εὐρήματα μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἀνήκουν σέ κάποια φάση πού τοποθετεῖται λίγο πρὶν ἀπό τή γεωμετρική περίοδο.

A. Γεωμετρικής Έποχής.

1. Ύδριες

Ύπό ύδριες τής έποχής αύτης έχουν βρεθει πολλά τεμάχια. Διακοσμητικά στοιχεία είναι οί ρόμβοι, χωρισμένοι στά τέσσερα, καί κάθετες κυματοειδεις γραμμές. Κάτω από τούς ρόμβους δύο σταυροί. Τό μέσα μέρος τών χειρολαβών έχει χρώμα μαύρο, ή δέ έξωτερική έπιφάνειά τους στρεβλό σταυρό. Κάτω από τό περιστόμιο, έσωτερικά, ταινία. Στίς πολλές χρήσεις τής ύδριας ξεχωριστή θέση κατέχει καί ή ταφική· προοριζόταν για τήν τοποθέτηση τών όστων του νεκρού ή τής τέφρας του. Τό κάψιμο τών νεκρών είχε αρχίσει ήδη να διαδίδεται.

2. Άμφορείς. Πίθοι

Τά τεμάχια τών άμφορέων πού βρέθηκαν χρονολογούνται από τίς αρχές ως τά τέλη του 8ου σί.π.Χ. Προέρχονται από μικρούς καί μεγάλους άμφορείς, μέ κοντούς λαιμούς ή χωρίς λαιμούς. Τά χρώματα στίς έπιφάνειες είναι καφέ, άνοιχτό μαύρο, σκούρο γκρίζο, κόκκινο κ.ά. Έχουν σχέδια μέ ζιγκζάγκ μεταξύ γραμμών, ζιγκζάγκ μέ κουκκίδες ή τελείες, κυματοειδεις γραμμές, ταινίες μέ πουλιά, σημετα Χ μέ γραμμές, φτερωτά άλογα, γρῦπες κ.ά. Έχουν πολλές όμοιότητες μέ άμφορείς από τή Νάξο καί τήν Πάρο, μερικοί είναι άπομιμήσεις ναξιακών καί άλλοι μέ έπιρροές από τήν Άνατολή. Ένας άμφορίσκος άκέραιος έχει έπιφάνεια καφέ, στόν κοντό λαιμό του ζιγκζάγκ μεταξύ γραμμών καί στόν ώμο ρόμβους χαραγμένους σταυραειδώς. Χειρολαβές κυλινδρικές, πλατύ περιστόμιο μέ πινελιές, δύο γραμμές στό έσωτερικό του περιστομίου. Πολλά θραύσματα άμφορέων φανερώνουν πλούσιο διάκοσμο όπως κεφαλές πτηνών καί άλόγων, άνθέμια κάτω από τρεις γραμμές, διπλούς κύκλους κάτω από ζιγκζάγκ, άκτινωτούς τροχούς κ.ά. Βρέθηκαν άκόμη κοντόλαιμοι πίθοι σχήματος Παριανού, πίθος μέ ταινίες καί όκταπλούς όμόκεντρους κύκλους κλπ.

3. Οινοχόες

Μία από αυτές, από πηλό καλοδουλεμένο στόν τροχό, έχει καφέ άνοιχτόχρωμη έπιφάνεια, "γάνωμα" ακούρα καφέ, λεπτά τοιχώματα μέ κουκκιδωτές ροζέττες, πλατειά βάση μέ φύλλα καί τριπλό σειρήτι. Άλλη, του ίδιου τύπου μέ τήν προηγούμενη, έχει γκρίζα έπιφάνεια μέ μαύρο μάτ "γάνωμα" στό έπάνω μέρος ταινίες μέ πουλιά καί ροζέττες. Στήν κοιλιά

ταινίες με τριπλά σειρήτια, στην κορυφή γωνίες, ροζέττες με άδρες τελετες. Σε άλλες υπάρχουν τετραπλά ζιγκζάγκ, γραμμές επάνω και κάτω, με μαιάνδρους (άττικόμορφοι) κλπ. Μία μικρή οίνοχόη, πού βρέθηκε μέσα σε ένα σκύφο, φτιαγμένη από γκρίζο πηλό, έχει τριφυλλόσχημο στόμιο.

4. Κρατήρες

Γιά τέσσερις άπ' αυτούς είναι δύσκολο νά πεϊ κανείς ότι είναι παλαιότεροι του 9ου αί.π.Χ. Άλλοι τέσσερις άνήκουν στον άττικό γεωμετρικό τύπο, δύο είναι ναξιακοί, άλλοι ύστερογεωμετρικοί και μερικοί του πρώτου τετάρτου του 7ου αί.π.Χ. Οι περισσότεροι είναι με καλοδουλεμένο πηλό, πλατεϊς, με πλατυκόρυφα στόμια, άβαφοι με καλό έσωτερικό λούστρο, άλλοι με έπιφάνειες καφέ, γκρί, μαύρο προς τό καφέ, με μεταλλικό "γάνωμα" κλπ. Τά σχέδιά τους είναι όμόκεντροι κύκλοι, κατακόρυφα τετραγωνίδια, όμόκεντροι κύκλοι με ταινίες, τρίγισμμα διαχωριστικά, κάθετα ζιγκζάγκ ή όριζόντια, σταυροειδεις ρόμβοι, άλογα με πουλιά ή άναβάτη κ.ά. Παρουσιάζουν όμοιότητες με κρατήρες πού έχουν βρεθει στην Τίρυνθα, Άηλο, Πάρο.

5. Σκύφοι και Κάνθαροι

Άπό τούς σκύφους μόνο δύο βρέθηκαν άκέραιοι. Άνήκουν σε μία σειρά πού άρχίζει κατά πδσα πιθανότητα στον 9ο αί.π.Χ., του μαύρου τύπου με γραμμική διακόσμηση. Άπό τά σαράντα θραύσματα σκύφων και κανθάρων πού βρέθηκαν, τά πέντε προέρχονται από άγγεϊτα της Άνατολικής Έλλάδος, όλα τά άλλα είναι κυκλαδικά, μερικά με έπιδράσεις Άττικής, Σάμου, Κορίνθου.

Έχουν έπιφάνειες μαυρες, καφέ, καλά "γανώματα" καφέ, μερικώς κόκκινα, άνοιχτό κόκκινο, ένας με πορτοκαλί έπιφάνεια και "γάνωμα" μαύρο προς τό καφέ κ.ά. Τά σχέδιά τους είναι πλούσια με γραμμές, μέσα και έξω, στό περιστόμιο, τετραπλούς κύκλους, κύκλους και ήμικύκλια, διαγώνιες πινελιές, γραμμές με σιρήτεια, τετραπλά ζιγκζάγκ, μαιάνδρους, διπλόγραμμα διαχωριστικά, γραμμές στις χειρολαβές, κάθετες πινελιές, πουλιά, κυματοειδεις σταυρούς και ζιγκζάγκ κ.ά.

6. Διάφορα

Μόνωτα κύπελλα, κύπελλα με πλατύ περιστόμιο και χειρολαβές με γραμμές, πυξίδες, μαγειρικά σκεύη, μονόχρωμοι άρύβαλλοι ύψηλόλαιμοι, τριφυλλόσχημες οίνοχόες σαν τϊς Κορινθιακές και Άργίτικες κ.ά.

B. Έβδομου αιώνας π.Χ.

Τά εύρήματα τῆς περιόδου αὐτῆς, πού τήν χαρακτηρίζουν καί "ἀνατολί-
ζουσα", εἶναι φτωχά σέ σύγκριση μέ ἐκεῖνα τῆς Γεωμετρικῆς, ἐκτός ἀπό
μερικά θραύσματα κεραμικῶν ἔργων Μηλιακῆς καί Κορινθιακῆς τέχνης. Κύριο
χαρακτηριστικό τώρα εἶναι τό γραμμικό σχέδιο. Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἄλλωστε
ἡ ἀπουσία ἀπό τή Σίφνο αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τῶν ἄρτιων καλλιτεχνικῶν ἔργων
τῶν Ναξιακῶν καί Παριανῶν ἐργαστηρίων. Βρέθηκαν:

1) Σκύφοι.

Θραύσματά τους σέ πολύ μεγάλο ἀριθμό. Τά πρώϊμα δείγματα μποροῦν νά
τοποθετηθοῦν χρονολογικά πρὶν ἀπό τά τέλη τοῦ 8ου αἰ.π.Χ. Διακρίνονται
σέ τέσσερις βασικούς τύπους. Ἐπί αὐτούς οἱ δύο εἶναι πολύ κοινοί στήν
Πάρο, ἀπό ὅπου μᾶλλον καί προέρχονται. Στό διάκοσμο τοῦ Α' τύπου ἔχουμε
σχέδια μέ κύκλους ἢ ροζέττες. Σέ μεγάλους σκύφους ὑπάρχουν κύκλοι πού
δημιουργοῦνται ἀπό ροζέττες (τέλη 7ου μέ ἀρχές 6ου αἰ.π.Χ.). Περιστόμιο
στενό πού ἀρχίζει μέ ἔντυπα. Στό Β' τύπο ἐπικρατοῦν τελεῖες καί
κυματοειδεῖς γραμμές, ἢ σειρήνια καί ὀριζόντια ζιγκζάγκ. Τό περιστόμιο
ἀρχίζει μέ τραχύ ἔντυπο μέ πέντε γραμμές, τό δέ περίζωμα τείνει νά
ἀρχίζει νά στενεύει καί τό σχῆμα εἶναι κοντόχοντρο. Στόν Γ' κυριαρχεῖ τό
λευκό πάνω σέ μαῦρο. Διάκοσμος μέ κύκλους, ὅπως στόν Α', κάθετες λευκές
πινελιές μέσα στό περιστόμιο. Ἐπί αὐτοῦ τελεῖες καί κυματοειδεῖς γραμ-
μές. Στό Δ' τύπο ὀριζόντια ζιγκζάγκ καί ρόμβοι ἀπό ἡμίσταυρα, ρόμβοι μέ
τελεῖες, πουλιά καί ρόμβοι μέ ἡμίσταυρα ἢ πουλιά καί ὀριζόντια ζιγκζάγκ,
ἄλογα καί πουλιά καρικατοῦρες.

2) Μονόχρωμα ἢ ἀπέριττα κύπελλα.

Σέ δύο τύπους. Στόν πρῶτο ὁ πηλός εἶναι συνήθως ρόδινος καί καλά
καθαρισμένος. Ἐπιφάνειες σέ ἀνοικτό καφέ. Λεπτό "γάνωμα" συνήθως ἀνοικτό
καφέ ἢ κόκκινο. Στόμιο καί ἐσωτερικό μέ "γάνωμα", ἐξωτερικά χωρίς
ἔντυπα. Χαμηλό πλατύ πόδι, χειρολαβή στό περιστόμιο. Στόν δεύτερο ὁ πηλός
εἶναι γκρί, συνήθως γεμάτος ἀπό λευκοῦς κόκκους (ἀκαθάριστος), σέ σημεῖο
παύ ἢ ἐπιφάνεια ἔχει ξεφλουδιστεῖ ἀπό τίς ἀνωμαλίες τῶν κόκκων. Ἐπιφά-
νειες συνήθως σέ ἀνοικτό καφέ, στό περιστόμιο καί κάτω ἀπό τή ζώνη τῶν
χειρολαβῶν ταινία ἐλαφροῦ "γανώματος" σέ μαῦρο χρῶμα ἢ καφέ μέ πορτοκαλί
ρίγες. Τό ὑπόλοιπο τοῦ δοχείου, μέσα καί ἔξω, ἔχει ἐπάλειψη μέ ἕνα εἶδος

λείου πηλοῦ. Τό ἐργαστήριο εἶναι ἐπιτόπιο, τό δέ σχῆμα τους πλησιάζει μάλλον στό πρῶϊμο τοῦ Ἰωνικοῦ κυπέλλου. Ἄλλα θραύσματα φανερώνουν γνήσια Ἰωνικά κύπελλα ἢ τύπου Ἰωνίας φτιαγμένα σέ κυκλαδικά ἐργαστήρια.

3) *Μονόχρωμες οἰνοχόες.*

Σέ σχῆμα βάζου-πουλιοῦ, ἀλλά μέ χειρολαβές πιό φαρδιές. Ἐξωτερικά μαῦρες μέ ἐλαφρά μάτ μεταλλικό "γάνωμα". Στό ἐσωτερικό τοῦ περιστομίου κόκκινες λωρίδες ἀνάμεσα σέ λευκές γραμμές. Κυκλαδικῶν ἐργαστηρίων τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέ ἀρχές 6ου αἰ.π.Χ.

4) *Μηλιακά*

- τεμάχια ἀπό μεγάλους καί μικρούς ἀμφορεῖς. Ἀπό τούς μικρούς οἱ ἔξι χρονολογοῦνται στό δεύτερο μισό τοῦ 7ου αἰ.π.Χ.

- Κύπελλο, πηλός καφέ, "γάνωμα" καφέ σκοῦρο. Ἔργα ξεχωριστό, μέ ιδιαίτερη ἐπιμέλεια κατασκευασμένο. Πτηνό μέ κοντή φτερούγα, κόκκινο χρῶμα στή φωλιά καί φτερά. Πινελιές καί γραμμές. Ἐσωτερικά λευκή γραμμή σέ κόκκινη πινελιά. Κάτω τρεῖς κόκκινες γραμμές. Ὑστεροκορινθιακό.

- Κύπελο διακοσμημένο ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά. Κατασκευασμένο μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, χωρίς χαρακτηριστικά. Ἐξωτερικά διακοσμητικό περίζωμα μέ ζῶα: κασίκα πρὸς τὰ δεξιά, ἀγριόχοιρος πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀγελάδα πρὸς τὰ δεξιά, Πλατειά ταινία, στενή ἀκτίνα, κολῶνα μέ σειρήνια ἀντί γιὰ μίαν ἀκτίνα. Τέλη 7ου αἰ.π.Χ.

- Οἰνοχόη Ἀνατολ. Ἑλλάδος, κρατήρας ἀγνώστου ἀνατολίζοντος ἐργαστηρίου, σκύφος μέ παράσταση ζῶου φτιαγμένου μέ στιγμές, κυκλαδικές φιάλες, πινάκια, κύπελλο μέ κυρτό περιστόμιο κλπ.

Γ. Ἐκτου αἰῶνος π.Χ.

Τά κεραμικά εὐρήματα αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος εἶναι σχετικά μικρά, ἂν ἀναλογισθεῖ κανεῖς ὅτι τότε ἦταν ἡ μεγάλη οἰκονομική ἀνθηση τῆς Σίφνου. Πρόκειται γιὰ θραύσματα ἀπὸ κλειστά κύπελλα καί κρατήρες χρονολογούμενα στίς ἀρχές καί στὰ μισὰ τοῦ 6ου αἰ.π.Χ. Προέρχονται ἀπὸ κυκλαδικά ἐργαστήρια, ἄλλα ἀπὸ ὅμοια τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μερικά εἶναι ἀπομιμήσεις ἔργων ἀττικῶν ἐργαστηρίων, κάποια ἔχουν τό Λακωνικό στύλ κλπ. Ἐχουν ἐπιφάνειες μέ χρῶματα πορτοκαλί, "γανώματα" καφέ σκοῦρο β) πινάκια τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου τέταρτου τοῦ 7ου αἰ.π.Χ.

γ) σκῦφος τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ 7ου αἰ.π.Χ.

δ) κύπελλα σέ σχῆμα πουλιού σέ τέσσερις τύπους. Ὅλα ἔχουν πηλό ρόζ μέ τάση πρὸς τό γκρί. Ἐπιφάνειες μέ ἀνοικτό καφέ, "γάνωμα" σκοῦρο καφέ ἢ ἐπιφάνειες κιτρινωπές μέ "γάνωμα" πορτοκαλί.

5. Κορινθιακά

α) Πρωτοκορινθιακά.

- Κωνική οἰνοχόη. Πρῶτο μισό 7ου αἰ.π.Χ.

- Ἀρύβαλλος. Πρῶτο τέταρτο 7ου αἰ.π.Χ.

- Φαρδύς ἀρύβαλλος. Μισά τοῦ 7ου αἰ.π.Χ.

- Τριφυλλόσχημη οἰνοχόη. Τέλη πρωτοκορινθιακῆς.

- Κοτύλες μαῦρες καί μαῦρες μέ πολυχρωμία. Ὅλες ἀπό τέλη πρωτοκορινθιακῆς μέχρι ἀρχές κορινθιακῆς.

β) Κορινθιακά.

Πέντε κοτύλες μέ ἐπιφάνειες κίτρινου, ὑποκίτρινου, καφέ. "Γανώματα" σκοῦρο καφέ πρὸς κόκκινο ἢ σκοῦρο καφέ. Κάθετα ζιγκζάγκ, τρεῖς λωρίδες χωρισμένες ἀπό ὀμάδες τριῶν γραμμῶν. Ἡ μεσαία λωρίδα σκεπάζεται ἐντελῶς μέ κόκκινο, οἱ ἄλλες δύο μερικῶς. Χαριτωμένες κλειστές ὀκτινες. Στό περιστόμιο ταινία ἢ κάθετες κυματοειδεῖς γραμμές. Ἀφηρημένα σχέδια ζῶν καί τελεῖες. Χρονολογοῦνται ἀπό τά τέλη τοῦ 7ου αἰ.π.Χ. μέχρι τήν ὕστερη κορινθιακή.

γ) Ἄλλα σχήματα.

- Κυρτή πυξίδα, μεσοκορινθιακή, Ἐπιφάνεια κίτρινη, ὅπου πολεμιστῆς μέ κόκκινη ἀσπίδα καί χαρακτῆς ροζέττες. πρὸς τό μαῦρο, μαῦρο μεταλλικό, καφέ πρὸς τό κόκκινο κλπ. καί στά σχέδια ζῶα, μαῦροι κύκλοι μέ κόκκινες ὀκτινες καί γραμμώσεις μέ κυματοειδεῖς γραμμές, σειρές ἀπό κουκκίδες, μαῦρα καί κόκκινα γλωσσίδα σέ περίγραμμα κ.ἄ.

Πολλά θραύσματα εἶναι ἀπό μεγάλους πίθους μέ ἀνάγλυφη διακόσμηση. Ἀπό αὐτούς οἱ περισσότεροι εἶναι τοπικῶν ἐργαστηρίων, ἄλλοι ἀπό ὄμοια τῆς Πάρου, Νάξου, Τήνου καί θάσου. Ὁ διάκοσμός τους εἶναι σπιράλ μέ ἐπικολλημένο πηλό, ζιγκζάγκ ἀνάμεσα σέ γραμμές, τριπλή ἀλυσίδα, ἔφιππος ἔνοπλος καλπάζοντας πρὸς τά δεξιὰ - κάτω ἀπό τό ἄλογο ἓνα λαγός κ.ἄ. θέματα καί σχέδια.

Δ. Πέμπτου καί Τετάρτου αί.π.Χ.

ΑΤΤΙΚΑ ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ ΑΓΓΕΙΑ.

- Κύπελλο/ κοτύλη. Πηλός έκλεκτης ποιότητας σέ σκούρο ρόζ χρώμα, καλή μελανή στιλπνότητα. Στο κέντρο άνθέμιο καί γλωσσίδα. Ή κάτω έπιφάνεια της βάσεως κόκκινη μέ δύο όμόκεντρους κύκλους καί στό κέντρο κουκκίδα. Μικρό έγγάρακτο Ε. Άρχές 4ου αί.π.Χ.

- Πλατύστομη οίνοχόη. Πηλός ρόζ, καλή στιλπνότητα αλλά πρασινωπή καί μέ στίγματα. Ήσωτερικά στιλβωμένη. Στόν ώμο έντυπα άνθέμια, από κάτω γλωσσίδα καί ανάμεσά τους ένας μικροσκοπικός κύκλος. Στο σώμα κάθετες αύλακώσεις πού ξεκινούν από τά γλωσσίδα. Τέλη 5ου μέ άρχές 4ου αί.π.Χ.

ΑΤΤΙΚΑ ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ ΑΓΓΕΙΑ.

- Κωδωνόσχημος κρατήρας (μεταξύ 430-420 π.Χ.), σχετικά καλή στιλπνότητα αλλά ξεθωριασμένη. Κεφαλή νέου μέ βοστρύχους ίώδεις καφέ έμπρός από τό αύτί.

- Κάλυκας/κρατήρας μέ διπλά άνθέμια τοποθετημένα διαγωνίως. Ήπίθετες γραμμές σέ κυκλικές σπειρες. Καταγωγή από τίς Σποράδες (τέλη 5ου αί.π.Χ.)

- Κλειστό βάζο μέ λεπτά τοιχώματα. Παράσταση γυναίκας στήν τουαλέτα της. Μέτρια στιλπνότητα. Καφέ βόστρυχοι (Μισά 4ου αί.π.Χ.)

- Άνοικτόστομο βάζο. Ήσωτερικά καλό μαύρο στίλβωμα, έξωτερικά πρόσ τό καφέ. Σχέδιο άνθέμιο μέ ψευδοέλικες.

ΚΥΠΕΛΛΑ ΜΕΓΑΡΩΝ

Είμαι όμοίου τύπου μέ εκείνα τών μάτ "γανωμάτων" πού βρέθηκαν στή Δήλο καί διαφέρουν από τά άττικά στό σχήμα του περιστόμιου. Είναι κυκλαδικών έργαστηρίων καί μερικά από αυτά φτιαγμένα στή Σίφνο. Άλλωστε κύπελλα τύπου Μεγάρων κατασκευάζονταν σέ όλα τά έργαστήρια. Στίς άνασκαφές του Κάστρου βρέθηκαν πολλά θραύσματα από κύπελλα της κατηγορίας αύτης πού δίνουν ικανοποιητικά στοιχεία τους. Ήπιφάνειες σέ χρώματα μάτ κόκκινο-καφέ, μάτ γκρί, κόκκινο-καφέ κ.ά. "Γανώματα" μαύρα, μάτ κόκκινα, μάτ γκρί-μαύρο, μεταλλικό μαύρο κλπ. Διάκοσμος μέ άνθέμια, διπλά σπιράλ, γυναικεία μορφή πού κρατά στό δεξί χέρι κέρας της Άμάθειας, νατουραλιστικά μοτίβα μέ ροζέττες σέ βλαστούς, φαρδειά φύλλα καί σειρές μέ κουκκίδες, τρεις κύκλους καί δακτύλιο μέ κουκκίδες καί ήμικύκλια κλπ.

Ε. Τρίτου μέχρι και πρώτου αί.π.Χ.

Πρόκειται για θραύσματα διαφόρων αγγείων που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές στη δυτική πλευρά του Κάστρου. Προέρχονται από κρατήρες, τριφυλλόσχημες οίνοχόες, κανθάρους, σαλτιέρες κ.ά. Έχουν πλούσιο διάκοσμο με δελφίνια, αύλακώσεις-ἄβακες-λαβυρίνθους, ἐναλλακτικά σχέδια λευκῶν τετραγώνων, τρεις λευκές κουκκίδες και φύλλο κισσοῦ από πηλό, λευκές γραμμές ἄνω και κάτω, κυματοειδῆ λευκή γραμμὴ με ἐφαρμομένα φύλλα κισσοῦ κ.ά. διάφορα "γανώματα" με αύλακώσεις κλπ. Όλα τοῦ 3ου αἰ.π.Χ. και ἐντεῦθεν.

ΣΤ. Ἑλληνιστικά λιτά κεραμικά.

α) Στιλπνά μελανόμορφα, ὅπως πινάκια, κύπελλα με πλατὺ ἐπιστόμιο, μικρές ὕδριες, κἀνθαροι με μεταλλικά "γανώματα".

β) Δοχεῖα με χειρολαβές σπειροειδεῖς, δοχεῖα τύπου "λάγηνος", λεκάνες, μαγειρικά σκεῦη, μαγκάλι (ἐπιτόπιου ἐργαστηρίου, ὅμως τύπου Σπαράδων).

Ἐπιφάνειες ρόδινες, μαῦρες πρὸς καφέ· "γανώματα" μεταλλικά, ρόζ, ἀνοικτὸ μαῦρο, μεταλλικὸ μαῦρο πρὸς καφέ.

γ) Ἄμφορες με ἐντυπες χειρολαβές: Ἑπτὰ Ροδιακοί, στοὺς ὁποίους ἀναγράφονται

- Ἐπί Ἀρχεμβρότου Θεσμοφορίου (220 π.Χ.)
- Ἐπί Ἀρχοκράτους Πανάμου (220 - 180 π.Χ.)
- Ἐπί Ἀρχ[ιδ]άμου... (220 - 180 π.Χ.)
- Ἐπί ... μ.σα... (Τέλος Γ' αἰ.π.Χ.)
- Ἐπί Δαμοκλεῦς (πρὸ 172 π.Χ.)
- Ἀριστοκλεῦς
- Δωρίω[ν]

Δύο τῆς Κνίδου, ὅπου

- Κνίδιον Νικαχσιβούλου (Τέλη 3ου με ἀρχές 2ου αἰ.π.Χ.)
- Ἐπί Ἑρμωνος Πολύνικος (2ου ἢ 1ου αἰ.π.Χ.)

δ) Κεραμικά Περγάμου με ἀποτύπωμα, ὅπως πλάκα με δελφίνι σέ παχὺ ρελιέφ, οἰνοχὴ με ἐρωτικὸ σύμπλεγμα κλπ.

Ζ'.- Terra Sigillata (σέ χρῶμα κόκκινο κοραλί)

Διάφορα σχήματα Ἰταλικῶν ἐργαστηρίων, Σαμιακῶν, Περγάμου.

Η'.- Ύστερορωμαϊκά, σέ τρεῖς κατηγορίες και διάφορα σχήματα.

Θ'.- Πρωτοχριστιανικά και Μεσαιωνικά.

Ήλάχιστα σέ αριθμό δείγματα.

II. ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ

Α'.- ΑΠΟ ΧΡΥΣΟ - ΑΣΗΜΙ - ΣΙΔΗΡΟ.

1. Σκουλαρίκια χρυσές σφαίρες μέ μικρούς κωνοειδεις δίσκους και περόνες σέ σχήμα S. Έλληνορωμαϊκού τύπου, κοινοῦ στόν Α' αί.μ.Χ. Σκουλαρίκια μέ πράσινες πέτρες και κρεμαστό κόσμημα από λεπτό φύλλο χρυσοῦ. Περόνες σέ σχήμα S.

Σφραγιδοφόρο δακτυλίδι όπο καθαρό χρυσό. Λείπει ή πέτρα του. Μικρό δακτυλίδι από συρμάτινο λεπτούργημα μέ πράσινη πέτρα. Μικρό μενταγιόν τύπου Ήφέσσου.

2. Ήσημένα άλυσίδα και καρφίτσες.

3. Ήπάλειπτρο (σπάτουλα) μέ σπειροειδή λαβή και διάφοροι σύνδεσμοι σέ κοσμήματα, καρφιά κλπ.

Β'.- ΑΠΟ ΧΑΛΚΟ.

Περίαπτα (φυλακτά) από τρεῖς χυτούς κρίκους μέ άποτρεπτικά σύμβολα. Ήγαλματίδιο φαύνου κυρτωμένου έμπρός, ίσως ήταν χειρολαβή δοχείου. Κασετίνα κοσμημάτων μέ καπάκι. Δίσκοι - περίαπτα (κάτοπτρα). Διάφορα δακτυλίδια: σέ σχήμα κρίκων, μέ ταινίες, μέ άρμούς από σίδηρο, μέ χάνδρες κ.ά. Σκουλαρίκια, βραχιόλια μέ έπικαλυπτόμενες άκρες, άλυσίδες, άλυσίδες μέ κρίκους για συγκράτηση άντικειμένων, πολλές πόρπες σέ διάφορα σχήματα, όπως κανθάρου, τάξων, μέ διογκώματα στα στελέχη (τύπων Μ. Ήσίας, Λίνδου, νησιών), διάφορα κουμπιά, καρφίτσες κλπ.

III.- ΑΠΟ ΕΛΕΦΑΝΤΟΣΤΟΥΝ - ΚΟΚΚΑΛΟ.

Α'.- ΑΠΟ ΕΛΕΦΑΝΤΟΣΤΟΥΝ.

Τμήματα κατακεκλιμένου ζώου, πιθανόν κριοῦ, πόρπες μέ ώραίο διάκοσμο, κρεμαστά ήμικυκλικά κοσμήματα.

Β'.- ΑΠΟ ΚΟΚΚΑΛΟ.

Πόρπες, κρεμαστά κοσμήματα, σφαιρικές χάνδρες, κωνικές κεφαλές καρφίτσων, διάφορα τεμάχια διακοσμημένα, δακτυλίδια, δίσκοι μέ όπες, μάρκα - ψεύτικο νόμισμα (στή μία όψη κεφαλή ρελιέφ, στην άλλη ό αριθμός

8 μέ ρωμαϊκούς και έλληνικούς χαρακτήρες), τεμάχιο μπαστουιού μέ τονρευτή διακόσμηση, επίσης από κόκκαλο, προσαρμοσμένη στη χειρολαβή.

IV.- ΗΜΙΠΟΛΥΤΙΜΟΙ ΛΙΘΟΙ

Άμέθυστος, άμέθυστος μέ έγχάρακτο έντομο. Καί οί δύο βρίσκονται ήδη στό Άρχαιολογικό Μουσείο. Κίτρινος ήμιπολύτιμος λίθος (στό Άρχαιολ. Μουσείο), κυκλικός κόκκινος λίθος, άλλος χρώματος μώβ, λίθος σκοῦρος πράσινος μέ σκοῦρες μπλέ λωρίδες και πλευρικές λευκές ρίγες, διάφορες χάνδρες (μπλέ, κίτρινες, λευκές).

ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Στίς άνασκαφές του Κάστρου βρέθηκε μία σπάνια σφραγίδα από άνοιχτό-χρωμο στεατίτη πού χρονολογείται στα τέλη του 8ου μέ άρχές 7ου αί.π.χ. - Είηαι τρίπλευρη και στη βάση της φέρει παράσταση ίππου· στη μία από τίς άλλες πλευρές κένταυρο μέ πρόσθια ανθρώπινα σκέλη και στην άλλη πλοῦο. Παρόμοιες σφραγίδες, λίγο μικρότερες στό σχήμα κατασκευάζονταν στην Κρήτη κατά τη μινωική εποχή. Έκεί, στην Κρήτη, ο Evans βρήκε και άλλη σφραγίδα της Σίφνου από άνοιχτό πράσινο στεατίτη, επίσης τρίπλευρη. Άκόμη μία των γεωμετρικών χρόνων εκτίθεται στό Άρχαιολογικό Μουσείο.

ΔΑΚΤΥΛΙΔΙ από λευκό στεατίτη, πού βρέθηκε στό Κάστρο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ένδιαφέρον. Είηαι λοξότμητο όρθογώνιο μέ έγχάρκτη μορφή πού κάθεται σε θρόνο και κρατάει μάλλον σκηπτρο. Πίσω από τό θρόνο μάλλον ὄφις. Τό πιθανότερο είναι ότι πρόκειται για μίαν από τίς πρώτες άπεικονίσεις του Δία. Δέν είναι γνωστό από ποιό πρότυπο προέρχεται. Παρόμοιες μορφές είναι γνωστές στους μινωικούς και μυκηναϊκούς χρόνους. Είηαι του τέλους του 8ου αί. π.χ., ίσως και παλαιότερο.

V. ΑΠΟ ΓΥΑΛΙ

Μυροδόχα άγγελα σε διάφορα σχήματα (μακρύλαιμα μέ κοντό κωνικό σώμα, μέ πλατύ κωνικό σώμα, κοντόχονδρα κλπ) και χρώματα (γαλάζιο, γαλαζοπράσινο, σκοῦρο, μπλέ, κίτρινο πράσινο). Πλατειά φιάλη μέ δύο χειρολαβές. Τό σώμα κίτρινο, ή μία χειρολαβή πράσινη, ή άλλη μπλέ. Κύπελλα, ένα άβαθές σε σχήμα φιάλης.

ΚΥΑΘΙΑ

Ένα κίτρινοπράσινο μέ έπιγραφή ΚΑΤΑΙΧΑΙΡΕ ΚΑΙ ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ.

Άλλο κιτρινοπράσινο μέσα σέ τριμερή φόρμα. Έπιγραφή ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ ΕΦΩ ΠΑΡΕΙ σέ ένα συνεχές περίζωμα· δεύτερο περίζωμα μέ ζιγκζάγκ καί κυκλικό διάκοσμο. Καί τά δύο βρίσκονται ήδη στό Μπενάκειο Μουσείο.

Κιάθιο σέ σχήμα βαρελίου μέ δύο χειρολαβές καί κοίλη βάση· γυαλί πράσινο (στό Άρχαιολογ. Μουσείο).

Κιάθιο μακρύλαιμο μέ σωμα ριγωτό· γυαλί μπλέ.

Γυάλινο ποτήρι μέσα σέ φόρμα πού έχει βάση ύψηλό δακτύλιο καί φορμαριστές διακλαδούμενες χειρολαβές. Άνοικτό πράσινο (φυσικό) χρώμα. Έγχάρακτο σχέδιο μέ ιππόκαμπο καί λέοντα πού έχει κεφαλή καί πτερούγες άετου. Κάθε ένα άπό τά τέρατα έχει ίππία. Πρόκειται γιά μοναδικό εϋρημα τών ρωμαϊκών χρόνων. (Άρχαιολ. Μουσείο).

VI. ΦΑΓΕΝΤΙΑΝΑ

Γάτα καθισμένη πίσω όριζόντια.

Δύο βάσεις ώσειδών άρυβάλλων, θραύσματα άρυβάλλων.

VII. ΔΙΑΦΟΡΑ - ΟΙΚΙΑΚΑ

Τριγωνικές χάνδρες άπό πηλό μέ έλικες σέ κάθε γωνία.

Περιδέραια άπό πηλό μέ καφέ έλικες. Χάνδρα άπό ήλεκτρο. Κοχύλια πού χρησίμευσαν γιά νομίσματα σέ διάφορα μέρη τής Άφρικης καί Άσίας, κ.ά.

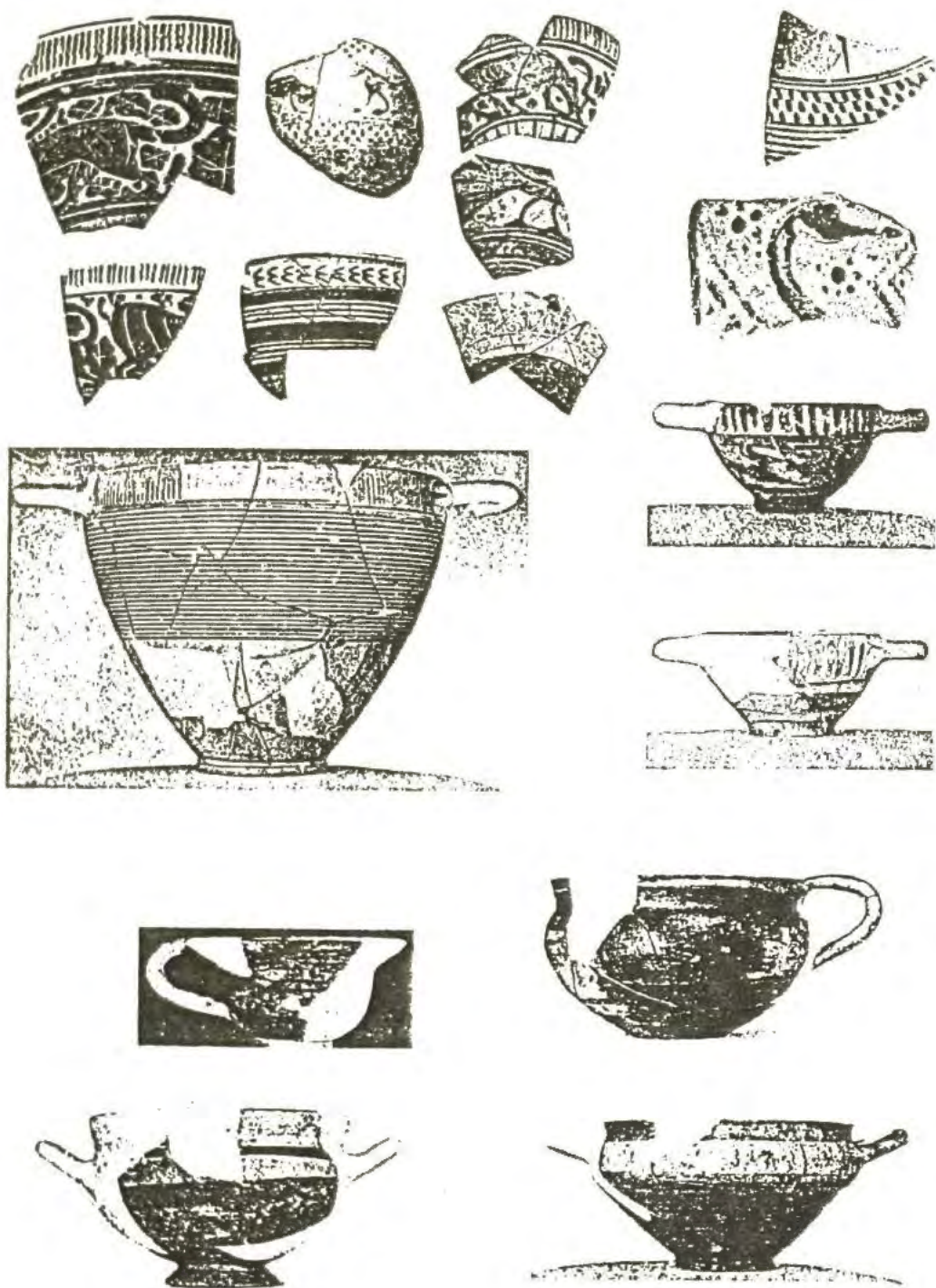
Κυλινδρικά βάρη, τριγωνικά βάρη, δακτύλιοι άδραχτιών κ.ά. έξαρτήματα άργαλειών. Σουρωτήρια, γουδοχέρια, κύπελλα κλπ.

VIII. ΤΕΡΡΑΚΟΤΤΑ

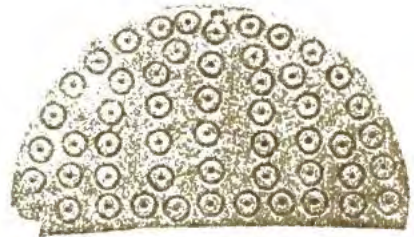
Στά εϋρήματα άπό τερρακόττα ιδιαίτερη θέση καί σημασία έχουν δύο γυναικεζα άγαλματίδια σέ τεχνική βάση, τά όποια, δυστυχώς, έχάθηκαν κατά τόν Β παγκόσμιο πόλεμο. Ό άρχαιολόγος J.K. Brock, πού έκανε τίς άνασκαφές στό Κάστρο, διέσωσε εϋτυχώς τήν περιγραφή τους. Τό ένα άπό αυτά ήταν άπό καθαρό πηλό γκριζορόδινο, τό άλλο μέ κόκκους πρασινοκίτρινο. Τό ένα είχε "γάνωμα" μαύρο καί τό άλλο μαύρο πού κοκκίνιζε έλαφρώς. Είχαν ώρατο διάκοσμο, μέ άλογα, άλυσίδες ρόμβων, σταυροειδεις ρόμβους, κολώνες μέ ζιγκζάγκ, πτερωτά άλογα, γρϋπες, σπιράλ με S, στό πίσω μέρος λαβύρινθο κλπ. Κατά τόν Brock τό ένα χρονολογείται στό πρώτο μισό του 7ου αί. π.Χ. καί το άλλο στήν άρχή περίπου του δευτέρου τετάρτου του ίδιου αιώνας. Κατά τή γνώμη του παρίσταναν γυναικεζες θεότητες, τό ένα πιθανόν τήν Άθηνά, τό άλλο τήν Άρτεμη πού λατρεύονταν ιδιαίτερα στή Σίφνο.

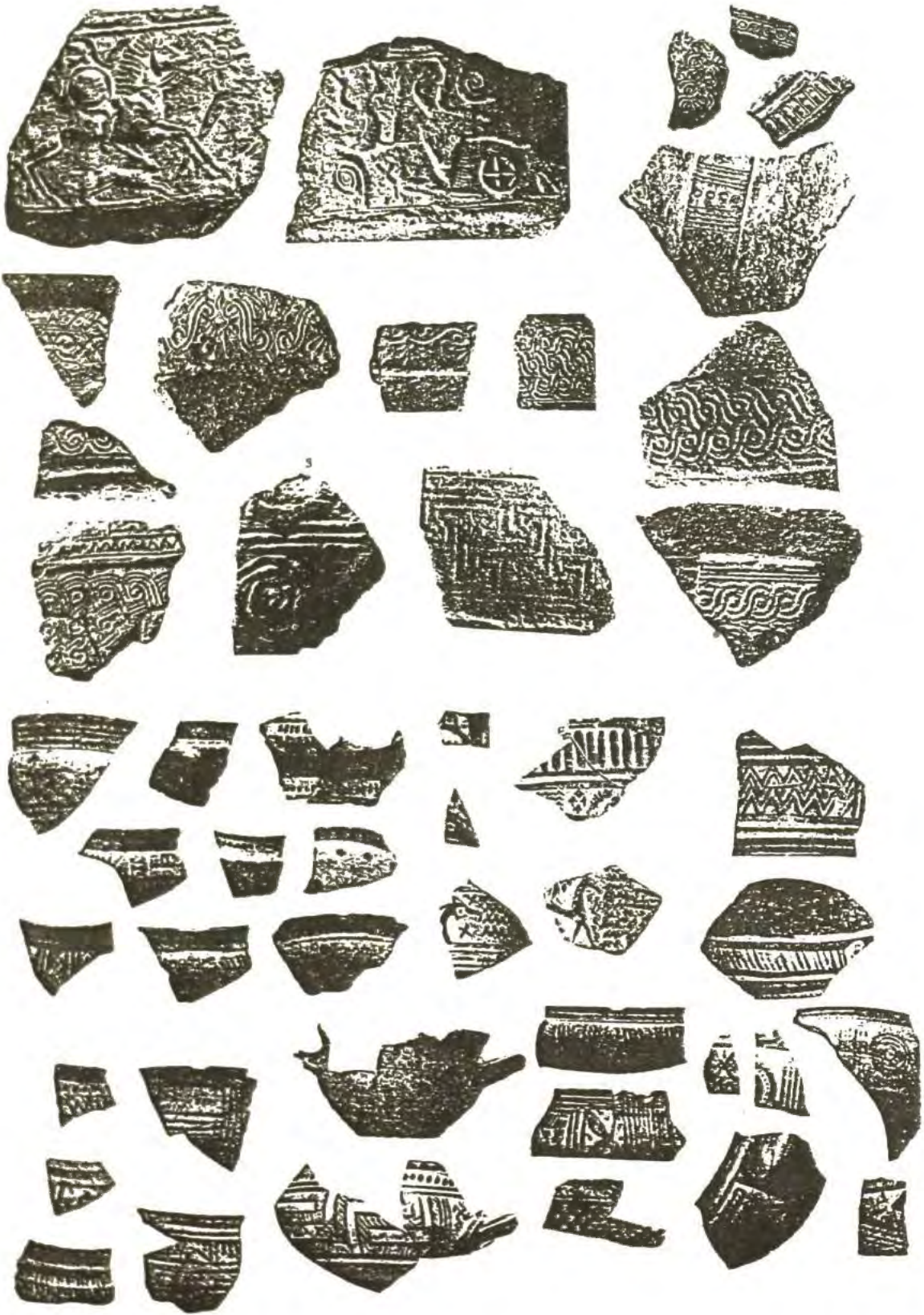
Στά άλλα εύρήματα από τερρακόττα αναφέρονται λοφίο περικεφαλαίας (πού εΐναι πιθανόν νά προέρχονταν από κάποιο από τα άνωτέρω άγαλματίδια ή από ανεξάρτητη περικεφαλαία - άναθηματική κατάθεση), πτηνό γεωμετρικῶν χρόνων μέ κλειστές φτεροϋγες, άναθηματικό τραπεζάκι, θραύματα φτερούγας από φοΐνικα, θραῦμα από πετεινό (6ου-5ου αΐ. π.χ.).

Οί άνωτέρω σύντομες περιγραφές άφοροῦν μόνο στά Έργα τέχνης πού άπεκάλυψε ό Brock στό Κάστρο κατά τίς περιορισμένες άνασκαφές πού διενήργησε έκεΐ προπολεμικά. Δίνουν μία πολύ γενική εΐκόνα της χιλιόχρονης καλλιτεχνικής πορείας της Σίφνου, άρκετά άξιόλογης, όχι όμως στίς πραγματικές της διαστάσεις. Αΐτές θά φανοῦν μόνον όταν πραγματοποιηθοῦν συστηματικές καΐ έκτεταμένες άρχαιολογικές άνασκαφές στό, εὔπορο κατά τήν άρχαιότητα, νησί πού άσφαλῶς θά εΐχε χρησιμοποιήσει μέρος τοῦ πλούτου του για τήν άνέγερση ναῶν καΐ άλλων μνημείων για τή διακόσμηση τοῦ τόπου.

*Ποικίλα ευρήματα διαφόρων εποχών από τις ανασκαφές στο Κάστρο.
(Annual of the British School at Athens, London, 1949, No 44).*

Μοναδικά γυάλινα της Ρωμαϊκρατίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΑΡΧΑΙΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ

Μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἰώνων στή Σίφνο, ἄρχισε οἰγά-οἰγά καί ἡ ἐκτόπιση τῆς προϊστορικής λατρείας καί ἡ ἐπικράτηση τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς θρησκείας δηλαδή μέ τούς ἐξανθρωπισμένους θεούς πού εἶχαν ὅλα τά ἐλαττώματα καί προτερήματα τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι γνωστό ὅτι πολλά ἀπό τά στοιχεῖα τῆς θρησκείας αὐτῆς εἶχον κληρονομηθεῖ ἀπό τή μινωϊκή Κρήτη καί τίς Μυκηνες, ἡ δέ διόπλασή της εἶχε συντελεσθεῖ καί μέ στοιχεῖα τῆς προϊστορικής. Κατά τήν ἐποχή αὐτή ἕνα στοιχεῖο ἦταν ἡ ἐμφάνιση τοῦ ναοῦ καθώς καί τοῦ λατρευτικοῦ ἀγόλματος, ἀντίθετα μέ ὅ,τι συνέβαινε στή μινωϊκή καί μυκηναϊκή ἐποχή. Ἀπό τούς ὀλύμπιους θεούς οἱ Σίφνιοι φαίνεται ὅτι ἐλάτρευαν ἰδιαίτερα τά δίδυμα ἀδέλφια Ἀπόλλωνα καί Ἄρτεμη. Τοῦτο προκύπτει τόσο ἀπό τά νομίματα τοῦ νησιοῦ στά ὅποια κυριαρχοῦν οἱ παραστάσεις τῶν δύο θεῶν, ὅσο καί ἀπό τά γλυπτά θέματα τοῦ "θησαυροῦ" τους στούς Δελφούς. Ἡ μεγάλη οἰκονομική δύναμη πού ἀπέκτησαν οἱ Σίφνιοι ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τους, ἀσφαλῶς τοῦς ἐπέτρεψε νά ἀνεγείρουν καί περικαλλεῖς ναούς στούς θεούς, ἀπαραίτητους στήν ἄσκηση τῆς λατρείας. Ἀπό τόν 7ο αἰ. π.Χ. δέσποζε, ὅπως φανέρωσαν οἱ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές, στήν κορυφή τοῦ λόφου τοῦ Κάστρου, λιθόκτιστος ναός, ὁ ὅποιος ἀργότερα ἀντικαταστάθηκε ἀπό μαρμάρينو. Ἄλλοι, πιθανολογούμενοι, ναοί ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνος, στή θέση πού καταλαμβάνει σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Ἀπολλωνία καί τῆς Ἀρτέμιδος στό σημεῖο ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τῆς θεοτόκου στό χωριό τοῦ Ἀρτεμῶνος. Τόν Ἀπόλλωνα ἐλάτρευαν μέ τήν προσωνυμία "Ἐναγρος" γιατί ὁ ναός του ἦταν ἀνάμεσα στούς ἀγρούς, τή δέ Ἀρτέμιδα ὡς "Ἐκβατηρία" γιατί φαίνεται ἐβοηθοῦσε στήν καλή ἐκβαση τῶν ὑποθέσεων καί τῶν γεμάτων κινδύνων ναυτικῶν ταξιδιῶν. Ἐπίσης τόν Δία ὑπό τήν ἐπωνυμία "ἐπιβήμιος". Ἡ Ἀθηνα καί ὁ θεός Πᾶν φαίνεται ὅτι ἀκολουθοῦσαν στήν

προτίμηση τών Σιφνίων. Για τόν δεύτερο είχαν ανεγείρει καί μνημείο στό όποιο είχαν τοποθετήσει καί τό άγαλμά του. 'Ο Χριστόφορος Μπουοντελμόντι, Φλωρεντίνος περιηγητής τών άρχών του ΙΕ αϊ. μ.Χ., ό όποιος είχε τότε έπισκεφθεϊ τίς Κυκλάδες, καί τή Σίφνο, έγραφε:

«'Εδω (στή Σίφνο) έλατρεύετο ό θεός Πάν όπως αποδεικνύεται από ένα άγαλμα τό όποιο έχουν τοποθετήσει επί ύψηλου σημείου. Όταν όμως οι 'Απόστολοι διέδωσαν στή Σίφνο τόν θεϊόν λόγον, όλα τά είδωλα κατεστράφησαν. 'Ο Πάν είχε τά κέρατα καί τό πρόσωπον έρυθρά, έπατοϋσε δέ σέ χόρτα καί δένδρα. Έπαιζε φλογέρα ή όποία έφερε έπτά καλάμια. 'Ολόκληρο αυτό τό άγαλμα ήταν ένας συμβολισμός καί συμβόλιζε τή Γη καί τόν Ούρανό».

Έκτός από τούς μεγάλους θεούς οι Σίφνιοι έλάτρευαν καί τίς Νύμφες, θεότητες δηλαδή κατότερης τάξεως, πού, όταν κατοικοϋσαν στά όρη λέγονταν "όρειόδες" καί όταν έμεναν σέ πηγές "νηρήδες". Σέ σπήλαιο, στά νατιοδυτικά του νησιού (Καμάρες), σώζεται ή έπιγραφή «Νυμφών 'Ιερών» πού φανερώνει ότι έχρησίμεινε για λατρευτικός χώρος αυτών τών θεοτήτων.

Γιό τίς λατρευτικές έορτές καί έκδηλώσεις τών Σιφνίων δέν γνωρίζουμε λεπτομέρειες. Οί άνασκαφές στό Κάστρο, στήν περιοχή του αρχαίου ναού, απέκάλυψαν χώρο άναθηματικών καταθέσεων, άς πούμε τό θησαυροφυλάκειό του, όπου βρέθηκαν διάφορα άφιερώματα σέ μεγάλο αριθμό. Αυτά τά άφιερώματα - δώρα πρós τήν εκεί τιμώμενη καί άγνωστη μέχρι σήμερα θεότητα (άπό τερακόττα, έλεφαντόδοντο, κόκκαλο, μέταλλα), πού χρονολογούνται από τό 700-550 π.Χ., φανερώνουν, τόσο τήν ιδιαίτερη θρησκευτικότητα τών κατοίκων, όσο καί μίαν αξιόλογη τοπική καλλιτεχνική δραστηριότητα καθώς καί μεγάλη έπικοινωνία μέ κοντινές καί μακρινές περιοχές από τίς όποίες έγινε ή είσαγωγή τών άντικειμένων. Από τά άναθήματα τά δύο γυναικεϊα άγαλματίδια σέ τεχνική βάζου, σπάνια στά είδος τους καί μέ άριστο καλλιτεχνικό διάκοσμο, άντιπροσωπεύουν, κατά πᾶσα πιθανότητα, δύο θεές, τήν 'Αθηνά καί τήν 'Αρτεμη. Έχουν χρονολογηθεϊ στήν άρχή περίπου του δευτέρου τετάρτου του 7ου αϊ. π.Χ.

Στίς λατρευτικές έορτές πρέπει νά προατεθοϋν εκτός από τά "ρύσια" (=Σωτήρια) πρós τιμήν του θεοϋ 'Απόλλωνος, πού ιδιαίτερα έλότρευαν οι Σίφνιοι καί πραγματοποιοϋσαν μέ χορούς "ρύσεως χόριν καί επί σωτηρία γινόμενοι" καί οι άθλητικοί άγώνες πού ήταν βαθειά ριζωμένοι στή θρησκευτική ζωή τών 'Ελλήνων. 'Η άθλητική άναμέτρηση καί ή επίδειξη

οματικής ρώμης πού γίνονταν στά πανελλήνια ιερά, αποτελοῦσαν "προσφορά στό θεό", τό ἄγαλμα τοῦ ὁποίου βρίσκονταν μέσα στά ἴδια ιερά. Γιά τούς ἀγῶνες καί τό ἀθλητικό πνεῦμα γενικά στή Σίφνο δέν ἔχουμε σαφεῖς μαρτυρίες. Τοῦτο δέν σημαίνει καί ἀνυπαρξία τους, ἀφοῦ καί πανελλήνιο φαινόμενο καί πραγματική θρησκεία ἦταν ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἡ οἰκονομική εὐρωστία τοῦ νησιοῦ ἀπό τά τέλη τοῦ Ζ αἰ. π.Χ. ἐπέτρεπε καί τήν ἀνάγερση ἀθλητικῶν ἐγκαταστάσεων καί τήν τέλεση πολυδάπανων ἀθλητικῶν ἐκδηλώσεων καί ἐορτῶν. Στόν Αἰγινητικό λόγο τοῦ Ἰσοκράτη (Δ αἰ. π.Χ.), ὁ διάδικος ἀπό τή Σίφνο, ἀναφερόμενος στήν εὐγενή καταγωγή του καί τίς προσφορές τῆς οἰκογένειάς του στά κοινά, ὁμιλεῖ γιά χρηματικές χορηγίες (μέ τίς ὁποῖες οἱ χορηγοί προσέφεραν τά μέσα γιά τή γύμναση χορῶν γιά παραστάσεις δραμάτων, γεγονός πού ἐπιτρέπει νά ὑποθέσει κανεῖς καί τήν ὑπαρξη θεάτρου στή Σίφνο) καί γιά τέλεση ἄλλων λειτουργιῶν (στίς ὁποῖες περιλαμβάνονταν, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἐστίαση κατά τίς ἐορτές, ἡ λαμπαδηφορία κλπ).

Στίς θρησκευτικές ἐκδηλώσεις περιέχονταν καί ἡ διάσημη ἐορτή τῶν **Δηλίων** πού πανηγυρίζονταν στό περίφημο Ἰωνικό Ἱερό τῆς Δήλου. Ἦταν μέν τοπική ἐορτή τοῦ νησιοῦ, ἀλλά καί ὅλων τῶν ἄλλων Κυκλάδων καί τῶν Ἰώνων τῆς Μ. Ἀσίας. Γίνονταν κάθε πέντε χρόνια, τήν ἀνοιξη, ὅποτε κατέφθαναν οἱ θεωρίες, ἀντιπροσωπεῖες δηλαδή ἐπίσημες ἀπό τά νησιά καί ἄλλες πόλεις γιά νά ἐορτάσουν τήν ἀνάμνηση τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος, προσκομίζοντας βαρύτιμα ἀναθήματα, πλούσια δῶρα, ἀγάλματα, χρυσό, ἄργυρο καί διάφορα προϊόντα πού τά ἀπέθεταν στό ἱερό τοῦ θεοῦ.

Σέ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Δηλίων, πού χρονολογεῖται στήν ἐποχή τῶν Πτολεμαίων, ἀποδίδονται ἰδιαίτερες τιμές στόν "Κλεινόδημον Λεβήτου Σίφνιον", ὁ ὁποῖος διατελοῦσε "περί τό Ἱερόν καί τόν Δῆμον τῶν Δηλίων" προσφέροντας μέ κάθε προθυμία ὑπηρεσίες στήν πόλη καί τό Ἱερό καί ἰδιαίτερα στούς ξένους πού ἔφθαναν στό νησί. Γιά τό προσφερόμενο ἔργο τοῦ Κλεινόδημου ὁ Δῆμος τόν ἀνέδειξε πρόξενο καί εὐεργέτη τοῦ Ἱεροῦ καί τῶν Δηλίων, ὅπως καί τούς ἀπογόνους του, τοῦ παρεχώρησε δέ γῆ καί οἰκία καί ἄλλες τιμητικές διακρίσεις.

Ἡ ἐπικοινωνία τῶν θνητῶν μέ τους θεούς, μία φυσική ἀνάγκη ἐνός λαοῦ διαποτισμένου ἀπό τή θρησκεία, ἦταν καί στή Σίφνο, ὅπως καί σέ ἄλλες πόλεις καί διάσημα Ἱερά, ὀργανωμένη μέ τή Μαντική. Ἐκτός ἀπό τό μεγάλο μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ὅπου κατέφευγαν οἱ Σίφνιοι καί ὅπου διατηροῦσαν τόν περίφημο "θησαυρό" τους, φαίνεται ὅτι συμβουλευόνταν καί ἐπιτόπιους μάντεις γύρω ἀπό τά ζητήματά τους καί τή διάθεση τῶν θεῶν προς αὐτά. Στόν

Αίγινητικό του Ίσοκράτη αναφέρεται σπουδαῖος μάντις ὁ Πολεμεινέτης, ὁ ὁποῖος πρὶν ἀποθάνει "τά περὶ τῆς μαντικῆς βιβλία τοῦ ἀφήκεν" στό φίλο του θράσυλλο. "λαβὼν δέ ὁ θράσυλλος ταῦτα τὰ μέσα μετῆρχετο ταύτην τὴν τέχνην", δηλαδή τὴ μαντική. "Περιπλανηθεὶς δέ καὶ διατρίψας εἰς πολλὰς πόλεις, καί... ἀφοῦ ... πολλὴν περιουσίαν ἀπέκτησε καὶ τὴν πατρίδα του ἐπεθύμησε ... ἐλθὼν δέ εἰς τὴν Σίφνον ἐνυμφεύθη...". Οἱ χρησμοὶ πού ἔδιναν οἱ μάντιες περιορίζονταν σὲ ζητήματα ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς ἀτόμων καὶ κρατῶν. Γι' αὐτὰ τὸ λόγο ἐβοηθοῦσαν σημαντικὰ στὴ γενικὴ συμπεριφορὰ τοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία, εὐρύτερα ἐξεταζόμενη, ἐβοήθησε σημαντικὰ στὶς πιὸ ζωτικὲς ἠθικὲς σχέσεις. Οἱ θεοὶ ἔδωσαν γενικὴ ὑποστήριξη στὴν ἀρετὴ, μολονότι ἡ ὑποστήριξη αὐτὴ ἦταν ἀσταθῆς καὶ συγκεχυμένη. Ἀπεδοκίμαζαν τὴν κακία, ἐπροστάτευαν τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἰκέτες, ἐκδικοῦνταν τὴν ὑπεροψία καὶ διεσφάλιζαν τὴν ἱερότητα τῶν ὀρκων.

Ἀλλαγές καὶ διαφοροποιήσεις, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ βάση τῆς θρησκείας τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται καὶ νὰ ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ρωμαϊοκρατίας. Τὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἐξουσίαζε ἓνα μεγάλο πλῆθος ἀπὸ φυλές καὶ λαοὺς ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες Στῆλες μέχρι τὸν Τίγρη καὶ τὸν Εὐφράτη καὶ ἀπὸ τὴ Βρετανία, τὸ Ρῆνο καὶ τὸ Δούναβη μέχρι τὰ ὅρια τῆς Αἰθιοπίας. Καὶ ἡ περίλαμπρη χώρα τῶν Ἑλλήνων, ὕστερα ἀπὸ σειρά μοιραίων πολιτικῶν λαθῶν ἦταν κι αὐτὴ ὑποταγμένη σταύς Ρωμαίους. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶχαν καὶ πολιτισμοὺς διαφόρων εἰδῶν, ἓνα δέ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους, ἦταν ἡ θρησκεία. Ὑπῆρχαν θρησκευτὲς πολυποικίλες μὲ κοινὸ γνῶρισμα τὴν εἰδωλολατρεία. Ἄλλες ἀπὸ αὐτέες ἦταν βάρβαρες καὶ πρωτόγονες, ἄλλες ὅμως ἐξελιγμένες ἢ θρησκευτὲς πού ἔδυσαν καὶ ἄλλες νέες καὶ ξενοφερμένες. Τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν θρησκευτῶν, ὑπὸ τὴν ἐνιαεῖα ρωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπικοινωνιῶν, ἔτεινε νὰ ἀναμιχθεῖ καὶ νὰ ἐνοποιηθεῖ. Καὶ ἐνῶ κυρίαρχη θέση μέσα σ' αὐτέες τὶς θρησκευτὲς ἐξακολουθοῦσε νὰ κατέχει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ θρησκεία, ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ θρησκευτὲς τῆς Ἀνατολῆς, ἐντονα μυστηριακά, πού, ἐπειδὴ ἦταν ξενοφερμένα, ἀποκτοῦσαν διαρκῶς ὄπαδαύς. Ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη αὐτὴ προῆλθε νέο Πάνθεο ἀπὸ θεότητες. Ἡ Ἴσις τῆς Αἰγύπτου ἐταυτίσθηκε μὲ τὴν Ἀθηνᾶ, ἢ τὴν Ἀφροδίτη, ἢ τὴν Ἄρτεμη. Ὁ Ζεὺς, πού μὲ τὴν προσθήκη τῆς λέξεως pater=πατέρας, ἐγίνε Ζεὺς - πατήρ, (Jupiter) τῶν Ρωμαίων καὶ ὁ Διόνυσος ἐταυτίσθησαν μὲ τὸν Σέραπι κλπ. Ἔτσι οἱ παλαιοὶ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐκεῖνοι τῆς Ἀνατολῆς, μεταμφιεσμένοι καὶ μὲ ἄλλα

ονόματα, έταξίδευαν από χώρα σέ χώρα καί από λαό σέ λαό.

Στίς Κυκλάδες έμφανίσθηκαν οί αίγυπτιακές θεότητες Ίσις καί Σέραπις. Κατά τούς μελετητές τών αρχαίων θρησκειών του Μεσογειακού Κόσμου, ή έμφάνισή τους έγινε λίγο μετά τόν θάνατο του Μ. Άλεξάνδρου καί μάλιστα κατά τρόπο κυριαρχικό. Τοϋτο βεβαιώνεται από τίς παραλλαγές του Μεμφιτικού Ύμνου στήν Ίσιδα πού άνεκαλύφθησαν στήν Ίο καί στήν Άνδρο, από τό Ίσεΐο τής Δήλου καί τίς έπιγραφές πού βρέθηκαν στήν Άνάφη, στή θήρα καί στήν Άστυπάλεια. Ή Ίσιακή θρησκεία εΐναι γνωστή στήν Τήνο τόν 2ο αΐ. π.Χ. καί, πρίν έμφανισθεΐ ό Χριστιανισμός, θεοί πολιουχοι τής Σύρου ήταν οί Κάβειροι καί ή Ίσις. Στή Σύρο επίσης υπήρχε Ίσεΐο πού άνήγειρε ό Κλαύδιος Σεκούντιος, ψήφισμα δέ πού βρέθηκε στήν Άμοργό αναφέρεται στήν έτήσια έορτή τών Σεραπειών. Κατά τήν περίοδο αυτή έμφανίζεται καί ή λατρεία στό πρόσωπο του Ρωμαίου αυτοκράτορα ό όποϊος θεωρεΐται μέ θεία καταγωγή. Στο πρόσωπό του προσφέρονται τιμές θεοϋ καί τό άγαλμά του τό προσκυνοϋν όπως τά άγάλματα τών θεών. Συγκεκριμένες μαρτυρίες τών νέων θεοτήτων στή Σίφνο δέν υπάρχουν ή δέν έχουν άνευρεθεΐ άκόμη. Όμως θά έφθασαν καί σ' αυτήν, άφοϋ εΐχαν κυριαρχήσει στίς Κυκλάδες, καί οί ξένες θεότητες.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ο Μέγας Κωνσταντίνος, πρόδρομος μίας νέας μεγάλης εποχής, έγινε μονοκράτορας, ύστερα από πολλούς αγώνες, τό 323. Τόν επόμενο χρόνο ανέδειξε σέ πρωτεύουσα του Κράτους τό άρχαιο Βυζάντιο μετονομάζοντάς το σέ Κωνσταντινούπολη. Τά επίσημα έγκαίνιά της έγιναν τό 330, όποτε έγκαταστάθηκαν εκεί ή κυβέρνηση και ή βασιλική αύλή. Η ίδρυση της Κωνσταντινουπόλεως μαρτυροῦσε τή στροφή της προσοχής του Κράτους πρός τήν Άνατολή, ή δέ άποδοχή της νέας θρησκείας, του Χριστιανισμού, εύρισκε άνταπόκριση στους πόθους των ανατολικών πληθυσμών, οί όποιοι του επρομήθευαν τά μέσα για τήν άμυνά του σέ άνθρώπους και σέ χρήμα. Άλλωστε ή επικράτηση της νέας θρησκείας ξεκίνησε από τίς ανατολικές περιοχές.

Η διοργάνωση του Κράτους άρχισε άμέσως και επάνω σέ έντελώς νέες βάσεις. Η δήθεν άυτόνομία πού ίσχυε στις ελληνικές περιοχές κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους αφαιρέθηκε επίσης και νέα διοικητικά όργανα, όπως οί πραιτόρες, οί ύπαρχοι, οί τουρμάρχεις, οί δρουγγάριαι, οί στρατηγοί κλπ., καθιερώθηκαν σύντομα. Μαζί μέ τή νέα πολιτική και θρησκευτική κατάσταση επιβλήθηκε παντού διοικητική άφομοίωση. Η "Έπαρχία των Νήσων", μέ πρωτεύουσα τή Ράδο, πού είχε ίδρυθει επί Δισκλητιανού, διατηρήθηκε και κατά τή νέα διοικητική διάρθρωση. Η Σίφνος άπετέλεσε και πάλι τμήμα της. Άργότερα, τό 395, όταν τό Κράτος χωρίσθηκε σέ Δυτικό και Άνατολικό, ή έπαρχία των νήσων περιήλθε στο δεύτερο και εξακολούθησε νά ύπάρχει και επί του Ίουστινιανού (527-565). Σύμφωνα μέ τόν "Συνέκδημο", πού έγραψε γύρω στα 530 ό Γραμματικός Ίεροκλής, τό Ρωμαϊκό Κράτος τότε είχε

935 πόλεις καί 64 έπαρχίες· κθ (29η) στή σειρά ήταν ή "Έπαρχία τών Νήσων", μέ διοικητή πού είχε τόν τίτλο "ήγεμών" καί πόλεις 20: Ρόδος, Κώς, Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη, Μήθυμνα, Πέτελος, Τένεδος, Προσελήνη, Άνδρος, Τήνος, Νάξος, Πάρος, Σίφνος, Μήλας, Ίος, θήρα, Άμοργός, Άστυπάλεια (δεν αναφέρεται ή 20η). Πρωτεύουσα ήταν ή Ρόδος. Ή έπαρχία τών νήσων, πού λεγόταν καί έπαρχία τών Κυκλάδων, γύρω στά 535 μ.χ. έπέρασε στόν "κοιαίστορα" του στρατοῦ.

Κατά τά τέλη τοῦ Δ αἰ. λιμοί καί λοιμοί, καταστρεπτικοί σεισμοί καί άλλεπάλληλοι, άλλα καί έπιδρομές βαρβάρων λαών καί άγρίων πειρατικῶν φυλῶν, συγκλόνησαν τόν έλληνικό χῶρο. Τόν Ίούλιο τοῦ 365 φοβερός σεισμός προκάλεσε τρομακτικές καταστροφές σέ ὅλη τή Μεσόγειο. Ήπληξε τήν Πελοπόννησο, ὅλες τίς Κυκλάδες, τή Μ. Άσία ακόμη καί τήν Άραβία. Κατά τόν Εὐάγριο (Έκκλησιαστ. Ίστορία, 2, 14) «...ἤ τε θρακία γῆ καί ὁ Ἑλλησποντος ἐσειέσθη καί ἡ Ἰωνία καί αἱ καλούμεναι Κυκλάδες νῆσοι». Οἱ τρομεροί σεισμοί έπανελήφθησαν στά 397, 408, 417, 418, 422, 423 καί 438 μέ τέτοια γεωλογικά φαινόμενα πού άνεστάτῳσαν κυριολεκτικά τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος καί ἕνα μέρος τῆς Μ. Άσίας. Στή συνέχεια ακολουθήσαν οἱ λιμοί, ξεκινώντας άπό εκείνον τοῦ 541 πού ὑπῆρξε ὁ πιό καταστρεπτικός. Ήπανελήφθησαν στά 558, 560-561, 585 καί 602. Συχνές ήταν έπίσης οἱ έπιδημίες καί μάλιστα τῆς πανώλους, ὅπως τοῦ 542 που ξεκίνησε άπό τήν Αἴγυπτο καί έξαπλώθηκε σέ ὅλη τή Μεσαγείο. Ή έπιδημία τοῦ 558 έπληξε ιδιαίτερα τίς Κυκλάδες καί άπεδεκάτισε τούς κατοίκους. Λέγεται μάλιστα ὅτι τότε τά νησιά σχεδόν έρημώθηκαν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ή γενική εἰκόνα πού έμφανίζει ή αὐτοκρατορία κατά τόν 6ο αἰ. εἶναι εκείνη τῆς ισχύος, τῆς άποκαταστάσεως τῶν συνόρων της, τοῦ έλέγχου τῆς ναυσιπλοΐας καί τοῦ έμπορίου καί τῆς ὀργανώσεως τοῦ Βυζαντίου ὡς οἰκουμενικοῦ κράτους. Στήν Κωνσταντινούπολη έδημιουργήθηκαν τά λογοθέσια (ὑπουργεῖα) παύ ήταν ὑπεύθυνα για τήν οἰκονομία, τά δημοσιονομικά καί για τό στρατό. Ή κωδικοποίηση τοῦ δικαίου έπειτα σέ ὅλες τίς μορφές του άποτελεῖ τό πιό λαμπρό έργο καί τό μέσον πού θά χρησιμοποιήσει τό Βυζάντιο ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του καί θά μεταβιβάσει στή συνέχεια στήν Εὐρώπη τῶν νέων χρόνων. Αὐτή τήν έποχή, τέλος, μετά τήν έξόντωση τῶν εἰδωλολατρῶν άπό τόν Ίουστινιανό, παγιώνει ὀριστικά τή θέση της ή Έκκλησία.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 7ου αἰῶνος τό Κράτος έχωρίσθηκε σέ θέματα, μέ πολιτικό καί στρατιωτικό διοικητή κάθε θέματος στρατηγό, πού είχε άμηση

εξάρτηση από τόν αυτοκράτορα. Έγινε δηλαδή στρατικοποίηση του Κράτους. Κάθε θέμα ήταν διηρημένο σε "τουρμες", "δρουγγους" και "βάνδες". Ο στρατηγός ανέθετε την πολιτική διοίκηση στον "πρωτονοτάριο" ή "χαρτουλάριο" που ήταν πολιτικός υπάλληλος, αν και τις περισσότερες φορές είχε στρατιωτικό βαθμό. Το νέο στοιχείο στο σύστημα αυτό, που είχε ως βάση τη στρατικοποίηση των περιοχών, ήταν η προάσπιση των θεμάτων από στρατιώτες που στρατολογοῦνταν επί τόπου και έξοπλίζονταν με τά μέσα που προμήθευαν οι πληθυσμοί των περιοχών. Στόχος ήταν η κατάργηση των πολυδάπανων μισθοφορικών στρατευμάτων με τη δημιουργία έθνικοῦ στρατοῦ και η ανάπτυξη του πνεύματος συλλογικῆς εὐθύνης και έθνικῆς αὐτοάμυνας.

Ἡ Σίφνος ἀπετέλεσε τμήμα τοῦ θέματος τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τό ὁποῖο περιλάμβανε τίς Κυκλάδες, Σποράδες, Μυτιλήνη, Χίο και Λήμνο μέ πρωτεύουσα τή Σάμο. Στό ἴδιο θέμα παρέμεινε μέχρι τό πρῶτο μισό τοῦ 10ου αἰ. Ποιά ήταν ἡ θέση της στή διοικητική ὑποδιαίρεση τοῦ θέματος, εἶναι ἄγνωστο. Μολονότι τά νησιά ἐχαρακτηρίσθηκαν κατά τούς μέσους αἰῶνες και Κυκλάδες ἢ Δωδεκάνησος, στή διοικητική ὀρολογία ἐπεκράτησε τό ὄνομα Αἶγατο. Τό ὄνομα Δωδεκάνησος, πού δέν ἔχει καμία σχέση μέ τό σημερινό σύμπλεγμα νησιῶν, μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά τό 781, ὅποτε μνημονεύεται δρουγγάριος τῆς Δωδεκάνησου Θεοφύλακτος ὁ τοῦ Ραγκαβέ. Μέ τό ὄνομα αὐτό, Δωδεκάνησος, χαρακτηρίζονταν ἄρχικά τά νησιά πού βρίσκονται γύρω ἀπό τή Δηλο, οἱ Κυκλάδες, οἱ ὁποῖες κατά τόν Στράβωνα ήταν δώδεκα, ἡ Κέως, ἡ Κύθνος, Σέριφος, Σίφνος, Μῆλος, Κίμωλος, Πάρος, Νάξος, Σῦρος, Μύκονος, Τῆνος και Ἄνδρος. Ὅπως τό ὄνομα τῶν Κυκλάδων κατά τούς αἰῶνες αὐτοῦς εἶχε ἐπεκταθεῖ και πέραν τοῦ ἄρχικοῦ συμπλέγματος, ἀφοῦ περιλάμβανε τή Σκῦρο, Χίο, Μυτιλήνη και Ρόδο, ἔτσι και ὁ ὄρος Δωδεκάνησος περιλάμβανε πολλά νησιά τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Οἱ δύο ὄροι, "Κυκλάδες" και "Δωδεκάνησος", ἀνευρίσκονται μόνο σποραδικά, ὅπως τά 1079 (παύ ἀναφέρεται "διοικητής τῶν Κυκλάδων νήσων"), τό 1088 (πού μνημονεύεται "ὁ Νικόλαος Τζάνζης, μάγιστρος, κριτής και ἀναγραφεὺς τῶν Κυκλάδων νήσων") και τό 1263 ("Ἄεων ὁ Ἐσκαμματισμένος ἀναγραφεὺς Ρόδου και τῶν περί αὐτήν και τῶν Κυκλάδων νήσων"), ἐνῶ ὁ ὄρος "Αἶγατο Πέλαγος" εἶναι ἐπικρατέστερος και ἀναφέρεται σέ πολλά μολυβδόβουλλα, ἀπό τόν θ' μέχρι και τόν ΙΒ' αἰ. διαφόρων διοικητικῶν βαθμῶν.

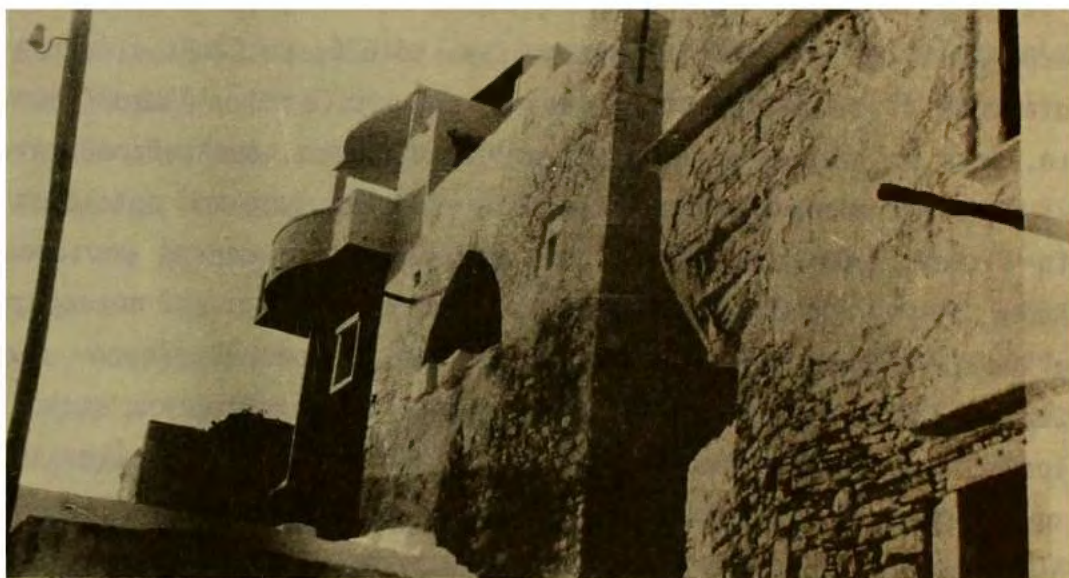
Ἀπό τά μισά τοῦ 7ου αἰῶνος νέα δεινά βρῆκαν τά νησιά, οἱ τρομεροί Σαρακηνοὶ πειρατές τοῦ χαλίφη Μωαβία, οἱ ὅποιοι μέ πολυάριθμο στόλο και στρατιωτικές δυνάμεις κατέλαβαν τίς Κυκλάδες (653) και ἔφθασαν μέχρι νά

πολιορκήσουν τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ὅμως ὁ στόλος τους ἔπαθε τρομερές ζημιές ὀπό τό "ἑλληνικόν πῦρ", ἀλλά, παρά τήν καταστροφή τους, συνέχισαν ἔκτοτε τίς ἐπιδρομές τους καί γιὰ πολλοῦς αἰῶνες. Ἡ παρουσία τους στο Αἶγατο ἐδημιούργησε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, σοβαρό προβλήματα στήν αὐτοκρατορία, ὅπως παρακώλυση τῆς ναυσιπλοΐας καί τοῦ ἐμπορίου καί ἀλλεπάλληλες καταστροφές τῶν νησιῶν καί παραλίων περιοχῶν. θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ἀπό τα μέσα τοῦ 7ου αἰ., δηλαδή ἀπό τότε πού ὁ ἀραβικός στόλος ἄρχισε νά κυριαρχεῖ στήν Ἄνατολ. Μεσόγειο, πολλά ἀπό τά νησιά ἐρημώθηκαν. Πρός τά τέλη ὅμως τοῦ ἴδιου αἰῶνα καί τίς ἀρχές τοῦ 8ου ἡ δημογραφική τους κατάσταση φαίνεται ὅτι εἶχε ἀρχίσει νά βελτιώνεται. Τοῦτο ὑπῆρξε βασικά ἀποτέλεσμα τοῦ νέου ἐπαρχιακοῦ συστήματος πού εἶχε ἀρχίσει νά ἐφαρμόζεται, δηλαδή τοῦ συστήματος τῶν "θεμάτων" καί τοῦ "βυζαντινοῦ ἐθνικισμοῦ" πού ἦταν ἡ περαιτέρω ἀπόρροιά του. Ὁ τελευταῖος ἀποτελεῖ τή βυζαντινή ἀπάντηση στόν ἱερό πόλεμο τοῦ Ἰσλάμ, πού ἦταν ὁ μόνος ἐχθρός τοῦ Βυζαντίου. Ὁ βυζαντινός λαός ἀποτελοῦσε πλέον τόν νέο "περιούσιον λαόν", τόν ὑπερασπιστή τῆς χριστιανοσύνης. Τό Κράτος καί ὁ στρατός του ἦταν ὄργανα τοῦ θεοῦ κατά τῶν ἀπίστων.

Κατά τίς εἰκονομαχικές ἐριδες οἱ Κυκλάδες δέν ἔμειναν ἔξω ὀπό αὐτές, γεγονός πού φανερώνει ζωτικότητα καί ἔντονη συμμετοχή στά πολιτικά πράγματα τοῦ λαοῦ τοῦ θέματος τοῦ Αἶγαίου. Οἱ Κυκλάδες, ὅπως καί ἡ κυρίως Ἑλλάδα, ἐπανεστάτησαν τότε κατά τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Γ' Ἰσαύρου. Τό 726 *«θείω κινούμενοι ζήλω, στασιάζουσι κατ' αὐτοῦ μεγάλην ναυμαχίαν συμφωνήσαντες Ἑλλαδικοί τε καί οἱ τῶν Κυκλάδων νήσων, Κοσμῶν τινα συνεπόμενον ἔχοντες εἰς το ατεφθῆναι, Ἄγαλλιανός δέ Τουρμάρχης τῶν Ἑλλαδικῶν ἠγεῖτο τῆς στρατιᾶς καί Στέφανος»*, προφανῶς τῶν Κυκλαδιτῶν, ὅπως γράφει ὁ θεοφάνης ὁ ὀμολογητής. Ὁ στόλος τῶν ἐπαναστατῶν ἔφθασε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὅμως κατατροπώθηκε στίς 18 Ἀπριλίου 727. Ὁ τουρμάρχης Ἄγαλλιανός βρῆκε τραγικό θάνατο, οἱ δέ Κοσμᾶς καί Στέφανος ἔπεσαν μαχόμενοι καί *«αἱ κεφαλαί αὐτῶν, διαταγῆ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπειμῆθησαν»*. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς στασιαστές αἰχμαλωτίσθηκαν, ἀλλά ὁ αὐτοκράτορας τούς ἄφισε νά γυρίσουν στίς πατρίδες τους. Ἡ στάση τῶν Κυκλαδιτῶν ἀνάγκασε τόν αὐτοκρατορικό στόλο νά περιπλέει τό Αἶγατο, γεγονός πού συνετέλεσε στήν περιφρούρηση τῶν νησιῶν καί τήν προάσπισή τους ἀπό τίς πειρατικές ἐπιδρομές πού εἶχαν καί πάλι ἀρχίσει τήν ἐποχή ἐκείνη.

Στό 807 ό στόλος του χαλίφη 'Αλ-Μαμούν έπιτέθηκε στά νησιά καί σέ παράλιες πόλεις. Στο 822, ό Θωμάς, στρατηγός του Λέοντος Ε', αφού έστέφθηκε πρώτα αυτοκράτορας στην 'Αντιόχεια, μέ τό όνομα Κωνσταντίνος ΣΤ', βοηθούμενος από ίσχυρές δυνάμεις του 'Αλ-Μαμούν, εισέβαλε στή Μ. 'Ασία ως υπέρμαχος της αναστηλώσεως των εικώνων. Οί νησιώτες έπήγαν μέ τό μέρος του και έσπευσαν πρόθυμα νά τον βοηθήσουν ως έχθρό του μισητού είκονομάχου αυτοκράτορα Μιχαήλ Β' του Τραυλου. 'Η επανάσταση εκείνη είχε φοβερές συνέπειες για τίς Κυκλάδες, γιατί κατά την άπουσία κάθε ναυτικής δυνάμεως από τό Αίγαίο, αφού τά έλληνικά πλοία είχαν ακολουθήσει τον ψευδο-Κωνσταντίνο στην έκστρατεία κατά της Κωνσταντινουπόλεως, ό 'Αμπού - Χάψ - 'Ομόρ Α' ('Απόχαψις κατά τούς βυζαντινούς χρονογράφους) έπικεφαλής πολυαριθμων μωαμεθανων άτάκτων καί μέ στόλο 40 πλοίων, έπιτέθηκε κατά των Κυκλάδων καί άλλων νησιων τά όποια έλεηλάτησε καί σέ πολλά από αυτά έγκατέστησε φρουρές από Σαρακηνούς. Στή συνέχεια προσέβαλε καί την Κρήτη, την όποια, μέχρι τό 828, κατέλαβε όλόκληρη καί έγκατέστησε σ' αυτήν δυναστεία του, τή δυναστεία των 'Αβχαβζιδων. Τά νησιά, μετά από πολλές περιπέτειες καί ταλαιπωρίες, άπελευθερώθηκαν από τον βυζαντινό ναύαρχο Νικήτα 'Ωρούφα. Οί 'Αραβες όμως πού κατέλαβαν την Κρήτη έγιναν, μέσα στά χρόνια πού ακολούθησαν, ή φοβερή μάστιγα των Κυκλάδων. 'Αραβικές έπιδρομές εναντίον τους αναφέρονται επί αυτοκράτορος Θεοφίλου (829-842), κατά τό 864 καί τό 881, όποτε έκυρίευσαν όλα τά νησιά, πού όμως σύντομα άπελευθέρωσε καί πάλι ό αυτοκρατορικός στόλος. Οί έπιδρομές των 'Αράβων από την Κρήτη προς τίς Κυκλάδες δέν είχαν τέλος, σέ σημείο πού οί καταστροφές, οί δηώσεις καί οί έξανδραποδισμοί των κατοίκων νά αναγκάσουν τον αυτοκράτορα Λέοντα τον Σοφό νά αναλάβει τό 911 έπιχείρηση άπελευθερώσεως της Κρήτης πού όμως δέν επέτυχε. Στήν έκστρατεία αυτή τό θέμα του Αίγαίου, πού τόσο υπέφερε από τούς 'Αραβες έπιδρομείς, προσέφερε σημαντικές ενισχύσεις. 'Αναφέρονται 4000 πεζοί, 3100 ναύτες καί 14 πλοία. Στο 924 οί δυνάμεις των 'Αράβων κατετροπώθησαν από τον ναύαρχο 'Ιωάννη Ραδινό, πατρίκιο καί δρουγγάριο των πλωίμων, αλλά ή απομάκρυνσή τους από την Κρήτη δέν έγινε δυνατή. 'Η άπελευθέρωσή της πραγματοποιήθηκε στις 7 Μαρτίου 961 από τον ναύαρχο Νικηφόρο Φωκά πού συνέλαβε μάλιστα καί τον τελευταίο έμίρη του νησιου 'Αβδούλ 'Αζίζ. 'Υστερα από 137 χρόνια έληξε ή κατοχή της Κρήτης καί τά νησιά άπαλλάχθηκαν από τίς συχνές έπιδρομές των 'Αράβων. Αυτές επανελήθησαν καί στά 1027, 1033 καί 1035, αλλά χωρίς έπιτυχία. Κατά την τελευταία μάλιστα ό βυζαντινός

στόλος ἔθεσε ὀριστικό τέλος στίς ὀραβικές ἐπιδρομές ἐξολοθρεύοντας τή ναυτική τους δύναμη καί συλλαμβάνοντας ἑκατοντάδες ὀμήρων. Ἀπό τότε δέν ἐπεχείρησαν ποτέ πλέον ἐπίθεση κατά τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Καί κατά τήν περίοδο αὐτή, περίοδο ἀδυσώπητης φθορᾶς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, οἱ εἰδήσεις γιά τή Σίφνο καί τίς ἄλλες Κυκλάδες, ἔχουν καί πάλι γενικό χαρακτήρα καί ἀναφέρονται πάντοτε σέ καταστροφές καί ἄλλα δεινά.

Τό 1084, ὁ Γυῖσκάρδος, δούκας τῆς Ἀπουλίας, Καλαυρίας καί Σικελίας, κατέλαβε τίς Κυκλάδες γιά μικρό χρονικό διάστημα, τό δέ 1091 πολλές ἀπό αὐτές ἐγνώρισαν τίς λεηλασίες καί διαρπαγές τοῦ τρομεροῦ Τούρκου πειρατῆ Τσαχᾶ. Τόν τελευταῖο ἐπέτυχε νά διώξει ἀπό τήν περιοχὴ ὁ ναύαρχος τοῦ βυζαντινοῦ στόλου Δαλασινός. Τό 1103 οἱ περισσότερες Κυκλάδες λεηλατήθηκαν ἀπό τό στόλο τῶν Πισατῶν πού κατευθύνονταν γιά τούς σταυροφορικούς ἀγῶνες. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, τό 1124, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦλθε σέ προστριβές μέ τή Βενετία γιὰτί ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Κομνηνός ἀρνήθηκε νά ἀνανεώσει τὰ ἐμπορικά προνόμια πού εἶχε χορηγήσει στούς Βενετούς ὁ πατέρας του. Ὁ δόγης Δομήνικος Μικέλης, γιά νά ἐκβιάσει τὰ πράγματα, κατέπλευσε μέ ἰσχυρές ναυτικές δυνάμεις στό Αἶγατο καί ἐπέδραμε κατά τῆς Ρόδου, Εὐβοίας καί Χίου. Μετά τήν κατάληψη τῆς τελευταίας, πού τήν ἔκανε ὀρμητήριό του, ἄρχισε συνεχεῖς ἐξορμήσεις στά νησιά τὰ ὅποια ἔπαθαν τρομερές καταστροφές ἀπό τίς λεηλασίες του. Γιά τίς θηριωδίες του ὁ Μικέλης ἐπῆρε τό ὄνομα *Terror Graecorum* = ὁ Τρόμος τῶν Ἑλλήνων. Τό Βυζάντιο πού δέν εἶχε στόλο γιά τήν καταπολέμηση του ἀναγκάσθηκε νά ὑποκύψει καί νά ἀνανεώσει τὰ προνόμια τῶν Βενετῶν.

Ἀπό τό 1180 καί ἔπειτα ἡ κατάσταση στίς Κυκλάδες ἐγίνε ἀφόρητη ἀπό τήν πειρατεία. Σαρακηνοί ἀπό τήν Ἀσία καί τήν Ἀφρική, ἀλλά καί χριστιανοί ἀπό τή Μάλτα καί τή Γένοβα, ἔχοντας ὀρμητήρια στήν Αἴγινα, Σαλαμίνα καί ἄλλα νησιά, ἐκούρσευαν παράλιες πόλεις καί νησιά τοῦ Αἶγαίου. Οἱ κάτοικοι τῶν νησιῶν ἀναγκάσθηκαν τότε νά ἐγκαταλείψουν τίς παράλιες πόλεις καί συνοικισμούς καί νά ἀποτραβηθοῦν στά ἐνδότερα ἢ στά

βουνά γιατί η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αδυνατούσε να τους συμπαρασταθεί αφού τό Κράτος βρίσκονταν περίπου στά πρόθυρα τής καταρρεύσεως πού δέν ἄργησε νά ἀκολουθήσει.

Ἐπί Ἀλεξίου Γ' (1195-1203), νέος φοβερός πειρατής ἀπό τή Γένοβα, ὁ Καφούρης, ἐκυριάρχησε στίς θάλασσες. Ὁ αὐτοκράτορας, πού δέν διέθετε στόλο, σκέφθηκε νά συνεργασθεῖ μέ ἄλλον πειρατή, τόν Ἰωάννη Στειριόνη ἀπό τήν Καλαύρια γιά νά ἐξουδετερώσει τόν Καφούρη. Ὁ πρῶτος ἐπιτέθηκε στόν δεύτερο τό 1198, ἀλλά νικήθηκε. Στή συνέχεια, μέ τό πρόσχημα ὅτι ἤθελε νά κατασκευάσει νέο στόλο γιά νά πολεμήσει τούς πειρατές, ὁ Στειριόνης ἐμάζεψε χρήματα ἀπό ὅλα τά νησιά μέ ὑποχρεωτικούς ἐράνους καί ἐξαφανίσθηκε. Ἀλλά καί ὁ Καφούρης *«τάς τε νήσους καί χωρία τά παράλια ληιζόμενος φόρους καί οὗτος ἐπέταττε καί συνέλεγεν ὡς ἐβούλετο»* (Νικ. Χωνιάτης). Τήν ἐποχή αὐτή οἱ Κυκλάδες καί τά ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου εἶχαν περιέλθει σέ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Διάφοροι πειρατές, Τοῦρκοι, Βενετοί, Γενουάτες, Καλαυροί καί Σικελοί, διέτρεχαν ἀνεμπόδιστα τίς θάλασσες σκορπίζοντας φρίκη καί τρόμο στούς δύστυχους νησιῶτες. Τό Βυζαντινό Κράτος, ἐνῶ αδυνατούσε νά πολεμήσει τούς πειρατές, φορολογοῦσε ἀγρίως τά νησιά θεσπίζοντας κάθε τόσο νέους φόρους πού μεγάλωναν τή δυστυχία τους. Γι' αὐτό δέν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι πού μισοῦσαν τό ἀδηφάγο Κέντρο καί εὔχονταν τήν κατάρρευσή του.

Μέ τήν ἐναρξη τοῦ ΙΓ' αἰ. σφοδρότατη θύελλα ἄρχισε νά πνέει ἀπό τή Δύση, ἡ Δ' Σταυροφορία, ἡ λεγόμενη καί Λατινική. Ἡ Σταυροφορία, ἐνῶ φαινομενικά εἶχε σκοπό νά ἀπελευθερώσει τούς Ἁγίους Τόπους ἀπό τούς Μωαμεθανούς, στήν πραγματικότητα ἐσκόπευε στήν ἄλωση τής Κωνσταντινουπόλεως καί τήν κατάκτηση τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Οἱ σταυροφόροι, Ἰταλοί, Γάλλοι, Γερμανοί, συγκεντρώθηκαν τό 1202/1203 στή Βενετία καί στή Ζάρα ἀπό ὅπου θά κατευθύνονταν στήν Παλαιστίνη. Τότε ὁ Ἀλέξιος, γιός τοῦ ἐκπτωτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου, ἦλθε σέ διαπραγματεύσεις μέ τούς ὀρχηγούς τής σταυροφορίας γιά νά ἐξασφαλίσει τήν ἀποκατάσταση τοῦ πατέρα του στό βυζαντινό θρόνο, προσφέροντας δελεαστικά ἀνταλλάγματα, μέχρι καί τήν ὑπαγωγή τής Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας στόν παπικό θρόνο. Οἱ Βενετοί, πού διέβλεψαν ἀμέσως τήν ἐπέκταση τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων τους, ἔπεισαν καί τούς ἄλλους σταυροφόρους καί ὅλοι μαζί ξεκίνησαν ἐναντίον τής Κωνσταντινουπόλεως γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰσαακίου ἢ τήν ἀνοδο στό θρόνο τοῦ γιοῦ του Ἀλεξίου. Ὁ στόλος καί τά σταυροφορικά στρατεύματα, αφού κατέλαβαν τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἐστράφηκαν πρὸς τήν

Κωνσταντινούπολη, όπου έφθασαν στις 23 'Ιουνίου 1203. 'Ο αυτοκράτορας 'Αλέξιος Γ' αναγκάστηκε νά δραπετεύσει καί οί σταυροφόροι ανέκηρυξαν τόν 'Αλέξιο Δ' συμβασιλέα τοῦ πατέρα του 'Ισαακίου 'Αγγέλου, ἀλλά παράλληλα ἐζήτησαν καί τήν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεών του. 'Ο λαός τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαναστάτησε, καθάίρεσε καί ἐφόνευσε τόν 'Αλέξιο Δ', ὁ δέ πατέρας του 'Ισαάκιος ἀπέθανε ἀπό φόβο καί λύπη. Αὐτοκράτορας ἐγινε τότε ὁ 'Αλέξιος Ε' Δούκας, ὁ Μούρτζουφλος, πού εἶχε ὑποκινήσει τήν ἐπανάσταση, ἀλλά δέν μπόρεσε νά διατηρηθεῖ στό θρόνο καί στις 12 'Απριλίου 1204 ἡ Κωνσταντινούπολη ἔπεσε στά χέρια τῶν σταυροφόρων. Στις 9 Μαΐου 1204 ὁ κόμης Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας ἀνακηρύχθηκε αὐτοκράτορας τῆς Ρωμανίας. Στις 16 τοῦ ἰδίου μηνός ἐγινε ἡ στέψη του στό ναό τῆς 'Αγίας Σοφίας σύμφωνα μέ τό βυζαντινό τυπικό. Μετά τή στέψη τοῦ Βαλδουῖνου οί Βενετοί, μέσα στόν ἴδιο ναό, ανέκηρυξαν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τόν συμπατριώτη τους Θωμᾶ Μοροζίνη. Ἐτσι στό θρόνο τοῦ ὀρθοδόξου Πατριαρχείου ἀνέβηκε Λατίνος ἱεράρχης.

'Η διανομή τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μεταξύ τῶν σταυροφόρων εἶχε συμφωνηθεῖ στις 7 Μαρτίου 1204, δηλαδή πρὶν γίνει ἡ κατάλυσή του. Μέ τή συμφωνία τους εἶχαν διανεμηθεῖ καί τά νησιά α) Ἀἴμνος, Σκύρος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Κῶς, Σαμοθράκη καί Τήνος στό Λατινο αὐτοκράτορα, β) ἡ Ἄνδρος, Αἴγινα καί Σαλαμίνα στή Βενετία καί γ) τά Δωδεκάνησα, ἐκτός ἀπό τήν Ρόδο, τό μεγαλύτερο μέρος τῶν Κυκλάδων καί τῶν Σποράδων στούς ἄλλους σταυροφόρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Πότε διαδόθηκε ο Χριστιανισμός στη Σίφνο, δέν είναι γνωστό. Προσδιορίζεται όμως, όπως και για τις άλλες Κυκλάδες, μέσα στους τρεις πρώτους αιώνες, ίσως και μέσα στον πρώτο. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι, υπό την ένιαία Ρωμαϊκή κυριαρχία και την ανάπτυξη των επικοινωνιών, διεδόθησαν και στά νησιά νέες θεότητες, άμσειδεΐς μέ εκείνες του έλληνικου πανθέου, μέ αποτέλεσμα νά επέλθει "θεοκρασία", δηλαδή ταύτισμός και λατρεία των όμογενών θεοτήτων διαφόρων λαών. Οί μεταλλαγές αυτές, πού προσείλκυσαν πολλούς όπαδούς, τόσο γιατί τά στοιχεία των άλλων θρησκείων ήταν ξενόφερτα, όσο και γιατί ήταν έντονα μυστηριακά, φανερώνουν την άμφιβολία πού επικρατούσε στις ανθρώπινες ψυχές και την αναζήτηση νέου τρόπου ζωής, αντίθετου πρός την άνηθικότητα και τή διαφθορά πού κυριαρχούσαν τότε. Ό λαός, οί πολλοί και καταδυναστευόμενοι άνθρωποι, είχαν άνάγκη από παρηγοριά, φιλανθρωπία, άξιοπρέπεια και έλευθερία. Όλες αυτές τίς άξίες δέν τίς προσέφεραν οί είδωλολατρικές θρησκείες, ούτε τά διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, αλλά μόνο ή αγάπη του θεού πρός τόν άνθρωπο και ή άδελφική αγάπη πρός τόν πλησίον, πού ήταν τά κηρύγματα της νέας θρησκείας, ή όποία άκριβώς τότε έκανε την εμφάνισή της.

Γίνεται πλέον δεκτό ότι ή διάδοσή της στις Κυκλάδες άρχισε από τόν πρώτο κιόλα αιώνα μέ τή δημιουργία μικρών χριστιανικών ομάδων στην άρχή και κοινοτήτων άργότερα, οί όποιες φαίνεται ότι αντιμετώπισαν διωγμούς και όλες τίς άλλες δυσμενείς συνθήκες όπως και οί λοιπές χριστιανικές κοινότητες της οίκουμένης. Τά διάφορα πρωτοχριστιανικά μνημενα πού βρέθηκαν σέ πολλά νησιά, όπως μονογράμματα του Χριστού και της θεοτόκου, τά γράμματα Α και Ω καθώς και άλλες συμβολικές παραστάσεις από την Άποκάλυψη, ίχθυς, ποικιλόσχημοι σταυροί, οί κατακόμβες της Μήλου, κ.ά. βεβαιώνουν την ύπαρξη του διωκομένου Χριστιανισμού στις Κυκλάδες

Η έπιγραφή στον "Άγιο Θωμά
 (Λίνος Πολίτης, στο *Harvard Ukrainian Studies, Okeanos*, Vol. III, 1983)

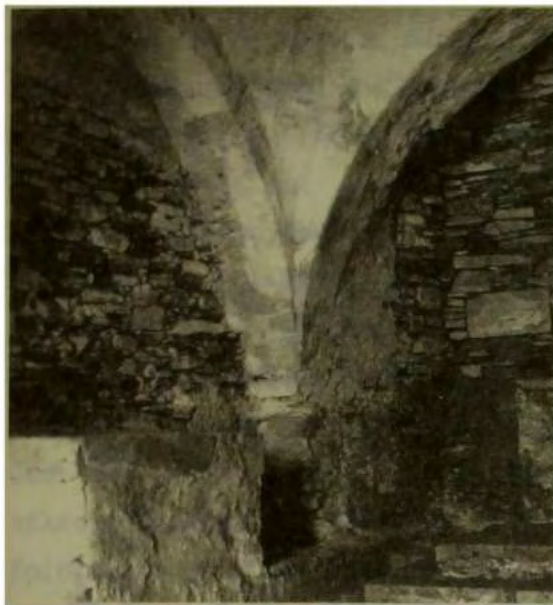
Σχεδιαγράφημα της έπιγραφής του Προφήτη Ηλία

Ostendi de milo. Nunc ad insulam Siphani accedamus. Siphanos grece. a sonitu aquarū descendentiū. & admodū sibilum in concantatibz montiū p̄bent uoces. & ubiqz resonat tota. Enpp merito Siphanos a sibilo ē dicta. Cūqz p̄ eā accesseris. montes & aridam calcabis uis. & comitata nimis ab eghis conualescit. cum quadraginta miliaribz circū. & ad orientē ī monte p̄pe seraglam ciuitas demostret. Siphanos dicta. Ad occidentum nō schinosi apit sinus. Ad meridiē aut portus concludit olim cum urbe deruta. que nūc phatighialbo nōitur. & ī conspectu scopulū chiriani dictum uidemus. Si per mediū uerpis insule pericalam reperit & turris erigit exambeles dicta. aqua fons usqz emanat mare. In quo ortus omīnz uirescit pomorū. pan nō hic deus nature colebat: ut ī sublimiori loco statua deleta demostret. S3 postq̄ & reliqui Apo stoli uerbum diuinu per has predicauere contratas. oīa ydo

la uere. Igit pan cornutus facie ruber: & stelle in pectore: femora cum eribzqz arboribz fulcim. In ore fistula septē calamoꝝ adornata: pedes caprinos tenebat. Cornutus. q̄ & rubea facie superiorem partem mundi. s. ignē & etherē cum radijs: pectus stellatus Stelle celi. Calami septē planete. Femora arbores & heriōs pedes aīalia denotabāt. Habitant igit hic pauci & miserabiles i quorū numero pars maxima s̄ mulieres. Que p̄ defectum uirorū usqz ad seniū uitam uicostam deducunt. & quōuis linguam ignorent latīnā. tñ catholicam fidem n̄ amittūt. xxx. miliariorū circuit. ←

Περιγραφή καί σχεδιαγράφημα τῆς Σίφνου, κατὰ τόν Μπουοντελμόντι.
Liber insularum archipelagi, 1420
(Venezia, Civico Museo Korrer, Συλλογή Dona dalle Rose, Κώδικας No 15).

*Άνω σειρά - Έσωτερικά Άγίου Άντωνίου τῶν Λατίνων.
Μεσαία σειρά - Παναγία Κυπριανή. Μαρμαρινό ἀρχαῖο μέλος ἀποτελεῖ τὴν Ἁγία Τράπεζά της.
Κάτω φωτ. - Γλυπτό ὑπέρθυρο στὴν Οὐρανοφόρα Ἀπολλωνίας*

Ilmo et Reuerendo

385 412 755

Si troua, che del 1211 fu Veroneo di Thermia, e Lia un
certo Religioſo chiamato Padre Simeo d'Arto d'Arto, et
questo li uelſe in una donazione d'uno feudo fatta in Za-
dal fig: delſe suddet: Joli in fauor d'uno dalla Cita d'Ho-
cogna, Preſente Vescouo, et cio li caua dall'originali,

Si troua ancora nel 1319 e, di altri Vescouo delſe
sopradet: Joli Don Giorgio Baroccio, come consta in una
scrittura di certi Capitoli, et Lettera di Francesco Salitrio Ca-
nonico in una Cita d'ella Jola di Candia, di certo Abbe: Jomo
fig: Angelo Dozadino fig: delle Jofarcati Joli in alcune
donationi dell'Entiat del suddet: Vescouo et il trasferi-
mento del d'eto Vescouo di Lia e Thermia in Candia
et alcuni affari della Chiesa.

Ricordo a Vostre et al: prima che l'Isola di Sifano fuſſe sotto
il dominio delſe J. Dozadini non era Vescouato ma solo Capp-
lania poi con l'ocasion d'uno Matrimonio celebrato tra Vostre
di Lia e Thermia et la Dominarie di Sifano, uelſe in ponia
di Andrea Dozadini l'Isola di Sifano con'anco sotto il Vesc-
delſe sopradet: Joli giuſche era necessario che Vescouo fuſſe
andato per molti Joli a varie Ordinationi et altre a principal:
a Sifano doni tutta l'Isola era ~~stata~~ latina

κατά τούς τρεις πρώτους αιώνες. Μετά τήν έκδοση από τόν Μ. Κωνσταντινο τοῦ Διατάγματος περί ανεξιθρησκείας (τό 313 στά Μεδιόλανα), ἔγινε δυνατή ἡ ἐλεύθερη ἄσκηση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἡ ἀνάπτυξη τῶν κοινοτήτων, ἡ ἰδρυση ναῶν καί ἡ συστηματοποίηση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Σχετικά μαρτύρια εἶναι τό Βαπτιστήριον τῆς Πάρου (Καταπωλιανή), ἀρχαιότατο βαπτιστήριον στή Μήλο, τά ἱερά τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος στήν Ἀμοργό καί Σίκινο πού μετετράπησαν ἐνωρίτερα σέ χριστιανικούς ναούς κ.ἄ.

Ἡ διοργάνωση στή συνέχεια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ βρῆκε ἕτοιμες τίς χριστιανικές κοινότητες τῶν Κυκλάδων, οἱ ὁποῖες κατετάχθησαν σ' αὐτήν ὑπό τήν διαποίμανση τοῦ μητροπολίτου Ρόδου. Στή δικαιοδοσία τοῦ τελευταίου περιλαμβάνονταν δώδεκα ἐπισκοπές, ἕξι ἀπό τίς ὁποῖες βρίσκονταν στίς Κυκλάδες· τῆς Νάξου, τῆς θήρας, τῆς Πάρου, Τήνου, Ἄνδρου καί Μήλου. Κάθε μία ἀπό αὐτές εἶχε ὑπό τήν πνευματική ἐπίστασία τῆς καί γειτονικά νησιά πού δέν εἶχαν ἀναδειχθεῖ σέ ἐπισκοπές. Ἡ Σίφνος πρέπει νά βρίσκονταν ὑπό τόν ἐπίσκοπο Πάρου, ὅπως καί ἡ Ἀμοργός, ἄν κρίνουμε ἀπό πληροφορία τοῦ ἔτους 536 πού ἀναφέρει ἐπίσκοπο Πάρου - Σίφνου καί Ἀμοργοῦ Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος παρεκάθησε σέ σύνοδο στήν Κωνσταντινούπολη. Εἶναι γι' αὐτό πολύ πιθανόν νά διετέλεσε πιά νωρίς ὑπό τόν Πάρου Ἀθανάσιο, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στίς Γ' καί Δ' Οἰκουμενικές Συνόδους, τῆς Ἐφέσου, τό 431, καί τῆς Χαλκηδόνος, τό 451, καί ἀργότερα ὑπό τόν Πάρου Στέφανο, ὁ ὁποῖος ἐπῆρε μέρος στή ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 681. Ἡ ἐπισκοπή Πάρου - Σίφνου καί Ἀμοργοῦ παρέμεινε ὑπό τόν μητροπολίτη Ρόδου μέχρι τό 1083, ὅποτε ἐνώθηκε μέ ἐκείνην τῆς Νάξου καί ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερη μητρόπολη, τήν περιώνυμη μητρόπολη Παροναξίας, ὑπό τήν ὁποία διετέλεσε καί ἡ Σίφνος μέχρι τό ἔτος 1207 πού καταργήθηκε βίαια ἀπό τούς Θράγκους κατακτητές.

Περισσότερες πληροφορίες γιά τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση καί χριστιανική διαβίωση τῶν Σιφνίων μέχρι τό 1207 δέν εἶναι γνωστές. Πρέπει ὅμως νά θεωρηθεῖ ὅτι καί ἡ Σίφνος, ὅπως καί τά λοιπά μέρη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπίστεψε βαθύτατα στό Χριστιανισμό καί ἔζησε τά γεγονότα τῶν εἰκονομαχιῶν. Γιά τούς λατρευτικούς χώρους τοῦ νησιοῦ ὑπάρχουν μερικές σημαντικές πληροφορίες. Κατά τίς ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές στό Κάστρο ἀνεκαλύφθησαν τά ἐρείπια ἐνός βυζαντινοῦ ναοῦ καί θραύσματα ἀπό πῆλινα λατρευτικά ἀντικείμενα. Σέ σημεῖο πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τή νησίδα τῆς Κιτριανῆς ἔχει ἐντοπισθεῖ παλαιοχριστιανικό κτίσμα μεγάλων διαστάσεων, στή δέ τοποθεσία "Στοῦ Ποθητοῦ" ἔχουν ἐπισημανθεῖ τά λείψανα

οίκισμοῦ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὅπου καί δύο ναοί τῆς ἴδιας περιόδου. Στά θεμέλιά τους εἶναι κτισμένοι οἱ ναοί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ καί τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ὁ δεύτερος ἐπάνω στά ἐρείπια τρίκλιτης βασιλικῆς. Στήν ἴδια περιοχή βρέθηκε καί βαρυσήμαντη ἐπιγραφή σέ τεμάχιο μαρμάρου διαστάσεων 0,55 X 0,28 X 0,20:

ΚΕ ΒΩΗΘΗ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΣΟΥ
ΕΥΣΤΟΡΓΗ ΚΟΣΜΟΥΣ ΛΕΩΝΤΟΥ
ΝΗΚΗΤΑ ΛΑΝΠΟΥΣΑΣ
ΤΩΝ ΕΜΟΝ ΤΕΚΝΩΝ ΑΜΗΝ
ΕΚΤΗΣΣΤΗΝ Ω ΑΓΗΡΣ ΘΩ
ΜΑC ΕΙC ΕΤΟC CΣΓΕ

Χρονολογία δηλαδή ἀνεγέρσεως τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ SCGE=6295-5508=787 μ.Χ. Τόν ἴδιο αὐτό χρόνο, 787 μ.Χ. ἔλαβε χώρα στή Νίκαια ἡ Ζ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος καί ἡ ἀναστήλωση τῶν ἀγίων εἰκόνων ἐπί αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ΣΤ΄.

Ἄλλο σημαντικό βυζαντινό μνημεῖο τῆς Σίφνου εἶναι τό καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία, στήν κορυφή τοῦ ὁμωνύμου ὄρους τοῦ νησιοῦ, ὅπου τά ἐρείπια ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Σέ δύο μαρμάρινα τεμάχια τοῦ ἀρχαίου τέμπλου τοῦ ναοῦ, πού βρέθηκαν στόν περίβολο τῆς μονῆς, ὑπάρχουν οἱ ἐπιγραφές:

α) "Ἐφιέρωσε Κ(ύριε) Β(οήθει) τ(ῶ) Σ(ῶ) Δ(ούλω) σxγγ"= 1145 σωτήριο ἔτος καί

β) "... Τοῦ Προφήτ(ου)
Ἰνδικτιόνος Η΄"

πού φανερώνουν τήν ὑπαρξή του, τουλάχιστον ἀπό τό ἔτος 1145 (μέ τό ὅποιο συμπίπτει ἀπόλυτα ἡ Η΄ Ἰνδικτιόνα).

Μ Ε Ρ Ο Σ   Ε Κ Τ Ο

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ἡ συμφωνία τῆς διανομῆς τῶν νησιῶν μεταξύ τῶν σταυροφόρων ἔγινε μὲν τὸ 1204, ἢ κατάληψή τους ὅμως ἐκκρεμοῦσε γιὰ λόγους πρακτικούς (πόλεμος τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα μὲ τούς Ἕλληνας τῆς Νικαίας, ἐπιχειρήσεις Βενετίας γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Κρήτης κλπ.). Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶχαν μετατραπῆ εἰς βάσεις πειρατῶν, ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ περιέλθουν εἰς τὰ χέρια τῶν τελευταίων οἱ θαλάσσιοι ἐμπορικοὶ δρόμοι μὲ δυσάρεστα ἐπακόλουθα γιὰ τούς κατακτητῆς. Τότε ἡ Βενετία ἔθεσε τὸ ζήτημα στὸν λατῖνο αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως καί, ἀφοῦ ἐπῆρε τὴν συγκατάθεσή του, ἐζήτησε ἀπὸ τούς ὑπηκόους τῆς νὰ καταλάβουν μὲ δικά τους μέσα καὶ ἐξοδα ὅσα ἀπὸ τὰ νησιά εἶχαν περιληφθεῖ εἰς τὴν συμφωνία καὶ δὲν εἶχαν μέχρι τότε κατακτηθεῖ. Οἱ κυρίαρχοι τῶν νησιῶν θὰ ἀνεγνώριζαν τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα, σύμφωνα μὲ τὸ φεουδαρχικὸ ἔθιμα. Ἡ ὑποτελεία αὐτὴ δὲν ἦταν ἀναγκαστικὰ ἄμεση, γιὰτὶ ὁ φεουδάρχης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρήσει, εἴτε ὁλόκληρο, εἴτε τμῆμα ἀπὸ τὸ φέουδο εἰς κάποιον ἄλλο, ὁ ὁποῖος γινόταν εἰς ὑποτελεῖα του, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτορας διατηροῦσε πάντοτε τὴν ἐπικυριαρχία. Ἀργότερα, τὸ 1248, ὅταν ἡ ἐπικυριαρχία τῶν νησιῶν περιῆλθε στὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο καὶ τὸ 1278 στοὺς Ἄνδεγαυοὺς τῆς Σικελίας ἀντίστοιχα, οἱ φεουδάρχες τοῦ Αἰγαίου ἔγιναν ὑποτελεῖς τους, ἀν καὶ παρέμεναν Βενετοὶ ὑπῆκοοι.

Μετὰ λοιπὸν τὴν διακήρυξη τῆς Βενετίας πρὸς τούς ὑπηκόους τῆς γιὰ τὴν κατάληψη τῶν νησιῶν, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δόγη Enrico Dandolo Μάρκος Σανούδο,

πού τότε υπηρέτουσε στο δικαστικό σώμα Κωνσταντινουπόλεως, έγκατέλειψε τή θέση του τό καλοκαίρι του 1205 και έπήγε στη Βενετία προκειμένου νά πληροφορηθεί και νά συζητήσει μέ τό νέο δόγη λεπτομέρειες για τήν επίχειρηση καταλήψεως. Τό 1206, κυβερνήτης μιας γαλέρας, έπήρε μέρος στην κατάληψη της Κέρκυρας, Κορώνης και Μεθώνης. Μετά τήν πραγματοποίηση της αποστολής αυτής του βενετσιάνικου στόλου, ό Σανουδο, μέ δική του πρωτοβουλία, έστράφηκε στό Άρχιπέλαγος και κατέλαβε μέ τούς συντρόφους του τά νησιά. Έγινε κύριος δεκαεπτά συνολικά νησιών και ανέκηρυξε τόν έαυτό του δούκα του Άρχιπελάγους ή της Νάξου, όπου έγκατέστησε τήν έδρα του. Έκράτησε για λογαριασμό του τήν Πάρο, Άντίπαρο και Σύρα και τά υπόλοιπα νησιά παρεχώρησε σέ άλλους εύγενεις Βενετούς, πού έγιναν ύποτελείς του. Και ένώ είναι γνωστό σέ ποιούς διεμοίρασε τά διάφορα νησιά, για τή Σίφνο δέν γίνεται λόγος στις πηγές, γι' αυτό θεωρείται ότι και αυτή ήταν στην άμεση δικαιοδοσία του. Διατυπώνεται όμως και ή γνώμη ότι και ή Σίφνος παραχωρήθηκε τότε σέ κάποιον από τούς συντρόφους του. Η έκδοχή αυτή στηρίζεται τόσο στην άναφορά του Κων. Παπαρρηγοπούλου, ότι βρέθηκε «οικόσημο τών Σοράντισσo έν τή εκκλησία του Κάστρου της Σίφνου» (πού δέν έχει έπισημανθεί μεταγενέστερα), όσο και στην ύπαρξη οίκασήμου της ίδιας οικόγένειας έντειχισμένου στην ιερά μονή Αγίου Ιωάννου Μαγκου. Μολονότι ή έκδοχή αυτή είναι πολύ πιθανή, ή έλλειψη σχετικών ιστορικών μαρτυριών, δέν επέτρεψε μέχρι σήμερα τήν έπιβεβαίωσή της, ότι δηλαδή οι Σοράντισσo υπήρξαν δυνάστες της Σίφνου.

Ό Μάρκος Α' Σανουδο, παράλληλα μέ τή διοργάνωση του δουκάτου του, έπήρε μέρος σέ διάφορες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Τό 1213 μάλιστα επιτέθηκε μέ τό στόλο του κατά της Σύμρνης και κατέλαβε τήν πόλη. Ό αυτοκράτορας της Νίκαιας Θεόδωρος Λάσκαρης έσπευσε μέ ισχυρές δυνάμεις σέ βοήθειά της και τήν ανέκατέλαβε, έπιασε δέ τό Σανουδο αίχμάλωτο. Τόσο όμως έντυπωσιάσθηκε από τήν άνδρεία του, ώστε τόν επάντρεψε μέ τήν άδελφή του. Έτσι ό Σανουδο έγύρισε στη Νάξο μέ Έλληνίδα σύζυγο. Τό γεγονός αυτό συνετέλεσε φαίνεται σημαντικά στην υιοθέτηση από μέρος του διαλλακτικής πολιτικής έναντι τών Έλλήνων ύπηκόων του καθώς και συνετής άνεξιθρησκείας. Η διοργάνωση του δουκάτου πραγματοποιήθηκε κατά τά φεουδαρχικά πρότυπα. Άνοικοδόμησε ισχυρό φρούριο στη Νάξο γιό τήν έγκατάστασή του και συνεκρότησε στόλο ίκανό για τήν προάσπιση του κρατιδίου του, στά νησιά του όποίου έγκατέστησε στρατιωτικές δυνάμεις και εκτέλεσε διάφορα όχυρωματικά έργα.

Με τήν πάροδο τῶν χρόνων ἐσημειώθηκε μεγάλη προσέλευση καθολικῶν στίς περιοχές τοῦ δουκάτου, γεγονός πού ὀδήγησε τήν Ἁγία Ἐδρα στήν ἵδρυση καθολικῆς ἀρχιεπισκοπῆς μέ ἔδρα τή Νάξο καί τεσσάρων ἐπισκοπῶν, τῆς Μήλου, Σαντορίνης, Τήνου καί Σύρου. Οἱ ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς ἐδιώχθηκαν τότε ὀπό τίς ἔδρες τους στίς ὀποῖες ἐγκατεστάθησαν οἱ λατῖνοι πού τοῦς ἐδιόριζε ὁ Βενετός πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσημη Ἐκκλησία στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή ἐκηρύχθηκε ἡ λατινική Ἐκκλησία. Ἡ ἐποπτεία τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας τῶν νησιῶν περιῆλθε στόν καθολικό ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κρήτης πού εἶχε τόν τίτλο τοῦ ἐξάρχου τοῦ λατῖνου πατριάρχου. Σέ κάθε μία ἀπό τίς τέως ὀρθόδοξες ἔδρες, ἐτοποιητήθηκε ἀπό ἕνα ὀρθόδοξος ἱερέας μέ τόν τίτλο τοῦ "Μεγάλου Πρωτοπαπᾶ". Ἡ ἐκλογή του γίνονταν κάθε τρία χρόνια καί δέν ἀναγνωρίζονταν ὡς αὐτοκέφαλος ποιμένας τῶν ὀρθοδόξων, ἀφοῦ, γιά λόγους εὐνοήτους, τήν ποιμαντική ἡγεσία καί τῶν ὀρθοδόξων ἀσκοῦσαν οἱ λατῖνοι ἐπίσκοποι. Ὁ Μέγας Πρωτοπαπᾶς διόριζε στίς πόλεις καί κωμοπόλεις τῆς δικαιοδοσίας του ἀπό ἕνα πρωτοπαπᾶ ὡς διοικητικό ἐπίτροπο καί ἀντιπρόσωπό του. Μέ τό σύστημα αὐτό ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί οἱ πιστοί βρέθηκαν ὑπόδουλοι στή Καθολική Ἐκκλησία πού στόχευε στόν προσηλυτισμό καί ἀφομοίωση τῶν ὀρθοδόξων. Οἱ ὑπολογισμοί τῆς ὀμως ἔπασαν ἔξω, γιὰτί μέ τήν ἐγκατάσταση τῶν λατῖνων μέσα στά Κάστρα καί τόν ἐκτοπισμό τῶν γηγενῶν γύρω ἀπό αὐτά ἡ στά διάφορα χωριά, ἐδημιουργήθηκε, περίπου αὐτόματα, θρησκευτικός καί κοινωνικός διαχωρισμός τῶν κατοίκων, γεγονός πού συνετέλεσε στήν ἀνάπτυξη τοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καί στήν αὐστηρή προσήλωση στήν ἑλληνική παράδοση. Τήν ἑλληνικότητα καί ἐθνική συνείδηση τῶν νησιωτῶν βεβαιώνει στά συγγράμματά του ὁ Marino Sanudo Totselfo, ἄνθρωπος πού ἔζησε πολλά χρόνια στό Αἴγαῖο καί ἐγνώριζε ἄριστα τό ἐνδιαφέρον τῶν ὀρθοδόξων γιά τά ἑλληνικά ζητήματα καί ἐπίστευε ὀτι, μόλις γίνονταν δυνατό, θά ἔδειχναν ἔμπρακτα τό ἐνδιαφέρον τους.

Μετά τό θάνατο τοῦ Μάρκου Α' τό 1227 τό δουκάτο τῆς Νάξου περιῆλθε στό διάδοχό του Ἁγγελο Σανοῦδο. Αὐτός, μολονότι γιός Ἑλληνίδας, ὑπῆρτεσε πιστά τό λατῖνο αὐτοκράτορα, ἀλλά καί τά συμφέροντα τῆς Βενετίας, τοῦλάχιστον στήν ἀρχή. Ἡ βασιλεία του ἐκράτησε ὡς τό 1262, ὀπότε τόν διαδέχθηκε ὁ γιός του Μάρκος Β' Σανοῦδο. Ἀκριβῶς τότε πού ὁ ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν βρίσκονταν στή μεγάλη του ἀκμή μέ ἀνάκτηση, ἀπό τόν προηγούμενο χρόνο, καί τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τόν αὐτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγο. Οἱ νῦκες τῶν Ἑλλήνων καί ἡ βαθμιαία ἀποκατάσταση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν ξεσηκώσει, ὀπως

ήταν επόμενο, και τους νησιώτες. Στη Μήλο μάλιστα επανεστάτησαν και, αφού κατέλαβαν τό κάστρο, έδιωξαν από τό νησί τους Φράγκους. Όμως ο Μάρκος Β΄, με στόλο από 16 γαλέρες και στρατιωτική δύναμη τήν κατέστειλε και διέταξε νά θανατωθεΐ με πνιγμό ο άρχηγός της πού ήταν κάποιος όρθόδοξος μοναχός. Οί επιτυχίες των Βυζαντινών συνεχίζονταν με τους κατάλληλους χειρισμούς του αυτοκράτορα Μιχαήλ, μία από τίς όποιες ήταν και ή συνεργασία του με τον ίππότη της Καρύστου Λικάριο πού ήθελε νά βλάψει τους συμπατριώτες του Φράγκους γιατί τον είχάν ταπεινώσει. Η σταδιοδρομία του Λικάριου υπήρξε έκπληκτική, κυριολεκτικά μυθιστορηματική. Κατέλαβε μαζί με τους Βυζαντινούς ολόκληρη σχεδόν τήν Εύβοια και τά περισσότερα από τά νησιά του Αίγαίου πού περιήλθαν και πάλι στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Τό 1279 επιτέθηκε στη Σίφνο και τή Σέριφο, τίς λεηλάτησε και τίς άφαίρεσε από τους αθέεντες τους. Ο δούκας της Νάξου έχασε τότε και τήν Ίο, Σίκινο και Φολέγανδρο. Ο Λικάριος κατάφερε νά έλευθερώσει ένα μεγάλο μέρος του Αίγαίου από τους Φράγκους και εξακολούθησε για κάποιο διάστημα τή δράση του. Μετά έξασφανίζεται άπότομα από τό ιστορικό προσκήνιο χωρίς νά υπάρχουν πληροφορίες για τή μετέπειτα ζωή και τό τέλος του.

Τό 1296 ξέσπασε πόλεμος μεταξύ Βενετίας και Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η Βενετία, σύμφωνα με παλαιά τακτική της, έδωσε τότε έντολή στό βάϊλο της Χαλκίδας νά έξοπλίσει πλοΐα για τήν άσκηση πειρατείας και λεηλασιών στα έλληνικά νησιά. Στην πειρατική αυτή έπιχείρηση έπηρεαν μέρος και οί πρώην Φράγκοι κυρίαρχοί τους πού ήθελαν νά τά ανακτήσουν. Στα έπτά χρόνια πού έκράτησε ο πόλεμος, τά νησιά και οί κάτοικοί τους έπαθαν μεγάλες καταστροφές. Ο βυζαντινός στόλος δέν ήταν σε θέση νά τά προασπίσει άποτελεσματικά και οί Φράγκοι άρχισαν νά τά καταλαμβάνουν ένα-ένα. Τό 1303 ή Βενετία υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με τον Έλληνα αυτοκράτορα. Μ΄ αυτήν επικυρώθηκαν στους κατακτητές τους τά νησιά Σαντορίνη, Θηρασία, Άμοργός, Κέα και Σέριφος. Οί τελευταίοι δέν άνεγνώρισαν πλέον τήν επικυριαρχία του δούκα της Νάξου, αλλά της Βενετίας πού ήταν ή άφορμή νά ανακαταλάβουν τίς κτήσεις τους, με άποτέλεσμα νά διασαλευθεΐ ή ένότητα στο Λατινικό Δουκάτο και νά γίνει έντονη ή πολιτική παρουσία της Δημοκρατίας του Άγίου Μάρκου στα πράγματα της περιοχής. Μεταξύ 1300-1307 (ή τά 1307, σύμφωνα με άλλη έκδοχή) κατέλαβαν τή Σίφνο, τήν Ίο και τήν Κύθνο οί Γιαννούλης Ντακορώνια, Μενέγο Σκιάβσ και Ότουλυ Γοζαδίνος αντίστοιχα. Στη συνθήκη του 1310, πού ρύθμισε όριστικά τίς

σχέσεις Βυζαντίου καί Βενετίας, δέν περιλαμβάνονταν ὅρος πού ἐπέτρεπε στή δεύτερη νά κρατήσῃ νησιά τὰ ὅποια εἶχαν κατακτηθεῖ στή διάρκεια τοῦ πολέμου, αὐτή ὅμως τὰ διετήρησε, πιθανότατα de facto. Μὲ τὴν ἴδια συνθήκη ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τὸ Αἶγατο ἦταν ὀριστική καί τὰ νησιά ἔμειναν ὑπὸ τοὺς Φράγκους δυνάστες τους καί τῆ βενετσιάνικη πολιτική ἐπιρροή. Ἄρχιζαν ὅμως τότε ἄλλες δύσκολες ὥρες, ὁ μέγας κίνδυνος τῶν Τούρκων, πού ἦταν κοινός τόσο γιὰ τοὺς Βενετούς, ὅσο καί γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς.

SIPHANO

IN VENETIA, per Francesco Nicolini MDCLVIII

DEL SIG PRINCIPE ALESSANDRO FARNESE, per l'Acquafortista Romano Felice di Venetia, General della Guerra delia corte d'Albanj ottomana

ΣΑΡΚΙΠΕΛΑΓΟ

Contatta: La Isola, Scogli Secchi, e Bassi Fondi
 Con i mari, golfi, seni, porti, città e castelli; nella forma.
 quasi ridono al tempio presente

OPERA: N. MARCO BOSCHINI. dedicato all'Attego accademico

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ DA COROGNA

Ο Ἰωάννης ἢ Γιαννούλης Ντακορώνια, πού τό ὄνομά του δείχνει ὅτι κατάγονταν ἀπό τήν Corogna τῆς Ἰσπανίας, ἀνήκε στό Τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ὄταν κατέλαβε τή Σίφνο ἀπεχώρησε ἀπό τό Τάγμα του καί ἀνεκήρυξε τόν ἑαυτό του ἐλεύθερο καί ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα. Ὁ δούκας τῆς Νάξου, πού θεωροῦσε δικό του τό νησί, ἀντέδρασε στίς ἐνέργειες τοῦ Γιαννούλη, ἀλλά φαίνεται χωρίς ἀποτέλεσμα. Ὁ Ντακορώνια πρέπει νά διέθετε ἰσχυρή στρατιωτική δύναμη στή Σίφνο, ἱκανή νά ἀντισταθεῖ στό δούκα Γουλιέλμο τῆς Νάξου, ἀλλά καί στόν διάδοχό του Νικόλα, οἱ ὅποιοι χαρακτηρίζονται στίς πηγές ὡς ἄνδρες τολμηροί καί ἐμπειροπόλεμοι. Εἶναι ἀκόμη πιθανόν νά εἶχε τήν ὑποστήριξη τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, μέ τό ὅποιο ἡ οἰκογένειά του ἐξακολούθησε νά ἔχει στενοῦς δεσμούς, ἀφοῦ ἀρκετά μέλη τῆς φέρονται ὡς ἱππότες του πού κατέλαβαν διακεκριμένες στρατιωτικές καί διοικητικές θέσεις.

Μετά τήν κατάληψη τῆς Σίφνου ὁ Ντακορώνια ἐφρόντισε ἀμέσως νά ἰσχυροποιήσῃ τήν ἀμυνά τῆς· περιτείχισε τήν πόλη τοῦ Κάστρου μέ ἰσχυρό τεῖχος (χρησιμοποιώντας καί θεμελιώσεις τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως), διεσφάλισε τίς πύλες, κατεσκεύασε μεγάλες στέρνες γιά τή συγκέντρωση νεροῦ καί ἔκανε διάφορα ἄλλα ὀχυρωματικά ἔργα, ὅπως τήν ἀνέγερση νέων πύργων καί τήν ἐπισκευή καί ἐνίσχυση τῶν παλαιῶν, προμαχῶνες κ.ἄ. Ἔτσι, ὅταν ὁ νέος δούκας τῆς Νάξου Νικόλας, ἀπεφάσισε τό 1323 νά ἀνακαταλάβει τίς παλαιές κτήσεις τοῦ δαυκάτου, πρᾶγμα πού ἐπέτυχε μερικῶς μέ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις, ἡ Σίφνος ἔμεινε καί πάλι ἔξω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία του προφανῶς γιατί ἦτον ἀπόρθητη. Οἱ Ντακορώνια ἀκολουθοῦσαν δική τους, ἀνεξάρτητη πολιτική, καί δέν ἀνεγνώριζαν οὔτε τήν ἐπικυριαρχία τῆς Βενετίας, μέ τήν ὁποία ὁμως διατηροῦσαν φιλικές σχέσεις. Καί ὁ

διάδοχος του Γιαννούλη Α', Otuly (Antonio) Ντακορώνια (1323-1363) εξακολούθησε την ίδια πολιτική.

Οι διαφορές μεταξύ των Φράγκων δυναστών των Κυκλάδων την εποχή αυτή είχαν ολέθριες συνέπειες για τα νησιά και τους κατοίκους τους, τόσο από τις έσωτερικές αυτές διαμάχες, όσο και από τη συνακόλουθη αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης των Τούρκων πειρατών, που είχαν εμφανισθεί στην περιοχή από το 1314 με άλλεπάλληλες επιδρομές, λεηλασίες και εξανδραποδισμούς χιλιάδων νησιωτών. Οι ιστορικές πηγές, τόσο βυζαντινές, όσο και βενετσιάνικες, μνημονεύουν καταστρεπτικές αποβάσεις Τούρκων στα νησιά γενικώς και ιδιαίτερα στην έδρα του δουκάτου, τη Νάξο. Από αυτήν και από τα νησιά που ήταν στη διακαιοσσία του, οι Τούρκοι είχαν εξανδραποδίσει 15.000 ανθρώπους στον καιρό του δούκα Νικόλα Α' Σανούδου (1323-1341). Αναφέρεται ότι το 1341 ο σατράπης του Αϊδινίου Ομάρ μπέης κατέβηκε με μεγάλο στόλο στο Αίγαίο, έληλάτησε τα νησιά και τα υποχρέωσε να του πληρώσουν έτησιο φόρο. Τον ίδιο αυτό χρόνο, ο δούκας της Νάξου, θέλοντας να διαδηλώσει ότι ήταν κύριος και της Σίφνου, την παρεχώρησε με πράξη του (20-7-1341) στον Βερτούκιο Γριμάνη. Το γεγονός φανεώνει ότι οι σχέσεις του με τους Ντακορώνια κατά την περίοδο αυτή πρέπει να ήταν ιδιαίτερα τεταμένες. Έν τούτοις οι τελευταίοι παρέμειναν άκλόνητοι στο κρατίδιό τους παρά τις αξιώσεις του Γριμάνη.

Τό 1348 η πανούκλα, που έμεινε γνωστή στη μεσαιωνική ιστορία σαν "μαυρος θάνατος", έθέρισε τη Μεσόγειο και ολόκληρη την ήπειρωτική Ευρώπη. Οι πληθυσμοί των ελληνικών παραλίων και των νησιών κυριολεκτικά απέδεκατίσθησαν. Στη συνέχεια ξέσπασε ο πόλεμος μεταξύ Βενετίας και Γένοβας, στον οποίο ο δούκας της Νάξου Ιωάννης Α' έπηγε με τό μέρος της πρώτης. Ποιά θέση έκράτησαν οι Ντακορώνια δεν είναι γνωστό. Τό 1354 γενοβέζικος στόλος από δεκαπέντε γαλέρες κατέλαβε τη Νάξο και ο δούκας μεταφέρθηκε αιχμάλωτος στη Γένοβα. Έλευθερώθηκε τον επόμενο χρόνο με τη συνθήκη ειρήνης που υπέγραψαν οι εμπόλεμοι και έγύρισε στη Νάξο. Είχε πλέον αντιληφθεί παλύ καλά ότι ήταν άμεση ανάγκη για ένότητα μεταξύ των ήγεμονικών οίκων των Κυκλάδων και έστρεψε την προσοχή του προς την κατεύθυνση αυτή.

Τό 1364 στον ήγεμονικό θρόνο της Σίφνου ανέβηκε ο Γιαννούλης Β' Ντακορώνια, ο οποίος τον επόμενο χρόνο έπεσκεύασε την άψιδωτή στοά της εισόδου του Κάστρου (της ονομαζόμενης Λότζας, από τό ίταλ. loggia) και σέ μαρμάρινη οκτάγωνη στήλη που υπεβάσταζε δύο άψιδες, ανέγραψε τό όνομά

του και τό έτος 1365. Ή στήλη αυτή ύπάρχει μέχρι σήμερα. Τό 1366 παντρεύτηκε τή Μαρία Πέτρου Ίουστινιάνη, του Οΐκου τής Κέας, ή οποία ήταν κυρία του 1/4 του νησιού. Για τό γάμο αυτό, μέ τόν όποιο οί Ντακαρώνια έμεγάλωναν τίς κτήσεις τους, χρειάσθηκε νά δοθεΐ ειδική παπική άδεια γιατί ό Γιαννούλη και ή Μαρία ήταν συγγενείς.

Ύστερα από τή δολοφονία του δούκα τής Νάξου (1383), στό δουκικό θρόνο ανέβηκε ό διοργανωτής της, ό Λομβαρδικής καταγωγής Φραγκίσκος Κρίσπος, τόν όποιο ή Βενετία ανεγνώρισε πρόθυμα γιατί θά υπηρετούσε τά συμφέροντά της. Τόν ανεγνώρισαν επίσης όλοι οί Λατινοί εύγενείς του Αίγαίου και ό δούκας τής Κρήτης. Οί Ντακορώνια, πού πάντοτε ύπερηφανεύονταν για τήν άνεξαρτησία τους, φαίνεται ότι τόν ανεγνώρισαν κιαυτοί, όχι όμως και τήν επικυριαρχία του στό νησί τους. Ή άνάρρηση στό θρόνο του δουκάτου τής Νάξου του Φρ.Κρίσπου είχε σαν συνέπεια τήν επίδειξη ιδιαιτέρου ένδιαφέροντος τής Βενετίας για τά νησιά των Κυκλάδων. Για τή διατήρηση των εκεί λατινικών καθεστώτων και τή δική της πολιτική έπιρροή στην περιοχή έστειλε σημαντικές ναυτικές δυνάμεις για τήν καταπολέμηση των πειρατών του σουλτάνου Βαγιαζίτ Α΄. Ή παρουσία των Βενετικών δυνάμεων στις Κυκλάδες έξυπηρετούσε βέβαια τά έμπορικά και πολιτικά συμφέροντα τής Γαληνοτάτης ή όποία έκτοτε έμφανίζεται προστάτις τής περιοχής.

Ό Γιαννούλης Β΄ Ντακορώνια απέβίωσε τό 1387 και τόν διαδέχθηκε ό Πέτρος Ντακορώνια, Κύριος τής Σίφνου και Κέας. Δέκα χρόνια άργότερα απέθανε και ό δούκας τής Νάξου Φραγκ. Κρίσπος, όποτε στό θρόνο ανέβηκε ό γιός του Τζιάκομο Α΄. Ό τελευταίος, μέ τή βοήθεια τής Βενετίας, έκλεισε τό 1403 εύνοϊκή συνθήκη μέ τό νέο σουλτάνο Σουλεϊμάν. Παρόλο τουτο οί τουρκικές πειρατικές έπιδρομές συνεχίζονταν άμείωτα στις Κυκλάδες και ή ζωή στά νησιά είχε περιέλθει σέ τραγική κατάσταση. Τό 1416 μάλιστα ό Μωάμεθ Α΄, όταν ό δούκας τής Νάξου παρέλειψε νά τόν χαιρετήσει στη Σμύρνη, έστειλε ισχυρό στόλο στις Κυκλάδες πού προξένησε φοβερές καταστροφές και άρπαξε πολλούς άνδρες από τήν Άνδρο, τή Μήλο και τήν Πάρο.

Ό Χριστόφορος Μπουοντελμόντι, μοναχός από τήν Φλωρεντία, πού περιηγήθηκε τότε τίς Κυκλάδες και έζησε από κοντά τίς δοκιμασίες των νησιωτών, έκανε τήν περιγραφή τής καταστάσεώς τους μέ τά πιό μελανά χρώματα. Στο έργο του μέ τόν τίτλο "Liber Insularum Archipelagi", πού

έστειλε μέ αφιέρωση του στον καρδινάλιο 'Ιορδάνη 'Ορσίνη, ύπάρχει καί κεφάλαιο γιά τή Σίφνο. Τό έργο του Μπουοντελμόντι έχει διασωθει μόνο σέ αντίγραφο, ένα δέ άπ' αυτά είναι καί τό εύρισκόμενο, μέ αριθμό 15, στή Συλλογή Κωδίκων του Dona dalle Rose του Δημοσίου Μουσείου Karger της Βενετίας, από τό όποιο σημειώνουμε τά περί Σίφνου. Οί κάτοικοι του νησιού, λέει ό Μπουοντελμόντι, ήταν σέ κατάσταση έξαθλιώσεως, ό δέ πληθυσμός του άποτελοϋνταν κυρίως από γυναίκες, όλες σχεδόν άνύπαντρες από τήν έλλειψη άνδρών. 'Ακολουθοϋσαν τό λατινικό δόγμα, άν καί άγνοοϋσαν έντελώς τά λατινικά στά όποια γίνονταν οί διάφορες τελετουργίες. 'Ο ήγεμόνας του νησιού διατηροϋσε στήν περιοχή του Πλατύ Γιαλού ώραιότατα κτήματα μέ κάθε λογής δένδρα. 'Εκει πλησίον ύπήρχαν έρείπια πόλεως, στά δέ 'Εξάμπελα άνυψώνονταν όμώνυμος πύργος (φρουκτωρία) καί οίκισμός πού τόν όνομάζει "Περάκαλαμ". Κοντά σέ ποταμό, πού τόν άποκαλεϊ Σεράλια, ύπήρχε ή πόλη Σίφνος, τό άρχαιο άστυ καί σημερινό Κάστρο. Στο κείμενο γιά τή Σίφνο, ό Μπουοντελμόντι έντάσσει καί χάρτη του νησιού στον όποιο σημειώνονται ή πόλη της Σίφνου, ό ποταμός Σεράλια, ό πύργος των 'Εξαμπέλων μέ παρακείμενη πηγή νεροϋ, τό λιμάνι Φάρος, ό Πλατύς Γιαλός καί ή νησίδα της Κιτριανής, στά δέ δυτικά λιμάνι μέ τό όνομα Σχενος. Τά στοιχεια αυτά του Μπουοντελμόντι είναι πολύτιμα γιά τήν έποχή στήν όποία αναφέρονται, είδικά γιά τά τοπωνύμια του νησιού, τήν πληροφορία πού ήδη αναφέραμε γιά τό άγαλμα του θεοϋ Πανός, αλλά καί τήν παράδοση είδηση γιά τή διεύλεση του άποστόλου Παύλου καί του συνόλου σχεδόν των 'Αποστόλων από τά Κυκλαδονήσια. 'Η τελευταία αυτή πληροφορία μπορεί νά άποδοθει σέ παράδοση πού έπικρατοϋσε στά νησιά γιά τόν τρόπο έκχριστιανισμού τους.

Γενικά ή έποχή στήν όποία αναφέρεται ό Φλωρεντινος μοναχός ύπήρξε έποχή τρόμου στά νησιά από τίς άλλεπάλληλες επίδρομές των Τούρκων. 'Επί δούκα 'Ιωάννη Β' της Νάξου (1418-1433) ή Βενετία έδειξε πάλι ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιά τήν περιοχή. Στίς συνθήκες μάλιστα πού συνομολόγησε μέ τούς σουλτάνους Μωάμεθ Α' καί Μουράτ Β' τό 1419 καί 1430, αντίστοιχα, έφρόντισε νά περιληφθει σ' αυτές όρος πώς τά νησιά έπρεπε νά άπαλλαγούν από φόρους καί ένοχλήσεις γιατί οί ήγεμόνες τους ήταν Βενετοί ύπήκοοι. 'Από πλευράς σουλτάνου έγινονταν ρητή δήλωση πώς αναγνωρίζονταν ως βενετσιάνικα τά νησιά Σαντορίνη, 'Ανάφη, Θηρασία, 'Αστυπάλεια, Θερμιά, 'Αμοργός, 'Ιος, Πάρος, Νάξος, Σϋρος, Μήλος, Σέριφος, Κέα, Σίφνος, Τήνος, Μύκονος καί 'Ανδρος. 'Αργότερα, πού ή Βενετία δέν ήταν σέ θέση νά

προσφέρει βοήθεια στους ηγεμόνες τῶν νησιῶν, τούς υπέδειξε νά προέλθουν σέ άπευθείας διαπραγματεύσεις μέ τό σουλτάνο, πρᾶγμα φαίνεται πώς έκαναν καί συμφώνησαν μαζί του νά τοῦ πληρώνουν φόρους. Στά 1434 ὅμως, ὁ ἀπό τό 1430 νέος ηγεμόνας τῆς Σίφνου Γιαννούλης Γ' Ντακορώνια ίσχυρίζονταν ὅτι ἦταν ανεξάρτητος κύριος τοῦ νησιοῦ καί· καυχιόταν ὅτι δέν ανεγνώριζε κανέναν σάν ἐπικυρίαρχό του. Πιθανόν γιατί τότε οἱ Τοῦρκοι εἶχαν περιπλακεῖ σέ πόλεμο στήν Οὐγγαρία καί εἶχαν στρέψει τήν προσοχή τους ἐκεῖ, στό δέ Αἰγαῖο ἐπικρατοῦσε ἡσυχία. Δέν ἐκράτησε ὅμως πολύ γιατί ξαναγύρισαν ἀκάθεκτοι. Οἱ ὀρδές τους ἄρχισαν νά καταλύσουν τά ἕνα μετά τό ἄλλο τά χριστιανικά κρατίδια τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τό δέ 1453 ἔπεσε καί ἡ Κωνσταντινούπολη. Οἱ δυνάστες τῶν Κυκλάδων ἔβλεπαν πλέον πολύ κοντά τους τόν κίνδυνο καί ὅτι μόνο ἡ Βενετία μποροῦσε νά τούς συμπαρασταθεῖ ἀποτελεσματικά, ἀκόμη καί ἐκεῖνοι πού μέχρι τότε ἐδήλωναν ανεξάρτητοι. Ἐζήτησαν λοιπόν τή συμπαράστασή της καί ἡ Γαληνοτάτη στή συνθήκη πού υπέγραψε τό 1454 μέ τόν Μωάμεθ Β' ἐφρόντισε νά περιληφθεῖ καί τό Δουκάτο τοῦ Αἰγαίου μέ ἀπαλλαγὴ του ἀπό "φόρο καί κάθε ὑπηρεσία", ἐνῶ ταυτόχρονα παρεχώρησε στό δούκα καί τούς ὑποτελεῖς του ηγεμόνες τῆ βενετσιάνικη ὑπηκοότητα. Ὁ Γιαννούλης Γ' Ντακορώνια τῆς Σίφνου, μπροστά στόν τουρκικό κίνδυνο, ἀναγκάσθηκε γά γίνει ὑποτελής τοῦ δούκα τῆς Νάξου καί νά ἀναγνωρίσει τήν ἐπικυριαρχία του, πρᾶγμα πού ὁ τελευταῖος ἐζητοῦσε ἀπό καιρά. Ἡ ἐνέργεια αὐτή τοῦ Ντακορώνια ἀνάγκασε τούς Γριμάνη νά σταματήσουν ὀριστικά τίς ἀξιώσεις τους ἐπὶ τῆς Σίφνου τήν ὁποία, ὅπως φαίνεται, δέν εἶχαν πάψει νά διεκδικοῦν. Τό 1454 ἀνέκυψε ἕνα ζήτημα πειρατείας γιά τό ὅποιο θεωρήθηκε ὅτι εἶχε σχέση ὁ ηγεμόνας τῆς Σίφνου. Τό ἐπεισόδιο ἐγινε ἀπό μία ἀρματωμένη φούστα ἡ ὁποία ἐλεηλάτησε στό Ἄρχιπέλαγος ἕνα καράβι πού μετέφερε ἐμπορεύματα ἐνός ἐμπόρου τῆς Θεσσαλονίκης καί ἦταν ἀξίας 1.200 δουκάτων. Μετεφέρθησαν στή Σίφνο καί ἐκεῖ ἐπουλήθηκε ἕνα μέρος τους. Ὁ Θεσσαλονικιός ἐμπορος ἔκανε διάβημα στό σουλτάνο καί κατάφερε νά ἐφαρμοσθοῦν ἀντίποινα σέ βάρος τῆς περιουσίας βενετῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἐκεῖ πρόξενος τῆς Βενετίας ἀναγκάσθηκε νά καταβάλει 1.200 δουκάτα τά ὅποια συγκέντρωσε ἀπό τούς βενετούς ἐμπόρους τῆς πόλεως. Ἡ βενετική διοίκηση τῆς Εὐβοίας διενήργησε ἀνακρίσεις καί ἔστειλε τό πόρισμά τους στή Γερουσία ἡ ὁποία ἀπεφάσισε νά τό γνωστοποιήσει στόν ηγεμόνα τῆς Σίφνου μέ τήν παρατήρηση ὅτι ἡ ἐνέργειά του εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή δημιουργία σοβαροῦ ζητήμα-

τος. Ἡ πληροφορία αὐτή, μολονότι ἀπὸ ἄλλες πηγές δέν προκύπτει ὅτι οἱ Ντακορώνια εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐξοπλίζον ἐστω καὶ ἐλαφρὰ σκάφη, ὀδηγεῖ στὴ σκέψη πὼς, πολὺ πιθανόν, νὰ πορίζονταν ἔσοδα ἀπὸ πειρατείες σὲ συνεργασία μὲ ἄλλους πού διεθέταν τὰ πλοῖα. Ἴσως μὲ τοὺς ἱπότες τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, πού ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴ Ρόδο καὶ ἀσκοῦσαν, ὅπως εἶναι διακριβωμένο, πειρατεία. Οἱ Ντακορώνια διατηροῦσαν ἀνέκαθεν σχέσεις μαζί τους, αὐτὴ δὲ τὴν ἐποχὴ δύο ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τους, ὁ Ἀντώνιος (πού εἶχε παντρευθεῖ τὴ Γιοναππα, κόρη τοῦ δούκα τῆς Νάξου Γουλιέλμου Β' Κρίσπου) ἦτον ἐγκατεστημένος στὴ Ρόδο καὶ ὁ Νικολός, ἦταν διοικητὴς τῆς ναυτικῆς βάσεως πού διατηροῦσε στὴ Νάξο τὸ Τάγμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (ἀργότερα, τὸ 1468 ἦταν διοικητὴς στὴ Νίσυρο).

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Γιαννούλη Γ', στὸν ἡγεμονικὸ θρόνο τῆς Σίφνου ἀνῆλθε ὁ γιὸς του Juillino (Guglielmo) τὸ ἔτος 1456. Τὸν ἴδιο χρόνο πάντρεψε τὴν ἀδελφή του Μαριέττα ἢ Μαρία μὲ τὸ Νικολό Β' Gozzadini τῆς Κέας. Τὸ γαμικὸ συμβόλαιον ἐγένε στίς 30 Σεπτεμβρίου στὴ Νάξο καὶ στὴ συνέχεια τὸ ζεῦγος ἐγκαταστάθηκε στὴ Σίφνο, κατὰ μίαν ἄποψη στὴ θέση ὅπου βρίσκεται σήμερα τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου θεολόγου τοῦ Μογκοῦ, σὲ γεροκατασκευασμένο πύργο. Ἡ ὑπόθεση στηρίζεται στὰ γεγονότα ὅτι ὁ Νικολό Gozzadini ἐτοποθέτησε ἐκεῖ τὸ οἰκόσημο τῆς οἰκογενείας του πού ἐδυνάστευε στὴν Κέα (στὴν ὁποία οἱ Ντακορώνια κατεῖχαν τὸ 1/4). Ὁ Juillino Ντακορώνια δέν ἐζήσῃε πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀνοδο του στὸ θρόνο. Διαισθανόμενος προφανῶς τὸ τέλος του μετεκάλεσε ἀπὸ τὴν Εὐβοία τὸν τοποθετημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Βενετίας "φανερὸ νοτάριο καὶ ὀρδυνάριο κριτὴ καὶ καντζελάριο τῆς Ἑγρίπας" θαδῖο Σερῖνη "υἱὸ τοῦ ποτέ ὑπερκάθαρου ἀφέντη Ἰωάννη Φραγκιάκου ἀπὸ τὴν Βενετίαν", γιὰ νὰ συντάξῃ τὴ διαθήκη του καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τίς ὑποθέσεις τοῦ Οἴκου του. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔγγραφα, μὲ χρονολογία 1462, Φεβρουαρίου 5, εἶναι δωρεὰ του πρὸς τὴν ἐκκλησίαν "τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Εὐαγγελίστρας, βαλμένης πλησίον τοῦ περιβολίου ἢ τοῦ κήπου" τῶν Ντακορώνια, τὴν ὁποία ἔκανε, ὅπως σημειώνεται στὸ ἔγγραφο "διὰ τὴν ψυχὴν μας καὶ διὰ νὰ ἔχη ὁ θεὸς εἰς ἐμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλεημοσύνην". Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1463 ἀπεβίωσε ὁ Juillino χωρὶς διαδόχον καὶ ἔμεινε Κυρία τῆς Σίφνου ἡ ἀδελφὴ του Μαριέττα, σύζυγος τοῦ Νικολό Gozzadini. Στίς 29 Ἰανουαρίου 1464 στὰ δουκικὸ παλάτι τῆς Νάξου ὁ δούκας Ἰάκωβος Κρίσπος μὲ διάταγμά του, πού συντάχθηκε ἐνώπιον τῶν ἐνδιαφερομένων, καὶ τοῦ Ἀγγελοῦ Γοζαδίνου,

ήγεμόνα θερμίων και Κέας, επεκύρωσε την ιδιότητα της Μαριέττας ως κληρονόμου των κτήσεων του Γιαννούλη Γ' Ντακορώνια και ανεγνώρισε την Μαριέττα και το σύζυγό της Νικολό Gozzadini κυρίου της Σίφνου με όλες τις δικαιοδοσίες και επιβραβεύσεις του νόμου και των φεουδαλικών συνηθειών. Άνελάμβανε ακόμη την υποχρέωση ο δούκας και οι διάδοχοί του να προστατεύουν το ζεύγος Μαριέττα και Nicolo Gozzadini από κάθε επιβουλή τρίτου που θα άμφισβητούσε τα δικαιώματά τους στη βαρωνία της Σίφνου. Στη συνέχεια ο Νικολό Gozzadini και η Μαριέττα έγκατεστάθησαν στο ήγεμονικό παλάτι του Κάστρου της Σίφνου. Τότε έτοποθέτησαν, επάνω από την όκτάγωνη μαρμάρινη στήλη των Ντακορώνια, το οικόσημό τους. Ήταν το οικόσημο των Gozzadini της Κέας μόνο που στο επάνω μέρος του υπήρχε πλέον γυναικεία μορφή με έκτεταμένα χέρια που έκρατούσαν ζωστήρα, σύμβολο προφανώς της συζυγικής σχέσεως του Gozzadini με την Madama της Σίφνου Μαριέττα. Είχε ακόμη τη χρονολογία MCCCC..., προφανώς 14(64), έτος αναγνωρίσεως του ως Κυρίου της Σίφνου, και τα γράμματα N(icolò) G(ozzadini). Η Μαριέττα ή Μαρία (όπως αναφέρεται σε άλλα έγγραφα), ως κληρονόμος των Da Corogna, ήταν η κυρία διακάτοχος της Σίφνου. Τουτό προκύπτει από επίσημο έγγραφο της 23ης Σεπτεμβρίου 1499 με το οποίο ο Νικολό Gozzadini ανακηρύσσει το γιό του Άγγελο διάδοχο και κληρονόμο του στη δυναστεία των θερμιών. Στο ίδιο έγγραφο αναγράφεται ότι, μετά τον θάνατο της μητέρας του Μαρίας, Κυρίας της Σίφνου, ο Άγγελος γίνεται Κύριος και του νησιού αυτού, σύμφωνα με τον φεουδαλικό νόμο και συνήθειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ GOZZADINI

Μετά τήν Ένωση τῶν Οἰκῶν Gozzadini καί Da Corogna ἡ ἔδρα τοῦ κρατιδίου μεταφέρθηκε στό Κάστρο τῆς Σίφνου, ὅπως καί αὐτή τῆς καθολικῆς ἐπισκοπῆς Κέας καί Θερμίων. Ἡ ἐποχὴ αὐτῆ τῆς ἀνόδου τοῦ Gozzadini στόν ἡγεμονικό θρόνο τῆς Σίφνου ἦταν πολύ δύσκολη γιά τίς Κυκλάδες. Ἀπό τό 1463 εἶχε ξεσπάσει ὁ πρῶτος βενετουρκικός πόλεμος, ἀπό τόν ὁποῖο ὅλα τά νησιά ἔπαθαν τότε τρομερές καταστροφές καί μεγάλη πληθυσμιακή μείωση, εἴτε ἀπό τοὺς τουρκικούς ἐξανδραποδισμούς, εἴτε ἀπό τήν ἐπάνδρωση μέ νησιῶτες ναῦτες τοῦ βενετσιάνικου στόλου. Ἀναφέρεται ὅτι τό 1470 ἡ Σίφνος εἶχε 1000 κατοίκους. Τήν πληροφορία παρέχει ὁ Giacomo Rizzardo στό χρονικό του γιά τήν ἄλωση τῆς Χαλκίδος ἀπό τοὺς Τούρκους. Ὁ τερματισμός τοῦ πολέμου τό 1479 ἀνεκούφισε τά νησιά καί ὁ δούκας τῆς Νάξου καί οἱ ὑποτελεῖς του ἡγεμόνες διεπραγματεύθησαν μέ τοὺς Τούρκους σάν Βενετσιάνοι. Ἡ σχετική συνθήκη ὑπογράφηκε τρία χρόνια ἀργότερα μέ τό σουλτάνο Βαγιαζίτ Β' καί ἀποτελοῦσε ἀνανέωση τῆς ὁμοίας πού εἶχε συναφθεῖ μέ τόν προκάτοχό του, ἡ ὁποία τά εἶχε ἀπαλλάξει ἀπό "φόρο καί κάθε ὑπηρεσία" (ἄσχετα ἂν ὁ ὄρος αὐτός παρέμεινε μόνο στά χαρτιά). Σύντομα ὁμως οἱ Τούρκοι πειρατές ξανάρχισαν τή δράση τους καί ὁ σουλτάνος τίς ἀπαιτήσεις γιά πληρωμὴ φόρων.

Ὅταν τό 1494 ἀπεβίωσε ὁ τυραννικός δούκας τῆς Νάξου Ἰωάννης, ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ δουκάτου, μέ ἀφορμὴ ὅτι τά παιδιά του ἦταν ἀνήλικα, ἐζήτησαν ἀπό τὴ Βενετία νά ἀναλάβει ἐκείνη τὴ διοίκησή τους, πρᾶγμα πού ἡ Γαληνοτάτη υἱοθέτησε πρόθυμα ὀρίζοντας δικούς τῆς διοικητές. Ἡ βενετσιάνικη διοίκηση τοῦ δουκάτου ὑπῆρξε πρᾶγματι εὐεργετική γιά τά νησιά, ἀφοῦ ὁ στόλος τῆς ἐξαφάνισε σύντομα τοὺς κουρσάρους ἀπό τίς θάλασσες καί ἡ ἀσφάλεια τῆς ναυσιπλοΐας ἐτόνωσε τό ἐμπόριο καί τήν οἰκονομία. Κράτησε ὁμως λίγο γιατί ἡ Βενετία ἀπεφάσισε τό 1500 νά

αποδώσει τό δουκάτο στον ἐνήλικο πλέον γιό του δούκα Φραντζέσκο. Ἡ μεταβίβαση αὐτή καί ἡ ἐπανάληψη, ἀπό τόν προηγούμενο χρόνο, τοῦ πολέμου μεταξύ Βενετίας-Τουρκίας, ἔφεραν καί πάλι τήν ἀναστάτωση στήν περιοχή. Παρά τή σύναψη εἰρήνης τό 1503 ἡ κατάσταση στίς Κυκλάδες ἐξακολούθησε νά εἶναι δύσκολη καί ἐπικίνδυνη ὀπό τή συνεχῆ παρουσία Τούρκων πειρατῶν.

Τό 1499, Σεπτεμβρίου 23, στό Κάστρο τῶν θερμίων, ὁ ἡγεμόνας θερμίων καί Σίφνου Nicolo Gozzadini, ἀνέδειξε τόν "προσφιλή του υἱό" Angeletto, σέ Κύριο - διάδοχο του τῶν θερμίων. Ἡ ἀναγνώριση αὐτή ἔγινε μέ ἐπίσημη τελετή καί σύμφωνα μέ τούς φεουδαλικούς νόμους ἐνώπιον τῶν εὐγενῶν, βασιάλων, λαοῦ καί πολιτῶν καί ἐπιβεβαιώθηκε μέ τήν ὑπογραφή σχετικοῦ ἐγγράφου. Στό ἐγγράφο αὐτό ἐκθειάζεται ἡ ἄριστη διαγωγή τοῦ Angeletto, ἡ ἀγάπη, ἡ πίστη καί ἡ ὑπακοή του πρός τούς γονεῖς του ἀπό παιδικῆς ἡλικίας, χαρίσματα τά ὅποια θέλησε νά ἀνταμείψει ὁ πατέρας του μέ ἐπίσημη χειραφέτηση. Τόν ἀνεκήρυξε λοιπόν διάδοχο του καί Κύριο τῶν θερμίων, οἱ δέ εὐγενεῖς καί ὁ λαός ἔδωσαν ὄρκο πίστεως καί ἀφοσιώσεως σ' αὐτόν. Τοῦ παρεχώρησε τήν κυριότητα τῶν θερμίων καί ὄλων τῶν ἐκτάσεων, φεουδῶν καί βαρωνιῶν πού ὑπῆρχαν στή Σίφνο καί στή Νάξο καί τό καστέλλο-πόρτο τῆς Σαντορίνης, τό λεγόμενο κοινῶς Πούντα. Ἡ κυριότητα ὄλων αὐτῶν τῶν ἐκτάσεων θά περιέρχονταν στον Angeletto, μετά τόν θάνατο τοῦ πατέρα του, ὁ ὅποιος μέχρι τότε θά ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι Διοικητής καί Κύριος. Ἐπίσης, μετά τόν θάνατο τῆς μητέρας του Μαρίας, Κυρίας τῆς Σίφνου, θά περιέρχονταν σ' αὐτόν καί τό νησί τῆς Σίφνου, ὀπότε θά ἦταν κύριος διακάτοχος Σίφνου καί θερμίων καί ἡγεμόνος τους. Στά ἀνωτέρω ἐσυμφώνησε καί ὁ Angeletto, ἐσημειώθηκε δέ στό ἐγγράφο καί ὄρος σύμφωνα μέ τόν ὀποιο, ὀποιο ἀπό τά δύο μέρη καταπατοῦσε τή συμφωνία, θά ἐπλήρωνε δύο χιλιάδες δουκάτα, χίλια στή Βενετική Δημοκρατία καί χίλια στον ἀντισημβαλλόμενο. Τό ἐγγράφο ὑπέγραψαν τά δύο μέρη καί οἱ μάρτυρες: Ἄγγελέττος τοῦ ἐξοχ. Κυρίου τῆς Κέας Ἰωάννου, ὁ αἶδσο. Vinceza βικάριος τῆς ἐπισκοπῆς θερμίων, ὁ κ. Aura Deto, καπετάνιος θερμίων, ὁ κ. Nicola di Cavali, φεουδάρχης θερμίων, ὁ κ. Zuan Bernado ἀπό τήν Κέα, ὁ πρωτοπαῖς θερμίων Νικόλαος καί ὁ Ἰωάννης de Cotrona, συντάκτης τοῦ ἐγγράφου καί δημῶσιος νοτῆριος καί καντσελλάριος τοῦ δούκα τοῦ Ἀρχιπελάγους.

Ὁ Angeletto Gozzadini διαδέχθηκε τόν πατέρα του Nicolo ὀταν ὁ τελευταῖος ἀπεβίωσε τό 1504. Σύντομα φαίνεται πῶς τόν ἀκολούθησε στήν ἄλλη ζωή καί ἡ σύζυγός του Μάρια, ὀπότε ὁ Angeletto ἔγινε Κύριος Σίφνου καί θερμίων. Οἱ πληροφορίες γιά τή Σίφνο κατά τήν ἐποχή αὐτή εἶναι

λίγες. Τόν Σεπτέμβριο του 1515 της επιτέθηκαν 22 τουρκικά πλοια, αλλά οι κάτοικοι απέκρουσαν την επίθεση με ήρωισμό. Ἀργότερα, τό 1521, αναφέρεται ότι πέντε πειρατικά πλοια την είχαν ως όρμητήριό τους. Τόν επόμενο χρόνο ο σουλτάνος κατέλαβε τή Ρόδο και οι Ἰππότες του Ἀγίου Ἰωάννου αναγκάσθηκαν νά την εγκαταλείψουν. Ἐκαναν προσπάθειες νά εγκατασταθοῦν στή Νάξο, όπου διατηροῦσαν ἀνεκαθεν μία ναυτική και στρατιωτική βάση, ἀλλά ο δούκας ἀρνήθηκε γιατί ἡ ἐγκατάστασή τους στό δουκάτο ἐγκυμονοῦσε κίνδυνο τουρκικῆς ἐπεμβάσεως και ἀπώλειας τῶν κτήσεών του. Ἀκολούθησε μία δεκαετία σχετικῆς ἡρεμίας στά νησιά μέχρι πού ἔκανε τήν ἐμφάνισή του σ' αὐτά (1532) ο Κούρτογλους, ἕνας ἀπό τούς χειρότερους πειρατές. Τόν ἴδιο χρόνο αναφέρεται ἡ παρουσία στή Σίφνο μπριγαντινιῶν τῶν Ἰπποτῶν πού ἀσκοῦσαν κατασκοπία. Ὁ δούκας τῆς Νάξου Ἰωάννης Δ' γιά νά ἀποφύγει τή λεηλασία τῶν νησιῶν του ἀναγκάσθηκε νά πληρώσει 30 ἀργυρά δουκάτα στόν Κούρτογλους, ο δέ Gozzadini τῆς Σίφνου 30 χρυσά δουκάτα, ποσόν τεράστιο γιά τίς δυνάμεις του.

Τό 1535, ὅταν ἐγινε γνωστό ὅτι ο Φραγκῖσκος Α' τῆς Γαλλίας και ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο μεγαλοπρεπῆς ὑπέγραψαν συνθήκη ἐμπορίας και ἐγκαταστάσεως ("διομολόγηση"), ο χριστιανικός κόσμος τῆς Εὐρώπης ἀπέμεινε ἐμβρόντητος ἀπό τήν ἀνίερη πράξη τοῦ Γάλλου ἡγεμόνα. Ὅλα τά χριστιανικά κράτη ἐχαρακτήρισαν τή συνθήκη "ὡς ἀνόσιον ἔνωση τῆς ἡμισελήνου μετά τοῦ κρίνου". Μετά τήν ὑπογραφή τῆς διομολογήσεως, πού στήν πραγματικότητα ἀποτελοῦσε συνθήκη συμμαχίας και φιλίας, ο Σουλεϊμάν ἀρχισε νά ἐτοιμάζεται γιά τήν ἐκδίωξη τῆς Βενετίας ἀπό τήν Ἀνατολή. Τό 1537 ἑκατό τουρκικά πλοια μέ ἐπικεφαλῆς τόν περιβόητο Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσσα, Ἕλληνα ἀρνησίθρησκο ἀπό τή Λέσβο προσπάθησαν νά καταλάβουν τήν Κέρκυρα, χωρίς ὁμως ἐπιτυχία. Κατά τήν ἐπιστροφή τοῦ στόλου ἀπό τό Ἰόνιο, ο Βαρβαρόσσα ἀπεφάσισε νά καταλάβει τίς μικρές Κυκλάδες. Ἦταν ἀρχές τοῦ χειμῶνα ὅταν ἡ μεγάλη ἐκεῖνη ναυτική δύναμη ἐπιτέθηκε πρῶτα στήν Πάρο, τήν ἐλεηλάτησε και τήν κατέστρεψε. Σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή πρῶτα κατέλαβε τά μικρά νησιά Σέριφο, Ἴο, Ἀνόφη και Ἀντίπαρο και ἀπό τήν τελευταία ἐπέρασε στήν Πάρο, όπου ἀπεβίβασε ἰσχυρές δυνάμεις γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀντιστάσεως πού πρόβαλε, ἡρωικά γιά ἄλλους, ἀπερίσκεπτα σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, ο ἡγεμόνας τῆς, κλεισμένος στό Κάστρο τοῦ Κεφάλου. Ὑστερα ἀπό πολιορκία μερικῶν ἡμερῶν ο Φράγκος δυνάστης ἀναγκάσθηκε νά παραδοθεῖ και νά ἐγκαταλείψει τό νησί και τούς κατοίκους στό ἔλεος τῶν Τούρκων. Ἀπό τούς 6000 Παριανούς οί γέροι ἐσφάχθηκαν, οί νέοι ἐδέθηκαν κωπηλάτες στίς

γαλέρες, οι γυναίκες αναγκάστηκαν να χορέψουν γυμνές στην ακρογιαλιά για να διαλέξουν ο Βαρβαρόσσας και οι αξιωματικοί τις ωραιότερες και τα παιδιά κατετάχθησαν στο σώμα των γενιτσάρων. Στη συνέχεια ο τουρκικός στόλος κατέπλευσε στη Νάξο, όπου ο δούκας και ο λαός είχαν ζητήσει καταφύγιο στην πόλη. Ο Μπαρμπαρόσσα, με άπεσταλμένο του, έζητησε την παράδοσή τους αν ήθελαν να αποφύγουν την καταστροφή. Ο δούκας προτίμησε την παράδοση και την επικυριαρχία του σουλτάνου, με ετήσιο φόρο 5000 δουκάτων, τα οποία μάλιστα προπλήρωσε για να κατευθάσει τον αντίπαλό του. Τον ίδιο δρόμο ακολούθησε και ο Nicolo Gozzadini, ηγεμόνας της Σίφνου από το 1534, προκειμένου να αποφύγει την καταστροφή και την απώλεια του κρατιδίου του. Συμφώνησε να γίνει ύποτελής του σουλτάνου με καταβολή ετήσιου φόρου 300 δουκάτων. Στη διετία 1537-1538 ο Μπαρμπαρόσσα κατέλυσε τη μία μετά την άλλη τις μικροηγεμονίες των Κυκλάδων εντάσσοντάς τις στο Οθωμανικό Κράτος. Με τη συνθήκη ειρήνης του 1540 η Βενετία κατάφερε να διατηρήσει από τα νησιά μόνο την Τήνο.

Ακολούθησαν τριάντα περίπου χρόνια σχετικής ήρεμίας στα νησιά και οι κάτοικοί τους μπόρεσαν να ασχοληθούν με τα ειρηνικά τους έργα. Ο Νικολό Γ' Gozzadini εξακολούθησε να ηγεμονεύει στη Σίφνο, Σίκινο και Φολέγανδρο πληρώνοντας κανονικά την ετήσια φορολογία του στο σουλτάνο, σύμφωνα με πληροφορία του 1553, διαμένοντας τον περισσότερο καιρό στη Νάξο. Αναφέρεται ότι το 1557 έζητησε τη βοήθεια της Γαλλίας για την οικονομική έκμετάλλευση του όρυκτου πλούτου της Σίφνου. Κατά μαρτυρία του 1563 η Σίφνος, όπως η Κέα και η Άνδρος, διοικείτο από δύο "έπιτρόπους", σύστημα το οποίο, μολοντί εμφανίζεται στις Κυκλάδες μετά την τουρκική κατάκτησή τους, πρέπει να υπήρχε από παλαιότερα, από την εποχή της Φραγκοκρατίας. Άλλωστε, με την τουρκική κατάκτηση δεν άνατράπηκε το φεουδαρχικό καθεστώς, αλλά εξακολούθησε να υπάρχει με τη διάκριση των κατοίκων σε κοινωνικές τάξεις και την ύποτελεια των χωρικών στους Φράγκους και στους φραγκικής καταγωγής γαιοκτήμονες των νησιών (τιμαριούχους). Φαίνεται όμως ότι τα πράγματα για τους τέως ισχυρούς δυνάστες είχαν αρχίσει να ακολουθούν άλλη πορεία. Υποτελεις πλέον του σουλτάνου ούτε την παλαιότερη αγγλη τους είχαν, ούτε έπιβολή στο έλληνικό στοιχείο, το οποίο είχε αρχίσει να άφυπνίζεται. Το 1565 άνέκυψε στην οίκογένεια των Gozzadini ένα σοβαρό ζήτημα. Ο σύζυγος της Τομάρ, θυγατέρας του Νικολό Γ', Θωμάς Ίουσιάνη, από τη Χίο, έπιζητούσε την άμεση μεταβίβαση σ' αυτόν του ηγεμονικού θρόνου της Σίφνου, ενώ ο πενθερός του του είχε

ύποσχεθεε ότι αυτό θά γίνονταν μετά τόν θάνατό του καί υπό τήν προϋπόθεση ότι θά συμφωνούσε καί ό έπικυρίαρχος σουλτάνος. 'Ο 'Ιουστινιάνη, πού φαίνεται ότι τόν παρακινούσαν οί 'Ιταλοί της Χίου, έξεβίαζε τά πράγματα βοηθούμενος από τή σύζυγό του Τομάρ καί από κατοίκους του νησιού πού τούς είχε προσεταιρισθεε. Τά γεγονότα είναι πιθανόν ότι είχαν πάρει διαστάσεις καί ό Νικολό Γ' βρέθηκε στην ανάγκη νά στείλει άνθρωπό του στην 'Υψηλή Πύλη καί νά ζητήσει τήν έκδοση φερμανιού για τήν κατοχύρωση των δικαιωμάτων του στον ήγεμονικό θρόνο της Σίφνου. "Έστειλε μάλιστα καί έγγραφο "των ραγιάδων της νήσου, ότι είναι εύχαριστημένοι έξ αυτού καί θέλουσιν αυτόν μπέγην" (διοικητή - ήγεμόνα τους), έγραφε διαταγή της 23 'Απριλίου 1565 του σουλτάνου προς τόν μπέη της Ρόδου μέ τήν όποία του ανέθετε τή διερεύνηση του ζητήματος καί αν πράγματι "είναι εύχαριστημένοι έξ αυτού (του Νικολό) καί δέν άδικουñται, ούδέ πιέζονται" οί "Έλληνες άπά τή διοίκησή του. 'Εσημείωνε πάντως ότι ό Νικολό Gozzadini έπλήρωνε κανονικά τίς φορολογικές του ύποχρεώσεις στην Πύλη. Τά γεγονάς ότι επικαλέσθηκε καί τή μαρτυρία "των ραγιάδων της νήσου" φανερώνει φυσικά τή μεγάλη φθορά του άλλοτε πανίσχυρου φεουδαλικού θεσμού του "ήγεμόνα", αλλά καί τή άνοδο του έλληνικού στοιχείου, τό όποιο, τόσο μέ τήν ανάμιξη του στά σχέδια του 'Ιουστινιάνη, όσο καί μέ τή συμπάραστασή του στον Gozzadini, φαίνεται ότι είχε άρχίσει νά γίνεται ύπολογίσιμη δύναμη.

Τόν έπόμενο χρόνο 1566 ό Νικολό Gozzadini, όπως καί οί λοιποί φόρου ύποτελεες στό σουλτάνο ήγεμόνες των Κυκλάδων, άπεμακρύνθησαν άπό τούς "θρόνους" τους άπό τόν Πιαλή καπουδάν πασά μέ άποτέλεσμα νά σβύσει, ύστερα άπό 359 άκριβώς χρόνια, ή Φραγκοκρατία στα νησιά. Στη συνέχεια ό σουλτάνος Σελίμ Β' έδωσε τό δουκάτο στον εύνοούμενό του 'Ιωσήφ Νάζη, έναν 'Εβραίο τυχοδιώκτη πού είχε διαπρέψει στην έμπορική καί οίκονομική ζωή της Κωνσταντινουπόλεως. 'Η Σίφνος καί άλλα ένδεκα νησιά, ή Νάξος, ή Πάρος, Άνδρος, θήρα, Μηλος, Σύρος, Κέα, Κύθνος, Σέριφος, 'Αμοργός καί 'Ιος, άπετέλεσαν τότε τό κρατίδιο του Νάζη μέ έδρα τή Νάξο. 'Ο 'Εβραίος "δούκας" δέν έγκαταστάθηκε, ούτε καν φαίνεται επισκέφθηκε, τό δουκάτο του, τό όποιο διοικούσε άπό τήν Κωνσταντινούπολη μέ άντιπρόσωπό του στη Νάξο τόν 'Ισπανό, έβραϊκής καταγωγής, ΦρανκΓσκο Κορονέλλο. 'Από τά είσοδήματα των νησιών ό Νάζης έπλήρωνε στην 'Υψηλή Πύλη έτήσιο φόρο 14000 δουκάτα. 'Η διοίκηση του Κορονέλλου στό νησί φαίνεται ότι ύπηρεξε δίκαιη προς τούς κατοίκους καί έντιμη προς τόν Νάζη, μολονότι οί Βενετοί, όπως καί οί τέως δυνάστες των Κυκλάδων, πού δέν έπαψαν ποτέ νά φροντίζουν για

τήν επάνοδό τους, τοῦ ἐδημιουργοῦσαν συνεχῶς προβλήματα μέ διαβολές καί μηχανοραφίες. Οἱ Βενετοί τόν ἤθελαν ὄργανό τους, ὅπως ἄλλοτε τοὺς δουκес, ἀλλά ὁ Κορονέλλος ἄσκησε τό ἔργο του μέ ἀξιοπρέπεια καί σωφροσύνη, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱησουΐτης ἱστορικός τοῦ δουκάτου Sauger. Μάλιστα τὰ ἔβαλε καί μέ τοὺς Βενετούς τῆς Τήνου, τό 1570, ἀλλά τελικά ἔπεσε στά χέρια τῶν ἐχθρῶν του καί μεταφέρθηκε στήν Κρήτη, ὅπου ἐφυλακίσθηκε. Τό 1571, κατά τήν ἀπουσία τοῦ Κορονέλλου ἀπό τή Νάξο, κατέπλευσε στίς Κυκλάδες ὁ βενετσιάνικος στόλος καί ἀπεκατέστησε τό δούκα Τζιάκομο ΙΕ', ἐνῶ ὁ Gozzadini βρῆκε τήν εὐκαιρία καί ξαναγύρισε στή Σίφνο. Σύντομα ὅμως ἀποφυλακίσθηκε ὁ Κορονέλλο καί μέ τή βοήθεια τοῦ Μαχμούτ πασᾶ ἀνακατέλαβε τή Νάξο καί τή διοίκηση τοῦ δουκάτου. Σ' αὐτήν παρέμεινε συνέχεια ὡς τό θάνατό τοῦ Νάζη τό 1579. Μετά τό θάνατο τοῦ τελευταίου ἐζήτησε ἀπό τό σουλτάνο νά τοῦ ἐπιτρέψει νά ἐγκατασταθεῖ στή Νάξο, αἴτημα πού ἔγινε δεκτό μέ τήν ἐκδοση σχετικοῦ φερμανιοῦ. Τά νησιά προσαρτήθηκαν τότε στό Τουρκικό Κράτος καί ἡ διοίκησή τους περιῆλθε σέ ἕναν σαντζάκμπεη καί ἕναν καδῆ.

Παρά τό γεγονός ὅμως ὅτι τό φραγκικό δουκάτο τῆς Νάξου εἶχε καταργηθεῖ ὀριστικά, μία ἀπό τίς παλαιές λατινικές δυναστείες τῶν Κυκλάδων, ἐκείνη τῶν Gozzadini, ἐξακολούθησε νά παραμένει στή Σίφνο μέ δικαιοδοσία στά νησιά Κύθνο, Κίμωλο, Φολέγανδρο, Σίκινο, Πολύαιγο καί Γύαρο πού ὅλα μαζί ἀποτελοῦσαν ξεχωριστό κρατίδιο. Βέβαια ἡ κατάσταση στό Αἴγατο ἦταν τότε συγκεχυμένη καί ξεκαθάρισε μέ τήν ὑπογραφή συνθήκης εἰρήνης τό 1573 μεταξύ Βενετίας καί Τουρκίας. Ὅμως ὁ Νικόλο Γ' Gozzadini ἐξακολούθησε νά παραμένει στό κρατίδιό του χωρίς νά εἶναι γνωστός ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἐπέτυχε τήν παραμονή του. Ἴσως μέ τή βοήθεια τοῦ πενθεροῦ του Gasparo Sirigo, τόν ὁποῖο ὁ Ἰωσήφ Νάζη εἶχε διορίσει διοικητή τῆς Σαντορίνης. Ὁ Νικόλο εἶχε παντρευθεῖ τήν κόρη του Barachia. Μετά τή λήξη τοῦ πολέμου, τό Τουρκικό κράτος ἀποβλέποντας στήν πληθυσμιακή ἀποκατάσταση τῶν νησιῶν καί τήν ἐμπέδωση τῆς ἀσφάλειας στόν ζωτικό ἐκεῖνο θαλάσσιο χῶρο, ἄρχισε νά ἐφαρμόζει ἕνα εὐρύ πρόγραμμα ἀνασυνοικισμού τῶν ἀραιοκατοικημένων ἢ ἔρημων νησιῶν. Ἔτσι στά 1577 Σίφνιοι φεύγουν ἀπό τό νησί τους καί ἀποικίζουν τήν ἔρημη τότε Φολέγανδρο. Δέν εἶναι διακριβωμένες οἱ συνθήκες καί οἱ προϋποθέσεις τοῦ ἀποικισμού ἐκείνου. Ἡ Φολέγανδρος βέβαια ἦταν τότε τμήμα τοῦ κρατιδίου τοῦ Gozzadini. Ἐν πάσει περιπτώσει φαίνεται πῶς ἡ Σίφνος δέν ἀντιμετώπιζε τότε πληθυσμιακό πρόβλημα ἀφοῦ μπόρεσε νά στείλει ἀποίκους στή Φολέγανδρο.

Τό 1589/1590 διαδέχθηκε τόν Νικόλο Γ' ό γιός του "Άγγελος Ε' Gozzadini. Πρίν όπό τό 1600 ό τελευταίος παντρεύθηκε τήν άρχοντοπούλα Μαρία Σομμαρίπα από τήν Άνδρο μέ τήν όποία απέκτησε τρεΐς γιούς. Ήγεμόνευσε ώς τό 1617, όποτε τό κρατίδιό του προσαρτήθηκε όριστικά στό Τουρκικό κρότος καί ό "Άγγελος έκδιώχθηκε από τή Σίφνο. Φαίνεται μάλιστα ότι έκινδύνευσε νά θανατωθεΐ από τόν καπουδάν πασά "έπειδή ήταν καθολικός, όπως καί οί πρόγονοί του άρχοντες θερμίων καί Κέας", μέσα στό όντικαθολικό μένος πού έπικρατούσε τότε στό Αίγαίο. Ό "Άγγελος Ε' βρήκε τότε καταφύγιο στή βενετσιάνικη Τήνο, όπου κατέφυγαν άργότερα καί τά γυναικεΐα μέλη τής οΐκογενείας του. Οί τρεΐς γιοί του βρίσκονταν στή Ρώμη γιατί έσπούδαζαν στό έλληνικό κολλέγιο του "Αγίου "Αθανασίου. Κατά μία μαρτυρία ό "Άγγελος μέ ένα νόθο γιό του επιδόθηκε στήν πειρατεΐα κατά τών Τούρκων· μέ δύο φελοΐκες, έπανδρωμένες μέ 35 ναΐτες ή κάθε μία καί μετεμφισμένοι σέ Τούρκους προξενούσαν στους τελευταίους σημαντικές ζημιές. "Υστερα από μία πειρατική έπιδρομή κατέφυγαν στήν Τήνο, όμως έκδιώχθηκαν από εκεί μέ βία γιατί ό ρετούρης του νησιού δέν ήθελε νά δημιουργηθεΐ ζήτημα από τούς Τούρκους. "Εστειλε μάλιστα καί τά γυναικεΐα μέλη τής οΐκογενείας Gozzadini στόν Χάνδακα από όπου μετεφέρθησαν στή Βενετία. Κατά τήν παραμονή τους στήν Τήνο οί γυναΐκες "έζησαν τίμια καί σάν κυρίες εύγενεις καί άριστοκράτισσες". Άλλά καί ό "Ιάκωβος Gozzadini, ένας από τούς τρεΐς γιούς του "Αγγελου Ε', μετά τήν άποφοΐτησή του από τό κολλέγιο τής Ρώμης (1623) έγινε καπετάνιος σέ παπική γαλέρα καί άργότερα όργάνωσε στολγικο πέντε γαλερών καί έπολέμησε τούς Τούρκους στό Αίγαίο καί στήν "Αφρική· έπιάστηκε μάλιστα καί αιχμάλωτος αλλά τελικά έλευθερώθηκε. Φαίνεται ότι τά θαλασσινά κατορθώματα του "Ιακώβου ύπήρξαν έντυπωσιακά γιατί στόν έλληνικό χώρο άκούγονταν δημοτικό τραγούδι ύμνητικό τών ήρωΐσμών του. Σύμφωνα μέ μαρτυρία ταΐ τέλους τής δεκαετίας 1620 ή σύζυγος του "Αγγελου Ε' Gozzadini καί άλλα μέλη τής οΐκογενείας του βρίσκονταν πάλι στή Σίφνο, όπως καί ό πρωτότοκος γιός του Νικόλο, πού μετά τήν άποφοΐτησή του από τό κολλέγιο, τό 1624, έγύρισε στήν πατρίδα του καί εργάσθηκε για ένα διάστημα ως καντζηλλιέρης του Κοινοΐ. Θά έχουμε όμως τήν εύκαιρία νά αναφερθοΐμε σταΐς Gozzadini καί παρακάτω, όχι ως δυναστών, αλλά ως πολιτών τής τουρκοκρατούμενης Σίφνου, για τήν όποία ή Φραγκοκρατία είχε πάρει οΐσιαστικό καί τυπικό τέλος τό 1617.

Τό έτος αυτό έγινε ή τυπική παύση τής "άρχης" τών Γοζαδίνων στό νησί. Ή ούσιαστική είχε πραγματοποιηθει σιγά-σιγά μέσα στό τελευταίο κυρίως τέταρτο τοῦ 16ου αιώνα καί όφείλονταν σέ ποικίλες κοσμοϊστορικές συγκυρίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

Ὁ Μάρκος Α' Σανοῦδο, ἔμπειρος στρατιωτικός καί ἰκανός διπλωμάτης, ὅπως ἀναφέρουν οἱ πηγές, μόλις κατέκτησε τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων, ἔριξε ὅλες τίς δυνάμεις του στή διοργάνωση καί διοίκησή τους. Ἐφαρμόζοντας τό γνωστό του σύστημα, τό φεουδαρχικό, ἀνεκήρυξε τόν ἑαυτό του Δούκα καί κυρίαρχό τους. Ἀφοῦ ξεχώρισε τό μερίδιό του (Νάξο, Πάρο, Ἀντίπαρο, Μήλο, Κίμωλο, Ἀμοργό, Ἴο, Κύθνο, Σίκινο, Σύρα καί Σίφνο) ἔκανόνισε τὰ νησιά-φέουδα τῶν συμπολεμιστῶν του πού εἶχαν διακριθεῖ στήν ἐπιχείρηση καταλήψεως, ὅπως καί τῶν ἄλλων τυχοδιωκτῶν συμπατριωτῶν του πού εἶχαν πάρει μέρος σ' αὐτήν. Ὅλοι ἔγιναν ὑποτελεῖς του. Στούς πρώην ἐλεύθερους γηγενεῖς παρεχώρησε τόσα δικαιώματα σέ κινητά καί ἀκίνητα, ὅσα ἄρμοζαν σέ δουλοπάροικους καί ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν καλύτερη οἰκονομική ἀπόδοσή τους. Εἶναι πολύ πιθανόν κάποιες μικρές ἰδιοκτησίες νά ἀφέθηκαν σέ ἐλάχιστους γηγενεῖς, εἴτε γιατί εἶχαν βοηθήσει στήν κατάκτηση, εἴτε γιατί εἶχαν θεωρηθεῖ χρήσιμοι στή διοίκηση τῶν νησιῶν τοῦ δουκάτου. Ὁ ἰσχυρισμός ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν Κυκλάδων, μετά τήν κατάκτησή τους ἀπό τοὺς Φράγκους, διετήρησαν, τόσο τίς ἰδιοκτησίες τους, ὅσο καί τό νομικό καθεστῶς τους, ἀληθεύει μόνο ὡς πρὸς τό δεύτερο σκέλος του. Πράγματι, τό νομικό καθεστῶς διατηρήθηκε, ὅμως σέ σημεῖο πού νά μὴ θίγονται βασικοὶ φεουδαλικοὶ κανόνες καί τὰ συμφέροντα τῶν δυναστῶν. Γιά τοὺς τελευταίους προεἶχε ἡ διαμόρφωση ἑνός Δικαίου πού θά καθόριζε τίς δικές τους σχέσεις γιατί, μολονότι Βενετοί, δέν μπορούσαν νά ἐφαρμόσουν τό βενετσιάνικο δίκαιο ἐπειδὴ εἶχαν ἀναγνωρίσει τήν ἐπικυριαρχία τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας Κωνσταντινουπόλεως καί, ἀργότερα, τοῦ Πριγκιπάτου τοῦ Μορέως. Φαίνεται λοιπόν ὅτι μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων κατέστρωσαν μία κοινὴ συμφωνία, πολύ πιθανόν γραπτὴ, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ φεουδαλικοῦ Δικαίου, τίς πραγματικὲς ἀνάγκες καί τίς ἐπιτόπιες συνθήκες τῆς ζωῆς. Βραδύτερα, ὅταν

συντάχθηκαν οι Άσσιζες της Ρωμανίας (1303-1330) απέδεχθησαν και αυτές, παράλληλα με τό Δίκαιο πού είχαν διαμορφώσει μέχρι τότε. Κατά τήν επίσημη τελετή περιβολής του αξιώματος του διαδόχου (investitura) πού έκανε στις 23 Σεπτεμβρίου 1499 ο ήγεμόνας Σίφνου και θερμίων Nicolo Gozzadini υπέρ του γιου του Άγγελέτου, γίνεται αναφορά (στό σχετικό συμβολαιογραφικό έγγραφο πού συντάχθηκε τήν ίδια ημέρα) στους νόμους και συνήθειες "dell Imperio di Romania". Ο όρος έχει τήν έννοια των Άσσιζων της Ρωμανίας και αυτές ακολούθησε ο δυνάστης για τή νομιμοποίηση του διαδόχου του Άγγελέτου στον ήγεμονικό θρόνο. Για τήν επίλυση των διαφορών μεταξύ Έλλήνων πιθανολογείται ότι, μέχρι τότε, ο δυνάστης εφαρμόζε τήν "άγαθή κρίση του" και τό Δίκαιο πού είχε διαμορφωθεί επιτόπια πριν από τήν κατάκτηση των νησιών, τό όποιο, προφανώς, περιείχε στοιχεία του βυζαντιακού δικαίου. Στις αρχές του 14ου αιώνα καθιερώθηκε ένας Κώδικας νόμων, αντίστοιχος με εκείνον πού εφαρμόσθηκε στην Κύπρο, προσαρμοσμένος όμως στις επικρατούσες συνήθειες των Κυκλάδων· οι νησιώτες του έδωσαν τό όνομα "Συνήθειαι". Παρά τήν ύπαρξη όμως του επίσημου Δικαίου, οι Έλληνες προτιμούσαν νά επιλύουν τίς διαφορές τους με τό σύστημα της διαιτησίας πού βασιζόνταν στό έθιμικό δίκαιο όπως είχε διαμορφωθεί πριν από τή φραγκική κατάκτηση.

Οι *κοινωνικές διακρίσεις*, στις όποιες στηρίζονταν τό φεουδαρχικό σύστημα, εφαρμόσθηκαν στη Σίφνο όπως και στα άλλα νησιά. Οι άρχοντες - ύποτελες των ήγεμόνων, λέγονταν "*λίζιοι*" ή "*βασάλοι*" (έμπιστοι άνθρωποι). Είχαν ύποχρέωση νά παρέχουν στρατιωτική ύπηρεσία επί όκτώ μηνες, ενώ τους υπόλοιπους τέσσερις παρέμεναν σπίτι τους πάντοτε όμως σε κατάσταση έτοιμότητας. Οι Έλληνες αποτελούσαν τους "*δουλοπάροικους*" πού καλλιεργούσαν τή γή και έφρόντιζαν τήν κτηνοτροφία. Οι ντόπιοι άγρότες ήταν οι "*δοῦλοι*" ή "*βιλλάνοι*". Αποτελούσαν κτήματα του ήγεμόνα ο όποιος μπορούσε νά διαθέτει κατά τήν έπιθυμία του, τόσο τους ίδιους όσο και τήν περιουσία τους. Ήταν ύποχρεωμένοι σε άγγαρες, δέν μπορούσαν νά φύγουν από τόν τόπο ή έστω νά μετακινηθούν, νά έμπορεύονται, νά συντάσσουν διαθήκη κλπ. Οι "*βασμοῦλοι*" ή "*γασμοῦλοι*" ήταν εκείνοι πού είχαν γεννηθεί από τήν ένωση Έλλήνων και Φράγκων και δέν ήταν δοῦλοι, ούτε άπελεύθεροι. Μπορούσαν νά αποκτήσουν κτήματα είτε από δωρεές, είτε με άγορά. Αν δέν τά διεθέταν με τή βούλησή τους, περιέρχονταν, μετά τό θάνατό τους, στον ήγεμόνα. Οι "*άπελεύθεροι*" ήταν δοῦλοι ή βασμοῦλοι πού άπελευθέρωνε ο Δούκας ή οι ήγεμόνες με τή συγκατάθεση του πρώτου. Είχαν

ύποχρέωση νά πληρώνουν κάθε χρόνο κάποιο χρηματικό ποσόν μαζί μέ τό επικυριαρχικό τέλος πού ήταν συνήθως ένα νεράντζι, ένα πορτοκάλι, μία δρνιθα κλπ. Στή διαθήκη του (29 Νοεμβρίου 1440) ό δυνάστης θερμίων Nicolo Gozzadini, σημείωνε: "... ό 'Ιωάννης Μαργνος καί ό Μιχάλης, οί ύπηρετες μου στή Σαντορίνη, νά ύπηρετούν τρία χρόνια τήν Κυρία τους (δηλ. τή σύζυγό του) καί μετά νά είναι έλεύθεροι καί φράνκοι=άπαλλαγμένοι· επίσης ό Νικόλας Σαρτάνο(;) καί ό Γιωργίτης όφείλουν νά παραμείνουν πλησίον τής Κυρίας τους έφ' όρου ζωής της καί μετά θάνατό της μένουν έλεύθεροι καί φράνκοι...".

Ό έγγονός του άνωτέρω, Nicolo Gozzadini, δυνάστης θερμίων καί Σίφνου, στήν πράξη άνακηρύξεως του γιου του 'Αγγελέτου ως διαδόχου του (1499), έγραφε ότι περιέρχονται στόν τελευταίο "τά φέουδα, ιδιοκτησίες, βαρωνίες στά νησιά, όπου γενικά καί άν εύρίσκονται ή εύρεθούν, τόσο τά κείμενα επί των θερμίων, όσο καί επί τής Σίφνου, καθώς καί όλα τά κτίσματα καί κτήματα πού εύρίσκονται σ' αυτά τά νησιά, αλλά καί στήν πόλη τής Νάξου ή στό Καστέλλο Πόρτο τής Σαντορίνης, τό έπιλεγόμενο Πούντα, μέ όλα τά έδάφη, *βιλλάνους καί βιλλάνες* ..." πού επίσης μεταβιβάζονταν μαζί μέ τά κτήματα. 'Ακόμη έδήλωνε ότι όλος ό κόσμος "*βασάλοι, ρορuli et cittadini*" των θερμίων έδωσαν όρκον πίστεως στόν μέλλοντα ήγεμόνα 'Αγγελέτο. Οί cittadini=άστοί, ήταν οί κάτοικοι των κωμοπόλεων πού δέν είχαν τίτλους εύγενείας. 'Αποτελοΰσαν όμως τά πιά δυναμικά στρώματα τής άστικής κοινωνίας, όπως οί έμποροι, οί ναυτικοί, οί βιοτέχνες, οί υπάλληλοι, οί νοτάριοι (συμβολαιογράφοι) καί άλλοι. Στήν ίδια τάξη περιλαμβάνονταν καί ό φτωχόκοσμος, ό πολός λαός (ρορuli) πού άποζοΰσαν από χειρωνακτικές έργασίες. Οί άστοί στή συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν Έλληνες όρθόδοξοι.

Γιά τή διοίκηση των κτήσεών τους οί ήγεμόνες είχαν τά εμπιστά τους πρόσωπα πού βέβαια δέν ήταν Έλληνες. Σέ κάθε ένα από αυτά καί άνάλογα μέ τό έργο πού έπιτελοΰσαν αντιστοιχοΰσε καί ένα αξίωμα. 'Ανώτερο από τά αξιώματα ήταν του "Γουβερναδόρου" (άπό τό governatore=κυβερνήτης, δικαιοκτής) καί ακολουθοΰσαν του "Μπαλη", τοποτηρητή ή έπιτρόπου του ήγεμόνος, του "Βικαρίου", του "Καπετάνιου", του "Καναβάρη" κ.ά. Για τούς αξιωματούχους στή Σίφνο των Da Corogna καί Gozzadini δέν υπάρχουν πληροφορίες. Πρέπει όμως νά θεωρηθεί βέβαιη ή ύπαρξή τους σ' αυτήν, τόσο για διοικητικούς, στρατιωτικούς κλπ. λόγους, όσο καί από τό γεγονός ότι στό θερμιά, δικαιοκτική περιφέρεια των Gozzadini, είναι γνωστός, τό 1499,

ὁ Aura Deto, καπετάνιος θερμίων. Οἱ βαθμοῦχοι καί τὰ διάφορα πρόσωπα πού τλαισίωναν τόν ἡγεμόνα, ξενόφερτα ἢ γεννημένα ἐπί τόπου, ἀποτελοῦσαν τήν ἐλίτ τοῦ νησιοῦ. Διέμεναν συνήθως σέ ὠραίες κατοικίες μέσα στό Κάστρο, εἶχαν εὐφορα κτήματα πού τούς παραχωροῦσε ὁ δυνάστης καί ἀπομυζοῦσαν τούς κόπους καί τόν ἰδρώτα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ χωρικοί καλλιεργοῦσαν τὰ κτήματα τῶν φεουδαρχῶν κατά τό σύστημα τῆς ἐντριτίας (κτήματα "τριτάρικα") σύμφωνα μέ τό ὅποιο τὰ καλλιεργοῦσαν μέ κόπους καί ἐξοδά τους καί ἀπέδιδαν στούς κυρίους τό ἕνα τρίτο ἀπό τὰ εἰσοδήματα. Οἱ φεουδάρχες ὅμως εὑρίσκαν πολλούς τρόπους γιά νά εἰσπράττουν περισσότερα, ὅπως ἡ ὑποχρέωση προσφοράς καί ἄλλων ὑπηρεσιῶν, ἀγγαρειῶν κλπ. Λίγοι ἀπό τούς χωρικούς εἶχαν κάποια προνόμια καί ἀπαλλαγὴ ἀπό τίς ἀγγαρεῖες· ἦταν οἱ προνομιοῦχοι. Ἐπίσης ἀπαλλόσσονταν οἱ ἱερωμένοι.

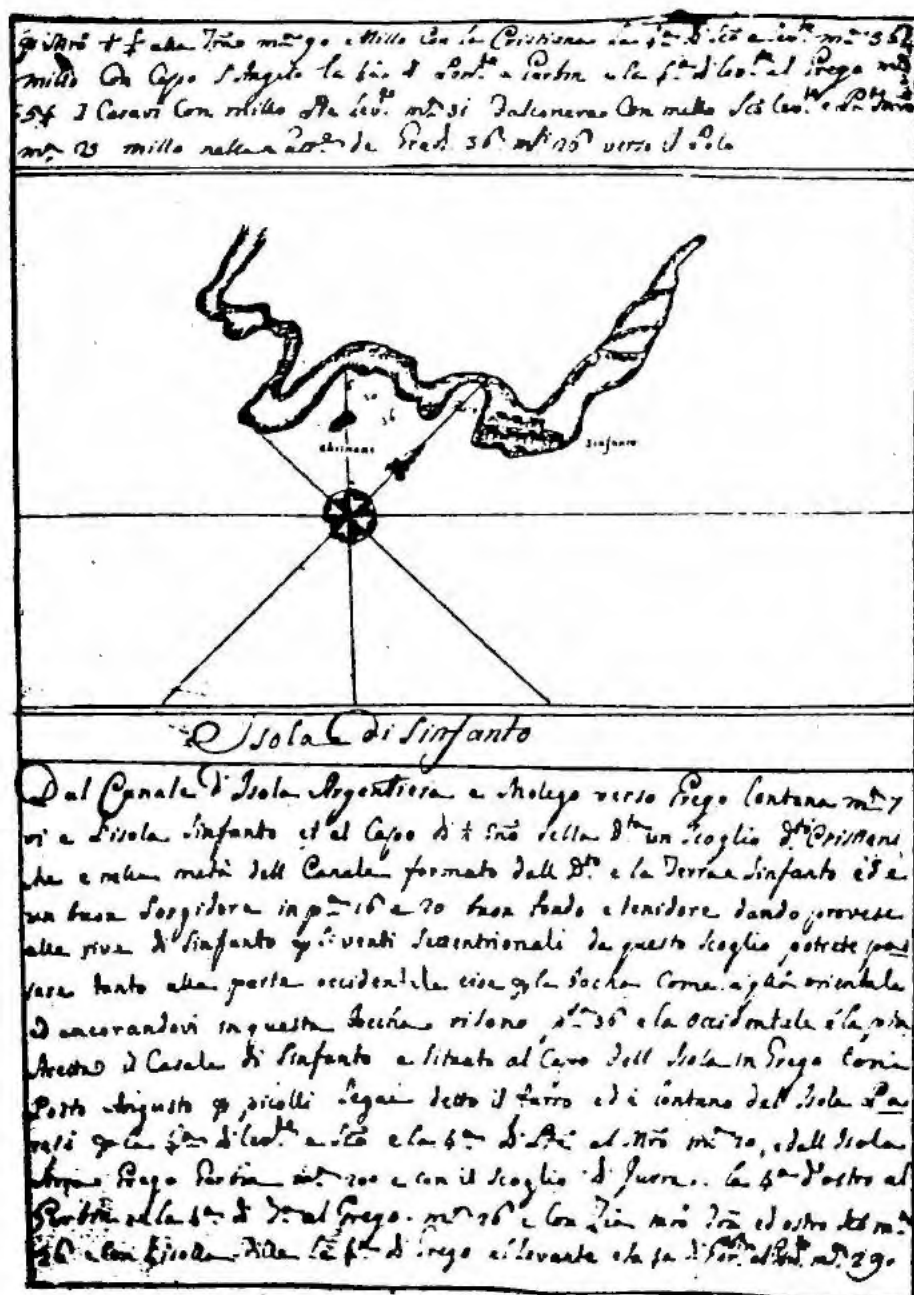
Βάση τῆς οἰκονομίας τῆς Σίφνου ἦταν ἡ γεωργία, ἡ κτηνοτροφία καί τὰ διάφορα ἐπεξεργασμένα προϊόντα τους. Οἱ δυνάστες, προκειμένου νά ἔχουν περισσότερα εἰσοδήματα, ἐφρόντιζαν ιδιαίτερα γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν καλλιεργειῶν στό νησί. Στά χρόνια τῆς ὕστερης Φραγκοκρατίας ἡ Σίφνος ἦταν ἕνα ἀπό τὰ καλύτερα καλλιεργούμενα νησιά. Οἱ δυνάστες, ἐκτός ἀπό τὰ κτήματά τους στά θερμιά, Κέα, Νάξο, Ἄνδρο καί Σαντορίνη, διατηροῦσαν καί στή Σίφνο ἀξιόλογες καί ἄριστα καλλιεργούμενες ἐκτάσεις. Ἀναφέρονται τὰ κτήματα τῶν Da Corogna στόν Πλατύ Γιαλό (ἀπό τόν BuondeiMonti), ὅπως καί ἐκεῖνα στό δρόμο πρὸς τοῦ Κοντοῦ, ὅπου διασώζεται μέχρι σήμερα τό τοπωνύμιο Ντακορώνια, καθώς καί στή θέση Κῆπος κοντά στή λατινική ἐκκλησία τῆς Παναγίας Εὐαγγελίστριας. Δημητριακά, ἀμπέλια, ὠποροφόρα, ἐλαιόδενδρα ἦταν οἱ βασικές καλλιέργειες. Ὑπῆρχε ἐπίσης παραγωγή μελιοῦ καί κεριοῦ καί ἀξιόλογη μεταξοσκωληκοτροφία. Τό βαμβάκι, τόσο στή Σίφνο, ὅσο καί στά ἄλλα νησιά τῆς δυναστείας, ἐκρατοῦσε σημαντική θέση στήν οἰκονομία. Ἀναφέρεται στίς πηγές ἡ κατάσχεση ἑνός πλοίου τοῦ Γιαννούλη Γ' Ντακαρώνια γεμάτο μέ ὑφάσματα γύρω στά 1433. Τό σιτάρι καί τό κριθάρι φαίνεται ὅτι δέν ἐπαρκοῦσε, γι' αὐτό γίνονταν μεγάλες εἰσαγωγές ἀπό τήν Κρήτη καί ἀπό ἄλλες περιοχές. Σέ ἐποχές ὅμως σιτοδείας οἱ δυνάστες δέν διέθεταν τίς εἰσαγόμενες ποσότητες γιά τίς ἐπιτόπιες ἀνάγκες, ἀλλά τίς μεταπωλοῦσαν πιό ἀκριβά ἄλλοῦ καί προσπορίζονταν τὰ ἔσοδα ἐνῶ ὁ λαός δυστυχοῦσε. Οἱ Da Corogna λέγεται ὅτι φιλοξενοῦσαν στή Σίφνο πολλούς πειρατές μέ ἀντάλλαγμα τῆ συμμετοχῆ τους στίς λεῖτες. Τό ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία καί οἱ ναυπηγικές ἐργασίες ἀποτελοῦσαν ἐπίσης σημαντικούς κλάδους τῆς οἰκονομίας τοῦ νησιοῦ. Οἱ Σίφνιοι ἀναφέρονται ὡς καλοί

ναυτικοί, γίνεται δέ λόγος, τό έτος 1437, για τόν ειδικευμένο σέ ναυπηγικές έργασίες Λαυρέντιο τόν Σίφνιο.

Τά δημογραφικά στοιχεία κατά τούς τρεις πρώτους αιώνες της Φραγκοκρατίας στη Σίφνο, είναι περίπου άνύπαρκτα. Η πληροφορία του BuondeiMonti ότι περί τό 1420 ό πληθυσμός του νησιού ήταν μειωμένος και τόν αποτελούσαν κυρίως γυναίκες, έμφανίζει μία τραγική εικόνα πού έρχεται σέ αντίθεση μέ τήν άποψη ότι οι δυνάστες των Κυκλάδων άκολούθησαν μετριοπαθή πολιτική έναντι των ύποδούλων. Πενήντα χρόνια άργότερα ή Σίφνος είχε 1000 κατοίκους. Οι στερήσεις, οι κακουχίες, αλλά και οι διάφορες έπιδημίες άπεδεκάτιζαν τόν πληθυσμό. Άρκετά άπό τά νησιά λέγεται πώς έρημώθηκαν πολλές φορές, τόσο άπό τά άνωτέρω δεινά, όσο και άπό τούς συνεχείς πολέμους και τίς χωρίς τέλος πειρατείες. Οι πολυάριθμοι πύργοι-βίγλες έπάνω στη Σίφνο, όπου ήμέρα και νύκτα οι βιγλάτορες παρακολουθούσαν τή θάλασσα και τόν έπερχόμενο άπό αυτήν κίνδυνο, φαίνεται πώς δέν αποτελούσαν πάντοτε ικανά μέσα άποφυγής του.

Για τήν πνευματική κατάσταση των Έλλήνων της Σίφνου δέν υπάρχουν επίσης πληροφορίες κατά τούς τρεις πρώτους αιώνες της Φραγκοκρατίας. Φαίνεται ότι αυτή περιορίζονταν στις όρθόδοξες θρησκευτικές έκδηλώσεις και στη μάθηση στοιχείων των έλληνικών γραμμάτων. Οι μέχρι σήμερα μάλιστα ιστορικές έρευνες δέν έφεραν στό φως ούτε νοταρίους (συμβολαιογράφους) στό νησί. Ο Jullino Da Corogna εκάλεσε νοτάριο άπό τήν Εύβοια για νά συντάξει τό 1462 διάφορα έπίσημα έγγραφα, οι δέ Gozzadini χρησιμοποιούσαν τούς νοτάριους της Νάξου. Άπό τόν 15ο αί. και μάλιστα μετά τήν άλωση της Κωνσταντινουπόλεως άπό τούς Τούρκους, ή εκπαίδευση των Έλλήνων φαίνεται ότι άκολούθησε νέους ρυθμούς. Πολλοί άπό τούς άνθρωπους των Γραμμάτων πού έγκατέλειψαν τότε άθρόα τήν πρωτεύουσα της τέως Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, λέγεται ότι βρήκαν καταφύγιο στα νησιά, και τή Σίφνο, όπου συνέχισαν τό έργο τους. Δέν άποκλείεται αυτοί νά συγκρότησαν και τά μαρτυρούμενα άργότερα "μικρά σχολεία" των έλληνικών γραμμάτων (για τά όποια θα γίνει λόγος πάρα κάτω). Σημαντικό ρόλο στην πνευματική αναβίπτιση και αναθάρρηση των σκλάβων Έλλήνων, διεδραμάτισε και τό Οικουμενικό Πατριαρχείο. Μέ τήν ανασύσταση των όρθοδόξων έπισκοπών και τήν άποστολή πατριαρχικών έξάρχων στα νησιά για τήν έγκαρδίωση των όρθοδόξων επνευσε ζωογόνος ό άνεμος της Όρθοδοξίας στό Αίγαίο. Οι Φράγκοι δυνάστες δέν ήταν πλέον σέ θέση νά ανακόψουν τή νέα πορεία των πραγμάτων ένώπιον μάλιστα και της έπερχόμενης τουρκικής άπειλης. Οι

πολιτικές και πολεμικές συγκυρίες δέν ἄργησαν νά φέρουν τόν ἀφανισμό τους. Ἡ ἀνάμνησή τους ἔμεινε στά ἐρείπια τῶν κάστρων τους στά νησιά καί σέ ὅσα ἀπέμειναν οἰκόσημά τους ἐντοιχιωμένα σέ ἀνάκτορα, πύλες, κατοικίες δημόσιες κρήνες κλπ. Τέτοια οἰκόσημα διεσώθησαν στή Σίφνο, τόσο τῶν δυναστῶν Da Corogna καί Gozzadini, ὅσο καί ἄλλων Φράγκων πού διεδραμάτισαν κάποιο ρόλλο κατά τή διάρκεια τῆς μακροχρόνιας κατοχῆς τοῦ νησιοῦ. Πολλά ἐπίσης ἐπώνυμα φράγκικα διετηρήθησαν ἐξελληνισμένα στούς ἐπόμενους αἰῶνες ἀπό τίς ἐπιγαμίες μεταξύ Ἑλλήνων καί Φράγκων.

«Σχεδιαγραφη και περιγραφη Σίφνου κατά τόν Κώδικα Cicogna» (ι. ι. Museo Korrer).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ.

Κατά τή μακρόχρονη περίοδο τής Φραγκοκρατίας (1207-1537) δέν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες γιά τή θρησκευτική ζωή καί τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση τής Σίφνου. Εἶναι γνωστό, γενικά, ὅτι ἡ Καθολική Ἐκκλησία ἐσπευσε ἀμέσως νά καθυποτάξει τοὺς ὀρθόδοξους τῶν περιοχῶν πού κατακτήθηκαν ἀπό τοὺς Φράγκους ὀπαδοὺς τῆς. Ἡ περίοδος ἐκείνη μάλιστα σκιάζεται ἀπὸ τὸ ἀγχος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος πού πρόσφατα εἶχε συντελεσθεῖ καί ἡ εὐκαιρία γιά τὸν πάπα ἦταν μοναδική. Ἔτσι, ἐπὶ Ἰννοκέντιου Γ΄, καταστρώθηκε ἀπὸ τή Σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ (Νοέμβριος 1215) ἓνα σύστημα διοικήσεως τῶν ὀρθοδόξων περιοχῶν πού εἶχαν κατακτηθεῖ ἀπὸ τοὺς Φράγκους, στόχος τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ ἐξουθένωση τῆς Ὀρθοδοξίας καί ἡ ἀφομοίωση τοῦ ποιμνίου τῆς ἀπὸ τὸν Καθολικισμό. Σύμφωνα μέ τὸ σχέδιο αὐτὸ ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τίς ἔδρες τους οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι καί ἀναρριχήθηκαν σ' αὐτές λατῖνοι, καθιερώθηκε ὁ θεσμός τοῦ Μεγάλου Πρωτοπαπᾶ γιά τή διοίκηση τῶν ὀρθοδόξων πού διορίζανταν κάθε τρία χρόνια ἀπὸ τὸ λατῖνο ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς, ἀφαιρέθηκε ἡ περιουσία τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκοπῶν καί ἐκκλησιῶν, ἀνέλαβαν οἱ λατῖνοι ἐπίσκοποι τήν ποιμαντική ἐπιστοασία τοῦ ὀρθοδόξου ποιμνίου καί ἐφαρμόσθηκε μιὰ σειρά ταπεινωτικῶν μέτρων πού ἀπέβλεπαν στή γενικότερη καταπίεση τῆς Ὀρθοδοξίας τήν ὁποία ἄρχισαν νά χαρακτηρίζουν "αἵρεση".

Ἡ Σίφνος φαίνεται ὅτι διετέλεσε ὑπὸ τὸν λατῖνο ἐπίσκοπο τῆς Μήλου ἀπὸ τήν ἐποχή πού τήν κατέλαβε ὁ Μάρκος Σανουδο μέχρι τὸ 1464, μέχρι δηλαδή τήν ἔνωση τῶν ἡγεμονικῶν Οἴκων Da Corogna καί Gozzadini. Λεπτομέρειες γιά τή θρησκευτική διαβίωση τῶν Σιφνίων καί τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση τοῦ νησιοῦ κατὰ τή 250χρονη αὐτὴ περίοδο δέν εἶναι γνωστές. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι, οὔτε πτοήθηκαν, οὔτε συνθηκολόγη-

σαν. Ἀντίθετα, μέ τήν ἀπομάκρυνσή τους ἀπό τό Κάστρο, ὅπου συγκεντρώθηκαν οἱ κάθε λογῆς λατίνοι ἔποικοι, καί τή συγκέντρωσή τους στά διάφορα χωριά, ἐπῆλθε σχεδόν αὐτόματα κοινωνικός διαχωρισμός: Ἕλληνες καί Φράγκοι, Ὀρθόδοξοι καί λατίνοι, ἡ δέ ἐφαρμογή ἀπό τούς κατακτητές τῶν φεουδαλικῶν νόμων καί συνηθειῶν, πού τούς μετέτρεψε σέ κτήματα τῶν κυρίων τους, συνετέλεσαν ἀποφασιστικά στήν ἀρραγῆ ἐνότητά τους καί τήν αὐστηρή προσήλωση στήν προαιώνια πίστη καί τό βυζαντινό παρελθόν τους. Τότε ἀκριβῶς σφυρηλατήθηκε καί μορφοποιήθηκε, μέσω τῆς θρησκείας, ἡ ἐθνική συνείδησή τους πού ἀπέτέλεσε τό προπύργιο ἀντιστάσεως στούς ξενόφερτους λατίνους ἐπιδρομεῖς.

Φαίνεται ὅμως ὅτι συνέτρεξαν καί ἄλλοι, πολιτικοί κυρίως λόγοι, τούς ὁποίους ἐκμεταλλεύθηκαν κατάλληλα, ὅπως ἡ συνετή ἀνεξιθρησκεία πού ἔδειξε ὁ Μάρκος Α΄ Σανουῦδο, ἡ ἀνακατάληψη τό 1261 τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Ἕλληνες καί οἱ περαιτέρω ἐπιτυχίες τῶν τελευταίων καί, λίγο ἀργότερα, ἡ ἀνεξάρτητη πολιτική τῶν Da Corogna πού δέν ἀνεγνώριζαν ἐπικυριάρχους κ.ἄ. Σύμφωνα μάλιστα μέ κάποια πληροφορία οἱ Da Corogna διατηροῦσαν στή Σίφνο γιά τίς θρησκευτικές τους ἀνάγκες μία *carrelania*, δηλαδή ναό καί ἱερέα πού συντηροῦσαν μέ δικά τους ἔξοδα. Εἶναι γι' αὐτό πολύ πιθανόν οἱ καθολικοί τοῦ νησιοῦ νά μὴν ἦταν πολυάριθμοι, ἀντίθετα μέ τούς ὀρθοδόξους οἱ ὅποιοι εἶχαν τούς δικούς τους ναούς καί ἱερεῖς γιά τούς ὁποίους, ἀτυχῶς, δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες. Σέ τεμάχιο μαρμάρου μόνο, πού βρέθηκε στό ναό τῶν Ἁγίων Σώζοντος καί Φανουρίου τῆς Ἀπολλωνίας, ἀναγράφεται ἔτος 1326 ἢ 1327 καί τό ὄνομα κάποιου ἱερωμένου Νικοδήμου. Τόν ἐπόμενο ὅμως αἰῶνα, περί τό 1420, ἀναφέρεται ἀπό τόν Buondepomonti ὅτι στά νησί κυριαρχοῦσε ὁ καθολικισμός, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι, πού ὅλοι σχεδόν ἦταν γυναῖκες, ἀκολουθοῦσαν τό λατινικό δόγμα ἂν καί ἀγνοοῦσαν τελείως τή λατινική γλῶσσα στήν ὁποία διεξάγονταν ἡ λατρεία. Ἡ μοναδική αὐτή πληροφορία, πού δέν ἔγινε μέχρι σήμερα δυνατό νά διασταυρωθεῖ καί ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπό ἄλλες πηγές, δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπόλυτη. Τήν ἀξία της ἄλλωστε μειώνει τό γεγονός ὅτι στούς μετέπειτα χρόνους καί αἰῶνες ἡ Σίφνος εἶχε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της ἐλληνορθόδοξο.

Ὁ δυνάστης Σίφνου Jullino da Corogna λίγο πρὶν ἀπό τό θάνατά του (Δεκ. 1463) κατέλιπε, μέ συμβολαιογραφική πράξη τῆς 5 Φεβρουαρίου 1462, στήν ἐκκλησία τῆς ἁγίας Μαρίας Εὐαγγελίστριας "βαλμένης πλησίον τοῦ περιβολίου ἢ τοῦ Κήπου" του, ἀξιόλογη κτηματική περιουσία γιά τήν ψυχική του σωτηρία. Μέ τήν ἴδια πράξη ὀριζε ὅτι ἀπό τά εἰσοδήματα τῶν κτημάτων

ἐπιθυμοῦσε νά συντηροῦνται "ἓνα ἢ δύο ἱερωμένα πρόσωπα" μέ τήν ὑποχρέωση νά διατηροῦν τήν ἐκκλησία ὡς μοναστήρι καί νά εὐλογοῦν "τό ὄνομα τοῦ παντοκράτορος θεοῦ διά τήν ψυχὴν" του. Ἄν ἡ Αγία Μαρία τοῦ Κήπου λειτούργησε σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τοῦ δωρεοδότη εἶναι ἀγνωστο. Μεταγενέστερες πληροφορίες κατατάσσουν τήν ἐκκλησία καί τά ἀκίνητά της στήν κτηματική περιουσία τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Θερμίων-Σίφνου. Μετά τήν ἔνωση τῶν ἡγεμονικῶν Οἰκῶν Da Corogna καί Gozzadini, τό 1464, λέγεται ὅτι ἡ Σίφνος προσαρτήθηκε στή Λατινική Ἐπισκοπή Θερμίων, ἐγίνε μάλιστα καί ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς. Γνωστοί ἐπίσκοποι, ἀπό τήν ἐποχή τῆς προσαρτήσεως, ἀναφέρονται οἱ:

α) Νικόλαος, β) Πέτρος καί οἱ δύο μετά τό 1454, γ) Γομέτιος, πρῶ τοῦ 1498, δ) Γεώργιος Barotius ἢ Barozzi, μετά τό 1498 - πρό 1520, ε) Ἰωάννης Zotto ἀπό τό Benevento, ἀπό τό 1520, στ) Διονύσιος Ἑλληνας ἢ Zannettini 1529-1538, μετά ἐπίσκοπος Μυλοποτάμου Κρήτης, ζ) Κωνσταντῖνος Giustiniani ἀπό τή Χίο, 1540-1546 ὅποτε ἀπεβίωσε στή Ρώμη, η) Ἰωάννης de Caona, 1546 - ; , θ) Pietro Pitarcha, 1617-1622, ι) Χριστόφορος Καρλέττι, 1625-1634, ια) Ἰάκωβος Δελλαρόκα, 1634-1644 καί ιβ) Ἰωάννης Καμπονέσκο, 1644-1654.

Ποιά ὑπῆρξε ἡ δρᾶση τῶν ὀκτώ πρώτων ἐπισκόπων, ἂν διέμεναν ἢ ὄχι στήν ἔδρα τους κλπ. πληροφορίες γι' αὐτούς δέν εἶναι γνωστές, ἀντίθετα μέ τούς ὑπόλοιπους γιά τούς ὁποίους θά γίνε ἀναφορά στή συνέχεια.

Καθεδρικός ναός τῶν Λατίνων ἦταν ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος τῆς Πάντοβας, μέσα στό Κάστρο καί κοντά στό παλάτι τῶν ἡγεμόνων τοῦ νηιοῦ. Ἄλλες ἐκκλησίες τους ἦταν ἡ Παναγία Εὐαγγελίστρια, τοῦ Κήπου, πού ἤδη ἀναφέραμε, ἡ ἐκκλησία τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μέσα στό Κάστρο καί δύο ἐκκλησίες τιμημένες ἀπό ὄνομα τοῦ Ἁγίου Νικήτα, ἡ μία ἔξω ἀπό τό Κάστρο, στούς Μύλους, καί ἡ ἄλλη στό χωριό τοῦ Ἀρτεμώνα.

Γνωστές ἐκκλησίες τῶν ὀρθοδόξων στούς μετέπειτα χρόνους τῆς Φραγκακρατίας ὑπῆρξαν ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος (1462) ὁ Ἅγιος Δημήτριος (1462), ὁ Ἅγιος Γεώργιος στό Κ.Πετάλι (1546), ὁ ἀνώνυμος ναῖσκος στόν ἐξωτερικό περίβαλο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Βρύσης χρονολογούμενος στό 1554/5, ὁ Ἅγιος Νικόλαος Κάστρου (1566), ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος Ἀπολλωνίας (πρό 1587, μετόχι τοῦ θεολόγου Πάτμου), ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Βρυσιανῆς (πρό 1587), ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου Κάστρου (1593) κ.ἄ. πού δέν ἔχουν ἐπισημανθεῖ γιατί δέν ἔχει γίνε μέχρι σήμερα κτιριολογικός προσδιορισμός τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Σίφνου.

Μετά τό 1540 ἄρχισε ραγδαία μείωση τοῦ καθολικοῦ στοιχείου τοῦ νησιοῦ, εἴτε μέ τή φυγή ἀπό τό φόβο τῶν Τούρκων, εἴτε μέ τήν προσχώρηση στήν Ὁρθοδοξία γιά πολυποίκιλους λόγους. Στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. ὁ δυνάστης Ἄγγελος Gozzadini, ἐλλείπει καθολικοῦ ἱερέως, "ἐχρησιμοποίησεν ἐπί ἓν διάστημα τό ἐλληνικόν δόγμα", δύο μάλιστα ἀπό τά τρία ἀγόρια του ἐβαπτίσθησαν σύμφωνα μέ τό ὀρθόδοξο τυπικό, ὁ Νικόλαος, πού γεννήθηκε τό 1600 καί ὁ Ἰάκωβος, πού γεννήθηκε τό 1604. Ὁ τρίτος, ὁ Φραγκίσκος πού γεννήθηκε τό 1607, ὅταν ἐπρόκειτο νά εἰσαχθεῖ ἀπό ἐλληνικό κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ρώμης τό 1618 χρειάσθηκε εἰδική ἄδεια τοῦ πάπα γιατί ἦταν βαπτισμένος κατά τό καθολικό δόγμα, ἐνῶ, σύμφωνα μέ τόν κανονισμό τοῦ κολλεγίου, οἱ μαθητές ἔπρεπε νά ἦταν ἐλληνορθόδοξοι, ὅπως οἱ δύο μεγαλύτεροι ἀδελφοί του.

Ἀπό τίς ἀνωτέρω πληροφορίες προκύπτει ὅτι πολύ πρό τοῦ 1600 ἡ καθολική κοινότητα Σίφνου εἶχε περίπου διαλυθεῖ, ἀφοῦ δέν διέθετε οὔτε ἐφημέριο γιά τίς θρησκευτικές ἀνάγκες της, ὁ δέ καθολικός ἐπίσκοπος τοῦ νησιοῦ, ὅπως καί ὁ συνάδελφός του τῆς Μήλου, εἶχαν ἐγκαταλείψει ἔδρες καί ποιμνιο στήν τύχη τους περισσότερο ἀπό δεκαπέντε χρόνια φοβούμενοι διαβολές τῶν Ἑλλήνων στούς Τούρκους. Περί τό 1600, μέ ἐντολή τοῦ Βατικανοῦ, ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου ἀπέστειλε στή Μήλο καί τή Σίφνο τόν φρά Φραγκίσκο Ottumazi, ἡγούμενο τῆς μονῆς Εὐαγγελιστρίας Νάξου (καί μετά ἐπίσκοπο Μήλου) "νά φροντίση παντί τρόπῳ διὰ τήν ἀποκατάστασιν" τῶν καθολικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν δύο νησιῶν. Στή Σίφνο, ἔγραφε τό 1602 ὁ Ottumazi, "ἔκανα καί ἄλλας δαπάνας διὰ τήν ἀνάκτησιν τῆς ἐκκλησίας" ἡ ὁποία, προφανῶς, εἶχε καταπατηθεῖ καί διόρισε ἐφημέριο ἓναν δομινικανό πατέρα, τόν φρά Gioan Domenico Justiniano, γιατί ὁ ἄρχοντας Gozzadini δέν μπορούσε νά βρεῖ λατίνους ἱερεῖς. Σύμφωνα πάντα μέ τόν Ottumazi ἡ Σίφνος «κατοικεῖται ὀλόκληρος ἀπό Ἑλληνας καί εὐρίσκονται ἐκεῖ 20 οἰκογένειαι λατίνων... καί εἶναι πυκνοκατοικημένη».

Ἀντίθετα μέ τήν καθολική κοινότητα, ἡ πολυάνθρωπη Ἑλληνική εἶχε ἀναλάβει σημαντικά καί περάσει στήν ἀντεπίθεση. Κατά τή μακρόχρονη ὑποταγή της στούς Φράγκους ἦταν ἐπόμενο νά δημιουργηθεῖ ἄσβεστο μῖσος ἐναντίον τους πού τό διετήρησε ἀπό γενεά σέ γενεά. Ἡ μείωση τῆς δυνάμεως τῶν δυναστῶν καί ὁ παράλληλος ξεπεσμός τῆς καθολικῆς κοινότητος, τοὺς ἄνοιξε τό δρόμο γιά τήν ἀποκατάστασή τους. Ἄρχισαν νά ὑπηρετῶνται στίς οἰκονομικές διαδικασίες τοῦ τόπου, νά γίνονται κύρισι κτηματικῶν περιουσιῶν, νά ἀναπτύσσουν τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο, ἀκόμη καί νά

In Christi nomine. Anno Nativitatis eius 1456. Indictione 4 die 30 mensis septembris
 quia contractus et apparet nuptiarum esse celebratas inter respectablem Nicolaum
 filium primogenitum M^r Dⁿi Angelⁱ Gozadini Ferriniaris castre M^r et Ananⁱ
 Maicari quondam M^r Dⁿi Janu^m de Corogna sifani Dⁿi de conti p^resbatⁱ m^r d.
 Ferriniarum a parte viri s^r h^r p^rontis et a parte p^rontis de voluntate m^r Dⁿs
 rebus medⁱ Dⁿi Janu^m olim Dⁿi sifani et m^r Dⁿi Lullini de Corogna sifani
 p^resbatⁱ s^r h^r p^rontis et Dⁿs Verde de fratri^s s^r h^r p^rontis, mouerunt et quendam
 scripturam in sifano bombacino scripta, ut legitur p^resbatⁱ de sifano et
 Latine in sifano p^rima m^r s^r h^r p^rontis, et die 20 mensis Augusti in qua tenetur si de amice
 tractata nobili viro s^r Antonio de Corogna p^resbatⁱ m^r Dⁿi Angelⁱ circa p^resbatⁱ
 a me p^resbatⁱ s^r h^r p^rontis habitam in qua continentur conventiones et pacta cele-
 brata inter predictos p^resbatⁱ s^r h^r p^rontis et Dⁿa Verde p^resbatⁱ m^r Dⁿi nomine
 s^r h^r p^rontis et p^resbatⁱ m^r Dⁿi nomine dⁿi et s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis genero suo
 de p^resbatⁱ m^r Dⁿi quando eum uxore sua matrimonio ab eo habita se in nuptias
 quingentorum annis Venetorum et p^resbatⁱ m^r Dⁿi dⁿi et s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis
 ducatum mille quingentorum et viginti annos de e^m p^resbatⁱ m^r Dⁿi ducatum mille
 viginti annos ducatum centum viginti ad s^r h^r p^rontis p^resbatⁱ m^r Dⁿi summa
 ascendat ad quantitatem ducatum trium milium nomine dⁿi p^resbatⁱ m^r Dⁿi
 Colca vero s^r Antonio p^resbatⁱ de Corogna p^resbatⁱ m^r Dⁿi p^resbatⁱ m^r Dⁿi no-
 mine s^r h^r p^rontis m^r Dⁿi Ferriniarum p^resbatⁱ m^r Dⁿi Verde q^d de omnibus
 feudis s^r h^r p^rontis s^r h^r p^rontis Ferriniarum dabit s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis
 primogenito suo tam de rebus s^r h^r p^rontis s^r h^r p^rontis quam habet in quocumque loco
 que de aliis feudis q^d aliquo tempore s^r h^r p^rontis s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis
 s^r h^r p^rontis consignabit medietatem omnium s^r h^r p^rontis s^r h^r p^rontis et s^r h^r p^rontis quod

Αντίγραφο του γαμικού συμβολαίου (30 Σεπτ. 1456) μεταξύ Νικολού Β' Γοζαδίνου και
 Μαριέττας Ντακορώνια (Bologna, Biblioteca Comunale dell' arciginasio).

In nomine Amen Anno dñi Nativitatis 1499 die 23 men-
sis Septembris in Insula Beminiensi in Castro Loc. in
domo et habitacione mag. et potent. An. Nicolai de Gordini Bemini-
ensium et filiar. eius dñi. A tutti et singuli. Univer. salm. de lo
pate. In ho. rem. gnir. a. n. a. n. f. l. l. o. h. a. b. a. l. o. p. f. e. m. o. n. a. t. o. e. g. r. a. t. o.
e. s. p. r. e. c. i. o. u. a. b. l. e. p. a. e. n. t. e. Id. circo nos Nicolaus Gordinus Beminiensis
et filiar. eius dñi. f. e. m. o. n. a. t. o. e. m. a. n. i. f. e. s. t. o. c. o. n. t. r. a. c. t. u. d. e. c. o. n. s. i. d. e. r. a. n. d. o.
l. a. m. o. r. f. e. d. e. e. t. o. b. e. d. i. e. n. t. i. a. m. A. n. g. e. l. e. r. o. d. e. G. o. r. d. i. n. i. o. n. o. d. i. l. e. c. t. o. f. i. l. i. o.
e. l. q. u. a. l. c. o. n. t. i. n. u. a. m. e. t. e. h. a. d. i. m. o. n. i. t. r. a. s. u. e. r. o. n. o. i. c. o. m. e. f. a. c. t. o. b. u. o. n. i.
g. o. v. e. r. n. o. e. l. d. e. i. q. u. a. l. d. e. f. u. e. d. a. j. u. s. t. a. v. i. t. a. n. r. a. d. e. r. e. d. e. r. e.
e. t. h. e. r. e. d. i. t. a. r. t. u. e. t. i. n. i. f. e. u. d. d. o. m. i. n. i. j. b. e. n. e. f. i. c. e. e. t. s. o. l. e. U. n. i. v. e. r. s. a. l. m. e. n. t. e.
d. o. u. e. t. e. a. b. o. m. e. a. n. o. e. t. h. o. u. a. r. f. e. p. o. d. e. r. e. u. t. t. i. s. s. o. l. a.
d. e. l. l. e. B. e. m. i. n. i. e. c. o. m. e. e. i. a. n. d. o. s. s. o. l. a. d. i. f. a. n. o. e. t. f. e. t. i. c. a. t. a. m. e. n. t. i.
- e. i. b. e. n. e. f. i. c. i. t. o. u. a. n. o. a. l. l. e. s. s. o. l. e. e. t. f. i. c. t. a. d. i. n. j. u. r. i. a. e. i. a. n. d. i. o. l. a. t. o. n. e.
u. e. l. c. a. s. t. e. l. l. o. p. o. s. t. o. a. l. l. e. s. s. o. l. a. d. e. t. a. n. t. i. n. i. d. i. f. e. n. t. a. c. o. n. t. u. e. t. t. e. b. e. m. i. n. i. j.
V. i. l. l. a. n. i. e. t. V. i. l. l. a. n. e. e. i. s. e. i. s. o. n. t. u. t. t. e. f. i. e. r. a. z. o. n. e. e. t. f. u. r. i. d. i. c. i. o. n. A. r. o. n. d. a.
c. o. n. s. i. d. e. r. a. n. d. o. n. u. i. d. e. f. u. i. d. i. c. a. m. e. n. t. e. a. p. p. a. r. t. i. e. n. e. b. i. d. d. o. m. i. n. i. j.
b. e. n. e. f. e. u. d. a. l. e. s. p. u. b. l. i. c. e. p. u. b. l. i. c. e. a. l. d. d. n. A. n. g. e. l. e. r. o. c. o. m. e. u. e. r. o. e. t. l. e. g. i. m. o.
h. e. r. e. d. e. e. t. p. o. s. s. e. s. s. o. r. e. e. c. c. o. n. d. o. n. u. i. e. n. e. l. S. a. l. a. r. i. o. d. e. p. u. b. l. i. c. o. n. o.
d. e. l. l. e. f. e. m. i. n. i. e. d. a. p. o. m. e. n. t. a. p. r. o. u. i. a. t. o. e. t. n. o. m. e. d. e. l. s. s. o. f. a. n. t. o.
e. t. d. e. l. l. a. g. l. o. r. i. o. s. a. v. e. r. g. i. n. e. M. a. r. i. a. e. t. c. o. n. l. a. b. e. n. e. d. i. c. i. o. n. e. n. r. a. i. n. t. e. r. v. i. e. n. t. e.

Ἀντίγραφο γράμματος (23 Σεπτεμβρίου 1499) τοῦ δυνάστου Ν. Γοζαδίνου μετὰ τὸ ὅποιο ἀναγνωρίζεται ὁ γιὸς του Ἄγγελος, διάδοχος τοῦ θρόνου Σίφνου καὶ Θεσμίων (Bologna, Biblioteca Comunale).

:m:ccc:
 lxxiii:st
 :yandilo
 se:corou

Δυναστικά κ.ά. οικόσημα. Ἐνω σειρά τῶν Σανούδων, Σοράντων καί Γοζαδίνων.
 Στή μεσαία σειρά τῶν Ντακορώνια καί Γοζαδίνων καί ἡ ἐπιγραφή τοῦ Γιαννούλη στό
 Κάστρο. Τά τρία τελευταία δέν ἔχουν ἐξακριβωθεῖ ἀκόμη.

καλλιεργοῦν τά Γράμματα. Τό 1587 ὁ Ἰάκωβος Μηλοῦτης ἔδωσε τήν πληροφορία στό μεγάλο φιλέλληνα καί ἑλληνιστή Μαρτῖνο Κρούσιο ὅτι «στά Κυκλαδονήσια ὑπῆρχαν μικρά σχολεῖα στά ὁποῖα διδάσκονταν τά παιδιά ἀπό τό ψαλτήρι καί ἄλλα βιβλία γραφή καί ἀνάγνωσι καί σέ πολλά ἀπό αὐτά μάθαιναν παράλληλα καί τήν ἰταλική γλῶσσα, λόγω τοῦ ἐμπορίου μέ τή Βενετία». Ὁ Μηλοῦτης εἶχε γεννηθεῖ τό 1542 στήν Πάτμο, ἀλλά ἐμεγάλωσε στή Μήλο καί ἐγνώριζε καλά τί συνέβαινε σ' αὐτήν καί στά γύρω νησιά. Φαίνεται ὅτι καί στή Σίφνο λειτουργοῦσαν "μικρά σχολεῖα" γιατί αὐτή τήν ἐποχή παρατηρεῖται ἀξιόλογη πνευματική κίνηση στό νησί τό ὁποῖο διατηροῦσε στενές σχέσεις μέ τό διάσημο μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου θεολόγου τῆς Πάτμου. Τό τελευταῖο κατεῖχε σημαντική κτηματική περιουσία στή Σίφνο (ναούς, ἀμπελώνες, ἀγρούς) ἀπό δωρεές Σιφνίων. Γιά τή διαχείριση τῆς μετοχιακῆς του περιουσίας ἔστειλε ὁ θεολόγος στή Σίφνο "οἰκονόμο" μοναχό του, ὁ ὁποῖος προσέφερε ἀσφαλῶς καί πνευματικό ἔργο. Ἀρκετοί μάλιστα Σίφνιοι φαίνεται ὅτι ἦταν μοναχοί στό θεολόγο τῆς Πάτμου. Γνωστοί εἶναι ὁ Γεράσιμος, πού ἀπεβίωσε τό 1607 καί ὁ Ἰάκωβος πού διετέλεσε ἡγούμενος τῆς διασπορῆς αὐτῆς μονῆς τέσσερις φορές (τό 1596, 1609, 1610 καί τό 1631). Ἡ σημασία τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν μέ τήν Πάτμο εἶναι ἰδιαίτερη, γιατί τήν ἐποχή ἐκείνη ὁ λόγιος μοναχός καί ἡγούμενος Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ παρέδιδε στό θεολόγο μαθήματα ἑλληνικῆς φιλολογίας, τά ὁποῖα δέν ἀποκλείεται νά παρακολούθησαν καί Σίφνιοι. Συμβολαιογραφικό ἔγγραφο τῆς Σίφνου τῆς 27 Ἰουλίου 1587, μέ τό ὁποῖο ἡ κυρά Ἄννα τοῦ Ἀγγελέτου Καναβάρη καί ὁ σύζυγός της ἀφιέρωσαν κτήματα καί τό ναό τῆς Παναγίας Βρύσης Σίφνου στό θεολόγο Πάτμου, φανερώνει τό συντάκτη τοῦ ἐγγράμματος καί καλλιγράφο. Καί πρός ἄλλα διάσημα μοναστικά καί ἐκπαιδευτικά κέντρα, ὅπως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, κατευθύνονταν οἱ Σίφνιοι γιά ἀναζήτησι τῆς Παιδείας. Ὁ Ἱερεμίας τοῦ Ὁρφانوῦ ἐπῆγε ἐκεῖ γύρω στό 1600, στή μονή Σίμωνος Πέτρας, ὅπου «παιδιόθεν ἀνετράφην καί τό ἀγγελικόν σχῆμα ἠμφιασάμην καί τό τῆς ἱεροδιακονίας καί ἱερωσύνης χάρισματι ἐκοσμήθην» ἔγραφε ὁ ἴδιος τό 1629. Ἐπίσης, τήν ἴδια ἐποχή, ὁ Νικηφόρος Τρουλίδης, στό ἴδιο μοναστήρι καί ὁ ἱεροδιάκονος Μελέτιος στή Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννης, στήν ὁποία ἔδωρε τό 1632 χειρόγραφο Κώδικα "ὀνομαζόμενον θηκαρᾶς". Οἱ δύο πρῶτοι ὑπῆρξαν ἰδρυτές τῶν μικρῶν μοναστηριῶν Ἁγίου Ἀρτεμίου καί Ἁγίου Ἀντύπα τοῦ νησιοῦ τους, ὅπου τελικά ἐγκαταβίωσαν μέχρι τοῦ θανάτου τους (περί τό 1650) προσφέροντας στούς συμπατριῶτες τους μεγάλα ἔργα καί τήν ἀγιορεϊτική θεολογία τους. Γι' αὐτούς θά ἀναφερθοῦμε καί παρακάτω. Ἄλλη

πληροφορία, πού περιέχεται σέ έκθεση στοῦ 1650 τοῦ βικαρίου Σίφνου Μάρκου Πόλλα, ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ἦταν «*εὐγενεῖς καί ἀρκετά ἐξοικειωμένοι μέ το λατινικό δόγμα, δεδομένου ὅτι διετέλεσαν ἐπί διακόσια καί πλέον χρόνια ὑπό τήν κυριαρχίαν τῶν ἀρχόντων Γοζαδίνων, οἱ ὁποῖοι διετήρουν λατίνους ἱερεῖς καί διδασκάλους, ἀλλά μετά τήν ἀναχώρησιν ἐκείνων (Γοζαδίνων), σχεδόν ὅλοι ἐδῶ ἠπάσθησαν τό ἑλληνικόν δόγμα λόγω ἐλλείψεως λατίνων ἱερωμένων...*». Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία αὐτή ὁ πολιτισμένος καί εὐγενικός χαρακτήρας τῶν Σιφνίων ἦταν ἀποτέλεσμα μακρᾶς παιδείας ἀπό διδασκάλους πού διατηροῦσαν οἱ Γοζαδῖνοι. Τό πιό πιθανό εἶναι ὅτι οἱ Γοζαδῖνοι, ἂν διατηροῦσαν διδασκάλους, τούς χρησιμοποιοῦσαν γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν δικῶν τους παιδιῶν καί τῶν ἄλλων καθολικῶν. Δέν ἀποκλείεται κοντά σ' αὐτά νά μάθαιναν γράμματα καί μερικά ἑλληνόπουλα.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τά πολεμικά γεγονότα, συνέπεια τῶν ὁποίων ἦταν ἡ ὀριστική ἐκδίωξη τῶν Γοζαδίνων ἀπό τήν Σίφνο τό 1617, ὅπως καί ἡ πολεμική τῶν Ἑλλήνων, κατά τῶν φράγκικων οἰκογενειῶν, συνετέλεσαν ἀποτελεσματικά στήν ἐλαχιστοποίηση τοῦ ἀριθμοῦ τους. Τό 1624 δέν εἶχαν οὔτε τόν ἐπίσκοπό τους, οὔτε ἐφημέριο. Τρεῖς καθολικοί, καί οἱ τρεῖς τῆς δυναστικῆς οἰκογένειας τοῦ νησιοῦ, ὁ Νικόλαος Ἄντων. Γοζαδῖνος, ὁ Ζουάνες Ἄντων. Γοζαδῖνος καί ὁ Ἄνδριος Ἰούλιος Δελλαγραμμάτικας (γαμβρός τοῦ ἡγεμόνα Ἄγγελου Γοζαδίνου), ἔγραφαν στίς 10 Ἀπριλίου τοῦ ἴδιου χρόνου ὅτι «*ὁ διελθών ἀπό τη Σίφνο φρά Michel Sanuto, ἐκ Μάξου, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά βρεῖ πλοῖο προκειμένου νά μεταβεῖ γιά ὑποθέσεις του στή Ρώμη, εἶναι ἐκλεκτός ἄνθρωπος καί κληρικός κατάλληλος νά μᾶς ἐξυπηρετεῖ θρησκευτικῶς κατά διαστήματα, δεδομένου ὅτι ἡ Μάξος εἶναι πλησίον τῆς Σίφνου*». Ὁ ἀπό τό 1617 καθολικός ἐπίσκοπος Σίφνου εἶχε ἐγκαταλείψει τήν ἔδρα του. Στίς 29 Δεκεμβρίου 1621 βρίσκονταν στή Ρώμη ὅπου μέ ἀναφορά πρὸς τούς προϊσταμένους του περιέγραψε μέ μελανά χρώματα τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν ἐπισκοπική του περιφέρεια. Στή Σίφνο, ὅπου εἶχε παραμείνει τελευταία ἐπί δύο μῆνες «*κρυπτόμενος ἐξ αἰτίας τῶν Τούρκων καί τῶν σχισματικῶν*», ὑπῆρχαν μόνο τέσσερις οἰκογένειες καθολικῶν πού καί αὐτές ἀκολουθοῦσαν τό δόγμα τους κρυφά. Τήν κτηματική περιουσία τῆς ἐπισκοπῆς εἶχε «*στήν κατοχή καί τή νομή της*» ἡ σύζυγος τοῦ ἀρχοντα Ἄγγελέτου Gozzadini καί ζοῦσε μέ τά εἰσοδήματά της «*ἐπειδὴ ὁ ἀρχων αὐτός ἀπεγυμνώθη ἀπό ὅλα τά ἀγαθά του ὑπό τοῦ καπετάν - πασᾶ*». Ὅπως φαίνεται ἡ οἰκογένεια τοῦ Gozzadini βρίσκονταν ἀκόμη στή Σίφνο, ἀπό ὅπου μεταφέρθηκε ἀργότερα στήν Τήνο καί ἀπό ἐκεῖ στήν Κρήτη καί τή Βενετία.

Περί τό 1625 ή γενική πολιτική κατάσταση είχε βελτιωθει σέ ίκανοποιητικό βαθμό και τό Βατικανό, μέσω της νεοσύστατης οργανώσεως Propaganda Fide Sacra, ανέλαβε έντονη και συστηματική δράση προκειμένου νά τονώσει τό ήθικό τών καθολικών του κυκλαδικου χώρου και νά τούς συγκρατήσει στό δόγμα τους. Στη Σίφνο, ανέχθηκε μέν τήν άπουσία του έπισκόπου Καρλέττι, έτοποθέτησεν όμως δύο κληρικούς, οί όποιοι μέχρι τότε ύπηρετούσαν στην Άνδρο· τόν Χιώτη Giacomo della Rocca, ως γενικό βικάριο και τόν Άντριώτη Domenico della Grammatica, ως άποστολικό μισσιονάριο και βοηθό του πρώτου. Δύο κληρικοί σέ ένα αριθμητικά άσήμαντο ποίμνιο φυσικά περίτευαν. Όμως τούς είχε άνατεθει τό δύσκολο έργο, τόσο της διατηρήσεως του ελάχιστου ποιμνίου στον καθολικισμό, όσο και κυρίως της επιστροφής τών πολλών που είχαν άποσχισθει από αυτόν, αλλά και του προσηλυτισμού τών όρθοδόξων. Ο βικάριος della Rocca ανέπτυξε μεγάλη πράγματι δραστηριότητα. Μέ δικαστικούς άγώνες επέτυχε νά ανακαταλάβει τούς ναούς και τήν κτηματική περιουσία της Λατινικής Έπισκοπής και ήλθε σέ σύγκρουση μέ τόν Ιούλιο Δελλαγραμμάτικα, γαμβρά του Άγγελου Gozzadini, που είχε καταπατήσει και εκμεταλλεύονταν ναούς και περιουσία. Ο βοηθός του Domenico δέν του συμπαραστάθηκε τά δύο πρώτα χρόνια. Άντίθετα, είχε συμμαχήσει μέ τόν Ιούλιο Δελλαγραμμάτικα, που ήταν θετός του, και ίερουργούσε στους ναούς, που είχε καταλάβει ο τελευταίος, ως ιδιωτικός ιερέας του μέ σκοπό νά άναγκάσουν τόν della Rocca νά παραιτηθει. Ο della Rocca μέ άναφορές στην Άγία Προπαγάνδα περιέγραψε τά διατρέχοντα. Ο Domenico έπηρε διαταγή νά μεταβει στη Ρώμη και όταν έγύρισε στη Σίφνο ήταν συνεισμενός και πρόσφερε τίς ύπηρεσίες του στον della Rocca, ο όποιος, έν τώ μεταξύ, είχε άναπτύξει σημαντικό πνευματικό έργο· σ' αυτό περιλαμβάνονταν και Σχολείο, τό πρώτο γνωστό Σχολείο του νησιού, που έλειτούργησε κανονικά και με μεγάλο αριθμό μαθητών μέχρι τό 1634.

Οί δύο αυτοί κληρικοί, που διέθεταν μεγάλη μόρφωση, πρόσφεραν αξιόλογο πνευματικό και, ιδιαίτερα, εκπαιδευτικό έργο στό νησί. Άντιμετώπιζαν όμως πρόβλημα διαβιώσεως γιατί τά έσοδα από τήν εκκλησιαστική περιουσία ήταν άσήμαντα, οί δέ έπιχορηγήσεις του Βατικανου δέν έφθαναν ποτέ έγκαίρως. Τό 1634 τούς χρεωστούσε τό τελευταίο μισθούς από τό 1629 γεγονός που άνάγκασε τόν della Rocca νά συνάψει δάνεια τά όποια κατόπιν δέν ήταν σέ θέση νά έξοφλήσει. Έτσι, πριν από τόν Αύγουστο του 1634, άναγκάσθηκαν νά φύγουν από τή Σίφνο και νά επιστρέψουν στην Άνδρο, αφού

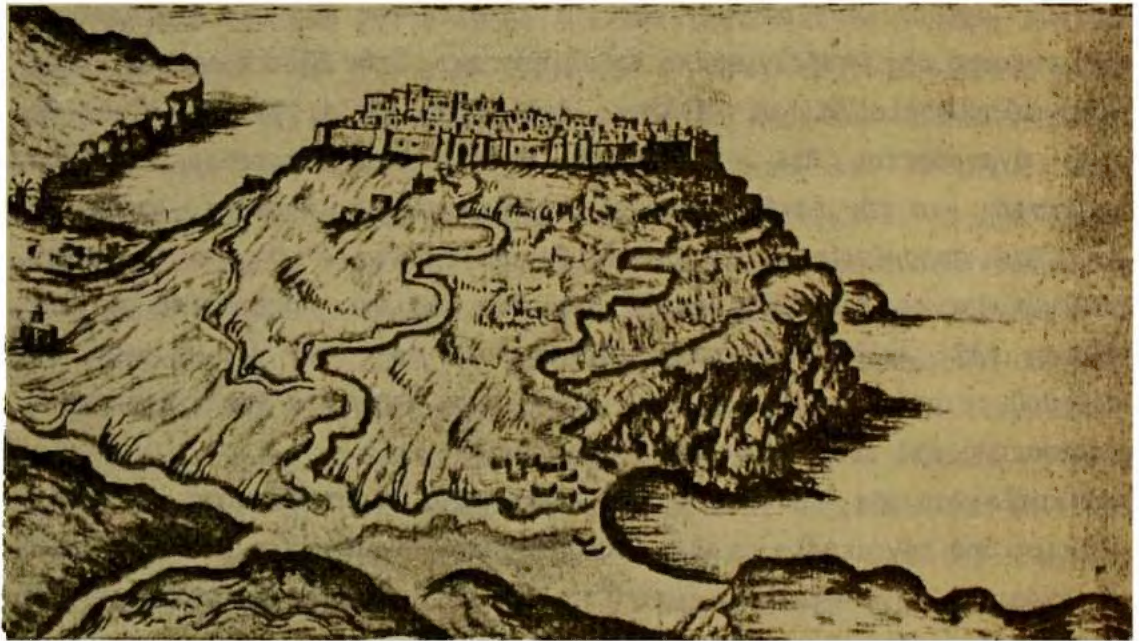
προηγουμένως ο della Rocca ανέθεσε, με μικρή άμοιβή, τήν πνευματική και έκκλησιαστική έξυπνότητα των λίγων καθολικών του νησιού· σέ έναν ιερέα από τή Σύρα, τόν δόν Μάρκο Πόλλα. 'Ο τελευταίος, πέρα από τά έκκλησιαστικά του καθήκοντα, δέν ήταν σέ θέση νά προσφέρει πνευματικό έργο γιατί δέν είχε κατάλληλη μόρφωση, όπως επίσης ο ίδιος. Τόν προηγούμενο όμως χρόνο ή 'Αγία Προπαγάνδα, στή συνεδρίασή της τής 12 'Απριλίου, είχε αποφασίσει τήν προαγωγή σέ επίσκοπους, του μόν Giacomo della Rocca θερμίων και Σίφνου, του δέ Domenico della Grammatica τής 'Ανδρου. 'Η χειροτονία τους έγινε τό 1634, αλλά ο della Rocca δέν έγκαταστάθηκε στήν έδρα του τής Σίφνου από τό φόβο των πιστωτών. 'Εγύρισε σ' αυτήν τό 1638 γιά ένα μικρό διάστημα, στή συνέχεια απουσίασε δύο χρόνια στή Ρώμη και τελικά απέβίωσε στή Σίφνο, στίς 10 'Απριλίου 1643 μέσα σέ φτώχεια και δυστυχία, όπως προκύπτει από μεγάλο αριθμό επιστολών του πρός τό Βατικανό. 'Ο μεγαλέμπορος Σίφνου Βασίλειος Λογοθέτης, ενώ δέν του συμπαραστάθηκε οίκονομικά όσο έδυστυχοῦσε ζωνταντός, έφρόντισε νά του κάνει μία ξεχωριστή κηδεία στήν οποία έπληραν μέρος, ντυμένοι μέ τά άμφια τους, και 51 όρθόδοξοι ιερείς!

Τόν della Rocca διαδέχθηκε στήν επίσκοπή Σίφνου και θερμίων ο Giouanni Camponesco, Φραγκισκανός μοναχός πού όμως δέν μπόρεσε ποτέ νά αναλάβει τά καθήκοντά του. Δύο φορές προσπάθησε νά ταξιδέψει γιά τήν έδρα του, αλλά και τίς δύο αναγκάστηκε νά επιστρέψει στήν 'Ιταλία, λόγω των πολεμικών κινδύνων στίς θάλασσες. Στήν μή έγκατάστασή του στήν επίσκοπή συνετέλεσε καταλυτικά ο μεγαλέμπορος Σίφνου Βασίλειος Λογοθέτης, όπως θά περιγράψουμε πιό κάτω. Τό 1654 ο Camponesco παραιτήθηκε από τήν επίσκοπή θερμίων και έγινε επίσκοπος τής Motuia, ή δέ επίσκοπή θερμίων καταργήθηκε και χωρίστηκε σέ δύο βικαριάτα, τής Σίφνου και τής Κέας και θερμίων.

'Η όρθοδοξία, αντίθετα, βρίσκονταν σέ μιá συνεχή άνθηση και έντονη δραστηριότητα από τό 1540 και έπειτα. 'Ανασύσταση τής αρχαίας επίσκοπής της δέν έγινε άμέσως, άλλ' έξακολούθησε νά έχει τήν έκκλησιαστική διοίκηση των πρωτοπαπάδων και των οίκονόμων πού δέν διορίζονταν πλέον από τόν καθολικό επίσκοπο του νησιού. Πρίν από τό 1612 είναι γνωστό ότι αποτέλασε "πατριαρχική έξαρχία" υπό τόν μεγάλο ρήτορα του Πατριαρχείου κύρ Μιχαήλ και τόν μεγάλο διοικητή κύρ Διαμαντή. Τό έτος αυτό ή πνευματική έπίσκεψη του νησιού περιήλθε στον Παροναξίας Νικηφόρο και άργότερα, πρό του 1629, στον άρχιεπίσκοπο Τζίας και θερμίων Νεκτάριο. Τό 1630 υπήρχαν στή Σίφνο "σαράντα περίπου ιερείς" κατά πληροφορία του βικαρίου della Grammatica, "όλοι σχεδόν άστοιχείωτοι και άγράμματοι" κατά

ἀποψή του. Ὁ μέγας αὐτός ἀριθμός ἱερέων καί ἡ ἀθρόα ἀνέγερση νέων ὀρθοδόξων ναῶν πού παρατηρεῖται αὐτῇ τῆν ἐποχῇ, φανερώνει τήν ἐντονή δραστηριότητα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Σίφνου παρά τό "ἀστοιχείωτο" τῶν ἱερέων τῆς. Ξεχωριστή βοήθεια προσέφεραν τότε καί οἱ "πνευματικοί" ἱερομόναχοι μέ ἐπικεφαλῆς τούς Σίφνιους ἀγιορεῖτες Ἱερεμία τοῦ Ὁρφانوῦ καί Νικηφόρο Τρουλίδη. Τό ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνα τῶν ὀρθοδόξων γίνεται ἀντιληπτά ἀργότερα. Τό 1657, σέ ἀναφορά τοῦ βικαρίου Βαρθολομαίου Πόλλα, πρὸς τό Βατικανό, σημειώνεται: «Υπάρχει μέγας ἀριθμός ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν· σχεδόν κάθε οἰκογένεια ἔχει τῆ δική της πού τήν διατηρεῖ μέ μεγάλο σεβασμό καί ὑποδειγματική καθαριότητα». Στήν ἴδια ἀναφορά, ἐκτός ἀπό τήν πληροφορία ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνέρχονταν σέ 4.000 καί εἶχαν 60 ἱερεῖς, ἀναγράφεται ὅτι οἱ Σίφνιοι «εἶναι πολύ θεοφοβούμενοι καί διακρίνονται γιά τήν ἐπιθυμία τους νά μαθαίνουν τήν ἀλήθεια, λατρεύουν τή συζήτηση, παραμένουν ὁμῶς ἀμετακίνητοι στίς ἀπόψεις τους γιά τίς πέντε διαφιλονικούμενες διαφορές μεταξύ τῶν δύο δογμάτων ἀναφορικά μέ τήν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μία ἀνοησία τους πού δέν ἐννοοῦν νά παραδεχθοῦν γιατί ἰσχυρίζονται πῶς αὐτά εἶναι ζητήματα θεμελιωμένα ἀπό τόν Δαμασκηνό καί τόν Ἅγιο Βασίλειο ...»

Ἡ κατίσχυση τῆς Ὁρθοδοξίας στή Σίφνο κατά τήν ἐποχῇ αὐτῇ φανερῶνεται, ἐκτός ἀπό τόν μέγας ἀριθμό ἐκκλησιῶν καί τόν πλούσιο διάκοσμό τους σέ ἀγιογραφικά ἔργα ἐπινύμων ἢ μή ἀγιογράφων, καί ἀπό τήν ἀνάδειξη τοῦ νησιοῦ σέ ἔδρα ἀρχιεπισκοπῆς τόν Αὐγούστο τοῦ 1646.

«Σχεδιαγράφημα τοῦ Κάστρου ἀπὸ τὸν Ραφαέλλε Μονάννι».

Μ Ε Ρ Ο Σ   Ε Β Δ Ο Μ Ο

Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

1. Οί νέες προϋποθέσεις καί ή άξιοποίησή τους.

Στήν όγδοντάχρονη περίοδο 1537-1617, κατά τήν όποία οί Gozzadini διετέλεσαν φόρου ύποτελες στό σουλτάνο, έλαβαν χώρα σπουδαιότατα γεγονότα (πολεμικά, πολιτικά, θρησκευτικά) πού μέ τόν θετικό ή άρνητικό έπηρεασμό τους στά έλληνικά πράγματα, συνετέλεσαν άποφασιστικά στήν ένδυνάμωση των Έλλήνων. Πρώτα-πρώτα ή περίοδος ειρήνης 1540-1566 έκανε τούς νησιώτες νά άναπνεύσουν άπό τά δεινά πού είχάν περάσει, νά ήρεμήσουν, νά άναλάβουν καί νά άσχοληθούν μέ τά ειρηνικά τους έργα. Παράλληλα όμως άρχισαν νά άντιλαμβάνονται τή βαθμιαία φθορά τής δυνάμεως του ήγεμόνα πού δέν ήταν πλέον άυτεξούσιος, αλλά ύποτελής στό Τουρκικό κράτος. Ή διατήρηση του φεουδαρχικού συστήματος τόν πρώτο καιρό τής τουρκοκρατίας, όχι μόνο στή Σίφνο πού έξακολούθησαν νά "ήγεμονεύουν" οί Gozzadini αλλά καί στά άλλα νησιά, ήταν μιá δικαιολογημένη συνέχιση τής διοικήσεως πού δέν ήταν δυνατό νά αλλάξει άυτόμάτως. Μέ τήν πάροδο όμως των χρόνων καί τήν άφύπνιση του λαού, ή κοινωνική δομή τής Σίφνου άρχισε νά έμφανίζει επικίνδυνα ρήγματα. Ή ήγεμόνας, έγκατεστημένος συνήθως στή Νάξο, δέν έκανε τίποτε άλλο παρά νά συγκεντρώνει έσοδα μέσω δύο έπιτρόπων του. Τό 1565 ή κατάσταση στή Σίφνο είχε γίνει έκρυθμη σέ σημείο πού νά άναγκασθεί νά προσφύγει στό σουλτάνο για τήν έπιβολή τής τάξεως. Τόν

επόμενο χρόνο οί Τουρκοί έδωξαν από τίς Κυκλάδες όλους τούς μικρογεμονίσκους καί τόν Nicolo Gozzadini από τή Σίφνο. Ή διοίκησή της, μαζί μέ άλλα νησιά, περιήλθε στόν Ίωσήφ Νάζη καί τόν έπίτροπο του τελευταίου Κορονέλλο, ό όποίος έκυβέρνησε "κατά τήν τάξιν τους" τούς νησιώτες καί μέ δικαιοσύνη. Τό 1570 βενετσιάνικος στόλος κατέπλευσε στίς Κυκλάδες μέ σκοπό τή συγκέντρωση ναυτών καί κωπηλατών. Οί αποβάσεις τους στή Νάξο, Πάρο, Άνδρο, Μύκονο καί Μήλο μέ άρπαγές, λεηλασίες καί βιαιοπραγίες έναντίον των κατοίκων, προκάλεσαν τήν άγανάκτηση των νησιωτών, ιδιαίτερα των Έλλήνων, καί τήν άναζωπύρωση του μίσους κατά της Γαληνοτάτης. Ή έπιστροφή τότε του Gozzadini στή Σίφνο καί ή παραμονή του, μέ έγκριση του Τουρκικού Κράτους καί μετά τήν άποκατάσταση των πραγμάτων, προξένησε άπογοήτευση στους Έλληνες της Σίφνου πού έξελίχθηκε σέ αντίδραση έναντίον του.

Ή καταναυμάχηση του τουρκικού από τόν ένωμένο χριστιανικό στόλο στή Ναύπακτο (7 Ήκτωβρίου 1571) υπό τόν Ίσπανό πρίγκιπα Δόν Χουάν, διέλυσε τήν ιδέα του άήττητου των Τούρκων στή θάλασσα, έφερε στό προσκήνιο μιá νέα χριστιανική δύναμη, τήν Ίσπανία, καί τό προμήνυμα της μελλοντικής άπελευθερώσεως των έλληνικών έδαφών. Τά κοσμογονικά έκεινα γεγονότα άνεπτέρωσαν τό ήθικό των Έλλήνων καί άσκησαν, όπως ήταν φυσικό, βαθύτατη επίδραση επάνω τους. Παράλληλα οί πατριαρχικοί έξαρχοι καί άγιοσταφίτες μοναχοί πού περιέρχονταν τά νησιά, εκήρυτταν τό άπαράδεκτο νά εΐναι οί Έλληνες υπόδουλοι σέ μιá φούχτα "σκυλόφραγκους", όπως καί τό άδιαίρετο όρθοδοξίας - έλληνισμού.

Ή σουλτάνος Μουράτ Γ΄ διέκρινε τήν ιδιαίτερη σημασία του ζωτικού νησιωτικού χώρου καί έλαβε σειρά μέτρων για τή συγκράτηση του όρθοδόξου πληθυσμού του. Μέ διάταγμα πού υπέγραψε τό 1580 παρεχώρησε στους νησιώτες προνόμια πού ίσοδυναμοΐσαν περίπου μέ καθεστώς άυτόνομίας. Τά προνόμια αυτά έπιβεβαιώθηκαν μέ άχταμέδες του 1629 καί 1646 παγιώνοντας τό καθεστώς διοικήσεως των νησιών πού καθιέρωνε: έλεύθερη άσκηση της λατρείας καί των έθίμων, έξασφάλιση της τιμής καί της περιουσίας, διάθεση της τελευταίας μέ διαθήκη καί άναγνώριση της έγκυρότητας των δικαιοπρακτικών έγγραφών, άπαλλαγή άριθμού προϊόντων από πληρωμή φόρου, διευθέτηση διαφορών «*από άνθρώπους έδικούς των ... κατά τές συνήθειές των εις εκείνα όπου ήθελαν κάμουν νά μήν ήμποροΐν οί κριτάδες νά τούς έμποδίσουν, αλλά νά τά στέργουν καί νά τά βεβαιώνουν*», «*νά πληρώνουν τό δέκατον από τά άμπέλια τους, περιβόλια τους καί χωράφια τους σπαρμένα καθώς εΐχαν τάξιν*

νά τά πληρώνουν», όπως και τά κεφαλοχάρατζα· σέ περίπτωση παρεκτροπής τών τουρκικῶν ἀρχῶν "νά παραπονοῦνται εἰς τήν ὑψηλοτάτην Πόρταν" μέ αὐτοπρόσωπη παράστασή τους κ.ἄ. Ἡ παραχώρηση τῶν προνομίων αὐτῶν ἐβοήθησε σημαντικά τούς Ἕλληνες οἱ ὅποιοι κατόρθωσαν μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων νά ἀποσπάσουν καί ἄλλα πολιτικά καί δικαστικά ὅμοια. Κατά πόσο καί ἀπό πότε ἀρχισαν νά ἐφαρμόζονται καί στή Σίφνο τά προνόμια αὐτά, ὅσο ἡγεμόνευαν οἱ Gozzadini, δέν εἶναι γνωστό. Ἡ διεκδίκησή τους πρέπει νά ἀρχισε σύντομα γιατί μετά τό 1617 ἡ διοργάνωση τῆς Κοινότητος ἐμφανίζεται περίπου ὀλοκληρωμένη, γεγονός πού προϋποθέτει μιᾶ προηγούμενη σημαντική ἐμπειρία στήν ἄσκηση τῶν κοινοτικῶν λειτουργιῶν.

Ἡ παραμονή τῶν Gozzadini στή Σίφνο δέν εἶχε φαίνεται πλέον ἰδιαίτερη σημασία καί ἐπίδραση. Ἡ παλαιά αἶγλη τους εἶχε κλονισθεῖ ἀνεπανόρθωτα. Στά μάτια τῶν Ἑλλήνων δέν ἦταν πάρα ἄπλοοι φεροεισπράκτορες τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Οἱ καθολικοί κάτοικοι, ἐνώπιον τῆς νέας καταστάσεως πραγμάτων, ἀρχισαν νά προσέρχονται ἀθρόα στήν Ὁρθοδοξία καί νά ἐξελληνίζονται. Ἀκόμη καί μέλη τῆς δυναστικῆς οἰκογενείας τοῦ νησιοῦ, ὅπως "ὁ παπά Ἀποστόλης Γοζανδίνος, οἰκονόμος Σίφνου" πού εἶναι γνωστός στό ἀξίωμα ἀπό τό 1587. Τά πολιτικά καί πολεμικά γεγονότα πού ἔλαβαν χώρα στά τέλη τοῦ 16ου καί ἀρχές τοῦ 17ου αἰ., ἔδωσαν μεγάλες εὐκαιρίες στούς νησιῶτες καί τούς Σιφνιούς πού τίς ἐκμεταλλεύθηκαν κατάλληλα ἀναπτύσσοντας ἔντονη ναυτιλιακή καί ἐμπορική δραστηριότητα. Ἦλθαν σέ στενότερες ἐπαφές μέ ἄλλους ἐλληνικούς καί εὐρωπαϊκούς τόπους, ἐγνώρισαν τίς ἀλλαγές πού εἶχαν ἐπέλθει μέ νέες μορφές καλλιέργειῶν, προϊόντων καί ἀνταλλαγῶν, ἀλλά καί τίς πολιτικές ἀνακατατάξεις στόν εὐρύτερο χῶρο. Ἡ κάθοδος στήν Ἀνατολική Μεσόγειο νέων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων (Γάλλων, Ἀγγλων, Ὀλλανδῶν, Γενσβέζων) ἄσκησε σημαντική ἐπίδραση στό ἐλληνικό νησιωτικό σύμπλεγμα. Ἡ διάδοξη ἐπειτα τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων στό μέτωπο τῆς Οὐγγαρίας κατά τόν πόλεμο μεταξύ Τούρκων καί τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορα Ροδόλφου Β' (πού ἐκράτησε ἀπό τό 1593-1606), εἶχε ἀναπτέρωσε τό ἠθικό τῶν λαῶν τοῦ Βαλκανικοῦ χῶρου πού εἶχαν ἀρχίσει νά πιστεύουν στήν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καί νά ὀργανώνουν τίς ἀντιδράσεις τους. Σχετική ἐπαναστατική κίνηση σημειώθηκε τότε καί στίς Κυκλάδες. Ἀναφέρεται ὅτι ἀντιπρόσωποι δεκαπέντε νησιῶν συγκεντρώθηκαν στή Νάξο τόν Αὐγούστο τοῦ 1595 σέ συνωμοτική σύσκεψη. Ἐπῆραν μάλιστα ἀπόφαση νά ἀποτινάξουν τόν τουρκικό ζυγό μέ τή βοήθεια τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλέα (ὄχι τοῦ μισητοῦ βενετικοῦ κράτους). Σέ ἐπιστολή, ἀπό 9 Αὐγούστου, ἐξιστοροῦσαν

τά δεινά τους, έβεβαίωσαν τό γενικό έπαναστατικό κλίμα πού έπικρατούσε τότε στην νότιο Έλλάδα και έζητούσαν από τούς Έσπανούς νά στείλουν 100 γαλέρες στίς όποτες θά πρόσθεταν και τά δικά τους πλοια για νά καταικήσουν τό ταυρκικό κράτος. Δήλωναν ακόμη ότι ό Έσπανός βασιλέας Φίλιππος ήταν ό ποθητός μονάρχης πού «*όλοι τόν λατρεύουμε και παρακαλούμε τόν θεό νά μās αξιώσει νά δοūμε τή Μεγαλειότητά του Αυτόκράτορα Κωνσταντινουπόλεως*». Τήν έπιστολή μετέφερε στην Κρήτη ειδικός απεσταλμένος, ό όποτος την παρέδωσε στό Νάξιο Ίωάννη Μόδενα για νά την προωθήσει κατάλληλα. Ό Μόδενας είχε υπηρετήσει πολλά χρόνια στό ισπανικό πολεμικό ναυτικό και είχε διαπρέψει στην υπηρεσία του Δόν Χουάν, του νικητή της ναυμαχίας της Ναυπάκτου. Ό Μόδενας παρέδωσε την έπιστολή στό δούκα της Sesa, πρεσβευτή της Έσπανίας στη Ρώμη, ό όποτος στίς 18 Φεβρουαρίου 1596 την απέστειλε, σέ ιταλική μετάφραση, στη Μαδρίτη. Τό πρωτότυπο της έπιστολής δεν έχει διασωθεί. Στό κείμενο όμως της μεταφράσεως αναφέρεται καθαρά ή Σίφνος, ή Σανταρίνη και (δυσανάγνωστα) ή Μήλος.

Βαθύτατες λοιπόν οί επιδράσεις των γεγονότων της έποχής και στη Σίφνο, όπου οί Έλληνες φαίνεται ότι είχαν ήδη γενναίο ήθικό, ήταν άριστα ένημερωμένοι για τά διαδραματιζόμενα στη Δύση, ακόμη και άποφασισμένοι νά πολεμήσουν. Άλλωστε σύμφωνα μέ μαρτυρία του 1609 άντιστάθηκαν γενναία και ένίκησαν Άγγλους πειρατές πού είχαν έπιτεθει μέ άκτώ πλοια στό νησί. Οί διανοιγόμενες προοπτικές από τίς πολιτικές συγκυρίες της έποχής, οί εύρύτερες οικονομικές και πνευματικές ζυμώσεις και ανακατατάξεις, ή μεγάλη δραστηριότητα του Οίκουμενικού Πατριαρχείου πού έμφανίζονταν ήδη ως Έθναρχούσα Αρχή, τό άνοιγμα της Παιδείας προς τό μεγάλο πληθος κλπ., άπετέλεσαν τό νέο υπόβαθρο επάνω στό όποτο οί Έλληνες της Σίφνου, όπως και όλοι οί άλλοι Έλληνες, έστήριξαν τή γενικότερη δράση τους για τή σταθεροποίηση κατ' αρχήν των θέσεών τους και τή διεκδίκηση, άργότερα, της έλευθερίας τους. Πολλές είναι οί πληροφορίες από τίς Πηγές ότι οί Σίφνιοι, μέ επικεφαλής εξέχουσες πολιτικές φυσιογνωμίες, πού άνεδείχθησαν τότε στό νησί, έστρεψαν την ιδιαίτερη προσοχή τους σέ δύο βασικούς στόχους - επιδιώξεις: α) τή συστηματική εξαφάνιση των καταλοίπων του μισητού φραγκικού καθεστώτος και β) την πλατύτερη άνάπτυξη της κοινωνίας και της αυτοδιοικήσεώς τους μέσα σέ ένα Κράτος τό όποτο, για πολλούς και διαφόρους λόγους, παρείχε τίς δυνατότητες για την έπιτευξή τους.

Πρός τά τέλη του 16ου και τίς αρχές του 17ου αί. φαίνεται ότι έγκαταστάθηκαν στη Σίφνο πολλοί νέοι όρθόδοξοι κάτοικοι, άρκετοί από τούς

οποίους ήταν έμποροι. Ένας από αυτούς, χωρίς να είναι έξακριβωμένη ή καταγωγή του, ήταν και ο μετά διάσημος μεγαλέμπορος Βασίλης Λογοθέτης. Σέ επιστολή του τής 10 'Οκτωβρίου 1642 πρὸς τὸν ἡγούμενο τής Πάτμου σημειώνει: «... ἔχω σήμερον 30 χρόνους ὅπου εὐρίσκομαι εἰς τὴν Σίφου-νο...». Μὲ τὴ συστηματοποίηση τῶν ἐργασιῶν τους, οἱ ἔμποροι τοῦ νησιοῦ, φαίνεται ὅτι προώθησαν δυναμικά, τόσο τὴν οἰκονομία, ὅσο καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ὁ πληθυσμὸς τοῦ ὁποῖου ὑπολογίζεται, περὶ τὸ 1615, σὲ 3.000 περίπου κατοίκους. Μετὰ τὴν ἐκδίωξη μάλιστα τοῦ Gozzadini ἢ κατάστασις περιήλθε εἰς χέρια τους, κατὰ κύριο λόγο, καὶ εἰς τὴν Κοινότητα, τῆς ὁποίας ἦταν διακεκριμένα μέλη. Ὁ Λογοθέτης φαίνεται ὅτι συνεργάσθηκε μὲ τὸν συγγενῆ τῶν Gozzadini Ἰούλιο Δελλαγραμμάτικα, ὁ ὁποῖος κατεῖχε μεγάλη περιουσία καὶ κεφάλαια, τὰ ὅποια, ὅπως ἔγραφε τὸ 1629 ὁ βικάριος Σίφνου, ἐδάνειζε μὲ ὑψηλὸ τόκο «στὰ 30 χρόνια πού κατοικοῦσε εἰς τὸ νησί». Τὸ 1638 ὁ Βασίλης Λογοθέτης ἦταν ὁ πρὸς πλούσιος τοῦ νησιοῦ, εἶχε δικά του 15 ἀπὸ τὰ 50 ἐμπορικὰ σκάφη τοῦ τόπου καὶ ἦταν πρόξενος τῆς Βενετίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Στὰ 1634 ἦλθε ἀπὸ τὴ Σύρα ὡς βικάριος τῆς Σίφνου ὁ πρὸς Μάρκος Νταπόλλα φέρνοντας μαζί του καὶ τὸν ἀδελφὸ του Γεώργιο, ὁ ὁποῖος ἀρχισε νὰ ἐργάζεται εἰς τὸν ἐμπορικὸ οἶκο τοῦ Λογοθέ-τη. Ἀργότερα παντρεύθηκε τὴ μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς θυγατέρας τοῦ Ἰουλίου Δελλαγραμμάτικα, πού ἦταν πλέον ἡλικιωμένος, καὶ ἀσχολήθηκε καὶ αὐτὸς μὲ τὸ ἐμπόριο εἰς τὸ ὅποια ὁμοῦ δὲν διέπρεψε. Εἶναι ἀπὸ τοὺς λίγους καθολικοὺς πού δὲν μετεστράφησαν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν.

2. Μεταστροφή τῶν Λατίνων εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν.

Ἡ κατάσχεσις τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Σίφνου πραγματοποιήθηκε μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς ἀμέσως μετὰ τὸ 1617 μὲ ἀπορρόφησις μεγάλου ἀριθμοῦ καθολικῶν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ τελευταῖοι χαρακτηρίζονται εἰς τὴν συνέχειαν ἀπὸ τὰς Πηγὰς ὡς φανατικοὶ ὀρθόδοξοι. Ἐγραφε ὁ βικάριος τοῦ νησιοῦ τὸ 1629: «*Τὰ λατινικὰ σπίτια (εἰς τὴν Σίφνον) εἶναι τέσσαρα ... ἄλλοι λατῖνοι δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ ... ἂν δὲ (εἰς τὴν ἐπιστολὴν πού σὲς ἔστειλαν αὐτοὶ πού μὲ ἀντιμάχονται) χρησιμοποιοῦνται ἄλλα ὀνόματα λατίνων ... ὡς ἀντιτιθεμένων σ' ἐμένα, δὲν εἶναι ἀληθινὰ· καὶ ὅσων εἶναι ἀληθινὰ ἔχουν παρακινηθεῖ νὰ ὑπογράψουν ἀπὸ αὐτοὺς (τοὺς ἐχθροὺς μου), μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι ὅλη ἡ οἰκογένεια τῶν Γοζαδίνων πού ἔχουν ἀποσχισθεῖ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ ἐμένα, γιὰ τὴν διεκδικοῦν νὰ πάρουν ὅλα τὰ*

κτήματα και τις εκκλησίες και γιατί από καθολικοί έχουν γίνει σχισματικοί (έννοει ὀρθόδοξοι), ιδιαίτερα ὁ οἰκονόμος τοῦ τόπου (ἦταν ὁ Ἀπόστολος ἱερεύς Γοζαδίνος), πού εἶναι κοινός αἰρετικός, ὁ ὁποῖος μέχρι καί τό "Ἅγιο Σῶμα ἐξ ἀζύμου ἔχει ἀπαρνηθεῖ πράγμα γιά τό ὁποῖο τόν ἔχω ἐπιτιμήσει...». Ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ καθολικοί τῆς Σίφνου, εἴτε γιατί ἤθελαν νά διατηρήσουν τίς περιουσίες τους ἢ νά σφετερισθοῦν ἄλλες ὁμοδόξων τους, εἴτε γιατί ἐπιθυμοῦσαν νά ἔχουν τά ἴδια προνόμια πού παρεχώρησε τό τουρκικό κράτος στούς ὀρθόδοξους, εἴτε γιά διαφόρους ἄλλους λόγους, προσεχώρησαν σχεδόν ἀμέσως στήν Ὀρθοδοξία καί ἀπέκτησαν τήν ἰδιότητα τοῦ "ραγιά", δηλ. τοῦ "Ἑλληνα. Σέ ἔγγραφο μεταξύ τῶν ἐτῶν 1629-1634 ὑπογράφουν πολλοί ἐξελληνισμένοι καθολικοί τῶν οἰκογενειῶν Γοζαδίνου, Μάτζα, Ναδάλη, Βένερη, Συρίγου. Ἀπό τούς Γοζαδίνους, ὁ παπά-Ἀποστόλης εἶναι "οἰκονόμος" Σίφνου καί ἀπό τούς Βένερη τρεῖς ἱερεῖς, ἀπό τήν παμπάλαια δέ δυναστική οἰκογένεια da Corogna, ὁ παπά-Νικολός Ντακορώνια (1634). Εἶναι φανερό ὅτι οἱ κληρικοί αὐτοί δέν εἶναι ἀπό τούς καθολικούς πού ἐγίναν ὀρθόδοξοι ἀπό τό 1617 καί ἔπειτα, ἀλλά ἀπό πολύ παλαιότερα καί ἀσφαλῶς θά συνετέλεσαν ἀποτελεσματικά στήν προσέλευση καί τῶν ὑπολοίπων. Ἄλλωστε ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων προδιέγραφε ἕνα καλύτερο μέλλον γιά τούς Ἑλληνες πού περιεῖχε πολλά ἐλκυστικά δεδομένα, ὅπως προσωπική ἐλευθερία, ἰδιοκτησία, θρησκευτική ἀνεξιθρησκεία κ.ἄ. πού ἐπί φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος ἀποτελοῦσαν ἀγαθά ὀλίγων. Οἱ τέως δοῦλοι μέ τήν ἀγορά γῆς γίνονταν κτηματίες, ἄλλοι караβοκύρηδες, ἔμποροι, ἐπαγγελματίες κλπ. μέ συνέπεια νά ἐπέρχεται ἀστικοποίηση τῆς κοινωνίας τοῦ νηιοῦ. Ἡ ἐξέλιξή τῆς στή Σίφνο δέν ἀκολούθησε βραδύ ρυθμό, ὅπως στό ἄλλα νησιά ἐξαιτίας ἀνασχαιτικῶν παραγόντων, ὅπως ἦταν ἡ πειρατεία καί οἱ πόλεμοι πού ἀκολούθησαν τό 1645. Ἀντίθετο, ἐγνώρισε μιᾶ καταπληκτική πρόοδο, ὅπως θά περιγραφεῖ σέ ἄλλο κεφάλαιο, ἡ ὁποία ὀφείλονταν στό πολιτικό δαιμόνιο ἐνός, κυρίως, ἀνθρώπου, τοῦ μεγαλεμπόρου Βασίλη Λογοθέτη. Κοντά σ' αὐτόν ἐμαθήτευσαν ἄρκετοί ἄλλοι πού συνετέλεσαν μέ τή σειρά τους στή γενική προαγωγή τοῦ τόπου μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθοῦν ἰσχυρά ἐρείσματα γιά τήν ἀνάδειξη τῆς κοινωνίας τῆς Σίφνου σέ κοινωνία προοδευτική πού ξεπέρασε πολλές ἄλλες τοῦ Κυκλαδικοῦ χώρου.

3. Ἡ στάση κατά τῆς Λατινικῆς προπαγάνδας, τῆς πειρατείας καί τῶν πολεμικῶν γεγονότων.

α). Μέσα στά πρώτα τριάντα χρόνια (1617-1645) τῆς προσπάθειας γιά ἀνασύνταξη καί ἐδραίωση τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων στή Σίφνο, διάφοροι ἀνασχητικοί ἐξωγενεῖς παράγοντες, ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους μέ κίνδυνο νά διαφαίνεται ἐπιβράδυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς προόδου. Τό Βατικανό, σάν θρησκευτική καί πολιτική δύναμη, στήν προσπάθειά του νά ἐπεκτείνει τήν ἐπιρροή του στήν Ἀνατολή, ὕστερα ἀπό τήν ἀπώλεια τῶν καθολικῶν ἡγεμονικῶν Οἰκῶν, υἱοθέτησε σάν πιό κατάλληλο μέσο τόν προσηλυτισμό τῶν ὀρθοδόξων καί τήν παροχή Ἑλληνικῆς Παιδείας μέ προδιαγραφές καθολικές. Γιά τό συντονισμό καί τήν ἐκτέλεση τοῦ μακροπρόθεσμου σχεδίου του, ἱδρυσε τό 1622 τήν περίφημη Ὀργάνωση "Ἁγία Προπαγάνδα" (Propaganda Fide Sacra). Ἱεραπόστολοι τῆς Ὀργανώσεως, οἱ λεγόμενοι "μισιονάριοι", μέ τή βοήθεια τοῦ Γόλλου πρεσβευτῆ στήν ΚΠολη, ἄρχισαν νά περιέρχονται τά νησιά καί νά διδάσκουν "τόν πράγματι ἀληθινό λόγο", δηλαδή τίς ἀρχές τοῦ καθολικοῦ δόγματος. Ἦταν εἰδικά ἐκπαιδευμένοι, μορφωμένοι, μέ γνώσεις ἱατρικῆς γιά τήν παροχή δωρεάν ἱατρικῶν ὑπηρεσιῶν, ὀλιγαρχεῖς, ὁμῶς φανατισμένοι. Οἱ πιό πολλοί Γάλλοι ἰησοῦίτες, ἀλλά καί καπουτζίνοι κ.ἄ. ταγμάτων. Παράλληλα ἡ Ἁγία Ἔδρα ἐπέφερε μέτρα γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῶν Λατινικῶν Ἐκκλησιῶν στά νησιά.

Στή Σίφνο οἱ ἀπώλειες ἦταν τρομακτικές. Ὁ καθολικός ἐπίσκοπος εἶχε ἐγκαταλείψει τήν ἔδρα του καί οἱ κάτοικοι τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ἐλάχιστοι ἀριθμητικά, δέν εἶχαν οὔτε ἐφημέριο. Τό 1625 τό Βατικανό ἔστειλε στή Σίφνο δύο κληρικούς του, τόν Giacomo della Rocca, ὡς βικάριο, καί τόν Domenico della Grammatica, ὡς ἀποστολικό μισιονάριο καί βοηθό τοῦ πρώτου. Σέ ἀναφορά τοῦ Grammatica, ἔτους 1629, σημειώνεται ὅτι σέ πληθυσμό τῆς Σίφνου 6.000 κατοίκων, οἱ καθολικές οἰκογένειες ἦταν μόλις τέσσερις! Δηλαδή μέσα σέ πέντε χρόνια τό ἔργο τους δέν μπόρεσε νά ἀποδώσει καρπούς. Οὔτε ἐπιστροφή στόν καθολικισμό ἐκείνων πού εἶχαν περάσει στήν ὀρθοδοξία ἐκατάφεραν, οὔτε φυσικό προσηλυτισμό τῶν ὀρθοδόξων, ὅπως εἶχαν ἐντολή. Τό γεγονός ἐντυπωσιάζει, ἔχει ὁμῶς ἐξήγηση. Τήν παρέχει πάλι ὁ Grammatica σέ ἀναφορά τοῦ 1631: (μέ ἄλλη ἐπιστολή) «*αἴς ἐγνωστοποίησα ὅτι τό λατινικό ποίμνιο ἔχει σχεδόν ἐξαλειφθεῖ ἀπό τίς διώξεις τῶν ἀνταγωνιστῶν μας (τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων) πού ἐπιδιώκουν συνεχῶς καί μέ κάθε μέθοδο καί τρόπο νά σβύσουν, ὅσο τούς*

είναι δυνατόν, τό δικό μας ἅγιο δόγμα...». Ἡ πληροφορία ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τόν ἰησουίτη πρέ Marco Lima πού εἶχε πάει μέ ἀποστολή στή Σίφνο τό 1632: «Τό νησί ἔχει περίγυρο 30 περίπου μίλια καί 4000 κατοίκους μέ 40 Ἑλληνες ἱερεῖς, πρόσωπα τά ὁποῖα διάκεινται μέ μεγάλη ἐχθρότητα ἀτό λατινικό δόγμα».

Ὅπως προκύπτει ἀπό πολλές μαρτυρίες τῶν πηγῶν, σκοπός καί πρόγραμμα τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Σίφνου ἦταν ἡ ἐλαχιστοποίηση καί, τελικά, ἡ ἐξαφάνιση τῆς δυνάμεως τῆς καθολικῆς κοινότητος τοῦ νησιοῦ. Μέ ἐμπνευστή τό Βασίλη Λογοθέτη, τό πρόγραμμα ἐφήρμοζαν οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς καί ἱερομόναχοι, παρά τό γεγονός ὅτι δέν διέθεταν τή μόρφωση καί τίς γνώσεις τῶν καθολικῶν ἱερέων καί τῶν διερχομένων μισσιοναρίων. Ἄλλωστε ἡ πολεμική τοῦ Βατικανοῦ κατά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, συνετάραζε αὐτή τήν ἐποχή τούς ὀρθοδόξους, τούς ἔνωνε ἄρρηκτα καί ἀνέπτυξε τήν πολεμική τους κατά τῶν ἀντιπάλων. Τό 1629, ἀφοῦ εἶχε ἀνεγείρει μέ δικά του ἔξοδα τό μικρό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, ἔφθασε στή Σίφνο, ὕστερα ἀπό ἔγκριση τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου εἶχε τή μετάνοιά του "παιδιόθεν", ὁ Σίφνιος ἱερομόναχος Ἱερεμίας τοῦ Ὁρφανοῦ γιά νά προσφέρει στούς συμπολίτες του τήν ἁγιορείτικη θεολογία του. Μετά πέντε περίπου χρόνια, ἄλλος ἕνας Σίφνιος ἱερομόναχος τῆς Σιμωνόπετρας, ὁ Νικηφόρος Τρουλίδης, ἀφοῦ ἀνοικοδόμησε τό μικρό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀντύπα, ἐγκαταστάθηκε κι' αὐτός στήν πατρίδα του. Οἱ δύο ἁγιορεῖτες, ὅπως καί οἱ ἱερομόναχοι "καί πνευματικοί" Μακάριος, Διονύσιος καί Ἀρσένιος κατεπολέμησαν δυναμικά καί ἀποτελεσματικά τούς Λατίνους κληρικούς καί προπαγανδιστές. Σέ πέντε ἐπισκέψεις τους στή Σίφνο, τρεῖς ἀπό τούς τελευταίους, ὁ πρέ Marco Lima (1632), ὁ πρέ Fabio Giustiniano (1634) καί ὁ Michele Almbertino (1637, 1638 καί 1643), ἀντιμετώπισαν τή σθεναρή ἀντίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου καί ἰδιαίτερα τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους "τό ὅποιο εἶναι ἡ κορυφή τῶν αἰρετικῶν", ὅπως τό χαρακτήριζαν στίς ἀναφορές τους. Ἀντίθετα τόν Βασίλη Λογοθέτη, ἐπειδή τούς παρεῖχε φιλοξενία, καλή ὑποδοχή καί ἐξασφάλιση μετακινήσεων μέ τά πλοῖα του, τόν περιγράφανε μέ τά καλύτερα λόγια, ὅπως ἐπέδωκε ὁ ἴδιος γιατί ἤθελε νά ἔχει καλές σχέσεις μέ τό Βατικανό. Ἐγραφε ὁ Almbertino γι' αὐτόν: «Ἐἶναι μέν ὀρθόδοξος, ἀλλά προσωπικότητα μέ μεγάλο κῦρος καί πολιτική δραστηριότητα, ὄχι μόνο πρὸς τίς χριστιανικές δυνάμεις, ἀλλά καί πρὸς τούς Κυρίους αὐτῶν τῶν περιοχῶν (Τούρκους) καί εὐσεβέστατος πρὸς τό δικό μας ἁγιότατο δόγμα».

Καί ενώ ό Λογοθέτης παρίστανε τόν "προστάτη" τοῦ καθολικισμοῦ, οἱ Σίφνιοι κληρικοί καί ἰδιαίτερα οἱ "πνευματικοί" ἱερομόναχοι καί οἱ ἀγιορεῖτες ὅταν κατέφθαναν μισσιονάριοι στό νησί δέν ἐδίσταζαν νά ἐμφανίζονται στά κηρύγματά τους καί νά ἀντικρούουν τίς διδασκαλίες τους, πολλές δέ ἦταν οἱ φορές πού ἀκολουθοῦσαν καί ἐπεισόδια. Ἄλλη μία ἀντίδραση στή λατινική πρόκληση ἦταν καί ἡ ἀνέγερση πολλῶν νέων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καί ἐξωκκλησιῶν. Ὁ Λογοθέτης, ἔγραφε τό 1638 ὁ Αἰμβέρτινο, «ἀπόλυτα ἀφοσιωμένος στούς Ἕλληνες ἔχει ἀνεγείρει μέχρι τώρα τέσσερις ἢ πέντε ὠραιότατες ἐκκλησίες πληρώνοντας μεγάλα χρηματικά ποσά στούς Τούρκους προκειμένου νά πάρει τή συγκατάθεσή τους». Ἐκτός ἀπό ἀντίδραση στόν καθολικισμό, ἡ ἀνέγερση νέων ἐκκλησιῶν ἀποτελοῦσε καί ἀπάδειξη ἀταλάντευτης προσηλώσεως στήν Ὁρθοδοξία καί, κατά μία ἀποψη, μορφή Παιδείας, ἀφοῦ κάθε ναός ἦταν καί ἓνα μικρό σχολεῖο ὅπου οἱ ἱερεῖς καί ἱερομόναχοι ἐδίδασκαν σέ νέους γραφή καί ἀνάγνωση καί τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Βασίλης Λογοθέτης στίς συχνές ἐπισκέψεις του στή Χίο καί τήν Κωνσταντινούπολη εἶχε τήν εὐκαιρία νά παρακολουθεῖ τήν ἐκπαιδευτική δραστηριότητα τῶν δύο αὐτῶν περισχῶν, ὅπου κορυφαῖοι ἄνθρωποι τῶν ἐλληνικῶν Γραμμάτων (ὁ θεόφιλος Κορυδαλλεύς, ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης καί ὁ Μελέτιος Συργός στήν Πατριαρχική Σχολή καί ἄλλοι φωτισμένοι διδάσκαλοι στά "φραντιστήρια" τῆς Χίου) συνέχιζαν μία λαμπρή πνευματική παράδοση δεμένην ἄρρηκτα μέ τήν Ὁρθοδοξία, ὅπως συνέβαινε καί στήν Πάτμο, στό ἱστορικό μοναστήρι τοῦ θεολόγου, μέ τό ὅποιο διατηροῦσε πολύ στενοῦς δεσμούς. Ἔτσι, ὅταν περί τό 1640 ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Σίφνου Giacomo della Rocca ἐζήτησε ἀπό τό Βατικανό νά στείλει δύο μοναχούς καπουτζίνους στό νησί γιά νά βοηθήσουν τό ἔργο του, ἀντέδρασε ἔντονα καί ἐμπόδισε τήν ἐγκατάστασή τους γιατί ἐγνώριζε ὅτι οἱ μοναχοί αὐτοί ἱδρυσαν πάντοτε μικρά μοναστήρια - προπαγανδιστικά κέντρα πού ἀσκοῦσαν πρᾶσσηλυτισμό σέ βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας. Σέ ἀντιπερισπασμό δέ καί ἀφοῦ συνεννοήθηκε μέ τό μοναστήρι τοῦ θεολόγου Πάτμου, ἀνοικοδόμησε στή θέση "Βρύση", ὅπου ὑπῆρχε μικρός ναός τῆς θεοτόκου καί ἦταν μετόχι τοῦ θεολόγου, μεγάλο ὀρθόδοξο ἀνδρικό μοναστήρι "διά βοήθειαν πολλῶν πτωχῶν καί ὀφέλεια ψυχῶν...". Τό 1643 ἐφρόντισε νά ἀνακηρυχθεῖ σταυροπήγιο "ἐλεύθερον, αὐτόνομον .... μόνω τῷ Οἰκουμένικῷ θρόνῳ ὑποκείμενον" καί τό ἐπάνδρωσε μέ ἀξιους ἱερομονάχους, ὅπως τόν Ἰωάνη Ἀποστόλη, φημισμένο γιατρό καί τόν Νεκτάριο, τόν μετὰ ἐπίσκοπο Πάφου τῆς Κύπρου. Ἔτσι ἓνα μεγάλο ὀρθόδοξο καθίδρυμα ἦλθε νά προστεθεῖ στόν

άντιπροσηλυτιστικό άγώνα, αλλά και πνευματικό φυτώριο πού έδωσε στή συνέχεια πολλούς άρχιερείς και διδασκάλους του Γένους, ή ιστορική Μονή της "Κυρίας Βρυσιανής".

Μετά τόν θάνατο του καθολικού έπισκόπου, στήν έδρα της Σίφνου τοποθετήθηκε από τό Βατικανό ό 'Ιωάννης Καμπονέσκο. 'Ο Λογοθέτης και οι πρόκριτοι έσπευσαν νά τόν συγχαρούν μέ έπιστολή τους, όταν όμως αυτός ξεκίνησε, για δεύτερη φορά, τό 1646, νά μεταβεί στήν έδρα του, ό Λογοθέτης, πού έ γνώριζε τό δρομολόγιό του, έστειλε στή Ζάκυνθο τόν βικάριο Σίφνου Μάρκο Πόλλα και τόν άνιψιό του Βιττόριο νά τόν είδοποιήσουν ότι οι Τουρκοί "σκότωναν τούς καθολικούς έπισκόπους και να γυρίσει πίσω". Οι άπεσταλμένοι συνάντησαν τόν Καμπονέσκο στήν Κέρκυρα, τόν ένημέρωσαν σχετικώς και τόν ανάγκασαν νά έπιστρέψει στήν 'Ιταλία, όπου τό 1654 έγινε έπίσκοπος στή Μότουλα. "Ετοι ή Λατινική 'Επισκοπή Σίφνου έμεινε κενή μέ αποτέλεσμα τό 1659 νά καταργηθεί και νά χωρισθεί σέ δύο ανεξάρτητα βικαριάτα, της Σίφνου και της Κέας-Θερμίων. Και ένω οι όρθόδοξοι της Σίφνου κατάφεραν άλλο ένα ισχυρό πλήγμα στον Καθολικισμό μέ τήν κατάργηση της άρχαίας αυτής έπισκοπής, μέ έέργειες τους στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο είχαν ήδη έπιτύχει τό 1646 τήν ίδρυση της όρθόδοξης 'Αρχιεπισκοπής Σίφνου. 'Ο πρώτος άρχιεπίσκοπος 'Αθανάσιος Μαρμαράς ανέλαβε άμέσως τά καθήκοντά του και μάλιστα σέ έποχή πού τό ποίμνιο τόν είχε άπόλυτη ανάγκη λόγω του τουρκοβενετικού πολέμου πού είχε αρχίσει από τόν προηγούμενο χρόνο

β) Οι θρησκευτικές άντιπαραθέσεις και πολιτικές διεργασίες στό νησί συνετελέσθησαν σέ χρόνια δύσκολα πού έγκυμονούσαν σοβαρούς κινδύνους για τούς όρθοδόξους. Οι κίνδυνοι προέρχονταν από τούς πειρατές, ιδιαίτερα τούς χριστιανούς πειρατές πού ακολουθοῦσαν τό καθολικό δόγμα. Οι πιά επικίνδυνοι ήταν οι 'Ιπότες της Μάλτας, μοναχοί-στρατιώτες πού δέν λογάριαζαν πολλές φορές ούτε τούς όμοδόξους τους. Οι Τουρκοί καταπολεμούσαν μέ έπιμονή τούς κάθε λογής πειρατές, όμως ή δράση τους δέν είχε τελειωμό. Οι θαλάσσιοι δρόμοι είχαν γίνει πολύ επικίνδυνοι από τήν παρουσία τους, τό δέ έμπόριο διεξάγονταν μέ άπερίγραπτες δυσχέρειες.

'Ο βικάριος Σίφνου έγραφε τό 1629 πώς δέν εστάθηκε δυνατόν νά μεταβεί στήν Κωνσταντινούπολη για ύποθέσεις της έκκλησίας του "άπό τόν κίνδυνο των κουρσάρων πού διατρέχουν όλο τό 'Αρχιπέλαγος προκαλώντας μεγάλες ζημιές και καταστροφές". Δέκα χρόνια μετά, τό 1638, ύπάρχει πληροφορία

δτι στή Σίφνο κατέφθναν «πολλοί ξένοι καί σκλάβοι τοῦ λατινικοῦ δόγματος» στούς οποίους ὁ βικάριος Μάρκος Πόλλα παρείχε κάθε βοήθεια καί παραμυθία. Τά πολεμικά μπεργαντίνια τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας κούρσευαν τά ἐμπορικά πλοια γεγονός πού ἀνάγκασε τόν Β.Λογοθέτη νά ζητήσει τή συνδρομή τοῦ Βατικανοῦ στά 1642 καί 1648. Μέσα στή δεκαετία τοῦ 1630 σκλάβος ἐπιάστηκε καί ὁ Λογοθέτης, ἄγνωστο ἀπό ποιᾶς ἐθνικότητας κουρσάρους. «*Ἔμεινα ἔκθαμβος ἀπό τήν καρτερία του*» ἔγραφε τό 1638 ὁ ἱησοῦιτης Almbertino, «*καί ἀπό τήν ἀπόφασή του νά μήν κινήσει γῆ καί οὐρανό ἐναντίον τῶν ἀπαγωγέων του ... πού τόν ἀπεγύμνωσαν καί τόν ἐπούλησαν σκλάβο. Δέχεται τά πάντα μέ ἡρεμία πιστεύοντας ὅτι κάθε ἐμπόδιο τοῦ τό στέλνει ὁ Κύριος μόνο γιά τό καλό του. Εἶναι εὐσεβέστατος καί ψάλλει συνεχῶς τό τροπάριο τῆς Ἵπεραγίας Θεοτόκου*».

Κατά τή διάρκεια τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου (1645-1669) τά πράγματα ἐχειροτέρευαν στά νησιά, τόσο ἀπό τούς διερχόμενους στόλους τῶν ἐμπολέμων, ὅσο καί ἀπό τούς κουρσάρους, κυρίως Γάλλους, ὅπως ὁ d' Hocquincourt, de Crainville, de Temericourt, ὁ Marchese Villa κ.ἄ. Ὅλοι αὐτοί οἱ Φράγκοι ἀπό καταδρομεῖς καί συμπαραστάτες τῶν Βενετῶν εἶχαν μεταβληθεῖ σέ τρομεροῦς κουρσάρους πού οἱ διελεύσεις ἢ διαμονές τους τό χειμῶνα στά λιμάνια τῶν νησιῶν ἐσήμαιναν λεηλασίες, διαρπαγές, ἠθικά σκάνδαλα κλπ. δεινά γιά τους δυστυχεῖς νησιῶτες. Ἡ Σίφνος, ὅπως ἡ Μήλος καί ἡ Πάρος, εἶχαν τήν ἀτυχία νά δοκιμάσουν πρῶτες τίς πολεμικές ἐπιπτώσεις. Τά πληρώματα τοῦ βενετοϊάνικου στόλου, πού εἶχε καταπλεύσει στίς Κυκλάδες γιά τή στρατολόγηση ἀνδρῶν, ἀντί αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ἐπιδόθηκαν σέ λεηλασίες καί κακοποιήσεις τῶν κατοίκων. Στίς ἔντονες διαμαρτυρίες τους, ἡ Βενετική Δημοκρατία, πού ὑπελάγιζε στή συμπαράσταση τοῦ νησιωτικοῦ πληθυσμοῦ κατά τόν πόλεμο, ἐφρόντισε νά ἀπαλλάξει ἀμέσως ἀπό τά καθήκοντά του τόν ναύαρχο Girolano Morosini. Ὅμως οἱ ἄνδρες πού ναυτολογήθηκαν τότε βίαια ἀπό τή Σίφνο δέν ξαναγύρισαν ποτέ πίσω. Τά γεγονότα συνετάραξαν τήν κοινωνία τοῦ νησιοῦ καί δραστηριοποίησαν τούς προκρίτους καί ἰδιαίτερα τόν Λογοθέτη. Δέν εἶναι γνωστές οἱ ἐνέργειές του, ἀλλά μέχρι τό 1659 πού ἀπεβίωσε, ἡ Σίφνος δέν ἐγνώρισε ἄλλες δοκιμασίες. Μία ἐξήγηση δίνει ὁ καθολικός ἐπίσκοπος φρά Bernardo da Parigi (ἀποστολ.ἐπισκέπτης) πού ἐπισκέφθηκε τό νησί τόν Αὐγουστο τοῦ 1652: «*Ἐδῶ κατοικεῖ ἕνα διάσημος Ἕλληνας, ὁ κύριος Βασίλης, πολύ ἰσχυρός οἰκονομικά, ὁ ὁποῖος διατηρεῖ ἄριστες σχέσεις καί μέ τούς δύο, Βενετούς καί Τούρκους, πού ἀποφεύγουν νά βλάψουν τόν τόπο γιατί*

έξυπηρετεῖ καί τούς μέν καί τούς δέ. Μέ τό νά δωροδοκεῖ μάλιστα καί τούς δύο, συμβαίνει πολλές φορές νά ἔρχονται γιά χάρη του ὑπερασπιστές τοῦ τόπου». Ἡ πληροφορία εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα γιατί φανερώνει τήν πολιτική καί διπλωματική ἐπιδεξιότητα τοῦ λογοθέτη, ἀλλά καί γιατί καλύπτει πλήρως διάφορες ἐνέργειές του τίς ὁποῖες ὁ βικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα ἐχρησιμοποίησε γιά νά τόν κατηγορήσει στό Βατικανό. Στίς διαβολές προηλθε ὁ τελευταῖος γιατί ὁ λογοθέτης ἀντέδρασε καί ἀπέτρεψε τήν ἀπαλλαγή του ἀπό τήν καταβολή φόρων στούς Βενετούς, ἐπειδή οἱ φόροι αὐτοί θά ἐπιρίπτονταν στούς ὀρθοδόξους. Τόν κατηγόρησε λοιπόν ὁ Βαρθολομαῖος α) ὅτι στά πρῶτα χρόνια τοῦ πολέμου «εἶχε ὑποχρεώσει τούς κατοίκους τῆς Σίφνου νά πληρώσουν ὄλαι γιά νά ἀπελευθερωθοῦν 400 Τοῦρκοι. "Ἐκτασε οἱ Τοῦρκοι τόν ἀποκαλοῦν μπαμπᾶ καί σί "Ἕλληνες Τοῦρκο», β) ὅτι μέ ἐντολή του ἐπῆγε στή Μάλτα ὁ γραμματικός του Βιττόριο Κορφιώτης «γιά νά ἀπελευθερώσει ἐκεῖνον τόν περιβόητο κουρσάρο Καραπατακῆ, τόν ὁποῖο εἶχαν συλλάβει» τό 1652 «οἱ γαλέρες τῆς Μάλτας κατό τήν ἐπίθεση τῶν Τοῦρκων ἐναντίον τοῦ κάστρου τῆς Τήνου. Ἐκεῖνον τόν Καραπατακῆ πού ἔκανε νά τρέμει ὀλόκληρο τό Ἄρχιπέλαγος, ἐκεῖνον πού ἦταν ἀφορμή νά πεθάνουν ὀδῶν τόσοι χριστιανοί στή γαλέρα του καί ... συνετέλεσε μέ τίς κατασκοπίες του νά πέσει στά χέρια τῶν Ὀθωμανῶν ἡ πόλη τῶν Χανίων, γεγονός πού ἦταν ἡ αἰτία, ἀπό φτωχός καί ἀσήμαντος ναύτης, νά γίνει Μπῆης, πού στα τούρκικα σημαίνει πρίγκιπας. Ὁ Μεγαλοδύναμος ὅμως ἐβοήθησε νά συλληφθεῖ καί νά γίνει σκλάβος γιά νά ἡρεμήσει τό Ἄρχιπέλαγος ἀπό μύριες καταδρομές. Τώρα ἀπό ἐδῶ προσπαθοῦν νά τόν ἀπελευθερώσουν ...», ἔγραφε τό 1653 ὁ Βαρθολομαῖος στό Βατικανό.

Μέ τίς "ἐξυπηρετήσεις" αὐτές πρὸς τούς Τοῦρκους καί μέ παρόμοιες πρὸς τοῦ Βενετούς ὁ λογοθέτης εἶχε ἐξασφαλίσει τό ἀπρόσβλητο τῆς Σίφνου ἀπό ἐπιθέσεις, τόσο τῶν ἐμπολέμων Δυνάμεων, ὅσο καί τῶν κουρσάρων πού θά λογάριζαν τή δύναμή του. Ἡ ἀνάδειξη του ἀέ διακεκριμένη προσωπικότητα προκύπτει καί ἀπό τήν πληροφορία σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ καπουδάν πασῶς ὅταν ἐγύριζε ἀπό τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις τῆς Κρήτης στήν ΚΠολη τό 1654, ἐστάθμευσε στή Σίφνο, συναντήθηκε μέ τόν λογοθέτη καί τοῦ ἀνέθεσε νά διαπραγματευθεῖ μέ τούς Βενετούς, γιά λογαριασμό τῆς Τουρκίας, τούς ὄρους γιά τή σύναψη εἰρήνης καί τερματισμοῦ τοῦ πολέμου. Ἡ διπλωματική αὐτή ἀποστολή τοῦ λογοθέτη ἀπέτυχε γιατί οἱ Τοῦρκοι εἶχαν θέσει ὄρο ἀπαράβατο τήν παράδοση τῆς Κρήτης πού αἱ Βενετοί δέν ἔκαναν ἀποδεκτό.

Ὁ Λογοθέτης ἀπεβίωσε σὴ μισὰ τοῦ 1659 σὴ ἡλικία 70 ἐτῶν περίπου. Μέχρι τότε τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ οἰκονομία γενικά τῆς Σίφνου, παρὰ τίς ἀντίξοες συνθήκες στοὺς θαλάσσιους δρόμους, εἶχαν συνεχῆ ἀνοδο. Ἐκτός ἀπὸ τὴν πληρωμὴ φόρων σὴ Τούρκους καὶ Βενετούς, τὸ ὕψος τῶν ὁποίων ρύθμιζε ἱκανοποιητικά ὁ Λογοθέτης, δέν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ λεηλασίες καὶ καταστροφές σὴ νησί πού ἀποτελοῦσαν αἰτίες κλονισμοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ ἀπώλειες ἀνθρώπινου δυναμικοῦ. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του, μεταξύ 1660-1661, ἡ Σίφνος, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα νησιά (Πάρος, Νάξος, Σύρα, Ἴος, Σέριφος, Μύκονος, Ἄνδρος) λεηλατήθηκαν καὶ ἐξανδραποδίσθηκαν ἀπὸ τὰ πληρώματα τοῦ βενετσιάνικου στόλου. Μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Βατικανὸ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος ἔκανε μιὰ παραστατικώτατη περιγραφή τῶν καταστροφῶν σὴ ὅλα τὰ νησιά. Ἐγραφε, μεταξύ ἄλλων, ὅτι δέν ἔφτανε ἡ σκλαβιά στοὺς Τούρκους γι' αὐτὸ «κακοποιηθήκαμε καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας χριστιανούς μετὰ τρομερές λεηλασίες ... ἐπῆγαν σὴν Πάρο, τὴν ὁποία σχεδὸν ἐρήμωσαν συλλαμβάνοντας πλῆθος κόσμου καὶ διαρπάζοντας τὴν παραγωγὴ ἀπὸ ἐκεῖ ἦλθαν σὴ Σίφνο, σὴν πόλη καὶ σὴ χωριά τῆς ὁποίας ἐπροξένησαν βαρῦτατο πλῆγμα μετὰ τὴν ἀρπαγὴ 200 ἀτόμων, τὰ ὁποία μέσα σὴ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἀπεβίωσαν ὅλα ἐκτός ἀπὸ 14 πού κατάφεραν νὰ ἐπιστρέψουν καὶ ἄλλες σημαντικὲς ζημιές σὴν κτηνοτροφία καὶ πράξεις ἀναίσχυντες ...». Καὶ ὅλα αὐτὰ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι «ἀνέκαθεν ὑπῆρξαμε ἐτοιμώτατοι σὴν ἀπὸ καρδίας ἐξυπηρέτηση τῆς εἰρημένης Γαληνοτάτης ἀποδεικνύοντάς το μετὰ τίς ἀκατάπαυστες προσφορές μας σὴ προμήθειες καὶ ὅ,τι ἄλλο παράγουμε, κατὰ τίς δυνατότητές μας, ἰδιαίτερα μάλιστα κατὰ τίς παροῦσες πολεμικὲς ἀνάγκες χωρὶς νὰ ἀναλογιζόμαστε τοὺς μεγάλους κινδύνους πού διατρέχουμε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ σκληρότητα....».

Οἱ Τούρκοι μετὰ ἐπιμονὴ καταδίωκαν τοὺς κουρσάρους, ἰδιαίτερα τοὺς χριστιανούς. Τὸ 1668 ναυτικὲς δυνάμεις ὑπὸ τὸν ναύαρχο Καπλᾶν πασᾶ κατέπλευσαν σὴς Κυκλάδες, ὅπου μετὰ τὸ πρόσχημα ἐκκαθαρίσεως τῶν κουρσάρων ἐπέφεραν σημαντικὲς καταστροφές σὴ πολλὰ νησιά. Ὁ ἴδιος ὁ Καπλᾶν εἶχε πρόθεση νὰ λεηλατήσῃ τὴ Σίφνο καὶ νὰ ἀρπάξῃ «τὸ πλοῦτος ἐκεῖνο τοῦ Μιχελέτο» Κοντόσταυλου πού εἶχε πεθάνῃ τὸν προηγούμενο χρόνο. Ὅμως κάποιος Κιοσές πού εἶχε μαζί του καὶ ἦταν εὐεργετημένος ἀπὸ τὸν Κοντόσταυλο τὸν ἐπεισε νὰ μὴν ἐπιτεθεῖ σὴ Σίφνο, ἀλλὰ σὴν Πάρο, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ καταστραφεῖ τότε ἡ Παροικιά.

Ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἡ παρουσία μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων τῶν δύο ἐμπολέμων σὴς Κυκλάδες, ὅπως καὶ πολυἀριθμῶν κουρσάρων πού εὐνοοῦσε τὴ

δράση τους ή μακρυχρόνια πολεμική κατάσταση, έπηρρέαζαν δυσμενέστατα τή οικονομία τών νησιών. Ή θέση τών κατοίκων γίνονταν δυσχερέστατη καί από τή διπλή φορολόγησή τους από Βενετούς καί Τούρκους. Αύτή τήν περίοδο έγκατεστάθησαν στή Σίφνο, καί άλλα νησιά, αρκετοί ξένοι έμποροι - τυχοδιώκτες, οί όποιοι αγόραζαν καί μεταπωλοῦσαν τίς λείτες τών κουρσάρων, ένώ παράλληλα ανέβαζαν αριθμητικά, άφοῦ ήταν καθολικοί, καί τή δύναμη τής λατινικής κοινότητας του νησιού. Τά μέλη τής τελευταίας, μέ έπικεφαλής τούς κληρικούς της, έπεδίωκαν τήν ίκανοποίηση διαφόρων ζητημάτων τους σέ βάρος τών όρθοδόξων, είτε μέσω του Βενετού ναύαρχου, είτε μέσω χριστιανών κουρσάρων μέ αποτέλεσμα νά δημιουργοῦνται άντιθέσεις καί άντιπαραθέσεις, ακόμη καί καταδόσεις πού όδηγοῦσαν πολλές φορές σέ κοινωνική άναστάτωση. Έτσι τό 1658 «*ο Δελη Χουσεϊν πασας εστειλε τρεις γαλέρες στη Μηλο για να συλλάβουν τον (καθολικό) επίσκοπο του νησιού και μερικές γαλιώτες στη Σίφνο για να συλλάβουν τον (βικάριο Βαρθολομαίο) Πόλλα, αλλά ο επίσκοπος έδραπέτευσε στην Κρήτη και ο Πόλλα εκρύφθηκε στα βουνά*». Τόν τελευταίο είχε καταδόσει κάποιος καθολικός πού προηγουμένως τόν είχε καταδόσει στους Βενετούς ο Πόλλα. Ο μεγαλέμπορος Σίφνου Πετράκης Ρόζας, πού ήταν καθολικού δόγματος, έγραφε τόν Ιούλιο του 1659 για τό νέο καθολικό έφημέριο του νησιού Άντώνιο Γαζαδίνσ, τόν Νάξιο ότι «*πηγαινοέρχεται από νησί σέ νησί μετερχόμενος ό,τιδήποτε άλλο εκτός από τό έργο του βικαρίου, είναι κατάσκοπος τών Βενετών στους όποιους καταδίδει καί παραδίδει πολλούς φτωχούς νησιώτες πού δραπετεύουν από τή βενέτικη άρμάδα. Έτσι καταφέρνει νά αποσπā χρήματα από τούς μέν (για νά μήν τούς προδίδει) καί από τήν άλλη έχει τή συμπαράσταση τών Βενετών.... Μεταξύ άλλων κατέστησε έδω έγκυο μιάν Έλληνίδα ... τό ίδιο δέ έκανε τώρα καί στην Πάρο...».*

Τό 1669 έληξε ο βενετοτουρκικός πόλεμος μέ νίκη τών Ταύρκων. Ή Κρήτη περιήλθε καί αύτή στην Όθωμανική αύτοκρατορία. Πολλοί πρόσφυγες Κρητικοί έφθασαν τότε καί στη Σίφνο, όπου άρχισαν νά ξαναφτιάχνουν οίκογένειες καί νέα σπιτικά. Χήρες γυναίκες, πού δέν είχαν ίκανότητες νά έργασθουν, άποφασίσθηκε, καί έφ' όσον τό έπιθυμοῦσαν, νά έγγραφούν ως μοναχές στη γυναικεία μονή Άγίου Ιωάννου του Χρυσσοστόμου στη Φυτιά. Άλλοι άπερροφήθησαν σέ άλλες έργασίες, κυρίως στα ύφαντουργικά "άργαστήρια", βιοτεχνία στην όποία διέπρεπε ο συμπατριώτης τους Άντωνάκης Στάης. Άλλά καί στη Σίφνο καί στα άλλα νησιά τών Κυκλάδων ή κατάσταση είχε δυσκολέψει πολύ λόγω σκληρύνσεως τής στάσεως του Τουρκικού κράτους,

έπειδή αυτό έθεωρούσε ότι οί νησιώτες γενικά είχαν προσφέρει βοήθεια στους Βενετούς κατά τόν πόλεμο. Τήν εποχή μάλιστα αυτή, παράλληλα μέ τήν έξαρση τής πειρατείας, νέοι κίνδυνοι έκαναν τήν εμφάνισή τους πού άπειλοῦσαν τή συνοχή τών όρθοδόξων. Ή διείσδυση τοῦ εύρωπαϊκοῦ έμπορίου, πού συναγωνίσθηκε σκληρά τό έλληνικό καί ή ένταση τής δραστηριότητας των καθολικῶν ιεραποστόλων, τό έργο τών όποίων ένισχύθηκε στά 1670 - 1673 μέ τήν άναβίωση τής γαλλικής πολιτικής έπιρροής στήν Άνατολή καί τήν ύποστήριξη τοῦ Γάλλου πρεσβευτή στήν ΚΠολη de Noingt. Στή Σίφνο ή δράση τών καθολικῶν ιεραποστόλων δέν είχε άπόδοση, όπως καί παλαιότερα, τόσο λόγω τοῦ όρθοδόξου πνευματικοῦ κλίματος πού είχε διαμορφωθεί στό νησί (καί θά περιγραφεί λεπτομερέστερα στό κεφάλαιο γιά τήν Παιδεία), όσο καί γιατί δέν έπαυσαν νά υπάρχουν διαπρεπείς θεολόγοι σ' αυτό, όπως ό άγιοταφίτης ιερομόναχος Μακάριος Άσπράς καί ό λόγιος διδάσκαλος ιερομόναχος Παρθένιος Χαιρέτης πού έστήριζαν τήν Όρθοδοξία τών κατοίκων.

Αυτή τήν εποχή παρατηρεῖται στή Σίφνο έξαρση άναρχίας από έξωγενείς παράγοντες και συγκεκριμένα από μερικούς Σκλαβούνους έγκαθέτους στό νησί τοῦ φοροεισπράκτορα Κωνσταντίνου Άλιπράντη τοῦ Τήνιου. Ό τελευταίος είχε παντρευθεί κόρη τοῦ Γάσπαρου Κοντόσταυλου, παράλο τοῦτο ήθελε νά συνάψει έρωτικές σχέσεις μέ χήρα παπαδιά τής Σίφνου καί έπειδή ή τελευταία τόν απέκρουσε έστειλε έναν από τούς Σκλαβούνους νά τήν δολοφονήσει. Σέ βοήθεια τής παπαδιάς έσπευσε ό πρόξενος τής Γαλλίας Παυλῆς Όμηρος ό όπολος έχασε τή ζωή του από τόν δολοφόνο Σκλαβούνο. Έτσι ό Άλιπράντης, έξαγοραστής τών φορολογιῶν διαφόρων νησιῶν, μέ τήν τρομοκρατία πού άσκοῦσε, συγκέντρωνε καταπιεστικά τά τουρκικά χαράτζια, φέρνοντας σέ άπόγνωση τούς κατοίκους. Όμως "ό θεός γλήγορα έκαμε τήν έκδίκησιν καί επέθανε κενόν καί ψυχρόν θάνατον ό Άλιπράντης καί ή γυναίκα του" έγραφαν τό 1682 οί πρόκριτοι τής Σίφνου. Άλλά καί ή πειρατεία εμφανίζει τήν ίδια εποχή μεγάλη δραστηριότητα. Τή Σίφνο μάλιστα είχαν επιλέξει γιά "έδρα" τους οί κουρσάροι Λουκάς καί Vincenzo Μπρόντζα, άδελφια από τό Περάστο τής Γιουγκοσλαβίας καί "εύσεβεις" καθολικοί, όπως καί ό Gianmaria Cardì. Ό Λουκάς έδώρησε ένα σεβαστό ποσό γιά τήν άνακατασκευή τής καθολικής εκκλησίας τοῦ Άρχαγγέλου Μιχαήλ στό Κάστρο, πού έκινδύνευε νά καταπέσει, καί ό Cardì, 100 σκούδα, γιά ένίσχυση τοῦ βικαριάτου καί τήν καθιέρωση λατινικής άγίας τραπέζης στόν παραλιακό ναό τής Χρυσοπηγῆς. Τό 1676 κατέπλευσε στίς Κυκλάδες Τουρκός καπιτζήμπασης μέ 16 γαλέρες καί ξεκαθάριε τά νησιά από τούς κουρσάρους, συνέλαβε

μάλιστα και όλους εκείνους που είχαν συνεργασθεί "έμπορικά" μαζί τους ρίχνοντάς τους στα κουπιά. Παράλληλα με την παρουσία κουρσάρων στο νησί και τις συνέπειές της, ζιζάνια ανάμεσα στους όρθοδόξους Έλληνες άρχισε να σπέρνει και ο καθολικός επίσκοπος Μήλου Ίωάννης Αντώνιος Καμίλλης, ο οποίος είχε όρισθεί και διαχειριστής του βικαριάτου Σίφνου. Έκμεταλλευόμενος τα φορολογικά προβλήματα των κατοίκων με τους Τούρκους και την Αρχιεπισκοπή Σίφνου, τους έπρότεινε να άποσχισθούν από την τελευταία και να ύπαχθούν διοικητικά σ' αυτόν χωρίς πληρωμή εκκλησιαστικών φόρων. Για την επιτυχία του σκοπού του έθεσε τό ζήτημα ύπόψη του Γόλλου πρεσβευτή ΚΠόλεως de Nointel, όταν αυτός βρίσκονταν περαστικός στη Νάξο, και έζήτησε τή συμπράξή του έπισημαίνοντας ότι μ' αυτόν τόν τρόπο μερικές χιλιάδες Σίφνιοι θά πέρναγαν σιγά-σιγά στον Καθολικισμό. Η έπιχειρούμενη άναστάτωση και άνταρσία έκανε τόν Αρχιεπίσκοπο Σίφνου να άντιδράσει έντονα, ο δέ φοροεισπράκτορας Άλιπράντης άνάγκασε τό 1676 τόν Καμίλλη να άναχωρήσει όπως - όπως από τή Σίφνο.

Τό 1684 ξέσπασε νέος βενετοτουρκικός πόλεμος που έκράτησε μέχρι τό 1699. Η δράση του βενετσιάνικου στόλου στο Αίγαίο κατά την έναρξη του πολέμου είχε σκοπό την κάλυψη των έπιχειρήσεών του στο Ίόνιο και την Πελοπόννησο, την άποκοπή του άνεφοδισμού των τουρκικών στρατιωτικών κέντρων στο νότο, τή ναυτολόγηση νησιωτών και την έπιβολή φορολογιών. Τό καλοκαίρι του 1684 κατέπλευσε στις Κυκλάδες ο βενετσιάνικος στόλος και άρχισε άμέσως τή συγκέντρωση φορολογιών, έφοδίων και άνδρων. Για τή συστηματική μάλιστα άφαίμαξη των νησιωτών έγκατέστησαν οί Βενετοί ναύαρχοι διοικητικούς εκπροσώπους τους, τους "καστελλάνους". Στη Σίφνο διόρισαν καστελλάνο τόν Γεώργιο Κονίδη, ο όποιος φαίνεται ότι έφορολογούσε μόνο τους όρθοδόξους, ένω οί λίγοι καθολικοί του νησιού έθεώρησαν ότι ήταν κατάλληλη εύκαιρία να ύπερισχύσουν των όρθοδόξων. Οί φορολογήσεις Βενετών, Τούρκων και Αρχιεπισκοπής έφεραν σέ άπόγνωση τους κατοίκους. Ο καθολικός επίσκοπος Μήλου, εκμεταλλευόμενος τή συχνή παρουσία του βενετσιάνικου στόλου στην περιοχή, έπεισε τους όρθοδόξους κληρικούς της Σίφνου τό 1687, μετά την έπιβολή πρόσθετης εκκλησιαστικής φορολογίας, να έπαναστατήσουν, μαζί με τό ποιμνιο, κατά του Αρχιεπισκόπου τους. Τα γεγονότα έκράτησαν πολλούς μήνες και έφεραν μεγάλη άναστάτωση στο νησί και άναρχία. Τελικά τό ζήτημα διευθετήθηκε, άν και οί όρθόδοξοι είχαν κάνει και γραπτή συμφωνία με τόν καθολικό επίσκοπο Μήλου για τή διοικητική ύπαγωγή τους σ' αυτόν. Ήταν όμως μιά έσχατη

πράξη έκβιασμού του αρχιεπισκόπου τους για να μην πληρώσουν φόρο και όχι προσέλευσή τους στον Καθολικισμό, έγραψε στο Βατικανό ο βικάριος του νησιού, τονίζοντας μάλιστα ότι οι Έλληνες δεν εγκαταλείπουν για κανένα λόγο την Όρθοδοξία. Ο πόλεμος έληξε το 1699 με την ύπογραφή, στις 26 Ιανουαρίου, της συνθήκης του Κάρλοβιτς. Οι Κυκλάδες επανήλθαν στο πρό του πολέμου καθεστώς, έπαψαν να πληρώνουν φόρους στους Βενετούς και άπηλλάγησαν από τους "καστελλάνους". Έπεκράτησε και πάλι ήρεμία και οι κάτοικοι άσχολήθηκαν με τα ειρηνικά τους έργα. Τόν επόμενο χρόνο "επέδραμαν" στη Σίφνο και άλλα νησιά ιησουίτες ιεραπόστολοι. Στη Σίφνο παρέμειναν περισσότερο από δύο μήνες οι πατέρες Portier και Luchon, οι όποιοι έκήρυτταν πρωί και άπόγευμα παρουσία μάλιστα και του αρχιεπισκόπου Σίφνου και των κληρικών του, όπως έγραψε στις 20 Μαρτίου 1701 ο Portier σέ συνάδελφό του. "Όταν άπεφάσισαν να φύγουν, οι κάτοικοι "όδυράμενοι", τους παρακαλοϋσαν να μην τους εγκαταλείψουν, την εύγνωμοσύνη δέ και τις παρακλήσεις τους διετύπωσαν σέ γράμμα της 17 Σεπτεμβρίου 1700 πού υπέγραψαν τριανταπέντε ιερείς και προύχοντες. "Όλα αυτά είναι βέβαια υπερβολικά, όχι όμως παράδοξα. Οι Σίφνιοι τους έδωσαν την έπιστολή πού οι ίδιοι θα έζήτησαν για τους προϊσταμένους τους έπειδή προφανώς δεν θά έθιξαν δογματικά θέματα στις όμιλίες τους. Διαφορετικά δεν θά μπορούσαν να σταθοϋν ούτε μία ήμερα στο νησί. "Άλλωστε και τό 1723 ύπάρχει πληροφορία σύμφωνα με τή όποία ο αρχιεπίσκοπος Σίφνου Μακάριος επέτρεπε, σέ όποιους όρθοδόξους ήθελαν, να παρακολουθοϋν τά κηρύγματα του βικαρίου Σίφνου, πολλές δέ φορές ήταν παρών και ο ίδιος, προφανώς για να έχει άμεση αντίληψη του περιεχομένου τους. "Ο Μακάριος, με σπουδές στην Εϋρώπη, ήταν σέ θέση να αντιλαμβάνεται άριστα αν τά κήρυγμα είχε προσηλυτιστικό περιεχόμενο. "Όπως θά άναφερθει με λεπτομέρειες στο κεφάλαιο για την Παιδεία τό "κήρυγμα" άποτελοϋσε στην Σίφνο μορφή εκπαιδεύσεως ("ρητορική") από πολύ παλαιά και ή κοινωνία του νησιού ήταν μαθημένη σ' αυτό.

Μετά τόν πόλεμο ή Όθωμανική Αϋτοκρατορία έμφάνιζε εικόνα μεγάλης παρακμής και οίκονομικής έξαθλιώσεως. Παρόλο τουτο ο κίνδυνος του ρωσικού έπεκτατισμού και οι διεργασίες της γαλλικής πολιτικής μέσα στην πρώτη δεκαετία του 18ου αί. διαφοροποίησαν τά πράγματα. "Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος κατά τό 1710-1711 άνοιξε τό δρόμο σέ έξελίξεις περίπου άπρόβλεπτες, ύστερα από την ταπεινωτική για τή Ρωσία συνθηκολόγηση του 1711 και την άφύπνιση του φιλοπόλεμου πνεύματος των Όθωμανών. "Έτσι οι τελευταίοι

εδιάλεξαν για επόμενο στόχο την εξασθενημένη και πολιτικά τότε απομονωμένη Βενετική Δημοκρατία με σκοπό την κατάληψη της Πελοποννήσου και των άλλων κτήσεων της. Άσημαντα γεγονότα έδωσαν την αφορμή του πολέμου που κηρύχθηκε επίσημα από την Ύψηλή Πύλη στις 9 Δεκεμβρίου 1714. Τα ελληνικό στοιχείο που προσπάθησαν να προσεταιρισθούν οι δύο εμπόλεμοι με δελεαστικές υποσχέσεις ή έμεινε ουδέτερο ή ευνόησε γενικά το στρατόπεδο των Όθωμανών. Οι Έλληνες όμως μερικώς περιοχών της Πελοποννήσου και του Αιγαίου προτίμησαν να βοηθήσουν τους Βενετούς παρά το γεγονός ότι η άναμέτρηση των τελευταίων με τους Όθωμανούς φαίνονταν καταδικασμένη από την αρχή. Πράγματι, μέσα σε τέσσερα χρόνια οι βενετικές κτήσεις περιήλθαν ή μία μετά την άλλη στα χέρια των Τούρκων (Τήνος, Πελοπόννησος, Σούδα, Σπιναλόγκα κλπ.). Στις 11 και 12 Οκτωβρίου 1715 ο Τουρκός ναύαρχος Τζανούμ Κότζα επιτέθηκε στη Σίφνο, λεηλάτησε το Κάστρο, σκλάβωσε πολλούς κατοίκους και τους μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη. Κατά μία άποψη η λεηλασία της Σίφνου έγινε γιατί υπήρχαν πληροφορίες ότι ανάμεσα στους κατοίκους είχαν έκδηλωθεί φιλοβενετικές διαθέσεις.

Ο πόλεμος έληξε με την ύπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Πασάροβιτς το 1718. Η βενετική παρουσία στην ανατολική Μεσόγειο κατέρρευσε όριστικά. Ακολούθησε για τον ελληνικό χώρο μία μακρότατη, πενηντάχρονη, περίοδος ειρήνης κατά την οποία έλαβαν χώρα πολύ σημαντικές αλλαγές, τόσο στον πολιτικό όσο, κυρίως, στον οικονομικό και πολιτιστικό τομέα. Το κενό που δημιουργήθηκε μετά την άποχώρηση της Βενετίας από την Άνατολή καλύφθηκε βαθμιαία από την Αυστρία και τη Ρωσία. Οι Έλληνες έστράφησαν προς την τελευταία και σ' αυτήν έναπόθεσαν τις έλπίδες τους για άπελευθέρωση σύμφωνα και με τους χρησμούς που διέτρεχαν τον ελληνικό χώρο. Η αυτοκράτειρα Αίκατερίνη Β' (1762-1796) συνέπεσε να ανέβει στο θρόνο κατά την περίοδο της ραγδαίας καταρρεύσεως της Όθωμανικής αυτοκρατορίας, γεγονός που επέτεινε την ταχύτατη διάδοση των διαφόρων χρησμών - φημών μεταξύ των ύποδούλων που βρίσκονταν σε επαναστατικό άναβρασμό. Μέσα σ' αυτό το κλίμα άρχισε η έκστρατεία της Αίκατερίνης για τον προσεταιρισμό των ύποδούλων χριστιανών της Βαλκανικής. Σκοπός της να τους χρησιμοποιήσει ως άντιπερισπασμό στις πολεμικές επιχειρήσεις της έναντι των Τούρκων. Την πρωτοβουλία της έξεγέρσεως των χριστιανών και ιδιαίτερα των Έλλήνων ανέλαβαν οι τρεις άδελφοί Γρηγόριος, Άλέξιος και Θεόδωρος Όρλώφ, βάσει σχεδίου του Έλληνα από τη Σιάτιστα Γεωργίου Παπάζωλη. Ο τελευταίος, με τη συνδρομή άλλων δύο Έλλήνων που κατείχαν

καίριες θέσεις στό ρωσικό στρατό, τοῦ Μαρίνου Χαρβούρη, ἀντισυνταγματάρχη μηχανικοῦ καί τοῦ Πέτρου Μελισσηνοῦ, στρατηγοῦ πυροβολικοῦ, ἔπεισε τούς ἀδελφούς Ὀρλώφ νά ἀποδεχθοῦν τό σχέδιό του καί νά ἐπιδιώξουν τήν ἐπανάσταση στήν Ἑλλάδα. Μετά τήν ἀποδοχή του καί ἀπό τήν Αἰκατερίνη οἱ Ὀρλώφ ἀνέλαβαν σύντονη δράση γιά τήν πραγματοποίησή του. Παράλληλα ἔστειλαν πράκτορες ὡς "ἀποστόλους" στά διάφορα χριστιανικά ἔθνη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μέ σκοπό νά συγκεντρώσουν πληροφορίες, νά ἐξεγείρουν τό πνεύματα καί νά παρακινήσουν τούς ὑποδούλους σέ ἐπανάσταση ὑποσχόμενοι τήν ἀμέριστη συμπαράσταση τῆς Ρωσίας. Ἡ ἐπαναστατική προετοιμασία πού εἶχε γίνει ἀπό τούς πράκτορες τῆς Ρωσίας στόν ἐλληνικό χώρο, ἔπεισε τούς ἀδελφούς Ὀρλώφ ὅτι ἦταν πιά καιρός νά θέσουν σέ ἐφαρμογή τό σχέδιο ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων, τό ὁποῖο ἀποτελοῦσε μέρος τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας στόν πόλεμο μέ τήν Τουρκία πού εἶχε ἀρχίσει στίς 30 Σεπτεμβρίου 1768. Στά τέλη Φεβρουαρίου 1770 ἔφθασαν στά νερά τῆς Πελοποννήσου οἱ πρῶτες ναυτικές ρωσικές μοῖρες καί ἀκολούθησε ὁ ξεσηκωμός τῶν Ἑλλήνων. Στίς 5-7 Ἰουλίου τοῦ ἴδιου χρόνου ὁ ρωσικός στόλος, βοηθούμενος καί ἀπό πολλούς Ἑλληνες ναυτικούς, κατέστρεψε τόν τουρκικό στό στενό μεταξύ Χίου καί Τσεσμέ. Ἔτσι οἱ Ρῶσοι ἐκυριάρχησαν στό Αἶγατο καί στίς Κυκλάδες ὅπου ἔκαναν βάση καί ὀρμητήριό τους τή Νάουσα τῆς Πάρου τήν ὁποία καί ὀχύρωσαν. Ὑστερα ἀπό διαταγή τῆς Αἰκατερίνης Β' περιήλθαν στήν κυριαρχία τῶν Ρώσων ὅλα σχεδόν τά νησιά τῶν Κυκλάδων καί ἡ Σίφνος. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ὀρκίσθηκαν πίστη καί ἀφοσίωση στήν αὐτοκράτειρα. "Ἐπίτροπος τῶν Κυκλάδων" ἡ Διοικητής διορίσθηκε ἀπό τόν ναύαρχο Σπυριδῶφ τό 1771 ὁ Μυκονιάτης Ἀντώνιος Ψαρός, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε τόν σύνδεσμο τῶν Ρώσων μέ τούς προεστούς τῶν νησιῶν. Σέ κάθε νησί ὁ Ψαρός προσδιόρισε ἀριθμό ἐπιτρόπων πού θά ἀσκοῦσαν τή διοίκηση. Οἱ ἐπίτροποι λέγονταν τώρα "σύνδικοι", μαζί δέ μέ τόν καντζιλιέρη ἀποτελοῦσαν τούς ἐκπροσώπους τοῦ Ψαροῦ σέ κάθε νησί. Οἱ "σύνδικοι" στή Σίφνο ἦταν τέσσερις· ἀπό αὐτούς γνωστός εἶναι μόνο ἓνας, ὁ Γεωργάκης Γρυπάρης, τό 1772. Ἀσκοῦσαν τά ἴδια ἔργα μέ τούς τέως "ἐπιτρόπους" ἢ "ἐπιστάτες" τοῦ Κοινοῦ, ἐπί πλέον δέ καί τίς ἀρμοδιότητες τοῦ Ψαροῦ πού ἦταν ἡ ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν τοῦ ναυάρχου γιά τήν ἐξεύρεση τροφίμων, τήν ἐκτέλεση ἀγγαρειῶν (ὅπως νοσηλεία στρατιωτῶν, φιλοξενία κλπ) καί τή συγκέντρωση τοῦ τουρκικοῦ φόρου τῆς δεκάτης πού εἰσέπρατταν πλέον οἱ νέοι κυρίαρχοι. Ἡ ἐπιβολή τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν καί ἡ αὐταρχική συμπεριφορά τῶν Ρώσων προξένησαν δυσἀρέσκειες στούς νησιῶτες οἱ ὁποῖοι ἀρχισαν νά

σκέπτονται σοβαρά για τὸ ἂν θὰ προέκυπταν γι' αὐτούς ὀφέλη ἀπὸ τὸν πόλεμο, περισσότερο δὲ ἀναλογίζονταν, σὲ περίπτωση ἐγκαταλείψεώς τους ἀπὸ τοὺς Ρώσους, τὰ τουρκικὰ ἀντίποινα. Οἱ προεστοὶ ὅλων τῶν νησιῶν φαίνεται ὅτι συζήτησαν μὲ περίσκεψη τὸ ζήτημα καὶ ἔστειλαν στὴν ΚΠολη κοινὸ ἀπεσταλμένο, τὸν Μυκονιάτη Μπάγο, στὸν Καπουδάν πασά "δείχνοντες τὸ ραγιαλίκι τους" προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν μελλοντικὴ ἐπιείκειά του.

Παράλληλα μὲ τίς ἀπαιτήσεις τῶν Ρώσων, ἡ συγκέντρωση στὴν Πάρο καὶ τὰ ἄλλα νησιά ἀνδρῶν τοῦ στόλου τους, τὰ ἐπιβάρυνε πληθυσμιακὰ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθεῖ ἔλλειψη τροφίμων καὶ μεγάλη αὐξηση τῶν τιμῶν πού ἀνεστάτωσαν τὴν οἰκονομία τους. Δὲν ἔφθαναν ὅλα αὐτὰ καὶ ἦλθε νὰ προστεθεῖ, πῶ ἔντονη ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, ἡ πειρατεία, ἡ ὁποία μέσα στὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς Ρωσοκρατίας ἐπέφερε ἀνυπολόγιστες ζημιές. Ἐπειδὴ οἱ Ρῶσοι δὲν μπόρεσαν νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν ἀμέσως, πολλὰ νησιά ὀργάνωσαν τὴν αὐτοάμυνά τους. Καὶ ἡ Σίφνος πού, ὅπως λέγεται, εἶχε τότε 4000 κατοίκους, συνεκρότησε εἰδικὸ σῶμα ἐνόπλων πού μὲ ἐπιτυχία ἀπέκρουσε τοὺς πειρατές. Ἡ τετράχρονη παρουσία τῶν Ρώσων στὶς Κυκλάδες ἔφερε γενικὴ ἀναστάτωση καὶ ἔκανε τοὺς νησιῶτες νὰ ἀναπολοῦν τὸ πρηγοῦμενο καθεστῶς. Ὅταν ὁ πόλεμος ἔληξε μὲ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης εἰρήνης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή (Ἰούλιος 1774) καὶ οἱ Ρῶσοι ἄρχισαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὸ Αἶγαῖο, οἱ νησιῶτες βρέθηκαν τελείως ἀνυπεράσπιστοι καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἀπὸ τὸ φόβο τῶν τουρκικῶν ἀντιποίνων, ἔφυγαν μαζί τους πρόσφυγες. Εὐτυχῶς στὴν Ἐψηλὴ Πύλη ἐπεκράτησε διαλλακτικὸ πνεῦμα μὲ παραστάσεις τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένη καὶ μὲ "πουγιουρντί ἀπὸ τὸ διβάνι τοῦ βασιλικοῦ στόλου", τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1774, γνωστοποιήθηκε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προεστοὺς τῶν νησιῶν "τὰ περασμένα ἔστωσαν συγχωρημένα", δηλαδὴ "ἀφέονται ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι". Δὲν ἐπέρασε ὅμως πολὺς χρόνος καὶ οἱ Τοῦρκοι διπλασίασαν τοὺς φόρους, συνέλλαβαν νησιῶτες καὶ τοὺς ἔριξαν σκλάβους στὰ κάτεργα, γιατί δῆθεν εἶχαν συνεργασθεῖ μὲ τοὺς Ρώσους, καὶ ἔσπειραν τὴν τρομοκρατία. Πολλοὶ κάτοικοι τῶν νησιῶν ἄρχισαν τότε νὰ μεταναστεύουν στὴ Ρωσία, γεγονός πού ἀνάγκασε τὴν Ἐψηλὴ Πύλη νὰ πάρει αὐστηρά μέτρα γιὰ νὰ μὴν ἀνακύψει δημογραφικὸ πρόβλημα στὴν περιοχή. Τὸ 1787 οἱ Τοῦρκοι ἐκήρυξαν πόλεμο κατὰ τῆς Ρωσίας, ἐπῆραν ὅμως αὐστηρά μέτρα στό Αἶγαῖο γιὰ νὰ καθηλώσουν κάθε στασιαστικὴ κίνηση. Ἡ Ρωσία μὲ πρᾶκτορες τῆς προσπάθησε νὰ δημιουργήσει πολεμικὲς ἐστίες ἀντιπερισπασμοῦ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο. Οἱ Ἕλληνες τῶν νησιῶν, μολονότι δὲν εἶχαν τὸν παλαιότερο ἐνθουσιασμό γιὰ τοὺς Ρώσους, φαίνεται ὅτι οἱ

περισσότεροι ήταν μέ τό μέρος τους. Ὑπῆρχαν ὁμως καί οἱ ἀντίθετοι, οἱ διστακτικοί πού ἀγωνιοῦσαν γιά τήν ἐκβαση τῶν γεγονότων καί σκέπτονταν μέ δέος τά τουρκικά ἀντίποινα. Τότε δημιουργήθηκαν ἀντιπαραθέσεις καί δυσάρεστες πράξεις πού προξένησαν μίση καί ἐριδες πολυχρόνιες. Ἡ δράση τοῦ Λάμπρου Κατσώνη στίς Κυκλάδες, παρά τά ἡρωικά του κατορθώματα, εἶχε δυσάρεστες καί αἱματηρές συνέπειες, ἰδιαίτερα μετά τό 1792 ὅταν ἔληξε ὁ πόλεμος καί μετατρόπηκε σέ πειρατεία. Ἀπό ἐδῶ κι ἔμπρός διαπρέπουν σ' αὐτήν καί Ἕλληνες. Οἱ λεηλασίες νησιῶν καί παραλίων περιοχῶν γίνεται καθημερινό φαινόμενο. Τό 1806 ἄρχισε νέος πόλεμος Ρωσίας - Τουρκίας πού ἐκράτησε ἕξι χρόνια. Σ' αὐτόν μετέχουν ἡ Γαλλία, σύμμαχος τῆς Τουρκίας καί ἡ Ἀγγλία, σύμμαχος τῆς Ρωσίας. Ὁ στόλος τῆς τελευταίας καταπλέει στό Αἶγατο, ὅπου ἐμφανίζονται καί ναυτικές δυνάμεις τῆς Γαλλίας καί Ἀγγλίας. Στίς ἑλληνικές χῶρες ἐπικρατεῖ γενική ἀναταραχή καί ξεσηκωμοί. Στίς θάλασσες ὀργιάζει ἡ πειρατεία πού συνεχίζεται ἀμείωτα καί μετά τή λήξη τοῦ πολέμου (1812). Τόν Μάρτιο τοῦ 1815 ὁ καπετάν Ζανετάκης Μπεϊζαδάκης ἀπό τή Μάνη δέχεται γραπτές εὐχαριστίες τῶν προκρίτων τῆς Σίφνου γιατί "μέ τή γαλιότα τοῦ θείου του ξετρέχοντας τούς σπαντίδους ὁποῦ γυρίζουσιν μέσα εἰς τά νησιά μας" ἐλευθέρωσε τή ναυσιπλοΐα. Παρά τά πολεμικά δεινά, τό ἑλληνικό στοιχεῖο βγήκε πολλαπλά ἐνδυναμωμένο καί ἀκματο ἀπ' αὐτά. Ἀπέκτησε γνώσεις καί ἐμπειρία στήν πολεμική καί ναυτική τέχνη, πολλά καί μεγαλύτερα ἐμπορικά σκάφη οἱ νησιῶτες καί νέες ἐμπορικές ἀγορές. Οἱ μετοικεσίες Ἑλλήνων καί ἡ συγκρότηση ἀπ' αὐτούς ἑλληνικῶν παροικιῶν ἀπό τό Δούναβη μέχρι τήν Ἀζοφική θάλασσα κατά τούς τελευταίους πολέμους, ἐδημιούργησαν νέες προϋποθέσεις ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολλοί Σίφνιοι ἀκολούθησαν τή νέα αὐτή "πορεία" τοῦ Γένους καί ἀρκετοί διέπρεψαν ἐκεῖ χωρίς νά χάσουν τίς ἐπαφές μέ τό νησί τους, ὅπως θά ἀναφερθεῖ ἄλλοῦ. Ὅλες αἱ προϋποθέσεις προοιῶνιζαν τό ἐφικτό τῆς πολυπόθητης ἐλευθερίας πού μερικά χρόνια ἀργότερα, μέσα σέ νέους κρουνοῦς αἵματος καί ὑπέρτατων θυσιῶν, σφιχταγκάλιασε τή νέα Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

1. Τό πολιτικό σύστημα

Οί πληροφορίες γιά τήν πολιτική καί κοινοτική διοργάνωση τής Σίφνου κατά τά τέλη τοῦ 16ου καί τίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. εἶναι ἐλάχιστες. Μέχρι τό 1617 ὁ ἡγεμονικός οἶκος τῶν Gozzadini ἐξακολουθεῖ νά παραμένει στό νησί ὡς φόρου ὑποτελής στό σουλτάνο. Τόσο ὁ προτελευταῖος ἡγεμόνας Nicolo, ὅσο καί ὁ γιός καί διάδοχός του Ἄγγελος, παρέμεναν στό νησιωτικό κρατίδιό τους μέ ἔγκριση τοῦ σουλτάνου πού πρέπει νά δόθηκε, ὅπως καί στήν περίπτωση τοῦ δούκα τής Νάξου, μέ αὐτοκρατορικά φερμάνια στά ὁποῖα καθορίζονταν τά δικαιώματα, τά καθήκοντα καί οἱ ὑποχρεώσεις τους. Ὅπως εἶναι γνωστό ἀπό τό φερμάνι τοῦ δούκα τής Νάξου, ἡ ἐπίλυση τῶν διαφορῶν μεταξύ τῶν ὑπηκόων του θά γίνονταν "κατά τά ἀνέκαθεν κεκανονισμένα", ἡ δέ ἀπονομή τής δικαιοσύνης "κατά τά ἦθη καί τούς κανόνες" πού ἐφάρμοζε μέχρι τότε ὁ ἡγεμόνας χωρίς προσφυγή στίς κεντρικές τουρκικές ἀρχές. Στή διαταγή πρὸς τόν μπέη τής Ρόδου, πού ἐκδόθηκε τό ἔτος 1565, ἀναφορικά μέ τή διεκδίκηση τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου τής Σίφνου ἀπό τόν γαμβρό τοῦ Nicolo Gozzadini, σημειώνεται ὅτι ὁ τελευταῖος ἐκυβερνοῦσε τότε τό νησί ὅπως "ὁ πατήρ καί ὁ πάπος αὐτοῦ" ἀποτίοντας κανονικά "τό ἐκ δώδεκα χιλιάδων ἀκτσέ ἐτήσιον χαράτζ", πρᾶγμα πού ὀδηγεῖ στή σκέψη ὅτι, ἀφοῦ ὁ Nicolo διοικοῦσε ὅπως οἱ πρόγονοί του, δέν πρέπει νά εἶχε ἐπέλθει κάποια σημαντική ἀλλαγὴ στόν τρόπο πολιτικῆς διοικήσεως τής Σίφνου. Τό μόνο πού μπορεῖ νά παρατηρήσει κανεὶς εἶναι ἡ φθορὰ τής δυνάμεως τοῦ ἡγεμόνα καί ὁ περιορισμός τῶν ἀυθαιρεσιῶν του, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἐντολή πρὸς τόν μπέη τής Ρόδου, πού περιέχεται στό ἴδιο ἔγγραφο, νά ἐξετάσει δηλαδή, μεταβαίνοντας στή Σίφνο, "ἐάν οἱ ραγιάδες τής εἰρημένης νήσου εἶναι εὐχαριστημένοι ἐξ αὐτοῦ (τοῦ Gozzadini) καί δέν ἀδικοῦνται, οὐδέ

πιέζονται". Στην περίοδο 1566-1570 η Σίφνος ανήκε πολιτικά στο δουκάτο του Ίωσήφ Νάζη και διατελούσε υπό τη διοίκηση του επιτρόπου του Κορονέλλου. Άμέσως μετά ήταν έδρα του μικρού νησιωτικού κρατιδίου των Gozzadini και κατόπιν, άγνωστο όμως πότε ακριβώς, περιήλθε στη δικαιοδοσία του Τούρκου αρχιναύαρχου, του καπουδάν πασά, ίσως από το 1617. Στην αρχή της τελευταίας αυτής πολιτικής υπαγωγής γίνονται άρκετές μνεΐες στις πηγές για την ύπαρξη στο νησί Άγᾶ και Καδῆ, φαίνεται όμως ότι στή συνέχεια δέν έμεναν μόνιμα στή Σίφνο. Σέ απόφαση διαιτησίας της 4 Μαΐου 1631 αναφέρεται ότι «*ὁποῖος ἐναντιωθεῖ ἢ δέν ἀποδεχθεῖ τήν ἀπόφαση, νά ἔχει ὑποχρέωση νά πληρώσει τήν ἄνω εἰρημένη ποινή στόν Ἄγᾶ ὅταν ἔλθει...*». Σέ υπόθεση πειρατείας από Τούρκους κατά το 1621, σέ βάρος πλοίου της Πάτμου πού μετέφερε στήν Κρήτη στρατιῶτες και έμπορεύματα του Rettore της Τήνου και σέ έγγραφο του τελευταίου προς τούς Διοικητές των νησιῶν νά συλλάβουν τούς πειρατές και τακτοποιήσουν τό ζήτημα, απήντησε μέ έγγραφο της 17 Ὀκτωβρίου 1621, γραμμένο τουρκικά, και ὁ Καδῆς της Σίφνου. Ἐπίσης σέ έκθεση της 26 Ὀκτωβρίου 1632 του ίησουίτη pre Marco Lima, πού εἶχε επισκεφθεῖ τή Σίφνο για προσηλυτισμό, σημειώνεται: «*... ἐπειδή ἡ ἐκκλησία ἦταν μικρή, παρέστη ἀνάγκη νά ἐξέλθουμε στήν πλατεία, ὅπου τήν πρώτη φορά ἐπῆρα μεγάλη τρομάρα ὅταν εἶδα τόν Καδῆ νά κάθεται στή θέση του...*», πού σημαίνει βέβαια τήν ύπαρξη τότε μόνιμου καδῆ στή Σίφνο και καθορισμένου σημείου στο ὁποῖο κάθονταν και ἐδίκαζε. Ἀκόμη σέ ἐπιστολή της 17 Ἰουνίου 1640 του Βασίλη Λογοθέτη, γραμμένη στή Χίο, προς τόν Βάϊλο της Βενετίας στήν ΚΠολη, αναφέρεται ότι κάποιος πού εἶχαν συλληφθεῖ από πειρατές ἐπῆγαν στή Σίφνο και "ἀνέφεραν στόν Καδῆ ότι οἱ φελοῦκες της Μάλτας (πού τούς εἶχαν συλλάβει) χρησιμοποιοῦσαν τό λιμάνι της Τήνου". Φαίνεται ότι μέ τήν ἔναρξη του πολέμου μεταξύ Βενετίας - Τουρκίας τό 1645 οἱ Τούρκοι αὐτοῖ ὑπάλληλοι, ὁ Ἄγᾶς και ὁ Καδῆς, ἐγκατέλειψαν ὀριστικά τή Σίφνο και ὁ μὲν πρῶτος ἔρχονταν περιοδικά στο νησί, συνήθως για τή συγκέντρωση των φορολογιῶν, ὁ δέ δεύτερος ὅταν τόν προσκαλοῦσαν για ἐκδίκαση ὑποθέσεων, πρᾶγμα πού συνέβαινε σπάνια.

2. Κοινοτική Διοίκηση και Ὀργανα

Για τήν ἐσωτερική διοργάνωση και διακυβέρνηση της Σίφνου ἡ παλαιότερη πληροφορία εἶναι του 1563. Σύμφωνα μέ αὐτήν ἡ Σίφνος, ὅπως ἡ Κέα και ἡ Ἄνδρος, "ἐτέλουν τῷ σουλτάνῳ κυβερνόμενοι ὑπό ἕξ ἐπιτρόπων, ἀνά δύο

βεβαίως έν έκάστη". Φαίνεται λοιπόν ότι ό θεσμός τών "έπιτρόπων", δέν υπήρξε δημιούργημα τής έποχής τής τουρκοκρατίας, αλλά πρέπει νά προϋπήρχε στά φραγκικά κρατίδια τών Κυκλάδων καί, στή συνέχεια, νά άπετέλεσε τό βάθρο επάνω στό όποιο στηρίχθηκε καί έδραιώθηκε, μέ διάφορες παραλλαγές από νησί σέ νησί, τό σύστημα τής αυτοδιοικήσεως κατά τή νέα (τουρκική) κατοχική περίοδο. Οί σημαντικές αλλαγές καί βελτιώσεις του άρχισαν νά επέρχονται από τό έτος 1580 καί έπειτα, μετά δηλαδή τήν παραχώρηση από τό τουρκικό κράτος ειδικών προνομίων στους νησιώτες πού τούς εξασφάλισαν άνεκτούς όρους διαβιώσεως καί συνετέλεσαν στή δημιουργία τών καταλλήλων εκείνων συνθηκών πού όδήγησαν στην ανάπτυξη του θεσμού τής αυτοδιοικήσεως.

α) 'Η Γενική Συνέλευση του Κοινοϋ καί οί εκλεγόμενοι άρχοντες

Ό θεσμός τής αυτοδιοικήσεως έλειτούργησε κανονικά καί στή Σίφνο, ιδιαίτερα μετά τήν απομάκρυνση του Άγγελου Gozzadini από τό νησί (1617). 'Υπάρχει μάλιστα καί σχετική μαρτυρία στίς πηγές για τό κυρίαρχο σώμα λειτουργίας τής Κοινότητας, τή Γενική Συνέλευση του Κοινοϋ. Περιέχεται σέ έγγραφο τής 26 Μαρτίου 1628 τό όποιο έστειλαν στό Βατικανό οί κοινοτικοί άρχοντες Σίφνου γράφοντας για τήν καλή ποιότητα του καθολικού έφημερίου του νησιού, τονίζοντας μάλιστα ότι δέν είχάν πέσει έξω στή γνώμη τους για αυτόν πού τήν έσχημάτισαν άμέσως μόλις έφθασε στό νησί τό 1625, πράγμα πού είχάν γράψει καί τότε έκ μέρους τής Κοινότητας. Τό έγγραφο είναι διατυπωμένο στά ιταλικά καί άρχίζει ως εξής:

«Noi gli sotto nominati procuratori o vero deputati della terra et isola di Sifno, quali nel nome di tutta la Communita...»,

δηλαδή, «έμείς οί υπογράφωντες πληρεξούσιοι ή καλύτερα εκλεγμένοι αντιπρόσωποι τής πόλεως καί νήσου Σίφνου, οί όποιοι έξ όνόματος όλοκλήρου τής Κοινότητας κλπ». 'Από τή διατύπωση αυτή προκύπτει ότι οί αντιπρόσωποι του Κοινοϋ εκλέγονταν από τή Γενική Συνέλευσή του ή όποία, ως θεσμός, προϋπήρχε του έτους 1625. Είναι γενικά γνωστό ότι στίς γενικές συνελεύσεις δέν έλάβαιναν μέρος οί άγρότες, οί χωρικοί καί οί μικροεπαγγελματίες, αλλά ό Κληρος, οί προεστοί καί γέροντες μέ τή σιωπηρή έξουσιοδότηση του λαού στον όποιο άνεκοίνωναν τίς αποφάσεις τους μεγαλοφώνως. Οί αποφάσεις άποτυπώνονταν στά πρακτικά τών Γενικών Συνελεύσεων όπου

αναγράφονταν και ή στερεότυπη φράση "και όλο τό κοινό" ή "έξ όνόματος όλοκλήρου της Κοινότητας", όπως στό άνωτέρω έγγραφο. Άλλά και τό 1784, Φεβρουαρίου 26, όταν κατεγράφησαν σέ Κώδικα οί άρχατζες "συνήθειες" έκκλησιαστικής φορολογίας της Σίφνου, σημειώθηκε στό είσαγωγικό μέρος του: «*Προκαθημένης της ήμών ταπεινότητας (δηλ. του άρχιεπισκόπου Σίφνου Μελετίου) ένεφανίσθη ό έντιμώτατος άγιος οίκονόμος Μάτσας έν ιερομονάχοις Νικόδημος και αίδεσιμώτατος άγιος σακελλάριος Μάγος έν ιερεϋσι Νικόλαος, όμοϋ μετά παντός του κλήρου της νήσου ταύτης, μετά παντός του ιεροϋ καταλόγου και μέ γνώμην τών εύγενεσιτάτων άρχόντων και όλων τών κατοίκων...».*

Κυριότερα θέματα για τή σύγκληση γενικών συνελεύσεων του Κοινοϋ ήταν ή (συνήθως έτήσια) έκλογή τών κοινοτικών άρχόντων, ή κήρυξη πλειοδοτικού διογωνισμού για τήν κατακύρωση του συνόλου της φορολογίας του τόπου στον πλειοδότη ένοικιαστή, ή σύναψη κοινοτικού δανείου για τήν αντιμετώπιση φορολογικών ύποχρεώσεων και όλλα σοβαρά κοινοτικά θέματα που άπαιτούσαν συλλογική άπόφαση τών κατοίκων. Ένα τέτοιο θέμα άνέκυψε τό 1688 όταν άρχισαν νά φαίνονται έντονα τά άποτελέσματα άδικοκρισιών που έγιναν στα 1682-1683 από τον Άλη Άγα Μπονατζη, ό όποτος χρηματίζονταν "άπό μερικούς όπου μέ άσπρα του έδιδαν και έβανε τούς έπιτρόπους μέ ραβδί και άπόγραφαν" άποφάσεις σέ βάρος τών συμφερόντων άλλων κατοίκων. Έτσι "εις τά 1688 Νοεμβρίου 12" έγινε γραπτή "μαρτυρία του κόσμου", κοινή δηλαδή άπόφαση «*άπογραμμένη από άρχιερείς και ιερείς και προεστῶτες του τόπου.. νά είναι τά πράγματα εις τούς ίδιους όπου εις τό άπερασμένο τά είχαν ώσαν νά μήν ήτανε ποτέ κριμένα...».*

Τόπος στον όποτο συνέρχονταν οί γενικές συνελεύσεις ήταν συνήθως ό κεντρικός ναός της πρωτεύουσας του νησιού ή ό περίβολος κάποιας έκκλησίας, ή "λότζια" του Κάστρου ή άκόμη και τά γραφεία της κοινότητας που λέγονταν καντζελαρία ή καγκελαρία, όπου και ή έδρα του γραμματέα της κοινότητας, του καντζιλιέρη ή νοτάριου ή νοδάρου. Έτσι σέ έγγραφο του 1751, Όκτωβρίου 27, σημειώνεται: «*Τήν σήμεραν ένεφανίστην εις τήν καντζηλαρίαν του Κάστρου ό αίδεσιμώτατος άγιος σκευοφύλαξ Μάος έν ιερεϋσι παπα-κυρ Νικόλαος ό όποτος έζήτησεν τήν παρούσαν μαρτυρίαν από τούς έντιμωτάτους κληρικούς και χρησιμωτάτους άρχοντας εις τά προτερήματα όπου παλαιόθεν ή έκκλησία τως είχεν...».* Ο καντζιλιέρης συνέτασσε συνήθως και τά πρακτικά τών Γενικών Συνελεύσεων, τά υπέγραφε και τά κατεχώριζε στό είδικό βιβλίο τών κοινοτικών πράξεων, όπου υπέγραφαν και

οί παράγοντες πού είχαν πάρει μέρος στη συνέλευση καί τά έσφράγιζε μέ τή σφραγίδα τής κοινότητας, όπως στό άμέσως άνωτέρω έγγραφο, στό τέλος του οποίου αναγράφεται: «... καί εις κάθε καιρού ένδειξιν έγινε τό παρόν καί έτυπώθη μέ τή σφραγίδα τής κοινότης ύπογεγραμμένον ύπό πάντων τών τε κληρικῶν καί άρχόντων εις άσφάλειαν».

Γιά τό χρόνο συγκλήσεως τών Γενικῶν Συνελεύσεων στη Σίφνο δέν υπάρχουν πληροφορίες. Ή έτήσια τακτική Γεν. Συνέλευση για τήν έκλογή επιτρόπων πρέπει νά γίνονταν, όπως καί σέ άλλα νησιά, τήν άνοιξη μέ τήν έναρξη του τουρκικοῦ οικονομικοῦ έτους γιατί οί έπίτροποι είχαν τή φροντίδα συγκεντρώσεως τών φορολογιῶν.

β) Οί Ήπίτροποι

Ήκτελεστικά όργανα διοικήσεως του νησιοῦ ήταν οί έπίτροποι ή προεστοί ή έπιστάτες. Ή έκλογή τους γίνονταν μέ τή σύγκληση ειδικής Γενικής Συνελεύσεως του Κοινοῦ από τους άρχοντες του τόπου. Ή θητεία τους ήταν συνήθως έτήσια μέ δυνατότητα επανεκλογής ή σιωπηρής χρονικής παρατάσεως. Δικαίωμα έκλογής είχαν μόνο τά μέλη τής κοινότητας πού έπρεπε νά είναι μόνιμοι κάτοικοι του νησιοῦ καί νά πληρώνουν τό "κεφαλοχάρταζο". Οί έπίτροποι ήταν συνήθως ένας ή δύο κοινοτικοί άρχοντες, μπορεί όμως νά ήταν καί περισσότεροι, όταν ή κοινότητα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα. Κατά τήν κατάληψη τών Κυκλάδων από τους Ρώσους (1771-1774) οί έπίτροποι λέγονταν "σύνδικοι" ή "σύντυχοι". Ήργότερα, στά τέλη του 18ου καί κυρίως από τίς άρχές του 19ου αί., οί κοινοτικοί άρχοντες αποκαλούνται καί "κατοαμπάσηδες".

Πρώτοι γνωστοί έπίτροποι τής Σίφνου είναι ό Βασίλειος Λογοθέτης καί ό διάκος Σερμαρτής, τό 1621. Σέ πιστοποίηση τής Κοινότητος τής 27 Ήκτωβρίου πρὸς τόν Rettore Τήνου καί Μυκόνου Κωνσταντῖνο Πασκουαλίγκο, πού ύπογράφεται από τόν παπά Ήποστόλη Γοζαδῖνο, οίκονόμο Σίφνου, παπα-Γεώργιο Τζαγκαρέλο, πρωτοπαπᾶ Σίφνου, ιερομόναχο Μαραβέλια, ιερομόναχο Ήωσήφ, Τομάζο Μάτζα καί Giacomo Γοζαδῖνο, συνυπογράφουν καί ό Βασίλειος Λογοθέτης καί procuratore=έπίτροπος Σίφνου καθώς καί ό διάκος Σερμαρτής καί procuratore Σίφνου. Στό έγγραφο όμως τής Κοινότητος του 1628 πού αναφέραμε στά προηγούμενα, οί deputati=έκλεγμένοι αντιπρόσωποι είναι όκτώ κληρικοί καί τρεις λαϊκοί, οί Νικολός Μάτζας, Βασίλειος Λογοθέτης καί Τομάζος Μάτζας. Τό 1637 οί έπίτροποι "του παρόντος καιροῦ"

δύο, ο Βασίλειος Λογοθέτης και ο Ίούλιος Δελλαγραμμάτικας. Στη συνέχεια και επί είκοσι χρόνια δέν ανευρίσκονται στίς πηγές άλλοι επίτροποι. Όλο αυτό τό διάστημα κυριαρχεί στό κοινωνικό προσκήνιο τής Σίφνου ή δυναμική προσωπικότητα του μεγαλεμπόρου Β. Λογοθέτη πού δέν αποκλείεται νά είχε συγκεντρώσει στά χέρια του κάθε έξουσία του νησιού, άφοϋ σέ μεγάλο άριθμό έγγράφων άποκαλείται "nostro defendore", δηλ. "προστάτης μας" ή "ύπερασπιστής μας" (άπό τό ίταλ. difensore) και κατ' επέκταση "έπιμελητής των ύποθέσεων μας". Μετά τόν θάνατό του (1659) επίτροποι γίνονται τό 1660 ο Πετράκης Ρόζας, κληρονόμος του Οίκου Λογοθέτη και διάδοχός του και ο Άντώνιος Μαγκανάρης. Ό πρώτος χαρακτηρίζεται και ως "sopra intendente" τής Σίφνου, δηλαδή άνότερος έφορος ή έπιμελητής των ύποθέσεων τής Κοινότητας. Μετά τόν θάνατο του Ρόζα τό 1662 ανευρίσκονται δύο επίτροποι, τόν ίδιο χρόνο, ο οίκονόμος Σίφνου και ο θοδωρής Κοζαδίνος. Τό 1664 ο Άντώνιος Μαγκανάρης και τό 1667 ο Μιχελάκης Φιδέλες. Πρό του 1670 οί Σίφνιοι παρεκάλεσαν τόν μεγαλέμπορο Γάσπαρο Κοντόσταυλο τόν Άνδριο κι αυτός συνεφώνησε νά γίνει "governatore"-διοικητής τής Σίφνου. Πρό του 1682 οί επίτροποι ήταν δύο, ο Άντώνης Πρακτικός και ο Πέτρος Μοθωνέος. Στά 1682/1683 ο Άντώνης Φραζέσκου και τό 1684 ο Άντώνης Πρακτικός και ο Άντώνης παπά-Λούκα. Πρίν άπό τό 1688 τρεις, ο παπα-κύρ Ίωάννης Νταλιστός, ο μισέρ Τζουάνες Ναδάλες και ο παπά-Κωνσταντής Παλιοϋ. Τό 1688 μέ άρχές 1689 ο παπά-Ίωάννης Νταμισήνας και ο Τζουάνες Ναδάλες και τόν Ίούνιο του ίδιου χρόνου "οί άφέντες επίτροποι παπά-κύρ Νικόλαος Ροϋσσος και μισέρ Άντωνάκης Πρακτικός". Τό 1750/1751 ο Ίωάννης Βαφίας και τό 1784 ο Άντώνιος Γρυπάρης. Τό 1806 ο δραγομάνος του στόλου διόρισε "έπιστάτη" του Κοινοϋ τόν σιόρ Γιαννάκη Μπάο, ο όποιος "ού πρό πολλών χρόνων" είχε ξαναχρηματίσει "είς τό κοινόν μέ τήν τοιαύτην έπιστάσιαν". Τό 1816 επίτροποι ήταν ο οίκονόμος Μπάος και ο Νικόλαος Βαλέτας. Τό 1819 οί Σίφνιοι έψήφισαν για έπιστάτη τόν Κωνσταντάκη Ίωάνν. Μπάο, αλλά αυτός δέν έκανε άποδεκτή τήν έκλογή του. Τέλος τό 1820 "ο τιμιώτατος Γεωργάκης Μάτζας, χρηματίας χρόνους ίκανούς έκ των σημαντικων προεστών" τής Σίφνου, ανέλαβε μέ "ήγεμονικόν μπουγιουρουλδί" κοτσάμπασης του νησιού· είναι ο μόνος γνωστός κοτσάμπασης τής Σίφνου.

Μολονότι ο κατάλογος των όργάνων τής έξουσίας στη Σίφνο δέν είναι πλήρης, έν τούτοις φανερώνει τή συνεχή ύπαρξή τους επί δύο αιώνες και βεβαιώνει τήν κανονική εξέλιξη του θεσμοϋ μέσα στα πλαίσια του συστήματος τής τοπικής αυτοδιοικήσεως.

γ) Ἀρμοδιότητες καί δικαιοδοσίες τῶν Κοινοτικῶν ἀρχόντων

Οἱ ἐπίτροποι καί προεστοί συγκέντρωναν στά χέρια τους τόσο τίς ἐκτελεστικές ἢ διοικητικές ἐξουσίες, ὅσο καί τίς δικαστικές. Τό ἔργο τους ἀσκοῦσαν σύμφωνα μέ τίς "ἀνέκαθεν συνήθειες" οἱ ὅποτες ἀποτελοῦσαν καί τούς (ἄγραφους) νόμους. Οἱ νησιῶτες τίς ἐτηροῦσαν μέ μεγάλη σχολαστικότητα. Μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων φαίνεται ὅτι σέ ἀρκετά νησιά ἀνέκυψε ἀνάγκη κωδικοποιήσεως τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας σέ γραπτά κείμενα. Παρόμοιο κείμενο πολιτικῆς νομοθεσίας τῆς Σίφνου δέν ἔχει βρεθεῖ μέχρι σήμερα, ὅμως πρέπει νά εἶχε συνταχθεῖ ἀφοῦ ἡ ἔννοια τῆς κοινότητος, ὡς νομικοῦ προσώπου, ἦταν ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένη στό νησί κατά παραδοχή τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Γ. Πετρόπουλου. Ἀντίθετα μέ τήν πολιτική, ἡ ἐκκλησιαστική νομοθεσία τοῦ νησιοῦ (ἢ μάλλον ἐνοριακή) εἶναι γνωστή ἀπό καταγραφή τῆς 26 Φεβρουαρίου 1784 σέ "Κώδικα" ἀπό δεκαπέντε Κεφάλαια (ἄρθρα) στόν ὁποῖο περιλαμβάνεται "ὅ,τι ἐστάθη παλαιά καί ἀρχαία συνήθεια νά εἶναι εἰς τάς ἐκκλησίας ὁποῦ ἔχουν προικιά τους οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐνορίται, οἱ ἐορτάδες, οἱ λειτουργίες καί κανδύλια προκοδοτισμένα καθώς οἱ παλαιοί τά ἀφιέρωσαν". Ὁ Κώδικας καταρτίσθηκε γιά "νά μήν ἡμπορῇ τινάς νά ἀποσπάσῃ διὰ καμμίας λογιῆς τρόπον νά μετατεθῇ ἀπό τήν μίαν ἐκκλησίαν εἰς τήν ἄλλην, ἀπό τόν πρῶτον ἕως τόν ἔσχατον. Καί διὰ νά φυλάττεται τῆς κάθε ἐκκλησίας τά ἀφιερῶματα ὁποῦ ἔχει...". Ἡ κατάρτιση του ἐγένε ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Μελετίου καί "ἐβεβαιώθη μέ τήν ὑπογραφήν" του "καί ὑπό πάντων τῶν κληρικῶν καί ἱερέων καί χρησιμωτάτων ἀρχόντων καί ἐτυπώθη μέ τήν καινήν σφραγίδα εἰς ἀσφάλειαν". Ὁ Κώδικας ὑπογράφεται ἀπό εἴκοσι πέντε κληρικούς, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους εἶναι ἀξιωματοῦχοι, ἡγούμενοι μοναστηριῶν κλπ. καί δέκα "προεστοῦς τοῦ Κάστρου". Μεταγενέστερα τόν ἀπεδέχθησαν, ὑπογράφοντάς τον, καί οἱ ἀρχιεπίσκοπος Ἰωσήφ Γρυπάρης καί μητροπολίτης Σίφνου Καλλίνικος Ἡλιάδης. Μέ πράξη τοῦ 1804, Σεπτεμβρίου 1, πού καταχωρίσθηκε στόν Κώδικα ἐγένε ἀντικατάσταση τῶν διατάξεων τοῦ δευτέρου Κεφαλαίου. Παρόμοια κωδικοποίηση, περιορισμένης ὅμως ἐκτάσεως, ἀφοῦ κατοχύρωνε μερικά μόνο θέματα, εἶχε γίνει τά 1731.

Τά καθήκοντα καί οἱ ἀρμοδιότητες τῶν ἐπιτρόπων ἦταν πολυσχιδῆ καί ἀναφέρονταν σέ ὅλα τά ζητήματα καί τίς ἀνάγκες τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ, ὅπως ἡ διατίμηση τῶν προϊόντων τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς ἢ τῶν εἰσαγομένων

έμπορευμάτων, ή συντήρηση τής έπαρχιακής όδοποιΐας, ό καθορισμός του άριθμού των ζώων των κτηνοτρόφων και εκείνου των έξαγομένων, ή περιφρούρηση τής υγείας των κατοίκων κ.ά. Τό τελευταίο ζήτημα ήταν ένα από τά πιό σοβαρά πού αντιμετώπιζαν τό νησιά γιατί έκινδύνευαν συνεχώς από φοβερές επιδημίες και άλλες λοιμώδεις ασθένειες πού μεταδίδονταν από τά προσορμιζόμενα πλοία στά λιμάνια. Δέν είναι λίγες οί φορές πού ό πληθυσμός τής Σίφνου άποδεκατίσθηκε από τήν πανώλη. Τό 1647 ή τρομερή ασθένεια εσάρωσε τό νησί επί έξι μήνες, τόν επόμενο δέ χρόνο, τόσο ή έλλειψη εργατικών χεριών, όσο και ή άνομβρία οδήγησαν σέ λιμό από "μεγάλη έλλειψη τροφίμων, τόση μάλιστα, πού όλος σχεδόν ό κόσμος πεθαίνει από τήν πείνα" έγραφε ό βικάριος Σίφνου τό 1648. Για "τήν πτωχείαν και θανάτους όποϋ έπεσε όφέτος (1643) εις τά νησιά" έκανε λόγο ό λογοθέτης στον καπουδάν πασά και έζήτησε διευκολύνσεις για τήν πληρωμή των φόρων "διά νά περάσουν πλιά άλαφρωμένα" οί νησιώτες πού είχαν δοκιμασθει από τήν ασθένεια. Και τό 1676 "έπεσε θανατικόν έδω εις τήν Σίφνον διά του θανατεροϋ και κολλυσιμάρικου κακοϋ τής πανούκλας" έγραφε ό ιερομόναχος Παρθένιος Χαιρέτης, αναφέροντας ότι απέβίωσαν τότε περισσότερα από εκατό άτομα και τό 1663, έγραφε ό βικάριος Σίφνου, «άρχισε νά γίνεται έδω λόγος για πανούκλα, γεγονός πού μς έβαλε σέ άνησυχία και περιμένουμε νά δοϋμε τί θά γίνει». Έκτός από τίς φοβερές ασθένειες μεγάλα ζητήματα προξενούσαν και οί διάφορες θεομηνίες. Τήν άνοιξη του 1632 έγινε στη Σίφνο «ένας ισχυρός σεισμός και καταποντίσθηκε έννας μεγάλος λόφος προξενώντας φοβερές ζημιές. 'Ο λόφος καταποντίσθηκε και άνυψώθηκε ή κοιλάδα». Είκοσι χρόνια άργότερα, «στις αρχές Μαρτίου του έτους 1650, δύο ήμέρες συνεχώς, άρχισε νά τρέμει τό νησί τής 'Αγίας Ειρήνης... στις 14 Σεπτεμβρίου έγιναν σεισμοί τέτοιας έντάσεως πού άνεστάτωσαν όλα σχεδόν τά νησιά του 'Αρχιπελάγους...».

Τά τρομερά αυτά γεγονότα και οί δυσάρεστες συνέπειές τους δημιουργούσαν, όπως ήταν φυσικό, σοβαρότατα προβλήματα πού έπρεπε βέβαια νά αντιμετωπισθοϋν. Τήν ευθύνη είχαν κυρίως οί "έπίτροποι" του κοινού πού έπρεπε νά πάρουν τά πιό πρόσφορα μέτρα για τήν ανακούφιση του πληθυσμοϋ. Για κοινοτική υγειονομική ύπηρεσία στό νησί δέν υπάρχουν σαφείς μαρτυρίες. 'Ο ίησουΐτης πρέ Marco Lima στην άναφορά του τής 26-10-1632 για τή Σίφνο έγραφε: «'Από έδω (τήν Πάρο) επεράσαμε στη Σίφνο, όπου υπάρχει χωρεπίσκοπος. Προσορμισθήκαμε σέ μιá άνοικτη παραλία για καραντίνα γιατί προερχόμουνσ από τήν Άουσα, στην οποία έφημολογεΐτο ότι

είχαν πεθάνει άνθρωποι από πανώλη. *Ἡ καραντίνα δὲν ἐκράτησε πολὺ, ἀλλὰ ἐγινε σωστά καὶ συνηθίζεται σὲ κάθε τόπο*. Ἡ πληροφορία εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιατί φανερώνει, χωρὶς πολλές λεπτομέρειες, τόσο τὴν ὑπαρξὴ ὑπευθύνων γιὰ "σωστὴ" πραγματοποίησιν τῆς καραντίνας, ὅσο καὶ τὴ μέριμνα τῆς Κοινότητος γιὰ τὴ μὴ μετάδοσιν μολυσματικῶν ἀσθενειῶν στό νησί. Γιὰ τό δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 17ου αἰ. εἶναι γνωστό ὅτι προσέφερε ἰατρικὲς ὑπηρεσίαι στή Σίφνο, ἀλλά καὶ σὲ ἄλλα νησιά, ὁ ἱερομόναχος καὶ ἡγαῦμενος τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Κυρίας Βρυσιανῆς Ἰωῶν Ἀποστόλης "τοῦ ὁποίου τό κλέος ἐπὶ μοναδικῇ πολιτείᾳ καὶ τέχνῃ ἰατρικῇ λάμπει εἰς πάσαις τάς Κυκλάδας καὶ Σποράδας νήσους", ἔγραφε στή μονογραφία του γιὰ τὰ θαύματα τῆς Παναγίας Χρυσοπηγῆς ὁ λόγιος ἱερομόναχος Παρθένιος Χαιρέτης. Ὁ ἀββᾶς De Margin, πού κατέγραψε (1661) τίς ἀναμνήσεις τοῦ ἱππότη De Tourvil, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε ὑπὸ τὸν καταδρομέα καὶ μετὰ κουρσάρο D' Hocquincourt ἀναφέρει ὅτι, σὲ μιά ναυμαχία πού ἐγινε κοντὰ στή Σίφνο, ὁ De Tourvil τραυματίσθηκε καὶ μεταφέρθηκε στό νησί, ὅπου τὸν ἔκανε καλά ὁ γιαντρός Jany (πιθανόν Ζανῆς). Τό 1806 γίνεται μνεία γιὰ ἕναν καθολικό γιαντρό πού ἔμενε οἰκογενειακῶς στή Σίφνο. Τέλος, στή διαθήκη τῆς (20 Νοεμβρίου 1820) "ἡ κυρία Εἰρήνη θυγάτηρ ποτέ Γιαννουλάκη Μαγκανάρη" καταλίποντας περιουσιακά στοιχεῖα στόν ἀδελφὸ τῆς Γεώργιο, τὸν ὑποχρεώνει "νά δίδει τῆς αὐταδέλφης του Μαρίας γρόσια τὸν ἀριθμὸν τριάντα ... νά τὰ δώσει ἢ ὅμοια ἐκεῖ ὅπου τὰ χρεωστεῖ διὰ ἰατρικά τῶν ἰατρῶν" Οἱ διάσπαρτες αὐτές, μέσα στοὺς αἰῶνες, μαρτυρίαι, δὲν φανερώνουν τὴν ὑπαρξὴ κοινοτικῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας στό νησί. Ἰατρικὴ περίθαλψιν φαίνεται πῶς παρεῖχαν πρακτικοὶ γιαντροὶ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Στά κύρια καθήκοντα τῶν ἐπιτρόπων περιλαμβάνονταν καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν παροχὴ Παιδείας στή νεολαία τοῦ νησιοῦ πού ἐπισημαίνεται στά πρῶτα κίελα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ὅπως θὰ περιγραφεῖ ἀναλυτικότερα σὲ ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

Ἄλλη σημαντικὴ ἀρμοδιότητα τῶν ἐπιτρόπων ἦταν ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης σύμφωνα μὲ τό τοπικὸ ἐθιμικὸ δίκαιο. Ἐδρα τοῦ "κριτηρίου" (δικαστηρίου) ἦταν τό Κάστρο. Οἱ συνεδριάσεις γίνονταν στά γραφεῖα τῆς καντζιλαρίας, ὅπου οἱ κριτές - ἐπίτροποι ἄκουγαν τίς διαφορὰς τῶν διαδίκων, ἐξέταζαν μάρτυρες, ἔγγραφα κ.ἄ. στοιχεῖα καὶ ἐβγαζαν τίς ἀποφάσεις τους. Ἔτσι, στίς 7 Ἰουνίου 1689 «οἱ ἀφέντες ἐπίτροποι παπὰ κύρ Νικόλαος Ροῦσσοσ καὶ μισέρ Ἀντωνάκης Πρατικός, καθίζοντας εἰς τό κριτήριον κατὰ τό μαντάδον (παραγγελία) τοῦ Γαληνοτάτου πρίντζιπα

Φραντζέσκου Μοροζίνη, καμωμένο στάς 30 Νοεμβρίου 1688 όποϋ τής κοματάρει (διατάζει) διά νά ξανίξουν καί καλά νά έρευνήσουν τήν διαφορά πού έχει ό άφέντης Άναγνώστης Ναδάλες μέ τήν κερά Μαρία θυγατέρα του Άϊώάννου Ξένου άπάνω διά ένα χωράφι τοποθεμένο είς τήν όνομασίαν στόν Άγιον Δημήτριον... έσυμφώνησαν μέ μίαν γνώμη... καί άποφασίζουσι... έπειδή καί κατά τίς σκριτοϋρες (άποδεικτικά έγγραφα) καί ντέμπιτα (τά νόμιμα) φαίνονται πώς έπλήρωσεν ό άνωθεν άφέντης Ναδάλες» χρέη του άλλοτε ιδιοκτήτη του χωραφιου, νά είναι τό τελευταίο ιδιοκτησία του Ναδάλε καί όχι τής Μαρίας Ξένου.

Όλες οί ύποθέσεις του νησιου δικάζονταν επί τόπου άπό τούς έπίτροπους οί άποφάσεις των όποιων γίνονταν άποδεκτές άπό τούς διαδίκους άκόμη καί όταν δέν ήταν εύνοϊκές για κάποιον άπό αυτούς. Σπάνια κατέφευγαν στα τουρκικά δικαστήρια γιατί ήταν πολυδάπανα. Σε περίπτωση μεγάλης άδικίας κατέφευγαν συνήθως στόν δραγομένο του στόλου ζητώντας τή συμπαράστασή του. Έτσι «έστοντας καί νά διαφέρονται (άντιδικοϋν) ό άγιος σκευοφύλακας Καντζηλιέρης μετά του άδελφου του Πετράκη περί τής κληρονομίας τής άποθανών Φλουργιαϋ άδελφή τως καί τής μητρός αυτών, πηγαίνόμενος ό Πετράκης είς τόν άρχων δραγομένο κύριον Νικολάκη Μαυρογένη φέροντας ένα γράμμα τής ένδοξότητός του διορίζοντας τοίς προεστούς του τόπου έδω νά στοχαστοϋν τήν διαφορά τως... έρευνώντας δέ οί κάτωθεν ύπογεγραμμένοι τόσον τήν διαθήκην του μακαρίτη παπά τους άγίου πρωτοπαπᾶ, ώσαν καί τής πρεσβυτέρας του, όμοίως καί τής θυγατρός τωνε κυρά Φλουργιαϋ, άποφάσισαν» τή δίκαιη διανομή των περιουσιακών στοιχείων μεταξύ των διαδίκων (στίς 12 Ίουνίου 1780).

Οί έπίτροποι στη Σίφνο μπορούσαν νά έπιβάλλουν καί σωματικές ποινές στους άπειθεϊς καί παρεκτρεπόμενους. Όταν ό κύρ Άντρέας Ραφελιάς ήλθε σέ ρήξη μέ τά παιδιά του τά 1674 «καί είπε τους καί ντροπιασμένους» ή θυγατέρα του «κερά παπαδιά» τόν ένήγαγε στό δικαστήριο «καί έτζί τόν έπηρε καί ήβαλέ τονε στη φυλακή καί ήκαμε μέρες δέκα καί πονεμένος...», πιθανόν δέσμιας.

Έκτός άπό τίς άνωτέρω άρμοδιότητες οί έπίτροποι τής Σίφνου φαίνεται ότι εκπροσωποϋσαν τήν Κοινότητα ένώπιον των τουρκικών άρχων, του δραγομένου του στόλου καί του καπουδάν πασᾶ. Τό 1640 ό Βασίλης Λογοθέτης καί οί έπίτροποι έπήγαν «για ύποθέσεις τής Κοινότητος δύο φορές στη Χίο» όπου ναυλοχοϋσε ό καπουδάν πασᾶς.

Ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν καί κύρια καθήκοντα τῶν ἐπιτρόπων ἦταν ἡ οἰκονομική διαχείριση τῶν ἐσόδων καί ἡ κατανομή καί ἡ εἰσπραξη τῶν φόρων. Τό τουρκικό κράτος ὄριζε ἐκ τῶν προτέρων τό ποσό τῆς φορολογίας γιά κάθε διοικητική περιφέρεια καί οἱ ἐπίτροποι κανόνιζαν τί ἔπρεπε νά καταβάλλει ὁ κάθε φορολογούμενος ἀνάλογα μέ τήν οἰκονομική του κατάσταση. Ὑπῆρχαν οἱ τακτικοί φόροι, ὅπως λ.χ. ὁ κεφαλικός καί ὁ ἔγγειος φόρος τῆς δεκάτης καί ἐκεῖνοι πού ἐπιβάλλονταν ἐκτάκτως ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες πού ἀντιμετώπιζε ἡ Διοίκηση, ὅπως τό "μελαχικό" πού ἦταν φόρος νησιωτικῶς γιά τήν ἐξαγορά ναυτῶν. Γιά τήν ἐπιβολή τῆς φορολογίας οἱ κάτοικοι διακρίνονταν σέ τρεῖς οἰκονομικές κατηγορίες: α) τοὺς "αἰλάς", δηλ. τοὺς πλούσιους καί μεγαλοκτηματίες, β) τοὺς "ἐφσάτ", δηλ. τοὺς ἐμπόρους, κτηματίες, τεχνίτες καί γ) τοὺς "ἐτνάς", πού ἦταν οἱ γεωργοί, ἐργάτες κ.ἄ. Φορολογικά κατάστιχα Σίφνου δέν ἔχουν βρεθεῖ μέχρι σήμερα, ὅμως εἶναι βέβαιο πῶς ὑπῆρχαν. Τό 1711 ὁ ἀποστολικός ἐπισκέπτης Σμάρραδος Ρουγκιέρης πού ἐπισκέφθηκε τή Σίφνο εἶδε τό "ρετζίστρο", δηλ. τό φορολογικό κατάστιχο στά χέρια τοῦ ὑπευθύνου γιά τήν πληρωμή τῶν φόρων. Σύμφωνα μ' αὐτό ὁ πληθυσμός τῆς Σίφνου ἀνέρχονταν σέ 7.000 περίπου ἄτομα. Παράλληλα μέ τοὺς τουρκικούς φόρους, κατά τή διάρκεια τῶν βενετοτουρκικῶν πολέμων (1645-1669 καί 1684-1699), οἱ Βενετοί, πού κυριαρχοῦσαν στή θάλασσα, ἀξίωσαν καί αὐτοὶ φόρους ἀπό τοὺς δυστυχεῖς νησιῶτες. Μαρτυρία τοῦ βικαρίου Σίφνου Μάρκου Πόλλα (9 Ἀπριλίου 1648) ἀναφέρει ὅτι εἶχε ἐπιρριφθεῖ στό νησί φόρος 7.000 σκούδων ἀπό τόν ὁποῖο 30 σκούδα ἀναλογοῦσαν στά κτήματα τῆς Ἐκκλησίας του. Κατά τήν περίοδο 1684-1693 ὁ βενετικός φόρος πού ἔπρεπε νά πληρώνει κάθε χρόνο ἡ Σίφνος ἀνέρχονταν σέ 20.700 ἄσπρα. Ὁ φόρος αὐτός, ὀνομαζόμενος "caraggio" (ἀπό τό τουρκικό "χαράτζ"), μαζί μέ τοὺς τουρκικούς καί ἐκκλησιαστικούς, εἶχε φέρι σέ ἀπόγνωση τοὺς κατοίκους. Στίς 29 Ὀκτωβρίου 1686 τό ἡγουμενσσυμβούλιο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Βρύσης μέ ἐπιστολή στόν Πάπα τόν παρακαλοῦσε νά μεσιτεύσει στή Γαληνοτάτη νά ἀπαλλαγεῖ τοῦ φόρου αὐτοῦ, πού ἀνέρχονταν σέ 150 γρόσια ἀπό τά "δύο χιλιάδας γρῶσα καί ἐβδομήκοντα πού ἐπέρριψεν ὁ ὑψηλότατος Γενεράλες ἐπί τήν Σίφνον".

Τέλος, στίς ἀρμοδιότητες τῶν ἐπιτρόπων περιλαμβάνονταν καί ἡ σύναψη κοινοτικῶν δανείων γιά τήν ἀντιμετώπιση διαφόρων ἀναγκῶν τοῦ συνόλου, ὑπέγραφαν δέ τά σχετικά ἔγγραφα καί χρεωστικές ὁμολογίες. Δανειστές ἦταν διάφοροι ἰδιῶτες, τά μοναστήρια, ἡ Κοινὴ Σχολή κ.ἄ. Φαίνεται ὅτι τό Κοινό, καί ἀργότερα τά διάφορα Κοινά, βρῖσκονταν τακτικά σέ οἰκονομικές

τά υποχρέωναν νά συνάπτουν δάνεια, φυσικά έντοκα, συνήθως ίως. Σχετικός είναι ό έπόμενος Πίνακας πού καταστρώθηκε από ές:

	ΔΑΝΕΙΟ	ΕΤΟΣ	ΔΑΝΕΙΣΤΗΣ	ΠΗΓΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ
	700 γρ.	1780	Σχολεΐο	΄Ιστ. Κ. Γκιών
	5 πουγγία	1784	Κυζίκου Άγάπιος	Πετροπ. Μνημεΐα
ης	1250 γρ.	1797	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	3500 γρ.	1804	Μονή Βρύσης	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	650 γρ.	1804	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	1000 γρ.	1812	Άρχων Καμαράσης	Πετρ. Μνημεΐα
	200 γρ.	1812	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	2000 γρ.	1814	Σχολεΐο	΄Ιστ. Κ. Γκιών
	1000 γρ.	1815	Κων. ΄Ιω. Πάος	Πετροπ. Μνημεΐα
	500 γρ.	1817	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
ης	500 γρ.	1817	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	400 γρ.	1819	Μονή Προφ. ΄Ηλία	Γ.Α.Κ. Μοναστ.
	3120 γρ.	1820	Σχολεΐο	΄Ιστ. Κ. Γκιών
ης	2000 γρ.	1820	Σχολεΐο	΄Ιστ. Κ. Γκιών

δ) "Η "κοινή καντζελαρία" ή γραμματεΐα της Κοινότητος.
Οΐ καντζελάριοι

΄Εδρα της Γραμματεΐας της Κοινότητος ήταν ή "καντζελαρία" ή "κοινή ελαρία", όπου διεζάγονταν ή διοΐκηση της καινότητος. ΄Ο γραμματέας ν "καντζελάριος" ή "καντζιλιέρης". Δέν είναι γνωστό αν εκλέγονταν διορίζονταν, όμως τό αξίωμα δέν ήταν ισόβιο όπως στη Νάξο. Οΐ ιοΐ ασκοΐσαν επίσης χρέη ταμΐα, ανακριτή (στις δικαστικές ς του Κοινοΐ) και συμβολαιογράφου. Διατηροΐσαν επίσης βιβλίος των διαφόρων πράξεων πού λέγονταν "Κώδικας" ή "Καγγελαρία" και ΐδα της Καινότητος. Άποτύπωμα της τελευταΐας έχει βρεθει σε Έγγραφο· έχει σχήμα στρογγυλό και όλόκληρος ό κύκλος περιέχει τη Βρεφκρατοΐσα· επάνω άριστερά τά γράμματα ΜΡ και δεξιά ΘΥ, στό Χ και κάτω τη χρονολογΐα 1645. Τήν ΐδια αΐτή σφραγΐδα χρησιμο- ό καντζελάριος και τό 1751. Είναι άγνωστο αν πριν τό 1645 υπήρχε

άλλη σφραγίδα. Βέβαιο είναι ότι άλλαξε τό 1793. Τό σχήμα της καί πάλι στρογγυλό, όμως μεγαλύτερη, καί τό θέμα τελείως διαφορετικό, ό "Άγιος Γεώργιος έφιππος νά κτυπά τόν δράκοντα καί σέ κύκλο έξω από τόν "Άγιο ή έπιγραφή ΣΦΡΑΓΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΖΕΛΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ 1793+.. Στήν καντζελαρία έτρεφετο καί τό Κτηματολόγιο, έπίσημο βιβλίό στό όποιο ήταν καταχωρισμένα τά έκκλησιαστικά καί τά κτήματα τών πολιτών. Ήταν μάλιστα χωρισμένο σέ δύο "συστήματα" (τμήματα), δηλαδή στό κτηματολόγιο τοϋ "Έκκλησιαστικού Συστήματος", πού περιλάμβανε τήν κτηματική περιουσία τής Άρχιεπισκοπής Σίφνου, τών μοναστηριών καί τών έκκλησιών, καί σ' έκεينو τοϋ "Πολιτικού Συστήματος" πού περιεχε τά κτήματα τών πολιτών. Στό ύπ' αριθμ. 491/15-2-1838 έγγραφο τοϋ Δημάρχου Σίφνου Νικολάου Χρυσογέλου πρós τό Υπουργείο Παιδείας δίνεταί ή άνωτέρω περιγραφή καί ή πληροφορία ότι τό Κτηματολόγιο είχε άντιγραφεί "έκ τοϋ παλαιοϋ κατά τό 1796". Άκόμη ότι τά κτήματα τών κατοίκων ήταν καταχωρισμένα κατά χωριό, δηλαδή Κάστρου, Άρτεμώνος, Άπολλωνίας, Έξαμπέλων καί Καταβατής.

Ό καντζελάριος ήταν κοινός γιά όλο τό νησί. Πρίν από τό 1800 ή Σίφνος διαιρέθηκε διοικητικά σέ τέσσερα "κοινά" μέ πρωτεύουσα τό Κάστρο, όπου είχαν τήν έδρα τους ή κεντρική διοίκηση καί ό κοινός καντζελάριος. Οί υπόλοιπες κοινότητες, πού ήταν τοϋ Άρτεμώνος, τής Άπολλωνίας καί Έξαμπέλων - Καταβατής, καί οί έπίτροποί τους είχαν άρμοδιότητες πού περιορίζονταν στήν έδαφική τους έκταση. Καντζελάριοι τών λοιπών κοινοτήτων δέν είναι γνωστοί.

Πρώτος κοινός καντζελάριος Σίφνου ύπήρξε ό Νικολός Γοζαδίνος πού συντάσσει καί ύπογράφει έγγραφα από 1625-1634. Μετά ό Άγγελέτος ίερέυς "καντζιλιέρης καί πρωτονοτάριος Σίφνου (1643). Άκολουθοϋν ό Ζαννης Γοζαδίνος (1648-1651), ό διάκονος Ποθητός Σερμαρτής (1657-1659, 1661-1678), ό Έμμανουήλ Γρυπάρης (1660), ό Άναγνώστης Τουλάκης (1678-1680, 1683), ό Γεώργιος Άναγνώστη Τουλάκης (1681-1682, 1684-1694), ό πρωτοπαπός καί καντζιλιέρης Ίωάννης Ντολφίν (1701-1707), ό Νικόλαος Γρυπάρης (;-1732), ό Σταμάτης Γρυπάρης (1732-1740), ό πρωτοπαπός καί καντζιλιέρης Άγγελέτος (1740-1744), ό Μανώλης Καλλέργης (1751-1761), ό ίερομνήμων Ζαμπέλης (1764), ό Ίωάννης Μάτζας (1773, 1782,-1785), ό Άντώνιος Νιοτάρης (1777), ό Κωνσταντίνος Παλαιός (1795-1798, 1815), ό Άπάστολος Κολονέλλος (1808), ό Ίωάννης Μάτζας (μεταξύ 1808-1812), ό Κωνσταντίνος Μπάος (1815) καί ό Γραμματικός τής Καντζελαρίας Γεώργιος Όθωνατος (1820).

Πρέπει νά σημειωθεί ακόμη ότι τό 1628 ή λατινική Ἐπισκοπή Σίφνου καί Θερμίων εἶχε δικό της καντζελάριο, τόν Ἀντώνιο Μαρτεγκάνι, τό δέ 1672 ὁ Παῦλος Σερμαρτης κατέγραψε τήν ἔνορκη ἐξέταση πού διενήργησε στή Σίφνο ὁ πρόξενος τῆς Βενετίας στήν Κρήτη Γάσπαρος Κοντόσταυλος καί ὑπέγραψε ὡς "προξενικός καντζελάριος".

256

Giorgio Martegani Notario et catholico p^{re} dicto
 R^o V^o Vicario della Piazza Vicario Apostolico di T^{er}ramina Sifonata

Faccio certa e indubitata fede alla sacra Congregazione de p^{re} regale
 offi^o di Santo Antonio Chiesa Cathedrali di questa terra o^{ve} Castello e Chiesa
 di S^{to} Michele Arcangelo fora del borgo sono state sotto eliaue e o^{ve} M^o
 S^{to} Vicario p^{re} dicto fien^o l' eliaue e sono ben gouernate di l^ome et
 officiate quando l^ona quando l^oltra Chiesa dal medesimo M^o S^{to} Vicario
 similmente l'Annunciat^o del C^opo i^ono Giardino e i^o serata non sono sotto
 eliaue p^{re} non si p^o gla frequentate deuotione de^o non tutti questi greci in
 una Chiesa de^o p^{re} elio uoluntatis non uis^o nessuno de^o p^{re} serata la eliaue
 serate et agone quando caprono li uomini a forte loro nationi et ap^{re}ciante la
 lampada de^o così fu tenuta sempre senza eliaue p^{re} discorda dal Castello e
 p^{re} serato e cinto il castil^o ela Chiesa di maro et e falso il contrario de^o se
 serate come serate da alcuni maligni fratelli de^o Ela Chiesa di misor Gudio
 della Gramatica e di alcuni greci serate e idelicitati da lui come suo nemico
 n^o e uero il p^{re} dicto M^o S^{to} Vicario hauro defeto de uirta o d^o indisposicione della
 uita p^{re} e di gagliar da e sana natura e di buona uirta de^o lege bonissimo anco
 ra sana oculari et agile e atto di seruire la Santa Chiesa o Animo secondo il corso
 della natura anco^{ra} piu di uenti anni p^{re} e n^o meno dimo^{stra} hauro piu di
 cinquanta Cinque anni in questo fidei^o abitudine et c^o

data in Sifonata il di p^o di Maggio 1628

Giorgio Martegani Notario et catholico p^{re} dicto

«Ἐγγραφο τῆς 1.5.1628 τοῦ Καντζελαρίου τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Θερμίων-Σίφνου Giorgio Martegani». (SCPF/SOCG. 114).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

α) Ἐκκλησία καί Ἀρχιερεῖς Σίφνου.

Μέ τήν ἔναρξη τῆς τουρκοκρατίας στή Σίφνο (1537), ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς ἀπαλλάχθηκε ἀπό εἰς ἐπεμβάσεις τῆς Ρώμης καί περιήλθε στή φυσική Μητέρα Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο τότε ἀνασυνέστησε τή Μητρόπολη Παροναξίας, ἐπαρχία τῆς ὁποίας διατελοῦσε καί ἡ Σίφνος κατά τούς βυζαντινούς χρόνους. Ἀργότερα, ἄγνωστο ὅμως πότε ἀκριβῶς, ἡ Σίφνος ἀνεκηρύχθη σέ πατριαρχική ἐξαρχία μέ γνωσταύς, περί τό 1612-1614 πατριαρχικούς ἐξάρχους τόν Μεγάλο Ρήτορα Μιχαήλ καί τόν Μεγάλο Διοικητή Διαμαντή. Οἱ τελευταῖοι παρέδωσαν τήν πνευματική "ἐπίσκεψιν καί διοίκησιν" τῆς ἐξαρχίας "πρός τόν ἱερώτατον καί λογιώτατον μητροπολίτην Παροναξίας, ὑπέρτιμον καί ἐξάρχον παντός Αἰγαίου Πελάγους" Νικηφόρο Μελισσηνό, μέ ἐνταλτήριο γράμμα (1614) τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου. Σύμφωνα μέ μία μαρτυρία, πρό τοῦ 1629, τήν ἐπιστάσια τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας Σίφνου εἶχε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καί θερμίων Νεκτάριος. Τόν Αὐγουστο τοῦ 1646, ὕστερα ἀπό πολλές παραστάσεις τῶν προκρίτων Σίφνου καί ἄλλων νησιῶν, καί ἀλλεπάλληλες συσκέψεις στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό τελευταῖο συγκάλεσε σύνοδο στήν ὁποία παρεκάθησαν "ἀρχιερεῖς, κληρικοί, ἄρχοντες τῆς πολιτείας καί λοιποί" ὑπό τόν Πατριάρχη Παρθένιο Β', καί συζήτησαν τά μέτρα πού ἔπρεπε νά ληφθοῦν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς κακῆς πνευματικῆς καταστάσεως πού ἐπικρατοῦσε στά "κατά τήν Ἀσπρην θάλασσαν κείμενα πατριαρχικά νησιά Σίφνος, καί Ἀμοργός, Πολύκανδρος, Ἀστυπάλαια, Σέρφος, Μύκονος, Ἀνάφη, Νίος, Σίκινος, Ἀρακλείτσα καί τά πέριξ". Ἡ

σύνοδος απέφασκε τότε (17 Αύγουστου 1646) "τά άνωτέρω αυτά πατριαρχικά νησία είς έν κατασθηναι και άρχιεπίσκοπήν Σίφνου όνομασθηναι και χειροτονθηναι έν αυτή άρχιερέα γνήσιον και καθολικόν είς επίσκεψιν και κανονικήν προστασίαν του έν αυτή χριστεπωνύμου πληρώματος". Αύθημερόν ή 'Ιερά Σύνοδος κατήρτισε τριπρόσωπο ψηφοδέλτιο "και ψήφους κανονικάς ποιησάμενοι (οί άρχιερείς) είς έκλογήν προσώπου του άρχιερατεύσοντος έν αυτή", ανέδειξαν πρώτον άρχιεπίσκοπο Σίφνου τόν 'Αθανάσιο Μαρμαρά "πανοσιώτατον έν ιερομονάχοις και πνευματικοίς", γέννημα της Σαντορίνης και μοναχό της Παναγίας Χοζοβιώτισσας 'Αμοργού. 'Ο 'Αθανάσιος διοργάνωσε τή νεοσύστατη 'Αρχιεπισκοπή τήν όποία διεποίμανε μέχρι τόν 'Οκτώβριο του 1673. Κατά τή διάρκεια της άρχιερατείας του συνέπεσε ό βενετοτουρκικός πόλεμος (1645-1669) και τά δεινά του στά όποια ή παρουσία του ύπήρξε εύεργετική γιά τό ποιόνιο της άρχιεπισκοπής. 'Ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα τόσο στόν έκκλησιαστικό, όσο και στόν πολιτικό τομέα, αντιμετώπισε μέ διπλωματικότητα τό καθολικό στοιχείο της έπαρχίας του και έδειξε ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιά τή μόρφωση της νεολαίας. Διάδοχοί του ύπήρξαν: β) ό Τιμόθεος ό Κύπριος ('Ιανουαρ. 1674-'Ιαν. 1678), γ) ό Φιλάρετος ό Θεσσαλονικεύς (πρό Μαΐου 1678 - τέλη 1685) δ) ό Γεδεών, ως πρόεδρος Σίφνου, πρώην μητροπ. Καισαρείας ('Ιαν. 1686 - μισά 1687), ε) ό Γρηγόριος (πρό Νοεμβρ. 1687 - πρό Σεπτ. 1689), στ) ό Φιλάρετος, β' άρχιερατεία (Σεπτ. 1689 - άρχές 1691), ζ) ό Γρηγόριος, β' άρχιερατεία (άρχές 1691 - Αύγ. 1694), η) ό Γαβριήλ (άρχές 1696 - 1704), θ) ό Μακάριος (1704 - 1714), ι) ό Κοσμάς ό Πάτριος (1714 - 1716), ια) ό Μακάριος, β' άρχιερατεία (1716-1727) απέβίωσε τό 1728 και ένταφιάσθηκε στό ναό της 'Ελεούσας Κάστρου. ιβ) ό Νεόφυτος Μυτιληναίος ή Στάθης από τή Μύκονο (1727 - 1750), ιγ) ό Μελέτιος (Φεβρ. 1751-1789), ιδ) ό 'Ιωσήφ 'Αναγν. Γρυπάρης, Σίφνιος (Σεπτ. 1789 - 30 Μαρτ. 1797), άδελφός της Παναγίας Βρυσιανής, όπου και ένταφιάσθηκε ιε) Καλλίνικος 'Ηλιάδης, από τήν 'Αστυπάλαια (Μάϊος - 'Ιούνιος 1797, άρχιεπίσκοπος Σίφνου). Τόν 'Ιούνιο 1797 οί άρχιεπισκοπές Σίφνου και Μήλου - Κιμώλου συνεχωνεύθησαν στή Μητρόπολη Σίφνου και Μήλου ή Σιφνομήλου μέ μητροπολίτη τόν Καλλίνικο 'Ηλιάδη. 'Η άρχιερατεία του ύπήρξε μακρότατη, αλλά μέ έμπόδια. Τό έτος 1817 είχε μετακληθεί ως συνοδικός στήν ΚΠολη, όπου συνέπεσε νά εύρίσκεται και κατά τό ξέσπασμα της Μεγάλης 'Επαναστάσεως του 1821. Τά γεγονότα τόν έμπόδισαν νά κατέβει στή μητρόπολή του μέ αποτέλεσμα ή τελευταία νά εύρεθεί άκέφαλη στή δυσχερή εκείνη περίοδο. "Υστερα από διαβήματα του

ποιμνίου τῆς μητροπόλεως, ἡ Προσωρινή Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος διόρισε μέ τήν ὑπ. αριθμ. 1251/2 Ἰουνίου 1823 Διαταγή τῆς "ἐπίτροπον Ἐκκλησιαστικῶν", δηλ. Τοπορητῆ τῆς Μητροπόλεως Σιφνομήλου, τόν ἀρχιμανδρίτη Λεόντιο Καμπάνη τόν Ἄνδριο. Ὁ διορισμός του ἐνεργήθηκε μέ τό ὑπ. αριθμ 315/4 Ἰουνίου 1823 ἔγγραφο τοῦ Ἰπουργείου Θρησκείας. Ἡ τοποτηρητεία τοῦ Καμπάνη ἔληξε πολύ σύντομα, γιατί ἡ Νέα Διοίκηση "λανθάνουσα περί αὐτοῦ, ὡς διορισθέντος παρά τῆς προηγουμένης, ἔκρινεν αὐτόν ἐκπτωτον" καί διόρισε, τόν Φεβρουάριο 1824, νέο τοποτηρητῆ τόν ἐπίσκοπο πρώην Μοσχονησίων Βαρθολομαῖο, ὁ ὅποτος ἔφθασε στή Σίφνο στίς 24 τοῦ ἰδίου μηνός. Ἡ Ἑλληνική Διοίκηση, στήν ἐπιθυμία τῆς νά τακτοποιήσῃ σέ θέσεις πρόσφυγες ἀρχιερεῖς πού εἶχαν καταφύγει στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, μέ διαταγή τοῦ 1824 ἐχώρισε τή μητρόπολη σέ δύο μέρη. Στό πρῶτο πού περιλάμβανε τά νησιά Σέριφο, Μήλο, Κίμωλο, Φολέγανδρο καί Σίκινο, μέ ἔδρα τή Σίφνο, διόρισε τοποτηρητῆ τόν Βαρθολομαῖο καί στό δεύτερο μέ νησιά τήν Ἴο, Ἀνάφη, Ἀμοργό καί Ἀστυπάλαια, μέ ἔδρα τή Μύκονο, τόν πρώην Δημητριάδος Ἀθανάσιο καί ἀργότερα τόν Καρυστίας Νεόφυτο Ἀδάμ. Τό 1830, ὁ κανονικός μητροπολίτης Σίφνου καί Μήλου Καλλίνικος, ὁ ὅποτος "περί τās ἀρχάς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε διορισθεῖ πατριαρχικός ἐξάρχος κατά τό τμήμα τῶν Ἀνατολικῶν Σποράδων" ὅπου "οἱ τύραννοι (οἱ Τοῦρκοι) μ' ἐβίασαν νά συνακολουθήσω εἰς Εὐριπον καί ἐκεῖθεν εἰς Κάρυστον, ὅπου κατεδικάσθην εἰς φυλακὴν δύο σχεδόν ἔτη" καί "μετά πολλὰς δυσκολίας οἰκονομήσας τά λύτρα (πού τοῦ ἐζήτοῦσαν οἱ Τοῦρκοι) διὰ συνδρομῆς τῶν ἀδελφῶν μου, διέφυγον τόν ἐπαπειλοῦντα με καί ἕως θανάτου κίνδυνον καί ἔκτοτε (1823) διατρίβων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπερίμενα τήν εὐκαιρίαν ν' ἀπαλλαγθῶ ἀπό τά περιστοιχοῦντα μέ δεινά καί δυστυχίαν", ἔφθασε στό Ναύπλιο καί ἐζήτησε μέ τήν ἀνωτέρω ἐπιστολή τῆς 4 Μαΐου ἀπό τόν Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια τήν ἀπακατάστασή του στό θρόνο τῆς Μητροπόλεως Σίφνου καί Μήλου. Ὁ ἄλλοτε διδάσκαλος Σίφνου καί τότε Ἰπουργός Παιδείας καί Θρησκευμάτων Νικόλ. Χρυσόγελος εἰσηγήθηκε εὐμενῶς τό αἶτημα τοῦ Καλλινίκου καί τήν ἐπομένη ἡμέρα, 5 Μαΐου 1830, ὁ Καποδίστριας ὑπέγραψε τό ὑπ' αριθμ. 696 Διάταγμα μέ τό ὅποτο "ἠξίωσε νά τόν ἀποκαταστήσῃ εἰς τήν πνευματικὴν προστασίαν τῆς ἐπαρχίας Σίφνου". Αὐθημερόν ὁ Χρυσόγελος ἐγνωστοποίησε μέ ἔγγραφά του, τήν ἀπόφαση τοῦ Κυβερνήτη στόν Καλλίνικο καί στοὺς δύο τοποτηρητές γιά νά τοῦ παραδώσουν τή Μητρόπολη. Ἐτσι ἀποκαταστάθηκε ἡ συνοχὴ στή Μητρόπολη Σίφνου ὕστερα ἀπό δεκατρία χρόνια. Μέ τό Διάταγμα τῆς 21 Νοεμβρίου / 3 Δεκεμβρίου 1833 "Περί

προσωρινής διαιρέσεως τῶν Ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου" ἡ μητρόπολη Σιφνομήλου ὑπεβιβάσθη σέ ἐπισκοπή, μετά δέ τήν ἐκδημία πρός Κύριον τοῦ Καλλινίκου (21 Ἀπριλίου 1843) ἀπετέλεσε ἐπαρχία τῆς Μητροπόλεως Σύρου, ὑπό τήν ὁποία εὐρίσκεται μέχρι σήμερα.

β) Ἐκκλησιαστική διοργάνωση, ἀξιώματα, ἔσοδα, φορολογία

Τήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σίφνου, πρίν καί κατά τήν ὑπαγωγή της στό καθεστῶς τῆς "πατριαρχικῆς ἐξαρχίας", διοικοῦσαν οἱ "πρωτοπαπάδες" ἢ οἱ "οἰκονόμοι" ὡς ἀντιπρόσωποι πλέον τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων. Γνωστοί κληρικοί στά ἀξιώματα αὐτά εἶναι: α) 1587, ὁ παπα-Ἀντώνης Ναδάλης, πρωτοπαπᾶς καί ὁ παπα-Ἀποστόλης Γοζαδίνος, οἰκονόμος β) 1621, ὁ παπά - Ἀποστόλης Γοζαδίνος καί οἰκονόμος καί ὁ παπα-Γεώργης Τζαγκαρέλλος πρωτοπαπᾶς, πού ἀνευρίσκονται στά ἀξιώματα μέχρι καί τό 1634. Μετά τή σύσταση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς (1646), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος (καί οἱ διάδοχοί του) συγκρότησε, ἰδιαίτερα στήν ἔδρα της, ἀλλά καί στά νησιά τῆς δικαιοδοσίας της, ἀλόκληρο σῶμα ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων γιά τήν καλύτερη πνευματική καί διοικητική ἀσκησιμότητα τοῦ ἔργου της. Τό ἐπιτελεῖτο τῶν ἀξιωματούχων ἀπετελεῖτο ἀπό κληρικούς, κατά κύριο λόγο, ἀλλά καί ἀπό λαϊκοί. Κάθε ἕνας ἀπό αὐτούς ἦταν στό ἀξίωμα του καί μία ἐκκλησιαστική Ἀρχή μέ ἀριθμό δικαιοδοσιῶν καί ὑποχρεώσεων. Κορυφαία Ἀρχή ἀποτελοῦσε τό "ἐπισκοπικό δικαστήριον", τό ὁποῖο ἐδίκαζε τόσο ἐκκλησιαστικές, ὅσο καί πολιτικές ὑποθέσεις. Κύρια μέλη του, χωρίς νά ἀποκλείεται ἡ παρουσία καί ἄλλων προσώπων, ἦταν πέντε: ὁ "πρωτέγδικος", ὁ "πρωτοπαπᾶς", ὁ "σακελλάριος", ὁ "λογαθέτης" καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πρόεδρος. Ἄν ἀπουσίαζε ὁ τελευταῖος τόν ἀνεπλήρωνε ὁ "χαρτοφύλαξ" χωρίς νά εἶναι γνωστό ἂν, σέ τέτοια περίπτωση, προήδρευε αὐτός ἢ ὁ πρωτέγδικος ἢ ἄλλο ἀπό τά μέλη. Σέ περίπτωση ἀνακρίσεων, πού προηγούντο τῆς δίκης, ἐπαιρνε μέρος καί ὁ "πρωτονοτάριος". Οἱ ἀποφάσεις τοῦ δικαστηρίου ἦταν ὑποχρεωτικές γιά τούς διαδίκους καί τούς λαϊκοί ἀκόμη.

Ἄλλες ἐκκλησιαστικές ἀρχές ἢ ἐκκλησιαστικά ἀξιωματοῦχοι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἦταν α) ὁ "πρωτοπαπᾶς", ὁ ἀμέσως μετά τόν ἀρχιεπίσκοπο κληρικός, ὁ ὁποῖος ἀσκοῦσε τό ἀρχιεπισκοπικά καθήκοντα μετά τόν θάνατο τοῦ ἀρχιερέως καί μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου. Μέλος τοῦ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου καί πρῶτος ὄλων τῶν κληρικῶν. β) ὁ "οἰκονόμος" εἶχε τή μέριμνα γιά τή συντήρησιμότητα καί αὐξηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας γ) ὁ

"σακελλάριος", είχε την έποπτεία και τη διαχείριση της επισκοπικής περιουσίας, ήταν μέλος του επισκ. δικαστηρίου και γενικός έπόπτης των ιερών μονών για την τήρηση της μοναχικής τάξεως και πειθαρχίας δ) ο "πρωτοσύγκελλος" είχε τη διεύθυνση του επισκοπικού γραφείου και άνεπλήρωνε τόν άρχιερέα στα διοικητικά του καθήκοντα ε) ο "χαρτοφύλαξ", γραμματέας του άρχιερέως και άναπληρωτής του στο επισκοπικό δικαστήριο, κριτής έκκλησιαστ. ύποθέσεων και έπόπτης του βίου των κληρικών, στ) ο "λογοθέτης", σύνοδος του επισκ. δικαστηρίου, φύλακας της άρχιερατικής σφραγίδος και κήρυκας κατηχητικών λόγων προς τό ποιόνιο.

Ο αριθμός των άξιωματών που άνεκάλυψε ή ιστορική έρευνα είναι μεγάλος, πολύ δέ μεγαλύτερος των κληρικών της άρχιεπισκοπής που άνεδείχθησαν σ' αυτά. Έπειδή ή καταχώρισή τους άρμόζει σε είδικό βιβλίο, την Έκκλησιαστική Ιστορία Σίφνου, έδω θα παραθέσουμε μόνο τά άξιώματα που είναι, εκτός των άνωτέρω, και τά του: ζ) "ναταρίου" και "πρωτονοταρίου". η) "ιερομνήμονος" θ) "λαμπαδαρίου", ι) "πριμηκυρίου", ια) "πρωτεγδίκου", ιβ) "ρεφενδαρίου" ιγ) "σακελλίου", ιδ) "σκευοφύλακος" ιε) "συγκέλλου" ιστ) "χωρεπιακόπου", ιζ) "άρχαντος του εύαγγελίου" ιη) "πρωτοψάλτου". Κληρικοί, αλλά και λαϊκοί, διορίζονταν ιθ) "έπίτροποι" του άρχιερέως που είχαν ως έργο τη φροντίδα για την καλή συντήρηση των ναών και τη διαχείριση των εισπράξεων και δαπανών της Έκκλησίας.

Οί άξιωματούχοι έτηροῦσαν άυστηρά τά καθήκοντα και τίς ύποχρεώσεις των άξιωματών τους γιατί αυτά συνοδεύονταν και άπά κάποια οίκονομικά προνόμια. Είναι λ.χ. γνωστό ότι στο άξίωμα του "οίκονόμου" δίδονταν και "αί διατεταγμένοι έορταί, οί όποιοι είναι της Κοιμήσεως της Παναγίας εις την Κυπριανήν και ή σύναξις των Άρχαγγέλων εις τάς όκτώ του Νοεμβρίου μηνός έπονομαζομένην Βαθύ.. και ότι μελίσσια εύρεθοῦν εις τά νησί της Κυπριανής νά είναι τό ήμισυ της Παναγίας και τά μισά του είρηθέντος" οίκονόμου, έγραφε ο άρχιεπίσκοπος Σίφνου Νεόφυτος στο έγγραφο άνακηρύξεως του Γεωργίου πρεσβυτέρου και πρώην Σακελλαρίου Γοζαδίνου σε οίκονόμο Σίφνου (7 Φεβρ. 1733). Στο έγγραφο σημειώνεται άκόμη ότι τό άξίωμα "του έδόθη με άπαντα τά διατεταγμένα δικαιώματα" χωρίς και νά άναφέρονται αυτά, ένω άναγράφονται στο έγγραφο, από 4 Νοεμβρίου 1738, του ίδιου άρχιεπισκόπου με τό όποιο άνακηρύσσεται οίκονόμος ο ιερομόναχος Παρθένιος Μπάος, δηλαδή "άπό τόν πρώτον γάμον παράδαις έξι και εις τόν δεύτερον και τρίτον κατά την άρχαίαν σιγήθειαν του τόπου έδω. Καί από κάθε πρόθεσιν παράδαις είκοσι και από την χειρατονίαν του ιεροδιακόνου και ιερέως

τελειώνοντας παράδαις ἐξήντα... καί ταῖς δύο πανήγυραις καθὼς καί ἐξαρχῆς ἐφιλοδωρήθησαν τοῦ αὐτοῦ ὀφφικίου· τῶν παμεγίστων ταξιαρχῶν εἰς τὸ Βαθύ... καί τῆς Ὑπεραγίας μου θεοτόκου Κυτριάνης....", ἐπαναλαμβάνονται δὲ καί ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Μελέτιο, στίς 21 Ἰανουαρίου 1786, κατὰ τὴν ἀνάδειξη σὲ οἰκονόμο τοῦ ἱερέως Ἀποστόλου Μπάου. Ἀπὸ τὴν ἀπονομή τῶν ὀφφικίων εἶχαν οἰκονομικὸ ὄφελος καί οἱ ἀρχιερεῖς. Ἐγγραφε π.χ. ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ μητροπολίτης Σίφνου Καλλίνικος στίς 10 Νοεμβρίου 1820 πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Λαμψάκου Ἀρσένιο, ἐπίτροπό του στὴν ἀρχιεπισκοπή γιὰ τίς χειροτονίες καί τὸ πνευματικὸ τῆς ἔργου: "Ὁ εὐγενέστατος σιὸρ Γεωργάκης Μάτζας μοῦ ἔκαμε ριτζᾶ νὰ δώσωμεν τὸ ὀφφίκιον τοῦ οἰκονομικιοῦ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἐντιμωτάτου οἰκονόμου... ὅθεν ἐδέχθημεν τὸν ριτζᾶ τῆς εὐγενείας του καί ἐσυμφωνήσαμεν διὰ νὰ λάβωμεν φιλότιμον διὰ τὸ ὀφφίκιον ὀκτακόσια γρόσια.. καί εἴκοσιπέντε φαμελιόδικα...".

Ἡ ἀρχιεπισκοπή ἐβαρύνετο μὲ τὴν καταβολὴ στὸ Πατριαρχεῖο ἐτήσιας "ζητείας" καθὼς καί "βασιλικοῦ χαραταίου". Στὸ Συνοδικὸ Τόμο ἰδρύσεως τῆς ἀναφέρεται μόνον τὸ τελευταῖο πού καθορίζονταν σὲ 30 χρυσὰ φλωριά. Τὸ ὕψος τῆς πατριαρχικῆς "ζητείας" καθὼς καί ἐκτάκτων εἰσφορῶν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο ἐρρῦθμιζε κατὰ καιροὺς τὸ τελευταῖο μὲ τὴν ἔκδοσιν "καταστίχου". Βάσει τοῦ ποσοῦ τοῦ καταστίχου ἡ ἀρχιεπισκοπή ἐπεβάρυνε τοὺς "ἐνορῖτες" οἱ ὅποιοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρῶνουν ἔγκαιρα τὸν φόρο πού ἀναλογοῦσε στὸν καθένα στοὺς ἐξουσιαδοτημένους γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ φορολογίες αὐτές, εἰδικά κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν βενετοτουρκικῶν πολέμων (1645-1669) καί (1684-1699) πού οἱ νησιῶτες ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ πληρῶνουν καί φόρο στοὺς Βενετούς, ὅπως καί στοὺς Τούρκους, τοὺς ἔφερναν κυριολεκτικὰ σὲ ἀπόγνωση. Τὸ ἴδιο καί τοὺς ἀρχιερεῖς οἱ ὅποιοι ἦταν ὑπόλογοι στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος στὴν 27χρονη ἀρχιερατεία του ἀντιμετώπισε ἐπιδέξια τὰ φορολογικὰ βάρη, ἀντίθετα μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς τῶν Κυκλάδων πού ἔχασαν καί αὐτοὺς τοὺς θρόνους τους. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀθανασίου, Τιμόθεος ὁ Κύπριος, "ἀπηλλαγμένη οὐσαν χρεῶν", τὴν ἐπαρχίαν Σίφνου, "μὲ χρέωσιν ὑπεράριθμον ἐπεφόρτισεν" ἀπὸ κακὴ διαχείριση, γεγονὸς πού ὀδήγησε τελικὰ στὴν καθάρεισίν του τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1678. Τὰ χρέη τοῦ Τιμοθέου ἐπιφορτίσθηκε ὁ διάδοχός του Φιλάρετος, ὁ ὅποιος πιεζόμενος ἀπὸ τοὺς δανειστὲς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ἄρχισε μὲ τὴ σειρά του νὰ ἐπιβαρύνει οἰκονομικὰ τοὺς κατοίκους κάθε χρόνον καί περισσότερο μέχρι πού οἱ τελευταῖοι τῆς Σίφνου ἐπῆραν τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπαναστατήσουν ἐναντίον του. Στὴ λήψη τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς μηχανορράφη-

σε καί ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Μήλου Καμίλλης πού ἦταν και τοποτηρητής τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Σίφνου. Ὄταν ἡ κατακραυγή κατά τοῦ Φιλάρετου ἔφθασε στό ἀπόγειο ὁ Καμίλλης ἐπρότεινε στόν Κληρο καί τό λαό τῆς Σίφνου νά ἀποσχισθοῦν ἀπό τό Πατριαρχεῖο καί νά τεθοῦν ὑπό τήν διοίκησή του κρατώντας τό ὀρθόδοξο δόγμα τους. Ἔτσι, μνημονεύοντας μόνο τό ὄνομα τοῦ πάπα, θά ἀπαλλάσσονταν ἀπό τίς πατριαρχικές φορολογίες ἀκριβῶς τότε πού εἶχαν ἀρχίσει νά πληρώνουν πάλι φόρους στούς Βενετούς. Οἱ ὀρθόδοξοι Σίφνιοι ἀντελήφθησαν τίς προθέσεις τοῦ Καμίλλη πού τούς ὡδήγοῦσε σιγά-σιγά στόν καθολικισμό, ἀπεφάσισαν ὅμως νά παίξουν τό παιχνίδι του προκειμένου νά ἐκβιάσουν τά πράγματα καί ἀπαλλαγοῦν ἀπό τά οἰκονομικά βάρη καί τόν Φιλάρετο.

Μέ επίσημο λοιπόν καντζελαρικό ἔγγραφο τῆς 29 Ἰουλίου 1684 πού ὑπέγραψαν οἱ "ἐπίτροποι" τοῦ Κοινοῦ Ἀντώνης Πρακτικός καί Ἀντώνης Παπασούκας, ἐπτά πρόκριτοι καί εἰκοσιπέντε ἱερεῖς - ἐφημέριοι (μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ πρωτοπαπᾶς, ὁ χωρεπίσκοπος, ὁ πρωτέγδικος καί ὁ ἱερομνήμων), ἀνεκοίνωσαν στόν Καμίλλη: "...μὴν ἡμπορώντας πλιά νά ὑποφέρωμεν τά ἀβάστακτα βάρητα καί ἄτοπον κυβερνήσιν ὁποῦ μᾶς κάμνουν οἱ ἐδικοί μας ἐπίσκοποι οἱ ρωμαῖοι... διαλεγόμεν σε διά ποιμένα μας καί παραδίδομεν ἀπό κάτω εἰς τήν ὁδηγίαν σου νά μᾶς κυβερνᾶς κατά τό ρητο=δόγμα μας καί κατά τὰς καλὰς τάξεις τῆς Ἐκκλησίας μας...". Ἡ ἐνέργεια προκάλεσε μεγάλη ἀνστάτωση καί ἀκόμη μεγαλύτερη ὅταν κατέφθασε στή Σίφνο ὁ Καμίλλης καί ὑπέγραψαν μαζί του, τήν 1 Σεπτεμβρίου 1684, "Τόμο ἀπορρασάλευτο εἰς τούς αἰῶνας γενόμενον ἀνάμεσον, εἰς τόν πανιερώτατον μαναινιόρ Ἰω(άννην) Ἀντώνιαν Καμίλλη καί τούς αἰδεσίμους ἱερεῖς τῆς Σίφνου", ἀποτελούμενον ἀπὸ δέκα ἄρθρα, τά ὁποῖα ἐκανόνιζαν τίς μεταξύ τους σχέσεις καί, φυσικά, τά οἰκονομικά ζητήματα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλάρετας εἶχε ἔγκαιρα γράψει τά διατρέχοντα στό Πατριαρχεῖο καί τό τελευταῖο ἔστειλε ἀμέσως πατριαρχικούς ἐξάρχους στή Σίφνο γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς τάξεως, ἡ ὁποία ἐπῆλθε χωρίς νά εἶναι γνωστές οἱ λεπτομέρειες. Ὁ καθολικός ἐφημέριος Σίφνου ἔγραψε τότε στό Βατικανό ὅτι ὁ Καμίλλης ἀνακατεύθηκε στίς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων χωρίς νά ἀντιληφθεῖ ὅτι τόν ἔκαναν ὄργανό τους γιά νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς πατριαρχικές φορολογίες καί ὅτι αὐτοί, οἱ ὀρθόδοξοι, δέν ἐγκαταλείπουν τό δόγμα τους γιά κανένα λόγο.

Για τή συγκέντρωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐσόδων ἴσχυε ἓνα πολύμορφο, ὅσο καί παλύπλοκο σύστημα τό ὁποῖο δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναπτυχθεῖ ἐδῶ λόγω τῆς ἐκτάσεώς του. Ἡ πολυμορφία, αἱ καταστρατηγήσεις πού ἐπιχειρήθη-

καν κατά καιρούς και οι επίλυσεις διαφορών που ανέκυψαν κατά την εφαρμογή του, οδήγησαν, δύο τουλάχιστον φορές, στην ανάγκη κωδικοποίησης των "διατάξεων" του που στηρίζονταν σε αρχαίες "συνήθειες". Η πρώτη είναι μερική και έγινε επί αρχιεπισκόπου Σίφνου Νεοφύτου στις 9 Δεκεμβρίου 1731 με σκοπό "μήτε τά ἅγια μοναστήρια νά ἀδικῶνται, οὔτε αἱ ἅγιοι ἐκκλησίαι νά ἀδικῶνται" από την πρόθεση εκείνων που απέφασιζαν να ακολουθήσουν τον μοναχικό βίο χωρίς τακτοποίηση των εκκλησιαστικών οικονομικών τους υποχρεώσεων με αποτέλεσμα οι ναοί να χάνουν "ταῖς προγονικαῖς των ἐνορίες". Η δεύτερη πραγματοποιήθηκε με συνολική καταγραφή σε Κώδικα των διαφορών υποχρεώσεων (στις 26 Φεβρουαρίου 1784) επί αρχιεπισκόπου Μελετίου και έγινε αποδεκτή στη συνέχεια από τον αρχιεπίσκοπο Ίωσήφ και τον μητροπολίτη Καλλίνικο. Ο Κώδικας περιλαμβάνει δεκαπέντε άρθρα ή κεφάλαια, οι διατάξεις των οποίων κατεστρώθησαν "μέ μεγάλην ἔρευναν, χωρίς νά γενῆ κανένας νεωτερισμός, ἀλλά καθώς παλαιόθεν ἦτον" προκειμένου να μείνουν "ὅλοι κοινῶς εὐχαριστημένοι, τόσο οἱ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου, ὅσον καί οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες καί οἱ λοιποὶ ἅπαντες κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης καί κανένας ἀπό τοὺς μεταγενέστερους νά μήν ἡμπορῆ νά ἀφαιρέσει ἢ νά μετατρέψῃ κανένα ἀπό ὅλα αὐτά ὅσα ἐδιωρίσαμεν", σημείωνε η Γενική Συνέλευση τοῦ Κοινοῦ στόν ἐπίλογό του.

Κύρια βάση τοῦ συστήματος ἦταν ὁ "ναός", ἡ ἐκκλησία, στήν ὁποία ἀπό "παλαιά καί ἀρχαία συνήθεια" εἶχαν προικοδοτηθεῖ "οἱ ἐνορίται, ἡ ἐορτάδες, ἡ λειτουργίες καί κανδύλια" "καθώς οἱ παλαιοὶ τά ἀφιέρωσαν καί φαίνονται εἰς κάθε ἐνός προικοχάρτια καί διαθήκας καί εἰς διάφορα γράμματα παλαιά". Ἔτσι ἦταν "ἀμετάθετα" καί μέ ὑποχρέωση "νά μεταδίδωνται ἀλληλοδιαδόχως" ἀπό γενεά σέ γενεά ἢ "ἐνορία" κάθε πολίτη ὅπως καί ἡ τέλεση διαφορῶν ἐορτῶν, λειτουργιῶν κλπ. μέ προκαθορισμένη καταβολή καί χρηματικοῦ ποσοῦ. Σέ κώδικα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Ἀρτεμῶνος ὑπάρχει καταγραφή, κατά μήνα, τῶν ὑποχρεωτικῶν ἐορτῶν καί λειτουργιῶν "μέσα εἰς τόν ναόν του καί εἰς ἐξωκκλήσια κατ' ὄνομα". Ἡ καταγραφή έγινε τό 1785, Μαρτίου 20, καί περιλαμβάνει τοὺς δώδεκα μήνες τοῦ ἔτους καί τοὺς ἀρχικούς ὑποχρέους (καί τοὺς διαδόχους τους πού ἔχουν ἀναγραφεῖ μεταγενέστερα) γιά τέλεση ἐορτῶν καί λειτουργιῶν καί τα χρηματικά πασά.

Παραδείγματα:

"Σεπτέμβριος

α'. Τοῦ Παντοκράτορος ἐορτάζει ὁ Νικολάκης τοῦ Ἀγγελικακιοῦ εἰς τὴν Παναγιά εἰς τὸ Σκαλωτό, ἐγκαρική, ἀπὸ τὸν κύρ Δημήτρη εἰς τὰ πράγματα τοῦ Σκαλωτοῦ, παράδες 20.

στ'. Τοῦ Ταξιάρχου, ἐορτάζει ὁ Δημητράκης Ἰωάννου Μαρουδῆ μέσα εἰς τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον ἐγκαρική ἀπὸ τὸν πενθερόν του, πληρωμή 20.

ζ'. Τοῦ Ἀγίου Σώζοντος, ἐορτάζει ἡ Μαργαρίτα θυγάτηρ τοῦ Γεώργη Ραφελιοῦς εἰς τὸν ναόν του εἰς τὴν Ἀχλάδα, ἐγκαρική παραδ. 20" κλπ.

Οἱ ἐκκλησίες ἦταν ἰδιόκτητες, ἀκόμη καὶ οἱ ἐνοριακές. Στὶς τελευταῖες ὑπάγονταν ἀριθμὸς κατοικιῶν καὶ οἱ οἰκογένειες ἢ τὰ ἄτομα πού διέμεναν σ' αὐτές καὶ εἶχαν τὴν "ἐνορία" τους στὶς ἐκκλησίες, δηλ. τὴν ὑποχρέωση νὰ τελοῦν ἐκεῖ γάμους, βαπτίσεις, κηδεῖες, ἐορτές, λειτουργίες κλπ. τελετές. Ἰδιοκτῆτες ἐνοριακῶν ἐκκλησιῶν ἦταν συνήθως ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶτες· στὴ δευτέρα περίπτωση οἱ ἰδιοκτῆτες προσλάμβαναν ἱερέα ὁ ὅποιος "ἐφημέρευε" τὴν ἐκκλησία. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἄλλους τράπους (ὅπως πώληση ἀκινήτου μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἔχει "ἐνορία" σὲ συγκεκριμένο ἐνοριακὸ ναὸ κλπ), οὐστὰς ἐνορίας γίνονταν καὶ μὲ ἀγορά τῆς ἀπὸ τὸν ἰδιοκτῆτη ἐνοριακῆς ἐκκλησίας. Π.χ. μὲ ἔγγραφο τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1784 "ὁ κύρ Γεώργης Ἰωάννου Τουλη ὁμοῦ καὶ ἡ συμβία του καιρὰ Μαρία, ὁμολογοῦν ὅτι διὰ τὸ καινούργιο ὀσπῆτι ὅπου κτίζουν τώρα, ἔλαβον παρά τῶν οἰκοκύρηδων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Κωνσταντῖνου ὁ,τε οἰὸρ Γιαννάκη Καμπάνη καὶ οἰὸρ Ἀποστολάκη Μπάο γρόσσα δέκα, ἤτοι 10, τὰ ὅποια ἔλαβον διὰ τὴν ἐνορίαν τοῦ ὀσπητίου καὶ στέργουν ὅτι εἰς ὅποιον παιδί τους προκύσσουν τὸ αὐτὸ ὀσπήτιον νὰ εἶναι παντ' ἐλεύθερον ἢ ἐνορία του εἰς τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον". Ἐπίσης μὲ ἔγγραφο τῆς 22 Νοεμβρίου 1786 "ὁ κύρ Ἀντώνης Κορακῆς καὶ ἡ συμβία του Αἰκατερίνα ὁμολογοῦν ὅτι διὰ τὸ καινούργιο ὀσπῆτι ὅπου ἔχτισε(αν), ἔλαβον παρά τῶν νοικοκύρηδων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Κωνσταντῖνου, ὁ,τε ἅγιον οἰκονόμον Μπάον (πρόκειται γιὰ τὸν Ἀποστολάκη Μπάο τοῦ προηγουμένου ἐγγράφου πού ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ἱερῶθεῖ καὶ ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου 1786 ἀναδειχθεῖ σὲ οἰκονόμο) καὶ οἰὸρ Γιαννάκη Καμπάνη γρόσσα δέκα, ἤτοι γρ. 10..." γιὰ νὰ ἔχει τὴν "ἐνορία" του τὸ νέο ἀκίνητο στὴν ἐκκλησία τους. Τὰ ἀκίνητα πού ὑπάγονταν "ἐνοριακά" σὲ κάποια ἐκκλησία δὲν ἦταν ἀπαραίτητο νὰ βρίσκονται στὴν ἴδια περιφέρεια μ' αὐτήν. Ἀ.χ. ὁ Ἀγ. Κωνσταντῖνος Ἀρτεμῶνος ἦταν δυνατόν νὰ ἔχει "ἐνοριακά" σπίτια καὶ στό Σταυρί ἢ σὲ ἄλλα χωριά, καὶ ἐκκλησίες ἄλλων χωριῶν νὰ ἔχουν "ἐνορίες" στόν Ἀρτεμώνα. Σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ἐπέρχονταν συμφωνίες μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν γιὰ ἀνταλλαγὴ τῶν "ἐνοριῶν". Ἀπὸ ἀρκετές τέτοιες συμφωνίες

αναφέρουμε τήν επομένη:

"1784/5 Φεβρουαρίου 17

Τήν σήμερον έσυμφώνησαν τά κάτωθεν μέρη, από τό ένα ό αίδεσιμώτατος παπά-΄Αποστόλης Μπουτέρος καί από τό άλλον ό ευγενέστατος σιόρ Γιαννάκης Καμπάνης καί σιόρ ΄Αποστολάκης Μπάος, έχοντας δύο ένοριακά όσπήτια ό Τίμιος Σταυρός στόν ΄Αρτεμώνα, λέγω τό σπήτι όπου έχει στό Λιγεροκόπι ό Πέτρος Σαρβιδάς καί τό όσπήτι όπου έχει ή Κατερίνα Κουτζοκόλη στην όμοίαν τοποθεσίαν καί ό "Άγιος Κωνσταντίνος (΄Αρτεμώνος) έχει άλλα δύο όσπήτια όπου έχουν τήν σήμερον στό Σταυρί ή ΄Ελένη του ΄Ιω. Πιτη καί Φραζέσκος ΄Ιω. Πιτη λοιπόν στέργουν οί νοικοκύρηδες των δύο έκκλησιών ότι, ό Τίμιος Σταυρός νά έχη από τήν σήμερον τά δύο σπίτια στό Σταυρί καί ό "Άγιος Κωνσταντίνος νά έχη τά άλλα δύο όπου είναι στόν ΄Αρτεμώνα ως άνωθεν γράφομεν καί από τήν σήμερον όποια σπίτια πέρνει ή κάθε έκκλησία όσα δικαιώματα τύχουν νά τά γοδέρουν λέγω έκείνα όπου πέρνει ή κάθε έκκλησία τήν σήμερον ως καθώς έσυμφώνησαν άλλήλως των όθεν εις βεβαιώσιν τής άληθείας έκαταστρώθη τό παρόν εις ένδειξιν κάθε καιρού, τό υπογράφουν οί κείαις χερσίν κρατώντας καί ό παπα-΄Αποστόλης παρόμοιον υπογεγραμμένον εις ασφάλειαν.

- παπαποστόλης Μπουτέρος στέργω
- ΄Ιωάννης Καμπάνης στέργω
- ΄Απόστολος σακελλαρίου Μπάος στέργω.

ό σακελλάριος Σίφνου Μπάος έγραψα καί βεβαιώνω".

Οί έκκλησιαστικές φορολογικές επιβαρύνσεις του όρθοδόξου πληρώματος ήταν διάφορες. Οί κάτοικοι ήταν χωρισμένοι σε φορολογικές τάξεις "ανάλόγως τής οίκονομικής καταστάσεως έκάστου", στίς όποτες υπήρχαν καί περαιτέρω διακρίσεις σύμφωνα μέ τήν ιδιότητα του καθ' ενός (έγγαμος, άγαμος, άκληρος κλπ). Οί επιβαρύνσεις αναφέρονταν σε δικαιώματα του άρχιερέως ("ζητείται") καί των ένοριακών έκκλησιών, σε "ψυχικά δοσίματα", σε φορολογίες από έμπράγματα δικαιώματα (σε σπίτια, χωράφια, άμπέλια "10 γρόσια διά ένορίαν, διά έορτήν 10. διά λειτουργίαν 5 καί διά κανδύλι 5" αναγράφεται στό όγδοο άρθρο του Κώδικα του 1784) καί άλλα, πού αποτελούσαν, κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους, "συνήθειες από τό έκπαλαι", από τήν έλληνιστική πρωτοχριστιανική περίοδο καί οί "έορτές" άκόμη παλαιότερα, από τίς άγροτικές τελετές τής αρχαιότητας καί εξακολουθούσαν κατά τήν τουρκοκρατία νά έχουν άμεση σχέση μέ τίς κοινωνικές έκδηλώσεις του σιφναϊκού λαού.

γ) Ὁ ὀρθόδοξος καί ὁ λατινικός Κλήρος.

Οἱ ἐκκλησίες, ἀρχιτεκτονική καί ἀγιογραφία.

Ὁ Κλήρος τῆς Σίφνου φαίνεται ὅτι ἦταν πάντοτε εὐάριθμος. Τό 1629 ὑπῆρχαν στό νησί σαράντα ὀρθόδοξοι ἱερεῖς, τό ἴδιο καί τό 1632. Τό 1657 ἐξήντα καί τό 1667 πενήντα πού ἐφημέρευαν σέ ἰσάριθμους ἐνοριακοὺς ναοὺς. Τόν 18ο αἰ. ὁ ἀριθμὸς τους ἐμφανίζεται μειωμένος. Στούς κώδικες καταγραφῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τοῦ 1731 καί 1784 ὑπογράφουν εἰκοσιπέντε καί εἰκοσιτέσσερις ἀντίστοιχα, χωρὶς νά εἶναι βέβαιο ὅτι τοὺς ὑπέγραψαν ὅλοι αἱ ἱερεῖς. Μαρτυρία τοῦ 1828 ἀναφέρει 44 ἱερεῖς σέ 43 ἐνορίες, τίς τελευταῖες μάλιστα κατά χωρίο: Κάστρο ἐναρίες 7, Πετάλι 2, Ἀρτεμώνας 10, Σταυρί 10, Καταβατή 8 καί Ἐξάμπελα 6. Τά ἐξωκκλήσια ἦταν πολυάριθμα ἀπό τόν 17ο αἰ. Ὁ ἀποστολ. ἐπισκέπτης Sebastiani ἀναφέρει τό 1667 τριακόσιες ἐκκλησίες καί 50 ἱερεῖς, δηλ. 250 ἐξωκκλήσια καί 50 ἐνοριακοὺς ναοὺς. Ἐνοριακοὶ καί μὴ ναοὶ βρίσκονταν πάντοτε σέ ἀριστη κατάσταση κατά κοινὴ ὁμολογία ἱεροποστόλων καί περιηγητῶν πού ἐπέρασαν κατά καιροὺς ἀπὸ τῆ Σίφνο. Ἡ καθολικὴ παροικία, ἀντίθετα, εἶχε ελάχιστους ναοὺς. Ὁ ἰησουΐτης πρέ Marca Lima βρῆκε τό 1632 τρεῖς, "μία τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ πρὶν εἰσελθεῖς στό Κάστρο, τῆ μητρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου... καί τὴν Παναγία Εὐαγγελίστρια, σέ κάποια ἀπόσταση καί ἓνα ἐξωκκλήσι σέ κακὴ κατάσταση, γιατί δέν ἐνδιαφέρεται κανένας γι' αὐτά". Τόσες ἦταν καί τό 1652, ὅταν ἐγίνε καταγραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν ὁποία μνημονεύεται καί τό ἐξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικήτα. Ἀναφέρεται ἐπίσης καί ἓνα παρεκκλήσι "μέσα στό παλάτι τῶν ἀρχάντων Γοζαδίνων, ὅπου λειτουργοῦσε" ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Giacomo della Rocca, τό ὁποῖο προσαρτήθηκε ἀπὸ τόν ὀρθόδοξο ἀρχιεπίσκοπο Ἀθανάσιο περὶ τό 1647 στό ἀρχιεπισκοπικὸ μέγαρο. Μὲ τὴν πάροδο τῶν χρόνων καί τὴ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθολικῶν κατοίκων οἱ ἐκκλησίες αὐτές, ἐλλείψει οἰκονομικῶν μέσων, ἄρχισαν νά καταρρέουν, ἐκτός ἀπὸ τὴν καθεδρική τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου πού συντηροῦσαν μὲ ὑπεράνθρωπους κόπους οἱ ἐκάστοτε βικάριοι. Στό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰ. μερικοὶ καθολικοὶ κουρσάροι δωρεοδότησαν διάφορα ποσά ἢ σκλάβους γιὰ νά πωληθοῦν καί ἀπὸ τίς εἰσπράξεις νά συντηρηθοῦν οἱ ἐκκλησίες, ἀλλὰ ἦταν τόσες οἱ ἀνάγκες σέ χαράτζια καί ἄλλα ἐξοδα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πού κατασπαταλήθηκαν σ' αὐτές. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν ἱερέων φαίνεται ὅτι δέν ὑπῆρξε μέγας οὔτε ἐπὶ Φραγκοκρατίας. Μετά ἀπ' αὐτὴν καί ἀπὸ

1625-1634 ήταν δύο, ο Rocca και ο Dellagrammatica. Από 1634-1651 ο Marco Polla και από 1651-1659 ο αδελφός του Βαρθολομαῖος. Ακολούθησαν ο Antonio Gozadino (1659-1662), ο Giovanni Batista Paterio (1663-1669), και ο Μήλου Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης ως ἀποστολικός διαχειριστής (1669-1676) χωρίς νά ἔχει ἐφημέριους. Τό 1676 τό Βατικανό διόρισε τόν Ἰωάννη Ξανθόκη, ὁ ὅποιος ἔφθασε στή Σίφνο τόν Δεκέμβριο, ἀλλά ἀνεχώρησε ἀμέσως ὅταν διεπίστωσε ὅτι δέν ὑπῆρχε ἀξιόλογο ποιμνιο. Τόν Ἰούνιο 1677 ὁ Καμίλλης συμφώνησε μέ ἕναν Συριανό ἱερέα, τόν Μαρίνο Ρότσι, νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στή Σίφνο. Παρέμεινε μέχρι τό 1683, ὅποτε ἔφθασε στό νησί, διορισμένος ἀπό τό Βατικανό ἀποστολικός βικάριος ὁ Francesco Lorendano, Νάξιος. Ὄταν αὐτός ἀπεβίωσε τόν Δεκέμβριο τοῦ 1691 ἀνέλαβε καί πάλι, ὡς διαχειριστής τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἐπίσκοπος Μήλου Καμίλλης ἀπό τό 1692 χωρίς νά διαθέτει ἐφημέριο. Ὑστερα ἀπό διαμαρτυρίες τῶν λίγων καθολικῶν τοῦ νησιοῦ καί ἰδιαίτερα τοῦ Γόλλου προξένου Γκιών, ὁ Καμίλλης παρεκάλεσε τόν συνάδελφό του τῆς Σύρου νά τοῦ στείλει ἐφημέριο. Ἔτσι ἔφθασε στή Σίφνο τό 1699 καί ἐπιδόθηκε στά καθήκοντά του, ἀνεπίσημα, ὁ Λεονάρδος Πριβιλέτζιο, ὁ ὅποιος ἔλαβε ἐπίσημο διορισμό ἀποστολικοῦ βικαρίου τό 1702. Παρέμεινε στή Σίφνο 35 καί πλέον χρόνια. Τόν διαδέχθηκε ὁ Γεώργιος Πριβιλέτζιο (1747-1765) καί αὐτόν ὁ Angelo Sodrino (1765-μετά 1786). Ὁ τελευταῖος, ὕστερα ἀπό ἔγκριση τοῦ πάπα, ἐπώλησε τό 1777 τά κτήματα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀντί 2730 πιάστρων γιατί ἦταν ἀσύμφορη ἡ διατήρησή τους. Τελικά τό 1798 τά βικαριάτα Σίφνου καί Κέας ἐνώθηκαν μέ ἐκεῖνο τῆς Μήλου-Κιμῶλου.

Τό 1806, Φεβρ. 26, ὁ βικάριος Μήλου Angelo Fumeli ἔγραψε στό Βατικανό ὅτι στή Σίφνο ὑπῆρχαν τρεῖς μόνο οἰκογένειες καθολικῶν πού ἀριθμοῦσαν 12 μέλη, ἕνας γιατρός οἰκογενειακῶς, δύο Γάλλοι πού παντρεύτηκαν σχισματικές (Ἑλληνίδες) κάνοντας γάμο ἐνώπιον τοῦ (προηγούμενου) καθολικοῦ ἐφημερίου". Τόν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου ἔγραψε ἀπό τή Σαντορίνη ὁ Γάσπαρος Delenda, πού μόλις τότε εἶχε περάσει ἀπό τή Σίφνο, ὅτι εἶχε βρεῖ "τὴν ἐκκλησία τῆς ἐπαρκῶς τακτοποιημένη στήν παραλία τῆς Χρυσόπηγης, ὅπου ὑπάρχει σχισματικός ναός μέσα στόν ὅποιο βρίσκεται μία λατινική ἀγία τράπεζα στήν ὁποία τελοῦνται κατὰ καιροῦς λειτουργίες. Στό νησί μένουσιν δύο ἐξαίρετοι καθολικοί, ὅμως ὁ don Velasti μέ τὴν οἰκογένειά του δέν κατοικοῦν πλέον στή Σίφνο, ἀλλά στή Μύκονο". Οἱ ἐλάχιστοι δηλαδή καθολικοὶ τοῦ νησιοῦ, πού δέν εἶχαν πλέον ἐφημέριο καί ἐξυπηρετοῦνταν κατὰ διαστήματα ἀπό ἐκεῖνον τῆς Μήλου, δέν εἶχαν σέ λειτουργία οὔτε τό

ναό τους τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στό Κάστρο καί ἔκαναν πότε-πότε τίς τελετές τους στό ἀλτάριο πού διατηροῦσαν στόν θαυματουργικό ναό τῆς Παναγίας Χρυσοπηγῆς στό Κόμα (τῆς σημερινῆς προστάτιδος καί πολιούχου τῆς Σίφνου). Τό ἀλτάριο αὐτό εἶχε ἰδρυθεῖ, πρό τοῦ 1670, τόν καιρό τοῦ πρώτου βενετοτουρκικοῦ πολέμου ἀπό ἕναν "εὐσεβῆ" κουρσάρο, τόν Giovanni Maria Cardì, ὁ ὁποῖος τό εἶχε προικοδοτήσει καί μέ ἑκατό ρεάλια γιά να τελεῖται καί ἀριθμός λειτουργιῶν.

Ἀντίθετα μέ τήν ἀδιάκοπη φθορά καί τελική διάλυση τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καί παροικίας, οἱ ὀρθόδοξοι Σίφνιοι προόδευαν συνεχῶς καί παγίωσαν ὀριστικά τή θέση τους στό νησί. Ἐπίκεντρο τῆς ζωῆς καί δράσεώς τους ἦταν ἡ Ἐκκλησία. Σέ ἔκθεση ἔτους 1657 τοῦ βικαρίου Βαρθολομαίου πρὸς τό Βατικανό περιγράφεται τό ἀμετακίνητο τῶν Ἑλλήνων στήν Ὀρθοδοξία καί τίς ἀρχαῖες παραδόσεις τους καί σημειώνεται: "Οἱ ὀρθόδοξοι Σίφνιοι εἶναι ἄνθρωποι εὐσεβεῖς καί εὐλαβοῦνται τίς ἐκκλησίες τίς ὁποῖες διατηροῦν σέ ἄριστη κατάσταση καί μέ πλούσια διακόσμηση". Στήν ἴδια ἔκθεση ἀναφέρεται ἀκόμη ὅτι "ὑπάρχουν καί ἐκκλησίες πού λειτουργοῦνται ἀπό ὀρθοδόξους καί λατίνους, πρᾶγμα πού δέχονται ἀρκετοί ἱερεῖς, ὅσο καί ἐγώ (δηλ. ὁ Βαρθολομαῖος)" "Οἱ ὀρθόδοξοι ἔρχονται σέ δημόσιες τελετές τῶν ἐκκλησιῶν μας, τό ἴδιο δέ κάνω καί ἐγώ ὅταν μέ προσκαλοῦν". Πράκειται βέβαια γιά τήν περίοδο τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου πού οἱ ὀρθόδοξοι ἀκολουθοῦσαν ἀναγκαστικά τήν "ἠπια πολιτική" ἰδιαίτερα ἀπό τό φόβο τῶν "εὐσεβῶν" χριστιανῶν κουρσάρων οἱ ὁποῖοι ἔκαναν δωρεές στίς ἐκκλησίες, παρακολουθοῦσαν λειτουργίες καί τελετές κλπ., ὅπως τά ἀδέλφια Λουκάς καί Vincenzo Bronza ἀπό τό Perasto πού ἔμεναν τακτικά στή Σίφνο. Ἀργότερα ὁμως ὅπως ἔγραφε ὁ Καμίλλης τό 1683 ἀναφερόμενος στούς γάμους μεταξὺ κουρσάρων καί Ἑλληνίδων, "οἱ ὀρθόδοξοι ξαναβαπτίζουν ἑλληνικά μέ τό μῦρο-χρῆσμα κλπ. τά παιδιὰ τῶν λατίνων ἀπό αὐτούς τοὺς γάμους γιά νά εἶναι γνήσιοι χριστιανοί καί ὄχι σκυλόφραγκοι...". Τόν θαυμασμό του γιά τήν ἄριστη διατήρηση τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ἐκφράζει στήν ἔκθεσή του (1711) καί ὁ ἀποστολ. ἐπισκέπτης Rughieri: "Κατέχουν τήν πρώτη θέση (οἱ Σίφνιοι) ἀπό ὅλους τους ἄλλους νησιῶτες στήν φροντίδα γιά τίς ἐκκλησίες τους, ὥστε μπορεῖ κανεῖς νά πεῖ ὅτι ἀποτελοῦν τό παράδειγμα σέ ὅλο τό Ἄρχιπέλαγος". Στόν μεγάλο ἀριθμό τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν πού ἀνοικοδομήθηκαν στό νησί κατά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, καί πού διατηροῦνται μέχρι σήμερα, παρατηρεῖ κανεῖς μέ θαυμασμό, ἀπέριττα μέν, ἀλλά τρισχαριτωμένα κτίσματα τῶν ἀρχιμαστόρων τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἡ

μεταβυζαντινή λαϊκή αρχιτεκτονική στη Σίφνο έχει νά επιδείξει αξιόλογα καί μερικά σπάνια δείγματα κατασκευαστικής. Μονόκλιτες, τρίκλιτες καί ιδιαίτερα δίκλιτες "βασιλικές" σέ πολλές παραλλαγές εἶναι οἱ βασικοί ρυθμοί τους. Αὐτοί πάλι περιλαμβάνουν α) μονόκλιτες μικρῶν διαστάσεων: μέ ἐλαφριά ἐπεξοχή (Ἁγ. Νικόλαος Κάστρου) καί ἔντονη ὅμοια μέ καμπῦλα "δοκάρια". Ἡ τελευταία εἶναι ἰδιόρρυθμη, σπάνια καί ἀσυνήθιστη κατασκευή ("Ἅγιοι Πάντες κοντά στό Κάστρο). Ἐπίσης, βασιλικές μέ ἐγκάρσια "μεσοδόκια" ἐπί ἐπεξοχῆς ἢ μικτῆς στηρίξεως ("Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος Κάστρου, Ἅγιος Λουκάς Ἀρτεμῶνος, Οὐρανοφόρα Ἀπολλωνίας), μέ ἐγκάρσια ἐναλλασσόμενα "μεσοδόκια" καί τόξα (Ἁγία Σοφία Κάστρου, Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἐξαμπέλων) ἢ μέ δύο κόγχες ἱεροῦ (Χριστός καί Ἅγιος Παντελεήμων Ἐξαμπέλων). Στίς τελευταῖες θά πρέπει νά γίνονταν οἱ "κοινές λατρεῖες" τῶν δύο δογμάτων, ὅταν εἶχον ἐπιβληθεῖ μέ τή βία ἢ ἐξακολούθησαν ἀπό συνήθεια. β) δίκλιτες μέ ἰσόπλατα μέρη (Μεταμόρφωση Σωτήρος καί Ἅγιος Σώζων Ἀπολλωνίας, Ἁγία Αἰκατερίνη Κάστρου κ.ἄ) καί γ) τρίκλιτες μέ ἰσόπλατα μέρη, ὅπως οἱ Ἅγιοι Τεσσαράκοντα στό Κάστρο.

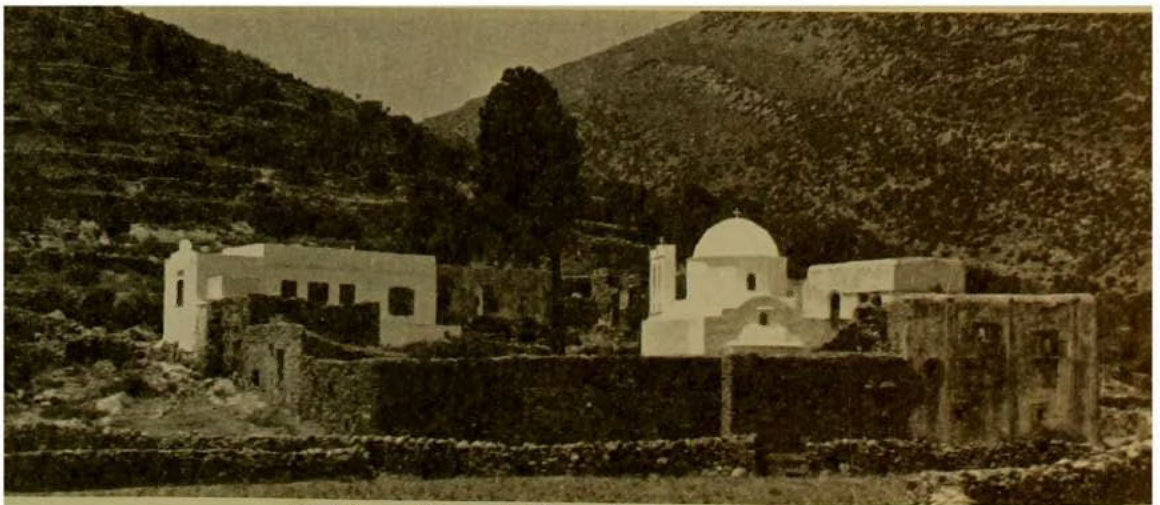
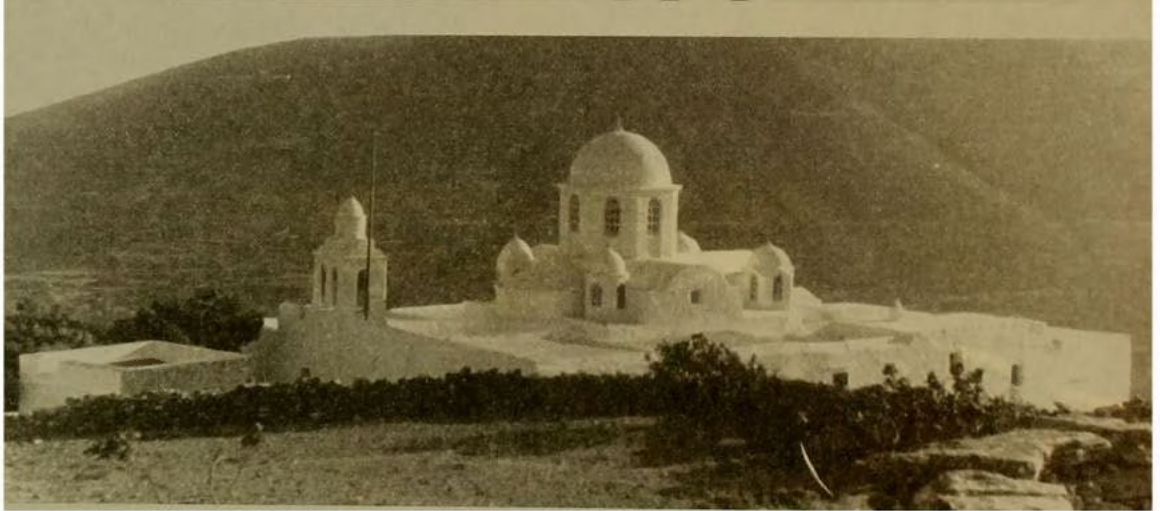
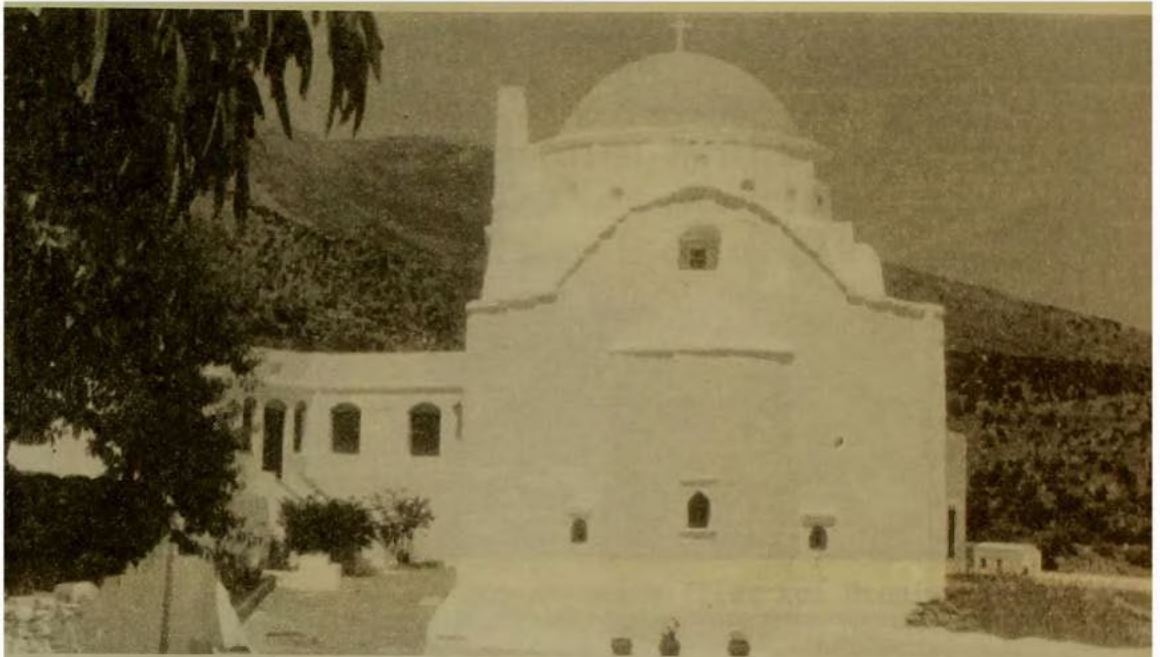
Στόν ἀρχιτεκτονικό διάκοσμο διακρίνονται πατώματα ψηφιδωτά (λαϊκῆς τέχνης), μαρμάρινοι δικάφαλοι ἀετοί, μαρμαρόγλυπτες ὑπέρθυρες διακοσμήσεις, κωδωνοστάσια μονότοξα, δίτοξα κλπ. Ἐσωτερικά παρατηροῦνται τοιχογραφίες καί ξυλόγλυπτα τέμπλα ἀξιόλογα (θεολόγος Μογκοῦ, Ἅγιος Σώζων Ἀπολλωνίας, Οὐρανοφόρα κ.ἄ.). Διακεκριμένοι ἢ λαϊκοί ἀγιογράφοι ἐδούλεψαν στίς ἐκκλησίες τῆς Σίφνου ἢ γιά τίς ἐκκλησίες τοῦ νηιοῦ, ξένοι καί Σίφνιοι. Πολλά ἀπό τά ἀγιογραφικά ἔργα τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἀνωνύμων ἀγιογράφων, ὑπάρχουν ὅμως καί ἀγιογράφοι (γνωστοί ἀπό διάφορα κείμενα) πού ἔζησαν καί ἐργάσθηκαν στή Σίφνο χωρίς νά εἶναι γνωστά τά ἔργα τους. Μέ τήν ἀναφορά τους κατωτέρω θά γίνει δυνατή ἡ ταύτιση προσώπων καί ἔργων ἀπό τούς εἰδικούς ἐπιστήμονες. Ἁγιογράφοι πού ἐργάσθηκαν στή Σίφνο ἢ πού ἔργα τους ὑπάρχουν στούς ναούς τοῦ νηιοῦ εἶναι: Ὁ Ἰωάννης Ἀπακῆς, γύρω στό 1600, ὁ Ἐμμανουήλ ἱερεὺς Σκορδίλης (1611,1656), ὁ Τζαχαρίας Τζαγκαρόπουλος καί ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιοκαπῆς (τό 1635), πού ἐδούλεψαν γιά λογαριασμό τοῦ Βασιλείου Λογοθέτη, ὁ Ἰωάννης Ράλλης (1730), ὁ Μυκονιάτης Χριστόδουλος Καλλέργης (1732), ὁ ἱερεὺς Ἰωάννης Ἀναπλιώτης (1733), ὁ Νικηφόρος ἱερομόναχος, Κύπριος (1740.1747), ὁ Νικηφόρος ἱερομόναχος, προηγούμενος τοῦ Προφήτ' Ἠλία (περίπου τήν ἴδια ἐποχή), ὁ ἱεροδιάκονος Ἀθανάσιος ἀπό τήν Κρήτη (1757), ὁ Σίφνιος ἱεροδιάκονος Ἀθανάσιος (1757) μετά μητροπολίτης Θηβῶν, ὁ Νικόλαος

(1760), ο ιεροδιάκονος Ἀγάπιος (1765), ο Σίφνιος ιερομόναχος Ἰωακείμ (1776), οἱ Μιχαήλ καί Νικόλαος (1780), ο Ἐμμανουήλ ἱερεὺς Σκορδίλης (1780), ο Σίφνιος Νικόλαος Μελισσός (1781-1788), ο Ἰωακείμ ιερομόναχος προηγουμ. Προφητ' Ἠλία (1791-1792). ο Σίφνιος Ἰωάννης Μύρων (1794), ο Σίφνιος Ἰωάννης Μαρούλης (1780 ἐπ.), ο ἱερεὺς Ἀγάπιος (1808), ο Ἀγάπιος Πρόκος ἡ Δευτερεῶν, λαϊκός τοιχογράφος καί εἰκονογράφος (1808-1828), ο Ἀπόστολος Σγουρδαῖος (1813, 1833), ο Γεώργιος ἱερεὺς Καλαμάρης ἡ Καλαμάρας (1840), ο ἀείμνηστος παπα-Γιάννης Δεπάστας, σύγχρονος δόκιμος λαϊκός ἀγιογράφος. Οἱ χρονολογίες ἀναφέρονται στά υπάρχοντα ἔργα τους στή Σίφνο καί ὄχι σέ ὅμοια πού εὐρίσκονται στά γύρω νησιά καί ἄλλες περιοχές. Σέ ἱστορικό ἔγγραφο γίνοντα μνετες γιά τούς ἐπομένους ἀγιογράφους: α) τόν ἀρχιεπίσκοπο Τζίας καί θερμίων Νεῖλο, ἀπό τά Χανιά, πού ἐγκαταστάθηκε στή Σίφνο ἀπό ὅπου, στίς 16 Σεπτεμβρίου 1650, ἀπέστειλε στό Πατριαρχεῖο τήν παραίτησή του ἀπό τόν θρόνο Κέας β) τόν ἀνιψιό του Κωνσταντῖνο ἱερέα Χαλκιόπουλο (1676), γ) τόν Ἡσαΐα ἀρχιερέα, εἰκόνα τοῦ ὁποῦ "ἡ προσκύνησις τῶν μάγων" εἶδε στήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου) ὁ Ἰάκωβος Δραγάτης. Ἄλλα γνωστά ἔργα τοῦ Ἡσαΐα, πιθανόν Κρητικοῦ, εἶναι τοῦ 1710 καί 1728 καί δ) τόν Νικόλαο Πρατικό, Σίφνιο, τόν ὁποῖο "ἔκρινε δέον νά ἐμπιστευθεῖ ὡς ἀξιον εἰκονογράφον" ὁ Ὑπουργός Παιδείας Νικόλαος Χρυσόγελος, προκειμένου νά "ζωγραφίσει ἐξ ἀγίας εἰκόνας, τοῦ πατρός ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς θεστόκου, τοῦ Προδρόμου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τῆς Ἁγίας Μαρίνης μήκους μέν τεσσάρων ποδῶν Γαλλικῶν ἐκάστη, πλάτους δέ τριῶν" τίς ὁποῖες ἤθελε νά ἀφιερῶσει ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Κάποδίστριας "εἰς τόν ἐν Ἀνδρούση Ἱερόν Ναόν τῆς Ἁγίας Μαρίνης". Στίς 10 Ἰουλίου 1831 ὁ Πρατικός υπέγραψε δήλωση συμφωνίας "μετά τοῦ εὐγενεστάτου Διοικητοῦ Σίφνου κυρίου Ἰωάννου Πιτάρη νά ζωγραφήσω διά λογαριασμόν τῆς Α.Ε. τοῦ Σεβαστοῦ Κυβερνήτου, ἐξ εἰκόνας... διά φοίνικας τετρακοσίους ὀγδόηντα Νομ. 480...".

Πρέπει ἀκόμη νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἀξιόλογος λαϊκός ἀγιογράφος Ἀγάπιος Πρόκος διατηροῦσε στή Σίφνο μαθητικό ἐργαστήριον. Σ' αὐτό ἐσπούδασε τήν τέχνη τῆς ἀγιογραφίας ὁ ἀνιψιός του Ἀβράμιος Μαγκανάρης καί ὁ Κιμωλιάτης Ἰωάννης Οἰκονόμου Ἀφεντάκης. Σχετική ἐνθύμησις τοῦ τελευταίου ἀναφέρει: «*Ἐν ἔτει τῶν 1826 Δεκεμβρίου 5 ἐπῆγα εἰς τήν Σίφνον ἐγώ ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμου Ἀφεντάκης διά νά σπουδάσω μέ τόν Δευτερεύοντα καί ἕκαμα ἐκεῖ χρόνον ἕνα καί ἐδιδασκόμην παρ' ἑνός Χίου, ὀνομαζομένου Κοσμᾶ. Καί τό σημειῶνω εἰς ἐνθύμησιν*».

Προφήτης Ηλίας, Παναγία Βρυσιανή, Χρυσοπηγή.

Θεολόγος Μογκοῦ, Παναγίου Βουνοῦ, Φυρόγια.

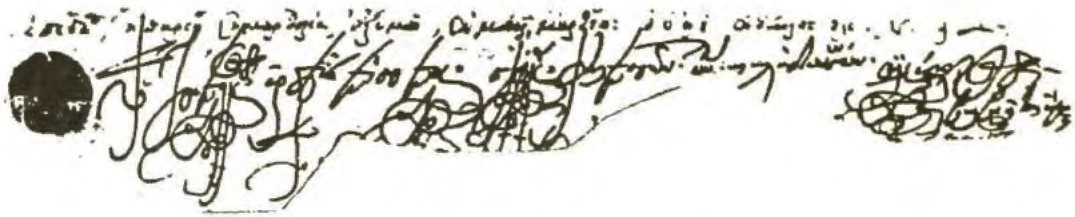

Ὁ Καισαρείας Φιλόθεος, έλαιογραφία τοῦ 1814.

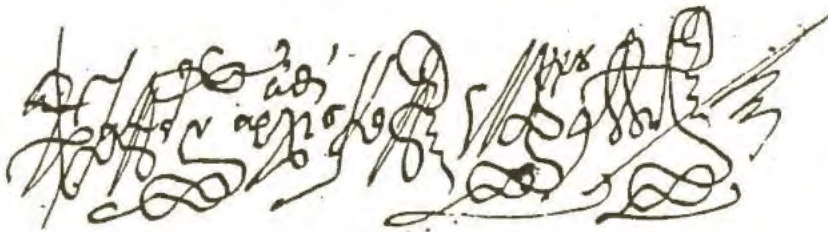

Ὁ Βελιγραδίου Ἄνθιμος Λαδόπουλος.

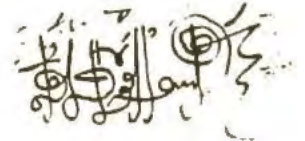
Σφραγίδα και υπογραφή του αρχιεπισκ. Σίφνου Φιλαρέτου.

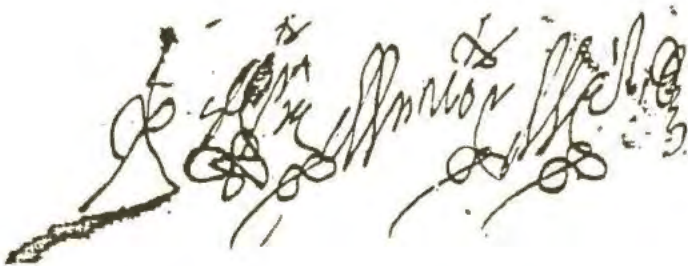
Σφραγίδα και υπογραφή του αρχιεπισκ. Σίφνου Φιλαρέτου.

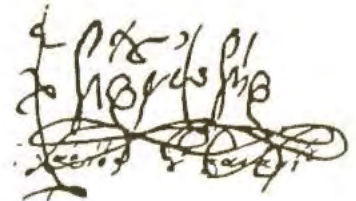
Ο αρχιεπίσκοπος Σίφνου Νεόφυτος

Ο Σίφνου Αθανάσιος

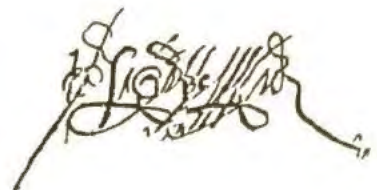
Ο Σίφνου και Μυκόνου Μελέτιος

Ο Σίφνου Ίωσηφ

Ο Λαμφάκου Αρσένιος

Ο Σίφνου Καλλίνικος

δ) Διαπρέφαντες Σίφνιοι κληρικοί

Πολλοί είναι οί Σίφνιοι κληρικοί πού διέπρεψαν στή ζωή τους καί έτίμησαν ιδιαίτερα τήν πατρίδα τους. Άρκετοί μάλιστα άπ' αυτούς άνήλθαν καί σέ άρχιερατικούς θρόνους. Γνωστοί μέχρι σήμερα είναι:

1) 'Ο Σάμου Νεόφυτος (1661-1666), 2) ό Σάμου Φιλάρετος (1671-1680), 3) ό Προύσης Άνθιμος (1666-1672), 4) ό Πάφου Νεκτάριος (1676-1679), 5) ό Κρήτης Κωνσταντίος (1711-1716 καί 1719-1722) 6) ό Χερρονήσου τής Κρήτης Νεκτάριος (πρό 1642-μετά 1652) 7) ό Άνδρου Φιλόθεος (1759-1768), 8) ό Σκύρου Σεραφείμ (1764-1765), 9) ό Κνωσοῦ τής Κρήτης Γεράσιμος (1782-1819), 10) ό Άρκαδιουπόλεως Γεράσιμος πού άπεβίωσε στίς 18 Αύγ. 1785 στή Μαγνησία 11) ό Θηβών Άθανάσιος, άγιογράφος (1773-1790), 12) ό Άγάπιος Γρυπάρης, πρώτα Σερρών (1768-1778) καί μετά Κυζίκου (1778-1794), 13) ό Σηλυβρίας Παρθένιος καί μετά Χαλκηδόνας (1777-1786). 'Ο άδελφός του Άντώνιος ήταν πρώτος όστιάριος καί πατριάρχ. γραμματέας. 14) 'Ο Χρύσανθος Γρυπάρης, πού διαδέχθηκε στή Σηλύβρια τόν Παρθένιο (1777-1790), άδελφός τοῦ Κυζίκου 15) 'Ο Φιλόθεος, πρώτα μητροπολίτης Βάρνης (1783-1797), Τορνόβου (Φεβρ.-'Οκτ. 1797) καί μετά Καισαρείας (1801-1816), 16) ό Λαμψάκου Άραένιος (1785-1794) βοηθός έπίσκοπος τοῦ Κυζίκου Άγαπίου. Μετά τό 1794 έγύρισε στή Σίφνο, όπου ό μητροπολίτης Καλλίνικος τόν έχρησιμοποίησε ως έπίτροπο του στόν πνευματικό τομέα. 17) 'Ο Δρυϊνουπόλεως Γαβριήλ (1799-1827), 18) ό Έλευθερουπόλεως Παΐσιος (1808-1814) καί μετά Βιδύνης (1814-1826), 19) ό Θηβών Άνανίας Βαλέτης (1814-1820), άδελφός τοῦ προηγούμενου, 20) ό Έλασσώνος 'Ιγνάτιος 'Οθωνατος (1814-1815) 21) ό Άνθιμος Λαδόπουλος, έπίσκοπος Βρέτσης, πρό 1820, μετά Λοφτισοῦ (1820-1827) καί στή συνέχεια μητροπολίτης Βελιγραδίου (1827-1831). 22) ό Παραμυθίας (1822-1826) καί Άρτης (1826-1828) Νεόφυτος. 23) Άνθιμος Γρυπάρης, έπίσκοπος Ρεσσάβας καί μετά Έλευθερουπόλεως (1826-1840), 24) ό Μελέτιος, μητροπολίτης Λαρίσης (1822-1835), Σόφιας (1837-1849) καί Διδυμοτείχου (1849-1860) 25) ό Άγαθάγγελος Γαβριηλίδης, πρώτα Σβορνικίου (1848-1861) καί Δράμας καί Ζιχνών (1861-1872) καί μετά Έφέσου (1872-1893) 26) ό 'Ιερόθεος Σταφυλοπάτης, Λιβύης καί Πατριάρχης Άλεξανδρείας ως 'Ιερόθεος Β' (1847-1858), 27) ό Γρηγόριος Ζ' Ζερβουδάκης, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1923-1924). Πρίν άνέλθει στόν

Οίκουμενικό θρόνο είχε διατελέσει: Μυρέων (1887-1892), Σερρών (1892-1909) Κυζίκου (1909-1913) και Χαλκηδόνος (1913-1923) 28) ο Χαλκίδος και Καρυστίας Ευγένιος Δεπάστας (1893-1902), 29) ο Πολύκαρπος Συνοδινός, πρώτα Γόρτυνος (1923-1933) και Μεσσηνίας (1933-1945). Άνεπιβεβαίωτες είναι ακόμη οι πληροφορίες για τή σιφναϊκή καταγωγή των: 30) Νεοφύτου Σερρών (1661-1666), 31) Τορνόβου Ίωσήφ ή τήν άρχιερατική έδρα πού κατέλαβαν, όμως βεβαιωμένα Σιφνίων: 32) Άνθίμου θεολάη, ο όποτος έδώρησε τήν πατερίτσα του στή Μονή Ταξιαρχών Σερίφου, σύμφωνα μέ άναγραφή του Κώδικά της, 33) Άνθίμου άρχιερέως "σιφνέου", κατά σημείωση στό "Λατίνων Θρησκείας Έλεγχος... Διαμαντή Ρυσίου του έκ Σμύρνης", 1748, τής βιβλιοθήκης Γαϊτάνου στό Έξάμπελα, όπως και των άναγραφομένων σέ τεύχος "είς μνημόσουνον" τής Μονής Βρύσεως: "νεοφύτου, νεκταρίου, φιλοθέου, φιλαρέτου, άθανασίου, κυρίλου, άνθίμου, ίσοάφ, κυρίλου, νεοφύτου, γερασίμου, άγαπίου, καλινίκου, φιλοθέου", των άρχιερέων, προφανώς άδελφών της. Όλοι αυτοί οι άρχιερείς, παράλληλα μέ τό έργο πού άνέπτυσσαν στίς έδρες τους, έρχονταν και συμπαραστάτες του νησιού τους, είτε μέ οικονομικές δωρεές πρός τή Σχολή και τά μοναστήρια του ("Άνδρου Φιλόθεος, θηβών Άθανάσιος, Κυζίκου Άγάπιος, Σηλυβρίας Χρυσάνθος, Φιλόθεος Καισαρείας), είτε μέ ήθική και πνευματική προσφορά στους συμπατριώτες τους μέ έπιστροφή και τελική έγκατάσταση στή Σίφνο ("Άνθιμος Προύσης, Νεκτάριος Πάφου, Σεραφεΐμ Σκύρου, Άρσένιος Λαμψάκου, Παΐσιος Βιδύνης, Άνθιμος Βελιγραδίου).

Άπό τους ύπολοίπους κληρικούς, πού διεδραμάτισαν έναν ευρύτερο έθνικό ρόλο (έκτός από τους διδασκάλους του Γένους πού θά αναφερθούν στον οικείο τόπο) καταγράφουμε: 1) τόν ιερέα και άδελφό της Μονής Σινά Ναθαναήλ πού έποίμανε επί 35 χρόνια τους "Έλληνες τής παροικίας Καλκούτας των Ίνδιών (1777-1792) και τής Δάκκας (1792-1812) όπου και άπεβίωσε, 2) τόν άρχιμανδρίτη του Οίκουμενικού θρόνου Γρηγόριο, προϊστάμενο τής έλληνικής παροικίας Δάκκας των Ίνδιών, από 1812-1817. Άπόφοιτος τής Σχολής του Παναγίου Τάφου τής Σίφνου, συμπλήρωσε τίς σπουδές του στή Μαγνησία και τήν Πάτμο και στή συνέχεια έγκαταστάθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, όπου διακρίθηκε για τήν παιδεία και τό ήθος του. Ό πατριάρχης Ίερεμίας Δ' αυτόν έδιάλεξε για νά ποιμάνει τους "Έλληνες τής Δάκκας, ο δε πατριάρχης Κύριλλος, μετά τήν επάνοδο του Γρηγορίου στήν ΚΠολη τό 1818, είχε πρόθεση νά τόν αναδείξει σέ έπίσκοπο και νά τόν ξαναστείλει στίς Ίνδιες, όμως δέν επρόλαβε νά ολοκληρώσει τό σχέδιό του. Ό Γρηγόριος ο Σίφνιος έγύρισε τότε για ένα διάστημα στήν πατρίδα του και

πάλι μετά στην ΚΠολη όπου ανέπτυξε σπουδαίο κηρυκτικό έργο και όπου απέβίωσε τό 1825.

ε) Τά Μοναστήρια, έπαρχιακά και σταυροπηγιακά

Ός άρχαιότερο μοναστηριακό κτίσμα της Σίφνου φέρεται ό Προφήτης Όηλίας επί του όμωνύμου όρους. Ό άποψη ότι άνάγει τήν ίδρυσή του στον Η' αιώνα είναι άνεπιβεβαίωτη. Πρώτη μαρτυρία ύπάρχει σέ μαρμαρικές έπιγραφές άρχιτεκτονικών μελών του ναού: α) "ΑΦΙΕΡ(Ω)ΣΕ Κ(ΥΡΙΕ Β(ΟΗΘΕΙ) Τ(Ω) Σ(Ω) Δ(ΟΥΛΩ) ΣΧΝΓ' (6653=1145)" και β) "...ΠΡΟΦΗΤ(ΟΥ) (ΗΛΙΑ) ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ Η'...". Τό έτος 1145 προσδιορίζει χρονολογικά τό ναό, δέν φανερώνει όμως άν ήταν μοναστηριακός. Ό άνέγερση του μοναστηριακού συγκροτήματος πρέπει νά άρχισε περί τό 1650 άπό "τόν όσιώτατο έν ιερομονάχοις και πνευματικοίς κύρ Ζαχαρία και κύρ Όιωακείμ μετά της περί αυτόν συνοδείας...", οί όποιοι, κατά τή διάρκεια της άνοικοδομήσεως, έζήτησαν άπό τό Πατριαρχείο τή άνακήρυξή του σέ πατριαρχικό σταυροπήγιο, πρδγμα πού έγινε με σιγίλλιο του Μαΐου 1654 επί πατριάρχου Παΐσιου Α'. Στο σιγίλλιο άναφέρεται ό Ζαχαρίας "ήθέλησεν ιεράν συμπήξασθαι μονήν... επί τοποθεσία τώ λόφω του Όψηλου των βουνών, και έξ άρχης μέν ούτω καλούμενον του Όγίου Προφήτου Όηλιοϋ...", άναφορά πού βεβαιώνει τήν ύπαρξη του ναού άπό άρχαιότατα χρόνια άφοϋ άπό αυτόν είχε πάρει και τό όνομά του τό βουνό. Πάντως ή μονή κατά τό 1654 ήταν "κτιζομένη και οίκοδομουμένη".

Οί έπίσημες ιστορικές μαρτυρίες για μεγάλα, άνδρικά και γυναικεία, μοναστήρια στη Σίφνο είναι του 17ου αιώνα. Ό ύπάρχουν ένδείξεις ότι τά δύο γυναικεία, του Όγίου Όιάννου θεολόγου Μογκοϋ και Όγίου Όιάννου Χρυσοστόμου στη Φυτιά, είναι παλαιότερα, δέν βεβαιώνονται όμως μέ ιστορικά τεκμήρια. Κατά τόν 16ο αί. τά μοναστήρια στό νησί φαίνεται ότι ήταν μικρά καθριδύματα, ήσυχαστήρια. Είναι γνωστό ότι πριν άπό τό 1587 ύπήρχε μετόχι της Μονής θεολόγου Πάτμου, στό όποιο ύπηρετοϋσε μοναχός άποστελλόμενος άπό έκει. Τό μετόχι είχε "έκκλησίας, όνόματι σωτήραν και άγίους άναργύρους και άλλας" μέ έδραν εκείνην του Σωτήρος. Τό 1622 είναι άνιδρυμένο τό μετόχι του Παναγίου Τάφου κάτω άπό τό Κάστρο και τό 1629 ό Σίφνιος σιμωνοπετρίτης ιερομόναχος Όιερεμίας του Όρφανοϋ θέτει σέ λειτουργία, ως μετόχι της Μονής Σίμωνος Πέτρας του Αγίου Όρους, τό μικρό μοναστήρι του Όγίου Όαρτεμίου πού είχε, τό 1638, τέσσερις μοναχούς. "Αλ-

λος σιμωνοπετρίτης ιερομόναχος, Σίφνιος καί αυτός, ο Νικηφόρος Τρουλλίδης, ίδρυσε τό 1636 "ἄλλο ἓνα μοναστηράκι (μετόχι επίσης τῆς Σιμωνόπετρας) καμομένο στόν "Άγιο Ἄντύπα, μέ κελλάκια καί ὀλίγην μασαρία τῶν κελλιῶν".

Τό 1640 ὁ Βασίλης Λογοθέτης ἐπῆρε τήν ἀπόφαση νά ἀνιδρύσει μεγάλο ἀνδρικό μοναστήρι γύρω ἀπό τό ναό τῆς Παναγίας, στή θέση Πέραμα, πού ἀποτελοῦσε τμήμα τοῦ Πατμιακοῦ μετοχίου στή Σίφνο. Τό 1642 τό κτιριακό συγκρότημα ἦταν ἔτοιμο "καί κάπγιοι πατέρες ὀρδινιασμένοι νά πᾶσιν ἐκεῖ". Ἐπιθυμία τοῦ Λογοθέτη ἦταν νά ἀναδειχθεῖ σέ πνευματικό φυτώριο "διά βοήθεια πολλῶν πτωχῶν καί ὀφέλεια ψυχῶν" καί προκειμένου νά περιβληθεῖ μέ ἰδιαίτερη αἴγλη "δέν ἐθέλησε παρά νά γενῆ εἰς τόν τόπον (πού ἦταν ἰδιοκτησία τῆς διάσημης Μονῆς) τοῦ θεολόγου". Ἔτσι ἀπό ἐκκλησία, πού ἦταν γνωστή καί ὡς Παναγία στή Βρύση, ἀπό παρακείμενη πηγή, ὁ Λογοθέτης τήν μετέτρεψε σέ ἀνδρικό μοναστήρι μέ ἐπιλεγμένους ἀπ' αὐτόν διακεκριμένους ιερομονάχους, τό ἐπροίκισε μέ ἀξιόλογη περιουσία καί τό 1643 ἐφρόντισε νά ἀνακηρυχθεῖ σέ πατριαρχικό σταυροπήγιο "αὐτόνομον... μόνω τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ ὑποκείμενον". Τό μοναστήρι τῆς Βρύσης, πού ἐξακολουθεῖ νά λειτουργεῖ μέχρι σήμερα, διεδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στή ζωή καί τήν κοινωνία τῆς Σίφνου ἐπί 3 1/2 περίπου αἰῶνες. Πολλοί μοναχοί του κατέλαβαν περιφανεῖς ἀρχιερατικούς θρόνους καί ἀκόμη περισσότεραι ἐγίναν διδάσκαλοι σέ ὅλο τόν ἑλληνισμό. Μέσα στήν προηγούμενη δεκαετία ὀλοκληρώθηκε ἡ ἀναστήλωση ἐρειπωμένων κτισμάτων του στά ὁποῖα ἤδη στεγάζεται Μουσεῖο ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καί ἐκτίθενται ἀξιόλογα χειρόγραφα καί σπάνιες ἐκδόσεις βιβλίων.

Γιά τά δύο μεγάλα γυναικεῖα μοναστήρια τῆς Σίφνου, τοῦ θεολόγου Μογκοῦ καί Χρυσσοστόμου στή Φυτιά, οἱ πρῶτες ἱστορικές μαρτυρίες εἶναι τοῦ 1650. Τότε ὅμως εὐρίσκονται σέ ἀκμή καί λειτουργία γεγονός πού φανερώνει προγενέστερη τήν ἵδρυσή τους. Τό πρῶτο ἀνυψώθηκε σέ πατριαρχικό σταυροπήγιο τό 1655 καί τό δεύτερο τό 1671. Μέχρι τότε ἦταν "ἐπαρχιακά", δηλαδή ἀνήκαν στήν Ἀρχιεπισκοπή Σίφνου, ὅπως καί ὅλα τά ἄλλα, μικρά μοναστήρια ἢ προσκυνήματα. Τά γυναικεῖα, καί ὅσα ἀπό τά ἀνδρικά μοναστήρια εἶχαν λιγότερους ἀπό πέντε μοναχοῦς, καταργήθηκαν τό 1834 ἀπό τή Βαυαρική κυβέρνηση. Τό μοναστήρι στή Φυτιά, μετά τήν κατάργησή του, ἐστέγασε γιά ἓνα διάστημα τό Ἑλληνικό Σχολεῖο Σίφνου.

Ἄλλα μοναστήρια ἀναφέρονται: α) τό Φυρόγια ("Άγιος Ἄθανάσιος καί Παναγία) μέ χαραγματικές ἐπιγραφές ἀπό 1613-1818. Περί τό 1830 εἶχαν

αποβιώσει όλοι οί μοναχοί του καί τά έσοδα από τήν ένοικίαση τών κτημάτων του διετίθεντο για τίς σχολικές ανάγκες του νηιοιού. Άλλες μαρτυρίες δέν υπάρχουν, έκτός από τήν έγκατάσταση στους χώρους του τοιού πρώην Βελιγραδίου Άνθίμου τοι Σιφνίου για ένα μικρό διάστημα. β) Άγιος Συμεών, όπου έπιγραφή έτους 1667 γ) Ταξιάρχης τής Σκόφης, χειμαδιό τών μοναχών τοι Προφήτ' Άλία· στά έρείπιό του διακρίνονται τοιχογραφίες δ) Παναγία τοι Βουνοιού· τό 1813, Ιουλίου 14, όρχισε ή άνοικοδόμησή του από τόν μοναχό Γεράσιμο Άβρανόπουλο. Τόν Άπρίλιο τοι 1818 άνουώθηκε σέ σταυροπήγιο.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Οί μορφές τής κοινωνικής ζωής καί οί έκδηλώσεις τοι λαϊκοι βίου στή Σίφνα κατά τήν Τουρκοκρατία πρέπει νά άποτελοι προεκτάσεις τών όμοιων τής Φραγκοκρατίας πού καί εκείνες στηρίζονταν στίς έλληνοχριστιανικές τής μακρότατης βυζαντινής περιόδου. Στή διαδρομή τών αίωνων ίσως νά άπώλεσαν κάποια στοιχεία τους ή νά άπέκτησαν άλλες συνήθειες καί πρακτικές, άνάλογα μέ τίς περιστάσεις τών καιρών καί τίς ανάγκες. Όμως δέν άπεμακρύνθησαν από τίς ρίζες πού ήταν τό άρχαιο πνεύμα καί ή χριστιανική πίστη καί παράδοση. Άλλωστε, κατά τήν ίστορουμένη περίοδο, ή άφύπνιση καί ή στερέωση τοι έλληνισμοι, συντελέσθηκε κυρίως μέ αυτές. Έτσι παρατηρείται, μέσα στή σχετική έλευθερία πού είχε έξασφαλίσει ή τοπική αυτοδιοίκηση, μία άνανέωση στήν έκφραση τών κυριστέρων έκδηλώσεων τοι σιφναϊκοι λαοι α) στά θρησκευτικά έθιμα τής έκκλησίας καί τής σικογένειας, β) στίς διάφορες τελετές, όπως τής γεννήσεως, τοι γάμου καί τοι θανάτου, γ) στίς δεισιδαιμονίες καί στίς προλήψεις δ) στή λαϊκή φιλοσοφία μέ τούς διδακτικούς μύθους καί τίς παροιμίες ε) στή λαϊκή λογοτεχνία μέ τά παραμύθια, τά τραγούδια καί τίς παραδόσεις καί στ) στή λαϊκή ψυχαγωγία καί τέχνη μέ τή μουσική, τό χορά καί τά χειροτεχνήματα.

Οί τρεις βασικοί σταθμοί ζωής, γέννηση - γάμος - θάνατος, πλαισιώθηκαν μέ ιδιαίτερη προσοχή καί άγάπη, τόσο από τήν σικογένεια, όσο καί από τήν κοινότητα. Για τούς δύο πρώτους ιδιαίτερα, ή παραδοσιακή έθιμοτυπία καί οί τελετουργίες διετηρήθησαν μέ άυστηρότητα από λαχτάρα για τήν έπιτυχία τους. Οί θρησκευτικές έορτές ήταν μαζί καί κοινωνικές, αλλά καί ειδικότερες, όπως άγροτικές, κτηνοτροφικές, ναυτικές κλπ. Σ' αυτές άνευρίσκει κανείς ένα άνακάτεμα θρησκευτικών καί ειδωλολατρικών έορτών, ήταν δέ στή Σίφνα α) τό "Αωλοπανήγυρο" τήν 1η Φεβρουαρίου, παραμονή τής

Ἰγπαπαντής, στόν αὐλόγουρο τοῦ ναοῦ τῆς Γεραλιοφόρας, β) ὁ "Πάστος", ποιμενική ἐορτή καλοκαιρινή, 28/29 Ἰουνίου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, γίνονταν στό μοναστήρι τῶν Φυρογίων καί ἄλλοῦ τήν Τρίτη τοῦ Πάσχα, γ) ὁ "Χορός τοῦ κύρ Βοριά" κ.ἄ. Ὁ χορός καί τά τραγοῦδια ἔφερναν τήν αἰσιοδοξία καί τήν ἀναθάρρηση. Τά νοήματα τῶν τραγουδιῶν ἐθύμιζαν καταγωγή, πίστη, ἐλευθερία. Κύριο μουσικό ὄργανο τό λαοῦτο. Γίνεται μνεία του τό 1652, ὅταν ὁ βικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος κατηγόρησε μέ ἐπιστολή του στό Βατικανό τόν ὁμόδοξό του ἱερέα Φραγκῖσκο Μικελλούτσι ὅτι συναναστρέφεται τοὺς ὀρθοδόξους "γιά νά τόν μαθαίνουν λαοῦτο καί ζάρια". Τόν ἴδιο χρόνο γίνεται ἀναφορά καί γιά ἄλλο μουσικό ὄργανο στό Κάστρο, μία "σπινέττα", δηλαδή ἐγχαρδο ὄργανο ἀπό τό ὅποιο κατάγεται τό σημερινό "πιάνο". Παράλληλα μέ τά χορευτικά, ἀνθίζαν καί τά "λυρικά" τραγοῦδια, ὁμοιοκατάληκτα δίστιχα μέ ἐπαίνους ἢ πειραχτικά, κοινῶς "ρῖμες" ἀπό αὐτοσχέδιους ποιητές. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἀναφέρεται στό φορολογικό κατάστιχο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Ἀρτεμῶνος ἔτους 1785: "Γεώργης (Σ)περατζῆς ὁ ποιητής".

Πολλά προικοσύμφωνα φανερόνουν, ἐκτός ἀπό τήν ἐπιθυμία οἰκονομικῆς στερεώσεως τῶν μελλονύμφων, καί τό ἐσωτερικό τοῦ σιφνέϊκου σπιτιοῦ τῆς τουρκοκρατίας. Σέ "ἀβαντάριο" τοῦ 1698, ὄχι εὐπόρων ἀνθρώπων, ἀναγράφονται, ἐκτός ἀπό τά κτήματα, καί τά προικιά τῆς νύφης: "... τό σπῆτι ὡς καθῶς εὐρίσκεται καί τό κελαράκι μαζί μέ τό χωράφι ὀμπρός... τά ροῦχα τῆς καί δύο ζευγάρια σεντόνια καί δύο κουρτοῦνες, ἕνα βουτζί...". Ἀντίθετα, σέ "ἀβαντάριον τῆς θυγατρὸς μου Φλουργιοῦ", ἔτους 1804, ἀναγράφει ὁ οἰκονόμος Μπάος: "μιά ἀγία εἰκόνα τόν παντοκράτορα· μία κασέλα μεγάλη βενετική· ἕξι καρέκλες· ἕξι κάδρα· ἕναν καθρέπτην μέγαν ὡσάν ἐκεῖνον ὀποῦ ἔχω εἰς τό σπῆτι μου· δύο λουμιέρες· ἕνα βατζέλι μπρόντζινο καί ἕνα στάνινο μέγαν· δύο καντηλιέρια μπρόντζινα καί ἀπό γυαλικά τοῦ ὀσπητιοῦ διά στολισμόν εἷ, τι εἶναι ἀναγκαῖα διά νά μήν κάνω πολυλογίαν· διά σερβίτζια τοῦ τραπεζιοῦ: τρία ταβλομάντηλα, τρεῖς τουζίνες πετζέτες, τρεῖς τουζίνες πιάτα, μία φίνα καί δύο ὀρδινάριες καί ἄλλες ἀπλάδενες τῶν φαίτων: ἕξι κουτάλια, ἕξι πηρούνια ἀσημένια, ἕξι μαχαίρια βενετικά· τῆς κουζίνας ἕνα τέζερε μέγαν μέ τό καπάκι, ἕνα καζάνι μέγαν τῆς μπουγάδας, ἕνα τηγάνι, μία σκάρρα καί εἷτι ἄλλο εἶναι χρειαζόμενον· διά τοῦ μαγαζιοῦ: ἕνα βουτζί, δύο ξυλοβάρελα, μία μπιρμπινίτζα τῶν ἐληῶν, μία ζάρα τοῦ λαδιοῦ καί δύο κουρούπια. διά τοῦ κρεβατιοῦ: δύο ματαράτζα, δύο παπλώματα, ἕνα σεντοῦκι, ἕξι ζευγάρια σεντόνια διάφορα, ἕξι μαζελάρια μέ

τά ντύματά τους διάφορα, τέσσερις κουρτουῖνες καί ἓνα ζευγάρι γεροκούρτου-
να· ροῦχα τῆς φορεσιᾶς τῆς...”.

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

Γιά τήν πνευματική κατάσταση τῶν Σιφνίων κατά τήν πρώτη περίοδο τῆς τουρκοκρατίας (1537-1617) ἔγινε ἤδη μία μικρή περιγραφή (Μέρος Ζ΄, Κεφ. Α΄ καί Β΄). Κύρια χαρακτηριστικά τῆς ὑπῆρξαν τό πνεῦμα “ἀφυπνίσεως” τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, πού ἐπέφερε ἰσχυρό κλονισμό στόν φράγκικο ἡγεμονικό θρόνο, καί ἡ ἀναζήτηση εὐρύτερης μορφώσεως καί παιδείας στό διάστημα πνευματικά κέντρα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς Πάτμου κ.ά. Στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. φαίνεται πώς τά “μικρά σχολεῖα”, πού λειτουργοῦσαν στό νησιό πριν ἀπό τό 1580, εἶχαν ἤδη δημιουργήσει κατάλληλες προϋποθέσεις, ἀλλά καί ἀνάγκες γιά εὐρύτερες σπουδές. Ἀπό τό 1593 καί ἔπειτα, ὕστερα ἀπό σύσταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία “τά θεῖα καί ἱερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δέ κατά δύναμιν τοῖς ἐθέλουσιν διδάσκειν καί τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις”, τά σχολεῖα τῶν στοιχειωδῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀρχισαν νά αὐξάνουν σέ ἀριθμό, ὅπως καί οἱ ἱεροί ναοί καί τά μικρά μοναστήρια πού γίνονται οἱ χῶροι στεγασέως τους. Ἔτσι ἡ ἐκπαίδευση καί ὁ γενικότερος πνευματικός βίος τῶν Ἑλλήνων τῆς Σίφνου κυριαρχεῖται καί πλουτίζεται ἀπό ἔντονα θρησκευτικά στοιχεῖα πού δυναμώνουν τό φρόνημα καί στερεώνουν τίς συνειδήσεις. Μέ τήν ἄφιξη στό νησί τό 1625 τῶν νέων καθολικῶν ἐφημερίων, τοῦ della Rocca καί τοῦ della Grammatica, δίνεται ἡ μεγάλη εὐκαιρία γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Παιδείας. Ὁ Rocca, ἄνθρωπος πολύ μορφωμένος γιά τήν ἐποχή του, ἀποφασίζει τήν ἵδρυση Σχολείου μέ σκοπό βέβαια τήν ἀσκήση προσηλυτιστικοῦ ἔργου, σύμφωνα μέ τίς ἐντολές πού εἶχε. Πράκεται γιά τό πρῶτο γνωστό σχολεῖο τῆς Σίφνου γιά τό ὅποιο οἱ πληροφορίες εἶναι περιορισμένες, ὅμως σημαντικές. Οἱ μαθητές ἦταν αἱ περισσότεροι ὀρθόδοξοι, ἐλάχιστοι δέ οἱ καθολικοί, ἀφοῦ οἱ λατινικές οἰκογένειες τοῦ νησιοῦ ἦταν τότε μόλις τέσσερις. Μέσα σέ τρία χρόνια εἶχαν φαίνεται προχωρήσει ἱκανοποιητικά στό μαθήματά τους, ἄν κρίνει κανεῖς ἀπό τό γεγονός ὅτι δύο ἀπό τοὺς καθολικούς μαθητές ἦταν σέ θέση νά διδάσκουν τοὺς ἀρχάριους. Σέ ἀναφορά του πρὸς τό Βατικανό τῆς 28 Ἀπριλίου 1628, ἔγραφε ὁ della Rocca: “...ἔχω ἤδη χειροθετήσει ἓνα μαθητή, τόν ὁποῖο συντηρῶ μέ ἐξοδά μου στό σπίτι μου καί θά χειροτονήσω ἓναν ἀκόμη... γιά νά φροντίζουν τοὺς ναοὺς καί νά

βοηθοῦν τούς μικρούς μαθητές καί νά προσφέρουν κάθε ἄλλη βοηθητική ἐργασία...". "Ἐναν ἀκριβῶς μήνα πρίν οἱ πρόκριτοι τῆς Σίφνου εἶχαν γράψει καί αὐτοί γιά τό διδασκαλικό ἔργο τοῦ Rocca: "... εἴμαστε πολύ ἱκανοποιημένοι καί ἐνθουσιασμένοι μαζί του γιατί εἶναι ὁ μόνος πού διδάσκει τά γράμματα καί τίς ἠθικές ἀρχές στά παιδιά μας μέ τήν μεγαλύτερη ἀπόδοση..." Τό κείμενο αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιατί ἐπιβεβαιώνει τήν ἀναφορά τοῦ Rocca καί ξεχωρίζει τό "μικρά σχολεῖο" τῶν ὀρθοδόξων ἀπό ἐκεῖνο τοῦ καθολικοῦ ἐφημερίου στό ὁποῖο ἡ διδασκαλία εἶχε "μεγαλύτερη ἀπόδοση", ἦταν δηλαδή ἀνότερο ἀπό τά ἄλλα καί λειτουργοῦσε μέ αὐστη-μα. Γι' αὐτό καί ὁ ἀριθμός τῶν μαθητῶν μεγάλωνε συνεχῶς, σέ σημεῖο μάλιστα πού ἀνέκυψε καί θέμα χώρου. Τό ζήτημα φαίνεται πῶς ἐτακτοποιήθηκε τόν ἐπόμενο χρόνο (1629) σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ δευτέρου καθολικοῦ ἐφημερίου, τοῦ della Grammatica, ὁ ὁποῖος ἔγραψε στή Ρώμη: "...μεγαλώσαμε τό Σχολεῖο τῶν παιδιῶν, στά ὁποῖα κάνουμε κατήχηση καί τά διδάσκουμε νά διαβάζουν καί νά γράφουν, τά ἐξομολογοῦμε καί δείχνουν ὅτι μαθαίνουν καλά τά τοῦ λατινικοῦ δόγματος". Σέ ποιό χώρο πρωτολειτούργησε τό σχολεῖο καί σέ ποιόν μεταστεγάσθηκε δέν εἶναι γνωστό. Ἄγνωστα ἐπίσης εἶναι καί τά διδασκόμενα μαθήματα. Σύμφωνα ὅμως μέ τίς ἀνωτέρω μαρτυρίες καί τίς γνωστές γενικές πληροφορίες τῆς ἐποχῆς ἡ διδασκαλία θά περιλάμβανε γραφή - ἀνάγνωση - γραμματική - συντακτικό καί στοιχεῖα Πρακτικῆς Ἠθικῆς μέσα στό ὅλο πνεῦμα τῆς λατινικῆς δογματικῆς. Μέ ἐπιστολή τῆς 23-5-1629 ὁ Rocca παρεκάλεσε τήν Ἁγία Προπαγάνδα νά τοῦ στείλει "κατηχητικά βιβλία ἢ τόμους τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας" γιά τό προσηλυτιστικό του ἔργο. Φαίνεται ὅμως πῶς τό τελευταῖο δέν εἶχε καθόλου ἀπόδοση ὅπως προκύπτει καί ἀπό τή συνεχῆ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθολικῶν στά χρόνια πού ἀκολούθησαν.

Στά μισά τοῦ 1634 τό Σχολεῖο διέκοψε τίς ἐργασίες του γιατί ὁ della Grammatica ἐγίνε ἐπίσκοπος Ἄνδρου καί ὁ della Rocca Σίφνου καί θερμῶν, ἀλλά ἐγκατέλειψε τήν ἔδρα του "ἀπό τόν φόβο τῶν πιστωτῶν" του. Ἡ ἐγκατάλειψή του σέ οἰκονομική ἀνέχεια ἦταν ἔργο τῶν ὀρθοδόξων πού ἐπεδίωξαν τήν ἀπομάκρυνσή του, πρᾶγμα πού ἐπέτυχαν. Φαίνεται ὅτι δέν τόν εἶχαν πλέον ἀνάγκη. Ἄλλωστε ἀρκετοί πρέπει νά ἦταν οἱ μαθητές του πού θά μπορούσαν πλέον νά διδάξουν οἱ ἴδιοι. Τέσσερα χρόνια ἀργότερα ὑπάρχει μαρτυρία γιά ἄλλον διδάσκαλο, ἕναν ἀνώνυμο ὀρθόδοξο κληρικό. Ὁ ἱησοῦτης Almbertino ἔγραψε στίς 17-12-1638 ὅτι κατά τήν ἐπίσκεψή του ἐκεῖνο τό χρόνο στή Σίφνο, σέ ἕνα ἀπό τά κηρύγματά του μέ θέμα τή "βλασφημία" εἶχε

ἀκροατή καί "έναν ὀρθόδοξο κληρικό, διδάσκαλο, συνοδευόμενον ἀπό τούς μαθητάς του". Εἶναι φανερό ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοί συνέχιζαν πάντοτε τό διδασκαλικό τους ἔργο καί πάντοτε ὑπῆρχαν νέοι πού ἐπιθυμοῦσαν νά μορφωθοῦν. Πρέπει δέ νά μήν ἦταν λίγοι ἂν κρίνουμε ἀπό μία πληροφορία τοῦ 1650 τοῦ βικαρίου Μάρκου Πόλλα (πού διορίσε στή Σίφνο ὁ Rocca τό 1634 πρὶν ἀναχωρήσει ἀπό τό νησί). Σύμφωνα μ' αὐτήν οἱ ὀρθόδοξοι Σίφνιοι ἔτρεφαν καλή διάθεση πρὸς τό λατινικό δόγμα γεγονός πού ὀφείλονταν, κατά τήν ἀποψή του, "στήν ἀνάγνωση τῶν βιβλίων τά ὅποια τοῦ εἶχε ἀποστείλει ἡ Ἁγία Προπαγάνδα πρὸς τετραετίας καί τά εἶχε διανείμει σέ ἱερεῖς, μοναχοῦς καί κοσμικούς" ἀκόμη. Μεγάλος δηλαδή ἀριθμός ὀρθοδόξων ἦταν σέ θέση νά διαβάζει βιβλία θεολογικοῦ περιεχομένου, προπαγανδιστικοῦ μάλιστα περιεχομένου ὑπέρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μαρτυρία εἶναι σημαντική γιατί φανερώνει τήν ὑπαρξή στό νησί ἐνός πνευματικοῦ πυρήνα μέ ἀξιόλογες γραμματικές γνώσεις. Αὐτή τήν ἐποχή ἐμαθήτευσε στή Σίφνο καί ὁ Βίκτωρ Κορυφαῖος, φιλοξενούμενος τοῦ Βασίλη Λογοθέτη. Τήν πληροφορία παρέχει ὁ τελευταῖος σέ δύο ἐπιστολές τοῦ 1646: «'Από τετραετίας φιλοξενεῖται στό σπίτι μου ὁ πρωτότοκος γιός, ὀνόματι Βιττόριο, τοῦ αἰδεσιμ. παπά - Νικόλα Κορυφαίου ἀπό τήν πόλη τῆς Candia, κληρικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καί ἀπό σπίτι εὐγενῶν, γεννημένος ἀπό νόμιμο γάμο. Βλέποντάς τον μέ τόση μεγάλη ἐπιθυμία καί κλίση στά γράμματα ἀπεφάσισα νά τόν στείλω ὑπό τήν προστασία τῆς ὑμετέρας σεβασμιότητος (τοῦ καρδινάλιου - προϊσταμένου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ῥώμης), τήν ὁποία ἰκετεύω εὐσεβᾶτως νά μοῦ προσφέρει τή χαρά νά ἐγκρίνει φιλόστοργα τήν εἰσαγωγή του στό Ἑλληνικό Κολλέγιο». Τό αἴτημα τοῦ Λογοθέτη ἐγίνε δεκτό καί ὁ Βίκτωρ, ἡλικίας τότε 12 1/2 ἐτῶν, εἰσηλθε στό Κολλέγιο τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1646, ἐσπούδασε, ἐγίνε ἱερέας καί ἀσχολήθηκε μέ διδασκαλικό καί κηρυκτικό ἔργο στίς Κυκλάδες καί στή Βενετία.

Ἀπό τό 1647-1651 παρέδιδε μαθήματα στή Σίφνο σέ λίγα παιδιά, ὁ καθολικός κληρικός Φραντσέσκο Μικελλούτσι. Κατευθυνόμενος στήν Ἀθήνα, ὅπου εἶχε διορισθεῖ, ἀποκλείσθηκε στή Σίφνο, λόγω τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου, κατά τούς ἰσχυρισμούς του πρὸς τό Βατικανό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἦταν τυχοδιώκτης καί προτίμησε νά μείνει στή Σίφνο, κοντά στόν Λογοθέτη, τοῦ ὁποίου διεκπεραίωνε τήν ἀλληλογραφία καί διάφορες ἐμπορικές ἀποστολές. Ἐμείνε στό νησί ὅλα τά χρόνια τῆς ζωῆς του καί κάποτε κατηγορήθηκε γιά ἀνήθικες σχέσεις μέ μοναχές τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ Μογκοῦ. Σέ πληθος ἐπιστολῶν του πρὸς τό Βατικανό, προτοῦ

ξεσπάσει τό σκάνδαλο, διαβεβαίωνε ότι έδίδασκε έλληνικά καί λατινικά σέ παιδιά τών προυχόντων του νησιου καί μάλιστα εκείνων πού άλλοτε ακολουθοῦσαν τό λατινικό δόγμα καί είχαν μεταστραφεί στην Όρθοδοξία. Όπως προκύπτει από τίς έπιστολές του ήταν πολύ μορφωμένος καί καλλιγράφος.

Τόν Ιούνιο του 1651 έφθασε στή Σίφνο νέος βικάριος, ό δόν Βαρθολομαίος Πόλλα, ηλικίας 27 έτών, αδελφός του προηγουμένου βικαρίου Μάρκου Πόλλα. Ό Βαρθολομαίος, όταν ήταν 18 έτών, καί ύστερα από έγκύκλιες σπουδές πού έκανε κοντά στους πατέρες καπουζίνους της πατρίδος του Σύρας (γραμματική, είσαγωγή στους αρχαίους Έλληνες καί Λατίνους συγγραφείς), έγινε δεκτός, μέ τή βοήθεια του Βασιλείου Λογοθέτη, στό Collegio Urbano της Ρώμης. Έκει έσπούδασε Φιλοσοφία καί τρία χρόνια θεολογία, τό δέ 1650 χειρατονήθηκε πρεσβύτερος καί τό 1651 τοποθετήθηκε βικάριος καί άποστολικός μισαιονάριος Σίφνου. Τό φθινόπωρο του ίδιου χρόνου, άφου πρώτα έτακτοποίησε τά διάφορα ζητήματα της Έκκλησίας του, ίδρυσε καί Σχολείο. Ξεκίνησε μέ έπτά μαθητές, πέντε όρθοδόξους καί δύο καθολικούς, από τούς όποιους έξι ήταν άρχαριοί καί μάθαιναν γραφή καί άνάγνωση καί ό έβδομος γραμματική. Σύντομα αύξήθηκε ό αριθμός τών μαθητών (buon numero de scholarí), τούς όποιους έδίδασκε "χωρίς άμοιβή, ούτε της Κοινότητας, ούτε τών γονέων" έγραφε τάν έπόμενο χρόνο ό άποστολικός έπισκέπτης φρά Bernardo da Parigi. Ό τελευταίος μās παραδίδει καί άλλη μία πολύτιμη πληροφορία όταν διατυπώνει τή γνώμη πώς "τό Σχολείο θά μπορούσε ίσως νά ήταν μέχρι σήμερα καλύτερα έξοπλισμένο...". Σύμφωνα μ' αύτήν τό σχολείο λειτουργούσε σέ ιδιαίτερα χώρο μέ κάποιον στοιχειώδη έξοπλισμό πού θά έπρεπε, κατά τήν γνώμη του Bernardo, νά είναι καλύτερος, άφου διδάσκαλος ήταν ένας άπόφοιτος του Urbano. Τό κτίρια του Σχολείου φαίνεται πώς ήταν κοινοτικό καί βρίσκονταν κοντά στην καθολική έκκλησία του Αγίου Άντωνίου στην όποία οδηγούσε καθημερινώς τούς μαθητές ό διδάσκαλος για έκκλησιασμό. ("essendo la chiesa cosi appresso" μέ τό σχολείο, αναφέρει πληροφορία του 1663). Από παλλές πληροφορίες τών πηγών γνωρίζουμε ότι ό βασικός κύκλος τών σπουδών ήταν τριετής καί εκτεινόταν σέ γραφή - άνάγνωση - γραμματική για τούς άρχαριους, στους δέ προχωρημένους παραδίδονταν αρχαίοι Έλληνες καί Λατίνοι συγγραφείς, Πρακτική Όθική, Πατερικά κείμενα καί ή Λατινική καί Όταλική γλώσσα. Τόν Όκτώβριο του 1654 σέ έπιστολή προς τό Βατικανό, πού είχε συντάξει καλλιγραφικά στην ίταλική μαθητής του Σχολείου, ό μεγαλέμπορος Πετράκης Ρόζας έγνωστοποίησε τήν έξαιρετική άπόδοση τών μαθητών του Βαρθολομαίου καί έσημείωνε

δτι "εύρίσκονται σέ καλό τέλος καί έχουν τήν έλπίδα τής καλής άποφοιτή-
σεώς τους". Πρέπει λοιπόν νά ύποτεθεϊ ότι ή άποφοίτηση γίνονταν μέ
έξετάσεις. Στούς άποφοίτους του βασικού κύκλου ό Βαρθολομαϊος παρέδιδε,
σέ όσους έπιθυμούσαν, άνότερα μαθήματα "μεταδίδοντάς τους, όπως μέσα σέ
φτωινό καθρέπτη, όσα έχει διδαχθεϊ στό περίφημο Κολλέγιο" Urbano, έγραφε
τό 1654 ό Β. Λογοθέτης.

Στήν άνωτέρω έπιστολή του ό Π. Ρόζας άνέφερε άκόμη ότι μόνο στό
Σχολείο του Βαρθολομαίου έσπούδαζαν τά παιδιά τήν ίταλική γλώσσα,
διακρίνοντάς το έτσι από τά σχολεία πού διατηρούσαν οί όρθόδοξοι
κληρικοί. Έφαρμόζοντας μάλιστα τό εκπαιδευτικό σύστημα πού είχε
παρακολουθήσει στή Ρώμη ό διδάσκαλος, όργάνωνε καί σχολικές έορτές μέ
διάφορες έκδηλώσεις ένώπιον κοινού καί τών προκρίτων. Έτσι τά Χριστού-
γεννα του 1652 έγινε σχολική έκδήλωση στό ναό του 'Αγίου 'Αντωνίου ό
όποιος είχε διακοσμηθεϊ κατάλληλα. Οί μαθητές έδιάβασαν έκθέσεις τους πού
είχαν ως θέματα "τή Γέννηση του 'Ιησού Χριστού", "τήν Πανάχραντη Μητέρα
του Κυρίου" κ.ά. καί έψαλλαν τροπάρια τής Καθολικής Έκκλησίας στά
λατινικά μέ τή συνοδεία μάλιστα καί "σπινέττας", μουσικού όργάνου τής
έποχής πού θεωρεϊται ό πρόδρομος του κλειδοκύμβαλου (πιάνου).

Η άπόδοση τών μαθητών ήταν πολύ ίκανοποιητική καί ό διδάσκαλος
εύχαριστημένος, γι' αυτό δέν έδίστασε νά γράψει στίς 21 'Ιουνίου 1654 στό
Βατικανό καί νά ζητήσει τήν είσαγωγή μερικών τουλάχιστον στό Έλληνικό
Κολλέγιο του 'Αγίου 'Αθανασίου Ρώμης: "ύπάρχουν, έγραφε, άρκετοί νέοι μέ
μεγάλη κλίση στά γράμματα καί έπιθυμία γιά άνότερες σπουδές· αν ύπάρχουν
θέσεις στό Κολλέγιο νά προτιμηθοϋν γιατί από αυτό τό νησί δέν ύπάρχει
οϋτε ένας μαθητής στή Ρώμη, στό Κολλέγιο". Έκεϊ πού άπέτυχε ό Βαρθολο-
μαϊος ήταν τό προσηλυτιστικό του έργο, γιατί φαίνεται ότι οί έπίτροποι
του είχαν άπαγορεύσει κάθε σχετική ένέργεια. Τοϋτο προκύπτει από έπιστολή
του τής 25 Μαρτίου 1655, στήν όποία έγραφε: "Δέν έπιθυμώ γιά τήν ώρα νά
σας περιγράψω μέ λεπτομέρειες πόσο ύποφέρω από δύο - τρεις έξέχοντες του
τόπου, παρά από όλους τούς άλλους άνθρώπους πού μοϋ φέρονται μέ
συμπάθεια, όχι βέβαια από έκτίμηση πρός τήν 'Αγία Έδρα, αλλά γιατί
ένδιαφέρονται γιά τήν εκπαίδευση τών παιδιών τους...". Έτσι ή όρθόδοξη
νεολαία του νησιού προόδευε στό Γράμματα χωρίς κάμψη τών δογματικών
πεποιθήσεών της άφοϋ όλοι οί Έλληνες, έγραφε ό Βαρθολομαϊος τό 1657,
"είναι άμετακίνητοι στίς άπόψεις τους γιά τίς πέντε διαφιλονικούμενες
διαφορές μεταξύ τών δύο δογμάτων άναφορικά μέ τήν ύπόσταση του 'Αγίου

Πνεύματος, μία άνοηαία τους πού δέν θέλουν νά καταλάβουν...". Όκτώ περίπου χρόνια λειτούργησε τό Σχολείο. Τό 1659 ό διδάσκαλος έπήρε προαγωγή, έγινε άρχιεπίσκοπος Παροναξίας καί άνεχώρησε από τή Σίφνο. Ό διάδοχός του βικάριος Άντώνιος Γοζαδίνος ό Νάξιος δέν άσχολήθηκε μέ διδασκαλικό έργο. Τότε ένας από τούς καθολικούς έμπόρους τής Σίφνου καί συγγενής του λογοθέτη (πού είχε άποβιώσει στά μισά του 1659), ό Μιχελέτος Κοντόσταυλος, άπεφάσισε τήν έπαναλειτουργία του Σχολείου μέ δικά του έξοδα καί διδάσκαλο. Μετεκάλεσε λοιπόν από τή Σύρα τόν καθολικό ιερέα Γεώργιο Πέρη, ό όποιός στά προηγούμενα χρόνια είχε διδάξει σέ σχολείο τής Μήλου καί του άνέθεσε, μέ έτήσια χορηγία 50 ρεαλιών, τή διεύθυνση του Σχολείου πού είχε άνιδρύσει ό Βαρθολομαΐος. Πράγματι, μετά τίς 4 Άπριλίου του 1660 ό Πέρης έφθασε στή Σίφνο καί άρχισε τίς παραδόσεις του σέ οΐκημα πού παρεχώρησε ό Κοντόσταυλος. Άπόφοιτος καί αυτός του Κολλεγίου Urbano τής Ρώμης συνέχισε τό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Βαρθολομαΐου μέ μεγαλύτερη έπιτυχία καί άπόδοση. Στο σχολείο φοιτούσαν πενήντα μαθητές, σύμφωνα μέ πληροφορία του άρχιεπισκόπου Σίφνου Άθανασίου. Ό τελευταΐος μάλιστα, πού εκτιμούσε ιδιαίτερα τόν Πέρη, όταν άπεβίωσε ό βικάριος Άντώνιος Γοζαδίνος, έζήτησε από τό Βατικανό, μέ έπιστολή τής 10 Ιουλίου 1662, νά διορίσει τόν πρώτο στή θέση του. Όμως ή Ρώμη στή δυσμένεια τής όποιας είχε πέσει ό Πέρης από τό 1659, όταν ύπηρετούσε στή Μήλο, άρνήθηκε, άπέστειλε δέ άλλον βικάριο, τόν Γιουανπί Battista Grimani Paterni (1663).

Ό Μιχελέτος Κοντόσταυλος, άνθρωπος πολύπειρος καί μέ μεγάλη οικονομική άνεση, στην έπιθυμία του νά κατοχυρώσει τήν μόνιμη παραμονή του Πέρη στή Σίφνο για τό καλό τής νεολαίας, άπεφάσισε τό 1662 νά συστήσει ειδικό κληροδότημα, σύμφωνα μέ τίς άρχές τής Καθολικής Έκκλησίας, ύψους 500 ρεαλιών από τούς τόκους των όποιων θά συντηρηέτο τό Σχολείο καί ό διδάσκαλος. Έγγραψε σχετικά στον άδελφό του Νικολό στή Βενετία καί του έζήτησε νά προωθήσει τήν πρόθεσή του για τή σύσταση του beneficio=κληροδοτήματος, στο Βατικανό για έγκριση υπό τόν όρο ότι ευεργετούμενος κληρικός θά ήταν ό Πέρης. Τό Βατικανό άρνήθηκε καί άπάντησε μέ τόν άμεσο διορισμό νέου βικαρίου στή Σίφνο. Όταν μάλιστα οί Μιχελέτος καί Νικολός Κοντόσταυλοι, παρά τό διορισμό του νέου βικαρίου, έπανήλθαν στο αίτημά τους για τόν Πέρη, διέταξε τόν τελευταΐο νά έγκαταλείψει άμέσως τή Σίφνο, πράγμα πού έκανε αυτός μετά τάν Αύγουστο του 1664. Ό άρχιεπίσκοπος Σίφνου Άθανάσιος τόν έστειλε στή Σέριφο, πού

άνηκε στην έπαρχία του για νά διδάξει γράμματα στους νέους του νησιού. 'Η Κοινότητα της Σερίφου τόν προσέλαβε άμέσως καί ιδρύθηκε τότε τό πρώτο γνωστό Σχολείο της.

Σύμφωνα μέ τίς άνωτέρω καί άλλες πληροφορίες των Πηγών, στά δεκατρία περίπου χρόνια πού λειτούργησε συστηματικά τό Σχολείο των Βαρθολομαίου Πόλλα καί Γεωργίου Πέρη, διδασκάλων μέ πανεπιστημιακή μόρφωση της εποχής, πολλοί νέοι της Σίφνου έκαναν ίκανοποιητικές σπουδές πού δέν περιορίζονταν στή μάθηση γραφής καί άναγνώσεως, αλλά καί στην άπόκτηση εύρύτερης μορφώσεως. "Άλλωστε καί τά "μικρά σχολεία" των όρθοδόξων ιερέων δέν έπαυσαν ποτέ νά λειτουργοϋν. Γνωστός διδάσκαλος της εποχής (1664) εΐναι ό "Νικόλαος ιερεύς Βερνίκος" μαθητής του όποιου υπήρξε ό μετά ιερομόναχος Νεόφυτος Χωρικός σύμφωνα μέ άμολογία του τελευταίου. "Όμως καί άλλες διακεκριμένες προσωπικότητες της 'Ορθοδοξίας έδιναν, ή κάθε μία μέ τόν τρόπο της, τό δικό τους πνευματικό "παρόν" στή Σίφνο. Για ένα διάστημα, μετά τόν 'Οκτώβριο 1648, έμεινε κοντά στον Β. Λογοθέτη, ό πρώην Πατριάρχης ΚΠόλεως 'Ιωαννίκιος Β' καί από τό 1656 (μετά την τέταρτη καί άριστική άπομάκρυνσή του από τόν πατριαρχικό θρόνο) μέχρι τό 1660, ως "πρόεδρος" της άρχιεπισκοπής Κέας καί Θερμίων, βρίσκονταν συνήθως στή Σίφνο, όπου ή παρουσία του έδυνάμωνε τό φρόνημα των 'Ελλήνων καί επενεργούσε άποφασιστικά στά πνευματικά ζητήματα του τόπου. Στο μετόχι έπειτα του Παναγίου Τάφου, πού βρίσκονταν κάτω από τό Κάστρο, ό ήγούμενος του ιεροσολυμίτης παπα-Μακάριος 'Ασπράς, φέρεται ως άνθρωπος μέ μεγάλες γραμματικές γνώσεις "καί κάτοχος της άραβικής γλώσσης" σύμφωνα μέ μαρτυρία του βικαρίου Patterio. 'Ο Μακάριος 'Ασπράς εΐχε έντονο καί δυναμικό ρόλο στά πνευματικά ζητήματα του νησιού, δέν εΐναι όμως γνωστό άν έδίδασκε καί μαθητές. 'Αντίθετα, στοιχειά πού εΐδαν πρόσφατα τό φώς της δημοσιότητας άπεκάλυψαν τό εκπαιδευτικό έργο, άνοτέρου έπιπέδου, του λόγιου ιερομόναχου Παρθενίου Χαιρέτη. 'Ο τελευταίος έγκαταστάθηκε στή Σίφνο περί τό 1650 έγκαταλείποντας την πατρίδα του Κρήτη λόγω, προφανώς, των εκεί πολεμικών γεγονότων. 'Εφημέρευε στό μοναστήρι του 'Αγίου 'Ιωάννου θεολόγου Μογκοϋ "ότι εΐς τουτο παρεκαλέσθην νά κάθωμαι", αναφέρει ό ίδιος στή μονογραφία του για τά θαύματα της Παναγίας Χρυσοπηγής, προκειμένου νά επαναφέρει την ήθική τάξη σ' αυτό πού εΐχε τότε διασαλευθεΐ από τό σκάνδαλο πού έδημιούργησε μέ κάποιες μοναχές ό καθολικός κληρικός Μικελλούτσι. Κληρικός μέ εύρωπαϊκή μόρφωση ό Χαιρέτης, απέκτησε μεγάλη φήμη άκόμη καί στά γύρω νησιά, από τά όποια κατέφευγαν

σ' αυτόν για την επίλυση θεολογικών ζητημάτων, τή συγγραφή λόγων, λειτουργικών φυλλάδων κλπ. Σημαντική είναι η πληροφορία που δίνει σέ επιστολή της 3 Αύγουστου 1670 ο άνιπιός του Άνανίας Χαιρέτης από τήν Κρήτη, ο όποτος είχε παρακαλέσει παλαιότερα τόν Παρθένιο νά γυρίσει στήν πατρίδα του πού είχε ανάγκη από τή διδασκαλία του, αλλά εκείνος του είχε άπαντήσει άρνητικά γιατί, κατά τή γνώμη του, οί νέοι της Κρήτης "όλίγον αγαπούσασι τά γράμματα", αντίθετα, προφανώς, μέ εκείνους της Σίφνου, οί όποτοι μέ άγάπη και ένδιαφέρον έτρεχαν νά παρακολουθήσουν τίς διδασκαλίες του. Έτσι ο Παρθένιος Χαιρέτης παρέμεινε όλα τά χρόνια της ζωής του στή Σίφνο προσφέροντας επί μισό περίπου αιώνα τίς πολύτιμες γνώσεις και διδασκαλίες του στή δεύτερη πατρίδα του. Σ' αυτήν άπεβίωσε μεταξύ 1700-1705 καταλίποντας πολλούς εύπαίδευτους μαθητές.

Άπό τό 1672 και έπειτα, μετά τήν παραίτησή του από τό θρόνο της μητροπόλεως Προύσης, όπου άρχιεράτευσε από 1666-1672, ο Άνθιμος Άρτουλάνος, έγκαταστάθηκε στήν πατρίδα του Σίφνο "κατακοσμών αυτήν μέ λόγους θείους και έργα θεάρεστα", σύμφωνα μέ μαρτυρία του Παρθένιου Χαιρέτη. Αυτή τήν έποχή φαίνεται πώς άρχισε στό νησί και η ανάπτυξη της εκκλησιαστικής ρητορικής. Τό "σύστημα" αυτό Παιδείας πού έκανε τήν εμφάνισή του από τίς άρχές ιδίως του 17ου αί., όποτε διέπρεψαν μεγάλοι ρήτορες στήν Άταλία και τή Γαλλία, έθεωρεΐτο ως "πλησίασμα του λαού" μέ τή δημοτική γλώσσα, ως μορφή δηλαδή διδασκαλίας εύρυτέρων λαϊκών στρωμάτων. Άργότερα μάλιστα, τό 1710, η τετράτομη "Έγκυκλοπαίδεια Φιλολογική" του Ιωάννη Πατούσα, πού προορίζονταν για τά έλληνικά σχολεία της Μέσης Παιδείας, περιέλαβε στό Β' τόμο τή διδασκαλία της παραδοσιακής εκκλησιαστικής ρητορικής (λόγους, εγκώμια, έπιταφίους, όμιλίες) για τούς μαθητές της έποχής εκείνης. Κέντρο της "ρητορικής" στή Σίφνο είχε καθιερωθεί ο ναός του Άγίου Κωνσταντίνου Άρτεμώνος, όπου ιεράτευαν διακεκριμένοι κληρικοί, όπως ο διδάσκαλος Νικόλαος Βερνίκος, ο διάδοχός του (1664) παπά-Κωνσταντής Βερνίκος, "ο λαγιώτατος Γεώργιος Γοζαδίνος", σακελλάριος Σίφνου (1712-7 Φεβρ. 1733) και μετά οίκονόμος της Άρχιεπισκοπής (1733-1737). Θεωρήθηκε μάλιστα και προνόμιο του ναού η άσκηση της "ρητορικής", τό όποτο έπιβεβαιώθηκε, μαζί μέ άλλα προνόμια του, μέ νοταριακή "μαρτυρία" του Κοινοΐ της 27 Οκτωβρίου 1751 πού προσυέγραψε και ο άρχιεπίσκοπος Σίφνου Μελέτιος. Σύμφωνα μ' αυτήν "τό Σάββατο και Κεριακή και εις όλες τίς δεσποτικές έορτές και έπίσημες ήμέρες" σημαίνουν πρώτες οί καμπάνες του Άγίου Κωνσταντίνου και μετά άκολουθοΐν των άλλων

ἐκκλησιῶν τοῦ Ἄρτεμῶνος· οἱ λιτανεῖες πού γίνονται ὅλον τόν χρόνο "βγαίνουν ἀπό αὐτήν τήν ἐκκλησίαν ὁμοῦ μέ τήν σύναξιν τῶν ἱερέων ὄλων τῶν τοῦ χωρίου ἐκείνου· οἱ ὄρες τῶν Χριστουγέννων καί τῶν θεοφανείων εἰς τήν ὁμοίαν ἐκκλησίαν μέ τήν σύναξιν ὄλων τῶν ἱερέων τοῦ αὐτοῦ χωρίου ... καί ὅ,τι ἄλλον τι ἐκκλησιαστικόν ἤθελε τύχη ἢ λόγος ὑπό διδασκάλου ἢ κοινή λειτουργία τοῦ ἀρχιερέως... εἰς τήν αὐτήν ἐκκλησίαν γίνεται ἡ σύναξις ὑπό πάντων...". Τά προνόμια αὐτά (καί ἄλλα πού μνημονεύονται στό ἔγγραφο) τά εἶχε "παλαιόθεν ἡ ἐκκλησία καί ἐξ ἀρχῆς". Ἡ μαρτυρία αὐτή γιά τόν "λόγον ὑπό διδασκάλου" εἶναι βαρυσήμαντη γιά τήν Ἱστορία τῆς Παιδείας τῆς Σίφνου, ὅπως καί ἡ ἄλλη τοῦ Χαιρέτη γιά τήν κηρυκτική δράση τοῦ πρώην Προύσης Ἀνθίμου. Ἀποκαλύπτουν μάλιστα καί τό πλατύ πνευματικό ἐνδιαφέρον τοῦ σιφναϊκοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς πού ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό καθολικούς παράγοντες: "Οἱ ὀρθόδοξοι Σίφνιοι εἶναι ἄνθρωποι εὐσεβεῖς... πολύ θεοφοβούμενοι καί διακρίνονται γιά τήν ἐπιθυμία τους νά μαθαίνουν τήν ἀλήθεια, λατρεύουν τή συζήτηση.. Στό νησί κυκλοφορεῖ ἕνα βιβλίο τιτλοφορούμενο Φιλαδέλφεια πού εἶναι ἀπάντηση στό βιβλίο πού ἐτύπωσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα ἀναφορικά μέ τίς πέντε κορυφαίες διαφορές τῶν δύο δογμάτων. Μέ αὐτό ὑπερασπίζονται οἱ ἐλληνικές σχισματικές ἀπόψεις" ἔγραφε τό 1657 σέ ἐκθεσὴ του πρὸς τό Βατικανό ὁ βικάριος Σίφνου.

Δηλαδή, παρά τίς πολλές ἀντίξοες συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν τότε, ὅπως λιμοί, λοιμοί, πειρατεῖες, βαρεῖες φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις, παλεμικὲς ἀναστατώσεις καί καταστροφές, ἡ εἰκόνα τῆς γενικῆς πνευματικῆς καταστάσεως πού κυριαρχοῦσε στή Σίφνο ἐμφανίζεται πολύ ἱκανοποιητικὴ καί παρουσιάζει ἕνα λαὸ πολιτισμένο σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ γενικὴ προαγωγή μέσω τῆς Παιδείας καί τῆς ἐμμονῆς στά πάτρια καί τίς ἀρχαῖες παραδόσεις. Τοῦτο φαίνεται καί ἀπό τήν ἀναζήτηση περισσότερης μορφώσεως σέ ἐκπαιδευτικὰ κέντρα ἔξω ἀπὸ τό νησί πού ἡ φήμη τους ἔφτανε μέχρις αὐτό. Τόσο κοντινά, ὅσο καί στό ἐξωτερικό. Ἔτσι μαθαίνουμε ἀπὸ τήν ἐκθεσὴ (1667) τοῦ ἀποστολ. ἐπισκέπτη Sebastiani ὅτι "ὁ βικάριος (Μήλου) δὸν Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης, ἐκ Νάξου, ἄνθρωπος μορφωμένος, ἐνάρετος καί ἐξαίρετος, ἡλικίας 36 ἐτῶν, διατηρεῖ σχολεῖο μέ πολλά παιδιὰ καί νέους, τόσο τῆς Μήλου, ὅσο καί ἐκ τῆς Σίφνου, Κέας καί Θερμίων, οἱ ὅποιοι λόγω τῆς φήμης του γιά τὴ διδασκαλία, τὴν ἀρετὴ καί καλοσύνη τρέχουν στό σχολεῖο του στό ὅποιο διδάσκει γραφὴ - ἀνάγνωσις καί γραμματικὴ στά ἐλληνικά ἢ λατινικά καθὼς καί τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα...". Ὁ Νικολός Πετράκη Ρόζα τό 1671 ἦταν ἤδη μαθητὴς στό Κολλέγιο Urbano τῆς Ρώμης. Ὁ Ἰωάννης

Στάης, γιός του Άντωνάκη, γεννημένος τό 1660 στόν Άρτεμόνα, είσήλθε τόν Δεκέμβριο του 1673 στό Έλληνικό Κολλέγιο του Άγίου Άθανασίου Ρώμης. Είναι ό μετά ένωτικός μητροπολίτης Έδέσσης - Μεσοποταμίας Έιρόθεος. Άκόμη ό Άντώνιος Μιχελ. Κοντόσταυλος είσήλθε τό 1657 στή Νομική Σχολή τής Πάντοβας κι' έσπούδασε νομικά.

ΈΗ Σχολή του Άγίου Τάφου

ΈΗ μεγάλη πνευματική και έκπαιδευτική δραστηριότητα στό νησί, ή ύπαρξη ίκανού άριθμού διανοουμένων και πολλών ανθρώπων μέ γραμματικές γνώσεις όχι εύκαταφρόνητες, έδημιούργησαν τό κατάλληλο περιβάλλον μέσα στό όποιο άρχισε νά καλλιεργείται και νά προβάλλεται ή ιδέα τής συγκροτήσεως σχολείου του Κοινοϋ τό όποιο θά παρείχε, επί μονίμου βάσεως, γενική έκπαίδευση στή νεολαία του τόπου. ΈΗ προώθηση τής ιδέας σέ ένέργειες μέ άποτέλεσμα έγινε από τους άγιοταφικούς κύκλους του νησιού, πού είχαν κέντρο τό εκεί μετόχι του Παναγίου Τάφου, μέσω του Πατριαρχείου Έιεροσολύμων. Όπως και σέ πολλά άλλα μέρη του Έλληνισμού, τά άγιοταφικά μετόχια ένεργοποιούσαν εκείνον τόν καιρό ένα πανορθόδοξο πνευματικό πρόγραμμα του Πατριαρχείου Έιεροσολύμων πού είχαν προδιαγράψει δύο φωτισμένοι πατριάρχες, ό Νεκτάριος (1660-1669) και ιδιαίτερα ό πολύς Δοσίθεος (1669-1707). Ό τελευταίος μάλιστα άναδιοργάνωσε τήν Άγιοταφική Άδελφότητα "διά σταθερών κανονισμών, διά συγκροτήσεως σχολείων και βιβλιοθηκών και διά παρασκευής μορφωμένων κληρικών" μετατρέποντας σέ πνευματικά κέντρα τά περισσότερα μετόχια του Άγίου Τάφου από τήν ίδια τήν Παλαιστίνη ως τήν Κωνσταντινούπολη, από τή Βλαχία ως τή Μακεδονία, από τήν Ήπειρο και Θεσσαλία ως τήν Πελοπόννησο, από τή Θράκη ως τή Σμύρνη και τά νησιά του Αίγαίου.

Ό Μ.Κ. Παρανίκας, Σχεδίασμα κλπ., 1867 σελ. 172 γράφει: "Έν Σίφνω, μιᾷ τών Κυκλάδων... λέγεται περί τό 1687 συστάσα Σχολή άξιόλογος, Άγιος Τάφος έπιλεγόμενη διά τό είναι αύτήν έν Μετοχίω του Άγίου Τάφου είς σχολήν μεταβληθέντι υπό του τότε Έιεροσολύμων Πατριάρχου". Ό διδάσκαλος Κάρολος Γκιών, συγγραφέας τής Έιστορίας τής Νήσου Σίφνου, έν Σύρω 1876, σελ. ια' έπ., αναφέρει επίσης ότι σέ Κώδικα του σχολείου έδιάβασε σημείωση σύμφωνα μέ τήν όποία τό μετόχι του Άγίου Τάφου "περιέχον δύο ναούς έπ' όνόματι του Άγίου Ίωάννου του Προδρόμου και του πρωτομάρτυρος

Στεφάνου, ως και τὰ εἰς αὐτό ἀνήκοντα κτήματα, κατὰ τὸ ἔτος 1687" παρεχωρήθη στήν Κοινότητα τῆς Σίφνου γιά νά συστήσει σχολεῖο "ἐπί τῷ ρητῷ ὄρω νά φέρει ἡ Σχολή τὸ ὄνομα Σχολεῖον τοῦ Ἁγίου Τάφου". Καί οἱ δύο αὐτοί συγγραφεῖς, μετὰ τήν πληροφορία τοῦ 1687, τοποθετοῦν τήν ἔναρξη λειτουργίας τοῦ Σχολεῖου στά μισά τοῦ ἐπομένου αἰώνα, τὸ 1750, καταλίποντας ἓνα κενό 63 χρόνων, πραφανῶς ἐλλείπει ἄλλων μαρτυριῶν. Φαίνεται ὅμως πῶς τὸ Σχολεῖο λειτούργησε κανονικά, ἂν καί δέν εἶναι γνωστοί οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι του. Σέ "μαθητικὸ Κώδικα" πού περιέχει τήν Χρηστοθήεια τοῦ Ἁντωνίου Βυζαντίου, Πλουτάρχου "περὶ παίδων ἀγωγῆς" κ.ἄ. κείμενα διδακτικά (καί εἶχε περιέλθει στήν κυριότητα τοῦ Κυρίλλου προηγουμένου Λαυριώτη τοῦ Χρονογράφου, μαθητοῦ τοῦ Σχολεῖου Σίφνου περὶ τὸ 1750), σημειώνεται στό φ. 60α ὅτι "ἐγράφη τὸ 1700 εἰς τὸ Σχολεῖον τῆς Σίφνου". Εἶναι πολύ πιθανόν ὅτι ἡ Κοινότητα τῆς Σίφνου, λόγω τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου καί τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν τῆς (καταβολή διπλῆς φορολογίας, ὑποχρεωτικές τροφοδοσίες τῶν στόλων κλπ.) δέν μπόρεσε νά ἀξιοποιήσει ἀμέσως τὴ δωρεά τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέ ἀνέγερση αἰθούσης διδασκαλίας, κατοικίας διδασκάλου κ.ἄ ἀπαραιτήτων κτισμάτων, μέ ἀποτέλεσμα τὸ Σχολεῖο νά ἐξακολουθήσει νά στεγάζεται προσωρινά στούς ὑπάρχοντες χώρους τοῦ μετοχίου. Ἔτσι μόνο μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἡ συγγραφή τοῦ "μαθητικοῦ Κώδικα" κατὰ "τὸ 1700 εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Σίφνου". Ποιός ἦταν ὁ διδάσκαλος τότε καί οἱ μετὰ διάδοχοί του παραμένει ἀκόμη ἀγνωστο.

Ἡ λήξη τοῦ πολέμου (1699) ἀνακούφισε τούς νησιῶτες πού ἔπαψαν πλέον νά πληρώνουν τὸ βενέτικο χαράτσι καί ἄρχισαν νά ἀναλαμβάνουν οἰκονομικά ἀσχολούμενοι μέ τὰ εἰρηνικά τους ἔργα. Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν, στό θρόνο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σίφνου ἀνήλθαν δύο λόγιοι ἀρχιεπίσκοποι πού πρέπει νά ἔδειξαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν Παιδεία τοῦ νηιοῦ, ἴσως δέ κάποιος ἀπ' αὐτούς νά ἀξιοποίησε καί τήν ἀγιοταφική δωρεά γιά τήν εὐρυθμὴ λειτουργία τοῦ Σχολεῖου. Ὁ Μακάριος, ἄνθρωπος μέ ὄχι συνηθισμένη μὀρφωση καί σπουδές στήν Εὐρώπη καί ὁ διάδοχός του γιά ἓνα διάστημα (1714-1716) Κοσμάς ὁ Πάτριος, ὁ μετὰ Πισιδείας καί τέλος Πατριόρχης Ἀλεξανδρείας (1738-1747), ὁ ὅποιος χαρακτηρίζεται "ἀνὴρ λόγιος, φιλόσοφος τὸν τε λόγον καί τὸν βίον καί τήν περιβολήν" καί συγγραφέας βιβλίου Γραμματικῆς. Καί ὁ Μακάριος, πού ἐπανῆλθε στό θρόνο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς (1716- Αὐγ. 1727), καί ὁ διάδοχός του Νεόφυτος (Σεπτ. 1727-1750) πού ἀποκαλεῖται στίς πηγές "λογιώτατος", ὁ πρῶτος μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς "ρητορικῆς" στό νηοί, ὁ δεῦτερος μέ χρηματικές ἐνισχύσεις

για την καλή λειτουργία του Σχολείου, άσκησαν ευεργετική επίδραση στην γενική μόρφωση της νεολαίας. Κατά την περίοδο της αρχιερατείας του δευτέρου υπάρχουν συγκεκριμένες μαρτυρίες για το Σχολείο. Αναφέρεται ότι το 1750 διδάσκαλος Σίφνου ήταν ο Στέφανος ο Κύπριος, ο οποίος κατά το έτος εκείνο έδωσε τα βιβλία του, τα περισσότερα χειρόγραφα, στο Σχολείο καταγράφοντας τη δωρεά στον κώδικά του. Η πληροφορία έκανε τους συγγραφείς να θεωρήσουν τον Στέφανο διδάσκαλο από το 1750. Όμως σε επιστολή του διδασκάλου Δωροθέου από τη Μήλο, έτους 1745, προς τον Βασίλειο Κουταληνό, διδάσκαλο Πάτμου, γίνεται μνεία του διδασκάλου Σίφνου Στεφάνου. Ακόμη είναι γνωστό ότι ο Νικόλαος Π. Μαυρογένης, ο μετά δραγομάνος του στόλου, απέφοιτησε από το Σχολείο Σίφνου περί το 1750. Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές το Σχολείο λειτουργούσε με διδάσκαλο το Στέφανο πρό του 1745. Πότε είχε αναδεχθεί τη σχολαρχία και ποιόν αντικατέστησε δεν είναι εξακριβωμένο. Ίσως τον Γεώργιο Γοζαδίνο, οικόνομο Σίφνου, που χαρακτηρίζεται στις πηγές ως "λογιώτατος", τίτλος που αποδίδονταν και στους διευθυντές σχολείων. Ο Γοζαδίνος απέβίωσε στις 16 Φεβρουαρίου 1737. Ίσως τότε ή λίγο αργότερα να τον διαδέχθηκε ο Στέφανος. Αναφέρεται ότι ο τελευταίος περιέρχονταν τα γειτονικά νησιά από τα όποια συγκέντρωνε μαθητές για το σχολείο του. Οι ξένοι μαθητές διέμεναν σε κοιτώνες που είχαν ανοικοδομηθεί στον περίβολο του Σχολείου, όπου υπήρχαν και αίθουσες διδασκαλίας και κατοικία του διδασκάλου. Η φήμη του Σχολείου και του διδασκάλου πρέπει να είχε ξεπεράσει τα όρια των Κυκλάδων γιατί έρχονταν μαθητές και από άλλα μέρη του Έλληνισμού, όπως από την Πελοπόννησο, τη Θράκη κ.ά. Ο Στέφανος πρέπει να ήταν άξιος διδάσκαλος και ρήτορας. Ο Πατριάρχης Άλεξανδρείας Ματθαίος ο Άνδριος, γνωρίζοντας προφανώς τις ικανότητές του, σ' αυτόν ανέθεσε την ιεραποστολή του έκχριστιανισμού του αίθιοπικού λαού, ύστερα από έκκληση του Αίθιοπα βασιλέα Ίησοφ προς τον πατριάρχη. Ο τελευταίος έγραψε το 1750 στον Στέφανο, ο οποίος απεφόσισε να αναλάβει την αποστολή, θέλησε όμως να μην ανακοπεί ή όμαλή λειτουργία του Σχολείου, γι' αυτό πριν αναχωρήσει για την Άφρική κατέβαλε προσπάθειες να βρει διάδοχό του. Οι έπίτροποι του Σχολείου και της Κοινότητας και ο Στέφανος είχαν τη γνώμη ότι έπρεπε να βρεθεί διακεκριμένος διδάσκαλος γιατί είχαν το φόβο "πως έχει να έρημώσει το σχολείο, αν δεν υπάγη κανένας σπουδαίος" αντικαταστάτης του. Έγιναν προτάσεις σε διάφορα πρόσωπα και έπειδη έπέρναγε ο καιρός και ο Στέφανος έπρεπε να αναχωρήσει, αποφασίσθηκε να προσληφθεί ο Άποστόλης από την

Έφεσο, ως δεύτερος διδάσκαλος, και να αναζητηθεί πρώτος μεταξύ των διασήμων. Στά τέλη του 1752 ανέλαβε έργο ο 'Αποστόλης και ο Στέφανος, πριν αναχωρήσει για την 'Αφρική, επισκέφθηκε στις αρχές του 1753 τον φίλο του στην 'Αθήνα διδάσκαλο Μιχαήλ Βόδα και του μετέφερε την πρόταση των προκρίτων Σίφνου να αναδεχθεί τη σχολαρχία. Οί υποχρεώσεις όμως του τελευταίου δεν του επέτρεπαν να εγκαταλείψει την 'Αθήνα και έγραψε στον διδάσκαλο 'Αγίου Γεωργίου του Πηλίου Ζαχαρία, προτείνοντάς του τη θέση· τον διαβεβαίωσε μάλιστα ότι "οί άνθρωποι της νήσου δεν είναι στρυφνοί... άλλ' ήθων εύγενών" και ότι είχαν πρόθεση να του δώσουν "μισθόν δσον τον εύχαριστεί". 'Αλλά ούτε ο Ζαχαρίας απέφασισε να πάει στη Σίφνο. Έτσι τό σχολείο συνέχισε τις εργασίες του με τον 'Αποστόλη 'Εφέσιο. 'Ο τελευταίος, όπαδός της περίφημης Σχολής της Πάτμου, φαίνεται ότι άκολουθοῦσε τό σύστημα διδασκαλίας της Σχολής αυτής, χωρίς να είναι γνωστές πολλές λεπτομέρειες. Στόν Κώδικα Νο 9 της Βιβλιοθήκης της Βουλής, στά φφ. 286-294 είναι γραμμένες οί παραδόσεις "του σοφωτάτου και άρίστου έν διδασκάλου κυρίου Μακαρίου του Πατμίου, θέματα εις τό πρώτον είδος των ένεργητικών", τίς όποιες, στό τέλος του φ. 294 μσθητής άνέγραψε "έν Σίφνω έλαβον παρά του έλλογιμωτάτου διδασκάλου 'Αποστόλη 'Εφεσίου". 'Επί πόσο χρονικό διάστημα έδίδαξε στη Σίφνο ο 'Αποστόλης δεν είναι γνωστό. Οί συμφωνίες των διδασκάλων για την παροχή των υπηρεσιών τους ήταν συνήθως πενταετείς. 'Από τη διαθήκη του Μυκονιάτη χατζή 'Αντώνη Κανισκά (14 'Ιουλίου 1757) με την όποία καταλίπονταν "γρόσια 500 άν οὔτως και κατά καιρόν ήθελε κατασταθῆ σχολείον έλληνικόν κοινόν έδω εις μύκωνο", καθώς και ένα "καίκι όπου είχε με τον μανόλη του νικουρέζη, ήγουν τά δύο τημίνια να τά πουλοῦν να δίδουν τά έμισά άσπρα εις τό σχολείο της σίφνου", προκύπτει ότι τό τελευταίο ήταν τότε σε λειτουργία, ένω στη Μύκονο δεν υπήρχε σχολείο. Φαίνεται ότι ο 'Αποστόλης 'Εφέσιος έδίδαξε τουλάχιστον πέντε χρόνια (1752-1757) στη Σίφνο, ίσως δε να παρετάθη ή συμφωνία του και άλλο διάστημα. Μετά όπ' αυτόν πιθανολογεΐται ότι ανέλαβε τη σχολαρχία ο περίφημος Δανιήλ Κεραμεύς ο Πάτμιος, πρό του 1769 κατά τό όποιο ανέλαβε υποδιδάσκαλος της Πατμιόδος. 'Επειδή είναι γνωστό ότι ο Δανιήλ για ένα διάστημα μέχρι τό 1769 έξασκοῦσε "τό έπάγγελμα του οίκοδιδασκάλου και μάλιστα στους οίκους των Καλλιμαχηδών και των Σουτσών" στην ΚΠολη, ή πιθανή παροχή των υπηρεσιών του στο σχολείο της Σίφνου μπορεί να προσδιορισθεί μεταξύ 1758-1765. Τό 1770 τό αξίωμα του δραγομάνου του στόλου περιήλθε στον παλαιό μαθητή του σχολείου Νικόλαο

Π. Μαυρογένη, ὁ ὁποῖος "ἀποδιδούς ὡς εὐχάριστος τὰ τροφεῖα, δέν ἐλλείπει πάντοτε προνοούμενος τῶν ἀναγκαίων καί καθηκόντων πρὸς αὐτασίαν του" (ἔγραψαν τὸ 1781 οἱ πρόκριτοι Σίφνου). Ὁ Μαυρογένης ἐδειξε πράγματι ιδιαίτερα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ παλαιὸ σχολεῖο του, τόσο μὲ οἰκονομικὲς χορηγίες, ὅσο καί μὲ ἐξεύρεση ἀξίων διδασκάλων. Μεταξὺ 1770-1781 ὑπρέτησαν δύο διδάσκαλοι στὴ Σίφνο, ὁ Ἐμμανουὴλ Τροχάνης ὁ Λάκων καί ὁ ἱερομόναχος Χρῦσανθος ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ δεῦτερος, μετὰ τὴν ἀναχώρησή του Τροχάνη τὸ 1776, παρέμεινε μίᾳ ἀκόμη πενταετία ὡς σχολάρχης μέχρι τὸ 1781. Ὁ Τροχάνης συνέθεσε "ἐν τῇ νήσῳ Σίφνῳ κατὰ τὸ αἴθε (=1775) ἔτος τὸ σωτήριον" ἐξάστιχο ἠρωλεγεῖο καί 782 στίχους ἠρωϊκοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου Β' (24 Δεκ. 1774 - 8 Ὀκτ. 1780). Τὸ χειρόγραφο, καλλιγραφημένο καί διακοσμημένο, σώζεται ὡς Κώδικας Νο 452, στὸ Τμῆμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 30 φύλλα στὰ περιθώρια τῶν ὁποίων ἔχουν ἀναγραφεῖ διάφορα σχόλια καί κριτικὲς σημειώσεις. Μὲ ἐνέργειες τοῦ Μαυρογένη τῆ σχολαρχία Σίφνου ἀνέλαβε τὸ 1781 ὁ μέχρι τότε ὑποδιδάσκαλος τῆς Πατριάδος Μισαήλ Μαργαρίτης. Ἐνα χρόνο πρὶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Μελέτιος καί οἱ πρόκριτοι τοῦ νηιοῦ, σὲ συνάντησιν πού εἶχαν μὲ τὸν Μαυρογένη στὴν Πάρο, τοῦ ἔθεσαν τὸ ζήτημα διαδοχῆς τοῦ διδασκάλου Χρυσάνθου, ἡ συμφωνία μὲ τὸν ὁποῖο ἔληγε τὸ 1781. Ὁ δραγομάνος, πού ἐγνώριζε τὴν ἀξία τοῦ Μισαήλ, ἐπρότεινε αὐτὸν καί οἱ Σίφνιοι ἔστειλαν στὴν Πάτμο τὸν λογιώτατο Κωνσταντῖνο Παλαιὸ, ὁ ὁποῖος ἔκλεισε μαζί του συμφωνία μὲ ἐτήσιο μισθὸ 320 γροσίων. Ὁ Μισαήλ ἀνέλαβε τὴ σχολαρχία ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου 1781. Ἐδίδαξε δέκα πλήρη χρόνια στὴ Σίφνο, μέχρι καί τὸ 1792, ὅποτε, ὕστερα ἀπὸ ἐντολή τοῦ Πατριαρχείου, ὑποχρεώθηκε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Πάτμο ὡς βοηθὸς τοῦ γηραιοῦ Δανιὴλ, τοῦ σχολάρχου τῆς Πατριάδος. Τῆ θέσῃ τοῦ Μισαήλ στὴ Σίφνο ἐπῆρε ὁ ἐντόπιος μαθητὴς του Τζωρτζάκης Μπάος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ δραγομάνος τοῦ στόλου Κωστάκης Χαντζερῆς ἔγραφε τὸ 1796 ὅτι "πολιτεύεται μὲ καλὸν τρόπον, ἐπιμελούμενος τοῦ ἔργου του καί μόνον σκοπὸν ἔχων τὴν προκοπὴν τῶν εἰς αὐτὸ (τὸ σχολεῖο) φοιτῶντων". Μέχρι τὸ 1808 ἐδίδαξαν δύο ἀκόμη Σίφνιοι, ὁ Ἰωάννης Τσοχάκης καί ὁ Ζωρζάκης Μάτοας. Ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1808-1821 ἐδίδαξε ὁ πολὺς Νικόλαος Χρυσόγγελος ὁ Σίφνιος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου ἡ φήμη τῆς Σχολῆς κατέκλυσε τὸ πανελλήνιο.

Γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς δέν ὑπάρχουν ἀριθμητικὰ δεδομένα, εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς νέους τῆς Σίφνου, ἔφθαναν στὸ νησί σπουδαστὲς καί ἀπὸ ἄλλα μέρη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀναφέρονται α) ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρκαλῆς

ή Πελοποννήσιος καί Κορωνάιος ή Κορωνιός (άπό τόν τόπο καταγωγής του), γνωστός καί ως Κύριλλος προηγούμενος Λαυριώτης ό Χρονογράφος, ό όποιος έπήγε στη Σίφνο σέ ηλικία 25 περίπου έτών γιά νά παρακολουθήσει άνότερα μαθήματα. Τίς διδασκαλίες πού παρακολουθοϋσε (μεταξύ 1750-1754) κατέγραφε σέ τετράδια πού βρίσκονται ραμένα μέ άλλο διδακτικό υλικό (Κώδικες) πού άπέκτησε έκεί καί εΐναι τώρα γνωστά ως χειρόγραφα Νο 1521, Νο 1717 καί Α. 31 τής Μονής Μεγίστης Λαύρας του 'Αγίου Όρους καί Νο 25 τής 'Ιστορικής καί 'Εθνολογικής 'Εταιρείας. β) ό Σπύρος Παχούμιος, τήν ίδια έποχή μέ τόν Κύριλλο γ) έπίσης ό Καλλίνικος Γρυπάρης, μετά ήγούμενος του Ταξιάρχου Σερίφου δ) ό Νικόλαος Π. Μαυρογένης, μετά δραγομάνος του στόλου ε) οί Σερίφιοι Θεόδωρος Λιβάνιος, διδάσκαλος στό 'Ιάσιο καί φιλικός, ό Γεώργιος Λευίτικός, σκευοφύλαξ Σερίφου καί φιλικός καί ό 'Ιωάννης Παπαδόπουλος, συγγραφέας σπουδαίων χριστιανικών συγγραμμάτων, ό όποιος όμως έγινε άργότερα όπαδός των δοξασιών του άγαθαγγελισμού στ) ό διδάσκαλος Φιλόθεος άπό τή θράκη ζ) ό Νεόφυτος Βάμβας άπό τή Χίο, μαθητής άπό τό 1785 του Μισαήλ επί δύο χρόνια κ.ά.

Τό Σχολείο άνήκε στην Κοινότητα ή όποία καί αντιμετώπιζε όλα τά έξοδά του. Για τό σκοπό αυτό ύπήρχε ειδική οίκονομική διαχείριση καί λογαριασμός. Τά έξοδα προέρχονταν άπό τήν καλλιέργεια των κτημάτων πού άνήκαν στην περιουσία του, άπό δωρεές, άπό έντοκες καταθέσεις - δάνεια στις κοινότητες του νησιού καί άπό τά δίδακτρα πού έπλήρωναν οί ξένοι μαθητές. Οί έντόπιοι έσπούδαζαν δωρεάν, όπως προκύπτει άπό έγγραφο τής 23 Νομβρίου 1782 "των έπιτρόπων καί έπιστατών του 'Ιεροϋ Σχολείου των έλληνικών μαθημάτων", έπικυρωμένο άπό τόν άρχιεπίσκοπο Σίφνου Μελέτιο. Μέ τό έγγραφο αυτό τό Σχολείο ανέλαμβανε τήν ύποχρέωση, έναντι καταθέσεως στό ταμείο του άπό τή Μονή Ταξιάρχου Σερίφου 50 γροσίων, πού θά άπέφεραν έτήσιο τόκο 5 γροσίων, νά δέχεται "όσους κατά καιρόν ήθελε πέμψη τό αυτό μοναστήρι διά νά σπουδάσουν εις τά έλληνικά μαθήματα, νά εΐναι συγκαταριθμημένοι οί αυτοί μαθηταί του μοναστηριού μέ τούς έγκατοίκους του τόπου μας τής Σίφνου, νά μήν έχουν νά δίδουν του κατά καιρόν διδασκόλου, χάριν μισθοϋ, οϋδέ όβολόν, αλλά νά εΐναι καί αυτό τό μοναστήρι ως έν μέλος τής Σίφνου, δηλ. μέ τά ίδια προνόμια όποϋ ήθελεν έχουν οί έντόπιοι μαθηταί, όμοίως καί αυτό". Τή διαχείριση άσκούσαν δύο έγκριτοι πολίτες, οί λεγόμενοι "έπιστάτες" του Σχολείου ή καί περισσότεροι, π.χ. τό 1782 ήταν έπτά, ένας δέ άπ' αυτούς, ό Γεώργιος Γρυπάρης, ήταν "έπίτροπος" τής Σχολής, δηλαδή ό διοικητικός προϊστάμενος. Στα έξοδα περιλαμβάνονταν οί

μισθοί τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ (ἐλληνοδιδασκάλου, διδασκάλου μουσικῆς καί ἐφημερίου) ἢ συντήρηση τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος (αἰθουσῶν διδασκαλίας, κοιτῶνων γιά τούς ξένους μαθητές, δύο ἐκκλησιῶν τοῦ μετοχίου), οἱ δαπάνες καλλιεργείας τῶν κτημάτων κλπ. Τά κεφάλαια τῆς Σχολῆς φαίνεται ὅτι τίς περισσότερες φορές δέν ἐπαρκοῦσαν, γι' αὐτό συμπληρώνονταν ἀπό ἐράνους ἢ δωρεές εὐπόρων πολιτῶν ὥστε ἡ λειτουργία τῆς νά εἶναι συνεχῆς. Στούς δωρητές (σέ χρήματα ἢ βιβλία) περιλαμβάνονταν καί μή ἐντόπιοι, Ἕλληνες ἀπό γειτονικά νησιά καί ἄλλα μέρη.

Γιά τό διδακτικό ἔργο τῆς Σχολῆς (διαίρεση σέ επίπεδα σπουδῶν, διάρκειά τους, κατανομή τῶν μαθημάτων, μεθόδους διδασκαλίας κλπ. στοιχεῖα) δέν ἤμαστε σέ θέση νά μιλήσουμε μέ ἀκρίβεια καί λεπτομέρειες. Ἀπό τά διδακτικά βιβλία ὅμως τοῦ σχολείου πού ἔχουν ἔλθει σέ γνώση μας, τόσο τῶν πρώτων, ὅσο καί τῶν μετέπειτα χρόνων καί ἀπό κάποιες γραπτές μνεῖες, μπορεῖ νά σχηματισθεῖ, λίγο - πολύ, μία γενική εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν παρεχομένων σπουδῶν. Τό σχολεῖο παρεῖχε στούς μαθητές τή Μέση Παιδεία καί ἔκανε δεκτούς ἐκείνους πού εἶχαν ἤδη ἀρκετές στοιχειώδεις γνώσεις. Τίς τελευταῖες ἐξακολουθοῦσαν νά διδάσκονται σί νέοι στούς ναούς, μοναστήρια ἢ κατ' οἶκον ἀπό ἱερεῖς καί μοναχοὺς καί στή συνέχεια, ὅσοι ἐπιθυμοῦσαν ἐγγράφονταν στήν Κοινή Σχολή. Σύστημα διδασκαλίας ἦταν τό βυζαντινό ἢ "ψυχαγωγικό" μέ τή χρησιμοποίηση τῶν λέξεων μιᾶς προτάσεως στίς διάφορες σημασίες τους. Ὁ Καρ.Γκιών δίνει ἕνα σχετικό παράδειγμα ἀπό τετράδιο, μαθητοῦ τοῦ Δανιήλ Κεραμέα πού εἶδε ὁ ἴδιος. Πρόκειται γιά τήν ἀνάλυση ἐνός στίχου τοῦ Φωκυλίδη:

«Καλῶς βάδιζε, καί κακόν πᾶν ἐκτρέπου».

Καλῶς [ὀρθῶς, σεμνῶς, ἐναρέτως] βάδιζε [ὄδευε, περιπάτει, πολιτεύου, δίαγε] καί κακόν πᾶν [κάθε πονηρίαν, ἀμάρτημα] ἐκτρέπου [ἀπόφευγε, ἀποποιοῦ, ἀποδοκίμαζε].

Τή γενική εἰκόνα τῆς παρεχομένης Τότε Παιδείας περιγράφει ὁ Γεώργιος Κωνσταντίνου ἐξ Ἰωαννίνων στό "Λεξικόν Τετράγλωσσον" πού ἐκδόθηκε στή Βενετία τό 1786 "παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων", στό προοίμιο, σελ. 8 ὑποσ. (α), ὅπου κατάλογος τῶν σχολείων, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τῆς Σίφνου: "Εἰς τά ἄνω ρηθέντα κοινά σχολεῖα διδάσκονται τά συγγράμματα τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος, ρητόρων, ποιητῶν, ἱστορικῶν καί τά τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὅσα συντείνουσιν εἰς τήν Γραμματικήν, Παιητικήν καί Ρητορικήν

της έγκυκλοπαιδείας. Είς δέ τά φιλοσοφικά σπουδάζουσι καί διδάσκουσι κοινώς τά του Κορυδαλλέως είς τόν Ἀριστοτέλην καί Ἀλεξάνδρου του έξ Ἀπορρήτων, μελετώντες κατά μέρος οί μαθηταί τόν Ἀφροδιοσέα, τόν Σιμπλίκιον, τόν Φιλόποννον καί τόν Θεμίστιον. Είς τά μαθηματικά διδάσκουσι τήν μαθηματικήν Ὀδόν, φιλοπόνημα του Αίδεσιμωτάτου Ἀρχιεπισβυτέρου Ἰωαννίνων κυροῦ Μπαλάνου, μελετώντες κατ' ἴδιαν τά συγγράμματα τῶν ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν Ἑλλήνων, ὡς φαίνονται τά συγγράμματα αὐτῶν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ρηθείσης Ὀδοῦ Μαθηματικῆς τυπωθείσης ἐν Βενετία κατά τό αψμθ (=1749). Είς δέ τήν θεολογίαν διδάσκουσιν τήν του Ἰωάννου του Δαμασκηνοῦ θεολογίαν καί τήν του Κορησίου καί τά θεολογικά συγγράμματα τῶν Ἀνατολικῶν Ἀγίων Πατέρων".

Ἡ περιγραφή αὐτή του Οἰκονόμου γιά τήν ὕλη πού διδάσκονταν καί στή Σίφνο, ἐπιβεβαιώνεται πλήρως, τόσο ἀπό τά κείμενα μαθημάτων πού περιέχονται στούς λίγους γνωστούς χειρογράφους κώδικες πού ἔγραψαν οί μαθητές τῆς Σχολῆς κατά τίς παραδόσεις (Χρηστοθήεια κατά τό 1700, πατερικά κ.ἄ. κείμενα κατά τό 1752-1753), ὅσο καί ἀπό ἀριθμό ἐντύπων βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς πού διασώζονται στό Δημοτικό Σχολεῖο Ἀπολλωνίας. Στά τελευταῖα περιλαμβάνονται σπάνιες ἐκδόσεις του Ὀμήρου, Θουκυδίδη, Πλουτάρχου, Ἀττικῶν ρητόρων καί τραγικῶν, Ἀπαντα Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου κ.ἄ. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν διδασκομένων μαθημάτων ἦταν στή δικαιοδοσία τῶν διδασκάλων καί εἶχε ἄμεση σχέση μέ τό ἐπίπεδο τῶν γνώσεών τους, ἀλλά καί τή Σχολή ἀπό τήν ὁποία προέρχονταν, Ἐτσι γνωρίζουμε ὅτι οί διδάσκαλοι Ἀποστόλης Ἐφέσιος καί Μισσήλ Μαργαρίτης εἶχαν βασικά ὑποδειγμά τους τά σχολικά προγράμματα καί μαθήματα τῆς Πατριάρχου τῶν ὁποῖα θά ἐπλούτιζαν καί μέ τίς νεότερες γνώσεις τους, ὅπως ἀργότερα ὁ Ν. Χρυσόγελος, μέ σπουδές καί ἐκτός Σίφνου, ἐδίδασκε "Γραμματικά, Φιλοσοφικά καί Γαλλικά".

Ἡ Σχολή του Παναγίου Τάφου τῆς Σίφνου ἀνέθρεψε γενεές Σιφνίων καί ἄλλων Ἑλλήνων καί ἔγινε τό καύχημα του νησιοῦ. Πολλοί ἀπό τούς μαθητές τῆς λάμπρυναν ἀρχιερατικούς θρόνους καί περισσότεροι ἔγιναν διδάσκαλοι φωτοδότες πού προετοίμασαν τό Γένος γιά τήν πολυπόθητη Ἐλευθερία.

Ἄλλα σχολεῖα καί διδάσκαλοι

1. Ἡ ἀποψη ὅτι στο χώρο τῆς γυναικείας μονῆς του Ἀγίου Ἰωάννου του Χρυσοστόμου στή "Φυτιά" πρωτολειτούργησε, περί τό 1650, τό σχολεῖο Σίφνου

καί κατόπιν (1687) ἐγκαταστάθηκε στό Μετόχι τοῦ Ἁγίου Τάφου, ὅπου συνέχισε τίς ἐργασίες του, ἔχει ἤδη ἀποδειχθεῖ ἐσφαλμένη, τόσο ἀπό τελεία ἔλλειψη ἱαταρικών μαρτυριῶν, ὅσο καί ἀπό τήν ἀυθαίρετη παραδοχή ὅτι τότε, τό 1650, τό μοναστήρι ἦταν ἀνδρικό. Ὅλα αὐτά ἔχουν ξεκαθαρισθεῖ στό βιβλίο τοῦ Σ.Μ. Συμεωνίδη, Μοναστηρια τῆς Σίφνου, Ἀθήνα 1984.

2. Ἰκανές ἐν τούτοις πληροφορίες, πού εἶδαν πρόσφατα τό φῶς τῆς δημοσιότητος, ἐμφανίζουν τό ἄλλο γυναικεῖο μοναστήρι, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου θεολόγου Μογκοῦ, ὡς ἀξιόλογο πνευματικό φυτώριο ἀπό ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερη παιδευτική δραστηριότητα εὐρύτερης σημασίας καί ἀποσταλῆς. Σύμφωνα μ' αὐτές ἐκεῖ λειτούργησε "σχολή" κωδικογράφων καί Ρητορικής ὑπό τάν ἐφημέριό του Παρθένιο Χαιρέτη τόν Κρητικό. Ὁ τελευταῖος, μόλις εἰσέβαλαν οἱ Τοῦρκοι στήν πατρίδα του Κρήτη (1645), ἀναγκάσθηκε νά τήν ἐγκαταλείψει καί νά καταφύγει, ὅπως καί ἄλλοι συμπατριῶτες του, στή Σίφνο. Πρώτη εἶδηση γι' αὐτόν στή Σίφνο ἔχουμε τό ἔτος 1658, εἶναι ὅμως ἤδη διάσημος στίς Κυκλάδες ὡς διδάσκαλος, ἰκανός θεολόγος, κωδικογράφος καί συνθέτης ἐπιγραμμάτων, γεγονός πού ἐπιτρέπει τήν ὑπόθεση ὅτι εἶχε ἐγκατασταθεῖ στό νησί ἄρκετά χρόνια πρὶν. Δύο γνωστά ἐπιγράμματά του φανερώνουν τήν "οἰκείωσή του μέ τά ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα", ἀλλά καί πρᾶστικότητά μέ οὐμανιστικές σπουδές στή βενετοκρατούμενη Κρήτη καί στήν Πάντοβα τῆς Ἰταλίας. Γιά τίς εὐρωπαϊκές σπουδές του γίνεται νύξη στήν ἐκθεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἐπισκέπτη Smaragdo Rughieri πού ἐπισκέφθηκε τή Σίφνο τό 1711. Γύρω ἀπό τόν διδάσκαλο Παρθένιο συγκεντρώθηκαν τότε εὐπαίδευτοι Σίφνιοι, κληρικοί καί λαϊκοί, πού ἀσχολήθηκαν, ὑπό τήν καθοδήγησή του, στήν ἀνάπτυξη καί γραπτή ἀποτύπωση ὁμιλιῶν καθῶς καί τήν ἀντιγραφή πατερικών κειμένων, προφανῶς ἀπό τή βιβλιοθήκη του πού πρέπει νά ἦταν ἀξιόλογη, ὅπως φαίνεται ἀπό ἕνα βιβλίο του, τήν "Ἐκκλησιαστική Ἱστορία" Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐκδόσεως Παρισίων τοῦ Ροβέρτου Στεφάνου ἔτους 1544. Ἐνα ἀπό τά χειρόγραφα τῆς "σχολῆς Χαιρέτη" εὑρίσκεται σήμερα στό Λαογραφικό Μουσεῖο τῆς Ἀπολλωνίας. Στά 183 φύλλα του περιέχονται 19 ὁμιλίες σέ ἑορτές καί, παρένθετη, ἡ μονογραφία τοῦ Παρθενίου Χαιρέτη γιά τά θαύματα τῆς Παναγίας Χρυσοπηγῆς Σίφνου, γραμμένη ἀπό τόν ἴδιο. Γιά τό χειρόγραφο αὐτό ἀσχολήθηκαν ὀκτώ τουλάχιστον βιβλιογράφοι - μαθητές, ὄχι ἔμπειροι. Σχετική ἀναγραφή φανερώνει ὅτι εἶχε περιέλθει στόν Ἀναγνώστη Καντζιλιέρη πού εἶχε τό ἀξίωμα τοῦ "κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου", πρόσωπο στό ὁποῖο θά ἐχρησίμευσε

για την έκφραση πανηγυρικών λόγων. Αύτη την εποχή (1652) είναι γνωστός ακόμη ένας γραφέας ιερών κειμένων, ο "Αντώνιος ιερέυς ιερογράφος" που ήταν και μέλος του 'Αγιοταφικού 'Αδελφάτου της Σίφνου.

3. Μία πληροφορία του 1834 και ένας πίνακας καταγραφής βιβλίων, φανερώνουν ότι και τό μοναστήρι της Παναγίας Βρυσιανής διεδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στην εκπαίδευση της νεολαίας Σίφνου. 'Η πληροφορία αναφέρεται στους μοναχούς του, πολλοί από τούς οποίους ήταν διδάσκαλοι: "Πολλοί τών μοναχών του μοναστηρίου τούτου μετέβαινον εις τά μέρη της Τουρκίας, όπου τινές με τό διδασκαλικόν επάγγελμα, τινές δε μετερχόμενοι τόν έφημέριον και άλλοι προσκολλούμενοι εις τινα άρχιερέα έπορίζοντο τά πρόσ τό ζην". Και ή πληροφορία αύτη, αλλά και μεγάλος αριθμός έγγράφων της Μονής, φανερώνουν τούς μοναχούς της με ίκανοποιητικές γραμματικές γνώσεις και άρκετούς με διδασκαλικές. "Άλλωστε μία καταγραφή τών βιβλίων της βιβλιοθήκης της, που πραγματοποιήθηκε τό 1797 από τούς πατριαρχικούς εξάρχους Παροναξίας Νεόφυτο και Σαντορίνης Γαβριήλ, βεβαιώνει την άσκηση διδασκαλικού έργου στό χώρο της. Μεταξύ τών βιβλίων αυτών περιλαμβάνονταν: "Άπαντα Δημοσθένους, Λουκιαναυ, Πλουτάρχου, 'Ισοκράτους, 'Αθανασίου 'Αλεξανδρείας, 'Αριστοτέλους (του θ. Κορυδαλλέως). "Όμηρος, Γεωγραφία Χρυσάνθου 'Ιερασολύμων, "Γραμματική, 'Αππιανου Ρωμαϊκή 'Ιστορία, Λεξικόν Κυρίλλου 'Αλεξανδρείας, 'Ιστορία 'Ιωάννου μοναχου, 'Ηθικοί Λόγοι Συμεών Μαγίστρου και Λογοθέτου, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία Εύσεβίου του Παμφίλου, διάφοροι τόμοι Χρυσοστομικοί, Μεγ. Βασιλείου, Διονυσίου 'Αρεοπαγίτου, Γαληνου, Γρηγορίου Θεσσαλονίκης, Νεκταρίου 'Ιεροσολύμων και άλλων πατέρων και συγγραφέων, που έχρησίμευσαν τότε για παροχή Μέσης Παιδείας στη νεολαία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΣΙΦΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

1. Οί οικονομικοί παράγοντες.

Από τή δεκαετία του 1620 ή Σίφνος, μέ τή μεγάλη δραστηριότητα τών κατοίκων της, καί ιδιαίτερα μερικῶν ἐμπόρων, ἔγινε κυριολεκτικά τό οἰκονομικό κέντρο τῶν Κυκλάδων. Μεγάλος ἀριθμός ἐμπορικῶν σκαφῶν ξεκινούσαν ἢ διέρχονταν ἀπό τό νησί μέ προορισμό τά ἄλλα λιμάνια τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τήν Ἀγκόνα, Βενετία, Ραγούζα, Σικελία, Μάλτα, Γέναβα, Μασσαλία κλπ. Ἄνθρωποι πού ἤθελαν νά ταξιδέψουν σέ διάφορα μέρη ἔρχονταν στή Σίφνο γιά ἀναζήτηση πλοίου τοῦ προορισμοῦ τους. Ψυχή τῆς οἰκονομικῆς καί ἐμπορικῆς κινήσεως ὑπῆρξε ὁ μεγαλέμπορος Βασίλης Λογοθέτης, μία σπουδαία φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς του, πραγματική ἰδιοφυΐα. Ἀφοῦ συνεργάσθηκε ἀρκετά χρόνια μέ τόν ἰσχυρό οἰκονομικά παράγοντα τοῦ νησιοῦ Ἰούλιο Δελλαγραμμάτικα, γαμπρό τοῦ τέως ἡγεμόνα τῆς Σίφνου Ἄγγελου Gozzadini, κατάφερε νά τόν ξεπεράσει καί νά θεωρεῖται, στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1630, ὁ πῖο πλούσιος τοῦ τόπου. Βασική ἀπασχόληση του ἦταν οἱ μεταφορές ἐμπορευμάτων μέ τά δεκαπέντε καί πλέον σκάφη του καί τίς ἐπιναυλώσεις τῶν ὑπολοίπων τριανταπέντε πού διέθετε τό νησί. Ἐκμεταλλεύθηκε ἔξυπνα τόν ἐμπορικό ἀνταγωνισμό μεταξύ Γαλλίας καί Βενετίας καί ἀνέπτυξε μεγάλη συνεργασία μέ τόν ἐμπορικό Οἶκο Μοροπὶ τῆς Χίου. Ἄρχισε νά συγκεντρώνει ὅλα τά προϊόντα τῶν Κυκλάδων καί νά τά στέλνει ἢ ἀνταλλάσσει μέ ὅμοια τῆς Γαλλίας, Βενετίας καί Ἀγγλίας. Τό 1638 ἦταν ἤδη πρόξενος τῆς Γαλλίας στή Σίφνο καί λίγο ἀργότερα καί τῶν ἄλλων δύο Δυνάμεων. Τό Βατικανό τόν ἐθεωροῦσε προστάτη τοῦ καθολικισμοῦ στίς Κυκλάδες, ἄν καί αὐτός ἦταν φανατικός ὀρθόδοξος. Παράλληλα μέ τίς καλές σχέσεις του μέ τοὺς Δυτικούς, ἀνέπτυξε καλύτερες μέ τοὺς Τούρκους

κυριάρχους. Φίλος τῶν καπουδάν πασαδῶν καί τῶν μεγάλων βεζύρηδων ἔχαιρε μεγάλης ἐκτιμῆσεως στούς διοικητικούς κύκλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τό Νοέμβριο καί Δεκέμβριο τοῦ 1638 ὁ καπουδάν πασᾶς ἔμεινε στό σπίτι τοῦ λογοθέτη, ὅπου ἔφθαναν ἀπεσταλμένοι ἀπό ὅλα τά νησιά γιά τήν πληρωμή φόρων καί τή διεκπεραίωση ὑποθέσεων τῶν Κοινοτήτων. Τό 1643 ἀναφέρεται ὅτι ἦταν ἐπίτροπος τοῦ καπουδάν πασᾶ γιά ὅλες τίς ὑποθέσεις καί ζητήματα τοῦ Ἀρχιεπέλαγους καθῶς καί τή συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν ὅλων τῶν νησιῶν γιατί ἦταν πρόσωπο "τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης ὅλων". Τόν ἴδιο αὐτό χρόνο ἔγραφε ὁ λογοθέτης στόν ἠγούμενο Πάτμου ὅτι ἤθελε νά τόν ἐπισκεφθεῖ "διά νά μιλήσουν λόγια χρειαζόμενα" ὅμως ἐστάθηκε ἀδύνατο νά βρεῖ χρόνο γιατί πλέον δέν ὄριζε τόν ἑαυτό του ἀφοῦ ἦταν ἀπασχολημένος "ὄχι μόνο εἰσέ ὑπηρεσίες τῶν ἀφεντάδω(ν) μας, μά ἀκόμη καί τῶν νησιῶν ὁλωνῶ". Ἀλλά καί κατά τόν πόλεμο μεταξύ Βενετίας - Τουρκίας (1645-1669) διετήρησε τήν αἴγλη του ὁ λογοθέτης, γιατί εἶχε καταφέρει, ὅπως ἔγραφε ὁ ἀποστολ. ἐπισκέπτης φρά Bernardo πού ἐπέρασε ἀπό τή Σίφνο τόν Αὐγούστο τοῦ 1652, "νά διατηρεῖ ἄριστες σχέσεις καί μέ τούς δύο, Βενετούς καί Τούρκους... ἐπειδή ἐξυπηρετεῖ καί τούς μέν καί τούς δέ".

Πέρα ἀπό τίς ἐπιγαμίες συγγενικῶν του προσώπων μέ μέλη διακεκριμένων οἰκογενειῶν τῶν ἄλλων νησιῶν, ὅπως Κοτάκηδων τῆς Μήλου, Κοντόσταυλων καί Καῖρηδων τῆς Ἄνδρου, Ρόζα τῆς Χίου κ.ἄ. ἀπελευθέρωνε χριστιανούς σκλάβους μέ ἱκανότητες, τούς ἐπάντρευε μέ Ἑλληνίδες καί ἐγκαθιστοῦσε τίς νέες οἰκογένειες στή Σίφνο ἢ σέ ἄλλα νησιά (Κέα, Φολέγανδρο, Ἴο, Κίμωλο, Σίκινο) ὅπου ἐδούλευαν γιά λογαριασμό τοῦ Ἐμπορικοῦ Οἴκου του. Ὁ πλούσιος συνεργάτης του Ἰούλιος Δελλαγραμμάτικας δέν εἶχε διάδοχο, ἀλλά τρεῖς θυγατέρες. Ὁ λογοθέτης ἐφρόντισε νά παντρέψει μία ἀπ' αὐτές μέ τόν Γεώργιο Πόλλα, ἀδελφό τοῦ βικαρίου Σίφνου Μάρκου Πόλλα, πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στό νησί ἀπό τό 1634. Ὅμως ὁ Γ. Πόλλας δέν μπόρεσε νά διακριθεῖ καί νά ἀξιοποιήσει τή μεγάλη περιουσία τοῦ πενθεροῦ του. Ἔτσι ἐκυριάρχησε ὁ Οἶκος λογαθέτη, στίς ἐργασίες τοῦ ὁποίου προωθήθηκε ὁ Πετράκης Ρόζας, σύζυγος τῆς Μαρίας Κοτάκη, ἐγγονῆς τοῦ μισέρ Βασίλη, καί, κατά δεύτερο λόγο, ὁ Ἄνδριος Μιχελέτος Κοντόσταυλος, σύζυγος τῆς ἀλλῆς ἐγγονῆς του Κατερίνας Κοτάκη. Πρό τοῦ 1650 ὁ λογοθέτης καί οἱ ἄλλοι μεγαλέμποροι ἀπεφάσισαν νά ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στή Βενετία δικός τους ἄνθρωπος, ὁ Νικολός Κοντόσταυλος, μικρότερος ἀδελφός τοῦ Μιχελέτου, ὡς ἐμπορικός καί οἰκονομικός τους πράκτορας. Αὐτός διαχειρίζονταν τεράστια χρηματικά ποσά γιά λογαριασμό τους, ἔκλεινε ἐμπορικές συμφωνίες καί

ναυλώσεις, παρελάμβανε ή έστελνε έμπορεύματα και διεκπεραίωνε διάφορες άλλες έμπορικές και τραπεζικές έργασίες. Ό Λογοθέτης είχε και στην Άγκωνα πράκτορα, τόν Giacomo Trompa, πού έκανε τίς ίδιες έργασίες.

2. Οί μορφές της Οίκονομίας

Ό οικονομία της Σίφνου ήταν βασικά γεωργική και κτηνοτροφική· ή συντριπτική πλειοψηφία τών έργατικών χεριών είχε κύρια άπασχόληση τήν καλλιέργεια της γής και τήν έκτροφή ζώων. Σύμφωνα μέ πολλές μαρτυρίες ή Σίφνος ήταν ένα από τά πιό καλά καλλιεργημένα νησιά τών Κυκλάδων. Ό άποστολ. έπισκέπτης Rughieri έθαύμασε τήν έργατικότητα τών καλλιεργητών πού έκμεταλλεύονταν κάθε σπιθαμή γής, σέ ένα έδαφος πού δέν έχει πεδιάδες ή έστω κοιλάδες. Στα παραγόμενα προϊόντα περιλαμβάνονταν βαμβάκι, σιτάρι, κριθάρι, κρομμύδια, κάπαρι, σϋκα, δημητριακά, έλιές, λάδι (πού σέ χρονιές εύφορίας έξάγονταν σέ σημαντικές ποσότητες), μέλι, κερύ κ.ά. ή κτηνοτροφία είχε παραγωγή μεγάλων ζώων (βόδια, άγελάδες) σέ ίκανοποιητικό αριθμό ή μεταφορικών (μουλάρια, γαϊδούρια) και σέ παλύ περισσότερο "λιανικών", δηλ. κασικιών και προβάτων. Τά περισσότερα "λιανικά" έβοσκαν σέ δημόσιες έκτάσεις και άνηκαν σέ περισσότερους κυρίους πού τά είχαν ή "μισιάρικα" ή "κολιγικά". Τά έφρόντιζαν βοσκοί, οί "άρχαύληδες".

Παράλληλα άρχισαν νά αναπτύσσονται και άλλοι παραγωγικοί κλάδοι, όπως ή άγγειοπλαστική, ή ναυπήγηση μικρών σκαφών και ιδιαίτερα ή νηματοουργία και ή ύφαντική. Οί δύο τελευταίες μάλιστα έξελίχθηκαν σέ σημαντικές βιοτεχνίες, σί περισσότερες από τίς όποιες είχαν τά "άργαστήρια" τους στην περιοχή του Άρτεμώνα. Ό μεγάλη άνάπτυξη του κλάδου όφείλεται στον άφέντη Άντωνάκη Στάη τόν Κρητικό, προφανώς είδικό, πού έγκαταστάθηκε σίκογενειακώς στή Σίφνο λίγο μετά τήν έναρξη του βενετοτουρκικού πολέμου (1645), είτε γιατί έγκατέλειψε τήν πατρίδα του λόγω τών πολεμικών γεγονότων, είτε γιατί είχε μετακληθεί στή Σίφνο νά διοργανώσει τήν ύφαντουργία. Είναι γνωστό ότι είχε άποκτήσει πολλά χρήματα και ήταν δανειστής της Κοινότητας. Στίς πηγές άποκαλείται "άφέντης" και είναι πολύ πιθανόν από αυτόν νά έπηρε τό όνομα "τ' Άφεντικού" τοποθεσία στον Άρτεμώνα, όπου άλλωστε κατοικούσε και όπου έγραψε τήν διαθήκη του στις 6 Όκτωβρίου 1684. Στίς 15 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου αναφέρεται ότι είχε αποβιώσει από "θήρμη".

Στήν έπικερδή τέχνη τής ύφαντουργίας είχαν διαπρέψει τότε πολλοί Σίφνιοι πού είχαν δημιουργήσει δικές τους βιοτεχνίες, οί όποτες συνέχισαν τίς έργασίες τους καί κατά τόν 18 αί. Σέ πωλητήριο του 1713, μέ τό όποτο "ή κερά Φλωρέζα γυνή του ποτέ μαστρο- Φραζέσκου 'Ιωάννη Κατζόν πουλεϊ καί παραδίδει... τά άργαστήρια όπούχει από του άνδράς της" στόν όμορο "μάστρο Ζαννη 'Ιωάννη Γεώργη Τουλη, σύμπλιος μάστρο Λευτέρης καί 'Ιωάννης Φρουδς...", φαίνεται καθαρά ή ύπαρξη στήν ίδια περιοχή συνεχομένων "άργαστηριών". Στίς "βιοτεχνίες" αυτές, όπως καί στά γυναικεία μοναστήρια, άπασχολούνταν πολλά έργατικά χέρια. Τά παραγόμενα προϊόντα ήταν πολυποίκιλα, ιδιαίτερη όμως ζήτηση είχαν τά βαμβακερά ύφάσματα τών τύπων "άπολυτά" καί "δίμιτα". Τό έγχώριο βαμβάκι δέν έπαρκοϋσε, γι' αυτό γίνονταν μεγάλες είσαγωγές άπά γειτονικά νησιά καί άλλους τόπους. Πολύ καλής ποιότητας ήταν καί τό ντόπιο μετάξι αλλά σέ μικρές ποσότητες. Τά είδη τής ύφαντικής παραγωγής (μάλλινα, βαμβακερά, μεταξωτά), προορίζονταν τόσο για ένδυμασίες, όσο καί για οικιακή αλλά καί έργασιακή χρήση. Στίς δύο τελευταίες κατηγορίες περιλαμβάνονταν: σεντόνια, "μαξελαροντύματα", "άναβόλια" (μικρές θήκες μαξιλαριών λ.χ. του καναπέ), κουρτίνες, "γεροκούρτουνα" ή "γυροκούρτουνα", "γϋροι" καί "κρεβατόγυροι" διακοσμητικοί ή "πάντες", "ταβλομάντηλα", "πετζέτες", "μαντήλια", "νηφτικές", "ψωμόπανα", σάκκοι, σακκούλια, "δισάκια" ή "ντρουβάδες", "σαμαροσκεπάσματα", κ.ά. Μεγάλη επίσης ήταν ή παραγωγή τής ψαθοπλεκτικής μέ σημαντικές έξαγωγές (καπέλλα, κοφίνια, τυροβόλια κ.ά.).

Οί караβοκύρηδες καί οί λοιποί ναυτικοί άποτελοϋσαν άλλη μία δυναμική τάξη έργαζομένων ή όποία, μαζί μέ εκείνην τών έμπόρων, συντελοϋσαν, μέ τήν έπικοινωνία μέ άλλους, κοντινούς ή μακρινούς, τόπους στήν οίκονομική προαγωγή του νησιου, αλλά καί στή μεταφορά νέων ιδεών καί πολιτιστικών στοιχείων. Τό έργο τους ήταν δυσχερέστατο καί έπικίνδυνο, τόσο άπό τά στοιχεία τής φύσεως, όσο καί άπό τους κάθε λογής πειρατές καί κουρσάρους. Τό 1642 ό Βασίλης Λογοθέτης έγραψε στό Βατικανό καί παρεκάλεσε νά μεσολαβήσει στόν Μεγάλο Μάγιστρο τών 'Ιπποτών τής Μάλτας νά διατάξει τά πλοία του νά μήν έμποδίζουν τήν διεξαγωγή του έμπορίου. "Αφόρητα βάρη ύφίσταμαι άκόμη καί έγώ)", έγραφε, "άπό τίς φελοϋκες καί τά πολεμικά μπεργαντίνια τής Μάλτας πού, σχεδόν καθημερινά, λαφυραγωγούν τά έμπορικά σκάφη μου..." Μετά τό 1645, πού άρχισε ό πόλεμος, τό έργο τών караβοκύρηδων έγινε πράγματι έργο ήρώων. Τόσο όμως μέ τό θάρρος καί τίς μεγάλες ναυτικές ικανότητές τους, όσο καί μέ τίς παρεμβάσεις του Λογοθέτη καί τών

άλλων εμπορών στις τουρκικές και χριστιανικές Άρχες, τό εμπόριο τής Σίφνου συνέχιζε νά δίνει πλούσιους τούς καρπούς του. Ή μεγάλη άνθησή του έκράτησε μέχρι τό 1680 περίπου. Όσο έζοῦσαν οί διαπρεπείς εκείνοι οίκοномиκοί παράγοντες, ό κορυφαίος πρωτεργάτης λογοθέτης μέχρι τά μισά τοῦ 1659, ό Ρόζας μέχρι τό 1662, ό Μιχελέτος Κοντόσταυλος μέχρι τά 1667, ό άφέντης Άντωνάκης Στάης μέχρι τό 1684 και ό Γάσπαρος Κοντόσταυλος μέχρι περίπου τό 1690, έκράτησαν τή διεξαγωγή του σέ ύψηλά επίπεδα. Μέ τή χορήγηση δανείων, τήν παροχή διευκολύνσεων ή "δώρων" σέ ίσχυρούς ή μή, ύποχρέωναν τούς πάντες και έξαγόραζαν άκόμη και τή συνδρομή τών άρχιναυάρχων. Τό 1666, όταν τό Άρχιπέλαγος εύρίσκανταν στόν άπάλυτο έλεγχο τοῦ πολεμικοῦ στόλου τής Βενετίας, ό Μιχελέτος Κοντόσταυλος επέτυχε νά τοῦ χορηγηθεῖ από τόν Βενετό ναύαρχο Άνδρέα Καρνέρ γραπτή έγκριση έλεύθερης ναυσιπλοΐας τών έμπορικῶν σκαφῶν πού μετέφεραν έμπορεύματά του.

3. Ή έκταση τοῦ έργου τών εμπορών

Άπό τίς διαθέκες τοῦ Πετράκη Ρόζα (1662) και τοῦ Μιχελέτου Κοντόσταυλου (1664), αλλά και πολλά άλλα γραπτά ντοκουμέντα, μπορεί νά σχηματίσει κανείς μία ίκανοποιητική εικόνα τής γενικῆς δραστηριότητας τών εμπορών πού εργάσθηκαν μέ έδρα τή Σίφνο όλόκληρο περίπου τόν 17ο αΐωνα:

α) Άσκηση Γενικοῦ Έμπορίου

Στίς εργασίες τοῦ τομέα αὐτοῦ περιλαμβάνονταν οί αγοραπωλησίες γεωργικῶν και κτηνοτροφικῶν προϊόντων ὄλων τών νησιῶν και διαφόρων άλλων έμπορευμάτων. Τέτοια είδη ἦταν σιτάρι, κριθάρι, άλευρα, κρομμύδια, σκορδέλλα, κάπαρι, σῦκα, έλιές, λάδι, ρακί, κρασί, παστά ψάρια, κρέατα, ρύζι, καφές, μέλι, κερύ κ.ά. Έπίσης σφουγγάρια, σαποῦνι, βελανίδια, ξυλεία, κόφες, ψάθινα είδη, κεραμικά, γυαλικά, ύφάσματα κάθε ποιότητας έγχώρια ή βενετσιάνικα (χρυσούφαντα, μεταξωτά, βαμβακερά, μάλλινα), μετάξι, βαμβάκι, μαλλιά, μεταλλεύματα, κατράμι, πολύτιμες και ήμιπολύτιμες πέτρες για κοσμήματα κ.ά. Μέ τή συγκέντρωση ποσοτήτων βασικῶν προϊόντων διατροφῆς σέ χρόνους καλῶν έσοδειῶν και χαμηλῶν τιμῶν και τή μεταπώλησή τους άркиβότερα σέ έποχές σιτοδείας ή για έφοδιασμό τών πολεμικῶν στόλων, συνέρρεαν στά ταμεῖα τους τεράστια χρηματικά ποσά πού

έχρησίμευαν σέ άλλες έπικερδεις έπιχειρήσεις. Γιά τήν άποθήκευση τών έμπορευμάτων είχαν άνεγείρει μεγάλα καί μικρά αίκοδομήματα, τά άποκαλούμενα στά έγγραφα "μαγαζιά", κάτω από τό Κάστρα, πού άρχιζαν από τόν δρμο της Σεράλιας ή Γιαλό καί έκτείνονται στα διάσελα του λόφου από τήν πλευρά του άγιοταφικού μετοχίου.

β) Ναυτιλιακές έργασίες

Γιά τή διακίνηση τών έμπορευμάτων έφρόντισαν από τήν άρχή νά μήν έχουν έξάρτηση από ξένους έμπορικάς στόλους σχηματίζοντας έναν αξιόλογο δικό τους πού περιελάμβανε, ήδη τό 1638, πενήντα σκάφη, δεκαπέντε από τά όποια ήταν του Λογοθέτη. Σημαντικός αριθμός Σιφνίων άποτελοϋσε τά πληρώματά τους καί πολλά άλλα άτομα εργάζονταν στίς φορτοεκφορτώσεις, στή συντήρηση, έπισκευή ή κατασκευή τών πλοίων κλπ. Ο στόλος αυτός, έκτός από τίς μεταφορές έμπορευμάτων, άσκοϋσε καί τή συγκοινωνία μέ τά άλλα νησιά ή τά παράλια της ήπειρωτικής Έλλάδος καί Μ. Άσίας. Μεγάλος αριθμός έπιβατών κατέφθανε στή Σίφνο για τήν άνεύρεση πλοίου του προορισμού τους. Γύρω στα 1650 σί έμπορικές μεταφορές είχαν άνέβει σέ ύψηλά επίπεδα μέ έπακόλουθο τή μεγάλη ζήτηση έμπορικών σκαφών. Οί άνάγκες έκαναν τόν Λογοθέτη νά ζητήσει τήν έγκατάσταση στή Σίφνο τών συνεργατών του καπεταναίων Vito de Baudo, Lorenzo Costa καί Magico Fasoi για τήν καλύτερη έξυπηρέτηση τών ναυτιλιακών έργασιών του.

Στό νησί πρέπει νά ήταν έγκατεστημένοι καί άρκετοί Έβραιοι, έμποροι κι αυτοί ή συνοδοί έμπορευμάτων κατά τίς μεταφορές τους από τόπο σέ τόπο. Έμεναν σέ μικρό συνοικισμό του Κάστρου, κοντά στή Μεγάλη Λάτζια, τήν "Όβριακή". Σέ έγγραφα αναφέρονται "ό μουσσούν Σαμπολής ό πραγματευτής" (1662) καί τό 1814 σί "χρεοφειλέτες του Γεώργη Έξεβραίων καί της γυναικός του Αίκατερίνας", πιθανόν έξελληνισμένου Έβραίου.

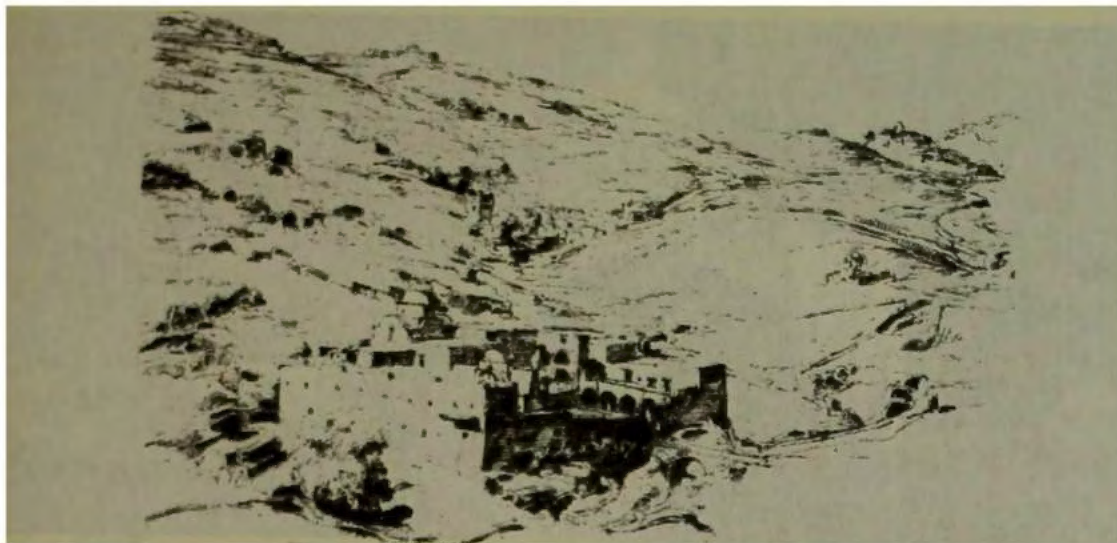
γ) Έμπόριο χρήματος

Σ' αυτό περιλαμβάνονταν χορηγήσεις έντόκων δανείων σέ ιδιώτες ή στα Κοινά τών νησιών, τίς Άρχιεπισκοπές κλπ. για τήν άντιμετώπιση τών αναγκών τους. Επίσης ό ένοικιασμός τών νησιωτικών φορολογιών μέ χρεώστες τά Κοινά ή μέ άνταλλαγή τών προϊόντων της παραγωγής τους. Η άδυναμία τών δανειζομένων νά έξοφλήσουν τίς ύποχρεώσεις τους, είχε ως άποτέλεσμα νά

περιέρχονται στην κυριότητα των δανειστών πολλά ακίνητα των πρώτων που είχαν παραχωρηθεί (ύποθηκευθεί) για τη διασφάλιση των δανείων. Έτσι οι δανειστές άρχισαν να σχηματίζουν σιγά - σιγά και μεγάλες κτηματικές περιουσίες σε όλα σχεδόν τα νησιά που τους προσπόριζαν και άλλα έσοδα. Τέλος, άλλη μορφή δανείων ήταν τα ναυτικά ή θαλασσοδάνεια τα όποια, περιέκλειαν μέν σοβαρότατους κινδύνους, όμως απέδιδαν, με αίτια έξυπνότητά τους, υψηλούς τόκους, συνήθως 20%.

δ) Προξενικές εργασίες

Οι περισσότεροι από τους μεγαλεμπόρους της Σίφνου ήταν και πρόξενοι διαφόρων ευρωπαϊκών Κρατών, διαπεπιστευμένοι δηλαδή αντιπρόσωποι των χωρών αυτών στο νησί. Έθεωρούντο υπήκοοί τους και απέλαμβάναν διαφόρων προνομίων από το τουρκικό Κράτος, όπως απαλλαγή φόρων κ.ά. Έργο τους ήταν η παροχή διαφόρων έξυπνότησεων στα πλοία που έφεραν τη σημαία του αντιπροσωπευμένου Κράτους, η παροχή κάθε φύσεως έμπορικών και ναυτικών πληροφοριών στον πραισιτάμενό τους πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη κλπ. Για τις παρεχόμενες υπηρεσίες στα έμπορικά σκάφη ή από τις αφίξεις των τελευταίων στη Σίφνο για έκφορτώσεις ή φορτώσεις εμπορευμάτων, οι πρόξενοι εισέπρατταν προξενικά τέλη. Πρώτος γνωστός πρόξενος της Γαλλίας στη Σίφνο υπήρξε ο Βασίλης Λογοθέτης ήδη από το 1638. Σύντομα έγινε πρόξενος και της Βενετίας και της Άγγλίας. Τόν Ιανουάριο του 1651 είχε παραχωρήσει το αξίωμα του προξένου της Γαλλίας στον Πετράκη Ρόζα, σύζυγο της έγγονής του, που τόν προόριζε για διάδοχό του και το 1654 και εκείνα της Βενετίας και Άγγλίας. Ο Ρόζας διετήρησε τα τρία προξενικά αξιώματα μέχρι του θανάτου του (1662). Στη συνέχεια ανευρίσκεται πρόξενος της Γαλλίας στη Σίφνο ο Κωνσταντίνος Μπάος (1667). Πρό ταυ 1675 ο Παύλος Όμηρος, τόν όποιο έδολοφόνησαν στα τέλη Νοεμβρίου του χρόνου αυτού "τρεις κουσαόροι Σκιαβόνι", άνθρωποι του φοραιοσπράκταρα Κωνσταντίνου Άλιπράντη από την Τήνα και γαμβρού του Γάσπαρου Κοντόσταυλου. Διάδοχος του μέχρι το 1679 ο Φίλιππος Ναδάλες και από το 1680 ο γαλλικής καταγωγής Κάρολος Γκιών που τότε έφθασε στη Σίφνο. Ο περιηγητής Τουρνεφόρ, που τόν έγνωρισε το 1700, τόν περιγράφει με κολακευτικά λόγια. Είχε μάλιστα στην κατοχή του, πάντοτε κατά τόν Τουρνεφόρ, τη σφραγίδα του ήγεμόνα της Σίφνου Nicolo Gozzadini. Το 1703 αναφέρεται ο Κωνσταντάκης Μπάος πρόξενος χωρίς όμως να γίνεται μνεία και του Κράτους που άντεπροσώπευε πιθανόν

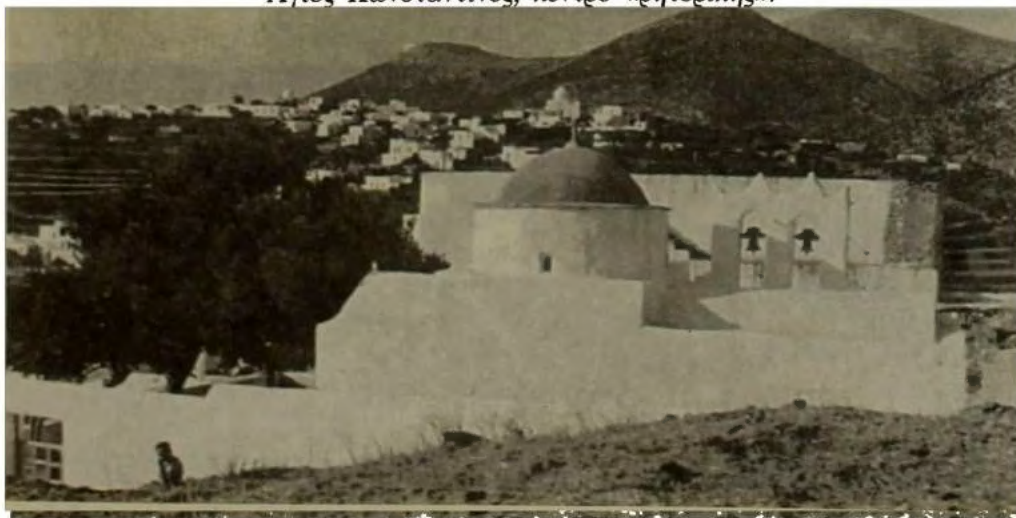

Φωτ. Α. Ν. Σουρ. 1817.

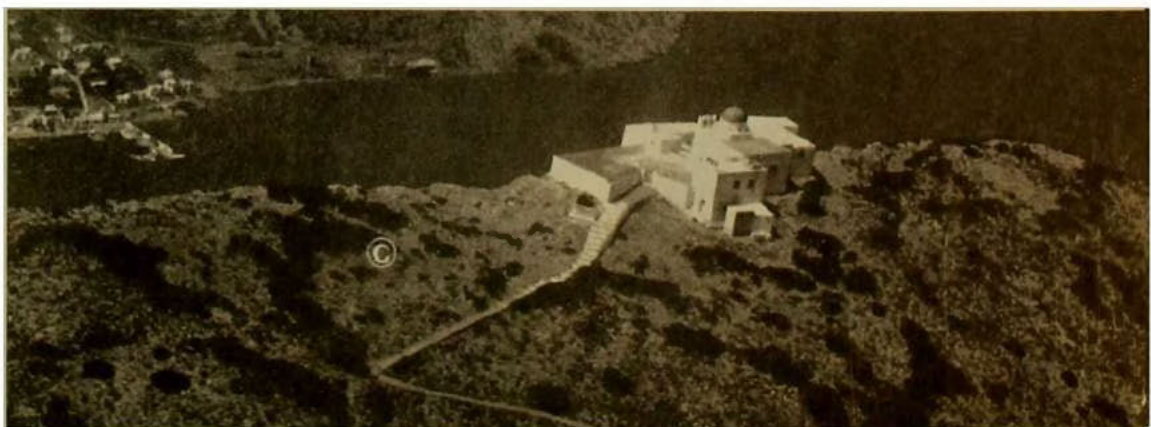
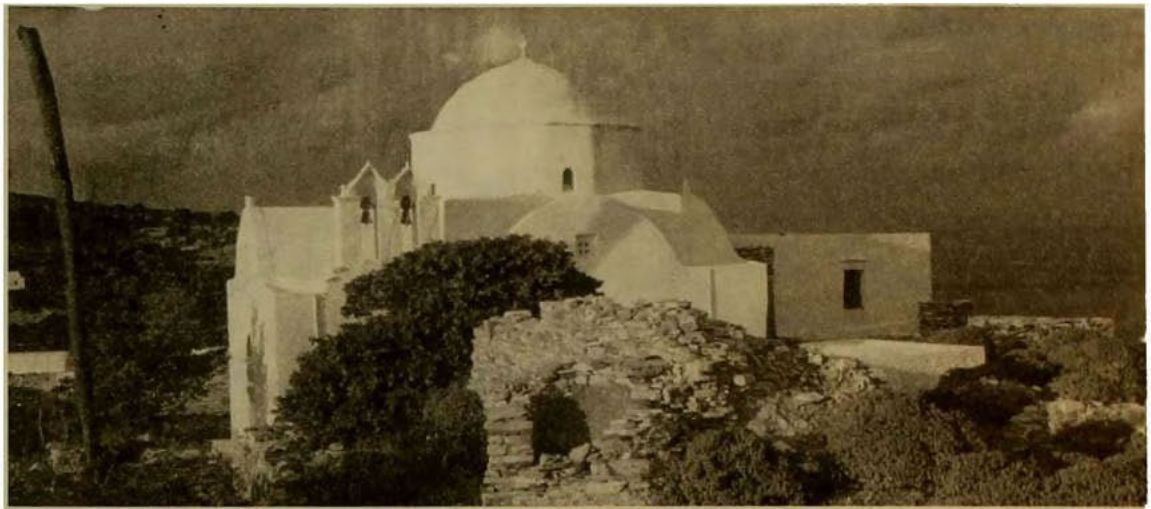
Τό μετόχι ἢ Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου σέ σχεδιαγράφημα τοῦ 1817.

Ἅγιος Κωνσταντῖνος, κέντρο «ρητορικῆς».

Ἅγιος Ἀρτέμιος, ἀγιορείτικο κέντρο-σχολεῖο.

*Άνω, μονή Χρυσστόμου-σχολεῖο. Μέσον, μονύδριο Ἁγίου Ἀντίπα-σχολεῖο.
Κάτω, μονή Ἁγίου Συμεῶνος.*

Λόγος εἰς τὴν ἀνοξίαν ἡμῶν ἐν

τῷ Σχολείῳ Σχολῆς

ἐξακουσθῆναι ἀπὸ τῶν διδασκάλων
ἡμῶν αὐτῶν Σχολῆς

Κυρίῳ Νικολαῖῳ Σπεράντῳ

κατὰ τὸ 1825 ἔτος φεβρουαρίου 10

Μακάριος ἀγγλιστὴς ὡς οὖν οὐκ ἔστιν

καὶ διὰ τὸν ὅτι ἐξ ἑστέων κρη-

σίου γὰρ αὐτῶν ἐκφορὰς ἔσται ἡ ἀρε-

σίαν καὶ ἀγγλιστῶν θησαυρούς

Ἄς πάνσοι στήλον οἱ ἀγγλιστῶν ἡμῶν
οὐκ ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν ἔστιν

Ὁ λόγος τοῦ διδασκάλου Νικ. Σπεράντῳ κατὰ τὴν ἐναρξὴν λειτουργίας (10 Φεβρ. 1825) τοῦ Σχολείου (Ἀρχεῖο Ε. Βάου).

της Ἀγγλίας. Τό 1750 γαλλικός πρόξενος ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Ζαφ. Μάτσας καί τό 1817 ὁ Ἰωάννης Μπάος τῆς Ἀγγλίας.

4) Ἡ μεταλλευτική "ἀδράνεια".

Ὁ Λογοθέτης καί οἱ ἄλλοι οἰκονομικοί παράγοντες, μολονότι ἐγνώριζαν τίς δυνατότητες τῆς Σίφνου γιά μεταλλευτική ἐκμετάλλευση, δέν ἔδειξαν ἐνδιαφέρον πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή. Ἀντίθετα μάλιστα ἀντέδρασαν ἔντονα γιά τήν ἀξιοποίηση τοῦ μεταλλευτικοῦ πλοῦτου τοῦ νησιοῦ. Καί τοῦτο γιατί θεωροῦσαν βέβαιη, σέ περίπτωση λειτουργίας τῶν μεταλλείων, τήν ἐγκατάσταση τουρκικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως στό νησί καί τήν μετατροπή τῶν κατοίκων σέ μεταλλωρύχους. Ἐφρόντιζαν λοιπόν μέ κάθε τρόπο νά ἀποθαρρύνουν κάθε ἐνέργεια γιά μεταλλευτικές ἐργασίες. Οἱ σχετικές πληροφορίες γιά τό ζήτημα αὐτό εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσες:

α) Ὁ ἰησουΐτης ἱεραπόστολος πρέ Marco Lima πού ἐπέρασε ἀπό τή Σίφνο τό 1632, ἔγραψε στήν ἐκθεσή του: "Ἐπάρχουν στή Σίφνο ὄρυχεῖα ἀργύρου, ἀλλά οἱ κάτοικοι γιά νά μὴν καταπιέζονται καί φορολογοῦνται, τό ἀποσιωποῦν καί ὁποῖος γίνεται ἐδῶ Κυβερνήτης δέν δείχνει ἐνδιαφέρον. Πιο γνωστά εἶναι τά μεταλλεῖα μολύβδου, τόσο πού τά παιδιά παίζοντας διηγοῦνται κάθε τόσο πῶς ἀνεκάλυψαν χαντρά τεμάχια".

β) τό 1650 Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἀνεκίνησαν τό ζήτημα στήν Κωνσταντινούπολη καί ἐπῆραν ἄδεια ἀπό τίς Τουρκικές Ἀρχές νά πάρουν μετάλλευμα, νά τό ἐξετάσουν καί νά ἀναφέρουν κατά πόσο ἦταν ἐκμεταλλεύσιμο. Οἱ Σίφνιοι ἐθαρυβήθηκαν καί ἐπλήρωσαν κουρσάρους πού κατεβύθησαν δύο φορές τό πλοῖο μέ τό μετάλλευμα γιά νά τοὺς ἀναγκάσουν νά παραιτηθοῦν ἀπό τίς ἐπιδιώξεις τους.

5) Ἡ Οἰκονομία στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες.

Ἡ συγκέντρωση μερικῶν διακεκριμένων μεγαλεμπόρων στή Σίφνο κατά τόν 17ο αἰ. πού τοὺς προσεῖλκυσε τό ἐμπορικό καί πολιτικό δαιμόνιο τοῦ Λογοθέτη (κοντά στόν ὅποιο ἀνέπτυξαν ἰδιαίτερα τήν ἐπιχειρηματική τους δραστηριότητα), εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή συρροή μεγάλου πλοῦτου στό νησί, τό ὅποιο τότε ἀναδείχθηκε κυριολεκτικῶς σέ ἐμπορικό κέντρο τῶν Κυκλάδων. Βέβαια ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος εὐρίσκονταν συγκεντρωμένος σέ λίγα χέρια, ἀλλά κατά τή διαχείρισή του προσέφερε πολλαπλές δυνατότητες, γιά τήν

ασκηση και ανάπτυξη διαφόρων έργων και επαγγελμάτων που είχαν τελικά ευνοϊκές επιδράσεις στη γενική οικονομία του τόπου. Η παράλληλη πνευματική και εκπαιδευτική δραστηριότητα, που έτυχαν της ιδιαίτερης φροντίδας των οικονομικών παραγόντων του τόπου, απέτέλεσαν τις δύο σταθερές βάσεις επάνω στις οποίες έστηρίχθηκε η ομαλή μετάβαση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της Σίφνου στον επόμενο, τον 18ο αιώνα. Δεν συνακολούθησαν βέβαια οι προγενέστεροι δυναμικοί οικονομικοί ρυθμοί, ούτε ξαναφάνηκαν προσωπικότητες του κύρους του Β. Λογοθέτη. Όμως τριγμοί επικίνδυνοι για την οικονομία του νησιού δεν ακούσθηκαν. Έδραιωμένα σε μόνιμες και σταθερές βάσεις (γεωργία, κτηνοτροφία, ύφαντουργία, κεραμουργική), συνέχισε ομαλά την πορεία της επάνω στα ίδια περίπου δεδομένα, αλλά και μεγαλύτερη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στις οικονομικές διεργασίες. Στις αρχές του νέου αιώνα έχουμε μία σύντομη μόνον, αλλά περιεκτικότερη περιγραφή της οικονομικής και κοινωνικής δομής του νησιού από τον άποστολ. επισκέπτη Rughieri (1711): "...ή πόλη (τό Κάστρο) περιβάλλεται με τείχη, ήδη μισοερείπωμένα. ... υπάρχουν τέσσερις κύριες κώμες πυκνοκατοικημένες από ανθρώπους πολύ εργατικούς που καλλιεργούν τα κτήματα και ασκούν τό ναυτικό επάγγελμα. Είναι εξαίρετοι ναυτικοί. Η μεγάλη εμπορική απασχόληση του νησιού είναι τα βαμβάκινα υφάσματα που κατασκευάζονται σε μεγάλες ποσότητες και εξαγονται στην Τουρκία και τον Μοριά... Τα σπίτια είναι πεντακάθαρα, όπως και οι άνθρωποι μολονότι είναι ντυμένοι φτωχικά... Είναι οι πιά αξιόπαινοι από όλους τους άλλους νησιώτες γιατί διατηρούν τις εκκλησίες τους σε άριστη κατάσταση· είναι τό υπόδειγμα σε όλόκληρο τό Αρχιπέλαγος. Άνέρχονται σε 7.000 περίπου ψυχές, σύμφωνα με τό φορολογικό "ρετζίστρο" που διατηρεί ο υπεύθυνος για την πληρωμή των φόρων στους Τούρκους". Η λιτή αυτή περιγραφή φανερώνει μία πολιτισμένη κοινωνία ανθρώπων της εποχής εκείνης, όπως επίσης και τη βασική οικονομική υποδομή της. Στη νέα περίοδο άρχισαν να αναπτύσσονται και άλλοι εργατικοί κλάδοι ειδικών τεχνιτών, διδασκάλων κλπ. Στους πρώτους περιλαμβάνονταν και οι οικοδόμοι που είχαν "καλό όνομα" από παλαιότερα. Στόν Κώδικα της Μονής Ταξιαρχών Σερίφου σημείωση του 1659 αναφέρει: "... έκτίσθη ο πάνσεπτος ούτος ναός του μέγα Ταξιάρχου ως καθώς την σήμερα φαίνεται, χαλάσαντες την μικράν (έκκλησίαν) όπου ήταν· μαϊστορες ήταν Σιφνέοι όπου έκτισαν τά τειχία της, εις δέ τον κουμπέ ήταν μάστορες από την νήσον Μήλον".

Ἀπό τὰ μισὰ τοῦ 18ου αἰ. παρατηρεῖται ἓνα μεταναστευτικό ρεῦμα ἀπό τὸ νησί πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Ἰωνίας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φτωχότερους κατοίκους μεταναστεύουν ἐποχιακὰ σὲ ἀναζήτηση προσωρινῆς ἐργασίας (ἀγγελιοπλάστες, οἰκοδόμοι κλπ) ἢ παροχὴ ὑπηρεσιῶν, ὅπως διδάσκαλοι, κληρικοί, γραμματεῖς κλπ. Ἀπὸ τοὺς τελευταίους διεκρίθησαν ὁ Ἀντώνιος Σίφνιος, πρῶτος ὀστιάριος καὶ πατριαρχικός γραμματέας καὶ ὁ Γεώργιος Σίφνιος "γραμματικός τοῦ Κοινοῦ" στὴν ΚΠολη (δὲν ἀναφέρονται τὰ ἐπώνυμά τους). Ὁ Ἀντώνιος ἐπὶ πατριάρχου Σαμουήλ Χαντζερῆ (1763-1768, 1773-1774) καὶ ὁ Γεώργιος, μεταξύ 1780-1790. Ὁ πρῶτος μάλιστα κατέλιπε μὲ τὴ διαθήκη του σεβαστὸ ποσὸν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου. Κανένας ἀπὸ τοὺς Σιφνίους μετανάστες δὲν ἐλησμόνησε τὴν πατρίδα του τότε, οἱ δὲ "ἐποχιακοί" ἀπ' αὐτούς, ὅταν συγκέντρωναν ἱκανοποιητικὰ ποσὰ, ἐγύριζαν στὸ νησί καὶ ἀντιμετώπιζαν μὲ αὐτὰ τίς ἀνάγκες τους, ἀγόραζαν κτήματα ἢ ἀξιοποιοῦσαν ἀκίνητα, ἐπροίκιζαν τὰ παιδιὰ τους. Εἰδικὰ μὲ τίς "προικες" ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι, μεγάλος ἀριθμὸς "προυκοχαρτιῶν" ἢ ἀβανταρίων" (τῆς ἰδιωτικῆς Συλλογῆς Ε. Βάου), φανερῶνει τὴ μέση καὶ τὴν κατώτερη τάξη τῶν Σιφνίων σὲ ἱκανοποιητικὴ οἰκονομικὴ κατάσταση. Δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ διαφορετικὰ ἢ προίκιση τῶν νέων, ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, μὲ πολλὰ κτήματα, σπίτια, ρουχισμό καὶ γενικὸ ἐξοπλισμὸ τῶν νοικοκυριῶν.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνα καὶ τίς ἀρχές τοῦ ἐπομένου, παρὰ τὰ πολεμικὰ γεγονότα μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας στὸν ἐλληνικὸ νησιωτικὸ χῶρο, οἱ κάτοικοί του, καὶ οἱ Σίφνιοι, βελτιώνουν συνεχῶς τίς θέσεις τους. Οἱ συνθηκὲς μάλιστα πού ὑπέγραψαν τελικὰ οἱ ἐμπόλεμοι εὐνοοῦν τοὺς Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἀποκτοῦν μεγαλύτερα σκάφη στὰ ὅποια ὑψώνουν ρωσικὴ σημαία καὶ ταξιδεύουν στὸν Εὐξεινο ἀνοπτύσσοντας τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία τους. Πολλοὶ Σίφνιοι ἀκολουθοῦν τοὺς Ρώσους κατὰ τίς ἀποχωρήσεις τους ἀπὸ τὸ Αἶγαο καὶ ἐγκαθίστανται στὴ Ρωσία (στὸ Δουμπασάρ μάλιστα ὑπάρχει στὰ 1805 καὶ Σίφνιος ἐπίσκοπος) καὶ ἄλλοι μεταναστεύουν στίς Ἡγεμονίες, τὴν Κωνσταντινούπολη κ.ἄ. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς μετανάστες αὐτοὺς διαπρέπουν ἐκεῖ στὰ ἐπαγγέλματα καὶ, ἀργότερα, ἐντάσσονται στίς τάξεις τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Αὐτοὶ στέλνουν τὸ μεγάλο μήνυμα τοῦ ξεσηκωμοῦ στὸ νησί τους, ἐγγράφουν πολλοὺς ντόπιους στίς τάξεις τῶν Φιλικῶν καὶ οἱ τελευταῖοι, ἐγκαιρα προετοιμασμένοι, σπεύδουν ἀπὸ τοὺς πρώτους στὰ πεδία τῶν μαχῶν μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Μ Ε Ρ Ο Σ   Ο Γ Δ Ο Ο

Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

"Η ΩΡΑ ἦλθεν ὧ ἄνδρες Ἕλληνες"
Ἄλ. Ὑψηλάντης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

Στά τέλη τοῦ 18ου αἰ. ἡ Σίφνος, παρά τή μετανάστευση πού εἶχε σημειωθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν πολεμικῶν γεγονότων μεταξύ Ρωσίας - Τουρκίας, εἶχε περί τούς 4.000 κατοίκους. "Ἀριθμήσαντες δέ τὰς οἰκογενεῖας των (οἱ Σίφνιοι) εἰς τό 1810 ἔτος, εὐρέθησαν 1.000 οἰκογένειαι", δηλαδή 4.500 περίπου ἄτομα. Κατά τήν ἐναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως 800 ἀπό αὐτά μετενάστευσαν στή Σμύρνη. Κατά τό 1828, Ἰουνίου 15, ἐκθεση "πρός τόν εὐγενέστατον κύριον Ἰακωβάκην Ριζον, ἑκτακτον ἐπίτροπον τῶν Κεντρικῶν Κυκλάδων" ἀναφέρει 4.375 κατοίκους, ἐνῶ στό ὑπόμνημα, ἰδίου ἔτους, τοῦ Γάλλου πρᾶξενου Θεσσαλονίκης Andrien Dupre, πρὸς τήν Κυβέρνησή του, ὁ πληθυσμός τοῦ νησιοῦ ἀναβιβάζεται σέ 5.500 περίπου ψυχές. Τά στοιχεῖα αὐτά φανερώνουν ὅτι ἡ Σίφνος κατά τήν πεντηκοκταετία 1778-1828 εἶχε πληθυσμό σέ ἓνα περίπου σταθερό ἐπίπεδο μεταξύ 4.000-5.000 κατοίκων. Τοῦτο βέβαια σημαίνει περαιτέρω καί μία σταθερή ἢ ἔστω ἱκανοποιητική κατάσταση τῆς οἰκονομίας τοῦ νησιοῦ, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ ἤδη καί νέες κατευθύνσεις μέ ἐποχιακές μεταναστεύσεις ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Οἱ τάξεις τῶν ἀνθρώπων ἐξακολουθοῦν νά εἶναι "οἰκονομικά" τρεῖς, ἡ "πρώτη", "δευτέρα" καί "τρίτη", χωρίς τοῦτο νά σημαίνει καί κοινωνική διαίρεση. Στήν πρώτη κατατάσσονται "οἱ ἔχοντες μίαν δυνατήν (οἰκονομικήν) κατάστασιν εἰσοδημάτων" πού "νά τοῖς ἐξαρκῆ, ἐάν ὑποπέσουν εἰς χρέος" νά

τό αντιμετώπισουν. Στη δεύτερη "είναι τών εμπόρων" και στην τρίτη "έκενοι, οίτινες δέν έχωσιν διαρκή κατάστασιν είσοδημάτων και οί όπήτοι μετέρχονται τήν βάνουσον ή τήν γεωργικήν τέχνην". Τά προϊόντα πού παράγονται είναι έξαιρετικής ποιότητας, όπως κριθάρι, λάδι, σũκα, κρασί, κάπαρη, φασόλια, κουκιά, άρακας, κρεμμύδια, βαμβάκι κ.ά. Σέ καλές έσοδειές οί έξαγόμενες ποσότητες κρεμμυδιών, κάπαρης και λαδιου άποδίδουν 52.000 πιάστρα. Τά βιοτεχνικά προϊόντα είναι βαμβακερά νήματα και ύφασματα, κεραμικά και ψάθινα. Τά συνολικά έτήσια έσοδα του νησιου προεπαναστατικά είχαν ύπολογισθεĩ (τό 1828) ότι άνέρχονταν σέ 255.000 γρόσια περίπου. Μέ αυτά έκαλύπτονταν οί άνάγκες είσαγομένων ειδών αξίας 210.000 γροσίων και απέμενε πλεόνασμα 45.000 γροσίων. Μεγάλο μέρος τών άναγκών αντιμετώπιζονταν άπό τήν έγχώρια παραγωγή. Κεραμεĩς, μάγειροι, ύπηρέτες και κληρικοί πού εργάζονταν εκτός τής Σίφνου, έστελναν κάθε χρόνο στους δικούς τους περί τίς 115.000 γρόσια. Τόν έμπορικό στόλο του νησιου άποτελοũσαν κατά μία πληροφορία έννεα πλοĩa χωρητικότητας 80-100 τόννων πού έταξίδευσαν σέ διάφορες περιοχές του έσωτερικου και έφθαναν μέχρι τήν Άδριατική. Δύο άπό τά πλοĩa αυτά, μέ πλήρωμα 20 άνδρων, είχαν άπό δύο κανόνια τό καθ' ένα (κατά πίνακα του F. Rouqueniille). Άποτελοũσαν συνιδιοκτησίες εμπόρων και καπεταναίων ή ιδιοκτησίες μόνο τών τελευταίων. Γνωστοί καπεταναĩοι άπό διάφορα έγγραφα ήταν: ό Άπόστολος Κωνσταντĩ Γιογλδς, ό Γεώργιος Τζαμπλάκος, ό Ζαφείρης Δεπάστας (τρεχαντηριου), ό Δημήτριος Γεώργη Έγκλέσης ή Δημητράκης Έγκλεζάκης (τρεχαντηριου "180 κοιλών μέ 6 ναũτες"), ό Γεώργιος Μπουναλάκης, ό Δημήτριος Ίωάννη Κόστα, ό Λιοντĩς Κάκαρης, Χίος αλλά κάτοικος Σίφνου, ό Φρασές Δαμĩ Δεπάστας, ό Κωνσταντĩς Μανοũσος και ό Άντώνιος Όρφανου. Όλοι οί καπεταναĩοι έξυπηρέτησαν άργότερα τήν Έπανάσταση μέ κάθε τρόπο.

Πρέπει νά σημειωθεĩ ότι αυτή τήν έποχή στή Σίφνο ύπήρχαν μόνιμα έγκατεστημένοι και Έλληνες άπό διάφορες άλλες περιοχές, άπό τίς Κυδωνίες, τήν Τσακονιά και τήν Κρήτη. Βεβαιωμένες κρητικές οίκογένειες είναι περί τίς είκοσιπέντε. Δεκατρεĩς άπό αυτές έστελναν παιδιά τους στίς πολεμικές επιχειρήσεις πού άκολούθησαν, τά όποια φέρονται στους καταλόγους ως κάτοικοι του νησιου. Μετά τήν έναρξη του Άγώνα ήλθαν πολύ περισσότεροι, κυρίως άπό τά Σφακιά, πού έδημιούργησαν τρομερά προβλήματα στον τόπο και γενική άναρχία, καταστάσεις πού ήταν άγνωστες στήν προεπαναστατική Σίφνο. Πράγματι, τό νησί προεπαναστατικά είχε φέρει τήν έσωτερική διοίκηση του σέ άφυγη λειτουργικότητα. Όλα άκολουθοũσαν

ρυθμούς πού είχε καθιερώσει ή μακροχρόνια πείρα τής αυτοδιοικήσεως και υπάγονταν σέ νομικούς κανόνες ισχυρά παγιωμένους. Αύτοί μάλιστα ίσχυσαν κοί για ένα διάστημα μετά τήν επικράτηση τής ΄Επαναστάσεως. Πλήρης καταγραφή τοῦ ἐθιμικοῦ (νομικοῦ) καθεστώτος πού εἶχε διαμορφωθεῖ στό νησί δέν έχει εὔρεθεῖ μέχρι σήμερα. Ὅμως μέγας ἀριθμός δικαιοπρακτικῶν κ.ἄ. σχετικῶν ἐγγράφων παρέχει τή δυνατότητα μιᾶς ἀκριβέστατης καταστρώσεως τοῦ πού δέν μπορεῖ βέβαια νά γίνει σ' αὐτό τό βιβλία. Σημειώνεται μόνον ὅτι εἶναι γνωστές ὅλες οἱ λεπτομέρειες τῶν κλάδων Δικαίου (ἐμπράγατο, ἐνοχικό, οἰκογενειακό, κληρονομικό καί ἐμπορικό), παρά τίς ἀρνητικές θέσεις πού ἔχουν πάρει εἰδικοί ἐπιστήμονες για τό τί ἐπικρατοῦσε ἢ δέν ἐπικρατοῦσε στή Σίφνο ἀπό ἄγνοια γραπτῶν μαρτυριῶν τής ἐποχῆς τής Τουρκοκρατίας.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ κοινωμία τοῦ νησιοῦ προεπαναστατικά, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς κοινωμία ὑψηλῶν προδιαγραφῶν μέσα στά πλαίσια τής καταστάσεως πού ἐπικρατοῦσε τότε γενικά. Τό κοινό ἀντιμετώπιζε μέ εὐελιξία διάφορα δυσχερῆ προβλήματα, παρά τίς τουρκικές, οἰκονομικές κυρίως, αὐθαιρεσίες. Στή διοίκηση ἐναλλάσσονταν ἀξιόλογες προσωπικότητες πού διέθεταν πλέον μόρφωση καί γενική παιδεία εὐρύτερη, ἀποτελέσματα τής ἀδιάκοπης καί καλῆς λειτουργίας τοῦ Σχολείου.

Ἡ Σχολή τοῦ Ἁγίου Τάφου, πού λειτουργοῦσε ἐπί ἐβδομήντα τοῦλάχιστον χρόνια συνεχῶς, βρισκόνταν σέ μεγάλη ἀκμή. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε', σέ γράμμα τοῦ τῆς 4 Μαρτίου 1819, πρὸς τοὺς προκρίτους καί τοὺς ἐπιτρόπους τῆς, ἔγραφε: «*Πληροφορούμενοι τὴν καλὴν διοίκησιν καὶ ἁρμονίαν τοῦ ἐν τῇ πατρίδι σας, χάριτι θεία, ἀκμάζοντος Ἑλληνομουσείου, τὴν φιλοπονίαν καὶ εὐδοκίμησιν τοῦ διδάσκοντος ἐν αὐτῇ ἐλλογιμωτάτου κύρ Νικολάου καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῶν διδασκομένων, χαίρομεν ...*». Τό ἔργο τῆς Σχολῆς, πού οἱ Σίφνιοι ἐφρόντιζαν ἰδιαίτερα καί μέ πολλές θυσίες, ὑπῆρξε μέγιστο γιατί εἶχε δημιουργήσει ἀπὸ τόν προηγούμενο αἰῶνα, ἰδιαίτερα ἐπί διδασκαλίας Νικολάου Χρυσογέλου (1808-1821), μέγας ἀριθμὸ μορφωμένων νέων, οἱ ὅποιοι στή συνέχεια, εἴτε ὡς διδάσκαλοι ἢ κληρικοί, εἴτε ὡς γραμματεῖς, ὑπάλληλοι ἢ ἔμποροι, ἐργάζονταν σὰ μέρη τῆς Τουρκίας, σίς Ἠγεμονίες καί τῇ Ρωσία, μέχρι τίς Ἰνδίες, γίνονταν οἰκονομικά εὐκατάστατοι, ἐβοηθοῦσαν τοὺς δικούς τους στή Σίφνο, πού δέν ξεχνοῦσαν ποτέ, προσφέροντας παράλληλα στὸν ἑλληνισμό ἕνα πολυσήμαντα ἔργο. Στούς κληρικούς καί διδασκάλους ἀναφέρονται, ἐκτός ἀπὸ τόν Σιναῖτη Ναθαναήλ καί τόν Γρηγόριο σίς Ἰνδίες (ὁ δεῦτερος ἔδρασε καί στήν Κωνσταντινούπολη

1801-1811, 1818-1825), ο Ίγνάτιος Όθώνειος, διδάσκαλος της σχολής Φαναρίου, όπου απέβίωσε τό 1818, ο Ίερομόναχος Φιλάρετος Λοΐζος, διδάσκαλος στην ΚΠολη, όπου απέβίωσε τό 1781, ο Παρθένιος Κουλούρης, διδάσκαλος Κύθνου (1791-1809), ο Κλήμης, διδάσκαλος Άνδρου (1802-1813), ο Νικόλαος, άγνώστου έπωνύμου, διδάσκαλος στη Χίο, για τόν όποιο ο Κοραής έγραψε τήν 1-8-1819: « Έμβηκεν εις τόν τόπον του (του διδασκάλου Χίου Βαρδαλάχου) χρηστός και προκομμένος νέος, Νικόλαος Σίφνιος", που κατά πάσα πιθανότητα είναι ο Νικόλαος Σπεράντσας, ο πανοσιολογιώτατος Άνθιμος Γρυπάρης και ο Άνθιμος Λαδόπουλος που έδρασαν στη Βουλγαρία από τό 1800 και έπειτα, ο Ίωαννίκιος, αρχιδιάκονος του Καισαρείας Φιλοθέου (μετά ηγούμενος Βρύσης 1803-1816), ο Άρσένιος, μετά βοηθός έπίσκοπος του Κυζίκου Άγαπίου με τόν ψιλó τίτλο λαμπάκου, ο Άνθιμος Άνδρόνικος, αρχιδιάκονος Φιλιππουπόλεως, ο Ίωαννίκιος Άτσάλης στην Άρτάκη από τό 1817 κ.ά. Στους λαϊκούς διέπρεψαν ο Γεώργιος Όθώνειος, βιστιάρης στις Ήγεμονίες (απέβίωσε τό 1816), και ο Ίωάννης Προβελέγγιος· ο τελευταίος άσκοϋσε τραπεζικές έργασίες στό Βουκουρέστι, σύμφωνα με μαρτυρία του πρώην Βιδύνης Παΐσιου του Σιφνίου: "ο άνιψιός μου Ίωάννης Λούϊ Γκιών με ποαότητα 10.000 γροσίων που του έδωσα (στό Βιδύνη) άπέρασε εις Βουκουρέστιον, έμέτρησεν αυτήν εις χεΐρας του κ. Ίωάννου Προβελεγγίου διά νά τήν έμβάση εις Κωνσταντινούπολιν άσφαλώς, όπου πλεύσας διά θαλάσσης από Βάρναν τήν παρέλαβε και έπιστρέψας εις Σίφνον ...". Ίδιαίτερα όμως αναφέρονται εκείνοι οί όποιοι διεδρομάτισαν σπουδαίο ρόλο στην προπαρασκευή της Μεγάλης Ήπαναστάσεως του Γένους, όσοι βέβαια είναι γνωστοί μέχρι σήμερα: α) ο Δημήτριος Λαγός, διδάσκαλος στην ΚΠολη, έτών 34 στις 20 Αυγ. 1818, όταν κατηγήθηκε στις άρχές της Φιλικής Έταιρείας από τόν Γ.Μαυρομιχάλη. β) ο παχάρνικος Νικόλαος Γρυπάρης, στό Γαλάτσι· μύηθηκε τό 1818 από τάν αρχιμ. Γρηγόριο Δικαίο. Μέλος της πρώτης έφορείας που ίδρυσε ή Έταιρεία στό Γαλάτσι (1819) με τό όνομα ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ. γ) ο διδάσκαλος Γεώργιος Μπάος, που κατηγήθηκε τό 1820 στό Γαλάτσι από τόν Δημ.θέμελη, δ) ο Γεώργιος Καληνός, έμπορος στη Μολδαβία, έτών 49, όταν μύηθηκε από τόν Ά.Πάγκαλο. Προσέφερε 500 γρόσια για τήν Έταιρεία και άνέλαβε ύποχρέωση νά πληρώσει άλλες 4.500. ε) ο Μαρτίνος Λαγκουζος, έγκατεστημένος από τό 1813 στην Όδησσό. Στις άρχές του 1821 έπήγε στη Μολδαβία, όπου κατετάγη στό στρατό του Ύψηλάντη, μετά τήν καταστροφή του όποιου έπέρασε με άλλους συμπολεμιστές του στη Ρωσία και έκρατεΐτο σε στρατόπεδο της πολίχνης Όργκίεβ. στ) ο Γεώργιος Άλιμπέρτης, σπουδαστής

στό Βουκουρέστι, ιερολοχίτης· έτραυματίσθηκε στό Δραγατσάνι, στή συνέχεια όμως κατέβηκε στήν Πελοπόννησο, όπου έπήρε μέρος στίς πολεμικές επιχειρήσεις. Ο Ί.Φιλήμων αναφέρει φιλικούς στή Σίφνο καί τούς Ίωάννη Βάο καί Νικ.Γαετάνο.

Οί μυημένοι στίς αρχές καί τό σκοπό τής Φιλικής Έταιρείας Σίφνιοι τής διασποράς δέν παρέλειπαν βέβαια νά διαδίδουν καταλλήλως τά κυσοφορούμενα στούς διακεκριμένους συμπολίτες τους στή Σίφνο, όπως λ.χ. στόν Ίωάννη Λειμβαίο, ό όποιος τά τελευταία τέσσερα χρόνια πρίν από τήν Έπανάσταση έπήγαινε τακτικά στήν ΚΠολη. Σκοπός τών έπισκέψεων του έκεϊ ήταν ή συνεργασία του μέ τόν μητροπολίτη Σίφνου Καλλίνικο πού, από τό 1817, ήταν μέλος τής Έιερδς Συνόδου καί είχε όρίσει τόν Λειμβαίο οίκονομικό έπίτροπο τής Μητροπόλεως. Στήν ΚΠολη πρέπει νά μυήθηκε καί ό τελευταίος, ό όποιος στή συνέχεια θά κατήχησε καί τόν διδάσκαλο τής Σίφνου Νικόλαο Χρυσόγελο. Αν δέν συνέβησαν έτσι τά πράγματα, τότε ή μύηση καί τών δύο έγινε από τόν Δημ.θέμελη, ό όποιος πρός τά τέλη του 1820 περιήλθε τά νησιά, καί τή Σίφνο, ως "άπόστολος" τής Φιλικής Έταιρείας φέρνοντας καί προκήρυξη του ΊΑλεξ. Ύψηλάντη τής 8 Ήκτωβρίου 1820 στήν όποία έτονίζονταν ή ανάγκη έκριζώσεως τής προλήψεως "ότι ποτέ μόνοι μας δέν ήμπορούμεν νά έλευθερωθώμεν, αλλά πρέπει νά προσμένωμεν από ξένους τήν σωτηρίαν μας". Ο Δημ.θέμελης, σύμφωνα μέ τίς όδηγίες πού είχε, διοργάνωσε έφορείες τής Έταιρείας στά νησιά, καί τή Σίφνο. Από άλληλογραφία μεταξύ Χρυσογέλου-Λειμβαίου, στήν όποία αυτοαποκαλούνται "άδελφοί", χαρακτηριστική προσφώνηση μεταξύ φιλικών, αλλά καί από τά γεγονότα πού άκολούθησαν, πρέπει νά ύποθέσουμε ότι οί Χρυσάγγελος-Λειμβαίος ήταν μέλη τής έφορείας Σίφνου. Έγραφε στήν προκήρυξη πρός τούς νησιώτες ό Ύψηλάντης: «*Στέλλω δέ πρός ύμās τόν παρουσιαζόμενον κύριον Δημήτριον θέμελην, άνδρα φιλογενέστατον.... όστις είναι προσταγμένος νά σās είπη τούς σκοπούς μου, καί νά όδηγήση έκαστον, εις ό,τι παρ' αυτού ζητεϊ σήμεραν ή Πατρίς*».

Οί όδηγίες πού μετέφερε ό θέμελης στή Σίφνο εφαρμόσθηκαν μέ άκρίβεια μόλις έφθασε τό μήνυμα του Ξεσηκωμού στό νησί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ. ΣΙΦΝΙΟΙ ΣΤΟΝ ΥΠΕΡ ΠΑΝΤΩΝ ΑΓΩΝΑ.

1. 'Η έναρξη της 'Επανάστασεως καί η πορεία τών πραγμάτων στη Σίφνο κατά τή διάρκειά της.

'Η 'Επανάσταση στην 'Ελλάδα άρχισε από τήν Πελοπόννησο. Μέσα σέ λίγες ημέρες, από 21-28 Μαρτίου 1821, είχε γενικευθεί καί έπεκταθεί σέ όλες τίς έπαρχίες της. Σχεδόν ταυτόχρονα έπανάστατησε καί η 'Ανατολ.Στερεά 'Ελλάδα. Τά γεγονότα άρχισαν νά μεταδίδονται άστραπιαία καί στά νησιά. Οί πρόκριτοι όμως τών τριών μεγάλων ναυτικών δυνάμεων ("Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά), άδρανοῦσαν, μολονότι Φιλικοί οί περισσότεροι, γιατί ήθελαν νά βεβαιωθαῦν γιά τήν έκταση τοῦ έγχειρήματος καί τίς δυνατότητες έπιτυχίας του. Πρώτες ξεσηκώθηκαν οί Σπέτσες, στίς 3 'Απριλίου καί στίς 10 τά Ψαρά. 'Ακολούθησε επί τέλους, στίς 16 'Απριλίου, καί η "Υδρα, ή κορυφαία ναυτική δύναμη τών 'Ελλήνων, οί κάτοικοι της οποίας άπηύθυναν αύθημερόν "πρός τούς όμογενείς "Ελληνας τών Κυκλάδων νήσων" προκήρυξη μέ τήν όποία έγνωστοποιούσαν τόν γενικό ξεσηκωμό καί τούς έκαλοῦσαν: "συντρέξατε λοιπόν καί ύμεϊς, άδελφοί, μέ όλας σας τās δυνάμεις εις τόν ιερόν τουτον άγώνα".

Στή Σίφνο, όπου τά επαναστατικά νέα είχαν φθάσει πριν από τήν προκήρυξη τών 'Υδραίων, οί έφοροι της Φιλικής 'Εταιρείας τοῦ νησιου, μέ επικεφαλής τόν διδάσκαλο Νικόλαο Χρυσόγελο, άρχισαν δραστήριες ένέργειες γιά τόν ξεσηκωμό του. Μέ τήν άφιξη της προκηρύξεως ό Χρυσόγελος έκήρυξε επαναστατημένο τό νησί καί έκάλεσε στα όπλα τό λαό. "Όλοι οί "φιλογενείς" έτρεξαν στό κάλεσμα "τοῦ ιεροῦ άγώνος". Οί περισσότεροι ήταν μαθητές τοῦ Χρυσαγέλου, στίς καρδιές τών όποιων από χρόνια είχε ένσταλάξει τή μεγάλη

Ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας. Ἀντίθετοι ἐφάνηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ πρόξενοι Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, Μάτοας καὶ Μπάος, ἀλλὰ δὲν ἀντέδρασαν ἀμέσως. Ὁ Χρυσόγελος, βέβαιος ὅτι οἱ ἐλληνικὲς ναυτικὲς δυνάμεις θὰ προοτάτευαν τὰ νησιά, ἀπεφάσισε τὴν ἐκστρατεία στὰ πελοποννησιακὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ ἔσπευσε νὰ διοργανώσῃ τὸ σιφνιακὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἐτέθηκε ὁ ἴδιος. Παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση του στὸ Σχολεῖο, ἀφοῦ πρῶτα ὄρισε διάδοχό του τὸν μαθητὴ του Νικόλαο Σπεράντσα καὶ ἔδρυσε παράλληλα μικρὸ προπαιδευτικὸ σχολεῖο στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀντύπα μὲ διδάσκαλο ἄλλο μαθητὴ του, τὸν Γεώργιο Ψαραύτη, ὥστε νὰ διευκολυνθοῦν μαθητὲς καὶ διδάσκαλοι, ἐτάκτοποίησε στὴ διοίκηση τοῦ νησιοῦ τὸν Ἰωάννη Λειμβαῖο καὶ ἄλλους φιλικούς καί, μέσα στὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, ἀνεχώρησε μὲ τοὺς ἄνδρες του μὲ τὸ πλοῖο τοῦ καπετάν Δημήτρη Κώστα. Τὴν πληροφορία μᾶς δίνει ὁ τελευταῖος σὲ ἀναφορὰ του (17 Μαΐου 1863) "πρὸς τὴν Βαν τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἀθήναις Συνέλευσιν": *«Κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1821 ἔτους μετέφερον μετὰ τοῦ πλοίου μου, βρικίου, τὸν Ν. Χρυσόγελον μετὰ 150 πολεμιστῶν, ἀποβιβάσας αὐτούς ἀμισθί εἰς Ἰθάκην»*. Ἡ πληροφορία βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ μαρτυρία ὅτι οἱ διδάσκαλοι Σπεράντσας καὶ Ψαραύτης ἀνέλαβαν καθήκοντα ἀπὸ 1ης Μαΐου 1821, ἀμέσως δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Χρυσογέλου. Οἱ Σίφνιοι πολεμιστὲς διεσκορπίσθησαν ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, ἄλλοι στὰ πολεμικὰ πεδία τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ ναυτικοὶ στὰ τσοῦρμα τῶν πολεμικῶν σκαφῶν. Στὴ Σίφνο ὅμως οἱ ἀντίθετοι, πού διεθέταν καὶ οἰκονομικὰ μέσα, ἐμίσθωσαν πολλοὺς "ἀχρεῖους" οἱ ὅποιοι ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦν ζητήματα καὶ νὰ διαδίδουν ὅτι ὁ ξεσηκωμὸς δὲν θὰ εἶχε ἐπιτυχία, ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ καταστρέψουν τὰ νησιά καὶ θὰ πνίξουν στὸ αἷμα τοὺς κατοίκους καὶ ἄλλα παρόμοια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀνασταλεῖ ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμὸς καὶ νὰ ἐπέλθῃ τελικὰ χωρισμὸς σὲ δύο ἀντίθετα στρατόπεδα. Πρέπει νὰ φαντασθοῦμε ὅτι οἱ ἐνέργειες τῶν μελῶν τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νησιοῦ θὰ ὑπῆρξαν σύντομες καὶ δυναμικὲς γιατί στίς 23 Μαΐου ἡ ἀντίδραση εἶχε ἐξουδετερωθεῖ καὶ "ἐκ τῆς κοινῆς καγκελαρίας τῆς νήσου Σίφνου" ἀπεστάλη στὴν Ἰθάκη ὁ Ἰωάννης Πρόκος μὲ ἐπιστολὴ - ἀπάντηση στὴν προκήρυξη τῶν Ἰθακίων καὶ γιὰ προφορικὴ ἐνημέρωση. Στὴν ἐπιστολὴ ἀνέφεραν "τὴν ἀναστάτῳσιν τῶν κοινῶν των", ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων καθυστέρησαν νὰ ἀπαντήσουν γραπτῶς στὸ κάλεσμά τους, καὶ ἐζητοῦσαν "νὰ μᾶς λογίζεσθε προθύμους, κατὰ τὸ χρέος μας, εἰς τὰς δυνατάς μας ἐκδουλεύσεις, κοινὰς ὁμοίως καὶ μερικὰς. Ἐφ' ὧ καὶ ἀποστέλλομεν κοινῶς τὸν συμπατριώτην μας κύριον Ἰωάννην Πρόκον, διὰ τοῦ ὁποίου προσμένομεν

τάς οδηγίας καί τάς έπιταγάς τής ύμετέρας φιλογενείας". Στίς 8 'Ιουνίου έφθασε στήν "Υδρα ό Δημήτριος 'Υψηλάντης για νά ήγηθει τοῦ 'Αγώνος. Τήν έπομένη "κατέφθασαν άπεσταλμένοι τής Σίφνου, ίνα προσκυνήσουν έκ μέρους τών κατοίκων" τόν 'Αρχηγό καί νά ένημερώσουν τόν Χρυσόγελο, πού βρίσκονταν έκεϊ, για τίς έξελίξεις καί τά γεγονότα τοῦ νησιοῦ τους. 'Ο 'Υψηλάντης, πού συγκρότησε Γραμματεία για τήν άσκηση τής Διοικήσεως, όρισε τόν Χρυσόγελο Β' Γραμματέα, μέ Α' τον Νεόφυτο Βάμβα, παλαιό μαθητή τής Σχολής Σίφνου. 'Απεφάσισε τήν άμεση διοικητική διοργάνωση τών νησιών μέ σύσταση έφορειών στό καθένα, τόσο για τή διοίκησή τους καί έξυπηρέτηση τοῦ 'Αγώνος, όσο καί για τή συγκέντρωση χρημάτων ύπέρ τοῦ στόλου. Τό έργο αυτό ανέθεσε στό Δημ.θέμελη, ό όποιος, μετά τόν 'Ιούνιο, έπήγε στή Σίφνο για τή διοργάνωση τής έφορείας της. Ποιοί ήταν οί πρώτοι έφοροι δέν είναι γνωστό. "Όλες οί νησιωτικές έφορείες είχαν ως "κεφαλήν" τήν γενική έφορεία τών τριών ναυτικών νησιών "Υδρας, Σπετσών καί Ψαρών, από τήν όποία έλάμβαναν διαταγές καί έδιναν αναφορές. "Εται παγιώθηκε, κατά κάποιο τρόπο, ή έπαναστατική διοίκηση στή Σίφνο, μολονότι ή ομάδα τών αντίθετων έξακολουθοῦσε νά ένσπείρει ζιζάνια. Τό σημαντικό είναι ότι ό τουρκικός στόλος είχε άναχαιτισθει κατά τίς έξόδους του στίς θάλασσες πού έν τῷ μεταξύ είχαν κατακλυσθει από τά έλληνικά πλοία μέ ύψωμένη τήν έπαναστατική σημαία, συλλαμβάνοντάς ή καταβυθίζοντας μεμονωμένες τουρκικές μονάδες καί παρενοχλώντας μεγάλες τουρκικές καί αίγυπτιακές ναυτικές δυνάμεις στό Κουσάντασι, 'Αλικαρνασσό, Κῶ, 'Ικαρία καί Χίο. Τόν Αὔγουστο, άφοῦ ό τουρκικός στόλος είχε έπιστρέψει στά Δαρδανέλια, οί έλληνικές ναυτικές δυνάμεις έγύρισαν κι' αυτές στίς βάσεις τους. Στή συνέχεια έπεκράτησε στό Αίγαίο άναρχία, πειρατεία καί προβλήματα έπισιτισμοῦ τών νησιών. Στά μέσα Αὔγουστου ό τουρκικός στόλος έβγήκε καί πάλι στό Αίγαίο, ένώθηκε στή Ρόδο μέ τόν αίγυπτιακό καί κατευθύνθηκε στήν Πελοπόννησο για ένίσχυση τών τουρκικών δυνάμεων πού κατατροπώνονταν συνεχώς από τίς έλληνικές. 'Η άτολμία τοῦ Τούρκου ναύαρχου, κυρίως, καί οί συνεχείς παρενοχλήσεις τών 'Ελλήνων, άνάγκασαν τελικά τόν πρώτο νά έπιστρέψει στό Βόσπορο (2 Νοεμβρίου) χωρίς νά επιδιώξει έπιχειρήσεις στίς Κυκλάδες. "Εται, ό πρώτος χρόνος τής 'Επαναστάσεως έκύλησε μέ τή γενική έπικράτησή της, παρά τίς άντεκδικήσεις τών Τούρκων στή ΚΠολη, Σμύρνη, Χίο, Σαμοθράκη πού έσπειραν φόβο καί πανικό στά νησιά.

'Η 'Επανάσταση είχε παράλληλα προχωρήσει καί σέ πολιτικές καί διοικητικές ένέργειες. 'Η Προσωρινή Διοίκηση τής 'Ελλάδος, μετά από

διάφορες οργανωτικές πράξεις της, απεφάσισε καί τήν αποτελεσματικότερη διοργάνωση τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, τά ὅποια ἔπρεπε νά ἀναλάβουν τή συντήρηση τοῦ στόλου, τόσο γιά τήν προστασία τους, ὅσο καί γιά τή γενική ἐνίσχυση τοῦ Ἄγῶνος. Ἔτσι ἐψήφισε διαφόρους νόμους γιά τή συγκέντρωση χρημάτων καί τόν "Ὄργανισμό τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπαρχιῶν" (νόμος 12/30-4-1832). Σύμφωνα μ' αὐτόν ἡ χώρα διαιρέθηκε σέ ἐπαρχίες καί ἀντεπαρχίες, μέ προϊσταμένους ἐπάρχους καί ἀντεπάρχους καί σέ κοινότητες μέ δημογέροντες ὑπαγομένους στόν ἀντέπαρχο. Στίς ἀντεπαρχίες ἐθεοπίσθησαν θέσεις γραμματέως, ὑποφροντιστῶν οἰκονομίας, ἀστυνομίας, λιμενάρχου καί στίς κοινότητες τρεῖς δημογέροντες, εἰρηνοποιός κριτής κλπ. Ὁ νόμος αὐτός ἀπέβλεπε καί στήν κατάργηση τῶν ἐφορειῶν γιά λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος. Στήν Ἐπαρχία Νάξου περιελήφθη ἡ Ἀντεπαρχία Σίφνου - Σερίφου μέ ἔδρα τή Σίφνο. Ἀντέπαρχος διορίσθηκε ὁ Παναγιώτης Καραϊωάννης τόν Μάιο τοῦ 1822. Παράλληλα ἡ Κυβέρνηση ἵδρυσε καί τήν Ἀρμοστεία τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἓνα συλλογικό ὄργανο ἐποπτείας τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχῶν, τό ὅποιο θά τήν ἀντεπροσώπευε στά νησιά καί θά ἐφάρμοζε τόν φορολογικό νόμο. Ἀρμοστές διορίσθησαν ὁ Βενιαμίν Λέσβιος, ὁ Κων. Μεταξᾶς, ὁ Νικόλαος Οἰκονόμου καί ὁ Βασίλειος Γκίνης.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ἐπιστρέψει στή Σίφνο ὁ Νικ. Χρυσόγελος, ὁ ὅποιος ἐνημέρωσε προκρίτους καί λαό γιά τήν καλή ἐκβαση τῶν πραγμάτων τονίζοντας ὅμως τήν ἀνάγκη οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Ἄγῶνος μέ κάθε τρόπο. Παρόλο τοῦτο ἐστίες ἀντιθέτων ἐξακολουθοῦσαν νά ὑπάρχουν στό νησί, ἀκόμη καί στά Ἐξάμπελα, πού ἦταν καί χωριό του. Στίς 16 Ἀπριλίου 1822 οἱ πρόκριτοι Σίφνου παρέδωσαν στό Χρυσόγελο ἐπιστολή πρός τοὺς ἐφόρους Ἰδρας, ὅπου θά ἐπήγαινε ὁ διδάσκαλος. Σ' αὐτήν ἀνέφεραν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νά ἐκτελέσουν κάθε διαταγή τους καί ὅτι σύντομα θά ἔστελναν τά χρήματα πού συγκέντρωναν γιά τόν "θεοφρούρητον στόλον" τους ἀπό τόν ὅποιο ἐπερίμεναν προστασία γιά νά μήν ὑποστοῦν καί αὐτοί "τά τῶν Χίων τραγικά παθήματα". Οἱ Ἰδραῖοι ἀπήντησαν ὅτι εἶναι εὐχαριστημένοι μαζί τους καί ὅτι "μετά πέντε ἢ ἕξι ἡμέρας κινεῖ πλοῖον μέ ἀνθρωπὸν μας καί ἄνθρωπον τῆς ἐν Κορίνθῳ Διοικήσεως... διὰ νά ὀργανίσωσιν ἐκάστην νῆσον καί παραλάβωσι τά χρήματα". Μέσα στό Μάιο ὁ ἀντέπαρχος Καραϊωάννης ἐγκαταστάθηκε στή Σίφνο καί ἀρχισε τό ἔργο του. Τόν ἴδιο μήνα ἐφθασαν "μέ ἓν πλοῖον δεκαεξί κανονίων καί μίαν σκούναν τεσσάρων, ἔχοντες ἰκανήν στρατιωτικὴν καί ναυτικὴν δύναμιν" οἱ ἀρμοστές, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἐκφώνησαν καταλλήλους λόγους, "διὰ κανονιοβολισμῶν καί ζητωκραυγῶν ὕψωσαν τήν Ἑλληνικὴ Σημαία

καί ἐγκαθίδρυσαν τόν διορισθέντα ἑπαρχον" μετά δέ "ἐσχημάτισαν τάς δημογεροντίας δι' ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ". Ἀφοῦ παρέλαβαν τά χρήματα τῶν "συνεισφορῶν" πού εἶχαν προηγουμένως συγκεντρωθεῖ μέσω τοῦ Χρυσογέλου (πού τόν εἶχαν στείλει στίς 13 τοῦ μηνός ἀπό τή Νάξο, πρῶτο σταθμό τῆς περιοδείας τους), ἀνεχώρησαν ἀπό τό νησί. Ἡ "συνεισφορά" τῆς Σίφνου, ἀπό 5839 γρόσια, ἐθεωρήθηκε πολύ μικρή, ἀνάλογα μέ τον πληθυσμό τῆς.

Τό καλοκαίρι τοῦ ἰδίου χρόνου φήμες μεγαλοποιημένες ἀπό τοὺς ἀνθέλληνες ὅτι κατέπλεαν μεγάλες τουρκοαιγυπτιακές ναυτικές δυνάμεις, ὅτι ὁ Δράμαλης εἶχε φθάσει ἔξω ἀπό τό Ναύπλιο κλπ., ἔφεραν μεγάλη ταραχή στή ἀνυπεράσπιστα νησιά τῶν Κυκλάδων. Ὁ βιτσεκόνοσολος τῆς Ἀγγλίας Πέτρος Μπάος, γυρίζοντας ἀπό τή Μῆλο στή Σίφνο τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Ἰουνίου, ἔφερε στή νησί τήν εἶδηση ὅτι ὁ αἰγυπτιακός στόλος εἶχε ἤδη ἀγκυροβολήσει στή Μῆλο. Ὁ ἀντέπαρχος Καραϊωάννης ἔγραψε σχετικῶς στοὺς Ὑδραῖους στίς 5 τοῦ μηνός καί ἔλαβε ἀπάντηση στίς 8 ὅτι ἡ πληροφορία του δέν ἦταν αὐστη. Ἀπήντησε αὐθιμερόν ὅτι εἶχε ἤδη ἐξακριβώσει ὅτι, ὅταν ἦταν στή Μῆλο ὁ Μπάος, φιλέλληνας πλοίαρχος γαλλικοῦ σκάφους εἶχε ἐνημερώσει τόν ἐκεῖ Γάλλο πρόξενο καί τίς ἀρχές πῶς εἶχε δεῖ 57 πολεμικά πλοῖα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου καί μόνο, ὄχι δηλαδή ὅτι εἶχαν φθάσει στή Μῆλο. Ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη τόν Αὐγούστο τοῦ 1822 καί οἱ νίκες τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀνεπτέρωσαν τό ἠθικό τῶν νησιωτῶν καί ἔκαναν εὐχερέστερο τό ἔργο τῶν ἀντεπάρχων. Περί τά τέλη Αὐγούστου ἐπεσκέφθησαν τή Σίφνο αἱ ἀρμοστές Μεταξᾶς καί Γκίνης γιά νά τονώσουν τό ἠθικό τῶν κατοίκων καί νά τοὺς πείσουν νά προσφέρουν ἀδιαμαρτύρητα τίς ἀπαραίτητες οἰκονομικές ἐνισχύσεις. Τότε συνέστησαν καί τό Ἀντεπαρχικό Κριτήριο μέ πρόεδρο τόν Ἀντέπαρχο καί μέλη τοὺς Ζανῆ Ι.Καμπάνη, Ζανῆ Ἀλ.Καμπάνη καί Πέτρο Κων.Πᾶον. Στή συνέχεια ἐπεσκέφθησαν ἄλλα νησιά καί ἀφοῦ συνεκέντρωσαν "συνεισφορές", ἐγύρισαν στήν Πάρο, παρέλαβαν καί τά χρήματα πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐκεῖ καί ἐξεκίνησαν γιά τήν Ὑδρα. Ὅμως "διωχθέντες καί κινδυνεύσαντες νά γίνωσι λεία πειρατῶν, κατέφυγον εἰς τήν Σίφνον", ἔγραφε τό 1863 ὁ Σίφνιος καπετάν Δημήτρης Κώστα, ὁ ὅποιος τοὺς παρέλαβε στή συνέχεια "μετά τοῦ πλοίου του καί τοὺς μετέφερε ἀμισθί στήν Ὑδραν".

Τά διάφορα γεγονότα, οἱ διελεύσεις ἀπό τά νησιά ἐχθρικών ναυτικῶν μοιρῶν, τό κλίμα ἀβεβαιότητας καί ἐπικειμένων καταστροφῶν πού διέδιδαν οἱ ἀντίθετοι, εἶχαν καί στή Σίφνο τόν πληθυσμό ἀνάστατο. Ἡ συγκέντρωση χρυσῶν καί ἀργυρῶν σκευῶν ἀπό ἐκκλησίες καί μοναστήρια γιά ἐκποίηση ὑπέρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ στόλου καί οἱ "συνεισφορές", μαζί μέ τήν ἀκρίβεια τῶν

τροφίμων και τή δημιουργία επισιτιστικού προβλήματος πού είχε ανακύψει και από τήν άφιξη πολλών προσφύγων, είχαν φέρει τούς κατοίκους σέ άπελπιστική κατάσταση. Ο διδάσκαλος Νικόλαος Σπεράντσας επί δεκαεπτά μήνες δέν είχε πληρωθεί ούτε ένα γρόσι, γεγονός πού τόν ανάγκασε νά παραιτηθεί στις 6 Οκτωβρίου 1822 μέ αποτέλεσμα νά κλείσει τό Σχολείο επί δυόμισυ χρόνια.

Στις οικονομικές δυσχέρειες ήλθε νά προστεθεί και ή "είσφορά" πού επιβλήθηκε από τήν Κυβέρνηση στους άρχιερείς, και στόν άπουσιάζοντα Μητροπολίτη Σίφνου, 1750 γροσίων πού έπρεπε νά πληρώσει ή έπαρχία του. Παρ' όλα αυτά ή Έπανάσταση συνέχιζε τήν πορεία της. Τό μνηστήριο της θρησκείας μάλιστα, μέ τό έγγραφο 649/23 Νοεμβρίου 1822, έγνωστοποίησε στους "εύλαβεστάτους ιερείς" της Μητροπόλεως ότι ή παράδοση "νά μνημονεύονται τά όνόματα, τόσον τών κατά τόπον άρχιερέων, όσον και τά όνόματα τών εύσεβών βασιλέων" πού "είχε καταλυθεί άφ' ής υπέπεσον οί χριστιανοί εις τόν βάρβαρον ζυγόν τών Όθωμανών", άπεφασίσθη νά επανέλθει κατά τίς ιερές τελετές και έδινε έντολή νά μνημονεύουν στά ειρηνικά:

"Υπέρ τών εύσεβών και θεοφυλάκτων ήμών βουλευτών, άρχιστρατήγων, στρατηγών και παντός του στρατοπέδου και του λαού κλπ.". Ακόμη ή άντεπαρχία Σίφνου-Σερίφου μέ τό ύπ' αριθμ. 111/31-1-1823 έγγραφό της (πού ύπογράφεται από τόν άντέπαρχο Π.Καραϊωάννη και τόν Γραμματέα Γεώργιο Χρυσόγελο), έπειδή δέν είχε έκδοθεί διαταγή "και οί κύριοι Άρμους ούδέν διώρισαν" για τήν διαδικασία πού έπρεπε νά ακολουθείται όταν κάποιοι έπιθυμούσαν νά ιερωθούν, έζητούσε σχετικές οδηγίες, γιατί ό Μητροπολίτης άπουσίαζε από τήν έδρα του. Η ζωή δηλαδή συνέχιζε τό δρόμο της μέ τά καθημερινά της προβλήματα και άνάγκες και ή Διοίκηση, ή Έλληνική Διοίκηση, είχε τόν λόγο για τήν επίλυσή τους. Έτσι ή τελευταία για νά αναπληρώσει τό κενό από τήν άπουσία του Σίφνου Καλλινίκου, διόρισε Τοποτηρητή της Μητροπόλεως τόν Άνδριο άρχιμανδρίτη Λεόντιο Καμπάνη, ό όποιος έφθασε στή Σίφνο τόν Ιούλιο του 1823.

Τήν άνοιξη και τό καλοκαίρι του 1823 ό έλληνικός στόλος έμεινε στις βάσεις του από έλλειψη χρημάτων. Αρχές Μαρτίου του χρόνου αυτού οί πληρεξούσιοι και παραστάτες Κυκλάδων και Σποράδων νήσων, πού είχαν συνέλθει σέ σύσκεψη στό Άστρος, έκαναν πίνακα "έκουσίου συνεισφοράς" τών νησιών τους "εις τό έθνικόν ταμείον, συνισταμένης έκ γροσίων διακοσίων όγδοήκοντα έπτά χιλιάδων" "διά νά έπιταχύνη ό έκπλους του έθνικού στόλου". Τόν πίνακα υπέγραψε και ό πληρεξούσιος Σίφνου Νικόλαος

Ἄλεξ.Καμπάνης γιά ποσό 11.000 γροσίων "εἰς λογαριασμόν τῶν δεκάτων τῶν προϊόντων" τοῦ νησιοῦ του κατά τόν χρόνο ἐκεῖνο καθώς καί ἰσόποση χρεωστική ὁμολογία. Ὅμως τά χρήματα δέν εἶχαν παραδοθεῖ "εἰς σύντομον διορίαν", ὅπως εἶχαν ὑποσχεθεῖ οἱ πληρεξούσιοι, καί ὁ στόλος δέν μπόρεσε νά ἀναλάβει δράση. Ἡ μή παράδοση τῆς νησιωτικῆς "συνεισφορᾶς", μολονότι ὁ λαός τά εἶχε προσφέρει, ἀποτελοῦσε σχέδιο τῶν προκρίτων ἀρκετῶν νησιῶν πού εἶχαν συμπήξει "μυστικήν ἐταιρεία", τήν ὁποία διοργάνωσαν καί καθοδηγοῦσαν οἱ Γάλλοι πρόξενοι μέ προεξάρχοντα τόν Μπρέστ τῆς Μήλου. Αὐτός, σύμφωνα μέ μαρτυρίες τοῦ Χρυσογέλου, εἶχε πείσει καί "τούς Φραντζέζους Μάτσηδες" τῆς Σίφνου πού μέ τή σειρά τους ἐπεισαν τούς προεστούς νά κρατοῦν τά χρήματα πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιά νά τά πληρώσουν ὡς "χαράτσια" στόν Τοῦρκο ναύαρχο, ὅταν θά κατέπλεε στίς Κυκλάδες, γιά νά μην καταστραφεῖ τό νησί, μέ παράλληλη δήλωση ὑποταγῆς στό Τουρκικό κράτος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι οἱ Μάτσηδες καί οἱ Μπαῖδες στή Σίφνο, πού δέν ἤθελαν νά χάσουν τά προνόμια πού ἀπελάμβαναν ἐπί τουρκοκρατίας ὡς πρόξενοι τῆς Γαλλίας καί Ἀγγλίας ἀντίστοιχα, εἶχαν διοργανώσει καί ἐνοπλή ομάδα κρούσεως γιά τήν ἐξουδετέρωση τῆς τοπικῆς ἑλληνικῆς Ἀρχῆς καί τῶν ὁπαδῶν τῆς Ἐλευθερίας. Παράλληλα εἶχαν φροντίσει μέ σύστημα νά διαβρώσουν καί τό φρόνημα τοῦ λαοῦ μέ διαδόσεις ἐναντίον τοῦ Χρυσογέλου, ὅτι αὐτός εἶχε εἰσηγηθεῖ στήν Κυβέρνηση τή σύσταση τελωνείου στό νησί γιά τήν εἰσπραξη δασμῶν, τήν ἐπιβολή φορολογίας "προβατονομίστρων" καί ἄλλων φόρων πού τελικά περιέρχονταν σ' αὐτόν καί τούς ἀρμοστές κ.ἄ. ψεύτικες κατηγορίες. Ἀκόμη περισσότερο εἶχαν προετοιμάσει καί τή δολοφονία του γιά τίς 10 Ἰουνίου κατά τήν ὁποία εἶχε καθορισθεῖ νά γίνει "κοινή συνέλευση εἰς τό μοναστήριον τῆς Φυτείας", ὅπου θά ἐπήγαινε καί ὁ Χρυσόγελος. Φίλοι ὅμως τόν εἰδοποίησαν ἔγκαιρα γιά τίς προθέσεις τους καί ἀνεχώρησε κρυφά στή Μήλο ἀπό ὅπου ἔστειλε ἐπιστολή στόν Ἀπόστολο Στεφανίδη στήν Ἰδρα περιγράφοντας τά δυσάρεστα καί διατυπώνοντας τήν ἀπορία "πῶς δέν ἔλαβον περί τούτων μέτρα οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν", δηλαδή ἡ Κυβέρνηση γιά τήν ἐξάρθρωση τῶν ἀντιθέτων. Στίς 4 Ἰουλίου 1823 οἱ Ἰδραῖοι ἔστειλαν αὐστηρό προειδοποιητικό ἔγγραφο στόν ἑπαρχο καί προκρίτους τῆς Σίφνου μέ τό ὅποιο διεδήλωναν καί τή θλίψη τους γιατί "τινές κακοῦργοι δημεγέρται, φίλοι ἀναμφιβόλως ἢ μισθωτοί τοῦ αἰμοβόρου τυράννου ... ἐφθασαν μέ τάς μιανράς των μηχανίας καί συκοφαντίας νά διεγείρουν καί νά ἐφοπλίσουν τόν λαόν σας ἐναντίον τοῦ καλλιωτέρου φίλου σας, τοῦ σφοδρωτάτου Νικολάου Χρυσογέλου, τοῦ ὁποίου

διά τώσους χρόνους έθαυμάσατε τάς άρετάς, δι' ών έτίμησε τήν πατρίδα σας. Είς μίαν στιγμήν έλθσημονήσατε τάς εύεργεσίας του άνδράς τούτου, τήν άνατροφήν τήν όποίαν έδωκεν είς τά τέκνα σας, δίδοντες άκρόασην μόνον είς τούς άναξίους αύτου συκοφάντας". Καί συνέχιζαν: "Προσέχετε λοιπόν νά μείνη κατά πάντα άπείρακτος ό ρηθείς σοφολογιώτατος καί ένάρητος διδάσκαλος ... διτι εάν είς τό παραμικρόν πειραχθής, θέλετε δώσει όλοι σας είς ήμās άπολογίαν άύστηροτάτην ... νά σέβεσθε τόν έπαρχόν σας καί τούς λοιπούς συνυπουργούς, νά πείθεσθε είς τούς νόμους καί τάς έπιταγάς της Διοικήσεως, νά προετοιμάσετε τά δέκατα διά νά τά παραδώσετε είς τούς άπεσταλμένους...." καί νά "έχετε πρό όφθαλμών διτι από τήν πληρωμήν τών δεκάτων ούδείς "Έλλην ή ξένος έξαιρεΐται έκ τών κατοικούντων τήν Έλλάδα καί κατεχόντων τι έκ του Έλληνικού έδάφους, καί διτι οί κατά παραμικρόν έναντιούμενοι ή συμβουλεύοντες παραμικράν έναντίωσιν, ού μόνον θέλουν τιμωρηθής άύστηρώς, αλλά θέλουν πληρώσει καί τά έξοδα όποίας ναυτικής δυνάμεως βιασθώμεν νά κινήσωμεν διά τήν έκτέλεσιν τών νόμων καί τών έπιταγών της "Υπερτάτης Διοικήσεως". Τήν έπιστολή τών "Υδραίων μετέφερε στη Σίφνο ό 'Απόστολος Στεφανίδης. "Ο έπαρχος έκάλησε γενική συνέλευση για νά τήν άνακοινώσει, αλλά "μόνον δέκα έκ τών πολλών ήλθον πρόθυμοι νά άκούσασιν τά γραφόμενα", έσημείωνε στην άπάντησή του, "οί δέ άλλοι καί οί πρωτεύοντες, μήτε κατεδέχθησαν νά παρευρεθώσι ... δέν ήμπορώ νά ένεργήσω τά χρέη μου καί νά παραπείσω τόν διεστραμμένον από τούς άυτοτούρκους λαόν", συνέχιζε καί προειδοποιούσε διτι τό ίδιο συνέβαινε σέ όλα τά νησιά, γεγονός πού έπιβεβαίωνε "διτι είναι μία μυστική εταιρεία τών άπανθρώπων φιλοτούρκων" που θά κυριαρχούσε σύντομα είς βάρος του 'Αγώνος, εάν δέν έλαμβάνονταν άμέσως άύστηρά μέτρα για τή διάλυσή της.

Είς ναι άλήθεια διτι εάν οί Τουρκοί ήθελαν νά καταστρέψουν τότε τά έλληνικά νησιά, θά μπορούσαν νά τό κάνουν πολύ εύκολα, άφοϋ δέν θά συναντούσαν αντίσταση από τόν έλληνικό στόλο πού ήταν άκίνητοποιημένος από οίκονομικούς λόγους, αλλά καί τίς διχογνωμίες καί αντιδικίες μεταξύ τών άρχηγών του άγώνος. Τότε άκριβώς ό τουρκικός στόλος άρχισε νά "μεταχειρίζεται διαφορετικόν σύστημα· αντί δηλαδή ώμότητος καί άσπλαχνίας, πραότητα καί εύσπλαχνίαν, διά νά καθυποτάξη τούς "Έλληνας", έγραφε ό έπαρχος Πάρου. Πράγματι μεγάλες ναυτικές δυνάμεις τών Τουρκών περιέπλεαν τά νησιά προκαλώντας μέ τή θέα τους τόν φόβο καί τόν τρόπο καί δυνάμειν τή θέση τών φιλοτούρκων που προετοιμάζαν τό λαό για ύποταγή. "Έγγραφον τήν 1η 'Ιουνίου 1823 στους 'Υδραίους οί κάτοικοι της νήσου

Σίφνου: "Βλέποντες τά Ὄθωμανικά καράβια διαπλέοντα μεταξύ τῶν νήσων μας περίπου δύο ἡμέρας μέχρι σήμερον, καί μηδεμίαν ἔχοντες ἀσφαλῆ πληροφορίαν διὰ τόν Ἑλληνικόν ἀκαταμάχητον στόλον ... μένομεν περίφοβοι καί γεμάτοι ἀνησυχίας ....". Καί στό τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου "ἡ ἀρμάδα ἡ Τούρκικη ἐφανερώθηκεν ἀνάμεσα Σίφνου καί Πόλιβο", οἱ δέ "ἐγκάτοικοι τῆς Σίφνου ἦταν διχογνωμοῦντες" ἄν ἔπρεπε νά δηλώσουν ὑποταγή ἢ ὄχι. Ὑπερίσχυσε τότε ἡ γνώμη τῶν προκρίτων μέ ἐπικεφαλῆς τόν Κωνσταντάκη Μπάο, γιό τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος "καθ' ἡμέραν ἀπέρασεν ὁ ἐχθρικός στόλος, ἐνδύθη περιμένων τό σημεῖον διὰ νά πάγη νά προσκυνήσῃ μέ τά προετοιμασμένα δῶρα του τόν πασᾶ ἐφένδην του".

Κατά σύμπτωση ὁμως ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους Ψαριανά καράβια, γεγονός πού ἐμσταίωσε τήν προσέγγιση τῶν Τούρκων στή Σίφνο καί τά σχέδια τῶν φιλοτούρκων. Ὅχι ὁμως καί τήν ἀνθελληνική δράση τῶν τελευταίων πού διέδιδαν "ὅτι κατελύθησαν ὅλως τά πράγματα τῶν Γραικῶν καί ὅτι εἶναι ἄφευκτα τόν ἐρχόμενον χρόνον Τουρκία". Στά μισά Σεπτεμβρίου μάλιστα ὁ Κωνσταντῖνος Μπάος, πού εἶχε γίνει στή θέση τοῦ πατέρα του ὑποπρόξενος Ἀγγλίας, "φέροντας γράμματα προσκυνήσεως εἰς τόν πασᾶν" ἀνεχώρησε γιά τή Σύρα καί ἀπό ἐκεῖ γιά τή Σμύρνη γιά νά τά παραδώσει στίς τουρκικές ἀρχές. Προηγουμένως, καί ἐνῶ ἀπουσίαζε ἀπό τή Σίφνο ὁ ἐπαρχος Καραϊωάννης, ἄτακτοι κατεπάτησαν τά γραφεῖα τοῦ ἐπαρχείου καί λεηλάτησαν ὅ,τι ὑπῆρχε μέσα.

Καί ἐνῶ ἡ ἀναρχία συνετάραζε τό νησί, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἔστειλε στούς Σιφνίους, καί τούς ἄλλους νησιῶτες, προκήρυξη (13 Σεπτεμβρίου 1823), ἀπό τό στρατόπεδο τῆς Τριπολιτσᾶς, ὅπου ἀγωνίζονταν καί πολλοί Σίφνιοι, ζητώντας νά στείλουν στρατεύματα "πρός ἀπελευθέρωσιν τῆς Καρύστου" καθορίζοντας μάλιστα γιά καθ' ἓνα νησί καί τόν ἀριθμό τῶν ἀνδρῶν γιά τή συγκρότηση τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος πού θά ἐτίθετο ὑπό τήν ἀρχηγία τοῦ Καρύστου Νεοφύτου. Ἡ Σίφνος ἔπρεπε νά στείλει 50 στρατιῶτες, ἄγνωστο ὁμως ἄν ἐγίνε δυνατή ἡ συγκέντρωσή τους. Οἱ ἐσωτερικές ἀταξίες, στή Σίφνο, ὅπως καί σέ ἄλλα νησιά, δέν ἐπέτρεψε καί τήν ἐκλογή ἀντιπροσώπων γιά τό Βουλευτικόν Σῶμα, γεγονός πού ἀνάγκασε τήν Προσωρινή Διοίκηση τῆς Ἑλλάδος "νά ἐξαποστείλῃ τό μίστικον τοῦ καπετάν Νικ. Σκορδῆ, Ψαριανοῦ" νά ἐκβιάσει τά πράγματα σέ κάθε νησί γιά τήν ἐκλογή τῶν "παραστατῶν" πού ἔπρεπε, μέ τό ἴδιο πλοῖο ἢ ἄλλα, "νά κινήσουν νά ἔλθουν εἰς τό Βουλευτικόν". Ἐπειδῆ δέ ἡ Διοίκηση ἀναγκάσθηκε ἀπό τήν ἀδιαφορία τῶν ἐπαρχιῶν νά στείλει τά πλοῖα τοῦ Σκορδῆ, ἔδινε ἐντολή σέ

κάθε ένα νησί να πληρώσει και τόν ανάλογο ναύλο. Για τή Σίφνο καθόρισε 130 γρόσια. Παραστάτης Σίφνου - Μήλου και Κιμώλου εμφανίσθηκε τήν 1η Ἀπριλίου 1824 στό Βουλευτικό ὁ Νικόλαος Χρυσόγελος.

Τά 1824 ὑπῆρξε ἔτος κρίσιμο. Ἀπό πολλές πηγές ἔφθαναν στήν Ἑλληνική Διοίκηση πληροφορίες γιά μεγάλες ναυτικές προετοιμασίες τῶν Τούρκων και τῶν Αἰγυπτίων πού ἀπέβλεπαν στήν καταστροφή τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου και τήν ὑποταγή τῶν νησιῶν ὥστε νά ἀποκοποῦν ἀπό ἀνεφοδιασμούς τά χερσαῖα ἑλληνικά στρατεύματα, τά ὅποια ἔτσι θά ἦταν πιό εὐκολο νά νικηθοῦν. Οἱ πληροφορίες ἐθορύβησαν τήν Ἑλληνική Ἡγεσία και περισσότερο τούς νησιῶτες πού ἔβλεπαν πλέον καθαρά ὅτι θά ἀποτελοῦσαν τόν πρῶτο στόχο. Ἐτσι στίς 21 Ἰανουαρίου 1824 οἱ πρόκριτοι Ἰδρας ἀπέλυσαν ἐγκύκλιο ἠπρός τούς κατοίκους ἅπαντας τῶν Ἑλληνικῶν νήσων, στήν ὁποία ἐτόνιζαν: "Ἀδελφοί νησιῶται, ἐφέτος ὁ ἐχθρός μέλλει νά κάμει ἐναντίον μας τούς τελευταίους ἀγῶνας του· θέλει μεταχειρισθῆ εἰς αὐτούς τάς δυνάμεις του ὅλας, καθότι ἐάν δέν μᾶς νικήσῃ ἐφέτος, οὔτε ἐλπίδα ἔχει πλέον διά ν' ἀντιπαράταχθῆ μέ ἡμᾶς. Ἡμεῖς θεία χάριτι τόν ἐνίκησαμεν και ἐματαιώσαμεν τούς σκοπούς του, ὁσάκις ἐδυνήθημεν νά κινήσωμεν τά πλοῖα μας κατ' αὐτοῦ. Ἄς κάμωμεν και ἐφέτος ὅλα τά δυνατά μας. Ἡμεῖς ἀφιερῶμεν και ἐφέτος τά καράβια μας και τούς ναύτας μας· σεῖς δέ προθυμοποιηθῆτε νά ἐκτελέσετε ἀκριβῶς τάς ἐπιταγὰς τῆς Διοικήσεως. Οὔτος εἶναι ὁ μόνος δρόμος διά ν' ἀσφαλίσωμεν μίαν φοράν διά πάντα τάς ἰδιοκτησίας μας, τάς οἰκογενείας μας, τά τέκνα μας, τήν ὑπαρξίν μας και διά νά ἴδωμεν τό Ἑλληνικόν ἔθνος τέλως πάντων ἀνεξάρτητον ....". Στήν ἴδια ἐγκύκλιο διειτύπωναν και τήν ἀπειλή ὅτι κάθε ἀντίθετος ἔπρεπε νά γνωρίζει ὅτι "θά νομίζεται ἐχθρός" και ὡς ἐχθρός "θέλει καταδιωχθῆ δικαίως ἀπό ὅλας τάς ἐθνικάς δυνάμεις και θέλει τιμωρηθῆ μέ ὅλην τήν αὐστηρότητα τῶν νόμων". Τόσο ἡ ἐγκύκλιος, ὅσο και ἡ πραγματικότητα τῆς ἐπαπειλουμένης καταστροφῆς, ἔφεραν ἀποτελέσματα. Ἐτσι, ὅταν ὁ καπετάν Μίκαρος ἐγύρισε τά νησιά γιά τή συγκέντρωση τῶν δεκάτων, ὑποχρεωτικῶν ἐράνων κλπ. εὐρήκε προθυμία και ἀνταπόκριση. Ἀπό τή Σίφνο εἰσέπραξε συνολικά 13.049,29 γρόσια. Τό Βουλευτικό ἔκρινε παράλληλα ὅτι θά ἔπρεπε ἀριθμός πλοίων νά ἐκπλεύσει γιά νά τονωθεῖ τό ἠθικό τῶν κατοίκων και γιά νά ματαιωθοῦν τυχόν ἀντιδράσεις ὅπως ἐκεῖνες τοῦ προηγουμένου χρόνου. Για τόν σκοπό αὐτό ἀνέθεσε στόν παραστάτη Σίφνου Ν.Χρυσόγελο νά μεταβεῖ στήν Ἰδρα νά πείσει τούς καπεταναίους γιά τήν ἐξοδο τῶν πλοίων.

Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν, ὅπως ἡ καταστροφή τῆς Κάσου ἀπό τόν αἰγυπτιακό καί τῶν Ψαρῶν ἀπό τόν τουρκικό στόλο, ἀνάγκασαν τούς Ἕλληνες, παρά τούς δύο ἐμφυλίους πολέμους τους μέσα στους ἑπτά πρῶτους μήνες τοῦ χρόνου αὐτοῦ, νά ἀναβλέψουν καί νά ἀναλάβουν δράση γιά τόν ὑπέρ πάντων ἀγῶνα. Μετά ἀπό διαδοχικές ἀποτυχίες καί ἐπιτυχίες σέ ὅλα τά στεριανά μέτωπα, τίς νικηφόρες ναυμαχίες τοῦ στόλου (Μυκάλη, Κῶ, Ἰλίκαρνασό, Γέροντα) καί τόν διασκορπισμό τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση, ἦταν μέν ἐξουθενωμένη καί καταπτοημένη, εἶχε ὅμως ἐπιβάλλει παγκοσμίως τήν ἱκανότητα ὑπάρξεώς της. Τό φιλελληνικό ρεῦμα στήν Εὐρώπη ἐπαιρνε τήν ὀρμή χειμάρρου.

Παρά τά αἱματηρά πολεμικά γεγονότα, ἡ Πολιτική Διοίκηση προχωροῦσε στό δικό της ἔργο γιά τή διοργάνωση τῆς Παιδείας, γιά τό νομικό καθεστῶς πού θά ἴσχυε γιά τούς προξένους τῶν ξένων Δυνάμεων, τήν ἀστυνόμευση τῶν ἐλληνικῶν περιοχῶν κ.ἄ. Μέλος τῆς ἐπιτροπῆς, πού συγκροτήθηκε γιά τήν κατάστρωση σχεδίου νόμου περί Παιδείας, ἦταν καί ὁ Νικ.Χρυσόγελος. Γιά τόν προξενικό νόμο εἰσήγηση ἔκανε ὁ τελευταῖος ἐπειδή οἱ πρόξενοι, εἰδικά στή Σίφνο, δέν ἐννοοῦσαν νά πειθαρχήσουν στους νόμους μέ τόν ἰσχυρισμό ὅτι ἦταν ὑπήκοοι τῶν ξένων Δυνάμεων, ἐνῶ παράλληλα δέν ἔπαυαν νά ἀναμειγνύονται στά ζητήματα τοῦ τόπου. Πράγματι, ἡ στάση τους ἀπέναντι τοῦ ἐπάρχου ἦταν καθαρά ἐχθρική, δέν ἐπλήρωναν φόρους, οὔτε δασμούς γιά τά προϊόντα πού ἐκτελώνιζαν στό νησί.

Ὁ Γενικός Λιμενάρχης καί Ἀστυνόμος Σίφνου μέ τό ὑπ' ἀριθμ. 3/28 Σεπτ. 1823 ἔγγραφο του πρὸς τόν ὑποπρόξενο Κων.Μπαῶ, τοῦ ἀνεκοίνωσε ὅτι οἱ ὀφειλές του ἀπό "τὴν δογάναν" ψιλοῦ καί χονδροῦ σφουγγαριοῦ 227 ὀκάδων καί 250 πινακίων κάπαρης ἀνέρχονταν σέ 3.156 γρόσια ἐτησίως· ἐπειδή δέν εἶχε πληρώσει ἐπί τρία χρόνια τοῦ ἐζητοῦσε νά ἐξοφλήσει τό χρέος του πού ἀνέρχονταν συνολικά σέ 9.468 γρόσια. Ὁ Μπαῶς ἐπέστρεψε τό ἔγγραφο ἐπάνω στό ὄποιο εἶχε σημειώσει: "ὅταν ἡ μεγαλειότης του ὁ βασιλεὺς τῆς Βρετανίας σᾶς (ἀνα)γνωρίσει καί τρετάρει μαζί σας, τότε θέλω σᾶς ἐγνωρίσει. Κ.Μπαῶς".

Οἱ ἐσωτερικές διχόνοιες στή Σίφνο δέν ἐπαιρναν τέλος, μέχρι πού οἱ πρόξενοι ἐπῆραν μέ τό μέρος τους καί μερικούς ἄλλους ἐγκρίτους τοῦ τόπου, ἀκόμη καί τόν Ἰωάννη Λειμβατο, ὁ ὄποιος φαίνεται ὅτι διεκδικοῦσε ἀπό τόν Χρυσόγελο τή θέση τοῦ παραστάτου στό Βουλευτικό. Στίς 25 Μαρτίου 1824 ἀπέστειλαν ἀναφορά πρὸς «τὸ Βουλευτικόν τε καί Ἐκτελεστικόν» μέ τήν

όποια ἐζήτησαν νά τούς ἀπαλλάξουν ἀπό τόν ἐπί δύο χρόνια ἑπαρχο Παναγιώτη Καραϊωάννη, «στέλλοντας ἄλλον, ὅστις θέλει εἶναι ἄσχετος» ἀπό φατριασμούς, ὅπως τόν κατηγοροῦσαν· καί συνέχιζαν, «ὁ δέ ἀπό μερικούς μόνον ἐκλελεγμένος παραστάτης κύριος Νικόλαος Χρυσόγελος, ἐπειδή καί εἶναι εἰς τῶν σχετικωτέρων του (τοῦ Καραϊωάννη), ὑπαπτευόμενοι ὅτι θέλει πασχίσει, ὡς καί πέρυσι, διὰ μεγάλων ἀγώνων, νά ἐπιφορτίσῃ καί ἐφέτος πρὸς ἡμᾶς τὸ ὑποκείμενόν του, παρακαλοῦμεν, νά μὴν εἰσακουσθῇ». Τὴν ἀναφορά ὑπέγραψαν κατὰ σειρά οἱ: οἰκονόμος Μπάος, σακελλάριος Βερνγκος, πρωτοπαπᾶς Ζαμπέλης, σκευοφύλαξ Κάτζας, ὁ γέρον οἰκονόμος, Γεώργιος Μάτζας, Λούϊς Γκιών, Νικόλαος Ντεπάστες, Κωνσταντῖνος Μπάος, Κωνσταντῖνος Μάτζας, Νικόλαος Βαλέτας, Ζανης Ἰωάννου Καμπάνης, Κωνσταντῖνος Πᾶος, Ἰωάννης Λειμβαῖος, Πέτρος Κ.Μπάος, Πέτρος Ι.Πᾶος, Γεώργιος Προβηλέγγιος, Ἀπόστολος Μάτζας, Νικόλαος Γκιών, Πέτρος Μάτζας καί Λεονάρδος Δεπάστες.

Ἡ ἀναφορά αὕτη εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐπιληφθεῖ ἀμέσως τοῦ ζητήματος τῶν σκανδαλοποιῶν ἢ Κυβέρνηση. Ἔτσι τὸ Βουλευτικόν Σῶμα μέ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 860 ἔγγραφόν του "πρὸς τὸ Σεβαστόν Ἐκτελεστικόν" ἔθεσε ὡς ἐξῆς τὸ θέμα:

"Διὰ τοῦ Ἐπισημοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν πληροφορεῖται τὸ Σ. Ἐκτελεστικόν τὰς συμβαινούσας ταραχὰς εἰς τὴν Νῆσον Σίφνον αἱ ὁποῖαι βέβαια προέρχονται παρ' αὐτῶν τῶν ὀλίγων οἷτινες ἐτόλμησαν καί διὰ τῆς ἐσωκλείστου ἀναφορᾶς τῶν νά συκοφαντήσῃ τόν ἑπαρχον καί Παραστάτην τῶν, τῶν ὁποῶν ἡ διαγωγή εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν Διοίκησιν. Πρωταίτιοι τῶν ταραχῶν εἶναι οἱ δύο λεγόμενοι ὑποπρόξενοι, Κωνσταντῖνος Μπάος καί Μάτζας, οἷτινες ἐν ᾧ δέν θέλουν οὔτε κἄν νά ὀνομάζονται Ἕλληνες, οὔτε πληρώνουσι κανέν δικαίωμα ἐθνικόν, ὡς παρατηρεῖτε ἀπὸ τὰ ἔσθθεν τρία ἀποδεικτικά, καί ἐν ᾧ ἐπαγγέλλονται προξενίαν ξένων δυνάμεων, ἐμπλέκονται εἰς ὑποθέσεις τοπικάς καί ὑπογράφονται εἰς κατηγορίας κατὰ τοῦ ἐπάρχου καί παραστάτου, ἐν ᾧ οἱ πλείότεροι αὐτῶν εἶναι ὑπογεγραμμένοι εἰς τὸ παραστατικόν (ἐννοεῖ τὸ ἔγγραφο ἐκλογῆς τοῦ Χρυσογ. ὡς παραστάτου). Ἐξ ἀπάντων τούτων, καί ἄλλων πληροφοριῶν, ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι αὐτοὶ ταραττοῦσι τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καί ἐχθροπαθῶς κατατρέχουσι τόν ἑπαρχον καί τόν παραστάτην τῶν. Τὸ Βουλευτικόν Γνωμοδοτεῖ, ὅτι οἱ πρωταίτιοι τῶν ταραχῶν, οἷτινες εἰσὶν οἰκονόμος Μπάος, Κωνσταντῖνος Μπάος καί Κωνσταντῖνος Μάτζας, νά μετακαλεσθῶσιν ἐνταῦθα διὰ νά ἀπολογηθοῦν. Περί δέ τοῦ ἑπάρχου, ἃν ἐγκρίνεται παρὰ τοῦ Σ. Ἐκτελεστικοῦ, νά μετακαλεσθῇ καί αὐτός ἐνταῦθα, εἰδὲ καί εἶναι ἡ παρουσία του ἐκεῖ ἀναγκαία νά στείλῃ ἐπίτροπόν του.

Τῆ 21 Μαΐου 1824 ἐν Ἄργει.

Ὁ Α' Γραμματεὺς

Ι. Σκανδαλίδης

(Τ.Σ.)

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος"

Οἱ "μετακαλεσθέντες" ἐπῆγαν στὴν ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ Καραϊωάννης, ὁ ὁποῖος κατέθεσε ἔγγραφο τῶν δημογερόντων Σίφνου, Μήλου καὶ Κιμῶλου σὺν ὅποιοι οἱ τελευταῖοι διέψευδαν τὰ ὅσα ἀνέφεραν οἱ "πρωταίτιοι" στὴν ἀναφορά τους· εἰδικὰ γιὰ τὸν ἑπαρχο ἐτόνιζαν: "ἐγνωρίσαμεν αὐτὸν ἄνδρα τίμιον, εὐσυνείδητον, φιλοδίκαιον, ἀπροσωπόληπτον εἰς ὅλο τὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὅποσον ἐδιοίκησε τὴν πατρίδα μας καὶ ὅτι ἐπροσπάθει πάντοτε νὰ ἐνεργῆ τὰ πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος ἀφορῶντα". Τὸ ἔγγραφο ὑπέγραψαν: ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Δημογέροντος Κάστρου Γεώργιος Δεπάστες, οἱ δημογέροντες Ἀρτεμῶνος Τομάζος (χωρὶς ἐπώνυμο) καὶ Γεώργιος Ντουλφῆς, οἱ δημογέροντες Σταβρίου Ἰωάννης Πανώριος καὶ Γεώργιος Πρόκος, ὁ δημογέρων Ἐξαμπέλων Νικόλαος Πρατικός, ὁ δημογέρων Κιμήλου οἰκονόμος Σάρδης καὶ οἱ δημογέροντες Μήλου Ἰάκωβος Ταταράκης καὶ ὁ Σακελλάριος Μήλου.

Τὸ ζήτημα ἐπῆρε μεγάλες διαστάσεις· τελικὰ ἡ λύση τοῦ ἀνατέθηκε σὲ δικαστικὴ ἐπιτροπὴ μὲ μέλη τὸν Γεώργιο Γεννάδιο, Κωνστ. Ράδο καὶ Στ.Κ. Γαλάτη. Ἡ ἀπόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς (29 Ὀκτ. 1824) ἦταν καταδικαστικὴ γιὰ τὸν Μπάο καὶ ἀθωωτικὴ γιὰ τὸν Καραϊωάννη, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐπανῆλθε πλέον στὴν ἔδρα τοῦ καὶ διορίσθηκε τὸν Δεκέμβριον 1824 ἑπαρχος Πύργου.

Στὶς 8 Ἰουλίου 1824, κατὰ τὴ συνεδρίαση τοῦ Βουλευτικοῦ, "ἐγένετο πάλιν λόγος περὶ τῶν κατὰ τὸ Αἶγαῖον Πέλαγος ἀντιπροξένων καὶ ἀνεγνώσθη καὶ σχέδιο Νόμου, ἀλλ' ἐνεκρίθη νὰ διορισθῆ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ ἐπεξεργασθῆ τοῦτο, καὶ νὰ καθυποβάλλῃ εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ Βουλευτικοῦ τὴν περὶ τούτου γνώμην τῆς καὶ ἐξελέχθησαν οἱ βουλευταὶ κύριοι Σπυρίδων Τρικούπης, Γ. Καλαρᾶς καὶ Ν. Χρυσόγελος".

Τὸ ζήτημα βέβαια ἦταν πολὺ λεπτὸ γιὰτὶ εἶχε σχέση μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ξένων δυνάμεων ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις ἐπιζητοῦσε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ἐπανάστασεως. Αὐτὸ τὸ ἐγνώριζαν πολὺ καλά οἱ πρόξενοι καὶ ἀντιπρόξενοι τῶν νησιῶν γι' αὐτὸ ἀδιαφοροῦσαν, μπροστὰ στὰ συμφέροντά τους, γιὰ τὴν καλὴ ἐκβαση τοῦ Ἀγῶνος. Τόσο οἱ Μάτσηδες, ὅσο καὶ οἱ Μπάοι, δὲν ἦταν καθολικοὶ, ἀλλὰ ὀρθόδοξοι ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Μπάων ἄλλωστε, πού εἶχε γίνεϊ πολὺκλαδῆ,

ο Ίωάννης Ββος, ήταν φιλικός, κατά τόν Φιλήμονα. Αύτή τήν έποχή μάλιστα στην Κρήτη, ο διδάσκαλος Ρεθύμνου Γεώργιος Ββος ο Σίφνιος είχε κακοποιηθεί και φυλακισθεί από τούς Τούρκους για τη δράση του υπέρ της Έπανάστασεως. Στη Σίφνο, ο γερό-πρόξενος Ίωάννης Ββος, άνθρωπος αύταρχικός και μαθημένος νά διατάζει και νά εισπράττει χωρίς νά πληρώνει φόρους, λόγω της προξενικής του ιδιότητας, δέν ήταν εύκολο νά συμμορφωθεί στη νέα κατάσταση πραγμάτων, ούτε μπορούσε νά διανοηθεί ότι και μέ αύτήν ή οίκογένειά του θά έξακολουθοῦσε νά εἶναι μεταξύ τών πρώτων στη διαχείριση τών κοινών, πράγμα πού συνέβη μετά από μερικά χρόνια. Γι' αυτούς τούς λόγους άντέδρασε άρνητικά και άνθελληνικά, μολονότι "Έλληνας και χριστιανός όρθόδοξος. Έτσι, ενώ τό νησί δέν έπαθε ζημιές από τά έχθρικά, τά τουρκικά πληρώματα, υπέφερε κατά τά πρώτα χρόνια της Έπανάστασεως άπο έσωτερικές, έμφυλιοπολεμικές δράσεις, πού δέν επέτρεψαν, έξ αίτίας τών όλίγων, νά συμμετάσχει καθολικά στόν μεγάλο άντιτυραννικό άγώνα, ενώ και προετοιμασμένοι ήταν οί περισσότεροι κάτοικοί του από τόν Χρυσαόγελο και τούς άλλους φιλικούς και ό ξεσηκωμός τους ένθουσιώδης και δυναμικός μέ τήν ύψωση της έπαναστατικής σημαίας. Για τήν άντίδραση τών προξένων, τόσο στη Σίφνο, όσο και στη Μήλο, έγγραφε στην Κυβέρνηση και ό τοποτηρητής της Μητροπόλεως πρώην επίσκοπος Μοσχονησίων Βαρθολομαίος, πού είχε διαδεχθεί τόν Φεβρουάριο τοῦ 1824 τόν άρχιμ.Λεόντιο Καμπάνη, ότι δηλ. "κατακρατουσαν ληστρικώς εισοδήματα" και κάποια άκίνητα της Μητροπόλεως.

Πρός τά τέλη τοῦ 1824, μέσα στά άλλα δεινά, ήλθε νά προστεθεί και ή φήμη ότι, πλοια από τήν Άλεξάνδρεια μετέδωσαν στη Μήλο πανώλη και ότι στη Μήλο είχαν μολυνθεί άνθρωποι πού στη συνέχεια έπήγαν στη Σίφνο. Έπεκράτησε γενική άναστάτωση και φόβος όχι άδικαιολόγητος. Ό τοποτηρητής της Μητροπόλεως Βαρθολομαίος, πού βρίσκονταν στη Μήλο, προκειμένου νά επιστρέψει μαζί μέ άλλους στη Σίφνο, αναγκάστηκε νά πληρώσει ύψηλό ναῦλο, 50 γροσίων, στόν καπετάν Γεωργάκη Ρείση Πόλενας "ώς μολυσμένοι έκ της πανώλους". Όταν έφθασε στό λιμάνι τοῦ Φάρου είχαν ληφθεί άυστηρά ύγειονομικά μέτρα. Έγραφε στό κατάστιχο έξόδων του: «56 γρόσια διά 16 ήμέρας εις Σίφνον μέ τήν καραντίναν εις Φάρον και καραντίναν εις τούς Έπτά Μάρτυρες» κάτω από τό Κάστρο. Άλλο μεγάλο πρόβλημα τοῦ 1824 ήταν ή άφιξη στη Σίφνο μεγάλου αριθμού προσφυγικών οίκογενειών από τά Σφακιά. Είναι γνωστό ότι τό Μοναστήρι της Βρύσης "ύπήρξε στρατιωτικόν καταγώγιον τών έντεῦθεν διαβαινόντων και παροικούντων Κρητών" έγγραφε τό 1836 ό ιερομόναχος Δαμιανός Μπατής, πού είχε διατελέσει ήγούμενος από

1816-1832. Έκεῖ οἱ πρόσφυγες ἢ πολεμιστές Κρητικοί φαίνεται ὅτι συγκεντρώνονταν μόνις ἔφθαναν στή Σίφνο καί εὑρισκαν περίθαλψη καί τήν πρώτη βοήθεια μέχρι νά προωθηθοῦν εἴτε σέ ἄλλα νησιά εἴτε σέ ἄλλες περιοχές τοῦ νησιοῦ. "Δύναμαι δέ νά βεβαιώσω τήν Σεβαστήν Γραμματεῖαν (τῶν Ἐκκλησιαστικῶν), συνέχιζε ὁ Μπατής, ὅτι ἡ Μονή αὕτη διοικουμένη ἀπό ἄλλον κατ' ἐκείνην τήν ἐποχήν, ἤθελεν ὑποπέσει εἰς χρέος ὑπέρογκον", λόγω τῶν πολλῶν ἐξόδων, ἀλλά μέ τήν καλή διαχείρισή του κατάφερε νά ξεπεράσει τήν οἰκονομική δυσχέρεια μέ δάνειο "γροσίων ὀκτακοσίων, ἐκ τῶν ὁποίων τά μέν ἐδόθησαν εἰς ἐράνους καί συνεισφοράς ἐκ διαταγῆς τῶν κατά καιρούς Κυβερνήσεων, τά δέ εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν" γιά τίς δαπάνες λειτουργίας της. Μέ ποιούς τρόπους ἀντιμετωπίζονταν οἱ ἀνάγκες (διαμονή, διατροφή κλπ.) τῶν προσφύγων αὐτῶν δέν εἶναι γνωστό. Εἶναι γεγονός ὅτι σέ ἄλλα νησιά, ἐκτός ἀπό τήν Τήνο ὅπου τοὺς ὑποδέχονταν μέ συμπόνοια καί τοὺς παρέιχαν κάθε δυνατή βοήθεια, ἡ ἀφιξή τους γίνονταν δεκτὴ μέ παγερότητα καί χωρίς διάθεση συμπαραστάσεως, ὅποτε αὐτοὶ ἐπιβάλλονταν μέ τή βία. Ἔτσι πρέπει νά ἐγίνε καί στή Σίφνο, ὅπως μαρτυροῦν γεγονότα πού ἀκολούθησαν λίγο ἀργότερα. Ὁ καπετάν Δημήτρης Κώστα φαίνεται ὅτι ἐγνώριζε καλά τό πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε στή Σίφνο γιά τοὺς πρόσφυγες γι' αὐτό "μετά τήν ἐρήμωσιν τῆς Χίου, διὰ τοῦ πλοίου μου ἀπεβίβασα 180 αἰχμαλώτους φυγάδας εἰς Ἄμοργόν, Νάξον καί Πάρον παραλαβὼν αὐτούς ἐκ τῆς Χίου" ἔγραφε στήν ἀναφορά του ἔτους 1863. Δέν ἐπῆγε δηλαδή κανέναν στή Σίφνο. Τό 1825 φαίνεται ὅτι πολλά ἀπό τά παλαιότερα προβλήματα εἶχαν ἱκανοποιητικὰ τακτοποιηθεῖ καί ἓνα νέο πνεῦμα ἀποφασιστικότητος γιά τά ἑλληνικά πράγματα εἶχε κυριαρχήσει στή Σίφνο, ὅπως καί στά ἄλλα νησιά. Ἄλλωστε καί ἡ Κυβέρνηση μέ διάφορα μέτρα πού ἔπαιρνε εἶχε τονώσει σημαντικά τό ἠθικό τῶν κατοίκων. Τόν Αὐγούστο τοῦ 1824 εἶχε διορίσει Ἐφορο τῆς Παιδείας τόν διδάσκαλο Γρηγόριο Κωνσταντᾶ γιά νά ἐλέγξει τήν κατάσταση τῆς Παιδείας στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα καί νά ρυθμίσει τά πολλά προβλήματά της πού εἶχαν ἀνακύψει λόγω τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Τόν διορισμό του ἐγνώστοποίησε σέ ὅλες τίς ἐπαρχίες τοῦ Κράτους, γεγονός πού ἔκανε τοὺς δημογέροντες νά στρέψουν τό ἐνδιαφέρον τους καί πρὸς τόν τομέα αὐτόν πού εἶχε παραμεληθεῖ. Εἰδικά γιά τή Σίφνο, ὁ παραστάτης στό Βουλευτικὸ Νικ. Χρυσόγελος καί ἄλλοτε διδάσκαλός της, ἐνημέρωσε λεπτομερῶς τόν Ἐφορο γιά τίς αἰτίες διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Σχολείου της, κι αὐτός ἔγραψε στό διδάσκαλο Νικ. Σπεράντσα νά ἐπαναλάβει τό ἔργο του καί ἡ Διοίκηση θά ἐτακτοποιοῦσε τό ζήτημα τῶν

ἀποδοχῶν του. Τό ἴδιο τοῦ ἔγραψε καί ὁ Χρυσόγελος, μέ ἀποτέλεσμα νά πεισθεῖ ὁ Σπεράντσας νά ἐπαναρχήσει τά μαθήματά του ἀπό τίς 10 Φεβρουαρίου 1825. Τήν ἡμέρα αὐτή, ἐνώπιον τοῦ τοποτηρητοῦ Βαρθολομαίου, τοῦ Ἐπαρχοῦ καί τῶν δημογερόντων ἔγινε εἰδική ἐορτή ἐπαναλειτουργίας τοῦ Σχολείου κατὰ τήν ὁποία ὁ διδάσκαλος ἐκφώνησε τόν πανηγυρικό μέ τίτλο "λόγος εἰς τήν ἀνοιξιν τῆς ἐν Σίφνω Σχολῆς ἐκφωνηθεῖς παρά τοῦ διδασκάλου τῆς αὐτῆς Σχολῆς κυρίου Νικολάου Σπεράντσα κατὰ τό 1825 ἔτος, Φεβρουαρίου 10".

Ἐὸ λόγος, πού κατελάμβανε ἐννέα πυκνογραμμένες σελίδες καί ἦταν γεμάτος ἐνθουσιασμό καί ἐλπίδα γιά τό μέλλον τοῦ σχολείου καί τῆς Πατρίδος, ἄρχιζε:

«Μακάριος ἄνθρωπος, ὅς εὔρε σοφίαν καί θνητός, ὅς οἶδε φρόνησιν· κρεῖσσον γάρ αὐτήν ἐμπορεύεσθαι ἢ χρυσοῦ καί ἀργυρίου θησαυρούς.»

"Ἄς παύσῃ πλέον σὶ χεῖμαρροι τῶν δακρύων σου, φίλη πατρίς, μέ τὰ ὁποῖα κατέβρεχες ἕως τώρα τό πρόσωπόν σου· διελύθη ἐκείνη ἡ παχεῖα ὁμίχλη, ἡ ὁποία σέ ἐσκέπαζε· ἰδοῦ βλέπεις σήμερον αἰθρίαν λαμπράν εἰς τόν ὀρίζοντά σου· ἰδοῦ πάλιν τό φῶς ἐπὶ τήν λυχνίαν, τό ὁποῖον πρό πολλῶν ἤδη χρόνων διέχεε τὰς φωτιστικὰς του ἀκτίνας καί εἰς αὐτάς ἀκόμη τὰς πέριξ νήσους, ἐσχάτως δέ παρ' ὀλίγον ἦλθε νά σβεσθῇ ἀπό τοὺς ἀγρίους ἀνέμους..."

Ἀπό τό ἄλλο μέρος τό Λιμεναρχεῖο Σίφνου - Μήλου - Κιμῶλου ἄρχισε νά συγκεντρώνει δασμούς, ὄχι ἀκόμη ἀπό τοὺς προξένους, πού ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχυρίζονται "ὅτι δέν ἔχουν τοιαύτας ὁδηγίας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους των ν' ἀφίνουν ἐλεύθερα εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ εἰσοδήματα ταῦτα", ὅμως ἀρκετοὺς γιά νά καλύπτονται τὰ ἐξοδά του, γεγονός πού ἐφάνερνε προσαρμογή στή νέα πραγματικότητα. Ἀκόμη, ὅταν ὁ Κ. Μεταξᾶς περιῆλθε τὰ νησιά γιά τή στρατολόγηση νέων, ἡ ἀποστολή του ἐσημείωσε σημαντική ἐπιτυχία. Στίς 25 Αὐγούστου ἦταν στή Σίφνο, ἀπό ὅπου ἔγραψε στό Ἐκτελεστικό Σῶμα: "... μέ τό ἴδιον μύστικον (τοῦ κυβερνήτη Βασιλείου τοῦ Νικόλα Κάσσιου) ἔρχονται οἱ ἀπό Πάρον στρατολογηθέντες καί μερικοὶ Σίφνιοι, ὧν ὁ ἀριθμός φαίνεται ἀπό τόν σταλέντα κατάλογον πρὸς τόν αὐτόσε συνταγματάρχη κύριον Φαβιέρ· ἀκολουθῶς στέλλονται καί οἱ ἐπίλοιποι Σίφνιοι, οἵτινες ἠργοπόρησαν ἕως τῆς ὥρας ἐνεκεν τῆς ἀσθενείας μοί ἠκολούθησεν πρό τριῶν ἡμερῶν". Τά σταυροπηγικά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ, ἀντὶ νά στέλνουν τήν ἐτήσια συμβολικὴ φορολογία τους στό Πατριαρχεῖο (ὑποχρέωση πού δέν ἐξυπηρετοῦσαν πλέον

λόγω τῶν πολεμικῶν γεγονότων), ἔδωσαν χρήματα στὸν εἰδικὸ ἀπεσταλμένο τῆς Διοικήσεως μιᾶς πενταετίας. "Ἐτσι λ.χ. τὸ μοναστήρι τοῦ Μογκοῦ "ἐπλήρωσεν τῷ ἀγίῳ ἐξάρχῳ κ. Σωφρονίῳ Καμπανάκη πέντε ἐτῶν ἐτήσιον, ἀνά μίαν ὀκάν λάδι κατὰ τὸ πατριαρχικόν σιγίλλιον, γρόσια 7" (13 Ὀκτ. 1825).

Τὸ μεγάλο ὅμως πρόβλημα τῆς Σίφνου ἦταν ἤδη οἱ Σφακιανοὶ πρόσφυγες, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὸ νησί ἀπὸ τὸ 1824. "Τὴν φιλοξενίαν φαντασθέντες δολίαν, ἐπιφέρουσι πρὸς ὄλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτῆς νήσου τὰς μεγαλυτέρας βίας καὶ τὰ πλέον ἀνυπόφορα δεινὰ ..." ἔγραφαν στίς 16-11-1825 οἱ κάτοικοι σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὰ, τὴν ὁποία ἔστειλαν ἀπὸ Ναύπλιο μὲ τὸν δημογέροντα Νικόλαο Πρόκο. "... Εἰλωτες καὶ σκλάβοι καὶ ἀνδράποδα τῶν εὐεργετηθέντων καὶ ὁμοπίστων Σφακιανῶν" ἐγίναμε, συνέχιζαν στὴν ἀναφορὰ τοὺς καὶ κατέληγαν μὲ ἐκκλήση νὰ ἀποσταλεῖ στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ τὴ βίαιη ἐκδίωξή τοὺς ἀπὸ τῆς Σίφνου. Ἡ Κυβέρνηση ὅμως δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ βοηθήσει οὐσιαστικὰ τοὺς Σιφνίους καὶ οἱ Σφακιανοί, ἀνενόητοι, μετέτρεψαν τὸ νησί σὲ πειρατικὴ βάση καὶ ὀρμητήριο. Ἡ δράση τοὺς ἔσπειρε τὸν τρόμο στὰ νησιά, τὰ πλοῖα τῶν ὁποίων δὲν μπορούσαν νὰ διεξαγάγουν τίς συγκοινωνίες, οὔτε τὸν ἀνεφθιασμό γιὰ τίς ἐπιβιότικες ἀνάγκες. Κινδύνευαν νὰ γίνουν πειρατικὲς λεῖτες. Ὅταν οἱ Σφακιανοὶ ἐκούρσευσαν ἓνα τρεχαντήρι τοῦ Ἰωάν. Δεβελέγγο, Ἰωάν. Δεβελέγγο, ὁ τελευταῖος ἐπῆγε στὴ Σύρα, ἀπὸ ὅπου οἱ Σίφνιοι προμηθεύονταν σιτάρι, καὶ ἔπεισε τὸν ἐκεῖ ἀστυνόμο νὰ ἐμποδίζει τὰ σιφνέϊκα πλοῖα νὰ παραλαμβάνουν σιτάρι μέχρι νὰ τὰν ἀποζημιώσουν γιὰ τὴ ζημία πού τοῦ ἔκαναν οἱ Σφακιανοὶ τῆς Σίφνου. Οἱ Σίφνιοι ἀναγκάσθηκαν τελικὰ νὰ πληρώσουν τὸν Δεβελέγγο γιατί ἐκινδύνευαν ἀπὸ ἔλλειψη σιταριοῦ. Τὸ ἴδιο ἀπειλοῦσαν νὰ κάνουν καὶ Σαμιῶτες πού οἱ Σφακιανοὶ τοὺς εἶχαν ἀρπάξει ἓνα πλοῖο μὲ κρασιά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν τολμοῦν τὰ σιφνέϊκα ἐμπορικὰ σκάφη νὰ προσεγγίσουν στὴ Σύρο, ἀλλὰ καὶ ξένα στὴ Σίφνο ἀπὸ τὸν φόβο τῶν πειρατῶν. Ἡ Κυβέρνηση ἀπεφάσισε τότε καὶ ἔστειλε στὴ Σίφνο ἀστυνόμο τὸν Γκίκα Μελαχροινό μὲ στρατιωτικὴ δύναμη 15 ἀνδρῶν γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη. Ἡ δράση ὅμως τῶν Σφακιανῶν συνεχίζονταν ἀμείωτη. Οἱ Σίφνιοι ὑπέδειξαν στὸν ἀστυνόμο ὅτι ἡ δύναμη τῶν 15 στρατιωτῶν πού διέθετε δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἐπαρκέσει γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ νόμου. Αὐτὸς ἐζήτησε τότε ἐνισχύσεις καὶ τοῦ ἐστάλησαν ἄλλοι δέκα στρατιῶτες. Οἱ Σφακιανοὶ πού ἔβλεπαν νὰ δυσχεραίνουν γι' αὐτοὺς τὰ πράγματα, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν. Στὴ μάχη πού ἀκολούθησε ἐτραυμάτισαν ἓναν στρατιώτη καὶ ἀπειλοῦσαν γενικὴ ἐπίθεση. Μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν προκρίτων ἡ αἱματοχυσία ἐσταμάτησε

έκεΓ, έπειδή όμως οί Σφακιανοί άπέίλησαν ότι θά έπετίθεντο καί έναντίον τών κατοίκων άν δέν έγκατέλειπαν τό νησί άστυνόμος καί στρατιώτες, οί κάτοικοι έζήτησαν από τόν άστυνόμο νά συμμορφωθεί για νά άποφευχθούν τά χειρότερα, πράγμα πού έγινε άμέσως. Έτσι οί πειρατές έμειναν καί πάλι πραγματικοί κύριοι του τόπου και δυνάστες.

Λόγω τών έπισιτιστικών άναγκών, έμπορικά πλοία της Σίφνου άναγκάσθηκαν τέλικά νά μεταβούν στη Σύρο. ΈκεΓ όμως οί άρχές κατέσχεσαν τά πλοία καί έφυλάκισαν τούς ναυτικούς μέχρι νά άποζημιωθούν οί πληγέντες από τούς Σφακιανούς έμποροι καί πλοιοκτήτες.

Τό άδικο αυτό έγχείρημα άνάγκασε τούς Σίφνιους νά στείλουν άντιπροσωπεία τους στη Κυβέρνηση για νά διεκτραγωδήσει τήν κατάσταση καί νά ζητήσει επέμβαση της. Πράγματι, ή Άντικυβερνητική Έπιτροπή μέ τό από 28-7-1827 έγγραφό της διέταξε τή Δημογεροντία Σύρου "νά παύση τάς τοιαύτας παρανομίας καί νά έλευθερωθούν οί κρατούμενοι Σίφνιοι" γιατί ήταν "άδικο, άντί νά κατατρέχωνται οί άυτουργοί τών ληστειών, νά πάσχουν οί άθώοι δυστυχεις της Σίφνου κάτοικοι".

Τά ίδια περίπου συνέβαιναν καί σέ άλλα νησιά, όπου είχαν καταφύγει πρόσφυγες Κρητικοί, στη Νάξο, Πάρο, Μήλο, Σέριφο κ.ά. Όχι όμως μόνο αυτοί είχαν έκτραπει στην πειρατεία, αλλά καί Ψαριανοί, Κάσσιοι κ.ά. νησιώτες, οί όποιοι μάλιστα είχαν αναπτύξει καί μεταξύ τους συνεργασία όργανώνοντας μέ τούς στολίσκους τους όμαδικές πειρατείες. Από αυτούς φόβος καί τρόμος είχαν γίνει οί Καρούλιας, Βώγιος, Μώρος, Μερμελέχος, Γιάννης Φωκιανός καί ό Μανούσος ό Άφορεσμένος. Έπί τών Ναυτικών Γραμματεία, μέ τό ύπ' αριθμ. 915/25 Όκτ. 1827 έγγραφό της προς "τήν Τοπικήν Άρχήν της Νήσου Σίφνου" έγραφε: «... *μανθάνει μέ άγανάκτησιν της ή Κυβέρνηση, ότι εις τήν νήσον σας έγυμνώθη πρό όλίγου μία τράτα τοϋ κ. Άνδρέου παπά-Πάνου Υδραίου κυβερνωμένη παρά τοϋ κ. Κωνσταντίνου Βούλγαρη, εις τούς όποίους ανήκεν έξ ήμισείας. Διατάσσεσθε λοιπόν ... νά συλλάβετε άνυπερθέτως τούς γυμνώσαντες τήν ρηθείσαν τράταν καί νά τούς ύποχρεώσετε άποφασιστικά νά άποζημιώσωσι καθ' όλην τήν έκτασιν τούς ειρημένους κυρίους αύτης δι' όλα τά άρπαγέντα πράγματα καί χρήματα...». Μερικούς μήνες νωρίτερα ό Αυστριακός πρόξενος Σύρου είχε πληροφορήσει τόν πρόξενο της Σαρδηνίας στην ΚΠολη ότι στη Σίφνο οί πειρατές συνέλαβαν καί άπεγύμνωσαν έμπορικά σκάφος της Σαρδηνίας.*

Έπί Διευθυντική Έπιτροπή του Αιγαίου, πού είχε συσταθεί μέ τό Διάταγμα 2193/3-8-1826 (μέ μέλη τούς Κων. Μεταξά, πρόεδρο, καί τούς Μιχ.

Τσαμαδό, Νικόλ. Χρυσόγελο καί Βασίλ. Χατζή Νικολ. Γκίνη), παρά τίς προσπάθειες της δέν μπορούσε νά καταστείλει τήν πειρατεία πού εἶχε προσλάβει μεγάλη ἔκταση. Καί ἐνῶ τό ἑλληνικό ζήτημα εἶχε ἤδη πάρει καλό δρόμο μέ τήν ὑπογραφή συνθήκης (Ἰούλιος 1827) μεταξύ Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ρωσίας, γιά τήν ἐπιβολή ἀνακωχῆς μεταξύ Ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος -Τουρκίας, ἡ πειρατεία προσέλαβε ἀκόμη μεγαλύτερες διαστάσεις μέ ἐπιθέσεις καί ἐναντίον ἐμπορικῶν σκαφῶν καί αὐτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ στόλοι τῶν ὁποίων, τελικά, σέ συνεργασία μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση, ἀνέλαβαν τήν καταστολή της. Τό ἔργο αὐτό συνέχισε τάν Ἰανουάριο τοῦ 1828 ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας μέ συστηματική καταδίωξη τῆς πειρατείας ἀπό τόν ναύαρχο Μισούλη. Ἦδη, ἡ γενική κατάσταση τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀκολουθοῦσε νέους ρυθμούς πού ὀδηγοῦσαν, παρά τίς ἀντιξοότητες, στήν πολυπόθητη Ἀνεξαρτησία. Γι' αὐτήν ἀγωνίσθηκαν καί πολλοί Σίφνιοι, τόσο ἐπάνω στό νησί γιά τήν ἀποδυνάμωση τῶν ἀντιθέτων καί τήν παγίωση τῆς Ἐπαναστάσεως στόν τόπο τους, ὅσο καί στά στεριανά πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλά καί στίς ἐνδοξες καί ἡρωϊκές θαλασσινές ἐπιχειρήσεις. Ὁ ἀριθμός τους δέν εἶναι πλήρως ἐξακριβωμένος, πρέπει ὅμως νά εἶναι σημαντικός καί θά τόν ἀποκαλύψει ὁ μελλοντικός ἱστορικός τοῦ νησιοῦ.

2. Σίφνιοι Ἀγωνιστές

Οἱ Σίφνιοι πού ἐπῆραν μέρος στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί τήν ὑπρέτησαν πιστά μέχρι πέρατός της, φαίνεται ὅτι δέν ἦταν ὀλίγοι. Εἶναι βέβαιο ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἱστορικής ἐρεύνης, πού συνεχίζεται πάντοτε, ὅτι στό νησί εἶχε προηγηθεῖ ἐκτεταμένη ἰδεολογική προετοιμασία, τόσο μεταξύ ἀνθρώπων μέ μόρφωση, ὅσο καί πολλῶν τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ. Στή μεγάλη αὐτή παράταξη διεκρίθησαν ὅλοι, ἀρκετοί ὅμως μέ ἰδιαίτερη δραστηριότητα. Οἱ τελευταῖοι πάλι μποροῦν νά διαιρεθοῦν σέ δύο ὁμάδες. Στή μιά κατατάσσονται ἐκεῖνοι πού προσέφεραν γενική ὑπηρεσία ἐπιτόπισ, ὅπως ἄσκηση διοικήσεως, στρατολόγηση ἀνδρῶν, ἐπιστασία συγκεντρώσεως φορολογιῶν, κατασκοπία, διεξαγωγή καί τήρηση ἀλληλογραφίας, ἔργο ἀγγελιοφόρου κ.ἄ. Στήν ἄλλη ἀνήκουν οἱ καθαυτοῦ ἀγωνιστές, ἐκεῖνοι πού ἐπολέμησαν σέ στεριά καί θάλασσα. Καί στίς δύο κατηγορίες ὑπῆρξαν τόσο κληρικοί, ὅσο καί λαϊκοί. Στή διπλή αὐτή καταγραφή πού ἀκολουθεῖ, σημειώνονται τά ὀνόματα τῶν ἀγωνιστῶν καί συνοπτικές σχετικές πληροφορίες γιά τή δράση τους. Ὅπου ἡ ἐρευνα δέν ἐπεσήμανε στοιχεῖα γιά τήν τελευταία, ἀρκεῖται

στήν άπλή όνομαστική καταχώριση, γιατί δέν γίνεται διαφορετικά.

α) Προσφοράς Γενικών Υπηρεσιών

* **Ίωάννης Λειμβατός.** Γιός του Σερίφιου οίκονόμου Κωνσταντίνου Λειμβαίου καί τής Σιφνιάς Θεοφανώς Λεον. Προβελεγγίου· έσπούδασε στή Σχολή του Άγίου Τάφου τής Σίφνου καί στή συνέχεια παρηκολούθησε άνότερα μαθήματα στό Βουκουρέστι, κοντά στον έξάδελφό του Ίωάννη Προβελέγγιο πού άσκούσε έκει τραπεζικές έργασίες. Μετά τήν έπιστροφή του στή Σίφνο άνέλαβε καθήκοντα οίκονομικοϋ έπιτρόπου του Μητροπολίτου Καλλινίκου (1817-1821), τό δέ 1819, Μαρτίου 21, παντρεύθηκε τή Μαρία Ίωαν. Μπάου ή Καμαράσαινα. Εΐναι πιθανόν ότι υπήρξε φιλικός γιατί στήν άλληλογραφία του μέ τόν Χρυσόγελο άλληλοαποκαλούνται "άδελφοί". Στίς 19 Μαΐου 1822 οί άρμοσταί των νήσων του άνέθεσαν καθήκοντα "έπιτρόπου καί έπιστάτου διά τήν συλλογήν των δεκάτων" τής Σίφνου. Άπό 1827-1828 άντιπρόσωπος στήν Έθνική Βουλή τής έπαρχίας Σίφνου - Μήλου - Κιμώλου. Τό 1828, μαζί μέ τόν Ζαννή Άλεξ. Καμπάνη, στρατολόγος έθελοντών για τό Τακτικό Σώμα καί έπίτροπος του Σχολείου. Τό 1835 διορίσθηκε πάρεδρος του Είρηνοδικείου Σίφνου καί μετά δέκα χρόνια (7 Άπρλ. 1845) του άπενεμήθη τό "χαλκοϋν άριστεγον του Άγώνος" για τίς προσφερθεΐσες ύπηρεσίες του.

* **Γεώργιος Χρυσόγελος.** Άδελφός του διδασκάλου Ν. Χρυσογέλου, γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1800 καί έσπούδασε στή Σχολή του Άγίου Τάφου. Άναμείχθηκε όπό τους πρώτους στά έπαναστατικά πράγματα. Γραμματεϋς του Έπαρχείου Σίφνου (1822 - 1824), Γενικός Γραμματεϋς καί Λιμενάρχης Ίου (1824-1825). Μέ τό Διάταγμα 227/5. Νοεμβρίου 1829 άνέλαβε καθήκοντα Αου Παρέδρου τής επί των Έκκλησιαστικών καί τής Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματείας (πού προΐστατο ό άδελφός του Νικόλαος). Σύμφωνα μέ τίς διατάξεις του Νόμου τής 3 Αύγούστου 1861, συνταξιοδοτήθηκε τό 1863, σέ ήλικία 63 έτών, ως πρωτοδίκης, μέ μηνιαία σύνταξη 225 δραχμών. Κατά τή συνταξιοδότηση του άνεγνωρίσθησαν 7 1/2 έτη άγώνος. Έμεινε μόνιμα στό Μεσολόγγι, όπου ύπηρετοϋσε.

* **Νικόλαος Σπεράντισας,** έλληνοδιδάσκαλος. Γεννήθηκε τό 1799 ένας από τους καλύτερους μαθητές του Χρυσογέλου στή Σχολή του Άγίου Τάφου καί διάδοχός του (1 Μαΐου 1821 - 6 Όκτ. 1822, 10 Φεβρ. 1825 - άρχές Ίουλίου

1826). Έδίδαξε ένα χρόνο (1827 - 1828) και στην Ίο, πιθανόν και άλλοι, γιατί κατά τη συνταξιοδότησή του του ανεγνωρίσθησαν "έτη αγώνος" 6 1/2. Στη Σίφνο, όπου έδίδαξε σε χρόνους πολύ κρίσιμους, άσκησε τό έργο του περίπου δωρεάν.

* Γεώργιος Φαραύτης, διδάσκαλος από 1821 - 1828 στο κατώτερο σχολείο του Αγίου Αντύπα και από τό 1828 και έπειτα σχολάρχης του Έλληνικού. Ό στυλοβάτης της Παιδείας στη Σίφνο κατά τη δεκαετία 1821-1830, την πιο κρίσιμη περίοδο του νέου έλληνισμού.

* Δημογέροντες - Έφοροι: Κατά τη δραματική περίοδο 1821 -1828, οί δημογέροντες και οί έφοροι του νησιού ανέπτυξαν πολυσχιδή δράση και, πολλές φορές, αντιμετώπισαν δυσχερέστες καταστάσεις και τρομερά προβλήματα από τόν έσωτερικό διχασμό. Κατηγορήθηκαν άδικα, προηλακίσθησαν "από άχρείους", έφυλακίσθησαν· έφεραν όμως σε πέρας ένα σπουδαίο διοικητικό έργο, ίσως μέ πολλά σφάλματα, αλλά σπουδαίο. Υπήρξαν οί εκπρόσωποι της Κεντρικής Διοικήσεως, οί άνθρωποι μιας νέας τάξεως πραγμάτων πού αγωνίζονταν νά επιβληθεί. Γνωστοί από διάφορα έγγραφα είναι: Γεώργιος Δεπάστες, Γεώργιος Μπουλφής, Ίωάννης Πανώριος, Γεώργιος Πρόκος, Νικόλαος Πρατικός, Άπόστολος Κολονέλλος, Νικόλαος Λορέντζος, Ίωάννης παπα Άθανάση, Άντώνιος Μελισσός, Ν. Βαλέτας, Ίωάννης Βαλέτας, Ζαννης Άλεξ. Καμπάνης, Ζαννης Ί. Καμπάνης, Πέτρος Κων. Μπάος, Ίωάννης Βάος, Νικ. Γρυπάρης, Κων. Μάτζας, Ίάκωβος Βαφίας, Ίωάννης Πρόκος, Νικόλαος Άλεξ. Καμπάνης, Νικόλαος Πρόκος.

* Δαμιανός Μπατής, ιερομόναχος και ήγούμενος της Κυρίας Βρυσιανής (1816-1832) όλη την κρίσιμη περίοδο· είχε μετατρέψει τό μοναστήρι "σε στρατιωτικό καταγώγιο" των διερχομένων από τό νησί Κρητικών.

* Γαβριήλ Ρωμάνος, άρχιμανδρίτης, έξάδελφος του Ν. Χρυσογέλου, "άνθρωπος παιδείας μετέχων", ό όποτος "κατεβόησε έναντίον κάθε παρανομίας" όταν διεσαλεύθησαν, από τά πολεμικά γεγονότα, ή έκκλησιαστική τάξη και εύπρέπεια. Γενικός έπιστάτης "των κανονικών έκκλησιαστικών είσοδημάτων καθ' όλην την των έπαρχιών έκτασιν του θρόνου της Έπαρχίας Σίφνου" (Διαταγή 4514 Διοικήσεως και 615, 617 του Υπουργείου Λατρείας). Τό 1830 ό Γαβριήλ, άπορος και βαρύτατα άσθενής, ένισχύθηκε από τόν Κυβερνήτη μέ 150 γρόσια και άργότερα μέ 60 φοίνικες.

* Γαβριήλ Χωρικός, ιερομόναχος, διαχειριστής κτηματικής περιουσίας "άποθανόντων πατέρων της μονής 'Αγίου 'Αθανασίου", με είσήγηση Νικ. Χρυσόγελου. Τά έσοδα θά έχρησιμοποιούντο για τό Σχολείο.

β) Πολεμιστές σέ ξηρά καί θάλασσα

Έχει ήδη αναφερθεί, ότι μέ τήν έναρξη της Έπαναστάσεως, 150 ένθουσιώδεις Σίφνιοι πολεμιστές, υπό τόν Ν. Χρυσόγελο, άνεχώρησαν τόν 'Απρίλιο τοῦ 1821 από τό νησί για τήν ύποστήριξη τοῦ 'Αγώνος. Ήταν νέοι κάθε ηλικίας, άλλοι θαλασσινοί καί άλλοι στεριανοί. 'Ανάλογα μέ τήν "είδικότητά" τους προωθήθηκαν καταλλήλως, από τήν "Υδρα όπου ξεμπάρκαραν, είτε στά τσοῦρμα караβιών, είτε στά πεδία τών μαχών. Ίσως μέ άλλα πλοία νά άνεχώρησαν καί άλλοι, γι' αυτό ο αριθμός τών 150 δέν πρέπει νά θεωρεῖται όριστικός, αλλά καθοριστικός τών αγωνιστῶν της Σίφνου. 'Αλλωστε βραδύτερα προσήλθαν καί άλλοι ως έθελοντές τοῦ Τακτικοῦ πού δέν γνωρίζουμε τόν αριθμό τους. 'Από τίς μέχρι τώρα έρευνες στά Μητρώα 'Αγωνιστῶν της 'Εθνικής Βιβλιοθήκης, στά Γενικά 'Αρχεῖα τοῦ Κράτους καί άλλες πηγές ή από τή βιβλιογραφία, έχουν γίνει γνωστοί οί έπόμενοι:

* Βαλέζης 'Ιωάννης

* Βαλέζης Σταμάτης

Στίς 6 Μαρτίου 1844, οί Π. Μαυρομιχάλης καί Γρηγοράκης Τζανετάκης, έπιστοποίησαν από κοινοῦ ότι: "οί άδελφοί Σταμάτης καί 'Ιωάννης Βαλέζιδες, Σίφνιοι έξ αυτοχθονίας, από τήν άρχήν τοῦ αγώνος μεταβάντες εις Λακωνίαν μέ άρκετήν χρημάτων ποσότητα, ήνώθησαν μέ ήμάς λαβόντες υπό μισθοῦς ικανήν ποσότητα στρατιωτῶν επί κεφαλής τῶν οποίων έτρεχον όπου ήν ανάγκη καί τό συμφέρον της πατρίδος προσεκάλει αυτούς, χωρίς ποτέ νά μείνωσιν άπηυδισμένοι από τάς όποιās έλάμβανον διαταγās παρά τῶν άνωτέρω όπλαρχηγῶν, ύπ' όψιν αὐτῶν μόνον έχοντες τήν άπελευθέρωσιν της πατρίδος...". Σέ αναφορά τῶν ίδίων, από 12-6-1865, σημειώνεται άκόμη: "... αλλά καί μετά τόν θάνατον τοῦ θείου μας 'Ανανίου, Μητροπολίτου τότε θηβῶν, μεταβάντες αυτόθι πρός παραλαβήν της καταληφθείσης ήμιν κληρονομίας καί ιδόντες ότι ο έν θήβαις τότε στρατός είχεν ανάγκη μεγάλην, ούχί τροφίμων, άλλ' άρτου, προθύμως παρεδώσαμεν έκ τοῦ έν ταῖς άποθήκαις τοῦ μακαρίτου

θείου μας Ἐναντίου εὐρεθέντα 3.700 κοιλῶν σίτου τὰς 3.200 ἀρκεσθέντες εἰς τὴν παραλαβὴν μιᾶς ἀπλῆς ἐκ μέρους τῶν αὐτόθι προκρίτων καὶ τοῦ τότε ἐπισκόπου θηβῶν Παΐσιου ἀποδείξεως, οἷα ἢ ἀπὸ 10 Μαΐου 1821..." καὶ ἐπεσύναπταν τὴν ἀπόδειξη:

Ἡ θηβῶν Παΐσιος ἐπιβεβαιοῖ

Δηλοποιουμέν οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι κοτσαμπάσηδες, ὅτι ἐλθόντες ἐνταῦθα μετὰ τινῶν στρατιωτῶν οἱ ἐκ Σίφνου καταγόμενοι Ἰωάννης καὶ Σταμάτης Βαλέζη, ἀνεψιοὶ τοῦ μακαρίτου Μητροπολίτου μας θηβῶν Ἐναντίου διὰ νὰ παραλάβουν τὸν εἰς τὰς ἀποθήκας εὐρισκόμεον σίτον κοιλά 3.700, ἐβαστάξαμεν ἐξ αὐτοῦ κοιλά 3.200 ἔχοντας μεγάλην ἀνάγκην πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων στρατιωτῶν, τὸν δὲ λοιπὸν παρέλαβον καὶ ἀνεχώρησαν.

Κατ' αἰτησιν δὲ τούτων δίδομεν τὸ παρὸν ἀποδεικτικὸν ὑπογεγραμμένον παρὰ τοῦ ἀρχιερέως μας καὶ παρ' ἡμῶν διὰ νὰ τοὺς χρησιμεύσει ἐν καιρῷ.

Θῆβαι τὴν 10 Μαΐου 1821

Λάμπρος Οἰκονόμου, Κωνσταντῖνος Σαπουντζῆς

Νικόλαος Σωτήρχου, Σωτήρης Μπακάλης".

Στὴν ἴδια ἀναφορὰ τους, πού ἀπευθύνονταν "πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκαθαρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀρχαίων ἀγωνιστῶν Σ(εβαστῆν) Ἐπιτροπὴν", ἐζητοῦσαν νὰ "ἀποφανθῆ ἂν χρῆζωμεν περιθάλψεως καὶ ὁποίας, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι βέβαιον ὅτι δαπανήσαντες πᾶν ὅτι εἶχομεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, στερούμεθα ἤδη καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαραιτῶν ἀναγκαίων, διότι ἡ πατρίς δὲν ἠθέλησεν ἢ δὲν ἐδυνήθη μέχρι τοῦ νῦν, οὐχὶ ἀμείψῃ δεόντως, ἀλλὰ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν ἀνέχεται ν' ἀποβιώσῃ ἐπὶ ψάθης ὅσοι τὴν πατρίδα λατρεύοντες ἐθυσίασαν ὑπὲρ αὐτῆς πᾶν ὅτι εἶχον μηδὲν περὶ αὐτῶν σκεφθέντες". Σὲ προγενέστερη ἀναφορὰ τους (17 Μαΐου 1846) ἐζητοῦσαν νὰ τοὺς καταβληθῆ τούλάχιστον ἡ ἀξία "τῶν κοιλῶν σίτου, γρόσια 37.000, τοῦ κοιλοῦ πρὸς 10 γρόσια" πού παρέδωσαν στοὺς προκρίτους θηβῶν. Καὶ συνέχιζαν: "Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐξοδευθέντα παρὰ τοῦ Σ(εβασμιωτάτου) θείου μας καὶ παρ' ἡμῶν διὰ τοὺς ὑφ' ἡμᾶς ὄπλιτας, οὐδεμίαν ἀπαίτησιν ἔχομεν..."

* Ἐλιμπέρτης Γεώργιος Ι.

Γεννήθηκε τὸ 1801. Μετὰ τὴν ἀπαφοίτησίν του ἀπὸ τῆ Σχολῆ τῆς Σίφνου, συνέχισε τὶς σπουδὲς του στὸ Βουκουρέστι. Ἐλαβε μέρος στὴ μάχη τοῦ Δραγατσάνου, ὅπου ἐτραυματίσθηκε. Ὅταν ἔγινε καλά κατέβηκε στὴ Σίφνο

καί ἀπό ἐκεῖ στήν Πελοπόννησο, ὅπου συνέχισε νά ἀγωνίζεται. Μέ τό Διάταγμα ὑπ' ἀριθμ. 227/5-11-1829 τοῦ Κυβερνήτου, ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ διδασκάλου του καί Ὑπουργοῦ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως καί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν. Χρυσογέλου, διορίσθηκε ὑπάλληλος τοῦ ἰδίου ὑπουργείου. Στή συνέχεια ὑπηρετήσε σέ ἄλλες δημόσιες θέσεις καί ἀπεβίωσε στή Σίφνο ἀρχές Φεβρουαρίου τοῦ 1873.

* Νικόλαος Καμπάνης

* Κατσιφάρης Ἰωάννης

* Κοσμήτης Ἀγγελέτος.

Χαλκοῦν ἀριστεῖον ἀνδρείας.

* Μαγκανάρης Γεώργιος

Ἐτιμήθηκε μέ χαλκοῦν ἀριστετο.

* Ἀβράμιος Μαγκανάρης.

Ἀδελφός τοῦ προηγουμένου, ἱεροδιάκονος - ἀγιογράφος. Ἐπολέμησε στά Δερβενάκια. Γιά τίς πολεμικές ὑπηρεσίες του τό ἐλεύθερο Κράτος τοῦ παρεχώρησε ἐκτάσεις στή Σίφνο. Τό 1851 "ἐβερνίκωσε εἰκόνες" τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ.

* Μαλανδράκης Ἐμμ. Ὑπαξιωματικός Β τάξεως

* Παπαδόπουλος Δημ. Ὑπαξιωματικός Β τάξεως

* Πέτρου Ἀπόστολος

Γεννήθηκε τό 1799. Ὑπαξιωματικός. Τό 1824 ὑπηρετοῦσε "ὑπό τόν στρατηγόν Ἰω. Γκούραν, σαλωνίτην εἰς Ἀθήνας, ὑπό τόν χιλιάρχον Νικόλαν Κριτζιώτην". Στίς 23 Ἰανουαρίου 1871 ἐζήτησε μέ ἀναφορά του "νά ταχθεῖ εἰς ἀνωτέραν τάξιν, τοῦλάχιστον ὡς ἀξιωματικός" γιατί εἶχε πληροφορηθεῖ "ἐξωδίκως ὅτι ἐτάχθη εἰς τήν τάξιν τῶν ὑπαξιωματικῶν".

* Πέτρου Ἰωάννης

Ὑπηρετήσε στό Τακτικό Σῶμα, 3ο Πεζικό Τάγμα Γραμμῆς ἀπό 10-8-1827 μέχρι 24-8--1830 "παρευρεθεῖς εἰς τās ἐκστρατείας καί μάχας τῆς Ναυπάκτου καί Χίου", σύμφωνα μέ πιστοποίηση τῆς 1-5-1847, ὅποτε ἐζήτησε νά συνταξιοδοτηθεῖ, χωρίς νά τό ἐπιτύχει. Ἐπανῆλθε μέ νέα αἴτηση τό 1862 καί πάλι χωρίς ἀποτέλεσμα. Μετά τόν θάνατό του τό 1865, ὁ ἀδελφός του

Ἐπίστολος ἐζήτησε ἀπὸ τὴν τότε "συστηθεῖσαν Ἐπιτροπὴν", ἀφοῦ "ὁ μακαρίτης ἀπέναντι τῶν τόσων θυσιῶν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα δὲν ἀπήλαυσε οὔτε κἀν ἓνα ὀβολόν..." νὰ προνοήσει "διὰ τὴν ἐγκαταλειποῦσαν οἰκογένειάν τοῦ ὅ,τι ἐστὶ δίκαιον".

* Πρεζάνης Ἀντώνιος

Στὰ Πρακτικά τοῦ Βουλευτικοῦ, ἔτους 1824, Μαΐου 24, σημειώνεται ὅτι "ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ κ. Ἀντωνίου Πρεζάνη, Σιφνίου, παρακαλοῦντος νὰ τῷ δοθῆ διαταγὴ νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν νῆσον Σίφνον γρόσια 1000 καὶ ἀπὸ τὴν νῆσον θερμιῶν γρόσια 900, τὰ ὅποια τοῖς ἐδάνεισε καὶ νὰ τῷ δοθεῖ καὶ ὑπουργημα πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς φημῆλιας τοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῶν χρημάτων δὲν ἐνεκρίθη ἐπειδὴ τὰ ἐδάνεισε πρὸ τοῦ ἀγῶνος, περὶ δὲ τοῦ ὑπουργήματος ἐνεκρίθη νὰ γενῆ προβούλευμα πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν ὅτι νὰ τῷ δοθῆ ἀνάλογον ὑπουργημα πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ". Στις 17 Ἰουνίου 1824, μὲ ἰδιόγραφη αἴτησίν τοῦ πρὸς τὴ Διοίκηση, ἐπανῆλθε ἀναφέροντας "ἐπειδὴ ἐξαρχῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος διατρίβω εἰς πολέμους καὶ ἐξόδευσα ὅτι καὶ ἂν μοὶ ἐσώζετο χρηματικὴ κατάστασις καὶ ἐδῶ (στὸ Ναύπλιο) δὲν γνωρίζω τινὰ ἐξ οὗ νὰ μοὶ γίνῃ βοήθεια, ἐπομένως καὶ ὑστεροῦμε τοῦ ἀναγκαίου ἄρτου..." παρακαλοῦσε "μετὰ δακρύων τὴν φιλόανθρωπον διοίκησιν νὰ δείξῃ καὶ πρὸς ἐμὲ τὴν πρὸς πάντας συνήθη τῆς εὐσπλαγχνίας...". Φαίνεται ὅτι ὁ ἀγωνιστὴς αὐτός, πού ἀποκαλεῖται σὲ ἄλλη πηγὴ "ὄπλαρχηγός", πολεμιστὴς δηλαδὴ μὲ σημαντικό ἀξίωμα, ἦταν πλέον τελείως ἀνίκανος εἴτε ἀπὸ ἀσθένεια, εἴτε ἀπὸ σοβαρὸ τραυματισμὸ τοῦ, γεγονός πού δὲν τοῦ ἐπέτρεπε οὔτε τὰ μέσα διαβιώσεώς τοῦ νὰ ἐξοικονομήσῃ. Ἔτσι, μέσα στὸ δεῦτερο ἐξάμηνο τοῦ ἰδίου χρόνου ἀπεβίωσε. Σὲ "ὄνομαστικὸ κατάλογο τῶν συνταξιούχων" καὶ μὲ α/α 1249, ἀναγράφεται: "Ἀ(ριθμός) Μητρώου 2237. Καλίτζα Ἀντων. Πρεζάνη. Σίφνος. ἡ σύνταξη ἤρξατο ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1837. μηνιαῖον ποσὸν συντάξεως δρχ. 8, ὀνόματι τοῦ ἀνδρός τῆς (ὄπλαρχηγοῦ) ἀποθανόντος τὸ 1824".

* Πωλενάκης Γεώργιος

* Τσελέντης Σταμάτης

Ἀξιωματικὸς Ζ τάξεως. Ἐκατόνταρχος.

* Χρύσος Δημήτριος Ἀντ.

Χαλκοῦν ἀριστερο ἀνδρείας

* Χανούτσος Κωνσταντῖνος

* Βάος Ἀντώνιος Οἰκ.

Ἐπιπλοίαρχος Β τάξεως

* Κώστας Δημήτριος Ἴω.

Πρόκειται γιά τόν καπετάν Δημήτρη Κώστα, ὁ ὅποιος μέ τό σκάφος του, "βρίκιον", πού ἔφερε τό ὄνομα "Προφήτης Ἡλίας", μετέφερε τόν Ν. Χρυσόγελο καί τούς 150 ἄνδρες του στήν Ὑδρα. Πολύπλευρη ἦταν ἡ συμμετοχή του στόν Ἀγώνα καί μέ οἰκονομικές θυσίες ὄχι εὐκαταφρόνητες. Τή δράση του περιγράφει σέ ἀναφορές τοῦ 1863 ὅταν, μετά τή Μεταπολίτευση, ἡλικιωμένος πλέον, ἀλλά μέ "νεαρά καί πολυμελῆ οἰκογένεια" (φαίνεται πώς παντρεύθηκε μεγάλας), ἀπεφάσισε νά ζητήσει ὀπό τήν Ἐθνοσυνέλευση "θεραπείαν τοῦ μέχρι νῦν προσγενομένου μοι ἀδικήματος", δηλ. τῆς μή συνταξιοδοτήσεως του. Περιέγραφε λοιπόν "έν συνόψει τάς πρὸς τήν ἔνδοξον ἡμῶν Ἐπαναστασιν" ὑπηρεσίας του, παραλείποντας πολλές λεπτομέρειες: α) μετέφερε ἄμισθί μέ τό πλοῖο του τόν Ν. Χρυσόγελο καί τούς 150 ἄνδρες στήν Ὑδρα. β) τόν Ἀνδρέα Μεταξᾶ, Μάνθο καί Βενιαμίν Λέσβιο μέ τίς "συνεισφορές" πού εἶχαν συνάξει ἀπό ὅλα τά νησιά, στήν Ὑδρα ἐπίσης, ὅταν ἐκινδύνευσαν ἀπό πειρατές γ) τόν Δ. Ὑψηλάντη "μετά 400 στρατιωτῶν, λειψάνων τῆς μάχης τοῦ Πέτα ἄμισθί" ἀπό τήν Κούλουρη στήν Πιάδα, "διαθρέψας αὐτούς συγχρόνως ἀνευ ἀποζημιώσεως", δ) παρέλαβε ἀπό τή Χίο, μετά τήν ἐρήμωσίν της, "180 αἰχμαλώτους φυγάδας" καί τούς διεμοίρασε στήν Ἀμοργό, Νάξο καί Πάρο. "Κατά τό τρίτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως" ἀναγκάσθηκε νά πωλήσει τό πλοῖο του καί στή συνέχεια ὑπηρετήσε "ὡς στρατιωτικός ναυτικός 3 1/2 χρόνους" σέ σπετσιώτικα πλοῖα ὑπό τούς Θεόδωρο Ὀρλώφ, Ἀργύριο Στεμνιτσιώτη καί Δημήτριο Λεωνίδα, "παρευρεθεῖς εἰς ὅλας τάς ὑπ' αὐτῶν κατά τό ρηθὲν διάστημα ἐνεργηθείσας ἐκστρατείας". Μετά ἀπέκτησε ἄλλο πλοῖο, ἓνα τσερνίκι, μέ τό ὅποιο "τυχῶν εἰς Γραμιοῦσαν κατά τόν ἀφανισμόν τοῦ Χατζῆ Μιχάλη", "ὅτε ἐκινδύνευε τό Φραγκοκάστελλο, λαβὼν τά ἔγγραφα παρά" τῶν φρουράρχων Σφακίων "καί ἀπελθὼν διὰ νυκτός μετέφερον αὐτά" στόν Γάλλο πρόξενο τῆς Μήλου Λουδ. Μπρέατ, ὁ ὅποιος εἰδοποίησε πέντε γαλλικά πλοῖα πού ἐναυλοχοῦσαν ἐκεῖ καί ἔσπευσαν "καί ἔσωσαν 800 ἄνδρας κινδυνεύοντας νά κατασφαγῶσι".

Γιά τίς μεγάλες ὑπηρεσίες του ὁ καπετάν Δημήτρης Κώστας ἐτιμήθηκε μέ "χαλκοῦν ἀριστερον" καί "ἀργυροῦν νομισματόσημον".

* **Μυτιληναῖος Κωνστ.** ναύτης.

“Ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἱεροῦ ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἤτοι ἀπό τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1827, ὑπρέτησα εἰς τόν Ἐθνικόν Στόλον”, ἔγραφε σέ ἀναφορά του τῆς 25 Μαρτίου 1865 πρὸς “τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιτροπῆν”. Στὴν ἀναφορά ἐπεσύναπτε καὶ πιστοποίηση τοῦ ὑποναυάρχου Γ. Ἀνδρούτσου, τῆς 11ης Μαρτίου ἰδίου ἔτους, ὁ ὁποῖος, “ἐν βάρει συνειδήσεως” ἐβεβαίωσε ὅτι “ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Μυτιληναῖος, Σίφνιος ναυτικός, χρηματίσας ὡς ναύτης εἰς τὸ πλοῖόν μου, ὑπηρετῶν ἐν καιρῷ τοῦ Ἱεροῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας μας εἰς διάστημα πέντε ὀλοκλήρων ἐτῶν κατὰ συνέχειαν, ἤτοι ἀπὸ τὸ 1822 μέχρι τέλους τοῦ 1826, ὑπρέτησεν καθ’ ὅλην τὴν ἔκτασιν μὲ πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἀπαιτουμένην γενναϊότητα καὶ ἀξιότητα”.

* **Πρεζάνης Γεώργιος** Ἄντ.

— Ἡ δράση τῶν Σιφνίων καπεταναίων δὲν ἔχει μέχρι σήμερα ἐξακριβωθεῖ πλήρως. Ἐκτὰς ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω πληροφορίας γιὰ τὸν καπετὰν Δημήτριον Κώστα καὶ μερικές ἀκόμη μαρτυρίες ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὑπῆρξε σημαντική. Ἀ.χ. σὲ “Ἐγχειρονομικὸν Κατάστιχον τῆς 8 Ἰουλίου 1826, ἐν Μυκόνῳ”, πού βρίσκεται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ νησιοῦ, σημειώνεται: “Βάρκα τοῦ Κυβερνήτου Ἀντωνίου Ὀρφανοῦ διευθύνεται πρὸς Σίφνον μὲ ἐπιπλα, 5 ναύτας καὶ 6 Ψαριανούς μὲ τὰς φαμηλίας”. Παρόμοιες διελεύσεις μαρτυροῦνται ἀπὸ τὴν Τήνον, σύμφωνα μὲ τὸ “Κατάστιχον τοῦ Λιμεναρχείου Τήνου”, στίς 19 καὶ 24 Ὀκτωβρ. 1823, ἐνὸς τρεχαντηριοῦ μὲ κυβερνήτη τὸν Ζαφεῖρη Δεπάστα Σίφνιο καθὼς καὶ ἐνὸς “τρεχαντηριοῦ 180 κοιλῶν” μὲ κυβερνήτη τὸν Δημήτριον Γεωργ. Ἐγκλῆση Σίφνιο.

Τέλος, στοὺς ἀνωτέρω, διακριβωμένα Σιφνίους, ἀγωνιστές, εἶναι σωστό, γιὰ λόγους τάξεως καὶ δικαιοσύνης, νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ Κρήτες πού εἶχαν μόνιμη διαμονή τους τῆ Σίφνο ἀπὸ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον. Μὲ τῆς ἐπιγαμίας ἄλλωστε πού ἀκολούθησαν ἀρκετές ἀπὸ τῆς νέας οἰκογένειες παρέμειναν σὲ τὸ νησί καὶ ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τοὺς Σίφνιους, ὅπως ἐγένε παλαιότερα μὲ τοὺς Φράγκους. Οἱ ἀγωνιστές Κρήτες τῆς Σίφνου, ὅλοι στρατιῶτες, εἶναι:

*Δαμουλάκης Χατζηνικόλα, *Ζαχαρουδάκης Ἰωάννης, *Ἰγγλεζάκης Σήφης *Καλαθάκης Κωνσταντῖνος *Λούκας Μιχαήλ *Μπεναρδάκης Θεόδωρος *Παπαδοσταυριανός Γεώργιος *Σταυρομανουσαῖος Στρατῆς *Τσηλιπουνίδης Σταμάτης

*Τζιλεράκης Γεώργιος *Χατζηδογιάννης ή Χατζηδογιαννάκης Νικόλαος
*Χαντζιδάκης Μανοῦσος.

Στούς Σιφνίους πού προσέφεραν θετικές υπηρεσίες έκτός Σίφνου περιλαμβάνονται οί ἐπόμενοι:

* Γαβριήλ Ἀνωϊιάδης

Ἀρχιδιάκονος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ ἀπό τό 1818, ἐπῆρε ἐνεργό μέρος στίς προκαταρκτικές ἐνέργειες γιά τήν Ἐπανάσταση ὡς προσωπικότητα πού ἔχαιρε τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ ἱεράρχου του. Ὁ τελευταῖος, πρὶν ἀναχωρήσει μέ τόν Γ. Μαυρομιχάλη γιά τήν Ἰταλία (22 Ὀκτ. 1822) γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ Ἀγῶνος, διόρισε τόν Γαβριήλ Γενικό Ἀρχιερατικό Ἐπίτροπο τῆς Μητροπόλεως. Μετά τόν θάνατο τοῦ ἐπισκόπου Κερνίκης καί Καλαβρύτων Προκοπίου (1824), τοποτηρητής τῆς ἀνέλαβε κανονικά ὁ μητροπολίτης Π. Πατρῶν, ὁ ὁποῖος γιά τήν καλύτερη διοίκηση τῆς ἐπισκοπῆς διόρισε δύο ἀρχιερατικούς ἐπιτρόπους, τόν Γαβριήλ καί τόν ἀρχιδιάκονο Δαμασκηνό. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1826 ἀπελύθη ὁ Δαμασκηνός καί ἀπέμεινε Γενικός Ἐπίτροπος μόνος ὁ Γαβριήλ μέχρι τόν Σεπτέμβριο 1827. Μετά τόν θάνατο τοῦ Π. Πατρῶν (Μάϊος 1826) ἡ Κυβέρνηση μέ τό Διάταγμα 1715/24 Σεπτ. 1827 ἀνέδειξε τόν Σίφνιο Γαβριήλ τοποτηρητή τῆς Μητροπόλεως Παλ. Πατρῶν, ἡ δέ Ἀντικυβερνητική Ἐπιτροπή, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1827, καί τοποτηρητή τῆς ἐπισκοπῆς Κερνίκης καί Καλαβρύτων. Καί τίς δύο αὐτές ὑψηλές θέσεις διετήρησε ὁ Γαβριήλ μέχρι τόν Νοέμβριο τοῦ 1828, ὅποτε ἀνέλαβε ἡγούμενος τῆς μονῆς Βραχερνῶν Ἡλείας, ὅπου ἀπεβίωσε τό 1851.

* Φίλιππος Φραντζῆς, ἱεροδιάκονος.

Ἀπό τούς νέους πού εἶχαν ἐκστρατεύσει μέ τόν Χρυσόγελο "ἐχειροτονήθη κατά τάς μαρτυρίας τῶν προυχόντων τοῦ Μυστρά παρά τοῦ ποτέ Λακεδαιμονίας κυροῦ Χρυσάνθου ἱεροδιάκων κατά τούς ἐκκλησιαστικούς νόμους εἰς Μυστρά κατά τάς 29 Μαρτίου πρλθ - ἔτους" (1824).

** ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ

Στήν κορυφή τῆς πυραμίδος τῶν Σιφνίων ἀγωνιστῶν, ὁ Νικόλαος Χρυσόγελος, ἐγεννήθηκε τό 1780. Μετά τήν ἀποφοίτησή του ἀπό τή Σχολή τοῦ Ἁγίου

Τάφου, παρηκολούθησε μαθήματα στην Πατριάδα Σχολή, υπό τόν Μισαήλ Μαργαρίτη, στη Σχολή τής Χίου υπό τόν περίφημο Ἀθανάσιο Πάριο (ἡ μητέρα τοῦ ὁποίου ἦταν ἀπό τή Σίφνο) καί ὀλοκλήρωσε τίς σπουδές του στην Κωνσταντινούπολη. Κατόπιν ἐγύρισε στην πατρίδα του ὅπου συνέχισε νά ἀσχολεῖται μέ τίς μελέτες του καί νά σπουδάζει τή γαλλική γλώσσα. Τό 1808 ἀνέλαβε τή διεύθυνση τής Σχολῆς τοῦ Παναγίου Τάφου πού ἐκράτησε μέχρι τό 1821. Στό διάστημα αὐτό ἐδίδαξε Γραμματικά - Φιλοσοφικά μαθήματα καθώς καί Γαλλικά, μορφώνοντας δεκάδες μαθητές τοῦ νησιοῦ του καί τῶν γύρω νησιῶν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς δέχονται ὅτι εἶχε μνηθεῖ πολύ νωρίς στίς ἀρχές τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἄν καί τό ὄνομά του δέν ἀναγράφεται στούς μέχρι σήμερα γνωστούς καταλόγους τῶν Φιλικῶν, οὔτε ὑπάρχουν ἄλλες ἄμεσες πληροφορίες πού νά φανερώνουν αὐτή τήν ιδιότητά του. Ἄν πράγματι δέν ἦταν Φιλικός ὁ Χρυσόγελος, τότε πρέπει νά ἦταν ἕνας βαθύτατα φιλελεύθερος ἄνθρωπος, ἕνας φλογερός πατριώτης, ὁ πνευματικά ἀνεπτυγμένος Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς του πού ἐπίστευε ἀκλόνητα στην Ἑλληνική Ἐξοδο ἀπό τό τέλμα τῆς μακραίωνης σκλαβιάς. Ἡ ἐνημέρωσή του ἀπό τόν ἀπεσταλμένο τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη, τόν Πάτριο Δημ.θέμελη, μέσα στούς δύο τελευταίους μήνες τοῦ 1820, αὐτή τοῦλάχιστον, πρέπει νά θεωρηθεῖ σίγουρη γιατί, μόνον ἔτσι, ἐξηγεῖται ὅτι αὐτός ἀνέλαβε ἀμέσως τήν ἀρχηγία τῆς Ἐπαναστάσεως στό νησί. Ὅπως καί ἡ ἄμεση, μέσα στόν Ἀπρίλιο τοῦ 1821, ἀναχώρησή του ἀπό τή Σίφνο καί ἡ μετάβασή του στούς τόπους ὅπου θά διαδραματίζονταν τά κορυφαῖα γεγονότα, ἐκεῖ πού θά μπορούσε νά προσφέρει τίς σωματικές καί τίς πνευματικές δυνάμεις του. Ἡ δράση του ὑπῆρξε πολύμορφη καί πολυποικίλη, τόσο κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅσο καί στά χρόνια πού ἀκολούθησαν. Ἐδῶ θά σημειωθεῖ μόνο ἡ "πορεία" καί οἱ ὑπηρεσίες του κατά τήν ἐπαναστατική περίοδο. Ἡ ἀνάλυση τοῦ γενικότερου ἔργου του εἶναι ἕνα ἄλλο μεγάλο θέμα, ἕνα εἰδικό βιβλίο.

Τό πρῶτο, ἴσως τό μεγαλύτερο, ἐπίτευγμα τοῦ Χρυσόגעλου, ἦταν ἡ κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως στό νησί του καί ἡ ἄμεση στρατολόγηση 150 πολεμιστῶν πού συνόδευσαν μέχρι τήν Ὑδρα. Ὅσοι ἀπ' αὐτούς ἦταν ναυτικοί τοῦς παρέλαβαν οἱ καπεταναῖοι καί τοῦς διεσκόρπισαν στά διάφορα πολεμικά πλοῖα. Τοῦς ὑπόλοιπους, πάντα κατά τίς πληροφορίες τοῦ καπετάν Δημήτρη Κώστα, παρέδωσε στούς ἀρχηγούς τῶν στρατευμάτων ξηρᾶς στό Ναύπλιο. Τόν Ἰούνιο, κατά τήν ἀφιξη τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη αὐτήν Ὑδρα-Σπέταες, ὁ Χρυσόγελος βρισκόνταν ἐκεῖ καί ἐντάχθηκε στό ἐπιτελεῖο του ὡς Β'

Γραμματεύς. Μαζί με τον Ύψηλάντη επέρασε στην Πελοπόννησο, όπου ανευρίσκεται και τον Ίούλιο. Στη συνέχεια η ιστορική έρευνα τον έντωπίζει τον επόμενο χρόνο, κατά Μάιο, στην Τήνο, από όπου γράφει στον Ί.Λειμβαfo να φροντίσει να επιβληθεί στους "άντιθέτους" των Ύξαμπέ-λων. Είναι Γραμματεύς του Ύπαρχείου Τήνου. Ύπό εκεί συνοδεύει τους Ύρμους στην Νάξο και αποστέλλεται απ' αυτούς στην Σίφνο να φροντίσει για τη συγκέντρωση των "συνεισφορών" και επιστρέφει στην Τήνο. Τον Ίούνιο του 1823 μεταβαίνει στην Σίφνο όπου οι αντίθετοι και οι "άχρητοι" έχουν διασαλεύσει την τάξη και κινδυνεύει να δολοφονηθεί απ' αυτούς. Τον Ύπρίλιο του 1824 εκλέγεται παραστάτης Σίφνου και μετέχει δραστήρια στις εργασίες του Βουλευτικού. Ύς βουλευτής αποστέλλεται στα ναυτικά νησιά για να πείσει τους αρχηγούς του στόλου να εκπλεύσουν στις θάλασσες (Μάιος) και όλο τό καλοκαίρι μετέχει σε Ύπιτροπές επεξεργασίας σχεδίων νόμων (νόμου περί έγκλημάτων, αντιπροξένων). Είσηγεΐται τρόπους περιθάψεως των Ύσριανών, μετέχει σε έρανο μεταξύ παραστατών, και στην Ύπιτροπή καταρτίσεως Διστάξεως για τά καθήκοντα και τό έργο του Ύφόρου Παιδείας, αναλαμβάνει μεταφράσεις γαλλικών κειμένων κ.ά. Τον Σεπτέμβριο ίδιου χρόνου επανεκλέγεται παραστάτης Σίφνου και τον Ίούνιο του 1825 αποστέλλεται στην Ύπιτροπή των Χίων της Σύρου μεταφέροντας είδήσεις και προτάσεις "περί των κοινών συμφερόντων της πατρίδος τους". Τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου όρίζεται μέλος, μαζί με τον Δ.Δημητρακόπουλο και Κ.Μεταξά, της Ύπιτροπής "περί της στρατολογίας των Τακτικών" και τό 1826 μέλος της Διευθυντικής Ύπιτροπής Αΐγαίου Πελάγους που είχε έδρα τή Σύρο και καθήκοντα "τήν έσωτερική κυβέρνηση των νήσων του Αΐγαίου Πελάγους, τήν κατάπαυση των πειρατειών και καταχρήσεων του μέρους εκείνου και τή φροντίδα της εισπράξεως των έθνικών εισοδημάτων και δικαιωμάτων". Στις αρχές του 1827 εξέλέγη πληρεξούσιος του Αΐγαίου Πελάγους στην Ύθνοσυνέ-λευση.

Ύη πολύπλευρη δραστηριότητα του Χρυσογέλου ύπηρξε πράγματι σημαντική. Ύη ρητορική του ίκανότητα και η μεγάλη μόρφωσή του έχρησιμεποιήθηκαν από τή Διοίκηση του αγωνιζομένου Γένους επωφελώς τότε που έβάδιζε τά πρώτα βήματά της και είχε μεγάλες ανάγκες για τή συγκρότησή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

1. Ἡ ὄφιξη τοῦ Κυβερνήτου καί τά πρῶτα μέτρα ὀργανώσεως τοῦ Κράτους.

Ἡ Γ' Ἐθνική Συνέλευση τῆς Τροιζήνης, στήν ὁποία μετεῖχε καί ὁ παραστάτης Σίφνου Νικ. Χρυσόγελος, μέ τό ΣΤ' Ψήφισμα τῆς 3ης Ἀπριλίου 1827, ἐξέλεξε ὡς Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος τόν Ἰωάννη Καποδίστρια. Τριμελῆς Ἀντικυβερνητική Ἐπιτροπή θά ἄσκοῦσε τήν διοίκηση μέχρι νά ἀφίχθῃ ὁ Κυβερνήτης. Ὁ Καποδίστριας ἔφθασε στήν Ἑλλάδα στίς 8 Ἰανουαρίου 1828 καί μετά τίς ὑποδοχές πού τοῦ ἔκανε στό Ναύπλιο καί τήν Αἴγινα ἕνας ἐξαντλημένος ἀπό τόν πόλεμο λαός, ἐπιδόθηκε ἀμέσως στήν ἐνημέρωσή του καί τή διοργάνωση τοῦ Κράτους, ἐνῶ οἱ πολεμικές ἐπιχειρήσεις συνεχίζονταν ἀμείωτες. Ἀπό τίς ἐκθέσεις πού τοῦ ὑπέβαλαν οἱ ὑπουργοί τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως κατάλαβε ἀμέσως ὅτι βρίσκονταν μπροστά στό χάος. Πρῶτο θέμα γι' αὐτόν ἦταν ἡ ρύθμιση τοῦ κυβερνητικοῦ ζητήματος. Κατά τήν ἄποψή του, ὅσο θά διαρκοῦσε ὁ πόλεμος καί ἡ ἐκκρεμότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, ἔπρεπε νά ὑπάρχει κατάλληλο κυβερνητικό σύστημα πού νά παρέχει στόν Κυβερνήτη ἀποφασιστικές ἀρμοδιότητες χωρίς παρεμβολές καί δεσμεύσεις ἀπό ἄλλα πολιτικά ὄργανα. Ἔτσι ἡ Βουλή τῶν Ἑλλήνων ἀναγκάσθηκε μέ τό ΝΗ' ψήφισμα τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 νά καθορίσει τήν "προσωρινή Διοίκηση τῆς Ἐπικρατείας" κατά τίς ὑποδείξεις τοῦ Καποδίστρια καί στήν συνέχεια αὐτοδιαλύθηκε. Ὁ Κυβερνήτης, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ ψηφίσματος, προχώρησε στή συγκρότηση τοῦ συμβουλευτικοῦ σώματος "Πανελλήνιον" καί τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀπό πρόσωπα προσεκτικά ἐπιλεγμένα καί στίς 26 Ἰανουαρίου ἔγινε ἡ ἐπίσημη ἐγκαθίδρυση τῆς κυβερνήσεως. Τόν Ἀπρίλιο ὁ Καποδίστριας προχώρησε στήν ὀργάνωση τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως τοῦ Κράτους χωρίζοντάς το σέ Τμήματα. Τά νησιά διαιρέθηκαν σέ ἕξι, καί στό Ε' Τμήμα, μέ τό ὄνομα Κεντρικές Κυκλάδες μέ ἔδρα τή Νάξο, περιελήφθη καί

ή Σίφνος. Ἐπικεφαλῆς κάθε Τμήματος ὀρίσθηκε ἕκτακτος Ἐπίτροπος. Στίς 11 Μαΐου διορίσθηκε ἕκτακτος Ἐπίτροπος Κεντρικῶν Κυκλάδων ὁ Ἰάκωβος Ριζος. Ὅργανα τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως, ὑπό τόν Ἐπίτροπο, παρέμειναν οἱ δημογεροντίες.

Παράλληλα μέ τίς προσπάθειες καί τά μέτρα διοργανώσεως τοῦ Κράτους, ὁ ἐμπειρότατος Καποδίστριας ἐργάσθηκε δραστήρια καί πρός ἄλλες κατευθύνσεις, ὅπως τῆ συνέχιστη τοῦ πολέμου μέ ἀνασύνταξη τῶν δυνάμεων τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου, τῆ σύντομη καταστολή τῆς πειρατείας, τῆ διπλωματική προβολή τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, τήν καταπολέμησι τῆς πείνας, τήν ἀποκατάστασι τῶν προσφύγων κλπ. Ἡ χρησιμοποίησι ὅμως ἄλλων προσώπων καί ὄχι ἐκείνων πού ἐπίστευαν ὅτι θά ἐξακολουθήσουν νά μετέχουν ἐνεργά στά πράγματα καί ἡ λήψη πολλῶν μέτρων πού ἐπλητταν περισσότερο τούς προκρίτους, ἰδιαίτερα τῆς Πελοποννήσου, ὑπῆρξαν βασικῆς αἰτίες γιά τῆ δημιουργία ἰσχυρῆς ἀντιπολιτεύσεως ἡ ὁποία ἀντέδρασε ἀργότερα ἔντονα στήν αὐταρχική ἀσκησι τῆς διοικήσεως ἀπό τόν Καποδίστρια, ὁδήγησε σέ Ἐπανάστασι καί στή δολοφονία του.

2. Ἡ γενική κατάστασι στή Σίφνο καί ἡ πορεία τῶν πραγμάτων.

Ἐνα ἀπό τά πρῶτα μελήματα τοῦ Καποδίστρια ἦταν καί ἡ συγκέντρωσι στατιστικῶν πληροφοριῶν γιά νά φανεῖ ποιά ἦταν ἡ γενική κατάστασι πού ἐπικρατοῦσε στό Κράτος. Μέ τό ὑπ' ἀριθμ.1749 τῆς 16/28 Ἀπριλίου 1828 ἔγγραφο Γενικῶν Ὁδηγιῶν, ἔδωσε ἐντολή στούς ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους νά προέλθουν σέ ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ, κτημάτων καί προσόδων τῶν ἐπαρχιῶν. Σχετική ἔκθεσι γιά τῆ Σίφνο ὑπέβαλε στόν Ἐπίτροπο Ἰακωβάκη Ριζο στίς 15 Ἰουνίου 1828 ὁ Μανουήλ Δεκαβάλες. Ἀπό τήν ἔκθεσι αὐτή, τήν ὁμοια πού ὑπέβαλε τόν ἴδιο χρόνο στόν Ὑπουργό του ὁ Γάλλος πρόξενος Θεσσαλονίκης Andrien Dupre καί ἄλλες πληροφορίες τῶν πηγῶν, ἡ εἰκόνα πού ἐμφάνιζε ἡ Σίφνος τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδίστρια μπορεῖ νά ακιαγραφηθεῖ ὡς ἑξῆς:

α.- Πληθυσμός. Κατά τόν Dupre ὁ πληθυσμός τοῦ νησιοῦ ἀνέρχονταν σέ 5.500 ψυχές, ἐνῶ κατά τόν Δεκαβάλε σέ 4.375. Τρίτη πηγή (Ἑλένη Μπέλια, Στατιστικά τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους κατά τό 1830, "Μνημοσύνη", 7ος 1978-1979) σέ 4.431 ἄτομα, ἀπό τά ὅποια 2.377 παιδιά. Οἰκογένειες 956.

β.- Ἐπαγγέλματα. Οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων ἐξακολουθοῦν νά εἶναι οἱ ἴδιες: κτηματίες, γεωργοί, ναυτικοί, ἐργάτες, ἔμποροι, βιοτέχνες

κεραμικῶν - ὑφαντῶν - ψαθίνων, ἱερεῖς. Οἱ κτηματίες, ἀνερχόμενοι σέ 32, δέν πρέπει νά θεωροῦνται μεγαλοκτηματίες, ἀφοῦ ὁ ἰσχυρότερος ἀπ' αὐτούς δέν εἶχε εἰσόδημα ἀνώτερο τῶν 1500 γροσίων ἐτησίως, μεῖον τίς φορολογίες καί τά ἐξοδα καλλιεργείας. Τά ἐμπορικά σκάφη ἀνέρχονται τώρα σέ 26 καί ἀπασχολοῦν 110 ναυτικούς. Οἱ ἔμποροι ἀριθμοῦνται σέ 72, ἐλάχιστοι ὁμως ἀπ' αὐτούς ἐμπορεῦνται μέ κεφάλαιο 2.000 γροσίων, ἐνῶ οἱ περισσότεροι εἶναι μικρέμποροι μέ κεφάλαια κατώτερα καί τῶν 100 γροσίων. Ἡ κτηνοτροφία ἐπίσης ἔχει πέσει σέ χαμηλά επίπεδα· δύο-τρεῖς κτηνοτρόφοι διαθέτουν μέχρι ἐξήντα αἰγοπρόβατα ὁ καθ' ἕνας, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπό 2-5 πού βόσκουν μαζί μέ τά μεγαλύτερα ποιμνία. Προϊόντα τεχνῶν καί ἐπαγγελμάτων εἶναι κεραμικά, σκιάδια, κόφες, ὑφαντά ὑφάσματα, κάππαρη, κρομμύδια καί σκόρδα πού ἀποδίδουν ἐτησίως περί τίς 80.000 γρόσια.

γ.- Οἰκονομικά τῶν κατοίκων. Ἡ γενική οἰκονομική κατάσταση τῶν κατοίκων εἶναι δυσχερέστατη. Λόγω τοῦ πολέμου οἱ ἐποχιακαί ἐπαγγελματίες-ἐργάτες δέν μποροῦσαν νά ἐγκαταλείψουν τό νησί γιά ἀναζήτηση ἐργασιῶν σέ ἄλλους τόπους, ὅπως ἔκαναν προεπαναστατικά καί συμπλήρωναν τό εἰσόδημά τους. Ἔτσι ἐστερήθηκαν ἐσόδων καί οἱ ἴδιοι καί ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου ἀπό τά εἰσαγόμενα κεφάλαια. Οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἀναγκάσθηκαν νά πωλήσουν "τά τιμιώτερα κινητά πράγματά τους, ἦτοι μάλαγμα γυναικεῖων κόσμων, μαργαριτάρια καί ἄλλα τίμια εἶδη, ἀσήμια των, ἀσήμια ἀπό γαλόνια γυναικῶν, χαλκῶματα, πρὸντζους καί φορέματα" ἀκόμη. Τά κοινοτικά χρέη, λόγω μὴ ἐξοφλήσεως τῶν ὑποχρεώσεων κατὰ τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔχουν ἀνέλθει σέ 200.000 περίπου γρόσια, νέο δέ χρέος 10.000 γροσίων ἐδημιουργήθηκε τό 1827 "πρός τροφήν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως ἣτις ἦλθεν εἰς τήν νήσον ταύτην καί ἀπεδίωξεν τοὺς Σφακιανούς καί ἄλλους κακοποιούς καί ὄχληροτάτους ἀνθρώπους...".

δ.- Πνευματική - κοινωνική κατάσταση.

Ἡ συντήρηση τῆς Σχολῆς καί τῶν διδασκάλων γίνονταν παλαιότερα "μέ κοινές κατ' ἔτος συνεισφορές τῶν κατοίκων". Μερικά ὁμως χρόνια πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως "προικισθέν ἀπό τοὺς σημαντικωτέρους τῆς νήσου ταύτης, καθώς καί ἀπὸ τὸν ἀοίδιμον Βαρβάκην ἱκανά χρήματα (7.500 γρόσια πού κατέθεσε στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων τό 1820 "διστάξας νά πλερώνεται κατ' ἔτος ὁ τόκος αὐτῶν γροσ. 600 εἰς μισθόν διδασκάλου") συνάξαντες δέ καί ἀπὸ τά πωληθέντα ὑποστατικά τῆς Σχολῆς, ποσότητα τινά χρημάτων καί συμποσοθέντα ὅλα εἰς 18.000 γρόσια καί δανεισθέντα εἰς διάφορα μέρη, ἐλαμβάνοντο κατ' ἔτος σὶ τόκοι των καί ἐπληρώνετο ὁ τῶν διδασκάλων

σθός". Όμως "ή κακοήθεια τών χρεωστούτων ταυτα τά χρήματα, κατακρατή-
τους από τήν άρχήν τής επανάστασεως μέχρι τουδε γενομένους τόκους,
ρησε τουτον τόν σταθερόν πόρον καί έπαυσεν ή ένέργεια τής Σχο-
". Κατά τόν συντάκτη τής έκθέσεως Μαν.Δεκαβάλε, ή Σχολή θά μπορούσε
νό μή διακόψει τή λειτουργία της αν οι Σίφνιοι "έφεύρισκον άλλον, μικρόν
μέν, ανάλογον δέ, μέ τόν όποιον άπήτουν τότε μισθόν οι διδάσκαλοι" πού
έζητούσαν ελάχιστα "διά τήν περιστάσιν" του πολέμου. "Άλλ' ή ιδιοτέλεια
έκαμεν αυτούς νά άδιαφορήσουν τόσο, ώστε ν' άμαυρωθι καί ή ευκλεια τήν
όποιαν έχαιρεν ή πατρίς των δι' αυτήν τήν Σχολήν, νά έξοδευθι εις μάτην
καί τόσοσ πολύτιμος καιρός τών τέκνων των καί νά κατεδαφισθι καί αυτό τό
κοινωφελές κατάστημα".

Κακοήθεια λοιπόν, ιδιοτέλεια, άδιαφορία για τήν έκπαίδευση τής
νεολαίας χαρακτηρίζουν τήν εποχή άμέσως μετά τόν πόλεμο , κακά πού ειχαν
βέβαια προέλθει άπ' αυτόν καί τίς άνάγκες πού ειχε δημιουργήσει επί έπτά
χρόνια. 'Η έκκλησιαστική κατάσταση είναι επίσης κλονισμένη. 'Ο τοποτηρη-
τής τής Μητροπόλεως Βαρθολομαϊος πρόσφατα ειχε ζητήσει άπό τή Διοίκηση
νά έκδώσει νόμο "ώστε νά μπορέσει νά περιμαζέψει τούς σταυροπηγιακούς
καλογήρους τών όποιων τά μυαλά ειχαν πάρει άέρα". Οι ένοριακές έκκλησίες
είναι 43 μέ 44 ιερείς φτωχούς, γεγονός πού συντελεσ νά "είναι έλλειπεις
κατά τήν άνήκουσαν εις αυτάς ευπρέπειαν καί κατά τά άπαιτούμενα μέσα πρός
έκτέλεσιν τών ιερών τελετών". 'Η Μητρόπολη Σίφνου είναι καί αυτή χρεωμένη
πρίν άπό τήν 'Επανάσταση μέ 6.000 γρόσια καί χρεωσται καί τούς έκτοτε
τόκους.

ε.' Προσφυγικό πρόβλημα. Μετά τήν έκδίωξη τών Σφακιανών κακοποιών,
παραμένουν στό νησί περί τούς 100 πρόσφυγες, σί περισσότεροι Κρητικοί,
λίγοι Χιώτες καί μερικοί άπό διάφορα άλλα μέρη. Όλοι είναι εργάτες καί
3-4 μικροέμποροι. Άνθρωποι φτωχοί καί δυστυχισμένοι.

στ.' 'Εσωτερική Διοίκηση. Τήν άσκηση τής διοικήσεως του νησιου έχουν
οι δημογεροντίες τών χωριών (αναφέρονται όκτώ δημογέροντες: Κ.Μάτσας,
Ν.Βαλέτας, Ν.Χρυσόγελοσ, Ζ.Ι.Καμπάνης, Π.Μάτσας, Μ.Πάοσ, Ζ.Αλ.Καμπάνης,
'Αναγν.Πρόκοσ) πού τελούν υπό κοινή Δημογεροντία μέ τρία μέλη (Κ.Μάτσας,
Ν.Βαλέτας, Ν.Χρυσόγελοσ) καί όνομάζεται 'Επαρχιακή Δημογεροντία ή
Δημογεροντία Σίφνου (είναι ή ίδια πού ειχε ίδρυθει τόν προηγούμενο χρόνο
γι' αυτό ή σφραγίδα της εξακολουθει νά φέρει τή χρονολογία 1827). 'Η
τελευταία άλληλογραφει καί λογοδοτει στον Έκτακτο 'Επίτροπο Κεντρικών
Κυκλάδων στη Νάξο.

Δραστηριότητες στο 1828.

Κατά τό τελευταίο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου ἐπισκέφθηκε τή Σίφνο ὁ Ἐπιτρόπος Ἰακωβάκης Ρίζος, ὁ ὅποιος μετέφερε κυβερνητικές ὁδηγίες στούς δημογέροντες σχετικές μέ τή διοίκηση τοῦ τόπου, τή διοργάνωση τῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς φορολογίας, τῆς Παιδείας καί τῆς στρατολογήσεως ἀνδρῶν γιά τό Τακτικό Σῶμα. Τό τελευταίο αὐτό ἔργο ἀνέθεσε μέ ἔγγραφο τοῦ σέ ἕναν δημογέροντα, τόν Ζανή Ἀλ.Καμπάνη καί τόν πρόκριτο Ἰωάννη Λειμβαῖο.

Μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Ἐπιτρόπου οἱ δημογέροντες ἄρχισαν τίς ἐργασίες γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν ρυθμῶν ζωῆς τοῦ νησιοῦ. Ὑστερα ἀπό συσκέψεις ἀπεφάσισαν τήν ἐπαναλειτουργία τῆς περιώνυμης Σχολῆς τους μέ διδάσκαλο τόν Γεώργιο Ψαραύτη, πρὸς τόν ὅποιο ἀπηύθυναν τό ἐπόμενο ἔγγραφο:

" Ἀριθ. 85

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἡ Ἐπαρχιακή Δημογεροντία Σίφνου
Πρὸς τόν Κύριον Γεώργιον Ψαραύτην.

Ἡ Δημογεροντία αὕτη πρῶτιστον τῶν χρεῶν τῆς νομίζουσα τήν ἀνόρθωσιν καί σύστασιν τοῦ κοινοῦ Ἑλληνομουσείου εἰς Ἐκπαίδευσιν τῆς Νεολαίας, ζητεῖ διδάσκαλον ἱκανόν νά διδάξῃ τά στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης καί στολισμένον μέ ἀρετήν Ἠθῶν.

Ἡ Δημογεροντία, συμβουλευσμένη καί μετά τῶν προκρίτων τῆς νήσου ταύτης, ἔκρινεν ἱκανήν τήν ἔλλογιμότητά σου νά εἰσάξης τοὺς παῖδας τῶν συμπολιτῶν σου εἰς τήν γνῶσιν τῆς προγονικῆς Γλώσσης καί εἰς τήν ἀρετήν τῶν Ἠθῶν.

Προσκαλεῖσαι διά ταῦτα νά ὑπακούσης προθύμως εἰς τήν φωνήν τῆς Πατρίδος καί νά ἀποδώσης τά τροφεῖα εἰς τήν κοινήν μητέρα.

Ἐν Σίφνω τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1828".

Ὁ Ψαραύτης ἐδήλωσε ὅτι ἀποδέχεται τή σχολαρχία καί μέ συμφωνητικό ὑπ' ἀριθμ. 188/29-10-1828 ἀνέλαβε τήν ὑποχρέωση

α) "νά διδάσκῃ τοὺς φοιτῶντας ἐντοπίους καί ξένους παῖδας τήν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν μέ τήν δυνατὴν ἐπιμέλειαν καί ἐντέλειαν... καί τήν ἀληθινὴν παιδείαν, τήν εὐσέβειαν μέ τήν διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως ... καί τά τοῦ καλοῦ πολίτου καθήκοντα, διά τῆς ὀρθῆς ἠθικῆς, προσαρμοζομένης εἰς τόν Οὐράνιον Νόμον τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου", β) "νά διδάσκῃ τήν ἀλληλοδιδα-

κήν μέθοδον, κατ' ἀρχάς, ἕως νά τελειοποιήσῃ εἰς αὐτήν νέους ἱκανούς διευθύνωσι τὰ συστηθησάμενα Ἀλληλοδιδασκτικά Σχολεῖα εἰς τὰ χωρία τῆς νήσου", γ) "νά διδάσκη τοὺς παῖδας χωρὶς διακοπὰς καθ' ὄλον τὸν αὐτόν, πλὴν τῶν ἑορτῶν, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος καὶ οἱ διορισθέντες τροποὶ ἠθέλουν ἐξαιρέσει διὰ προγράμματος" καὶ δ) "νά λαμβάνη μισθὸν σια χίλια ἑκατὸν Νο 1100, λογιζομένου τοῦ χρόνου ἀπὸ 1828 Ὀκτωβρίου 2, μέχρι τοῦ 1829, Ὀκτωβρίου 2". Μὲ τὸ ἴδιο συμφωνητικὸ ὁ διδάσκαλος ἀνεγνώρισε "τοὺς ἐπιτρόπους ἐπὶ τῆς Παιδείας", τοὺς Ἰωάννη Λειμβαλο καὶ Ἀποστόλην Γρυπάρην, ἀπὸ τὸ Κάστρο, τὸν Ζαννάκην Ἰ.Καμπάνην, ἀπὸ τὸν Ἀρτεμώνα, τὸν Ζαννάκην Ἀλ.Καμπάνην, ἀπὸ τὸ Σταυρί καὶ τὸν Νικ. Χρυγόγελο, ἐκπρόσωπο Καταβατῆς - Ἐξαμπέλων. Ταυτόχρονα ὀρίσθη καὶ "διμελής ἐφορία συνισταμένη ἀπὸ τοὺς κυρίους Π.Βᾶον καὶ Ἰ.Λειμβαλον, ἐπιφορτισμένη τὴν φροντίδα περὶ τῆς βελτιώσεως καὶ αὐξήσεως" τῆς σχολῆς.

Ὁ διδάσκαλος ἐπιδόθη με μεθοδικότητα στὸ ἔργο του. Ἐχώριασε τοὺς μαθητὰς εἰς τέσσαρις τάξεις, ἡ Γ' καὶ Δ' ἐνασχολεῖται εἰς μικρότερα μαθήματα ἀναλόγως τῆς δυνάμεως τῶν μαθητῶν. Ἡ Β' ἐδιδάκετο Παραλλήλους Πλουτάρχου, τὸ Ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς Γραμματικῆς καὶ ἀρχὰς Συντακτικοῦ, ἡ δὲ Α' Δημοσθένην καὶ Τραγικοὺς ποιητὰς", ἀλλὰ τὸ Σχολεῖο ὕστερεῖτο ὅλα τὰ βοηθητικὰ μέσα τὰ συστεινόντα εἰς τὴν ταχείαν καὶ συστηματικὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν· δὲν εἶχε λεξικόν, πλὴν τῆς Κιβωτοῦ περιεκτικῆς τεσσάρων μόνον στοιχείων, Μεθαρδικὰς Γραμματικὰς, τοὺς ἀναγκαίους Συγγραφεῖς καὶ Ποιητὰς, Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαιτοῦνται". Ἔτσι ὁ Ψαραύτης ἔκλεξε τὰ κυριώτερα ἐκ τῆς Γραμματικῆς τοῦ Βάμβα καὶ ἔκαμε μίαν Ἐπιτομὴν Ἐτυμολογικοῦ καὶ Συντακτικοῦ διὰ νά εὐκολύνῃ τοὺς μαθητὰς του, μὴ ἔχοντας τὰς ἀναγκαίας Γραμματικὰς".

Μὲ τίς συνθηκὰς αὐτὲς ἄρχισε τίς ἐργασίαις του τὸ Σχολεῖο, ἐνῶ οἱ Ἐπίτροποι ἐφρόντισαν νά ἐπισκευάσουν ὅπως-ὅπως τὰ ἐρειπωμένα τμήματά του καὶ νά ἀπευθύνουν αἰτήσεις γιὰ οἰκονομικὴ συμπαράστασι "πρὸς τὴν Σεβ.Κυβέρνησιν, πρὸς τὰς φιλανθρωπικὰς Ἐταιρείαις τῶν Ἀγγλων καὶ Ἀμερικανῶν, πρὸς τοὺς Σιφνίους, πρὸς τοὺς κυρίους Ν.Καλλέργην, δόκτωρα Κόρκ Ἀμερικανόν, Βενιαμίν Βάρκερ Ἀγγλον καὶ ἐμπόρους τῆς Σύρας".

Ἡ Ἐπιτροπὴ Στρατολογίας ἐπίσης ἔκαμε δεκατέσσαρες νέους ἐθελοντὰς διὰ τὸ τακτικὸν Σῶμα " τοὺς ὁποίους ἀπέστειλε " κατ' εὐθεῖαν εἰς Ναύπλιον πρὸς τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν τοῦ Τακτικοῦ Σώματος κύριον Κ. Ἐυδέκον ... μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Γεωργ.Μπουναλάκη, Σιφνίου ..."

Παράλληλα με τις διάφορες ενέργειες των δημογερόντων για την αποκατάσταση των πραγμάτων στο νησί, άρχισε να κινείται και η οίκονομία του γενικά και τό εμπόριο. Αναφέρεται μάλιστα ό Σίφνιος έμπορος Μαρτίνος Ίωάννου με "δύο κομμάτια πανί της Σίφνου, πήχες 100" να κινείται μεταξύ Σίφνου - Πόρου - Σκοπέλου και Σκύρου, ό όποϊος μάλιστα έκανε και προσφυγή στην Άντί θαλασσίου Δικαστηρίου Έπιτροπή για την κατάσχεση του εμπορεύματος του.

Ή κατάσταση από 1829 - 1833

Τήν άνοιξη του 1829 ό Καποδίστριας προκήρυξε έκλογές για την ανάδειξη των πληρεξουσίων πού θά συγκροτοῦσαν τή Δ' Έθνική Συνέλευση, έχοντας ήδη έναντίον του ισχυρή αντιπολίτευση και παρασκηνιακή δράση των αντιπροσώπων των συμμαχικῶν δυνάμεων. Ή δράση των τελευταίων είχε ήδη δημιουργήσει τρεις "φατρίες", πού εξέλίχθηκαν σε πολιτικά κόμματα, τό "ρωσικό" (υπό τούς Α.Μεταξά και Κολοκοτρώνη), τό "άγγλικό" (υπό τούς Άλ.Μαυροκορδάτο και Σπ. Τρικούπη), και τό "γαλλικό" (υπό τόν Ί.Κωλέτη). Τό "ρωσικό" είχε ταχθεϊ με τό μέρος του Κυβερνήτου, ένῶ τά άλλα δύο έναντίον του και άρχισαν να ασκοῦν πολεμική με κάθε μέσον. Ό Καποδίστριας, πού έγνώριζε ότι είχε τις μεγάλες μάζες με τό μέρος του, έκανε τις έκλογές των πληρεξουσίων άπ' εύθείας από τό λαό ώστε να έκλεγοῦν περισσότεροι δικοί του αντιπρόσωποι για να έχει τόν έλεγχο της Έθνοσυνελεύσεως. Πληρεξουσιοι για τή Δ' Έθνοσυνέλευση της έπαρχίας Σίφνου - Μήλου εκλέχθηκαν ό Νικ.Χρυσόγελοσ και ό Άντώνιος Βεργής. Ή Συνέλευση συνήλθε στο Άργος από 11 Ίουλίου - 6 Αύγούστου 1829, χωρίς να υπάρξει αντίδραση οργανωμένης αντιπολιτεύσεως, ένῶπιον της μεγάλης πλειοψηφίας των φιλοκυβερνητικῶν εκπροσώπων και της φανερής ψηφοφορίας πού επέβαλε ή Συνέλευση. Έτσι ό Κυβερνήτης απέσπασε ό,τι αυτός ήθελε: τήν επικύρωση των όσων είχε επιχειρήσει μέχρι τότε, τή νομιμοποίηση, παράταση και επέκταση των έκτακτων έξουσιῶν του, τή σύσταση Γερουσίας έξηρητημένης άπ' αυτόν κ.ά. Στη συνέχεια αναδιάρθρωσε τήν κυβέρνηση, διόρισε άκραιφνεϊς όπαδούς του στις θέσεις των έκτάκτων Έπιτρόπων και απεφάσισε να διορίζει ό ίδιος και να μισθοδοτεϊ τούς δημογέροντες για να έχει αποτελεσματικότερο έλεγχο στις έπαρχίες. Παράλληλα όμως επέτυχε να δημιουργήσει, τόσο στο κέντρο, όσο και στις περιφέρειες, ομάδες "κυβερνητικῶν" γύρω από ύπουργούς, έπιτρόπους και δημογέροντες, οι όποϊες αποτελοῦσαν μία νέα

ική παράταξη άφοϋ οί όπαδοί της προέρχονταν από όλο τό κράτος καί από άφορες κοινωνικές όμάδες. Ήπειδή δέ ή παράταξη αύτή είχε ιδεολογία καί ίμένο πολιτικό πρόγραμμα, τήν ιδεολογία καί τό πρόγραμμα του νήτη, άποτελοϋσε "κόμμα" μέ όλα τά βασικά στοιχεία του καί όχι "φατρία". Ήπίστευε ό Καποδίστριας ότι έτσι θά μπορούσε νά άντιμετωπίσει άμεσα τίς μεγάλες έσωτερικές άνάγκες καί τήν επίλυση του Έλληνικού ζητήματος στό διεθνή στίβο.

Μέ τό Διάταγμα 14428/12-9-1829 διορίσθηκε ύπουργός Δημοσίου Ήκπαι-δεύσεως καί Ήκκλησιαστικῶν ό διδάσκαλος Νικ.Χρυσόγελος, ό κατάλληλος άνθρωπος στήν κατάλληλη θέση γιά νά εφαρμόσει τά μεγαλεπήβολα σχέδια του Κυβερνήτη γιά τήν Παιδεία. Μετά από διαταγή του Καποδίστρια γιά τήν αναδιάρθρωση του ύπαλληλικού προσωπικού του Ήπουργείου του, ό Χρυσόγελος "έθεσε υπό τήν επίκρισίν" του "όνομαστικόν κατάλογον τῶν ύπαλλήλων" πού είχε επιλέξει γιά τήν καλύτερη λειτουργία τῶν ύπηρεσιῶν του· ό κατάλογος έγκρίθηκε μέ τό ύπ' άριθμ.227/5-11-1829 διάταγμα του Κυβερνήτου χωρίς άλλαγές. Ήτσι διορίσθηκαν οί: Γεώργιος Χρυσόγελος, Σίφνιος, πάρεδρος Αος, Σπυρίδων Ήντωνιάδης, Κρής, πάρεδρος Βος, Θεόδωρος Ή.Γρυπάρης, Μυκόνιος, Γεώργιος Ήλιμπέρτης, Σίφνιος, Νικόλαος Γρυπάρης, Σίφνιος, μαθητευόμενοι, Δημήτριος Χατζή Τζάνες, Άνδριος, κλητήρας καί Δημήτριος Μπατής, Σίφνιος, φύλακας τῶν τριῶν Ήπουργείων, Ήξωτερικῶν καί Ήμπορικοϋ Ναυτικοϋ, Δικαιοσύνης καί Παιδείας, πού θά συστεγάζονταν. Ό Ήντωνιάδης, πού πρίν τήν αναδιάρθρωση, ήταν Αος πάρεδρος, έθίγη καί υπέβαλε τήν παραίτησή του. Μέ τό άνωτέρω προσωπικό ό Χρυσόγελος έπετέλεσε επί δυόμισυ χρόνια ένα κορυφαίο έργο στον εκκλησιαστικό καί, ιδιαίτερα, τον εκπαιδευτικό τομέα πού, αναλυόμενο, θά μπορούσε νά καταλάβει δύο τόμους.

Στή Σίφνο τά πράγματα προσαρμόζονταν βαθμηδόν στήν πορεία πού έχάραιζε ή Κυβέρνηση. Φαίνεται όμως ότι ή οίκονομία της ήταν σέ χαμηλά επίπεδα καί ή φτώχεια αισθητή. Είχε έν τούτοις επικρατήσει "σύμπνοια κοινή καί όμόνοια ύπέρ του κοινου συμφέροντος, τελεία εύταξία καί ακριβής εκτέλεις του δικαίου τῶν νόμων", επίτευγμα πολύ σημαντικό. Ήπό τούς παλαιότερους μαθητές της Σχολής καί του Χρυσογέλου, ικανοί νά διδάξουν, άνεζήτησαν έργασία στα γύρω νησιά. Ήτσι στή Μηλο άνέλαβε σχολάρχης της Έλληνικής Σχολής ό Ήγγελέτος Ήβρας καί άλληλοδιδάσκαλος ό ιεροδιάκονος Γεράσιμος Ήφεντάκης, ό όποτος είχε ήδη εκπαιδευθεί καί "έν τῷ Ήρφανοτροφείω Αίγίνης παρά Ν.Νικητόπλω" στήν άλληλοδιδασκτική μέθοδο. Στήν Τήνο, στον

Ἄρνάδο, ὁ Ἀντώνιος Γκιών, ἀλληλοδιδάσκαλος. Στὴν Κίμωλο ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος. Στὴν Κέα ὁ Τριαντάφυλλος Γοζαδῖνος.

Τοὺς πρῶτες μῆνες τοῦ 1829 "ἀρκετοὶ φιλομαθεῖς κάτοικοι τῶν χωριῶν" τῆς Σίφνου ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρύσουν ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο στό Σταυρί, ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦνται παιδιὰ περισσότερων χωριῶν. Ἔτσι μὲ δικά τους ἐξοδα ἀνοικοδόμησαν αἴθουσα διδασκαλίας στό ἀγιορείτικο μετόχι τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου χρησιμοποιώντας "καί τὰ ληφθέντα ἐκ τοῦ ἐνοικιασμοῦ τῶν πραγμάτων τοῦ ἰδίου μονοδρίου γρόσια 200". Διδάσκαλο προσέλαβαν τὸν Ἰωάννη Β. Μάτσα, Σίφνιο, ὁ ὁποῖος εἶχε διδαχθεῖ "τὴν μέθοδον ἐν τῇ τῆς Σύρας Δημοσίᾳ Ἀλληλοδιδασκτικῇ Σχολῇ". Οἱ μαθητὲς ἀνέρχονταν σὲ 72, ὅσων δηλαδὴ οἱ γονεῖς μποροῦσαν "ἐκ τοῦ ὑστερήματος" νὰ συνεισφέρουν μηνιαίως γιὰ τὴ συγκέντρωση 50 γροσίων, πού ἐδίδονταν στό μισθὸ τοῦ διδασκάλου. Ὅλοι οἱ ἄλλοι, μολονότι ἐπιθυμοῦσαν νὰ σπουδάσουν τὰ παιδιὰ τους, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ πληρώσουν καί ἔτσι ἐστεροῦντο "ταύτης τῆς ὠφελείας". Καί στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἀνέκυψαν προβλήματα καλῆς λειτουργίας γιατί δὲν ὑπῆρχαν χρήματα γιὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ Ψαραύτη, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μόνο πεντακόσια γρόσια. Ὁ Χρυσόγελος, ὅταν ἀνέλαβε Ὑπουργός, ἐφρόντισε νὰ διατεθοῦν γιὰ τὴν πληρωμὴ του τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ διάφορα μοναστηριακὰ ἔσοδα, μέχρι νὰ τακτοποιηθοῦν τὰ οἰκονομικὰ τῶν Σχολείων νομοθετικῶς.

Στις ἀρχές τοῦ 1830 καθιερώθηκε νέο σύστημα διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν μὲ τὴ δημιουργία Διοικητηρίων. Ἡ Σίφνος ἐγίνε ἔδρα τοῦ Διοικητηρίου Σίφνου - Μήλου καί Κιμῶλου, στό ὁποῖο διορίσθηκε Διοικητὴς ὁ Ἰωάννης Πιτάρης. Κάθε Διοικητήρια εἶχε 12μελὲς Συμβούλιο πού τὸ συγκροτοῦσαν ἀντιπρόσωποι τῶν νησιῶν "κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων". Κάθε τρεῖς μῆνες, τρία ἀπὸ τὰ μέλη τους, ἀνελάμβαναν "ὁ μὲν ἐπὶ τῶν τροφῶν, ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων καί ὁ τρίτος ἐπὶ τῶν γεννήσεων καί θανάτων". Τὸ Συμβούλιο συγκαλοῦσε ὁ Διοικητὴς, πού ἦταν καί πρόεδρος του. Ὁ Γραμματεὺς ἐκρατοῦσε τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων. Πρῶτος γραμματεὺς διορίσθηκε ὁ Ζ. Αὐδῆς. Παράλληλα διατηρήθηκε καί ὁ ἀρχαῖος θεσμὸς τῶν δημογερόντων, ἀλλὰ ἔπαυσε ἡ μισθοδοσία τους. Καθῆκοντα ἐξακολούθησαν νὰ ἀσκοῦν ὅσα εἶχαν καθιερωθεῖ ἀπὸ παλαιά. Ἀστυνόμος Σίφνου διορίσθηκε τότε ὁ Παῦλος Ἀλιμπέρτης. Αὐτὸς ἀσχολήθηκε καί μὲ τὸ ζήτημα ἠθικῆς τάξεως πού ἀνέκυψε ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο στό δύο γυναικεῖα μοναστήρια τοῦ νησιοῦ ἀπὸ μερικές μοναχές τους.

Τίς πρώτες ημέρες τοῦ Μαΐου 1830 καί ὕστερα ἀπό ἀπουσία 13 ὀλοκλήρων χρόνων, ἔφθασε στό Ναύπλιο, προερχόμενος ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη "δραπετεύσας ὡς ἀπό φυλακῆς", ὁ κανονικός Μητροπολίτης Σίφνου Καλλίνικος Ἡλιάδης. Ὑστερα ἀπό συνεννόηση μέ τόν Χρυσόγελο, ὑπέβαλε στίς 4 Μαΐου αἴτηση στόν Κυβερνήτη, ἐξηγώντας τούς λόγους τῆς ἀπουσίας του καί ζητώντας νά ἀποκατασταθεῖ "στήν ἐπαρχία του διά νά ἡσυχάσει τό ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του". Ὁ Κυβερνήτης εὐρῆκε δίκαιο τό αἴτημά του καί μέ τό διάταγμα 696 τῆς ἰδίας ἡμέρας τόν ἀπεκατέστησε στό θρόνο τῆς Σίφνου, παραγγέλοντας καί στούς δύο Τοποτηρητές τῆς Μητροπόλεως νά τοῦ παραδώσουν τή διοίκηση. Ἔτσι ὁ Καλλίνικος ἐπέστρεψε στή Σίφνο γιά νά "διευθύνῃ τήν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ὀδηγοῦντες τόν κληρον καί δι' αὐτοῦ τόν λαόν εἰς νομός σωτηρίας καί φαίνοντες ὡς λύχνος ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ ἀπό τόν ὅποιον ἐξέλιπε πολύν χρόνον τό φῶς τοῦ σωτηρίου λόγου", ὅπως τοῦ ἔγραψε ὁ Χρυσόγελος στό ἔγγραφο μέ τό ὅποιο τοῦ ἐκοινοποίησε τό διάταγμα ἀποκαταστάσεώς του. Ὁ Καλλίνικος, ἔμπειρος ἱεράρχης, ἀνέπτυξε σημαντική δραστηριότητα μετά τήν ἐπάνοδό του, τόσο στό ἐκκλησιαστικά-μοναστηριακά πράγματα, ὅσο καί στό ζητήματα τῆς Παιδείας, τήν ὁποία πάλιν οἱ Σίφνιοι ἔβλεπαν "ὡς νοσοκομεῖον τῶν δυστυχιῶν" τους, γιατί δέν ὑπῆρχε "ἄλλη ἐλπίδα μόνιμος, εἰμή ἢ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας" τους. Αὐτή τήν ἐποχή ἐγύρισαν στήν πατρίδα τους καί οἱ πρῶν μητροπολίτες Βιδύνης Παῖσιος καί Βελιγραδίου Ἀνθιμος (1831) οἱ ὅποιοι, φέρνοντας μαζί τους "καί ἱκανήν χρηματικήν οὐσίαν", συμπαραστάθησαν στόν Καλλίνικο καί ἐβοήθησαν μέ κάθε τρόπο τούς φτωχοῦς συμπολίτες καί τόν τόπο τους γενικότερα.

Στίς ἀρχές τοῦ 1831, σέ διαταγή τοῦ Κυβερνήτου νά τοῦ γνωστοποιηθοῦν "ὅσα ἀπαιτοῦνται εἰς ἀπαρτισμόν καί τελειοποίησιν" τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου Σίφνου, ὁ Διοικητής ἀπέστειλε στίς 15 Μαρτίου "ἰσολαγισμόν τῶν ἀναγκαιούτων ἐξόδων", πού κατέστρωσαν οἱ "εἰδήμονες τέκτονες Ζουάνης Θεολόγος, Ἀπόστολος Ἀγκινάρης, Γεώργιος Παλαιός καί Στυλιανός", ἀνερχομένων σέ 1750 φοίνικες. Τά χρήματα ἀπεστάλησαν καί οἱ ἐργασίες ἐπεκτάσεως τοῦ οἰκοδομήματος, κατοικίας διδασκάλου κλπ. ἄρχισαν ἀμέσως. Οἱ μισθοί ὁμοῦ τοῦ ἐλληνοδιδασκάλου Ψαραύτη δέν ἔφθαναν πάντοτε ἐγκαίρως, ἀλλά αὐτός, ἐκτός ἀπό μερικές παύσεις πού ἔκανε γιά νά ἐκβιάζει τούς ἐπιστάτες νά τόν πληρώνουν, συνέχιζε πάντοτε τά μαθήματά του.

Παρά τήν δξυση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων πού ἐπικρατοῦσε στό Κράτος, ἰδιαίτερα στή Μάνη, τόν Πόρο, τή Σύρα καί περισσότερο τήν Ὑδρα πού εἶχε γίνει ὁ τόπος συγκεντρώσεως ὄλων τῶν ἀντιπολιτευομένων τόν Κυβερνήτη,

αυτός προχωρούσε στο έργο του με δυναμικές ενέργειες, οι όποιες όμως εμεγάλωναν τό μῖσος τῶν ἀντιθέτων. Μέσα στά διάφορα μέτρα πού ἐπήρε ἦταν καί ἡ ἀποκατάσταση, παλαιῶν καί νέων, προσφύγων ἀπό τήν Κρήτη σέ περιοχές τῆς Πελοποννήσου ἰδιαίτερα, ὅπου ὑπῆρχαν ἐκτάσεις κατάλληλες γιά καλλιέργειες καί βελτίωση τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν· ἄλλωστε θά ἐπέρχονταν καί ἀνακουφισμός στά νησιά ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ περισσότεροι. Στίς 24 Ἰανουαρίου 1831 ὁ Δικαιητής Ἰου ἔγραφε στήν Κυβέρνηση, ὅτι ὕστερα ἀπό τή διαταγή 4252 τῆς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας θά συνεννοεῖτο "μετά τῶν Διοικητῶν τῆς Σύρας καί τῆς Σίφνου" προκειμένου νά ἐνεργήσει "μετ' αὐτῶν ὅσα τό χρέος τοῦ ὑπηγόρευε περί τῆς μεταβάσεως τῶν Κρητῶν εἰς τάς ἐπαρχίας τῶν Μεσσηνιακῶν Φρουρίων ἢ τῆς Μονεμβασίας καί Λακεδαίμονος, ὅπου ἡ Σ. Κυβέρνησις διέταξε τά χρειώδη ὑπέρ αὐτῶν". Στίς 17 Αὐγούστου ἡ ἐπί τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπή ἀνέφερε στόν Καποδίστρια ὅτι "οἱ κατά τάς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους Κρητες ἀπεφάσισαν τέλος πάντων τήν εἰς Πελοπόννησον μετάβασίν των", στίς δέ 29 τοῦ ἰδίου μηνός ἡ ἴδια Ἐπιτροπή ἀναφέρονταν "εἰς τοὺς ἐσχάτως ἐκ τῶν νήσων μεταναστεύσαντας Κρήτας". "Ἔτσι στοὺς αὐτόχθονες τοῦ νησιοῦ θά περιῆλθαν οἱ ἐργασίες τῶν περισσοτέρων ἀπ' αὐτοὺς πού μετενάστευσαν καί πάλι, ἐνῶ μερικοὶ προτίμησαν νά παραμείνουν στό νησί.

Οἱ περισσότεραι πρέπει νά ἔφυγαν τότε, ἀφοῦ καί ὀπό αὐτοὺς πού εἶχαν παραμείνει ἀρκετοὶ ζητοῦσαν νά ἀποκατασταθοῦν ἀλλοῦ. Στίς 6 Αὐγούστου 1838, ὁ φαλαγγίτης ἀνθυπολοχαγός Ἰωάννης Κοπακάκης, Σφακιώτης, πού ἔμεινε στή Σίφνο ἀπό τό 1830 μέ δεκαμελῆ οἰκογένεια, μέ αἴτηση πρὸς τό Ἐργ. Ἐσωτερικῶν παρακαλοῦσε νά τοῦ παραχωρηθεῖ γῆ στή Μήλο, ὅπου εἶχε ἤδη ἐγγραφεῖ "στήν ἐκεῖ παροικία τῶν Κρητῶν" γιατί στή Σίφνο "δέν ἐξαρκεῖται νά οἰκονομήσῃ τήν πολυάριθμον αὐτήν οἰκογένειαν" του.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1831 οἱ ἐπιτελεῖς τῆς ἀντιπολιτεύσεως στήν Ἰδρα ἀπεφάσισαν τή δυναμική ἀναμέτρηση μέ τόν Κυβερνήτη μέ πρόσθετη ἀφορμή τό οἰκονομικό ἀδιέξοδο στό ὅποιο εἶχε περιέλθει τό Κράτος. Ἔτσι ἐζήτησαν ἀπό ὅλες τίς κοινότητες νά στείλουν ἀναφορές στήν Κυβέρνηση καί μέ εὐπρεπές ὕφος νά ζητοῦν τήν ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν πού κατεπατοῦντο, ὥστε νά φανεῖ ὅτι τό αἴτημα ἦταν πανελλήνιο. Ὁ Καποδίστριας ἀπήντησε στοὺς ἀντιπολιτευόμενους ὅτι δέν ἦταν κατάλληλη ὥρα γιά σύγκληση Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐπειδή ἡ Κυβέρνηση ἐπερίμενε σύντομα τίς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων γιά τή ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, ἐνῶ παράλληλα ἐζήτησε καί αὐτός νά τοῦ ὑποβληθοῦν παρόμοιες ἀναφορές, ὅμως

της πολιτικής του, πράγμα πού επέτυχε μέσω των τοπικών κυβερνητικών άνων. Έν τώ μεταξύ οί Ύδραίοι έπειδή έφοβήθηκαν κυβερνητική επέμβαση νησί τους, κατέλαβαν τά πλοία του στόλου πού βρίσκονταν στον Πόρο καί λεσαν όλους τους νησιώτες νά εκλέξουν άμέσως νέους δημογέροντες στή των διορισμένων από τήν Κυβέρνηση, νά κατακρατήσουν τά δημόσια ήματα, νά προχωρήσουν στην εκλογή πληρεξουσίων για Έθνοσυνέλευση καί άργανωθούν σε "συμμορίες". Η Σύρα έπεδοκίμασε τίς ενέργειες των Υδραίων, έστειλε χρήματα για τή συντήρηση του άγωνα καί ύδραιικά πλοία, είχαν τεθεί στή διάθεσή της, στα νησιά για νά μπορέσουν οί εκεί οίδηδες τους νά καταργήσουν τίς κυβερνητικές άρχές, νά συστήσουν νέες ημογεροντίες καί νά συντάξουν αναφορές ύπέρ του συντάγματος. Στή Σίφνο ειλαν τήν ύδραιική γολέττα "Λήδα", υπό τον καπετάν Κιοσέ, πού εχώρησε από τή Σύρα στις 17 Αύγουστου μέ διαταγές νά καταργήσει τίς άρχές καί νά συλλάβει τον Διοικητή Ίωάννη Πιτάρη καί τον εύρισκόμενο εκεί Νικάλαο Χρυσάγελο, ύπουργό της Παιδείας. Η γολέττα έφθασε στή Σίφνο όπου οί άνδρες της "μέ τέχνασμα" συνέλαβαν τον Διοικητή καί μέ τή βία τον Χρυσάγελο καί τους μετέφεραν στή Σύρα. Η εκεί Έπιτροπή των άντικυβερνητικών έγραψε στους Ύδραίους στις 20 Αύγουστου: "Σας εξαποστέλλεται αύτοσ ό Ν.Χρυσάγελος μέ τήν επίτηδες έρχομένη γολέτταν μας. Έσηκώθη καί ό διοικητής της Σίφνου... δέν νομίζομεν άναγκαζον νά σάς τον στείλωμεν αύτοσ ...". Τήν επομένην ήμέρα έγραψαν καί προς τήν Δημογεροντίαν Σίφνου, τά μέλη της όποίας θά άποτελοϋντο πλέον από άντιπολιτευομένους: "Κρίνομεν άναγκαζον διά ταύτης μας νά συστήσωμεν εις τήν προσοχήν σας τήν έσωτερικήν εύταξίαν του τόπου, ώστε νά μήν ένοχληθῆ ό παραμικρός πολίτης διά ιδιαίτερα πάθη. Άγρυπνεϊτε πρό πάντων διά τά δημόσια χρήματα, διά νά μή γίνεται ό παραμικρός σφετερισμός. Είς άπουσίαν του κ.Ν.Χρυσογέλου προσέξατε μή συμβῆ ή παραμικρά ενόχλησις εις τήν οίκογένειάν του". Στις 17 Αύγουστου πού έπήγε ή γολέττα των Συριανών στή Σίφνο, οί εκεί άντιπολιτευόμενοι έγραψαν καί έπιστολή προς τήν Κυβέρνηση ύπέρ του Συντάγματος, όμως τό κείμενό της δέν έχει διασωθει.

"Έτσι δέν γνωρίζομε τους 103 Σιφνίους πού τήν υπέγραψαν καί πού άποτελοϋσαν τον άντικυβερνητικό πυρήνα του νησιου. Άκόμη έγραψαν καί όμοια για τον "Απόλλωνα", τήν έφημερίδα των άντιπολιτευομένων. Η άντικυβερνητική Δημογεροντία πού ειχε εγκατασταθει στή Σίφνο φαίνεται δι ειχε γράψει στους Συριανούς ζητώντας οδηγίες. Έκεϊνοι απήντησαν στις 7 Σεπτεμβρίου 1831 διτι "σας εξαποστέλλομεν τον κ.Γεώργιον Άλιμπέρτην" ως

υπάλληλον "του δασμοτελωνείου σας τό οποῖο χηρεύει ἐπιστάτου. Ἀπαντώντες δέ (εἰς) τήν ἐπιστολήν σας, σᾶς λέγομεν ὅτι, ἄν ὑπάρχωσι ταραχοποιοί (δηλ. κυβερνητικοί), πειράζοντες τήν κοινήν ἡσυχίαν, ἀναφερθῆτε πρός τούς περιπλέοντας τάς νήσους ὑπό τήν ὁδηγίαν μας πλοίαρχους καί οὔτοι θέλουν λάβει τά ἀνήκοντα μέτρα ...". Ἄλλες λεπτομέρειες γιά τά διαδραματισθέντα στή Σίφνο κατά τήν ἀτυχή ἐκείνη περίοδο, δέν εἶναι γνωστά. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Κυβερνήτης, μέ τήν βοήθεια ρωσικῶν πλοίων κατέπνιξε τήν ἐπανάσταση στόν Πόρο, ὅπου ὅμως ὁ Μιαούλης ἀνετίναξε τή φρεγάτα "Ἑλλάς" καί ἄλλα μικρότερα πολεμικά πλοῖα, γεγονός πού ἔκανε τά κυβερνητικά στρατεύματα νά λεηλατήσουν τόν Πόρο. Τά θλιβερά αὐτά γεγονότα ὄξυναν περισσότερο τήν κατάστασι μέ ἀποτέλεσμα νά ἀκολουθήσει ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831), πού ὑπῆρξε ἕνα μεγάλο πλήγμα γιά τήν πολιτική ἐξέλιξι τῆς χώρας. Εὐτυχῶς ἡ ψυχραιμία τῶν διοικητῶν τῶν στρατευμάτων ἔσωσε τότε τήν κατάστασι καί δέν ἐσημειώθηκαν στασιαστικές καί ὀχλαγωγικές ἐκδηλώσεις. Ἔτσι ἐδόθηκε ἡ δυνατότητα νά συνέλθουν τήν ἴδια ἡμέρα οἱ γερουσιαστές καί οἱ ὑπουργοί (καί ὁ Χρυσόγελος πού εἶχε ἤδη ἀπελευθερωθεῖ) καί νά ἐκλέξουν τήν "Διοικητικήν Ἐπιτροπήν" μέ πρόεδρο τόν Αὐγουστῖνο Καποδίστρια καί μέλη τόν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη καί τόν Ἰωάννη Κωλέτη γιά τή διοίκησι τοῦ Κράτους μέχρι νά πάρει ἀποφάσεις ἡ Ἐθνοσυνέλευσι. Στή συνέχεια ὅμως ἀκολούθησε ἀναρχία, γενική ἀναστάτῳσι καί ἀναβρασμός τῶν πολιτικῶν παθῶν καί, παρά τίς μεσολαβήσεις τοῦ Canning, οἱ ἀντίθετες παρατάξεις δέν κατέληγαν σέ κοινή συμφωνία στήν Ἐθνοσυνέλευσι πού εἶχε συνέλθει γιά νά τακτοποιήσει τά πράγματα. Τελικά ἡ Συνέλευσι ἐπεράτῳσε τίς ἐργασίες τῆς στίς 30 Μαρτίου 1832 (ν.ἡμ.). Σπουδαιότερες ἀποφάσεις τῆς ἦταν ἡ ἀνάθεσι τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στόν Αὐγ.Καποδίστρια, πού θά ἔφερε τόν τίτλο τοῦ "Προέδρου" μέχρι νά ἀφίχθεῖ ὁ ἡγεμόνας πού θά διάλεγαν οἱ Μεγ.Δυνάμεις, καί ἡ ἄσκησι τῆς νομοθετικῆς ἀπό τόν Πρόεδρο καί 27μελή Γερουσία. Ἀκόμη ἐψήφισε τό "Πολιτικό Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος" στίς 15 Μαρτίου 1832, ἰδιόμορφη βασιλευμένη Δημοκρατία. Στά τέλη Φεβρουαρίου ἐφθασε στήν Ἑλλάδα ἡ κοινοποίησι τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος, δευτερότοκου γιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α', ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ἀκριβῶς στή δυσάρεστη ὥρα πού ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός εἶχε προσλάβει κρίσιμες διαστάσεις. Ὁ Αὐγ.Καποδίστριας, ἐξουθενωμένος, ἀπεφάσισε νά ἀποσυρθεῖ καί ὑπέδειξε προσωρινή κυβέρνησι, ἀπό τούς Θ.Κολοκοτρώνη, Ἀ.Μεταξά, Ἀ.Ζαΐμη, Β.Μπουντούρη καί Ἰ.Κωλέτη, ἡ ὁποία ἐγινε ἀποδεκτή ἀπό τή Γερουσία. Τό Κράτος εἶχε πλέον περιέλθει σέ διάλυσι, οἱ οἰκονομικοί του πόροι εἶχαν παντελῶς στερέψει καί τά πάντα ἀποσυντεθεῖ.

λεπτομέρειες για την πολιτική εξέλιξη στη Σίφνο κατά την ανωτέρω οδό δεν είναι γνωστές. Στις πηγές αναφέρεται ότι ο διδάσκαλος δεν βανε αποδοχές και απειλούσε να διακόψει τις παραδόσεις του, πράγμα που δεν έκανε και ως ήταν "έπιφορτισμένος μόνος την φροντίδα εκατόν λήρων μαθητών μη δυνάμενος ούδέ να αναπνεύση". Στις 26 Ιανουαρίου 1832, ο Πρόεδρος Αύγ.Καποδίστριας, με τό έγγραφό του 2873, που υπέγραψε (ο Υπουργός Παιδείας Ν.Χρυσόγελο, έδωσε έντολή στον Διοικητή Ι.Πιττάρη (που είχε επανέλθει στη θέση του από τον προηγούμενο Οκτώβριο), να πληρώσει "τούς μισθούς στον Έλληνικό διδάσκαλο Γ.Ψαραύτη (στον Άλληλοδιδασκικό Δ. Σταυριανό, του μόν φοίν. 60 κατά μήνα, του δέ Άλληλοδιδασκικού είκοσι κατά την υπ' αριθμ.96 Διαταγήν της Κυβερνήσεως έκδοθεϊσαν την 1ην Νοεμβρίου 1829 ..."

Η πληροφορία ότι ο Πιττάρης είχε επιστρέψει στην έδρα του δεν φανεώνει ότι ή κατάσταση στό νησί είχε πάρει πάλι τούς κανονικούς ρυθμούς του, γιατί και σέ άλλες έπαρχίες συνυπήρχαν κυβερνητικοί και αντιπολιτευόμενοι υπάλληλοι με αποτέλεσμα να δημιουργείται αναρχία, απείθεια στην πληρωμή των φόρων κ.ά. δυσάρεστα. Στη Σίφνο όμως έκτός από τή σύλληψη του Πιττάρη και την άπαγωγή του Χρυσόגעλου, δεν πρέπει να ακολουθήσε αναρχία. Η άποψη στηρίζεται στό γεγονός ότι στις 13 Φεβρουαρίου 1832, ενώπιον πανσιφνιακής συγκεντρώσεως, του Μητροπολίτου Καλλινίκου, "δλου του Κλήρου, των υπαλλήλων, Αρχών, Προκριτοδημογερόντων και λοιπών", έτελέσθησαν τά έγκαίνια του νέου οικόδομήματος της Άλληλοδιδασκικής Σχολής του Αγίου Άρτεμίου, σέ κατάλληλο σημείο του οποίου είχε έντοιχισθεϊ και ή έπιγραφή "Ίωάννης Άντωνίου Καποδίστριας πρώτος Κυβερνήτης Έλλήνων". Μετά τή θεία λειτουργία, στην όποια έχοροστάτησε ο Καλλίνικος και που έτέλεσε "υπέρ της μακαρίας ψυχής του άσιδίου ήμων Κυβερνήτου", έγραφε ο Διοικητής στον Αύγ. Καποδίστρια, "ήγίασε και την παρακειμένη ήδη τελειωθεϊσαν Άλληλοδιδασκικήν Σχολήν", "δπου και έξεφώνησεν ο κ.Ν.Σπεράντσας λόγον σύντομον" και καθαρά φιλοκυβερνητικών. Στο Σχολείο εκείνο, ή άνοικοδόμηση του οποίου όφείλεται στον Νικ.Χρυσόγελο και τον Ίωάν.Καποδίστρια, που άρχισε να λειτουργεί με "υπέρ τούς εκατόν πενήκοντα μαθητάς", έδιδάχθησαν στη συνέχεια, και μέχρι τις ήμέρες μας, πολλές άλλες εκατοντάδες νέων του νησιαστικού έθνους εκείνοι που συγκροτούν τό πνευματικό πάνθεον της Σίφνου μέσα στό Νέο Έλληνικό Κράτος, όπως θά σκιαγραφηθεϊ στις επόμενες σελίδες.

Μ Ε Ρ Ο Σ   Ε Ν Α Τ Ο

Η ΣΙΦΝΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΔΥΣΧΕΡΕΣΤΑΤΗ ΠΟΡΕΙΑ

1. Μικρό σκιαγράφημα του γενικού πλαισίου

Τό άγγλικό πολεμικό πλοιο "Μαδαγασκάρη" άπεβίβασε τόν άνήλικο βασιλέα "Οθωνα στό Ναύπλιο στις 6 Φεβρουαρίου 1833. 'Η ύποδοχή πού του έπεφύλαξε ό λαός ήταν ένθουσιώδης. 'Απελπιόμενοι από τούς πολέμους και τόν έμφύλιο σπαραγμό οί "Έλληνες έπερίμεναν τόν νεαρό ήγεμόνα ως λυτρωτή τών δυστυχιών τους. Κι' αυτός, στόν σύντομο λόγο του, έζήτησε έθνική συμφιλιωση και ύπακοή στό θρόνο του και έγγυήθηκε τήν τάξη και τήν ασφάλεια. 'Ο δεκάχρονος 'Αγώνας τών 'Ελλήνων έδειχνε πλέον ότι είχε καρποφορήσει. 'Η δημιουργία του 'Ελληνικού Κράτους ήταν πλέον πραγματικότητα και άς μήν περιλαμβάνονταν σ' αυτό όλα τά έλληνικά έδάφη. 'Η μικρή Σίφνος, από τότε και εις τό έξης, άκολουθεί τίς τύχες του και δημιουργεί και άναπτύσσει τήν 'Ιστορία της μέσα στά εύρύτερα πλαίσιά του και τίς συνθήκες πού καλλιεργεί ή αντιμετωπίζει αυτό.

Τό νέος Κράτος, λόγω της ιδιαίτερης στρατηγικής του θέσεως στήν 'Ανατ. Μεσόγειο, δέν έ γνώρισε έξ άρχης πλήρη έθνική και πολιτική άνεξαρτησία, από τίς έντονες παρεμβάσεις τών Μεγάλων (Προστατίδων) Δυνάμεων στά έσωτερικά του. 'Η μεγάλη φθορά πού είχε επέλθει από τόν έμφύλιο σπαραγμό και οί ύλικές καταστροφές πού είχε ύποστει ή χώρα από τά πολεμικά γεγονότα δέν επέτρεπαν αυτοδύναμη στερέωση του Κράτους. 'Αντίθετα είχε άνάγκη βοήθειας για έπιβίωση ή όποία έσήμαινε άναγκαστική έξάρτηση από τούς χορηγούς της. Περισσότερο όμως χρειάζονταν εύταξία,

οργάνωση και δραστηριοποίηση για την ανασυγκρότησή του. Ἡ Ἀντιβασιλεία, στά δύομισυ περίπου χρόνια πού ἄσκησε τήν ἐξουσία, μέχρι νά ἐνηλικιωθεῖ ὁ Ὀθων, ἐργάσθηκε πράγματι μέ μοναδική δραστηριότητα πρός τήν κατεύθυνση αὐτή. Ἔθεσε τίς βάσεις τῆς ποινικῆς, ἀστικῆς καί στρατιωτικῆς νομοθεσίας, ἐφρόντισε τή συστηματική οργάνωση τῆς Παιδείας (σύστημα πού ἴσχυσε μέχρι καί τίς δύο πρώτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ.), τῶν συγκοινωνιῶν, τῶν ταχυδρομείων καί τῶν τελωνείων, διέλυσε τά σώματα τῶν ἀτάκτων καί ἐθεμελίωσε τή μόνιμη στρατιωτική οργάνωση. Ἀνεκήρυξε τό Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί καθιέρωσε τή διοίκησή της ἀπό Σύνοδο ἀρχιερέων κ.ἄ. Ἔκανε ὁμως καί σοβαρότατα λάθη γιατί δέν ἔλαβε ὑπόψη τίς συνήθειες καί παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων πού δέν ἦταν δυνατόν νά μεταβληθοῦν ἀμέσως μέ διατάξεις νόμων. Ἡ ἀδυναμία της νά ἱκανοποιήσῃ δίκαιες ἀξιώσεις ἢ νά ἐξασφαλίσῃ στοιχειώδεις ὄρους ζωῆς στά πλήθη τῶν ἀγωνιστῶν πού τότε λιμοκτονοῦσαν (ἓνα μεγάλο ἐθνικό θέμα καί λαϊκό αἷτημα πού ἐκμεταλλεύθηκαν πολλές κυβερνήσεις στά μετέπειτα χρόνια), αὔξησε τή δυστυχία καί ἔφερε τήν ἀπόγνωση. Ἡ καχυποψία της δέ γιά συνωμοσίες καί ὑπονομεύσεις ταῦ ἔργου της τήν ὀδήγησε σέ καταδιώξεις καί λήψη μέτρων βίας (σύλληψη καί θανατική καταδίκη τοῦ Κολοκοτρώνη κ.ἄ.). Ἔτσι πολύ σύντομα ἐδημιουργήθηκε ἀντιπάθεια γιά τό καθεστῶς καί μῖσος γιά τούς Βαυαρούς, ἀλλά καί διαχωρισμός τῶν πολιτῶν σέ μοναρχικούς καί ἀντιμοναρχικούς μέ ἐκατέρωθεν ἀντιδράσεις πού εἶχαν πολλαπλές ἐπιπτώσεις στή ζωή τοῦ τόπου. Τίς στάσεις καί ἐξεγέρσεις ἀκολούθησε ἡ Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 πού ἐπέτυχε καί ἐπέβαλε τή συνταγματική μοναρχία. Στά χρόνια πού ἀσκούθησαν ἔκτοτε ἡ ἀσίγαστη πάλη τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων ἐδημιούργησε ἔντανα πάθη καί θλιβερές καταστάσεις, ἀλλά καί δικαιώσεις ταξικές καί ἐθνικές, νίκες καί βαρύτατες ἤττες, οἰκονομικές καταστροφές, ἀλλά καί ἐξέλιξη καί πρόοδο.

Μέσα στό πολύπλευρο αὐτά γενικό πλαίσιο ἔγραψε καί ἡ μικρή Σίφνος τή δική της μεγάλη Ἱστορία, τή σύγχρονη Ἱστορία της, πού τή χαρακτηρίζουν ἐξάρσεις πολιτικῶν παθῶν καί διαιρέσεων, ὁμάνσια ἐνώπιον τῶν μεγάλων κινδύνων, ἀγῶνες γιά καλύτερη διαβίωση καί ἐκπαίδευση τῆς νεολαίας (ἀρχαῖο πάθος της), θυσίες τέκνων της στούς ἀπελευθερωτικούς καί ἀμυντικούς πολέμους, ἀνάδειξη προσωπικοτήτων στά Γράμματα, στίς Ἐπιστήμες, στήν Οἰκονομία καί τό Ἐμπόριο, στή Δημόσια Διοίκηση κλπ., τόσο μέσα στό Ἑλληνικό Κράτος, ὅσο καί στίς δραστήριες παρειακές της τῆς Διασποράς, στήν Κωνσταντινούπολη, στήν Αἴγυπτο καί τώρα στήν Ἀμερική.

2. Ἡ διοικητική ὀργάνωση καί οἱ πολιτικές ἀντιπαραθέσεις.

Μέ διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 "περί διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου καί τῆς διοικήσεώς του", ἡ Κυβέρνηση ἐχώρισε τό Κράτος σέ 10 Νομαρχίες στίς ὁποῖες ὑπάγονταν 47 ἐπαρχίες. Ὡς πρῶτου βαθμοῦ διοικητική μονάδα καθιερώθηκαν οἱ Δήμοι. Τούς νομάρχες καί τούς ἐπάρχους διορίζε ἡ κεντρική Διοίκηση, ἐνῶ τούς προϊσταμένους τῶν Δήμων, τούς Δημάρχους, ἐξέλεγε τό Δημοτικό Συμβούλιο. Ἡ ἐκλογή τους ὁμως γίνονταν μέ τέτοιο σύστημα, ὥστε τελικά ὁ Δήμαρχος νά εἶναι πάντοτε ὁ εὐνοούμενος τῆς Διοικήσεως. Τό Δημοτικό Συμβούλιο, πού τό ἀποτελοῦσαν οἱ πλέον φορολογούμενοι δημότες, κατέστρωνε κατάλογο ὑποψηφίων Δημάρχων καί ἀπό αὐτόν ἡ Διοίκηση εἶχε τήν εὐχέρεια νά ἐπιλέξει τόν δικό της ἄνθρωπο. Ἡ Σίφνος, ὑπαγομένη στή Νομαρχία Κυκλάδων καί τήν Ἐπαρχία Μήλου, διαιρέθηκε τότε σέ δύο Δήμους, τόν "Δήμο Σίφνου", πού περιλάμβανε τό Κάστρο καί τόν Ἀρτεμώνα καί τόν "Δήμο Ἀπολλωνίας" μέ ἔδρα τό Σταυρί ἢ Ἀπολλωνία καί μέ περιφέρεια τό ὑπόλοιπο νησί. Πρῶτοι Δήμαρχοι διετέλεσαν, ἀπό 1833-1837, ὁ Σπυρ. Βαλέττας τοῦ Δήμου Σίφνου καί ὁ Ἄ. Καζιλιέρης τῆς Ἀπολλωνίας. Οἱ Δήμαρχοι ἐξεκίνησαν τό ἔργο τους μέ ἐλάχιστα οἰκονομικά μέσα, ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ὁ Δήμαρχος Σίφνου Σπ. Βαλέττας ἐδώρησε στό ταμεῖο τοῦ Δήμου τίς ἀντιμισθίες του γιά νά δημιουργήσει ἔσοδα καί ἐπλήρωνε καί τό ἐνοίκιο τοῦ δημαρχιακοῦ καταστήματος. Τό 1833 ἰδρύθηκε τό Εἰρηνοδικεῖο Σίφνου μέ πρῶτον εἰρηνοδίκη τόν Ἀποστολάκη Γρυπάρη. Τό 1835 διορίσθηκε "πάρεδρος τοῦ Εἰρηνοδικεῖου Σίφνου" ὁ Ἰωάννης Λειμβατός.

Μέ τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὀργανωτικοῦ συστήματος τό 1836, δηλαδή τήν κατάργηση τῶν Νομαρχιῶν καί ἴδρυση Διοικήσεων καί Ὑποδιοικήσεων, οἱ δύο Δήμοι τῆς Σίφνου συγχωνεύθηκαν σέ ἕναν, τόν Δήμο Σίφνου μέ ἔδρα τήν Ἀπολλωνία. Δήμαρχος ἐκλέχθηκε τό 1837 ὁ Νικόλαος Χρυσόγελος, ὁ ὁποῖος διετήρησε τό ἀξίωμα μέχρι τό ἔτος 1843, ὅποτε τόν διαδέχθηκε ὁ Γ. Καμπάνης. Στή συνέχεια Δήμαρχος, ἀνέλαβε τό 1846 ὁ Ἰωάννης Προβελέγγιος, γαμβρός τοῦ Χρυσόגעλου καί ἀδελφός τοῦ βουλευτοῦ Σίφνου Κων. Προβελέγγιου. Ὁ Ἰωάννης Προβελέγγιος φαίνεται ὅτι ἦταν ἄνθρωπος αὐταρχικός καί κακὸτροπος καί εἶχε ἐνσπεῖρει τό φόβο στούς πολῖτες, ὅπως προκύπτει ἀπό διάφορα φυλλάδια πού ἐκυκλοφόρησαν κατά τήν πολυχρόνια θητεία του στό δημαρχιακό ἀξίωμα (1846-1863). Οἱ κατηγορίες ἐναντίον του δέν θά εἶχαν ἀξία, ἀφοῦ τά περισσότερα ἀπό αὐτά εἶναι ἀνώνυμα. Ὅμως ὑπάρχουν καί δύο ἐπώνυμα, ἀπό τά ὁποῖα, ἂν ἀφαιρεθοῦν οἱ ὑπερβολικοί χαρακτηρισμοί πού

περιέχουν, λόγω αντιπολιτευτικού μένους, ως συμπέρασμα παραμένει, τόσο η αὐταρχικότητα τοῦ Προβελέγγιου, ὅσο καί ἡ διαπίστωση τῆς ἐξάρσεως τῶν πολιτικῶν παθῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στήν Σίφνο. Ἄλλωστε ὁ πολιτικός ἀναβρασμός ὑπῆρχε τήν ἴδια ἐποχή σέ ὁλόκληρο τό Κράτος καί ἡ Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἦταν ἀκόμη πρόσφατη. Στό ἕνα φυλλάδιο, πού ἔχει τίτλο "Ἄνδρέας Πρεζάνης, Ἰωάννη Προβελεγγίω τῶν ἐντίμω δημάρχω Σίφνου ὑγιαίνειν, ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 16 ὀκτωβρίου 1860", σελ. 4, ὑποσ. 2, ἀναφέρεται ἀπό τόν συντάκτη ὅτι παλαιότερα καί αὐτός ἀκόμη ὁ πενθερός τοῦ Προβελέγγιου Νικ. Χρυσόγελος, "ἀφοῦ ἤκουσεν αὐτάν ἐκτραχηλιζόμενον κατὰ τῶν Σιφνίων, καί κυνικῶς μυκτηρίζοντα καί αὐτό τό ἑλληνικόν ἔθνος, ἀναστάς μετ' ἀνεκφράστου ἀγανακτήσεως, ἀπέτεινεν αὐτῷ τοιοῦτους λόγους, οἷτινες, ἄν μοί ἦτο ἐπιτετραμμένον νά τούς εἶπω, ἤθελον εἶσθαι κειμήλιον πολύτιμον διά τήν δόξαν τοῦ γεραροῦ ἐκείνου ἀνδρός". Στό δεύτερο φυλλάδιο, μέ τίτλο "Αἱ βουλευτικαί ἐκλογαί Σίφνου καί ὁ βουλευτής τῆς αἰσχύνης Ἰ. Προβελέγγιος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1861", πού ὑπογράφεται ἀπό τόν Ν. Φωτιάδη "ἐξ ὀνόματος τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντων Σιφνίων καί κατ' ἐντολήν αὐτῶν", περιγράφεται μέ κάθε λεπτομέρεια ἡ διεξαγωγή, μέ βία καί νοθεΐα, τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1861, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ ὁ Ἰ. Προβελέγγιος, ἀντιμέτωπος τοῦ ὁπαίου εἶχε κατέλθει ὁ Ἰ. Α. Γκιών, πού βέβαια δέν ἐξελέγη. Μετά τή "νίκη" μάλιστα τοῦ πρώτου, πού ἦταν καί "εὐχή τῆς Κυβερνήσεως", ὅπως εἶπε στούς δημοκρατικούς ἀντιπολιτευσμένους ὁ Νομάρχης Κυκλάδων Ρωσάετος, ὁ ἀντιμοίραρχος Ἠλίας Δούκας, πού εἶχε κι' αὐτός σπεύσει μέ 47 στρατιῶτες "καί ἰσάριθμους ραβδούχους" τοῦ Προβελέγγιου, γιά νά βοηθήσει στήν πραγματοποίηση τῆς "εὐχῆς" τῆς Κυβερνήσεως, "ἐξέδωκεν ἀμέσως ἐντάλματα συλλήψεως κατὰ διαφόρων δημοτῶν" (Μιχαήλ Λουκάκη, Μιχαῆλ Ζαμαρία, Β.Θ. Σπεράντσα) γιά τήν ἄσκηση τρομοκρατίας καί γιά νά πτοηθοῦν ὅσοι Σίφνιοι εἶχαν κατέλθει ἀπό τήν ΚΠολη στό νησί γιά τίς ἐκλογές. Στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα "Τό Μέλλον τῆς Πατρίδος", φ. 141., 19 Μαρτίου 1861, δημοσιεύθηκε ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Ἰ. Παῶριου, ἀπό 20 Φεβρ. 1861 ἐκ Σίφνου, στήν ὁποία περιγράφεται ἡ καταπάτηση τοῦ οἰκογενειακοῦ του ἀσύλου, κατὰ τίς ἴδιες ἐκλογές "ὑπό τοῦ διαβοήτου Ἰω. Προβελεγγίου... διά τῶν κλητήρων του καί τῶν ἐν λόγῳ στρατιωτῶν". Τρεῖς μῆνες ἐνωρίτερα, στίς 19 Νοεμβρίου 1860, φ. 108 τῆς ἰδίας ἐφημερίδος, δημοσιεύθηκε ἐπιστολή τῆς 1ης Νοεμβρίου "ἐν Κωνσταντινουπόλει" μέ τό ἀρχικά Ν.Φ. (προφανῶς Ν. Φωτιάδης), στήν ὁποία περιγράφεται ἡ τελεία

έγκατάλειψη τής Σίφνου από τή δημοτική Ἀρχή καί ὁ κακός χαρακτήρας τοῦ Ἰ. Προβελεγγίου.

Φαίνεται λοιπόν ὅτι οἱ περιγραφές δέν ἀπέχουν πολύ τής πραγματικότητος, ὅπως θά ἱστορηθεῖ καί στά κεφάλαια περί παιδείας, οἰκονομίας καί γενικῆς καταστάσεως τοῦ νησιοῦ. Ἡ ἀποψη στηρίζεται ἄλλωστε καί στή γνώμη τοῦ πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Ἰ. Προβελεγγίου, Ἰωάννη Λειμβαίου, ὁ ὅποιος, γράφοντας προεκλογικά (10 Ἰανουαρίου 1861), στήν ἀδελφή τής συζύγου του Ἑλένη Π. Ταταράκη στή Μήλο, ἐσημείωνε: "καθ' ὅσον ἀφορᾷ τήν προσεχῆ βουλευτικὴν Ἐκλογὴν, εἰκόζω αὐτήν ὅτι ἔσεται σκανδαλώδης καί ταραχώδης ἐν Σίφνω, καθ' ὅτι ἡ ἀναφεῖσα ἐνταῦθα πρό πολλοῦ ἀντιπολίτευσις ἐκλόνησε τὰς συνειδήσεις καί τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων Σίφνου διά διαφόρων λόγων, γραπτῶν καί προφορικῶν, (ἅτινα βεβαίως δέν ἀγνοεῖτε) κατά τής τοπικῆς Ἀρχῆς Σίφνου καί κατά τῶν βουλευτῶν τής ἐπαρχίας μας, ὧν γενόμενος κριτής, δέν ἤθελον τοὺς καταδικάσῃ εἰς ὄλα τῶν τὰ λεγόμενα... Μ' ὄλα δέ ταῦτα ἀδελφή, ἐλπίζω εἰς τήν φρόνησιν τῶν ἡμετέρων συγγενῶν καί φίλων, ὅτι θέλουν ἔχει πάντοτε τήν πλειονοψηφίαν τής Σίφνου, μ' ὄλας τὰς ἀνεκφράστους προσπαθείας καί τὰ θεμιτά καί ἀθέμιτα μέσα τής ἀντιπολιτευσῆως. Εἶναι δέ ἀπερίγραπτα τὰ κατ' ἐμοῦ παράπονα ταύτης, διότι λέγουν, καίτοι ἀναξιοπαθῶν παρηγκωνισμένος ὢν, δέν συμφωνῶ μετ' αὐτῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων, εἰς ὃ ἀπολογούμενος (ἀπαντῶ) ὅτι, ἐάν δέν ἦμην Λειμβαῖος (ἐξαδελφος δηλ. τοῦ Προβελέγγιου), ἤθελον συμπράξει μέ ὑμᾶς τότε (τοὺς ἀντιπολιτευομένους)". Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ συγγένεια ἦταν ἐκείνη πού συγκροτοῦσε τόν Λειμβαῖο καί δέν εἶχε ἀκόμη προσχωρήσει στοὺς ἀντιπολιτευομένους. Οἱ τελευταῖοι, πάντοτε κατά τήν ἐπιστολή τοῦ Λειμβαίου, πρό πολλοῦ χρόνου εἶχαν ἀρχίσει νά ἀντιδροῦν στήν αὐταρχικότητα καί τίς αὐθαρεσίες τοῦ Προβελέγγιου μετερχόμενοι ἐπίσης "θεμιτά καί ἀθέμιτα μέσα", ἔχοντας μέ τό μέρος τους καί τοὺς Σιφνίους τής Κωνσταντινουπόλεως πού ἀποτελοῦσαν σημαντικὴ δύναμη.

Οἱ πολιτικές αὐτές ἀντιπαραθέσεις ἐκράτησαν ἐπὶ πολλά χρόνια καί ἡ μεταξύ τῶν δύο ἀντιθέτων παρατάξεων ἐχθρὰ ἔπαιρνε ἐπικίνδυνες διαστάσεις. Στό πολιτικό προσκήνιο ἡ οἰκογένεια τῶν Προβελεγγίων, δηλ. τῶν "μοναρχικῶν", ἔριχνε συνεχῶς νέα μέλη τής στίς βουλευτικές ἐκλογές (Ἰωάννης, Γεώργιος, Χαρίλαος, Ἀριστομένης), πού τίς περισσότερες φορές ἐκέρδιζαν τή βουλευτικὴ ἔδρα, ἐνῶ οἱ "ἀντιμοναρχικοί" τόν Ἀντώνιο Πρεζάνη καί, πρὸς τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος, τόν ἀρχίατρο Γεώργιο Κουλούρη ὁ ὅποιος μέ τό θάρρος καί πολυδιάστατο ἔργο του, ἀνέτρεψε κυριολεκτικὰ τό

έπιτόπιο κατεστημένο. Στις δημοτικές εκλογές του 1883 τά γεγονότα πού έλαβαν χώρα συνετάραξαν τό νησί καί έγιναν θέμα του πανελληνίου. "Όλες οί έφημερίδες, ιδιαίτερα των 'Αθηνών, έγγραφαν επί ένα εξάμηνο γι' αυτά. Πρίν από τις εκλογές είχε αρχίσει ή αντιπαράθεση μέ τήν αποστολή από τήν ΚΠολη προπαγανδιστικών έντύπων φυλλαδίων μέ πεζές καί έμμετρες περιγραφές κατά της διοικήσεως των Προβελεγγίων. Στή συνέχεια μεγάλος αριθμός Σιφνίων ψηφοφόρων της παροικίας ΚΠόλεως, μέ επικεφαλής τόν Πρεζάνη, έναύλωσε ειδικώς πλοίο γιά τή μεταφορά τους στό νησί. Κατά τήν άφιξη τους έσημειώθηκαν ένοπλες ταραχές μέ αποτέλεσμα νά τραυματισθοϋν άνθρωποι καί από τις δύο παρατάξεις, καί αυτός ό δήμαρχος Προβελέγγιος, καί νά φονευθεϊ "ό πρώτος εξάδελφός του Χωρεπισκοπίδης, όστις ήτο τό μόνον στήριγμα της οίκογενείας του" ("Αίών", άριθ. 4.338, 5 Δεκ. 1883, σελ. 4). "Καταγγελίαι έγέγοντο εκατέρωθεν καί τό συμβούλιον των έν Σύρω πλημμελειοδικών παρέπεμψε τούς δράστας της τοιαύτης τραγικής σκηνής καί απήλλαξε τούς αδελφούς Προβελεγγίους. 'Αλλ' άνακοπής του βουλευματος τούτου γενομένης, κατωρθώθη νά παραπεμφώσι καί οί παθόντες οϋτοι ως κατηγορούμενοι. "Εκτοτε πās λίθος άνεκινήθη κατά του δημάρχου Σίφνου καί πλεῖστα όσα έγράφησαν περί των έν Σίφνω δήθεν φιλοδίκων, επί τώ τέλει νά δυσφημησώσιν οί Προβελέγγιοι, ως μή ύποτασσόμενοι εις τούς νόμους καί νά έπιτευχθῆ ή διά πάντων των μέσων επιδιωχθεῖσα παῦσις του δημάρχου", έγγραφε στό ίδιο άρθρο ό φιλοπροβελεγγικός "Αίών". 'Αντίθετα, στό φ.1590 της 7 'Ιουλίου 1883 της "έφημερίδος του λαου Νέαι 'Ιδέαι" ό συντάκτης της, σέ ειδικό σχόλιο, έγγραφε ότι "τά έν Σίφνω συμβάντα καταφαίνονται όσημέραι σοβαρώτερα άφ' ό,τι αρχικώς έγένετο γνωστόν. 'Εν τῆ νήσω ταύτη έτέθη εις πλήρη άμφισβήτησιν, οϋχί πλέον ή πολιτική ύπαρξις, αλλά καί αυτή ή κατ' άνθρωπον ζωή... ότι άπαραίτητον είναι πρίν η επενεχθώσι κρίσεις επί των έν Σίφνω γεγονότων νά όμιλήση ή δικαστική άνάκρισις τήν έπίσημον αυτής γλώσσαν η τούλάχιστον αι κρίσεις αϋται νά μή συνάγωνται εκ μονομερείας... ότι οί εκ Κωνσταντινουπόλεως εις Σίφνον μεταβάντες, δέν ήσαν τοιοῦτοι οῖοι προσπάθεια γίνεται νά ζωγραφηθώσιν, άλλ' έντιμότατοι πολῖται δι' ίδιας δαπάνης ναυλώσαντες άτμοκίνητον ίνα μεταβώσιν εις Σίφνον καί ένασκήσασιν τό εκλογικόν των δικαιώμα...". 'Η " 'Ακρόπολις" του Β. Γαβριηλίδη, έτος Δ., φ 638 της 13 Δεκ. 1883, σελ. 3 στά "Δικαστικά Χρονικά", περιγράφει τή δίκη στό Κακουργοδικείο, πού έγινε στις 10 καί 11 Δεκεμβρίου. Σύμφωνα μέ αυτή τήν περιγραφή "ό κ. Τυπάλδος, συνήγορος του πολιτικώς ενάγοντος" ειπεν ότι "ό άγών δέν είναι μεταξύ Προβελεγγίου

καί κατηγορουμένων, οὐδέ εἶναι δικαστικός. Ὁ ἀγὼν διεξάγεται μεταξύ Πρεζάνη καί Προβελεγγίου καί εἶναι ἀγὼν βουλευτικός". Ὁ ἴδιος συνήγορος "λαμβάνων ἀφορμὴν, ὡς λέγει, ἀπὸ μίαν συμβουλὴν τῆς ἡμερησίας "Ραμπαδά" (τοῦ Σιφνίου Κλεάνθη Τριαντάφυλλου), δι' ἧς παρηγοῦντο οἱ ἔνορκοι "τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, νὰ δώσῃ δικαιοσύνην εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ", διατί, κύριοι, λέγει, εἶναι τέκνα τοῦ λαοῦ οἱ κατηγορούμενοι καί δέν εἶναι τέκνον τοῦ λαοῦ ὁ Προβελέγγιος; Καί ὅταν δέν εἶναι κανεὶς μάγειρος, ξενοδόχος, ἐργάτης, δέν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι τέκνον τοῦ λαοῦ, δημοκράτης;

"Ναί, εἶπεν ὁ πρῶν εἰσαγγελεὺς τῶν Ἐφετῶν κ. Οἰκονόμου (συνήγορος ὑπερασπίσεως), ὅλοι τέκνα τοῦ λαοῦ ἐγεννήθημεν, ἀλλὰ δέν θά ἀποθάνωμεν ὅλοι τέκνα τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς αὐτῆς γραμμῆς ἀναχωροῦμεν πάντες, ἀλλ' ὑπάρχουσι σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια παρεκτρεπόμεθα καί ἀπὸ τέκνων τοῦ λαοῦ γινόμεθα πυργοδεσπότης, φεουδάρχαι. Καί ὅμως καί αὐτούς τούς πυργοδεσπότης ἡ Δικαιοσύνη ὀφείλει νὰ τούς κρίνει ὅπως τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ. Ὅλοι ἐδῶ εἴμεθα ἴσοι". Ἐν πάσῃ περιπτώσει "μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ κ. Οἰκονόμου ὁ πρόεδρος ἀνεκεφαλαίωσε τὴν διαδικασίαν καί ἔδωκε τοῖς ἐνόρκοις τὰ πρὸς λύσιν ζητήματα. Μετὰ μίαν δὲ σχεδὸν ὥραν ἐξεληθόντες οἱ ἔνορκοι ἀπήγγειλαν τὴν κατηγορίαν των, συνεπεῖα τῆς ὁποίας τὸ δικαστήριον ἠθώσεν ὅλους τούς κατηγορούμενους, ἐκτός τοῦ Ἐλευθερίου καταδικασθέντος εἰς 4 1/2 ἐτῶν φυλάκισιν, ἀλλὰ καί συστηθέντος συγχρόνως εἰς τὴν βασιλικὴν ἐπιείκειαν. Ἐπεδικάσθησαν δὲ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τῷ κ. Προβελεγγίῳ, ὡς πολιτικὴ ἀποζημίωσις, καί 6000 φράγκων". Ἔτσι ἔκλεισε ὀριστικὰ ἡ δυσάρεστη καί αἱματηρὴ ἐκείνη ὑπόθεσις.

Οἱ προεκλογικοὶ ἀγῶνες εἶναι ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον κεφάλαιο στὴν ἱστορίαν τῆς Σίφνου τοῦ 19ου αἰῶνος μὲ δικήν τους, ἰδιαίτερη "γραμματολογία". Σὲ πλῆθος εἰδικῶν προεκλογικῶν ἐντύπων, πολιοσέλιδων ἢ ὀλιγοσέλιδων φυλλαδίων, μικροῦ ἢ μεγάλου σχήματος μονοφύλλων κλπ. οἱ Σίφνιοι ἐγγράμματοι ἀνέπτυξαν τὴν προεκλογικὴ καί στηλιτευτικὴ "φιλολογία" τους μὲ πεζὰ ἢ ἔμμετρα κείμενα ἢ ἀκόμη καί θεατρικὰ μονόπρακτα, στὰ ὅποια διακρίνεται ἰερὴ ἀγανάκτησις ἢ φθόνος, διασυρμός ἢ ἐπαινος προσώπων, ἀχαριστία ἢ εὐγνωμοσύνη, ἀλήθεια καί ψεῦδος, μικρότητα καί μεγαλωσύνη· ὅλες οἱ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί πάλης ἐνός λαοῦ ἀγωνιζόμενου γιὰ τὴν στέρηση καί ἀποκατάστασις τοῦ Κράτους του. Τὰ κείμενα αὐτά, προϊόντα διακεκριμένων ἀνθρώπων τῶν Γραμμάτων (λ.χ. τοῦ σχολάρχου Χαρίδημου Δραγάτη, "Ἡ Τριανδρία τῆς Σίφνου", Νοέμβριος 1847, πού

ἀποτελεῖ κατηγορητήριο κατά τοῦ Ν. Χρυσόγελου, Ἰ. Προβελεγγίου καί Κων. Προβελεγγίου μέ τή χρησιμοποίηση ἀρχαίων ρητῶν) ἢ ἀπλῶν λαϊκῶν στιχοπλόκων, συγκεντρωμένα ἤδη σέ ἰδιαίτερο Ἄρχελο, ἀποτελοῦν πηγὴ πολύτιμη γιὰ τὸ σχηματισμὸ μιᾶς εἰκόνας τῆς γενικῆς καταστάσεως πού ἐπικρατοῦσε στὴ Σίφνο στὰ πρῶτα καί στὰ μετέπειτα βήματά της μέσα στό νέο ἑλληνικὸ Κράτος. Ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ καί ἀπὸ ἄλλες πηγές συγκροτεῖται καί ὁ πίνακας τῶν Σιφνίων ἐκπροσώπων στὰ Νομοθετικὰ Σώματα καί φανερῶνται τὸ εὐρύτερο θετικὸ ἔργο τους στὰ ἑλληνικὰ πράγματα κατά τὸν 19ο αἰῶνα καί στίς ἀρχές τοῦ 20ου. Ἔτσι, Σίφνιοι βουλευτὲς διετέλεσαν οἱ: Κων. Γ. Προβελεγγίος (1844-1847, 1850-1853), Σπ. Βαλέττας (1847-1850), Ἰωάννης Γ. Προβελεγγίος (1853-1862, 1865-1874), Γεώργιος Προβελεγγίος (1875-1881), Χαρ. Προβελεγγίος (1887-1890, 1892-1895, 1910-1912), Ἀριστομ. Προβελεγγίος (1899-1902), Ἀντώνιος Πρεζάνης (1862-1865, 1874-1875, 1881-1887), Γεώργιος Κουλούρης (1895-1899, 1906-1910), Δ. Καρέλας (1905-1906), Γεώργιος Γαϊτάνος (1910-1920) Γεώργιος Πρεζάνης (1923-1926). Ἀπὸ αὐτοῦς πάλι, σέ πολὺ δύσκολες ἐποχές, διετέλεσαν Ὑπουργοὶ οἱ Κων. Προβελεγγίος, Δικαιοσύνης (ἀπὸ 4.1.1852-10.6.1852), Οἰκονομικῶν (5.10.1853-16.5.1854), Ἐσωτερικῶν (13.9.1857-29.9.1859 καί 21.1.1866-9.6.1866), καθὼς καί ὁ παλαίμαχος Νικ. Χρυσόγελος, Ὑπουργὸς Παιδείας καί Θρησκευμάτων (1848-1851), κατά τὴ θητεία τοῦ ὁποῦ, καί χάρις στίς ἐνέργειές του, τὰ Πατριαρχελο ἀνεγνώρισε τὸ Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέ τὸν Συνοδικὸ Τόμο τοῦ 1850. Οἱ Χρυσόγελος καί Κων. Προβελεγγίος διετέλεσαν καί γερουσιαστὲς.

3. Δημογραφικὰ στοιχεῖα. Ὑγεία.

Ἡ γενικὴ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ κατά τὴ σύσταση τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους βρίσκονταν, ὅπως καί τῶν ἄλλων περιοχῶν, σέ κατάσταση ἐξαρθρώσεως καί ὁ πληθυσμὸς ὑπέφερε καί φυτοζωοῦσε. Ἰκανὸς ἀριθμὸς "διαβατηρίων", πού φέρουν θεώρηση τοῦ προξενικοῦ πράκτορα τῆς Γαλλίας στὴ Σίφνο Ἰ.Πρόκου, βεβαιώνει ὅτι ἀπὸ τὸ 1832 ἄνδρες τοῦ νησιοῦ, ἡλικίας μεταξὺ 25-35 ἐτῶν, εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀποδημοῦν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἀναζήτησι ἐργασίας. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοῦς ἦταν ἔγγαμοι μέ 2-3 παιδιά. Ἡ "φυγὴ" αὐτὴ, μολονότι στὰ ἐπόμενα χρόνια ἄρχισαν νὰ λαμβάνονται διάφορα ὀργανωτικὰ μέτρα τοῦ Κράτους, συνεχίσθηκε ὅλο τὸ ὑπόλοιπο τοῦ 19ου καί 20ου αἰ. μέ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν μεγάλες καί ἀνθοῦσες

σιφνιακές παροικίες στην Κωνσταντινούπολη, Ἀλεξάνδρεια κ.ἄ. οἱ ὁποῖες ἐβοήθησαν ποικιλοτρόπως τό νησί τους. Μέ τήν ἀνάδειξη τῶν Ἀθηνῶν σέ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους οἱ Σίφνιοι ἄρχισαν νά κατευθύνονται καί πρὸς αὐτήν δημιουργώντας τίς βάσεις τῆς παροικίας τους στήν ὁποία τελικά, μέ τά διάφορα πολιτικά καί πολεμικά γεγονότα τοῦ 20οῦ αἰῶνος, συγκεντρώθηκαν οἱ περισσότερες οἰκογένειες τῶν παροικιῶν Κωνσταντινουπόλεως καί Αἰγύπτου μέ ἀποτέλεσμα ἡ παροικία Ἀθηνῶν-Πειραιῶς νά ἀριθμεῖ σήμερα πολλές ἑκατοντάδες ἀτόμων.

Σέ ὑπόμνημα τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας στή Σύρο Ernest Ledhuy πρὸς τόν Γάλλο Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν (Ἰούλιος 1835) ἀναφέρεται ὅτι ἡ Σίφνος δέν εἶχε τήν ἄλλοτε μεγάλη παραγωγή βαμβακίνων ὑφασμάτων, ἐξακολουθοῦσε ὅμως νά ἐξάγει μεγάλες ποσότητες κεραμικῶν σέ πολλά μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Διέθετε 12 ἐμπορικά σκάφη 5-30 τόννων καί εἶχε 4.059 μονίμους κατοίκους, ἐνῶ οἱ ἀπογραφές πού διενήργησαν οἱ ἐλληνικές κρατικές ἀρχές μεταξύ 1848-1860 ἀναβιβάζουν τόν πληθυσμό σέ 5.500 - 5.800 ψυχές. Ἀντίθετα, ἡ ἀπογραφή τοῦ 1861, πού θεωρεῖται ἡ πρώτη ἐπιστημονική ἀπογραφή, ἀναφέρει 4.273 κατοίκους. Τό 1870 ἐμφανίζεται μείωση, σέ 3656 ψυχές, ἐνῶ τό 1879 αὔξησι, σέ 5.762 κατοίκους. Ἡ τελευταία ἀπογραφή τοῦ αἰῶνος, ἔτους 1896, ἐμφανίζει τή Σίφνο μέ 4060 ψυχές. Τά στοιχεῖα αὐτά, συγκρινόμενα μέ τά δημογραφικά στοιχεῖα πού ἤδη ἔχουν ἀναφερθεῖ κατά τήν Τουρκοκρατία καί τή δεκαετία τοῦ 1820, φανερώνουν τό νησί μέ τίς ἴδιες περίπου οἰκονομικές δυνατότητες καί κατά τή νέα περίοδο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Τοῦτο ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι τά οἰκονομικά δεδομένα (γεωργία, κτηνοτροφία, βιοτεχνία) δέν διαφοροποιήθηκαν αἰσθητά, ἀντίθετα μέ τόν τομέα "παροχῆς ὑπηρεσιῶν" πού ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα μέ διεξόδους πρὸς τίς ἄλλες περιοχές (Κωνσταντινούπολη, Αἴγυπτο, Ἀθήνα). Σέ φυλλάδιο τοῦ 1860 ἀναφέρεται: "Εἶναι βεβαίως γνωστόν ὅτι οἱ Σίφνιοι διεκρίνοντο ἀνέκαθεν ὑπέρ πάντας τούς πέριξ νησιώτας διά τήν παιδείαν καί τήν νοημοσύνην αὐτῶν. Ἔτι καί σήμερον πλεῖστοι αὐτῶν κατέχουσι διαφόρους ἐπισήμους διδασκαλικάς θέσεις ἢ εἰς ἐπαρχίας καί νήσους τῆς Ἑλλάδος διωρισμένοι παρά τῆς Κυβερνήσεως ἢ εἰς τήν πρωτεύουσαν τῆς Τουρκίας, ὅπου εὐδοκιμοῦσι διακρινόμενοι διά τήν ἰκανότητα καί τήν χρηστήν αὐτῶν διαγωγήν. Ἄλλοι δέ ἀσπασθέντες ἄλλα ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα ἢ εἰσερχόμενοι ὡς ὑπάλληλοι ἐμπορικῶν καταστημάτων εὐδοκιμοῦσιν ἐπίσης διά τῆς εὐφυΐας αὐτῶν καί ἰκανότητος. Ὅλοι δέ οὗτοι οἱ νέοι διατρέφουσι τὰς ἐν Σίφνῳ πολυμελεῖς καί ἐνδεεστάτας οἰκογενείας τῶν γονέων καί ἄλλων αὐτῶν συγγενῶν, ὥστε

ὁρθῶς λέγεται ὅτι ὁ μεγαλύτερος βιοπορισμὸς τῶν Σίφνιων εἶναι τὰ γράμματα ...".

Ἔτσι ὑπάρχει ἱκανοποιητικὴ ἐξήγηση τῆς ἔκρυθμης γενικά καταστάσεως πού ἐπικρατοῦσε στό νησί. Ὁφείλονταν κυρίως στήν ἀνέχεια τῶν πολλῶν, στήν κακοδιοίκηση καί αὐταρχικότητα τῶν ἐπιτοπίων Ἀρχῶν (φαινόμενο ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν), ἀλλά καί στούς ἀπόδημους Σίφνιους, οἱ ὅποιοι μετέφεραν στόν τόπο τους τίς νέες ιδέες καί ρεύματα πού ἀναπτύσσονταν στήν πρωτεύουσα καί ἄλλα ἀστικά κέντρα στή διακαῆ ἐπιθυμία τους γιά τήν πρόοδό του. Ἔτσι ὅμως συνετηρεῖτο ἕνα εὐρύτερο ἀντιπολιτευτικό ρεῦμα, ἀναγκαιότατο γιά τήν ἀνταγωνιστικὴ προοπτικὴ στό νησί. Μετά τήν ἔξωση τοῦ Ὄθωνος (1862) δημιουργήθηκαν νέες προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες μάλιστα ὁδήγησαν ἀκόμη καί στή συγκρότηση εἰδικῆς ἐπιτροπῆς γιά τήν "ἐξέλεξη" τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ Δήμου στά προηγούμενα χρόνια κατὰ τὰ ὅποια εἶχε κυριαρχήσει ὁ αὐταρχισμὸς καί ἡ καταπάτηση νόμων καί δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ, πού τήν ἀποτελοῦσαν οἱ Ἰωαν.Α.Γκιῶν, Ἄντ.Τ.Δεπάστας, Γεώργ.Πανώργιος, Ἰωάνν.Δραγάτσης καί Ἀριστ.Βαφίνας, "ἀσχοληθεῖσα πρὸς τοῦτο δωδεκαήμεριαν ὀλόκληρον", συνέταξε τήν ἐκθεσὴ τῆς στίς 24 Ἀπριλίου 1863 (ἡ ὁποία ἐτυπώθηκε καί σέ φυλλάδιο μέ τόν τίτλο "Ἡ ἐξέλεξις τῶν ἀπολογισμῶν τοῦ Δήμου Σίφνου ἀπὸ τοῦ 1837-1860", σέ 20 σελίδες). Σ' αὐτὴν περιγράφονται οἱ δυσχέρειες πού ἀντιμετώπισε κατὰ τόν ἔλεγχο ἀπὸ τήν ἔλλειψη παραστατικῶν στοιχείων, ἡ κακὴ ἐν γένει διαχείριση, ἡ διασπάθιση τοῦ δημοσίου χρήματος καί ὁ καταλογισμὸς τελικὰ δρχ. 37.460 εἰς βάρος τοῦ Δημάρχου καί δρχ. 8.399,27 εἰς βάρος τῶν εἰσπρακτόρων. Ἄλλη πηγὴ, ἔτους 1860, περιγράφει τήν ἔλλειψη ἔργων βασικῆς ὑποδομῆς γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας, ὅπως "τὴν ἀθλιότητα τῶν ὁδῶν αἱ ὅποιαι κατήντησαν ἀληθῶς ἄβατοι, ἐπειδὴ ποτέ δὲν ἐτέθη λίθος ἐπὶ λίθου .... τὴν ἔλλειψιν τῶν ὑδάτων, διὰ τὴν περὶ τὰ δημόσια φρέατα παντελεῖ ἀδιαφορίαν ..." καί τὴν ἐγκατάλειψη "τῶν δύο λιμένων τῆς Σίφνου (τοῦ Γιαλοῦ καί τοῦ Φάρου) στούς ὁποίους δὲν ὑπάρχει μίαν αὐτοσχέδιον, ὄχι προκυμαία, ἀλλ' ἀπλὴ ἀποβάθρα, ἔστω καί ξύλινος εἰς τὴν ὁποίαν νὰ πλησιάζωσιν αἱ λέμβαι τοῦλάχιστον καί ν' ἀποβιβάζωσι τοὺς ἐπιβάτας καί τὰ ἐμπορεύματα. Τί δε γίνεται; Οἱ ἐπιβιβαζόμενοι ἢ ἀποβιβαζόμενοι φέρονται ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ναυτῶν, ὀλισθαίνόντων ἀνά πᾶν βῆμα καί κινδυνευόντων νὰ ρίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὸν ἐπιβάτην, εἴτε ἀνὴρ εἶναι οὔτος εἴτε γυνή!!! καί δὲν εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τις γυναῖκας καί παῖδας κρημνιζομένους εἰς τὴν θάλασσαν. Μὲ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον

έκφορτώνονται καί τά έμπορεύματα, επί τών ὤμων δηλ. φερόμενα έντός τής θαλάσσης ... Είς τόν λιμένα τοῦ Φάρου, ὅπου έλλιμενίζονται τά μεγάλα πλοῖα, έπειδή προσβάλλονται ὑπό τών νοτιοανατολικῶν ανέμων καί τά σκάφη κινδυνεύουν, έγινετο άνέκαθεν λόγος νά κάμωσιν είς μέν την ξηράν παλαμαροδέτας, πράγματα άπλούστατα καί μικράν άπαιτοῦντα δαπάνην· είς δέ τήν θάλασσαν νά ρίψωσιν άγκυρώσεις τινάς ἢ σημαδοῦρας, ὅπως έν ὦρα άνάγκης δένωσιν είς αὐτάς τά πλοῖα. Εἴκοσιν έτη παρήλθον μέχρι σήμερα, καί κατ' έτος μέν έπαναλαμβάνονται τά σχέδια, οὐδέποτε δέ πραγματοποιοῦνται".

Σ' αὐτήν περίπου τήν κατάσταση έξακολούθησε νά "άναπτύσσεται" ἡ οίκονομία τής Σίφνου τόν 19ο αἰ. Έκτός άπό κάποια μικρή πρόοδο στή βελτίωση καί τήν αύξηση τοῦ άριθμοῦ τών καλλιεργουμένων είδῶν, ἡ παραγωγή δέν μποροῦσε νά ίκανοποιήσει τίς έπιτόπιες άνάγκες. Άναφέρεται ὅτι τό 1875 οἱ είσαγωγές σιτηρῶν, κρεάτων καί άλλων γενικά έμπορευμάτων άνήλθαν στό ποσόν τών 500.000 δραχμῶν, ένῶ οἱ έξαγωγές τών έγχωρίων προϊόντων (έλαίου, ὀπωρῶν, ὑφασμάτων κλπ.) μόλις ξεφθασαν τίς 80.000 δραχμές. Στήν κακή διατροφή, στίς ὑγρές κατοικίες, ιδιαίτερα τοῦ Κάστρου, καί άλλους παράγοντες, "ὁ ίατρός τοῦ συρμοῦ" Λάμπρος Άπέργης, ὁ ὅποιος παρέμεινε στό νησί έπτά μήνες (Νοέβριο 1852 - Ἰούνιο 1853), απέδωσε τίς κυριότερες άσθένειες πού ταλαιπωροῦσαν τούς κατοίκους, ὅπως ἡ άναιμία, ἡ φυματίωση, οἰδήματα, αίμοροῖδες κ.ά. Ἰδιαίτερη έξαρση τής φυματιώσεως παρετήρησε στό Κάστρο, ἡ άναιμία ὅμως ἦταν φαινόμενο ὀλόκληρου τοῦ νησιοῦ .

Τό 1879, άφοῦ μερικά χρόνια νωρίτερα εἶχε διαδοθεῖ ὅτι ἡ Σίφνος διέθετε χρυσό καί άλλα εύγενῆ μεταλλεύματα άκόμη "καί έντός τοῦ πρὸς κεραμεϊάν χώματος" μέ άποτέλεσμα "νά έρεθίσῃ ... τās άκορέστους ὀρέξεις πολλῶν κερδοσκοπῶν τής Σύρου καί τών Ἀθηνῶν, ὡστε ἡ Σίφνος νά καταπλημμυρίσῃ χωροφυλάκων, μηχανικῶν, άγοραστῶν τῶν βουνῶν καί λόφων...", άρχισε πάλι νά έγείρεται θέμα μεταλλευτικῶν έργασιῶν. Σέ διακήρυξη τοῦ Νομάρχου Κυκλάδων Δ.θεοχάρη τής 11 Νοεμβρίου 1879 αναφέρεται ὅτι "ὁ κ.Γεώργιος Προβελέγγιος, κάτοικος Ἀθηνῶν, ένεργῶν διά τόν έαυτόν του καί τούς συνεταιίρους του, διά τής άπό 9 Νοεμβρίου έ.έ. αίτήσεως του πρὸς τήν Νομαρχίαν ταύτην ... έξαιτελεῖται τήν παραχώρησιν μεταλλείου ψευδαργύρου, χαλκοῦ, σιδήρου καί άργυρομολύβδου κειμένου έν τῇ περιφερεία τοῦ δήμου Σίφνου τής έπαρχίας Μήλου κλπ.", τό ὅποιο περιελάμβανε τά 2/3 τοῦ νησιοῦ, ὅπως έγγραφε ἡ τοπική έφημερίδα "Σίφνος" τρία χρόνια άργότερα (έτος Β', 17 Ὀκτ. 1882, φ. 78). Στό ἴδιο άρθρο, αναφερόμενος ὁ συντάκτης τής

Ν.Καμπάνης στην είδηση ότι είχε δημοσιευθεί καταστατικό "της σχηματισθείσης μεταλλουργικής 'Εταιρείας Σίφνου και Καρύστου" στην οποία μετείχε "ο κ. Σερπιέρης, οὗ τὸ ὄνομα εἶναι ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένον με' ὅλας τὰς ἀπὸ δεκαετίαν τοῦλάχιστον ἐπελθούσας εἰς τὸν τόπον τοῦτον καταστροφάς", ἐζητοῦσε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση "νά θέσῃ φραγμὸν κατὰ τῶν τοιούτων λυμεῶνων". Οἱ μεταλλευτικές ἐργασίες ἄρχισαν τότε ἀλλὰ διεκόπησαν σύντομα, τὸ 1884, γιὰ νὰ ξαναρχίσουν στίς ἀρχές τοῦ 20 αἰ. ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ 'Εταιρεία "Κάψαλος". Οἱ ἐξορύξεις, πού ἔγιναν με' κάκιστες τεχνικές προδιαγραφές, ἐπέφεραν αὐντριπτικές ζημιές στοὺς προϊστορικούς καὶ ἀρχαίους μεταλλευτικούς χώρους. Τὸ μέταλλευμα μεταφέρονταν με' ἐναέρια βαγονέττα ἀπὸ λιμάνι τοῦ Φάρου, ὅπου εἶχαν δημιουργηθεῖ εἰδικές ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴ φόρτωσή του σὲ πλοῖα, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στοὺς Λαύριο γιὰ περαιτέρω ἐπεξεργασία. Ἀργότερα διεκόπησαν οἱ ἐργασίες ὡς ἀσύμφωρες.

Μέσα στοὺς δεῦτερο ἡμισιο τοῦ 19ου αἰ. ἄρχισε νὰ δραστηριοποιεῖται ἡ πανάρχαια τέχνη τῶν Σιφνίων, ἡ παραδοσιακὴ ἀγγειοπλαστικὴ, ἡ ὁποία καὶ στὰ ἐπόμενα σαράντα χρόνια τοῦ 20ου αἰ., ἀπετέλεσε σημαντικὴ βιοποριστικὴ πηγὴ τῶν κατοίκων καὶ εἰσροῆς χρήματος στοὺς νηαί. Δεκάδες ἐργαστήρια ἀνοικοδομήθηκαν σὲ ὅλες σχεδὸν τίς παράλιες τοποθεσίες (Χερρόνησο, Βρουλίδια, Ἀρτιμόνι, Καμάρες, Βαθύ, Φυκιάδα, Πλατὺ Γιαλὸ, Ἀποκοφτό, Φάρο, Σεράλια), ἀλλὰ καὶ στὰ ἐνδότερα (λαγκάδα, Τραβὰ Βουινιά, Χρυσόστομο, Ἅγιο Λουκά, Ἀγριάμπελα) καὶ ἐκαταντάδες ἐργατικῶν χειρῶν, ἀγγειοπλάστες, ἐργάτες, μεταφορεῖς χῶματος, ξυλοκόποι κλπ., εἶχαν σταθερὴ ἀπασχόληση. Τὰ παραγόμενα προϊόντα ἦταν κάθε μορφῆς, σχήματος καὶ χρήσεως. Τσουκάλια, πιάτα, φλυτζάνια, φουφοῦδες, στάμνες, κανάτες, κυψέλες, πιθάρια γιὰ λάδι καὶ κρασί κ.ἄ., ὅλα ἐξαιρετικῆς ποιότητος καὶ καλλιτεχνικῆς εὐαισθησίας. Μία μεγάλη φαγεντιανὴ πιατέλα τοῦ 1880, διακοσμημένη με' ἓνα καράβι με' πανιά, σημαία, ψάρια στοὺς γιαλὸ ἀποτελεῖ δείγμα τῆς παλαιότερης λαϊκῆς ἀγγειογραφίας τοῦ νησιοῦ στοὺς Μπενάκειο Μουσείο. Ἰκανὸς "ἀριθμὸς πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν" Σιφνίων καπεταναίων, μετέφερε τὰ ἀγγειοπλαστικὰ προϊόντα σὲ μεγάλες ποσότητες στὰ κυριότερα ἑλληνικὰ λιμάνια, ἀλλὰ καὶ σὲ λιμάνια τῶν μικρασιατικῶν παραλίων καὶ νησιῶν. Πλεονάζοντα χέρια τεχνιτῶν μετενάστευαν ἐποχιακὰ στὰ γύρω νησιά, ἐνῶ με' τὴν πάροδο τῶν χρόνων καὶ γιὰ διάφορες αἰτίες πολλοὶ τεχνῖτες ἔστησαν ἐργαστήρια σὲ πολλές ἑλληνικὲς πόλεις - τόπους μεγάλης ζητήσεως τῶν προϊόντων, ὅπως στὴ Θεσσαλονίκη, Θῆσο, Βόλο, Μυτιλήνη, Καλαμάτα, Χανιά, Ἡράκλειο, Σῦρο, Τήνο, Αἴγινα, καὶ στὴν Ἀθήνα, κυρίως στοὺς Μαρῶσι

πού έφθασε νά τό άναδείξουν στίς ήμέρες μας σέ πανελλήνιο κεραμουργικό κέντρο, άφαιρώντας τόν τίτλο άπό τό νησί τους πού τόν διατηρούσε πολυχρόνια. Ή αξίζει νά σημειωθεί ότι ή σιφνιακή άγγειοπλαστική τέχνη δέν έμεινε στατική, άλλ' άκολούθησε πορεία έξελικτική, τόσο στους τρόπους καί τά μέσα της τεχνικής, όσο καί στά σχήματα καί τά σχέδια. Όμως ή άλματώδης πρόοδος πού άκολούθησε μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επέφερε βαρύτατο πλήγμα στην έπιτόπια βιοτεχνία πού άναγκάστηκε νά μεταναστεύσει άθρόα, κυρίως στό Μαρούσι καί Χαλάνδρι, συνεχίζοντας τό έργο της σέ άλλες μορφές της παραγωγής της (γλάστρες, διακοσμητικά κ.ά.).

Διέξοδο στην οίκονομική στενότητα του νησιού κατά τόν 19ο αί. έδινε έπίσης καί τό φιλαπόδημο των Σιφνίων πρós τά μεγάλα άστικά κέντρα. Άρκετοί άπ' αυτούς στή Ρουμανία καί περισσότεροι στήν Κωνσταντινούπολη, Άλεξάνδρεια καί Άθήνα, έδημιούργησαν ισχυρές παροικίες - πόλους έλξεως καί για τούς μεταγενεστέρους. Οί Σίφνιοι των παροικιών διέπρεψαν σέ όλα τά επαγγέλματα καί τίς τέχνες καί εύπόρησαν. Όσοι δέ κατέλαβαν διάφορα δημόσια αξιώματα τά έλάμπρυναν μέ τό φωτεινό παράδειγμα καί τό έπιστημονικό τους κθρος. Ούτε ό πλούτος, ούτε ή δόξα τούς έκανε νά λησμονήσουν τό νησί τους. Άντίθετα μάλιστα, μέ τή δημιουργία Συλλόγων, όπως τίς Άδελφότητες των Σιφνίων Κωνσταντινουπόλεως καί Άλεξάνδρειας, του Συνδέσμου Σιφνίων στην Άθήνα (1895) καί άργότερα της Άδελφότητας "ό Άγιος Συμεών" (1929) καί της Φιλοπτώχου Κυριών (1930), έκράτησαν άρρηκτο τόν σύνδεσμο μαζί του, έπιτελώντας σ' αυτό καί για αυτό ένα πολυποίκιλο δημιουργικό έργο, όπως άνέγερση καί συντήρηση δημοσίων κτιρίων καί μνημείων (σχολείων, μουσείων, έκκλησιών, μοναστηριών), παραστάσεις στίς Κρατικές άρχές για έπίλυση ζητημάτων (συστάσεως καί λειτουργίας σχολείων, διανοίξεως καί συντηρήσεως οδών, βελτιώσεως συγκοινωνιών καί έπικοινωνιών κ.ά.). Σημαντικότετη υπήρξε ή δραστηριότητά τους στον τομέα περιθάψεως, τόσο των μελών τους, όσο καί των συμπολιτών τους στό νησί στίς πολεμικές καί μεταπολεμικές περιόδους. Άλλά για τήν πολύμορφη δραστηριότητα των Σιφνίων της νέας περιόδου του Έλληνισμού, τήν περιγραφή καί αξιολόγησή της, χρειάζονται έκατοντάδες σελίδων πού δέν είναι δυνατόν νά άναπτυχθούν σ' αυτό τό βιβλίο.

4.- Ή Εκκλησία καί μοναστήρια.

Μέ τήν ανακήρυξη, τό 1833, του Άυτοκεφαλου της Έκκλησίας της Έλλάδος, ή Μητρόπολη Σίφνου έπαυσε νά ύφίσταται σύμφωνα μέ τή νέα

διαίρεση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν καί περιελήφθη στή δικαιοδοσία τῆς νέας Μητροπόλεως Σύρου. Ἡ ὀλοκλήρωση ὁμῶς τῆς ὑπαγωγῆς τῆς σ' αὐτὴν θὰ ἐπέρχονταν αὐτομάτως μέ τόν θάνατο τοῦ μητροπολίτου Σίφνου καί Μήλου Καλλίνικου Ἡλιάδη, ὁ ὁποῖος ἐξακολούθησε νά ἀσκεῖ τή διοίκησή τῆς ὑπογράφοντας, ἄλλοτε ὡς Σίφνου καί ἄλλοτε ὡς Μήλου. Γιά τήν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου ἢ Κυβέρνηση ἀγνόησε, γιά πολιτικούς λόγους, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Στήν ἐπιθυμία τῆς νά ἰσχυροποιήσῃ, ὅσο ἦταν δυνατόν, τήν ἐνέργειά τῆς, ἐκάλεσε στό Ναύπλιο ὄλους τοὺς ἀρχιερεῖς, ἐν ἐνεργεία καί πρώην, πού εὐρίσκονταν στήν ἐπικράτεια γιά νά ὑπογράψουν τό σχετικό πρωτόκολλο. Ἔτσι καί ὁ Σίφνου Καλλίνικας, μέ τοὺς πρώην Βελιγραδίου Ἄνθιμο καί πρώην Βιδύνης Παῖσιο, πού ἐφεσύχαζαν στή Σίφνο, ἐπῆγαν στό Ναύπλιο ὅπου στίς 26 Ἰουλίου ἐξεφράσθησαν ὄλοι ὁμοφώνως ὅτι ἡ ἐννοια τῶν πρωτοκόλλων εἶναι ἐντελῶς σύμφωνος μέ τήν ἐνδόμυχον αὐτῶν πεποίθησιν καί μέ τὰς πρό πολλοῦ ἐκπεπομένους ἐγκαρδίους εὐχάς των".

Ἡ ἐκκλησιαστική ὀργάνωση καί κατάσταση στό νησί παρέμενε ἡ ἴδια. Τό Κάστρο εἶχε ἐπτὰ ἐνορίες, τό Πετάλι δύο, ἀνά δέκα ὁ Ἄρτεμῶνας καί τό Σταυρί, ὀκτώ ἢ Καταβατή καί ἕξι τὰ Ἐξάμπελα μέ ἰσάριθμους ἱερεῖς. Ἐνα θέμα πού ἀπασχόλησε τήν Ἱερά Σύνοδο ἦταν ἐκεῖνο τῆς ἀρχαίας συνήθειας τῶν πανηγύρεων στή Σίφνο πού ἐθεωρήθηκαν ὡς Βακχικές τελετές. Μέ τό ὑπ' ἀριθμ. 2330/4 Ἰανουαρίου 1835 ἐγγραφοῦ τῆς "πρός τόν Ἅγιον Μῆλου" καί θέμα "περί τῶν ἀπαισίων συνηθειῶν κατὰ τήν ἐπισκοπήν Μήλου" ἔδωσε ἐντολή στόν Καλλίνικο νά συμβουλευεῖ "τοὺς ἱερεῖς καί τοὺς χριστιανούς τῆς Σίφνου ἢ καί ὅπου ἀλλαχοῦ τῆς ἐπισκοπῆς γίνονται τὰ τοιαῦτα, ἀπό τοῦ ν' ἀπέχωσιν ἀπό τῶν τοιούτων Βακχικῶν τελετῶν, ὡς ἀνοικείων", σέ ἀντίθετη δέ περίπτωση νά μήν ἀποφεύγει τήν ἐπιβολή ἐκκλησιαστικῶν κυρώσεων. Οἱ παλαιές συνήθειες τοῦ νησιοῦ, αὐτές πού εἶχαν κρατήσει τοὺς Σίφνιους στήν ὀρθοδοξία καί τόν ἑλληνισμό, ἐθεωροῦντο πλέον ἀντιχριστιανικές. Ἡ ἀπαγόρευση, ὅπως ἦταν φυσικό, δυσaráστησε τοὺς κατοίκους.

Στίς 21 Ἀπριλίου 1843 ἀπεβίωσε ὁ ἐπί 46 χρόνια μητροπολίτης Σίφνου Καλλίνικος καί ἡ ἐπαρχία τῆς πάλαι ποτέ μητροπόλεως του προσαρτήθηκε καί τυπικά, μέ τό ὑπ' ἀριθμ. 11531/187/7-5-1843 συνοδικό ἐγγραφο, στή Μητρόπολη Κυκλάδων, ὑπό τήν ὁποία εὐρίσκεται μέχρι σήμερα. Μέ Β.Δ. τοῦ 1856 ἡ Σίφνος διαιρέθηκε σέ 11 ἐνορίες, τρεῖς στήν Ἀπολλωνία (Ἄγ. Σπυρίδωνος, Ταξιαρχῶν, Οὐρανοφόρας), πέντε στόν Ἄρτεμῶνα (Κοιμήσεως Κόγχης,

Ἁγ. Κωνσταντίνου, Ταξιαρχῶν, Κοιμήσεως Γουρνιῶν, Ἁγίου Ἰωάννου), μία στό Ἐξάμπελα (Παναγίας), μία στόν Καταβατή (Ἁγ. Γεωργίου), μία στό Κάστρο (Εἰσοδίων) καί μία στό Πετάλι (Ζωοδόχου Πηγῆς). Ἡ Ἀπολλωνία εἶχε τότε 330 οἰκογένειες, ὁ Ἀρτεμῶνας 486, τὰ Ἐξάμπελα 140, ἡ Καταβατή 120, τό Κάστρο 142 καί τό Κ. Πετάλι 83.

Τά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ, τόσο ἀνδρικά, ὅσο καί γυναικεῖα, δέν λειτουργοῦσαν εὐρυθμα ἀπό τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως φαίνεται δέ ὅτι στό γυναικεῖα ὑπῆρχε ἀριθμός νεαρῶν καλογραιῶν πού "ἐπολιτεῦοντο ἀσέμνως". Καί ὄχι μόνο στή Σίφνο συνέβαιναν ἔκτροπα. Γι' αὐτό ἡ Ἀντιβασιλεία, πρᾶκειμένου κυρίως νά περιέλθουν στό Κράτος οἱ μοναστηριακές περιουσίες, ἀπεφάσισε νά ρυθμίσει τά μοναστηριακά πράγματα. Ἔτσι μέ Διάταγμα τοῦ 1833 κατήγγησε ὅλα τά ἀνδρικά μοναστήρια πού εἶχαν λιγότερους ἀπό πέντε μοναχοὺς καί τό 1834 ὅλα τά γυναικεῖα μοναστήρια ἀνεξάρτητα ἀπό ἀριθμό μοναζουσῶν. Διετήρησε μόνο τρία σέ ὅλη τήν Ἐπικράτεια στό ὅποια ἔπρεπε νά συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ μοναχές, ὅσες ἐπιθυμοῦσαν ἀπό τίς ὑπόλοιπες, οἱ γεροντότερες ἔπρεπε νά ἐπιστρέψουν στό σπίτι τους καί οἱ νέες μπορούσαν καί νά παντρευθοῦν ἀκόμη. Τό μέτρο αὐτό ἐδημιούργησε πολλά προβλήματα, ἰδίως στίς γερόντισσες, οἱ περισσότερες ἀπό τίς ὅποτες δέν εἶχαν οὔτε συγγενεῖς καί ἦταν πάμπτωχες. Τά γυναικεῖα μοναστήρια τοῦ νησιοῦ εἶχαν τότε 100 μοναχές, 70 τοῦ Μογγοῦ καί 30 τῆς Φυτιᾶς. Τό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου 1834 ὁ ἐπαρχος Μήλου ἐπῆγε στή Σίφνο, διόρισε ἀμέσως "ἐκτιμητάς διὰ τήν καταγραφὴν καί ἐκτίμησιν τῶν κτημάτων" τῶν γυναικείων μοναστηριῶν καί στίς 11 τοῦ μηνός, μετά τῆ διασφάλισι "ὅλης τῆς πολυτίμου ἀποσκευῆς" τους σέ κιβώτια καί τήν παράδοσή τους "εἰς τόν κατά τήν ἐπισκοπὴν Μήλου μητροπολίτην", ἐγνωστοποίησε στίς μοναχές τήν ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως "περὶ διατηρήσεως ἑνός μόνου γυναικείου μοναστηριοῦ" στή Σαντορίνη, ὅπου ἔπρεπε νά μεταβοῦν ἢ νά ἐπιστρέψουν στό σπίτι τους. Οἱ μοναχές ἄρχισαν "πάραιτα ν' ἀναχωρῶσι ἀπό τά μοναστήρια πλήρεις ἀπελπισίας καί κλαυθμῶν, χωρὶς νά γνωρίζουν πού νά καταφύγουν εἰς τοιαύτην γεροντικὴν ἡλικίαν, ἐνῶ μάλιστα καί τινες ἐξ αὐτῶν ἦσαν καί ἀσθενεῖς".

Τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε τότε στή Σίφνο ἦταν μεγάλο καί ἀνεστάτωσε κυριολεκτικὰ τό νησί. Οἱ μοναχές κατέφυγαν σέ συγγενικά τους σπίτια παραχωρώντας στοὺς συγγενεῖς τους ἂν εἶχαν κανένα ἰδιόκτητο κτῆμα, ἐνῶ οἱ ἄπορες βρέθηκαν κυριολεκτικὰ στοὺς δρόμους. Ἀργότερα σέ ἕξι ἀπό τίς τελευταῖες ἐχορηγήθηκαν μικρές συντάξεις "πρὸς περίθαλψιν τοῦ γήραος

καί τῆς ἐνεστώσης ἐνδείας" τους. Ἀπό τὰ ἀνδρικά μοναστήρια διελύθη ἐκεῖνο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, οἱ τέσσαρις μοναχοὶ τοῦ ὁποίου κατέφυγαν στή Βρυσιανή καί τόν Προφήτη Ἥλία. Στή συνέχεια τὰ κτήματα τῶν γυναικείων μοναστηριῶν, πού εἶχαν περιέλθει αὐτομάτως στήν κυριότητα τοῦ Δημοσίου, ἐκτέθηκαν σέ πλειστηριασμό ἐνοικιάσεως καί κατεκυρώθησαν στόν πλειοδότη Ἰωάννη Προβελέγγιο "εἰς εἰκοσαετίαν διὰ δραχμάς 19.230", ὅπως καί ἐκεῖνα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου "εἰς δεκαπενταετίαν διὰ δραχμάς 1770". Ἔτσι ὁ Ἰ. Προβελέγγιος μετετρέπη σέ τσιφλικᾶ τοῦ νησιοῦ, ἀνεζήτησε μάλιστα καί κατεπάτησε κτήματα τῶν τέως μοναζουσῶν, πού δέν τὰ εἶχαν παραχωρήσει ποτέ στίς μοναστηριακές κοινότητες καί ἀποτελοῦσαν προσωπικές τους ἰδιοκτησίες, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀρχίσουν πολυχρόνιες δίκες πού ἐξουθένωσαν τόσο τίς ἰδιοκτῆτριες, ὅσο καί τούς συγγενεῖς στούς ὁποίους τὰ εἶχαν παραχωρήσει γιά νά τις φροντίσουν μετά τήν ἔξωσή τους ἀπό τίς μονές. Τά σχετικά, πολυάριθμα, δικαστικά ἔγγραφα καί ἀνακριτικό ὕλικό, πού βρίσκονται θησαυρισμένα στά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἀποτελοῦν ὑπεύθυνα ἀποδεικτικά τῶν ἀυθαιρειῶν τοῦ (κατόπιν Δημάρχου) Ἰωαν. Προβελέγγιου, πού στηρίζουν τίς μετέπειτα ἐναντίον του καταγγελίες τῶν ἐπωνύμων καί ἀνωνύμων φυλλαδίων.

Μόνο διατηρούμενο ἀνδρικό μοναστήρι τῆς Σίφνου παρέμεινε καί παραμένει ἡ Κυρία Βρυσιανή τοῦ Βασίλη Λογοθέτη· στό χώρο του στεγάζεται ἐκκλησιαστικό μουσεῖο μέ ἐνδιαφέροντα κειμήλια. Σέ καλή κατάσταση διατηρεῖται τοῦ Μογγοῦ (ἀπό τήν οἰκογένεια Θεοδ. Σπεράντσα), τοῦ Προφήτ' Ἥλία, Παναγίας Βουνοῦ, Ἁγίου Συμεῶνος. Τοῦ Χρυσοστόμου διατηρεῖται τό καθολικό καί ὅσα τμήματα δέν ἔχουν κατακρημνισθεῖ.

5. Ἐκπαίδευση. Σχολικά κτίρια. Διδάσκαλοι.

Ἐμπνευστής τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ Κράτους ὑπῆρξε ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας Μάουερ, ὑπεύθυνος γιά θέματα Δικαιοσύνης, Ἐκκλησιαστικῶν καί Παιδείας. Ὁ σχετικός νόμος πού κατατέθηκε τό 1834 ἔσχυσε μέχρι τό 1917, ὅποτε καταργήθηκε ἀπό τήν Ἐκπαιδευτική Μεταρρύθμιση τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου.

Σύμφωνα μέ αὐτόν τόν νόμο ἡ Ἐκπαίδευση ἐχωρίσθηκε σέ "Δημοτική", "Μέση" (πού περιελάμβανε τό Ἑλληνικό, μέ τρεῖς τάξεις καί τό Γυμνάσιο μέ τέσσαρις) καί "Ἀνωτάτη", τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, πού ἰδρύθηκε μέ

Β.Δ. τῆς 22 Ἀπρ. 1837. Τό "Ἑλληνικό" ἀποτελοῦσε τό προκαταρκτικό στάδιο γιά τό Γυμνάσιο. Κάθε ἐπαρχία θά ἔπρεπε νά ἔχει Ἑλληνικό Σχολεῖο καί κάθε Νομός Γυμνάσιο.

Ἡ γενική κατάσταση τῆς Παιδείας Σίφνου αὐτή τήν ἐποχή μπορεῖ νά χαρακτηριοθεῖ ἀρκετά καλή. Τό Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένο στό νέο κτίριό του, στόν Ἅγιο Ἀρτέμιο, μέ διδάσκαλο τόν Δημήτριο Σταυριανό. Το σχολεῖο πλέον ἀνήκε στό Λῆμο καί αὐτός εἶχε τήν ἐπιμέλεια γιά τή συντήρησή του καί τήν πληρωμή τῶν μισθῶν τοῦ διδασκάλου. Στό Κάστρο, πού δέν ὑπῆρχε προπαιδευτικό σχολεῖο καί "ὡς μή δυνάμενα, πενταετη καί ἐξαετη βρέφη νά φοιτῶσι καθ' ἐκάστην εἰς τήν κατά τόν Λῆμον Ἀπολλωνίας δημοτικήν σχολήν, ἀπέχουσιν μίαν καί ἐπέκεινα ὥρα...", ἀναφέρεται ὅτι ἐλειτούργησαν "ἰδιωτικά τινά γραμματοδιδασκαλεῖα". Ὁ Γ. Ψαραύτης συνέχιζε τίς παραδόσεις του στό Ἑλληνικό Σχολεῖο, τό ἄλλοτε Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου, τό ὁποῖο ὅμως ἐστρεφετο οἰκονομικῶν πόρων, μολονότι ὁ μητροπολίτης Σίφνου Καλλίνικος, πρὶν ἀναχωρήσει τό 1830 ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, εἶχε φροντίσει (20 Ἰανουαρίου) νά διακανονίσει τό χρέος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρὸς τή Σχολή. Τό χρέος προέρχονταν ἀπό τήν καθυστέρηση καταβολῆς δεδουλευμένων τόκων κεφαλαίου 7.500 γροσίων πού εἶχε καταθέσει ὑπέρ τῆς Σχολῆς Σίφνου ὁ Ἰωάννης Βαρβάκης στό ταμεῖο τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων κατά τό 1820. Δέν εἶναι γνωστό ἂν, μετά τόν διακανονισμό, ἐτακτοποιήθηκε ἡ ὑποχρέωση τοῦ Πατριαρχείου. Ἐπί τά οἰκοδομήματα τῆς Σχολῆς, πού εἶχαν "παλαιωθῆ διά τῆς φορᾶς τῶν χρόνων καί δι' ἄλλους ἐπιτοπίους λόγους, οἵτινες ἐκώλυσαν τήν ἐπισκευήν αὐτῶν" ἐκινδύνευαν νά καταπέσουν. Τότε, "ἡ δημοτική ἀρχή, μετά τήν ἔλευσιν τῆς μοναρχίας (ἀναφέρεται σέ ἔντυπο τοῦ 1860), καταργηθέντων τῶν γυναικείων μοναστηριῶν, μετέφερε τήν Σχολήν εἰς τό μοναστήριον τοῦ Χρυσοστόμου, τό μόνον ἐν Σίφνῳ οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐκέκτητο ἅπαντα τά προσόντα τοῦ ἐφ' ᾧ ὤριστε σκοποῦ, διότι καί θέσιν εἶχε κεντρικήν καί προσφυστάτην, ἐπί λόφου τερπνοῦ καί εὐαέρου, καί εὐρυχωρίαν μεγίστην... καί μετά τήν σύστασιν τῶν γυμνασίων καί σχολαρχείων Σύρου, πολλοί νέοι τῶν πέριξ νήσων, οἷον Μήλιοι, Σεριφιοὶ καί ἄλλοι... ἤρχοντο ἀκόμη, εἴτε χάριν οἰκονομίας, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, εἰς Σίφνον, ὅπου ἐδιδάσκοντο κατοικοῦντες ἐν τῇ σχολῇ, ἧς τά πολλά καί εὐρύχωρα οἰκήματα, τά μὲν ἐχρησίμευον ὡς παραδόσεων αἰθουσῶν, τά δέ ὡς ἐνδισαιτήματα καί μελετητήρια τῶν μαθητῶν, τά δέ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν διδασκάλων· ἡ δέ μαρμάρινος καί εὐρύχωρος αὐλή εἰς περίπατον καί συνδιάλεξιν· οὕτω δέ ἡ τε ἄμιλλα καί ὁ

ζήλος ηύξάνετο καί η πρόοδος έγίνετο ταχυτέρα καί πληρεστέρα”.

‘Η μεταφορά λοιπόν τής Σχολής, από τό μετόχι του ‘Αγίου Τόφου, στό μεγάλο οίκοδομικό συγκρότημα τής άλλοτε γυναικείας μονής του Χρυσοστόμου, έγινε περί τό 1835. Φαίνεται μάλιστα ότι προόδευε σημαντικά, γιατί έκτός από τόν διδάσκαλο Γ. Ψαραύτη, έδίδασκε παράλληλα σ’ αυτήν καί ο Νικ. Χρυσόγελος σειρά άνοτέρων μαθημάτων. ‘Ο μεγάλος έκείνος διδάσκαλος, πού εΐχε διατελέσει ήδη καί ‘Υπουργός Παιδείας, δέν ήθέλησε νά αναπαυθει επάνω στις ύπουργικές του δάφνες, αλλά συνέχισε νά προσφέρει, καί μάλιστα άμισθί, έργο στην νεολαία τής πατρίδος του πού τότε εΐχε ιδιαίτερες ανάγκες. ‘Επί τής δημαρχίας του δέ καί μέ επιμέλειά του άνοικοδομήθηκαν στό Χρυσόστομο καί δύο νέες αίθουσες παραδόσεων. ‘Έτσι η Σχολή τής Σίφνου συνέχιζε τίς πολύτιμες πνευματικές της προσφορές στόν τόπο.

‘Επί δημαρχίας Ν. Χρυσογέλου κατεβλήθησαν προσπάθειες άνοικοδομήσεως άλληλοδιδακτικού σχολείου στό Κάστρο. “‘Υπογραφαί λοιπόν συνδρομών ηνοιχθησαν δι’ επιμελείας του Δημάρχου καί η οίκοδομή ηρχισεν επί των έρειπίων των λεγομένων Πολλών ‘Εκκλησιών... Πρίν όμως έπιτεθη η στέγη, επειδή εΐχον έξαντληθη οί πόροι, άνεβλήθη πρός καιρόν η άποπεράτωση τής οίκοδομής... ‘Εν τώ μεταξύ τούτω έρχεται είς τά πράγματα ο κ. ‘Ιωάννης Προβελέγγιος. ‘Η οίκοδομή παραμελεΐται καθ’ ολοκληρίαν... Εΐκοσιν όλόκληρα έτη, εΐκοσι μεγάλους ένιαυτούς, κατά τόν ποιητήν, έμενεν άτελής η οίκοδομή του σχολείου, έπομένως δέ καί τά τέκνα των κατοίκων του Κάστρου έστερημένα πάσης διδασκαλίας... καί ένω οί δημόται Κάστρου άμηχανοΐντες πώς νά διδάξωσι τά τέκνα των προσεκάλεσαν άπλοΐν τινα γραματοδιδάσκαλον, όν έξ ιδίων έμισθοδότουν, οΐτος μή έχων πού νά στήση τά γραματοδιδασκαλεΐον του, έζήτησε τήν κενήν τότε μένουσαν οίκίαν του πρώην επισκόπου Σίφνου, άλλ’ ο κ. Δήμαρχος άρνεΐται τούτο... καί διά νά μήν επαναληφθη η αίτηση, παραδίδει τό επισκοπεΐον δωρεάν, είς κατοικίαν τελωνών, η λιμεναρχών η άλλου τινός ευνοουμένου. Τότε ο διδάσκαλος αναγκάζεται νά στήση τήν έδραν του πού; Είς μικρόν τι καί πεπαλαιωμένον εκκλησίδιον, τήν Παντάνασσαν!... Τέλος, πρό δύο μόλις έτών (1858) οί έν Κωνσταντινουπόλει Σίφνιοι... κατώρθωσαν νά άποπερατώσωσι τήν οίκοδομήν, καί έφοδιάσαντες αυτήν μέ τό άπαραίτητον υλικόν, ένήργησαν νά συστηθη έν αυτή διδάσκαλος μισθοδοτούμενος κατά τό παρόν υπό των πενεστάτων γονέων, έως άν ευδοκήση η Κυβέρνησις νά λάβη υπό τήν προστασίαν αυτής τήν άπορον εκείνην σχολήν...” Τό 1858 διορίσθηκε από τήν Κυβέρνηση διδασκάλισσα για νά λειτουργήσει παρθεναγωγείο στην ‘Απολλωνία. ‘Η λειτουργία του, ύστερα

από πολλές κομματικές αντιδράσεις (του δημάρχου, "όστις επέμεναν ισχυριζόμενος ότι τό πολύ φως πειράζει τά μάτια, καί ότι αί γυναγκες πρέπει νά κάμνουν κυλίμια καί ὄχι νά μανθάνουν γράμματα"), ἔγινε δυνατή τόν ἐπόμενο χρόνο "εἰς ἰδιωτικόν τι οἴκημα", ἐνώ μόλις τό 1877 ἄρχισαν νά ἀναβιώνουν σκέψεις γιά τήν ἀξιοποίηση τοῦ κληροδοτήματος Μιχ. Λουκάκη πού προορίζονταν γιά τήν ἀνέγερση τοῦ "Λουκακείου Παρθεναγωγείου", οἱ ὅποιοι ὅμως δέν ἐτελεσφόρησαν. Τόν Ἰανουάριο 1885 τό Παρθεναγωγεῖο Ἰαπωνίας λειτουργοῦσε "μέ 65 κοράσια ἐκ τῶν τριῶν τῆς νήσου κωμοπέλων" καί διδασκάλισσα τήν Ὀλυμπιάδα Γκιών. Στό Δημοτικό Σχολεῖο Ἰαπωνίας αὐτή τήν ἐποχή ἐδίδασκε ὁ Νικόλαος Βερνίκος, μέ βοηθό τόν Νικόλαο Μανδελένη. Ὁ ἀριθμός τῶν μαθητῶν ἀνέρχονταν σέ 160, σέ τέσσερις τάξεις. Παράλληλα μέ τό σχολεῖο αὐτό συνέχιζε τό ἔργο του καί ἐκεῖνο τοῦ Κάστρου μέ ἔξοδα τῶν Σιφνίων ΚΠολεως. Κατά πληροφορία τοῦ 1882 διδάσκαλος τότε ἦταν ὁ Σωκράτης Ἰαγγ. Ἰαβράς, τόν ὅποιο διαδέχθηκε ὁ Ἰαλ. Ψυχούλης. Στόν Ἰαρτεμώνα ὅμως, λόγω τῆς ἀποστάσεως "ἀπό τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἰαπωνίας ... πολλοί γονεῖς προτιμοῦσαν τά Γραμματοδιδασκαλεῖα, ἐκ τῆς ἀνάγκης ἀκόμη ὑφιστάμενα", ἀλλά λειτουργοῦσε Παρθεναγωγεῖο μέ 70 μόνο κορίτσια, ἐλλεῖπει χώρου· διδασκάλισσα ἡ Δέσποινα Καμβύσου. Ἰαπό τό 1886 - 1928 ἡ Μαρία Ζώτου. Στό πολυάνθρωπο αὐτό χωριό, μόλις τό 1893 ἰδρύθηκε "ἐν δευτεροβάθμιον δημοτικόν σχολεῖον τῶν ἀρρένων καί ἐν τριτοβάθμιον τῶν θηλέων" τά ὅποια ἐστεγάσθησαν σέ τρία ἀνεξάρτητα ἰδιωτικά οἴκηματα, ἐλλεῖπει στέγης, πού τήν ἀπέκτησαν μετά ἀπό δεκατέσσερα χρόνια στή θέση ὅπου εὐρίσκεται καί σήμερα τό Δημοτικό Σχολεῖο. Στίς ἀρχές τοῦ 1904 "συνέστη Γραμματοδιδασκαλεῖον ἐν Κ.Πετάλι διὰ τά κάτω τῶν 7 ἐτῶν παιδία. Διωρίσθη Γραμματοδιδάσκαλος ὁ κ. Ἰαλ. Ψυχούλης, προῦπηρετήσας εὐδοκίμως ἐν Κάστρω". Στό ἴδιο χωριό, τόν Νοέμβριο 1924 "ἐγένοντο τά ἐγκαίνια τοῦ νεοσυσταθέντος Δημοτικοῦ Σχολείου "Ὁ Χρυσόστμος" ὑπό τοῦ Ἰαπιθεωρητοῦ τῆς Δημοτικῆς Ἰεκπαιδεύσεως τῆς περιφερείας Νάξου κ. Πα-ναγ. Στεφανάκου. Τό Σχολεῖο τοῦτο ἰδρύθη τῇ συνδρομῇ καί πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐν Κ.Πεταλίῳ ἐδρεύοντος Σωματείου ἡ Ζωοδόχος Πηγῇ. Ὁ κ. Στεφανάκος προέβη εἰς τήν ὀρκωμοσίαν τοῦ ὄρτι διορισθέντος ἐν τῷ σχολεῖῳ διδασκόλου κ. Αἰμ. Ἰα. Βέλλη".

Στίς 22 Μαΐου 1904, ἡ ἐφημερίδα "Σίφνος" ἔγραφε ὅτι "... πρό δύο ἐβδομάδων λειτουργεῖ Σχολεῖον ἐν Καμάραις, κληθέντος ὡς διδασκάλου τοῦ πρώην ἐν Κάστρω γραμματοδιδασκάλου κ. Νικ. Βεντούρη καί μέ μαθητάς 15 ἔως 20. Ἰαπειδή ὅμως ὁ Διδάσκαλος δέν θά ἰκανοποιεῖται βεβαίως ἐκ τῶν

πληρωνομένων κατά μήνα διδάκτρων, γίνεται σκέψις νά ζητηθῆ καί ἡ συνδρομή τῆς Μεταλλευτικῆς Ἑταιρείας "Κάφαλος". Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ διευθύνοντες τὴν Ἑταιρείαν δέν θά διστάσωσι ποσῶς νά ἔλθωσι ἀρωγοί πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ Σχολείου". Τέλος, τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἀπολλωνίας, μέ ἐνίσχυση τοῦ Συνδέσμου Σιφνίων καί ὕστερα ἀπὸ δωρεά καταλλήλου γηπέδου τῆς ἱερᾶς μονῆς Βρύσεως στῆ θέση "Ἀράδες", ἀπέκτησε νέο οἶκημα στῆ δεκαετία τοῦ 1930. Θεμελιώθηκε τὸ 1931 καί στίς 14 Σεπτεμβρίου 1935 ἐγίναν τὰ ἐγκαίνιά του. Τότε ἐγίναν καί τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ ποιητοῦ Ἀριστ.Προβελεγγίου, ἔργο τοῦ Γιαννούλη Χαλεπᾶ, πού ἐτοποθετήθηκε στὸν περίβολο τοῦ νέου σχολείου. Ἀπὸ τὸ 1922 ὑπηρετοῦσε σ' αὐτό καί ἡ ἀείμνηστη Ἑλένη Μπελτράν.

Τίς περιπέτειες τῆς Δημοτικῆς εἶχε καί ἡ Μέση Ἐκπαίδευση. Ἀποδίδονται καί αὐτές σέ κομματικές ἀντιδράσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων, τόσο ἡ Δημοτικὴ Ἀρχή, ὅσο καί οἱ κάτοικοι, ἐγκατέλειψαν τὸ κτιριακὸ συγκρότημα τῆς μονῆς Χρυσοστόμου στὴν τύχη του. Μολονότι ἦταν οἰκοδόμημα καλοκτισμένο καί ἄριστα διατηρημένο μέσα στοὺς αἰῶνες τῆς ζωῆς του, ἡ μὴ συντήρησή του ἀπὸ τότε πού ἐγίνε σχολεῖο καί ἐπὶ μεγάλο διάστημα, εἶχε ὡς συνέπεια νά ὑποστῆ σημαντικὲς βλάβες ὥστε "τὰ δωμάτια καί αἱ αἴθουσαι ὑπὸ τῆς παλαιότητος ἐρημούμενα, ἠπεύλουν (περὶ τὸ 1850) καταστροφὴν, αἱ στέγαι καί τὰ ἐδάφη κατέπιπτον, αἱ κλίμακες καί αἱ αὐλαὶ κατέρρεον, τὰ χόρτα καί αἱ ἄκανθαι ἐκάλυπτον τὰ μάρμαρα τῆς εὐρυχώρου αὐλῆς, καί ἐνὶ λόγῳ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο οἰκοδόμημα διὰ τὴν μισοκαλίαν τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς καί τὴν ἀναληθίαν τῶν δημοτῶν, κατέστη μετ' ὀλίγον καταγώγιον κτηνῶν, ἅτινα, εὐρίσκοντα τὰς πύλας ἀνοικτάς, συνεγελάζοντο ἐκεῖ ἐν καιρῷ νυκτός". "Ὁταν ἡ κατάστασις εἶχε φθάσει σὸ ἀπροχώρητο, ἡ μέχρι τότε ἀδιάφορη δημοτικὴ Ἀρχὴ ἀπεφάσισε νά μεταστεγάσει τὸ σχολεῖο σέ ἄλλο χῶρο. Ἔτσι, τὸ 1854, δίπλα σὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἀπολλωνίας στὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον, ἀφοῦ "ἀφαίρεσε τὰς δοκοὺς καί τὰς σανίδας τῶν δύο νέων αἰθουσῶν πού εἶχαν γίνε ἄλλοτε δι' ἐπιμελείας τοῦ μακαρίτου Χρυσογέλου (σὸ Χρυσόστομον) ... καί προσάδραπνήσασα" καί ἄλλα χρήματα "ἔκτισε δύο ἐλεεινὰ δωμάτια ... καί οὕτω μετέφερεν ἐκεῖ, εἰς τοὺς δύο ἐκείνους σταύλους" τὸ Σχολεῖο, "ὅπου φύρδην μίγδην οἱ μαθηταὶ πέντε κλάσεων εἰσὶν ἀναγκασμένοι καί νά διδάσκωνται, καί νά προμελετῶσι καί νά προγευματίζωσι, καί νά παίζωσι κτλ.", ἀναφέρει ἄλλο ἔντυπο τοῦ 1860. Στίς λειτουργικὲς αὐτὲς δυσχέρειες πρέπει νά προστεθοῦν καί οἱ ἀλλεπάλληλες μεταθέσεις σχολαρχῶν καί διδασκάλων πού ἐγίνονταν "πρὸς ἐκδίκησιν ἀτομικῶν ἢ πολιτικῶν συμφερό-

ντων". Παρόλο τουτο οί διδάσκαλοι συνέχιζαν τό περίλαμπρο έργο τους παρέχοντας μόρφωση σέ εκατοντάδες νέους. Σχολάρχες διετέλεσαν οί: Γεώργιος Ψαραύτης (1828-1851), Γεώργιος Βιώνης (1851-1855), Νικόλαος Σπεράντσας (1855-1858), Χαρίδημος Δραγάτης (1859-1863), Ίωάννης Ν.Δεπάστας (1864-1872, 1874-1883), Κάρολος Γκιών (1872-1874, 1883-1884, 1885-1886, 1891-1895), Έμμανουήλ Γ.Ύνδρόνικος (1884-1885, 1896-1897, 1899-1904), Ύνδρέας Πρεζάνης (1886-1890, 1895-1896), Ίωάννης Γρυπάρης (1897-1899), Νικ.Ύντ.Δεκαβάλλες (1904-1905), Ίωάννης Κανδηλάκης (1905-1911), Δημ.Εύσταθίου (1915-1920), Γεώργιος Ύ.Τσόχος (1921-1941). Τούς Σχολάρχες έβοθήσαν στό έργο τους οί έλληνοδιδάσκαλοι: Ύγγ.Ύβρδς, Ύντ.Βέλλης, Ν.Ύ.Δεκαβάλλες, Ύ.Κουβαρδς, Ίωάννης Μακράκης, Ύ.Καμπάνης, Ύντων.Ύγγ.Ύβρδς, Ίωάννης Ύγγ.Ύβρδς, Θεόδωρος Π.Γαιϊτάνος, Σταύρος Ύ.Πρεζάνης, Βασίλειος Βεντούρης, Νικόλαος Ύ.Δεπάστας, Στυλ.Καλαράκης.

Μέ την Ύκaiδευτική Μεταρρύθμιση της πρώτης είκοσσετίας του 20ου αί., τό Έλληνικό Σχολείο της Σίφνου έλειτούργησε ώς Ύμιγυμνάσιο καί τό καλοκαίρι του 1938 καταργήθηκε από τή δικτατορία Μεταξά. Ύκολούθησε ό ΒΎ Παγκόσμιος Πόλεμος πού κατέστρεψε καί έξουθένωσε τή Χώρα μέ άποτέλεσμα νά καθυστερήσει επί πολλά χρόνια ή αναβίωση της Μέσης Παιδείας στή Σίφνο. Τουτο έγινε δυνατό μόλις τό 1958 ύστερα από πολυχρόνιες προσπάθειες όλων των Σιφνίων καί ιδιαίτερα του Συνδέσμου Σιφνίων, προεδρεύοντος του άειμνήστου Ύνδρέα Γ.Σπίθα. Τότε έλειτούργησε ώς τριτάξιο Γυμνασιακό Παράρτημα του Γυμνασίου Σύρου.

6.- Τά άποτελέσματα του έκπαιδευτικού έργου.

Οί Σίφνιοι φωτοδότες του Έλληνισμού.

Τά άποτελέσματα του έργου των διδασκάλων έφάνηκαν πολύ σύντομα, σχεδόν άμέσως. Πολλοί από τούς μαθητές τους άκολούθησαν στή συνέχεια άνότερες σπουδές, άλλοι στό Γυμνάσιο Σύρου, άλλοι σέ ιερατικές σχολές, στην περίφημη Σχολή της Χάλκης, καθώς καί στό νεοϊδρυμένο (1837) Πανεπιστήμιο των Ύθηνων, μέγάλος δέ άριθμός άπΎ αυτούς τό διδασκαλικό επάγγελμα.

Ύπό τούς πρώτους Κυκλαδτες πού ξεπυεσαν νά έγγραφούν στό Πανεπιστήμιο καί νά γίνουν από τούς πρώτους πτυχιούχους του ήταν ό Παναγιώτης Ν.Σπεράντσας (πτυχίο 1855), ό Ύριστόδημος Α.Γρυπάρης (1863) καί ό

Ἰάκωβος Ἰ.Γκιών (1865) τῆς Νομικῆς Σχολῆς, τῆς Φιλοσοφικῆς ὁ Ἀπόστολος Οἰκ.Βάος, ὁ Ἀντώνιος Δεπάστας (1851), ὁ Κάρολος Ἰ.Γκιών, πού συμπλήρωσε τίς σπουδές του καί στίς Βρυξέλλες καί ὁ Εὐριπίδης Ἰ.Γκιών τῆς Ἱατρικῆς. Ἀρκετά πιό νωρίς ἄλλωστε α) ὁ Κωνσταντῖνος Μ.Βάος, δεκαπενταετῆς τήν ἡλικίαν ... ἐκλελεγμένος μέ ἦθη χρηστά καί ἀπό γονεῖς τιμίους καί εὐύπολῆπτους" ἀπεστάλη ὡς μαθητής ὑπότροφος πρὸς τό νεοσυσταθέν Ἐκκλησιαστικόν Σχολεῖον" (1830), β) ὁ Ἀντώνιος Δραγάσης ὑπότροφος τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Κεντρικοῦ Σχολείου" (1832), γ) ἀκόμη καί ὁ διδάσκαλος Νικόλ.Σπεράντσας, πού ἔπεθύμησε νά γένη ὁμοίως χρήσιμος καί διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ἀπῆλθε (1831) εἰς Αἰγίνα διὰ νά διδαχθῆ κατά τό παραδεχθέν νέον σύστημα τοῦ Γάλλου Σαραζίνου". δ) Τό 1858 ὁ ἱερομόναχος Ἰωακείμ Μακράκης ἐπῆρε τό πτυχίον του ἀπό τῆ Σχολῆ τῆς Χάλκης μέ ἄριστα, ἀπό τήν ἴδια δέ Σχολῆ καί ε) ὁ Γεώργιος Συναδινός τό 1892, ὁ μετὰ μητροπολίτης Μεσσηνίας. Τό σχολικό ἔτος 1877-1878 στό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καί στήν Ἱατρική Σχολή καθηγητής ἦταν καί στ) ὁ Ἀντώνιος Βίτσαρης, "Σίφνιος διδάσκων Παθολογίαν τῶν παίδων καί Ἱστορίαν τῆς Ἱατρικῆς".

Πλημμυρίδα σωστή, οἱ Σίφνιοι διδάσκαλοι τοῦ 19ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20 αἰ., κατέκλυσαν τόν Ἑλληνισμό, δίνοντάς του φῶτα καί Παιδεία, τά δύο βασικά στοιχεῖα γιά πρόοδο καί ἐπιτυχία. Μία καταγραφή τους ἀκολουθεῖ ἀμέσως καί περιλαμβάνει ὅσους διδασκάλους δέν ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει ἀνωτέρω. Οἱ χρονολογίες, ὅπου δέν ἀναφέρονται ἔτη γεννήσεως ἢ θανάτου, ἀφοροῦν ἔτη διδασκαλίας (ὅσα μπόρεσε νά ἀποκαλύψει ἡ ἱστορική ἐρευνα) :

- * Ἰωάννης Ἀγγ. Ἀβράς, στή Σιάτιστα (1870-1874), τήν Κοζάνη (1875-1880) καί Σίφνο (1895-1911)· ἀπόστολος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου "Παρνασσός" ἀνέπτυξε μεγάλη ἐθνική δράση στή Μακεδονία. Ἄλλη πηγὴ προσθέτει ὅτι ἐδίδαξε καί στό Τσοτύλι καί Θεσσαλονίκη πρὶν δέ ἐπιστρέφει στή Σίφνο καί στή Χάλκη (1881-1882), στή Νάξο, Ἰθάκη καί Κίμωλο.* Κων/νος Ἀγγελίδης, σέ περιοχές τῆς θράκης, στά Γανόχωρα, Μυριόφυτο, Περίσταση καί Καλλιπολι (1850-1881).*
- Ε.Γ. Ἀερικός, ἑλληνοδιδάσκαλος στή Βιθυνία.*
- Ἰωάννης Γ. Ἀλιμπέρτης. Γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1845· μετὰ τίς ἐκεῖ σπουδές του ἐδίδαξε στήν ΚΠολη, ὅπου ἐδημιούργησε "ἀληθινόν φιλολογικόν κέντρον εἰς τό ἐκδοτικόν βιβλιοπωλεῖον τό ὄποσον ἔδρυσεν" στή συνέχεια. "Ἐκ παραλλήλου ἦτο ἐπί σειρὰν ἐτῶν ὁ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως" καί ἀπό 1878-1887 γραμματεὺς τοῦ Κων. Ζάππα στήν Ρουμανία. Πρὸ τοῦ 1900 στήν Ἀθήνα, διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ "Πλειάς",

τό οποιο έγγραφε ή σύζυγός του Σωτηρία. Άπεβίωσε τό 1902. *Λέανδρος Άρβανιτάκης, διακεκριμένος φιλόλογος. Γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1823. Έδίδαξε έλληνική καί λατινική φιλολογία στίς θεολογικές Σχολές Χάλκης καί Τιμίου Σταυρού 'Ιεροσολύμων' στήν πρώτη από 1850-1857 καί 1876-1891 καί στή δεύτερη από 1857-1876. Τοῦ εἶχε άπονεμηθεῖ ό τίτλος τοῦ Διδασκάλου τοῦ Γένους. Έγραψε "Ίστορία τῶν Έλληνικῶν Γραμμάτων μέχρι τοῦ 1453". Άπεβίωσε τό 1892.

* Γεώργιος Α. Άρβανιτάκης, φυσικομαθηματικός - άστρονόμος. Έδίδαξε στή θεολογ.Σχολή Σταυροῦ από 1895-1899. Άπό 1899-1922 στήν Αἴγυπτο, άρχισυντάκτης τῶν έφημερίδων "Άγών" καί "Κλειώ", ἴδρυσε τό μηνιαίο έπιστημονικό περιοδικό "Μουσεῖο". Έγραψε συλλογές ποιημάτων, τίς τραγωδίεσ "Άριστόδημος", "Βερενίκη", "Άποκατάσταση" κ.ά. Συνεργάτης τοῦ Έλευθ. Βενιζέλου. Άπό 1922 στήν Άθήνα, διευθυντής Βιβλιοθήκης Ὑπουργ. Έξωτερικῶν. * Άριστ. Ο. Άφεντάκης. * Ίωάννης Βαλέττας, γεννήθηκε τό 1818 στή Σίφνο, άπεβίωσε τό 1900 στό Λονδίνο. Φιλόλογος-συγγραφέας. Ίδρυσε Έκπαιδευτήριο στή Σύρο (1845-1858) καί στή συνέχεια διευθυντής τῶν έκπαιδευτηρίων τῆς έλληνικῆς παροικίας Λονδίνου. Έγραψε περί Όμήρου, Πατριάρχου ΚΠόλεως Φωτίου κ.ά. Μετέφρασε τήν Ίστορία τῆς Έλληνικῆς Γραμματολογίας τοῦ Ντόναλτσον. * Μιχαήλ Άγγ. Βαμβακεράς, γεννήθηκε τό 1847, άπεβίωσε 1897. Φιλόλογος, έδίδαξε στήν Κόρινθο, Πειραιά, Άθήνα κ.ά. * Άντώνιος Βέλλης, σχολάρχης σέ πολλές έλληνικές πόλεις (1846-1886). Άπεβίωσε Φεβρ.1891. * Βασίλειος Βεντούρης, διδάσκαλος στό Ρύσιο ή Άρετζοῦ από 1861-1870. * Γεώργιος Άπ. Βιώνης, γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1822, όπου καί άπέθανε τόν Μάιο τοῦ 1898. Μαθητής τοῦ Γ.Ψαραύτη στή Σίφνο καί τοῦ Γ.Γεννάδιου στήν Άθήνα. Μετά τήν άποφοίτησή του από τό Πανεπιστήμιο έδίδαξε στό Γυμνάσιο Άθηνῶν από 1842-1849. Σχολάρχης Σίφνου 1851-1854 καί από 1854-1862 σέ διάφορα Γυμνάσια τῶν Άθηνῶν - Πειραιῶς. Άπό 1862-1881 καθηγητής Γυμνασίων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Έταιρείας καί γενικός έπόπτης ὄλων τῶν σχολείων τῆς καί ιδιαίτερος διδάσκαλος τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου. * Γεώργιος Θ. Γαϊτάνος. Γεννήθηκε τόν Άπρίλιο 1861 στή Νάξο (ὑπηρετοῦσε ὡς σχολάρχης ό πατέρας του). Τά πρῶτα γράμματα έμαθε στή Νάξο, στό έλληνικό τῆς Σίφνου καί στό γυμνάσιο Σύρου τά μαθήματα Μέσης έκπαιδύσεως. Τό 1878 έκανε τήν έγγραφή του στήν Ίατρική τοῦ Πανεπιστημίου Άθηνῶν, από τήν οποία μετεγράφη στή Φιλοσοφική.

Μετά τήν ἀποφοίτησή του σχολάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Σύρου (1885-1888). Καθηγητής Γυμνασίου Λαμίας καί Χαλκίδος (1888-1889), Σύρου (1891-1899) καί γυμνασιάρχης τοῦ ἰδίου Γυμνασίου (1899-1910). Βουλευτής Νομοῦ Κυκλάδων (1910-1920) καί Νομάρχης Πρεβέζης (1924) καί Ἀργολίδος (1925). Ἐδημοσίευσε βουλευτικούς λόγους του, "Πραγματεία περί τῆς ἀποδημίας καί δράσεως τῶν Σιφνίων ἐκτός τῆς Σίφνου", "Περί τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου", "Περί τῆς νήσου Δήλου" κ.ἄ. Ἀπεβίωσε Μάϊο 1931. * Δ. Γαϊτάνος. * Θεόδωρος Π.Γαϊτάνος, γεννήθηκε τό 1820 στήν ΚΠολη, ἐσπούδασε φιλολογία στή Σχολή τῆς Χάλκης· ἐδίδαξε στή Νάξο, στό Γυμνάσιο Σύρου καί στή Γαλλική Σχολή Ἄνω Σύρου. Ἀπεβίωσε Δεκέμβριο 1897. * Γεώργιος .... (ἀποκαλούμενος Σίφνιος), διδάσκαλος Συνασοῦ (1846-1850). * Ἀντώνιος Γκιών (1830). * Ἀντώνιος Στ. Γκιών, δημοδιδάσκαλος (1910). * Σταῦρος Γκιών, στήν Τήνο (1905). * Ἀντώνιος Γοζαδίνος, στή Σύρο, διευθυντής Παρθεναγωγείου (πρό 1882). * Νικόλαος Γρυπάρης, διδάσκαλος στήν ΚΠολη (πρό 1870-1880). Τό 1880 ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ μεγάλου βιβλιοπωλείου "Κορομηλᾶ" στό Γαλατᾶ. * Ἀντώνιος Τ.Δεπάστας, γεννήθηκε τό 1828. Μετά τίς σπουδές του στή Σίφνο, Σύρο, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν (1847-1851), ἐδίδαξε στήν ΚΠολη, στό περίφημο Ἐκπαιδευτήριο τοῦ Σπυρίδωνος Πατμίου "καί εἰς ἐπισήμους οἰκογενείας". Τό 1858, μέ τόν ἀδελφό του Νικόλαο, ἔδρυσαν στόν Γαλατᾶ τό μεγάλο βιβλιοπωλεῖο "Ἀδελφῶν Δεπάστα" πού σύντομα ἔγινε τό πνευματικό ἐντευκτήριο τῆς ΚΠόλεως. Ἀπεβίωσε στή Σίφνο τόν Αὐγούστο 1911. * Ἀποστ. Γ. Δεπάστας, καθηγητής - Δρ. Φιλολογίας, ἐδίδαξε στή Σέριφο, Σιάτιστα, Ληξοῦρι, Πάτρα (1907-1924). * Νικόλ. Τ. Δεπάστας, μαθητής τοῦ Γ.Γενναδίου στήν Ἀθήνα καί στή συνέχεια "διδάσκαλος παρ' οἰκογενείαις" στήν ΚΠολη καί συνιδρυτής τοῦ βιβλιοπωλείου Δεπάστα. * Νικόλ. Ι. Δεπάστας, ἐδίδαξε στήν Τήνο, Κίμωλο, Ψαχνά Εὐβοίας, Σέριφο, Σύρο καί στό ἡμιγυμνάσιο Σίφνου (1907-1935). Ἀπεβίωσε τό 1937. * Ἄγγελος Διαλησμάς, λυκειάρχης. * Ἀνδρέας Ν. Δραγάτης. * Εἰρήνη Ν. Δραγάτη. * Ἰάκωβος Ἰω. Δραγάτης, στήν Εὐαγγελική Σχολή Σμύρνης ἀπό τό 1882-1922, Διευθυντής Προπαιδευτικοῦ. * Ἰωάννης Δραγάτης, περί τό 1869 στή Σχολή Μουχλίου, "ἄριστος ἀλληλοδιδάκτης μέ 10 χρυσάς λίρας μηνιαίως". * Λεάνδρας Ι.Δραγάτης, στή Σμύρνη ἀπό 1882-1922. * Μαρία Ι.Δραγάτη - Δαλδάκη, στό Κεντρικό Παρθεναγωγεῖο Σμύρνης (1884-1886). Τό 1886 ἔδρυσε μέ τήν ἀδελφή της Φράντζη τό "Δραγάτσειον Παρθεναγωγεῖον Σμύρνης" πού περιλάμβανε νηπιαγωγεῖο, προσδευτικόν καί Α' τάξιν Ἑλληνικοῦ. Τό 1909, μετά τόν θάνατο τοῦ συζύγου της - ἰδρυτοῦ τοῦ

"Δαλδακείου Παρθεναγωγείου", ανέλαβε η ίδια τη διεύθυνση του 'Ιδρύματος με τη βοήθεια του αδελφού της Λεάνδρου. * **Μαργαρίτα Σπ. Δραγάτη**, διδασκάλισσα Παρθεναγωγείου 'Αρτεμῶνος από 1912-1914 όποτε απέβίωσε. * **Σπυρίδων Δραγάτης**, καθηγητής της Γαλλικής Φιλολογίας, έδίδασε στη Λαμία, Ναύπλιο, Τρίκαλα, Σύρο (1884-1911). Έγραψε "Ίστορία της Γαλλικής Φιλολογίας". * **Φράντζη Δραγάτη**, διδασκάλισσα Όμηριδείου Παρθεναγωγείου Σμύρνης πρό του 1886. Τό έτος αυτό ίδρυσε με την αδελφή της Μαρία τό "Δραγάτσειο Παρθεναγωγείο". * **Χαρίδημος Ίάκ. Δραγάτης**, ό σχολάρχης Σίφνου πού έδίδασε στην Ριζάρειο Σχολή, στον Πειραιά, στό 'Αρσάκειο και σέ διάφορα ίδιωτικά εκπαιδευτήρια. Ήπεβίωσε τό 1901. * **Γεώργιος Ζηλήμων**, καθηγητής Έλληνικῶν επί πολλά χρόνια στην ΚΠολη, στη Σύρο και 'Αθήνα, όπου απέθανε τό 1882. * **Ίωάννης Ζαμπέλης**. * **Φραζέσκα θεολάγη**. * **Φλώρα Καζηλιέρη**. * **Στυλ. Καλαράκης**, δρ. μαθηματικῶν, στό Έλληνικό Σχολείο Σίφνου (1907-1913). * **Ί. Γ. Καμπάνης**, * **Γεώργ. Καραμηλιωτάκης**. * **Αίκατ. Καργίου**. * **Χαράλ. Καρύδης**. * **Μαρία Κουλούρη**. * **Νικ. Τιμ.Κουλούρης**, γυμνασιάρχης στην Αΐδηφό, Λειβαδιά, Πειραιά (απέβίωσε 1938). * **Παύλος Κυλίτης**, γεννήθηκε στό Κάστρο τό 1865, διδάσκαλος δημοτικού σχολείου Ζωγραφείου Γυμνασίου ΚΠόλεως και ακολουθως στην Αίγυπτο. * **Νικόλ. Κώνστας**. * **Άννα Σακ. Λεμπέση**. * **Ίωακείμ Μακράκης**. * **Μανδελένης Νικόλ.**, στη θήρα, Νάξο, Σίφνο (1867-1902). * **Μανδελένης Πέτρος**. * **Κων.Μαρουδής**. * **Γεώργιος Μάτσας**. * **Ζαφείρ. Μάτσας**. * **Μάτσας Ίωάννης**. * **Κων. Μάτσας**, γυμνασιάρχης απέβίωσε τό 1898. * **Νικάλ. Μάτσας**, διδάσκαλος στην Όδησσό (1842). * **Ίωάννης Ν. Μενεγάκης**. * **Μελισσάς**, στη Αίνδο της Ρόδου (1848). * **Άχιλλ. Μασχόπουλος**, σχολάρχης Διπλοκλιονίου ΚΠόλεως. * **Βίκτωρ Μπῶος**, "διδάσκαλος εις τάς Βορείους Σποράδας ένθα και απέθανεν". * **Γεννάδιος Μπῶος**, στην ΚΠολη, από όπου τό 1853 προσεκληθή από την Έλλην.Κοινότητα Βενετίας νά διδάξει στό εκεί Φλαγγινιανό Φροντιστήριο (στό όποιο υπήρξε μαθητής τό 1760 ό Άντώνιος Καζηλιέρης του Άγγελέτου, πρωτοπαπᾶ Σίφνου), * **Γεώργιος Μυτιληναῖος**. * **Μαρτίνος Γ. Μυτιληναῖος**, διδάσκαλος στην Ίσμαηλία Αίγύπτου από 1892-1897. * **Όθωναῖος ίερικλής**, στην Κύθνο τό 1843. * **Ίωάννης Παλληκαράκης**, στη Σύρο τό 1888. * **Γεώργ. Κ. Πανώριος**, στην Κίμωλο, Άνδρο, Λεωνίδιο (1907-1919). * **Κων. Πανώριος**. * **Σπυρ. Κ. Πανώργιος**. * **Σταῦρος Ά. Πρεζάνης**, καθηγητής στη Σίφνο - Κέα - Τήνο - Νάξο (1896-1923). * **Ίωάννης Σπεράντσας**. * **Εύγενία Σταματοπούλου - Λεμονή**. * **Ίωάννης Ν. Τριαντάφυλλος**, δημοδιδάσκαλος από τό 1902. Ήφονεύθη στις 21 Όκτωβρ. 1912 στη μάχη του Σόροβιτς.

* Νικόλαος Τριαντάφυλλος, απέβίωσε τήν 1η Ὀκτωβρ. 1881 στή Σίφνο ἀφοῦ "μετῆλθε ἐπιτυχέστατα ἐπί τεσσαρακονταετίαν καί πλέον ἐν τε τῇ ἡμεδαπῇ καί ἀλλοδαπῇ τό τοῦ διδασκάλου ἐργῶδες ἐπάγγελμα". * Νικ. Ἰω. Τριαντάφυλλος (1907-1922). * Δημ. Φιλικός, γυμνασιάρχης - συγγραφέας πολλῶν σχολικῶν βιβλίων· απέβίωσε τό 1962. * Ἀντώνιος Γ. Ψαραύτης, διδάσκαλος "ἐπί πολλά ἔτη . . . εἶτα ἔδωκεν νέαν ζωὴν εἰς τὰ Σχολεῖα Πριγκήπου ἐν οἷς ἐχρημάτισε ἔφορος καί πρόεδρος τῆς Ἐφορίας"· απέβίωσε στήν Πρίγκηπο τό 1895. * Ἰωάννης Ἀντ. Ψαραύτης, στή Σμύρνη. * Νικόλ. Ψαραύτης. * Ἰωάννης Ψυχούλης. * Γεώργιος Ψυχούλης, στό Μακρυχώρι ΚΠάλεως, "ὅπου ὑπῆρχεν ἀρρεναγωγεῖο, στό ὅποιο ἐδίδαξε ἀπό 1868-1875 μέ ὑποδιδασκάλους τοὺς ἀδελφοὺς του Ἀπόστολο καί Μαρῖνο".

** Ἰδιαίτερη θέση στή χορεία τῶν διδασκάλων κατέχει ὁ Γεώργιος Βιολάκης, ἄρχων πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1820 περίπου - 1911), ὁ περίφημος ἐκεῖνος "ἔντεχνος μελοποιός ἐκκλησιαστικῶν καί ἐξωτερικῶν ἀσμάτων", ὅπως καί ὁ Νικ. Γ. Παπῆς, στόν ἴδιο χῶρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Οί Σίφνιοι διδάσκαλοι, δέν ύπήρξαν, μόνον αὐτοί, φωτοδότες στόν τόπο τους καί στόν Ἑλληνισμό. Τό ἀνήσυχο σιφνιακό πνεῦμα, γράφει ὁ Γ.Βαλέτας, ἔδωσε σ' ὄλους τούς τομεῖς πλουσιόδωρους καρπούς καί χάρισε στήν Ἑλλάδα μεγάλες κορυφές τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καί τῶν γραμμάτων. Ἡ προσφορά αὐτή τῆς Σίφνου στόν πολιτισμό μας, κοιταγμένη στό σύνολό της, στά μοναδικά χαρακτηριστικά της, στήν πληθώρα τῶν ἐκπροσώπων της, μικρῶν καί μεγάλων, παρουσιάζεται σάν ξεχωριστό συγκρότημα καί μᾶς ἐπιβάλλει μέ τό μέγεθός της, τήν ἀκτινοβολία καί ἰδιομορφία του, νά τό ξεχωρίσουμε μέσα στήν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καί νά τό ἐξετάσουμε σάν αὐθυπόστατη λογοτεχνική σχολή μέ δική της φυσιαγνωμία καί δική της λαϊκή βάση".

Ἡ περιγραφή αὐτή δίνει στήν ἐντέλεια τό πολυσύνθετο καί πολυδιάστατο τῆς πνευματικῆς προσφοράς τῶν τέκνων τοῦ νησιοῦ, μία καταγραφή τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται στή συνέχεια μέ σύντομες σχετικές ἀναφορές:

1.- Δημοσιογράφοι - ἐκδότες - τυπογράφοι.

* Δημ. Ἄντ. Βέλλης. Γεννήθηκε τό 1852 στή Σίφνο ὅπου καί ἐσπούδασε κοντά τόν ἑλληνοδιδάσκαλο πατέρα του Ἄντων. Βέλλη. Ἀμέσως μετά ἔφυγε γιά τήν Πόλη ὅπου ἀσχολήθηκε μέ τή δημοσιογραφία μυσούμενος σ' αὐτήν καί σπουδάζοντας παράλληλα βαλκανικές γλώσσες. Τό 1883 ἔβγαλε δική του ἔφημερίδα, τόν "Ἀνατολικό Μηνύτορα", πού γράφονταν στήν Ἀγγλική καί Γαλλική γλώσσα. Ἡ νέα ἔφημερίδα κατέλαβε σύντομα ἐπίζηλη θέση στή χορεία τοῦ Τύπου τῆς Ἀνατολῆς καί ἄσκησε σπουδαιότατο ἔργο. Συνεργάτες του εἶχε ὁ Βέλλης τή γυναίκα του Μαριάνθη, τό γένος Σουρμελή, καί τούς ἀδελφούς του Γεώργιο καί Χρυσόγελο. Μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων ὁ Δ.Βέλλης ἔγινε

ίσχυρότατος παράγων τῆς ΚΠόλεως μέ μεγάλη ἐπιρροή στή Κυβέρνηση. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1898 ἔβγαλε καί τήν ἑλληνόφωνη ἐφημερίδα "Ταχυδρόμος", πού εἶχε ὡς κύριο στόχο τήν προσέγγιση Ἑλλάδος - Τουρκίας μετά τόν ἄτυχο γιά τήν πρώτη πόλεμο τοῦ 1897. Ὁ "Ταχυδρόμος", μέ πλειάδα ἐκλεκτῶν συνεργατῶν, ἀπέκτησε μεγάλη κυκλοφορία καί ἔγινε τό βῆμα τῆς γλωσσικῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ πρόωρος θάνατος (Μάιος 1901) ἀνέκοψε τό ἔργο τοῦ Δ. Βέλλη, τό ὅποιο ἀνέλαβε νά συνεχίσει ὁ ἀδελφός του Γεώργιος μέ τή βοήθεια τοῦ Χρυσόγελου. Μετά τόν θάνατο καί τοῦ Γ. Βέλλη (Ὀκτ. 1909) οἱ ἐφημερίδες περιήλθαν στόν ἐκδότη Γεράρδο. Ὁ Χρυσόγελος ἔβγαλε δική του ἐφημερίδα, τόν "Ἀμερόληπτο" μέ ἀρθρογράφο καί ἀρχισυντάκτη τόν Ἀνδρέα Καβαφάκη καί γιά ἓνα διάστημα τόν "Ἀνατολικό Ταχυδρόμο".

* Κλεάνθης Τριαντάφυλλος "Ραμπαγᾶς". Γεννήθηκε τό 1850 στή Σίφνο, ὅπου καί ἐσπούδασε. Στήν ἀρχή ἀκολούθησε τό διδασκαλικό ἐπάγγελμα καί διορίσθηκε στήν Ἄνδρο. Σύντομα ὅμως τήν ἐγκατέλειψε καί συνέχισε ὡς σίκοδιδάσκαλος στήν Πόλη, ὅπου καί σχετίσθηκε μέ τούς κύκλους τῶν ἐκεῖ λογίων μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπιτύχει τήν πρόσληψή του στόν "Νεολόγο" ὡς συντάκτης. Μέ τό σπινθηροβόλο πνεῦμα του, τήν ἰδιοφυῖα καί τή σατυρική του εὐχέρεια ἀναδείχθηκε γοργά στούς δημοσιογραφικούς κύκλους τῆς Πόλης. Ἔτσι ἔγινε καί συνεργάτης τῶν δύο σατιρικῶν ἐφημερίδων "Κουδουνᾶτος" καί "ὁ Διογένης" γράφοντας ποιήματα καί διηγήματα, μόνιμος συντάκτης τοῦ "Ἱστορικοῦ καί Γεωγραφικοῦ Λεξικοῦ" τοῦ Βουτυρά καί ἀνταποκριτής ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. Οἱ πατριωτικές συνεργασίες του στήν ἀθηναϊκή "Φλόγα" ἐξερέθισαν τούς Τούρκους καί ὁ Κλεάνθης ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει τήν Πόλη καί νά ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα, ὅπου λίγο νωρίτερα εἶχε καταφύγει καί ὁ φίλος του Βλάσης Γαβριηλίδης. Τήν ἐποχή ἐκείνη τό Ἑλληνικό Κράτος ἦταν βυθισμένο σέ νάρκη καί καθολική ἀπραξία, ὁ δέ Τύπος, στερημένος ἀπό κάθε ἔμπνευση, ὑπηρετοῦσε διάφορα ξένα συμφέροντα. Οἱ δύο φίλοι ἀπεφάσισαν τότε νά ἀναταράξουν τό τέλμα καί νά βγάλουν δική τους ἐφημερίδα, τόν "Ραμπαγᾶ", πού ἔπασε ὡς κεραυνός ἐν σίθρια καί μέ τήν ἀρθρογραφία του κατετάρταξε τό κατεστημένο. Στόν πρῶτο χρόνο τῆς ἐκδόσεώς του ὁδηγήθηκαν στό κακουργισδικεῖο γιά ἄρθρο πού θεωρήθηκε ὑβριστικό κατά τοῦ βασιλέως, ἡ σθεναρή ὅμως ἀπολογία ταυς ἐμπόδισε τήν καταδίκη τους. Ἐπί ἔνδεκα χρόνια ὁ Κλεάνθης Τριαντάφυλλος, πού εἶχε ἀποκτήσει καί τό προσωνύμιο Ραμπαγᾶς, συνέχισε μόνος τήν ἐκδοση τῆς ἐφημερίδος, γιατί ὁ Γαβριηλίδης εἶχε ἀποχωρήσει. Ὅλο αὐτό τό διάστημα δέν ἔπασε νά ἀηγιτεῦει μέ τό ποιήματα καί τήν ἀρθρογραφία του τούς

Κυβερνήτες και τούς διάφορους έκμεταλλευτές του λαού. Δεν πτοήθηκε ούτε από τις συκοφαντίες και τον άδυσώπητο κατατρεγμό. Την άνοιξη του 1889 ο Ραμπαγιάς και ο συνεργάτης του Ρόκκος Χοϊδάς κατηγορήθηκαν για έξύβριση του προσώπου του βασιλέως· τό δικαστήριο τούς κατεδίκασε σέ έπτάχρονη είρκτή. Τό γεγονός όδήγησε τόν Κλεάνθη στήν άπόφαση νά θέσει τέρμα στή ζωή του (15 Μαΐου 1889). Ό μεγάλος Σίφνιός ίδεολόγος και άγωνιστής έγκατέλειψε τόν κόσμο άφου είχε καταφέρει νά ξυπνίσει και νά συγκινήσει τίς έλληνικές ψυχές. Ό προτομή του στήν Άπολλωνία τής Σίφνου, εύλαβική προσφορά, θυμίζει τό έργο και τήν άγωνιστικότητα του έκλεκτου τέκνου της.

* **Νικόλαος Γ. Καμπάνης.** Γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1846. Μετά τήν άποφοίτησή του άπό τό Έλληνικό Σχολείο έπήγε στήν Κωνσταντινούπολη όπου έμαθήτευσε και άσχολήθηκε μέ τήν τυπογραφία επί δέκα και πλέον χρόνια. Τό 1877 έπήγε στή Σύρο όπου συνέχισε νά εργάζεται σέ εκεί τυπογραφείο. Τρία χρόνια μετά, τό 1880, έπήρε τήν άπόφαση νά επιστρέψει στή Σίφνο και νά βγάλει εκεί δική του έφημερίδα. Μέ τά οικονομικά μέσα πού διέθετε άγόρασε τυπογραφικά στοιχεία και ένα μικρό χειροκίνητο πιεστήριο και έγκατέστησε στό σπίτι του, στόν Άρτεμώνα, τό τυπογραφείο και τά "γραφεία" τής έφημερίδος του. Την 1 Ιανουαρίου 1881 έκυκλοφόρησε τό πρώτο φύλλο της σέ μικρό σχήμα. Ό τίτλος της, "ΣΙΦΝΟΣ" μέ επίτιτλο " ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤ(ΙΚΗ) ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ. ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ". Στο μέσον τής προμετωπίδος, τό έμβλημα τής έφημερίδος, ένα περιστέρι σέ κλαδί έλιός μέ κατεύθυνση πρós τά δεξιά. Ό μικρή έφημερίδα του νησιού άρχιζε τόν άγωνιστικό βίο της άπό τότε και τάν συνεχίζει, έκτοτε, και στίς ήμέρες μας. Ό άκαταπόνητος Καμπάνης, πού άποτελεί, μόνος αυτός, τό "έπιτελείο" της, γράφει, στοιχειοθετεί, τυπώνει και διανέμει τό έντυπό του στό νησί και τό στέλνει σέ όλους τούς Σίφνιους στήν Πόλη, στήν Άθήνα. Στίς στήλες της καταγράφεται όλόκληρη ή άπό τότε, άλλά και στοιχεία άπό τήν προηγούμενη, ζωή του νησιού: πνευματική κίνηση, γεγονότα, πολιτικές άντιπαραθέσεις, έλεγχος τών πράξεων τής Διοικήσεως. Ό Καμπάνης διώκεται, φυλακίζεται, κακοποιείται, άλλά τό έργο του συνεχίζεται με θάρρος άκατάβλητο. Στην έφημερίδα "Άλήθεια" τών Άθηνών, έτος ΣΤ', 1881, αριθ. 3787, περιγράφεται ένας τρόπος διώξεως του Καμπάνη: "Ό συντάκτης τής έφημερίδος "Σίφνος" κ. Καμπάνης, κατά διαταγήν του δημάρχου Σίφνου κ. Προβελεγγίου, ως έφεδρος μετεφέρθη ένταυθα υπό στρατιωτικήν δύναμιν. Έκ τών επισήμων όμως έγγραφων και τών ληξιαρχικών βιβλίων άποδεικνύεται ότι ό κ. Καμπάνης, άγων τό 35ο έτος, δεν ύπήγετο είς τήν

στρατιωτικήν υπηρεσίαν οὔτε ὡς κληροῦχος, οὔτε ὡς ἐπίστρατος, οὔτε ὡς ἑφεδρος. Πῶς λοιπόν ὁ ἐπὶ τόσα ἔτη διατελών δήμαρχος ἠθέλησε νά παραβιάσῃ τάν νόμον εἰς τό πρόσωπον τοῦ εὐπαιδευτοῦ πολίτου, ἡοῦχου οἰκογενειάρχου, φορολογουμένου δημότου καί συντάκτου χρησίμου διὰ τήν ἐπαρχίαν καί τό Κράτος ἐφημερίδος; Διότι ὁ νῦν δήμαρχος θέλει νά εἶναι ἡ διαχειρίσις του ἀνεξέλεγκτος... Ἄλλ' ὁ ἀγνός πατριώτης κ. Καμπάνης ἄλλως φρονεῖ, ὅτι ἀποστολή τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, ὡς καί τοῦ δημοσιογράφου, εἶναι νά ἐξελέγχωνται αἱ πράξεις καί οἱ λάγοι, ὅπως ὁ τίμιος νά εἶναι ὑπερήφανος καί ὁ κατεργάρης εἰς τό δημόσιον κλουβί".

Τό 1886 ὁ Καμπάνης μετέτρεψε τόν τίτλο τῆς ἐφημερίδος του σέ "Μερόπη" (τό ἄλλο ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Σίφνου), τόν ἐπόμενον χρόνο ἐπανέφερε τόν προηγούμενον τίτλο καί τό 1891 τῆς ἔδωσε τό ὄνομα "Νέα Σίφνος" μέ ἐπίτιτλο "ἐφημερίς πολιτική καί τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου". στή θέση δέ τοῦ περιστεριοῦ, μέσα σέ πλαίσιο "Τυπογραφεῖον ἡ Πρόοδος" καί ἀπό κάτω "ἐκδίδεται ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος". Τό 1901 ἀπεκατέστησε ὀριστικά τόν τίτλο "ΣΙΦΝΟΣ", ἀλλάζοντας κατά καιρούς τά στοιχεῖα του. Ὁ ἐπίτιτλος ἔγινε "ἐφημερίς πολιτική, φιλολογική καί τῶν εἰδήσεων". Ἀπό τό 1909 τό περιστέρι, μέ τό κλαδί τῆς ἐλιᾶς στό ράφμος, ἔχει φορὰ πρὸς τά ἀριστερά. Στό ταπεινό τυπογραφεῖο του ὁ Καμπάνης ἐτύπωνε σέ μικρά φυλλάδια, "τομίδια", ὅπως τά ἀποκαλοῦσε, "Τραγούδια τῆς Ἀπόκρεω Σίφνου" συλλέγοντας κάθε χρόνο "τήν εἰς διαφόρους ἐσπερίδας στιχομουθίαν", θέλοντα νά διασώσει τά λαϊκά στιχουργήματα τοῦ νησιοῦ γιατί, ὅπως ἔγραφε στόν πρόλογο τοῦ "τομιδίου" τοῦ 1909, "δέν θέλει βραδύνει ὁ χρόνος καθ' ὃν οἱ Ἀποκρηάτικοι τῆς Σίφνου χοροί θά ἀναφέρονται ὡς ἱστορικά γεγονότα". Στό ἴδιο τυπογραφεῖο τυπώθηκε καί ἡ ποιητική ἐκδοσις Γεωργίου Σακάρη, "Αἰολικά Ἀσματα", Σειρά πρώτη, ἐν Σίφνω, τύποις Ν. Καμπάνη 1896, ἀφιερωμένη "τῷ Γεωργίῳ Κουλούρη, στρατιωτικῷ ἰατρῷ, βουλευτῇ ἐκ Μήλου". Ἐπί μισό αἶωνα ὁ Καμπάνης συνέχισε τό περίλαμπρο ἔργο του μέ τή "Σίφνο" του μέσα σέ ἀνυπέβλητες, οἰκονομικές κυρίως, δυσχέρειες χωρίς διακοπή. Στά 86 του, τό 1932, ἐπῆρε τήν ἀπόφαση νά τήν μεταβιβάσει γιατί τό ἔργο εἶχε γίνει δυσβάστακτο, λόγω τῆς ἡλικίας του. Μετά τέσσαρα χρόνια, Ἰούλιο 1936, ἀπεβίωσε ἡσυχος καί βέβαιος γιά τήν ἀπόσκοπτη συνέχισή του. Τήν εἶχε παραδώσει σέ ἀξιο δικάδοχο. Ἦταν δέ αὐτός ὁ * Ἀπόστολος Καλογήρου, συμπολίτης του καί ἄνθρωπος τῆς δουλειᾶς, τυπογράφος, ὅπως καί ἐκεῖνος, ὁ ὅποτος τήν ἐκράτησε ἐφ' ὄρου ζωῆς του, μέχρι τό 1974, ὅποτε καί ἀπεβίωσε. Ὁ "κύρ Ἀπόστολος", ἕνας ἡρεμος καί γλυκός ἄνθρωπος, ἔδωσε νέα

δρμή στο έντυπο, τό ανέβασε σέ ακόμη ύψηλότερο επίπεδο καί, πολλές φορές, έξεπέρασε σέ άγωνιστικότητα τόν Καμπάνη, προασπίζοντας τά "δίκαια" τοῦ νησιοῦ. Έκανε ειδικές εκδόσεις - αφιερώματα τιμώντας τή μνήμη διακεκριμένων Σιφνίων καί έφιλοξένησε στίς στήλες του έργασίες κορυφαίων Έλλήνων πνευματικῶν ταγῶν, ὅπως καί ὄλο τό σύγχρονο πνευματικό δυναμικό τῆς Σίφνου πού έθήτευσε πλούσια στό φυτώριο "Σίφνος". Τό έντιμο έργο του, καί τό ὄμοιο τοῦ Καμπάνη, εὐρήκαν δικαίωση καί επίσημη αναγνώριση ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (1958) Ἡ "Σίφνος", στίς δύο μεγάλες περιόδους τῆς ζωῆς της, έδημιούργησε μέ τίς σελίδες της τό πνευματικό "θησαυροφυλάκιο" τοῦ νησιοῦ. Ἡ ἱστορία τῆς τρίτης περιόδου, ὑπό τήν διεύθυνση τῆς Οὐρανίας Ἀπ. Καλογήρου, γράφεται τώρα. Ὁ Ἀπόστολος Καλογήρου ἦταν ἰδιοκτήτης καί τῆς έφημερ. "Τῆνος" μέ διευθυντή τόν Ν.Γ. Ἀρμακόλλα. Ἐκυκλοφόρησε τόν Νοέμβριο 1946 καί εκδόθηκε επί ὀκτώ χρόνια. * Ἀντώνιος Μάτσας, ἀπό τούς πρώτους Ἑλληνες δημοσιογράφους· ἐγκατεστημένος στή Χαλκίδα ἴδρυσε τό 1864 τήν έφημερίδα "Εὐριπας". Τό 1939 ἡ έφημερίδα έόρτασε τά 75χρονα συνεχοῦς εκδόσεως της ὑπό τόν Γεώργιο Α. Μάτσα. * Κων. Ρωμάνος, ἕνας πολυτάλαντος Σίφνιος, ποιητής, ἠθοποιός, σκιτσογράφος, πού ἀπό τό 1902 ἔδρασε στήν Αἴγυπτο, ὅταν τότε ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ. Μαθητής προηγουμένως τῆς δημοσιογραφίας στίς ἀθηναϊκές έφημερίδες "Ἀκρόπολις" καί "Ἐστία", ἴδρυσε τό 1903 δική του έφημερίδα μέ τόν τίτλο "Σφίγξ" τήν ὁποία ἐξέδιδε μέχρι τοῦ θανάτου του τό 1975. Διάδοχος στήν ἔκδοση ὁ γιός του Νικόλαος Ρωμάνος, μέχρι τό 1962.

* Ἀθανάσ. Κ. Διαλησιμῆς, εκδότης τῆς έφημερίδος "Κυκλαδικόν Βῆμα" ἀπό 1923-1926.

** Στα δημοσιογραφικά ὄργανα τῆς Σίφνου καταλέγονται: α) τά "Σιφναϊκά Νέα", πού εκδόθηκαν τό 1947 ἀπό τήν Ἀδελφότητα Σιφνίων ὀ "Ἅγιος Συμεῶν" μέ συντακτική ἐπιτροπή. Ἀπό τόν Μάρτιο 1953 - Δεκ. 1964 εἶχε τή διεύθυνσή της ὀ Ν. Γ. Σταφυλοπάτης. Στή συνέχεια εκδόθηκε κατὰ διαστήματα μέχρι τό 1971 μέ ὑπεύθυνους τόν Γ. θεολόγο καί μετὰ τόν Σῖμο Μ. Συμεωνίδη. Ἐπανεκδίδεται ἀπό τόν Ἰανουάριο 1989 μέ συντακτική ἐπιτροπή. β) ἡ "Σιφναϊκή Φωνή" πού ἐκυκλοφόρησε τόν Ἰανουάριο 1965 - ἰδιοκτησία - διεύθυνση Νικ. Γ. Σταφυλοπάτη, μία ἄρτια ἔκδοση στόν χώρο τοῦ ἑπαρχιακοῦ τύπου. Διέκοψε τόν Δεκ. 1985. γ) ἡ "Σιφνιακή", μηνιαία ἐπιθεώρησης τῆς νῆσου Σίφνου, πού εκδόθηκε τόν Ἰανουάριο 1967 με ἐπιμέλεια Σῖμου Μ. Συμεωνίδη. Διέκοψε τόν Δεκ. 1969 γιά νά γίνει "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησης" ἀπό τόν Ἰανουάριο 1970 μέ διευθυντή συντάξεως τόν ἴδιο. Ὅριστική

διακοπή τόν Φεβρ. 1972. δ) "Τά Σιφνέϊκα", από τό 1982, περιοδική έκδοση τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Σίφνου.

Στόν χῶρο τοῦ βιβλίου καί τῶν ἐκδόσεων κατατάσσονται διακεκριμένοι καλλιτέχνες τυπογράφοι * ὁ ᾽Απόστ. Γ. Βουκάκης (1866-1941) * ὁ ᾽Αριστομ. Διαλησμάς (1864-1948) * ὁ Δημ. Μπελιός (1866-1941), κ.ἄ.

2. Λαϊκοί βάρδοι, στιχοπλόκοι, ἠθογράφοι, λαογράφοι, ἱστορικοί, ποιητές, ζωγράφοι.

Στήν κατηγορία αὐτή ἀνήκουν δεκάδες Σίφνιοι, ἰδιαίτερα στιχοπλάκαι καί καλλαντιστές, ἄνδρες καί γυναῖκες, τήν "αὐθόρμητη παραγωγή" τῶν ὁποίων διέσωσε κυρίως ὁ Ν. Καμπάνης μέ τά "τομίδια" του. ᾽Από αὐτούς πάλι διεκρίθησαν: * ὁ Αντώνιος Δεκαβάλλας, τέκνο τοῦ διδασκάλου Νικολάου Δεκαβάλλα καί τῆς Καλλιόπης Νικ. Χρυσογέλου, δικηγόρος. Ποιητής, ἀλλά καί λαϊκός βάρδος. ᾽Απεβίωσε τό 1923. Οἱ συναγωνιστές του στόν ποιητικό στίβο τῆς ἐποχῆς του * Καραβᾶς (Γεώργιος Βαττίης), * Καλλιτσα (Χρύσου - Τριανταφύλλου) * τό Κωνσταντίνι (Γιανν. Παπαγιάννης) * ἡ Πετρωμένη (Μαρία Νερούτσου) * ἡ Ἑλένη τῆς Πετροῦς (Ζάννη), * Γεωργ. Ζαμπέλης ἡ Παπαγιαννοῦλης * Ἄγγελος Ι. Χρυσοφός, * ᾽Αντών. Συναδινός, * ᾽Αλ. Μαγγανιέρης, * Γ. Ζαμαρίας, * Κων. ᾽Α. Διαλησμάς κ.ἄ. πολλοί.

Ἡθογράφος τῆς σιφναϊκῆς ζωῆς ἀναδείχθηκε * ὁ Γεώργιος Σακ. Βερνίκος. Ἔργα του πού ἔχουν ἐκδοθεῖ ὁ "Ἐξωμότης", "ὁ Γάμος τῆς ᾽Αντίτσας", "Ἡλιοβασιλέμματα" κ.ἄ. Ἐγραφε καί μέ τό ψευδώνυμο "Ἀκάδημος". Στήν ἴδια κατηγορία καί * ὁ Νικόλαος ᾽Απ. Βᾶος, μέ ἔργα δημοσιευμένα σέ διάφορα περιοδικά καί περισσότερα ἀνέκδοτα. Ἐπέγραφε καί μέ τό ψευδώνυμο Νικήτας ᾽Αντρης. Πολυγραφώτατος * ὁ Ἄγγελος Κοσμής, δικηγόρος - δημοσιογράφος, στά 54 χρόνια (1897-1951) πού ἔγραφε, ἀσχολήθηκε μέ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου. Ὁ ἴδιος τά ἔχει χωρίσει σέ δώδεκα κατηγορίες, διηγήματα, χρονογραφήματα, ἄρθρα, λόγοι, βιβλία κλπ. Πολλά ἔργα του ἐβραβεύθηκαν· γιά τό "Σιφναϊκόν Λεξιλόγιον" ἐπῆρε τό Β βραβεῖο τῆς ᾽Ακαδημίας ᾽Αθηνῶν τό 1938. Ἐβγαλε τό ἡμερολόγιο "Κυψέλη" καί δύο τόμους πεζῶν: "Τοῦ νησιοῦ μου" καί "Περασμένα καί ἀλησμόνητα". * Ὁ Αἰμίλιος ᾽Ι. Δραγάτης διακρίθηκε ὡς θεατρικός συγγραφέας. Ἐγραψε τίς ἐπιθεωρήσεις "Καρναβάλι" (1917) καί "Πειρασμός" (1919). Συνεργάσθηκε μέ τούς Καρανάση καί Παπαδόπουλο - Σύλβιο στήν περίφημη "Βαβυλωνία", μία ἐπιθεώρηση πού ἄφισε ἐποχή. Δικό του εἶναι τό ἀξέχαστο τραγούδι "Νά,

γιατί πίνω και μεθώ". Απεβίωσε σε ηλικία 36 ετών το 1929. Στόν θεατρικό χώρο διαπρέπει επίσης από χρόνια ο * Μανώλης Κορρές με έργα πού σημειώνουν πάντοτε εξαιρετική επίτυχία. Ο ίδιος είναι και διευθυντής του "Θεατρικού Μουσείου". Στά λαϊκά πεζογραφήματα του νησιού διακρίθηκε * ο Γιώργος Θεολόγος (Πεταλιανός). Πολλά κείμενά του έδημοσίευσαν οί έφημερίδες "Σίφνος" και "Σιφναϊκά Νέα". Έβγαλε δύο συλλογές πεζογραφημάτων: "Απ' τή ζωή του νησιού μου" (1943) και "Σιφνέκες Παρόλες" (1968). * Ο Μάνος Φιλιππάκης άσχολήθηκε με τή λαογραφία της Σίφνου, αλλά και με ιστορικά θέματα του νησιού, ιδιαίτερα της εποχής της Φραγκοκρατίας. Η Άδελφότης Σιφνίων "ο Άγιος Συμεών" εξέδωσε τό αξιόλογο έργο του "Τοπωνύμια της Σίφνου" (1989). Μεγάλο μέρος του έργου του παραμένει ανέκδοτο. Σημαντική είναι και ή όλη εργασία * του Άντωνη Γ. Τρούλλου στό λαογραφικό τομέα. Για τό πολυχρόνιο διδασκαλικό - πολιτιστικό έργο του στό νησί βραβεύθηκε (1988) από τήν Άκαδημία Άθηνών. Έγραψε "Ιστορικά και λαογραφικά Σημειώματα της Σίφνου" (1956), "Τά λαϊκά Χορευτικά Τραγούδια της Σίφνου (1960), "Οδηγούς του νησιού, "Οδοιπορικό (1986) κ.ά. * Νικ. Καλαμάρης, διδάσκαλος, έγραψε "Συμβολή εις τήν Ιστορίαν της έν Σίφνω Σχολής του Παναγίου Τάφου" (1960, πολυγραφημένο) και "Παιδευτήριο του Άρχιπελάγους" (1982), έκδοση του Συνδέσμου Σιφνίων κ.ά. θέματα στίς τοπικές έφημερίδες, * ό δέ διδάσκαλος Γεώργ. Β. Πρόκας "Συνοπτική Ιστορία του Δημοτικού Σχολείου Άρτεμῶνος Σίφνου" (1985), έκδοση του "Ιδρύματος "Άγιος Ιωάννης ό Θεολόγος Μονγκού".

Πρωτεργάτης των νησιωτικῶν Ιστοριῶν, * ό σχολάρχης της Σίφνου Κάρολος Ί. Γκιών, έγραψε τήν "Ιστορία της Νήσου Σίφνου" έν Σύρω 1876, πού άποτελεϊ μέχρι σήμερα τόν κορμό της ιστορίας του νησιού. Στίς σελίδες της διέσωσε πολύτιμα στοιχεία της ιστορικής Σχολής του Άγίου Τάφου. Άπό τούς συγχρόνους * ό πανοσιολογ. άρχιμανδρίτης Φιλάρετας Βιτάλης έχει δημοσιεύσει σειρά ιστορικῶν μελετημάτων της Σίφνου, ιδιαίτερα της εκκλησιαστικής και μοναστηριακής Ιστορίας της (βλ. στό τέλος τή βιβλιογραφία), αλλά και άλλων περιοχῶν καθώς και άγιολογικῶν και θεολογικῶν κειμένων. Ως πρόεδρος του Σιφνιακού Πνευματικού "Ιδρύματος "Άγιος Ιωάννης ό Θεολόγος Μονγκού" έχει επιδείξει ιδιαίτερη δραστηριότητα στό αξιόλογο έκδοτικό έργο του "Ιδρύματος. * Στόν ιστορικό επίσης τομέα άσχολείται και ό Στμος Μ. Συμεωνίδης με βασικό αντικείμενό του τή Σίφνο και, κατά δεύτερο λόγο, τά άλλα νησιά (βλ. βιβλιογραφία) * Εύρύτερης σημασίας και μοναδικό στό είδος του είναι τό ιστορικό έργο του,

γεννημένου στην Πόλη, Σίφνιου **Νικηφόρου Μοσχόπουλου**. Ὁ αείμνηστος συγγραφέας, ἄλλοτε καθηγητής τῆς Τουρκικῆς Ἱστορίας στήν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολή Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ἐπέδωξε μέ τά συγγράματα του νά φωτίσει τήν ἑλληνική ἱστορία μέ τό φῶς τῆς ἀντίθετης ὄχθης τοῦ ποταμοῦ πού εἶναι τά ὅσα ἔγραψαν οἱ Τούρκοι ἱστορικοί συγγραφεῖς καί χρονογράφοι γιά τήν ἄλωση τῆς Πόλης καί τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση. Το ἱστορικό ἔργο του εἶναι βαρυσήμαντο. Ἔχει γράψει τήν Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας (1920), περίσπουδαστες ἐργασίες γιά τή Νοτιοσλαυῖα (1931), τό Ἀρμενικό Ζήτημα, γιά τά Στενά καί τή διπλωματική ἱστορία τους, τήν Ἑλληνική Θράκη, τή Βόρειο Ἡπειρο, τούς Ἁγίους Τόπους, τή διπλωματική ἱστορία τῶν Λαῶν τοῦ Αἴμου, τήν Παλαιστίνη καί τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Τό σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Νικηφ. Μοσχόπουλου εἶναι ἡ "Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατά τούς Τούρκους ἱστοριογράφους ἐν ἀντιπαραβολῇ πρός τούς Ἑλληνας ἱστορικούς", Ἀθῆναι 1960, 8ο σελ. 426., ἔργο ἀπό κάθε πλευρά πολύτιμο, ἐνημερωμένο, συστηματικό, μεθοδικό.

** Πλούσιος εἶναι καί ὁ κατάλογος τῶν Σιφνίων ποιητῶν καί λόγοτεχνῶν, ὅπως οἱ: Γ. Ἀλιμπέρτης (1801-1873), Ἰ. Γ. Ἀλιμπέρτης (1845-1902), Κλεάνθης Τριαντάφυλλος - Ραμπαγᾶς (1850-1889), Βασίλειος Χ. Σπεράντσας ("γεννηθεῖς ἐν Σίφνῳ τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου 1869", ὅπως ἀναφέρει στό "Ποιητικόν Κάνιστρο" του, ἐν Πειραιεῖ 1869), Κων. Ρωμάνος (1881-1957), Αἰμίλιος Ἰ. Δραγάτης (1893-1929), Ἀριστ. Ἰ. Πρόκος ("Πρῶτα Ποιήματα", 1930, "Νέα Ποιήματα", 1933), Ἀντώνης Ἰ. Πρόκος ("Προπλάσματα", 1935, "Νῆτη" 1948, "Χτεσινοί τρόποι", 1950, "Τά Βάκχια καί τά Νηπτικά", 1960, "Ρύσια δῶρα", 1971, "Ψαλμοί", 1982. Πεζά: "Ἡ δίκη τοῦ Χριστοῦ", 1949, "Δύο Νικοπόλεις: Ἄνω καί Κάτω", 1969), Ἀντώνης Μαγκανάρης - Δεκαβάλλης ("Νιμουλε Γοντοκόρο", 1949, "Ἀκίς", 1950, "Ὠκεανίδες", 1970, "Ἀρμοί, Καράβια, Λύτρα", 1976 κ.ἄ.), Χρῆστος Ν. Κουλούρης (βραβεῖα ποιήσεως, κρατικό βραβεῖο διηγήματος), Νῆκος Γ. Σταφυλοπάτης ("Ὀστρια", 1955, "Θαλασσινή Συμφωνία", 1964, "Ποιήματα", "Ἀνθολογία Σιφνίων Ποιητῶν" 1984) κ.ἄ πολλοί νεότεροι πού συνεχίζουν τό ἄσβυστο τῆς σιφναϊκῆς ποιητικῆς φλόγας. * Στόν εἰκαστικό ἐπίσης χῶρο ἔχουν θέση ἀξιόλογοι ζωγράφοι, ὅπως ὁ Ἰωάννης Μαρούλης (1736-1837) ὁ ὅποιος στά 101 χρόνια πού ἔζησε προσέφερε, παράλληλα μέ τό καθαρά ζωγραφικό, καί ἕνα πλούσιο ἀγιογραφικό ἔργο. Ὁ Νικολαός Ι. Μαρούλης, ἀξίος διάδοχός του, ὁ ὅποιος ἀπεβίωσε πολύ νέος τό 1823 στή Ρωσία καί ὁ Κων. Π. Πανώργιος (1864-1892). Ὁ Σταμάτης Πολενάκης ἔπειτα, πού γεννήθηκε τό 1908, ἕνας ἀπό τούς

ρους γελοιογράφους και σκιτσογράφους, είναι εκείνος που, από το 1936, εισήγαγε στην Ελλάδα τα διαφημιστικά σκίτσα του κινηματογράφου. Ο Βασίλης Α. Σπεράντσας κ.ά. * Στόν καλλιτεχνικό - θεατρικό χώρο είναι οι σημαντικές παρουσίες των ήθοποιών Εύδοξίας Σταματοπούλου (Δεπάστα) των θυγατέρων της Αννίτσας και Λέλας (γνωστών ως "Σταματοπουλάκια"· ή Λέλα, μετά Πατρικίου, μητέρα του ποιητή Τίτου Πατρικίου), της Ειρήνης Βασιλάκη, της Μαίρης Σαγιάννου - Κατσέλη, της Μαίρης Αρώνη (Αρβανιτάκη), του σκηνοθέτη Νίκου Ψαχαρόπουλου.

** Οι Σίφνιοι διέπρεψαν σε όλους τους κλάδους των επιστημών και σε όλα τα επαγγέλματα, γιατροί, δικηγόροι, βιοτέχνες, βιομήχανοι, έφοπιστές, έμποροι, ναυτικοί. Η καταγραφή τους θα άποτελοῦσε έπιχείρημα άνώφελο γιατί θά ήταν όπωσδήποτε άτελής λόγω του μεγάλου άριθμού τους. Έκείνο που πρέπει νά σημειωθεί είναι ότι ή έν γενει έπιτυχίες τους άφείλονται στα χαρίσματα του πνεύματος και της τέχνης τους. Στην έμφυτη ροπή τους πρós τήν πρόοδο και τήν εκπαιδευτική τους έπίδωση.

3. Έπιφανεις Σίφνιοι

Έκανός άριθμός έκλεκτών τέκνων της Σίφνου, προικισμένων με όλως ιδιαίτερα προσόντα και πνευματικότητα, άνεδείχθησαν σε έθνικά κεφάλαια του νέου Έλληνισμού. Πρόκειται για έπιφανεις Σιφνίους που έτίμησαν τή μικρή γενέτειρά τους και το Έλληνικό όνομα:

α) Ιωάννης Γρυπάρης

"Πρωτοπόρο και μουσηγέτη του μετασολωμικού λυρισμού, μεγάλο άνακαλεστή και άνανεωτή του, άληθινό μύστη" χαρακτηρίζει ό Γ. Βαλέτας τόν Ι. Γρυπάρη. Καί συνεχίζει: "Σάν παρνασσικός και συμβολικός ποιητής, άναπτυγμένος σε άνώτερο έκπολιτιστικό κέντρο (τήν ΚΠολη), έφερε στην Ελλάδα τή γνήσια, τή βαθειά, τή μεγάλη, τήν άληθινή ποίηση και άναδείχθηκε ό καθιδρυτής και τολμηρός πρωτοστάτης της σχολής της Τέχνης, στην όποία άφείλει ή Ελλάδα τήν ποιητική της άναγέννηση". Ο Γρυπάρης έγεννήθηκε στη Σίφνο (17-7-1870) αλλά έμεγάλωσε στην ΚΠολη, όπου και έσπούδασε (άριστοῦχος της Μεγάλης του Γένους Σχολής τό 1888). Από τή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών έπηρε τό δίπλωμά του με άριστα τό 1897 και διορίσθηκε σχολάρχης στη Σίφνο, όπου έμεινε δύο χρόνια. Στη συνέχεια ύπηρετήσε στις Σπέτσες, στην Άμφισσα, στη Μύκονο, στο Αίγιο και στην Αθήνα. Ός γυμνασιάρχης στο Γύθειο και στο Μεσολόγγι. Τό 1917 Γενικός

Ἐπιθεωρητὴς στὴ θ' Ἐκπαιδ. Περιφέρεια μὲ ἔδρα τὴ Χαλκίδα. Τὸ 1923 τμηματάρχης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν στὸ Ἐπιθεωρητὴ Παιδείας καὶ τὸ 1930 διευθυντὴς τοῦ νεοσύστατου τότε Ἐθνικοῦ θεάτρου μέχρι τὸ 1935, ὁπότε ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία.

Τὸ 1919 ἐτύπωσε τὴ μοναδικὴ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ "Σκαρβαῖοι καὶ Τερρακότες" πού προκάλεσε τὸν ἐνθουσιασμό τῶν λογοτεχνικῶν κύκλων, τὸν ἐπόμενο δὲ χρόνο ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τοῦ ἀπένευμε τὸ Ἄριστερο Γραμμάτων. Ἀπεβίωσε στίς 10 Μαρτίου 1942 στὴν Καλλιθέα, τὴν ἐποχὴ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς ἀπὸ ὑποσιτισμό. Οἱ μεταφράσεις τοῦ τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν συγγραφέων, Αἰσχύλου, Εὐριπίδη, Σοφοκλῆ, Πινδάρου, Πλάτωνος, Ὀμήρου, ἀποτελοῦν ἔργα μνημειῶδη.

β) Νικόλ. Ἄντ. Δεκαβάλλας

Ὁ μεγαλύτερος γιὸς τοῦ ποιητοῦ Ἄντ. Δεκαβάλλας, ἐγεννήθηκε στὴ Σίφνο τὸ 1884. Σὲ ἡλικία εἴκοσι χρόνων, τὸ 1904, ἀνεκηρύχθη ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπότροφος τοῦ ὁποῦ ἐπῆγε γιὰ εὐρύτερες γλωσσικὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία, στὴν Λειψία καὶ τὴν Ἰένα, ἐπὶ τρία χρόνια (1908-1911). Προηγουμένως εἶχε διατελέσει σχολάρχης Σίφνου (1904-1905), "εἶχε κληθεῖ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ" (Δεκ. 1904- Ἰουλ. 1906) καὶ "σχολαρχεῦσαι ἐν Σκοπέλω" (1906-1908). Τὸ 1911 ἐγύρισε ἀπὸ τὴ Γερμανία γιὰ νὰ πάρει μέρος στὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο καὶ τὸ 1913 διορίσθηκε τακτικὸς συντάκτης τοῦ Μεγάλου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ὅπου, μολονότι ἐργάσθηκε μόνο μέχρι τὸ 1919, ἐδημιαύργησε ἓνα κορυφαῖο πνευματικὸ ἔργο συντάσσοντας ἑκατοντάδες σοφῶν ἀρθρῶν γιὰ τὸ Λεξικό. Ἡ πνευματικὴ ὅμως ὑπερκόπωση ἔκαμψε τὴν ὑγεία τῆς ἰδιοφυΐας ἐκείνης πού ἀναγκάσθηκε νὰ αποσυρθεῖ καὶ νὰ ζήσει τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου τῆς "ἐν φοβερᾷ ἀσθενείᾳ" (ψυχασθένεια). Ἡ λύτρωση τῆς ἐπῆλθε μὲ τὸν θάνατο στίς 28 Μαΐου 1938. Τὸ ἔργο τοῦ Ν. Δεκαβάλλας, τόσο στὸ Λεξικό, ὅσο καὶ σὲ ἐπιστημονικὰ περιοδικά, θεωρεῖται μνημειῶδες.

γ) Κωνσταντῖνος Διαλησμάς

Ἀπὸ τοὺς κορυφαίους παιδαγωγούς μας, ὁ Κ. Διαλησμάς ἐγεννήθηκε τὸ 1855 στὴν Ἀπολλωνία. Ἀπόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἱδρύσει στὴν ἀρχὴ ἰδιωτικὸ σχολεῖο στὸν Πειραιᾶ πού τὸ 1878 τὸ μετέφερε στὴν Ἀθήνα (Πλάκα). Πολύ σύντομα τὸ σχολεῖο ἐξελίχθηκε στὸ περίφημο "Ἐκπαιδευτήρια Σωτήρος Κ. Διαλησμά", ὅπου

οὐδαςαν ἑκατοντάδες παιδιῶν. Παράλληλα μέ τό ἐκπαιδευτικό καί δαγωγικό του ἔργο, ὁ Διαλησμάς, ἀνέπτυξε ἰδιαίτερη κοινωνική δράση ἡ ὁποία ὁδήγησε στή δημιουργία ἑνός μεγάλου κινήματος πού εἶχε ἔργο καί στόχο τήν ἠθική ἀνάπλαση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Μαθητής τοῦ μεγάλου συμπολίτου του Ἰ. Αποστ. Μακράκη, ὑπῆρξε ἔνθερμος συμπαραστάτης του καί τόν ἐβοήθησε μέ την ἀρθρογραφία, τίς ὁμιλίες καί τά ποιήματά του, πού τόν ἀνέδειξαν σέ θρησκευτικό ποιητή ἢ "ποιητή τῆς Μακρακικῆς Σχολῆς". Ἀργότερα ἱδρυσε τόν Σύλλογο "Ἀγάπη" καί τό ὁμώνυμο περιοδικό καί τό 1887 τήν ἠθικοθρησκευτική ὁργάνωση "Ἀνάπλαση" μέ μεγάλο ἀριθμό μελῶν ἐπιστημόνων, θεολόγων καί φοιτητῶν. Τό ἔργο τῆς ὁργανώσεως αὐτῆς εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, τόσο στήν Ἀθήνα, ὅσο καί σέ πανελλήνια κλίμακα, τό δέ περιοδικό τῆς, μέ ὁμώνυμο τίτλο, ἐκυκλοφοροῦσε σέ χιλιάδες ἀντίτυπα.

Μεγάλο ὑπῆρξε καί τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Διαλησμά, ὅπως καί το ποιητικό. Τό 1892 ἐδημοσίευσε τή συλλογή "Χρυσά ἔπη τῆς τρυφερᾶς ἡλικίας"· ἐπίσης ἔγραψε τά ἔργα "Ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεοῦ καί ἡ Ἀθανασία τοῦ Ἀνθρώπου", "Περί τῆς θείας μεταλήψεως", "Περί συνεχοῦς κοινωνίας", "Ἐρμηνεῖα τοῦ κατά Ματθαῖον Εὐαγγελίου" κ.ἄ. Τό ἔργο του, ἐπιστημονικό, θεολογικό, παιδαγωγικό, ποιητικό, ἠθικοκοινωνικό βρίσκεται σέ πολλά περιοδικά ("Λόγος", "Ἀγάπη", "Σωτήρ", "Ἀνάπλασις", "Τρεῖς Ἱεράρχαι", "Καινή Διδαχή", "Ἱερός Πολύκαρπος" Σμύρνης, "Πάνταῖνος" Ἀλεξανδρείας κ.ἄ. Τή δραστηριότητα τοῦ Διαλησμά ἀνέκοψε τό 1918 ἀσθένεια πού τόν ὁδήγησε στό θάνατο στίς 6 Ἀπριλίου 1921.

δ) Ἰάκωβος Χαρ. Δραγάτης

Ἐγεννήθηκε τό 1853 στόν Πειραιᾶ. Μετά τίς σπουδές του στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν διορίσθηκε σχολάρχης Κορίνθου, τό 1879 καθηγητής καί στή συνέχεια Γυμνασιάρχης Πειραιῶς μέχρι τό 1903. Ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους παράγοντες τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως καί ἀπό τούς πιά γόνιμους διδασκάλους τῆς. Μεγάλα ἀναστήματα στίς ἐπιστήμη καί στίς τέχνες ὑπῆρξαν μαθητές του. Μετά τήν ἐξοδό του ἀπό τήν ὑπηρεσία ἱδρυσε ἔν Πειραιεῖ Ἐκπαιδευτήριον ὁ μεταξύ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους διαπρέπων πρῶην γυμνασιάρχης κ. Ἰ. Χ. Δραγάτης, γνωστός ἔν τοῖς γράμμασι καθ' ὄλον τό Πανελλήνιον. Ἐχει σκοπόν, ἀφοῦ καταρτίσει πλήρως αὐτό ἔν Πειραιεῖ, νά τό μεταφέρῃ ἔν Σίφῳ", ἔγραφε ἡ ἔφημ. "Σίφνος" τῆς 16-8-1903. Τό ἐκπαιδευτήριον αὐτό, τό περίφημο "Δραγάτσειο", ὑπῆρξε ἕνα

από τά σπουδαιότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα τών άρχών του 20ου αιώνος. 'Ο Δραγάτης δέν ήταν μόνον εκπαιδευτικός, αλλά και έξάίρετος άρχαιολόγος, διετέλεσε δέ και "Εφορος 'Αρχαιοτήτων Πειραιώς. 'Υπό τήν ιδιότητά του αυτή διενήργησε άρχαιολογικές άνασκαφές στην πόλη μέ σημαντικά άποτελέσματα. Μέ τό έργο του "Θεμιστόκλειον" (1910) προσδιόρισε τή θέση του τάφου του 'Αθηναίου ναύάρχου. 'Εδημοσίευσε σέ πολλές έπιστημονικές έκδόσεις ('Αρχαιολογική 'Εφημερίς, 'Αρχαιολογικόν Δελτίον, Πρακτικά 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας, Νέος 'Ελληνομνήμων κ.ά.) τά άποτελέσματα τών άνασκαφών του και μελέτες αύτοτελείς. 'Υπήρξε μέλος τών 'Αρχαιολογικών 'Ινστιτούτων 'Αθηνών, Ρώμης και Βερολίνου. 'Αρχαιολογικές άνασκαφές διενήργησε και στή Σίφνο. 'Απεβίωσε στην 'Αθήνα τό 1934.

ε) 'Αριστος Γ. Καμπάνης

'Εγεννήθηκε στην Αθήνα τό 1883 από πατέρα Σίφνιο. 'Υπήρξε ένας άπά τους κορυφαίους πνευματικούς έργάτες του νέου 'Ελληνισμού μέ βαρυσήμαντη προσφορά. Μετά τήν άποφοίτησή του από τη Φιλοσοφική Σχολή εργάσθηκε σέ πολλές έφημερίδες τών 'Αθηνών ως πολιτικός άρθρογράφος, χρονογράφος και διευθυντής και σέ περιοδικά· έγραψε δοκίμια, διηγήματα, χρονογραφήματα, κριτικές και ποιήματα. Σοφός, πολυδιαβασμένος, πρσικισμένος μέ κριτική όξύτητα, έστάθηκε μία όδηγητική παρουσία στον τόπο. Τό 1923, όταν ή έπανάσταση Πλαστήρα έκλεισε τήν έφημερίδα του "Πρωτεύουσα" (πού έξέδωκε τό 1921), έπηγε στην Αίγυπτο, όπου έγραψε τό βιβλίο "'Η Αίγυπτος τών Φαραώ" και τό "Ναοί και Τάφοι" (1924). 'Εκεϊ έκανε και τήν πρώτη έκδοση της "'Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας", 'Αλεξάνδρεια 1925, και όταν επέστρεψε στην 'Αθήνα, τήν "'Ιστορία της Νέας 'Ελληνικής Κριτικής" και τήν "'Ιστορία τών αισθητικών θεωριών", έργα μεγάλης σπουδαιότητας πού έπλούτισαν τήν έλληνική Γραμματολογία. Μέχρι τό 1932 διετέλεσε πρόεδρος της 'Ενώσεως Συντακτών 'Αθηναϊκών έφημερίδων. Στή συνέχεια έπηγε στό Παρίσι, όπου έπιδόθηκε σέ φιλολογικές σπουδές και μελέτες. Τά ποιήματά του, συγκεντρωμένα σέ ένα, σπάνιο σήμερα, τεύχος, ή "Προσφορά στον 'Ηφαιστο" (1914), φανερώνουν ευγένεια και ευαισθησία. 'Απεβίωσε τον Δεκέμβριο 1956.

στ) Ἀπόστολος Μακράκης

Ὁ μέγας θεολόγος καί φιλόσοφος Ἀπ. Μακράκης ἐγεννήθηκε στή Σίφνο τό 1831. Τό 1846 ἐπῆγε στήν ΚΠολη, κοντά στόν μάγειρο πατέρα του πού ἐργάζονταν στό σπίτι τοῦ τσελεπή Παναγιωτάκη Κόμησου. Μέ ἔξοδα τοῦ τελευταίου ἐσπούδασε ὁ Μακράκης στή Μεγάλη Σχολή τοῦ Γένους καί στή συνέχεια ἐδίδασξε στό Τσεγγέλιο, προάστειο τῆς ΚΠόλεως, καί στό περίφημο ἐκπαιδευτήριο τοῦ Σπυρίδωνος Πατμίου ἐπί ἐπτὰ χρόνια, μέχρι τό 1860. Κατόπιν ἐπῆγε στό Παρίσι, ὅπου ἐσπούδασε τά νεότερα φιλοσοφικά συστήματα, δημοσιεύοντας γαλλικά καί σπουδαίες φιλοσοφικές μελέτες του. Ἐπέστρεψε στήν ΚΠολη τό 1864 καί ἐσυνέχισε νά διδάσκει καί νά κηρύττει τό θεῖο λόγο μέχρι τό 1866, ὅποτε ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα, ὅπου, μετά τήν ἔξωση τοῦ Ὅθωνος, ὑπῆρχαν μεγαλύτερες συνταγματικές ἐλευθερίες. Στίς 29 Μαΐου τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἔκανε τήν πρώτη διδασκαλία του στήν πλατεία Ὁμονοίας καταθέλοντας τό πλῆθος. Ἀπό τήν ἡμέρα αὐτή καί ἐπί σαράντα ὀλόκληρα χρόνια ὁ Μακράκης δέν ἐσταμάτησε νά διδάσκει καί νά ἐλέγχει τό ψεῦδος καί τήν ἠθική διαφθορά πού ἐπικρατοῦσαν τήν ἐποχή εκείνη. Στόχος του ἡ ἠθική καί πνευματική ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους διά τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γύρω ἀπό τόν Διδάσκαλο συγκεντρώθηκαν χιλιάδες ὁπαδοί καί τό μήνυμά του ἀπλώνεται σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Οἱ λόγαι του ἐνοχλοῦν πολλούς, πολιτικούς καί ἱερωμένους, ἀλλά ἐκεῖνος μέ θάρρος καί παροιμιώδη εἰλικρίνεια, ἀλλά καί ἀγιότητα βίου, συνεχίζει ἀκάθεκτος τό ἔργο του. Ἐκδίδει δύο ἐφημερίδες, τόν "Λόγο" καί τή "Δικαιοσύνη", πού τίς γράφει ὁ ἴδιος. Ἰδρύει νέα φιλοσοφική καί ἐκπαιδευτική Σχολή, τή "Σχολή τοῦ Λόγου" γιά τούς νέους, καί τόν θρησκευτικό σύλλογο "Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής" γιά τή μόρφωση τῶν χαρακτήρων τῶν ἀνθρώπων. Τό ρεῦμα ὑπέρ τοῦ Μακράκη ἀνησυχεῖ τόσο τούς πολιτικούς, ὅσο καί τούς ἐκκλησιαστικούς παράγοντες τούς ὁποίους ἰδιαίτερα καυτηριάζει. Ἀρχίζουν τότε οἱ περιορισμοί τῶν ὁμιλιῶν του, οἱ συκοφαντίες, οἱ προσαγωγές στό δικαστήρια ὅπου ὅμως πάντοτε ἀθωώνεται. Μετά τήν καταδίκη ἀπό εἰδικό δικαστήριο δύο Ὑπουργῶν καί τριῶν ἀρχιερέων γιά δωροδοκία, ὁ Μακράκης μέ ὁμιλίες καί ἀπό τίς ἐφημερίδες του ἐπιτίθεται κατό τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως μέ δριμύτητα μέ ἀποτέλεσμα νά ἐξυφανθοῦν ἐναντίον του διάφορες κατηγορίες ψευδεῖς καί νά χαρακτηρισθεῖ ὡς αἰρετικός. Ἐδικάσθηκε τότε καί καταδικάσθηκε σέ δύο χρόνια φυλάκιση. Μετά τήν ἀποφυλάκισή του τό 1881 καί μέχρι τό 1894 ἐπεκτείνει τή δράση του μέ περιοδεῖς σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Ἀπεβίωσε τόν

Δεκέμβριο του 1905 χωρίς να διακόψει ούτε ημέρα τό κηρυκτικό και συγγραφικό του έργο. Τό τελευταίο είναι τεράστιο σέ όγκο και χωρίζεται σέ φιλοσοφικό, εκπαιδευτικό, έρμηνευτικό και πολιτικό και καταλαμβάνει χιλιάδες σελίδων. Για τόν Μακράκη και τό έργο του έγραψαν οί καθηγητές Δ.Σ. Μπαλάνος και Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, αρχιεπίσκοπος 'Αθηνών.

ζ) 'Αριστομένης Προβελέγγιος.

'Εγεννήθηκε στά 'Εξάμπελα τό 1850. Μετά τό 'Ελληνικό Σχολείο τής Σίφνου, έφοίτησε στό Γυμνάσιο τής Πλάκας και στή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών. 'Ως φοιτητής ακόμη έτιμήθηκε μέ τόν πρώτο έπαινο στόν ποιητικό διαγωνισμό του 1870 για τό έπικό του ποίημα "Θησεύς". Στή συνέχεια έσπούδασε στά πανεπιστήμια του Μονάχου, τής 'Ιένας και τής Λειψίας. Όταν έγύρισε στήν 'Αθήνα τό 1881 άνεκηρύχθη διδάκτωρ τής φιλολογίας και έργάσθηκε πολύ λίγο ως Γραμματέας του Πανεπιστημίου. Τό 1900 εκλέχθηκε βουλευτής τής έπαρχίας Μήλου.

Λυρικά ποιήματα: "Ποιήματα, παλαιά και νέα" (1896), "Διπλή ζωή - Νικητήρια - τά νησιά μας" (1916), "'Εμπρός στό "Άπειρον" (1926), "Χρυσοπηγή" (1930), "Τό Αίγαϊον" (1934). Τα δραματικά έργα του Προβελέγγιου έδωσαν μία νέα ώθηση στήν πορεία του νεοελληνικού θεάτρου. 'Από αυτά ό "Ρήγας Φερρατος" (1888), ό Νικηφόρος Φωκας" (1913) άνεβάσθηκαν από τό Βασιλικό θέατρο. Παίχθηκαν επίσης ή "Φαίδρα" (1917) και ή "'Ιφιγένεια έν Αύλίδι" (1927). Στήν κατηγορία των δραματικών έργων του άνήκουν "'Η κόρη τής Λήμνου" (1891) ή "'Ιόλη" που άνεβάσθηκε τό 1911 στό 'Αττικό θέατρο, τό "Δίλημμα", "Πρός τήν νίκην, προς τήν δόξαν" (1914), "'Η Θυσία", "'Ο Αυρωτής", "'Αρίων και Περίανδρος". 'Αξιόλογο είναι και τό μεταφραστικό έργο του μέ τόν "Φάουστ" του Γκαίτε και τόν Ασκόοντα (1902) του Λέσσαιγκ.

'Ο μεγάλος Σίφνιος ποιητής, που έζησε τά περισσότερα χρόνια τής ζωής του στό αγαπημένο του νησί, έτιμήθηκε τό 1914 μέ τό 'Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών και μόλις ιδρύθηκε ή 'Ακαδημία 'Αθηνών έγινε από τούς πρώτους 'Ακαδημαϊκούς. 'Απεβίωσε στις 8 'Απριλίου 1936 στά 'Εξάμπελα και ένταφιάσθηκε στήν μικρή εκκλησία του "Αη-Νικόλα του Γέρου.

η) Θεοδόσης Κ. Σπεράντσας

Ἐγεννήθηκε τό 1888 στήν ΚΠολη, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ γονεῖς του, ἐτελείωσε ὅμως τό Δημοτικό καί τό Ἑλληνικό Σχολεῖο στή Σίφνο. Τό Γυμνάσιο ἐτελείωσε στήν Πάτρα καί τό Μεσολόγγι, πόλεις τίς ὁποῖες ὑπηρετοῦσε ὁ θεῖος του ἀρχιμ. Πολύκαρπος Συναδινός. Στή συνέχεια ἐσπούδασε Φιλολογία στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καί ἐπῆρε τό δίπλωμά του τό 1910. Τόν ἐπόμενο χρόνο διορίσθηκε σχολάρχης Ἄνδρου 1911-1914, καί στή συνέχεια στή Βαρβάκειό Σχολή. Στήν ἐκπαίδευση ὅμως παρέμεινε μόνο μέχρι τό 1916 γιατί στή συνέχεια ἀνέπτυξε μεγάλη δράση σέ διάφορους ἄλλους καίριους τομεῖς (Γεν. Διευθυντής Ὑπουργείου Ἐπισιτισμοῦ, 1916-1920, Νομάρχης Πρεβέζης, 1923-1924, Διευθυντής - ἀρθρογράφος ἐφημ. "Ἐλεύθερος Λόγος", 1924-1928, Κυβερνητικός Ἐπίτροπος στήν Ἱερά Σύνοδο, 1928-1939 κ.ἄ.). Ἀπό τό 1956 καί ἐπί δώδεκα χρόνια διηύθυνε τό ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, περιοδ. "Ἐκκλησία", καί τό παράρτημα του "Ἐφημέριος", θέσεις τίς ὁποῖες ἐλάμπρυνε καί ἀναδείχθηκε ἄξιος τῆς ἱερῆς διακονίας". Πλούσιο ὑπῆρξε ἄλλωστε καί τό ἄλλο κοινωφελές ἔργο του, ὅπως καί τό συγγραφικό, λογοτεχνικό καί ποιητικό. Ἐγραψε "Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα" γιά τό Γυμνάσιο (1923-1924), τίς ποιητικές συλλογές "Ἡ Σίφνος μας" (1949) καί "Βραδυνή Φωτιά" (1961), ἐδημοσίευσε μελέτες καί κείμενα διαλέξεων, ὅπως "Ἡ Παναγία ἡ Χρυσοπηγή τῆς Σίφνου" (1949), "Ὁ παπα-Σταμάτης τῆς Βρύσης", "Νικόλαος Χρυσόγελας" (1954), "Τό Κωνσταντῖνι" (1958), "Ἀντώνιος Δεκαβάλλας" (1967) κ.ἄ πολλά (βλ. Βιβλιογραφία), ἀπέδωσε στή δημοτική γλῶσσα πατερικά κείμενα, ἐδημοσίευσε τόν Α τόμο τῶν ἀπάντων τοῦ Κων. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων κλπ. Γιά τίς μεγάλες ὑπηρεσίες του στήν Ἐκκλησία τοῦ ἀπενεμήθη ὁ τίτλος τοῦ Μεγάλου Λογοθέτη. Ἀπεβίωσε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1979.

θ) Στέλιος Γ. Σπεράντσας

Ἐγεννήθηκε στή Σμύρνη τό 1888 ἀπό πατέρα Σίφνιο. Ἐσπούδασε στήν Εὐαγγελική Σχολή καί στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, στήν Ἱατρική Σχολή. Τό 1914 ἀπεφαίτησε καί τόν ἐπόμενο χρόνο ἔγινε διδάκτωρ τῆς Σχολῆς του καί στή συνέχεια, ὕστερα ἀπό μετεκπαίδευση στό Παρίσι, ἐκλέχθηκε καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου στήν ἔδρα τῆς Ὀρθοδοντικῆς. Ὁ Στέλιος Σπεράντσας ἀσχολήθηκε μέ τή λογοτεχνία καί τήν ποίηση ἀπό μαθητής. Θεωρεῖται ἀπό

τούς δημιουργούς της παιδικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα, ασχολήθηκε όμως με όλα σχεδόν τά είδη του λόγου. Έγραψε ποιητικές συλλογές (΄Ιάδες α΄ραι", "Συμφωνίες", "Ψηφιδωτά", "Όταν φεύγουν οί ώρες", "Γαλάζιες Ρίμες" κ.ά.), θεατρικά έργα ("Μαύρη Πεταλούδα", "Κασσιανή", "΄Αμφιτρύων", "Πίνδος" κ.ά.), δράματα ("΄Η κολασμένη", "Πρίν ακόμη νυχτώσει"), "΄Αναγνωστικά" του Δημοτικού και "Νεοελληνικά ΄Αναγνώσματα" κλπ. Διετέλεσε πρόεδρος της "Ένώσεως Έλλήνων Λογοτεχνών" και της "Ένώσεως ΄Ιατρών Λογοτεχνών". ΄Ετιμήθηκε τό 1957 μέ τό ΄Αργυρό Μετάλλιο της ΄Ακαδημίας ΄Αθηνών. ΄Απεβίωσε στην ΄Αθήνα στίς 6 ΄Ιουνίου 1962.

- Μία άλλως ιδιαίτερη κατηγορία ΄Επιφανών Σιφνίων είναι εκείνη των κορυφαίων νομομαθών, οί όποιοι, μέ τή δικανική ή πανεπιστημιακή δράση τους, έπλούτισαν και άνύψωσαν τή νεοελληνική νομική έπιστήμη. Στή χορεία αυτή άνήκουν:

α) Κωνσταντίνος Γ. Προβελέγγιος.

΄Εγεννήθηκε στό Κάστρο της Σίφνου τό 1800. Μετά τίς στοιχειώδεις σπουδές του στό νησί, ό πατέρας του τόν έστειλε στην ΄Ιταλία, στην Πίζα και στην Γένοβα. Στή συνέχεια και επί όκτώ χρόνια στην Βαυαρία και την Πρωσία, όπου έτελειοποιήθηκε στίς νομικές και πολιτικές έπιστήμες. ΄Επήρε δέ και τό δίπλωμα του διδάκτορος του Πανεπιστημίου της ΄Αϊδελβέργης. Λέγεται ότι επέστρεψε στην Ελλάδα μέ την ακολουθία του Όθωνος και εργάσθηκε σέ διάφορες δημόσιες υπηρεσίες του νέου Κράτους, μέχρι πού αναδείχθηκε σέ Γεν. Γραμματέα του πρώτου Συμβουλίου της ΄Επικρατείας. Τό 1835, όταν συνεστήθη ΄Επιτροπή για τή σύνταξη του ΄Αστικού Κώδικος, ό Κ. Προβελέγγιος ήταν ένα από τά μέλη της. ΄Αργότερα διετέλεσε σύμβουλος του Όθωνος και μετά την ΄Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου βουλευτής, γερουσιαστής, σύμβουλος ΄Επικρατείας και κατ΄ επανάληψιν ΄Υπουργός, όπως έχει ήδη αναφερθεί, καθώς και Είσαγγελεύς του ΄Αρείου Πάγου. Τό έπιστημονικό και άλλο έργο του δέν έχει μέχρι σήμερα συγκεντρωθεί και μελετηθεί. Γνωστές είναι μερικές όμιλίες του στην Βουλή, γνωμοδοτήσεις προς τόν Όθωνα για νομικά ζητήματα της ΄Εκκλησίας κ.ά. Μία από τίς όμιλίες του στην Βουλή "περί σιτηρών" (Μάιος 1846) κρίνεται έξαιρετικώς ένδιαφέρουσα ακόμη και μέ τά σημερινά δεδομένα. Μετά την αποχώρησή του από τόν ΄Αρειο Πάγο, ή Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου ΄Αθηνών τόν

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ
 ΤΟΥ
ΘΩΝΟΥ
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ.

ΚΩΦΩΔΙΑ ΜΟΝΟΠΡΑΚΤΟΣ
 ΥΠΟ . . .

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.
 1862.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
 Προς τὴν Δέμαρχον Θώνου.

Προεκλογικά - αντιπολιτευτικά έντυπα

ΣΙΦΩΝΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΛΕΩΝ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΗΛΗΡΗΤΕΑ.

ΤΙΜΗ ΚΑΤΑΔΡΟΣΕΩΝ.

Ενταύθα ἑτάσια . . . Φράγ. 10.
Εν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἑτάσια » 12.
Διὰ ταξιδίους καὶ ἄλλ. γράμ. » 18.
Διὰ πρῶτον πρῶτον ἐν γυναικί » 16.

Διὰ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα ἐν γένει
τῶν ὁμοίων . . . . . λεπτά 20
Διὰ διακρίβας, εἰδοποιήσεις κλπ.
καὶ ἀποκοπῶν.

Ἡ ΕΚΔΟΣΤΗΣ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

ΕΤΟΣ Δ'—1Α'. Ἐν ΣΙΦΩΝΙ τῆ 18 ΜΑΪΟΥ 1893 Ἄρ. 274—48

ΝΕΑΣΙΦΩΝΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΗΛΗΡΗΤΕΑ.

ΤΙΜΗ ΚΑΤΑΔΡΟΣΕΩΝ

Ενταύθα ἑτάσια . . . Φράγ. 10
Εν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἑτάσια . . . » 12.
Διὰ τὰ ἀναλόγια καὶ ἄλλ. γράμ. . . » 16.
Εν τῷ ἡμισυτικῷ ἐν γυναικί » 16.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΙΟΝ
Ἡ ΕΠΙΔΡΟΣΕΩΝ
ΕΚΔΟΣΤΗΣ ΑΓΑΘΕ
ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

Διὰ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα ἐν γένει καὶ
τῶν ὁμοίων . . . . . λεπτά 20.
Διὰ διακρίβας, εἰδοποιήσεις κλπ. καὶ
ἀποκοπῶν. Αἰτήθησθε καὶ γίνονται ἐνταύθα

Ἡ Πόλις ἀριστα πράττει, ὅπου τοῖς πολεμικοῖς οὐκ ἐξέστιν ἀρχεῖν!! (Γνώμη).

ΕΤΟΣ Γ',—ΑΡΙΘ 933

21 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1880.

ΡΑΜΠΑΓΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣΑΤΤΡΙΑΚΗ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΗΛΗΡΗΤΕΑ ΜΟΝΟΝ

Τεμάχτι λεπτῶν 10

Ἐν Ἀθήναις φρ. 15—Ἐν ἄλλοις ἑπάρχαις φρ. 10.
Ἐν τῷ ἡμισυτικῷ φράγκα 20.

Τεμάχτι λεπτῶν 10

Γραφεῖον ἐν τῷ Σεινοδοχείῳ τῆς Γαλλίας, παρὰ τὸ Σολωμίου.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΚΑΡΗ

ΑΙΟΛΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΤΗΣ

ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟΚΡΕΩ ΣΥΦΩΝΟΥ.

Από την Βιβλιοθήκη
του Κ. ΑΘ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Ιστοκλήτου - Ιερούτου
Παριού, καδ. 11425.
Προσφορά εις μνήμην του.

ΕΝ ΣΙΦΝΩ

ΤΥΠΟΣ Ν. Γ. ΚΙΥ ΛΑΝΗ

1909.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΤΗΣ

ΑΠΟΚΡΕΩ ΣΥΦΩΝΟΥ

ΕΝ ΣΙΦΝΩ

ΤΥΠΟΣ Α. Γ. ΚΑΜΗΛΗ

1912.

Ε. Ν. Σ. Λ. Ν. Φ.
ΤΥΠΟΣ Ν. ΚΑΜΗΛΗ
1876

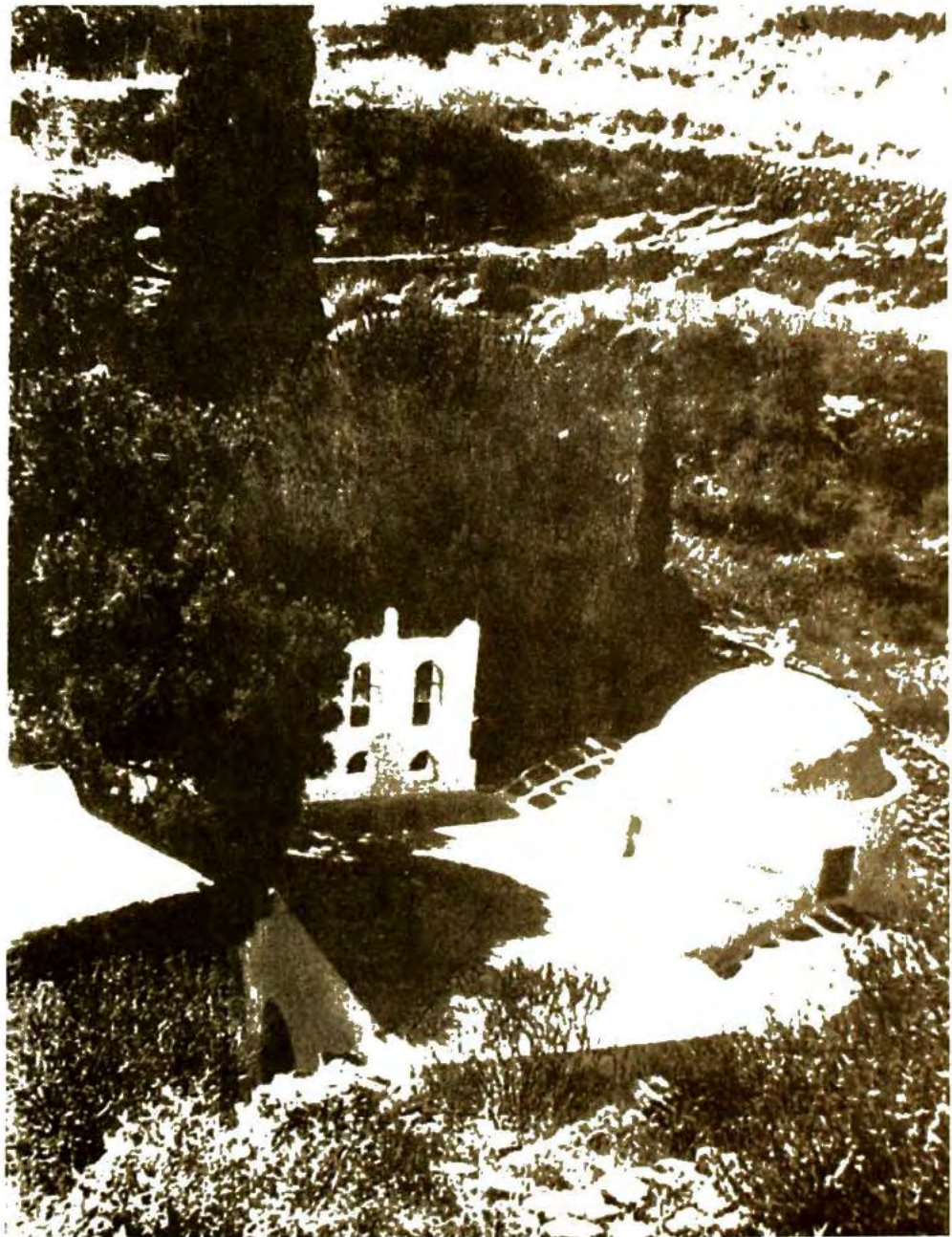
Ἐκδόσεις τοῦ Ν.Γ. Καμλάνη στὴ Σίφνο.

Ἡ Σιφνιακή

μηνιαία επιθεωρήσις τῆς νήσου σιφνίου

★
ΟΔΟΙ
ΠΟΡΙ
ΚΟ
ΣΤΟ
ΝΗΣΙ
ΤΗΣ
ΣΙΦ
ΝΟΥ

★
Τό περιοδικό «Ἡ Σιφνιακή» τοῦ Σ. Συμεωνίδη, Ἰουλ.-Αὔγ. 1967.

άνεκήρυξε επίτιμο διδάκτορά της. Ὁ Κων. Προβελέγγιος ὑπῆρξε μία ἀπό τίς ἐπιφανέστερες νομικές φυσιογνωμίες καί ὑπόδειγμα ὀφίλοκερδείας, πρᾶγμα πού παραδέχονταν ἀκόμη καί οἱ πολιτικοί ἀντίπαλοι τῆς οἰκογένειάς του στή Σίφνο. Ἐγγραφε στίς 16 Ὀκτ. 1860 ὁ Ἀνδρέας Πρεζάνης: "... καίτοι μόλις ἀποζῶν ἀπό τοῦ γερουσιαστικοῦ μισθοῦ του, διαπρέπει ἐν τοσοῦτω ὀπωσδήποτε ἐν τοῖς πρώτοις...". Ἀπεβίωσε στήν Ἀθήνα στίς 17 Αὐγούστου 1880.

β) Ἀντώνιος Γ. Ζηλήμων

Ὁ ἰδανικός δικαστής Ἀντ. Γ. Ζηλήμων ἐγεννήθηκε στή Σίφνο τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1868. Ὄταν ἀπεφοίτησε ἀπό τό Γυμνάσιο Νεαπόλεως Ἀθηνῶν ἔκανε τήν ἐγγραφή του στή Μαθηματική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί κατόπιν (1886) στή Νομική, ἐνῶ παράλληλα ἐργάζονταν ὡς ὑπογραμματεὺς στό Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν· ἐπῆρε τό δίπλωμά του στίς 13 Ἰανουαρίου 1892. Ἀφοῦ ἐδικηγόρησε γιά μικρὸ διάστημα εἰσήλθε στό δικαστικό σῶμα ὡς ἔμμισθος πᾶρεδρος στό Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν τόν Ἰούνιο τοῦ 1897. Ἐγίνε πρωτοδίκης τό 1900 καί πρόεδρος πρωτοδικῶν τό 1907. Λίγο μετὰ τήν τελευταία προαγωγή του ἡ Πολιτεία αὐτόν ἐπέλεξε γιά τή θέση τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν Χανίων, ὅπου καί παρέμεινε, παρά τήν προαγωγή του τό 1909 σέ ἐφέτη καί τόν Ἰούνιο 1911 σέ Ἀρεοπαγίτη, γιά ἀρκετὸ διάστημα γιά λόγους πολιτικούς καί ἐθνικούς, ὡς πρόεδρος Ἐφετῶν. Τό 1922 ἐκρίθηκε ὡς μόνος ἐνδεδειγμένος γιά τό ὑψηλὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου. Τῆ θέση αὐτὴ ἐλάμπρυνε ἐπὶ 16 χρόνια, μέχρι τό 1938 ὅποτε συνταξιοδοτήθηκε. Κατὰ τήν ἐξοδὸ του ἀπὸ τήν ὑπηρεσία ὁ Ἄρειος Πάγος τοῦ ἀπένειμε τόν τίτλο τοῦ ἐπιτίμου Προέδρου καί ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορός της. Σέ ὅλη τὴ θητεία του ὑπῆρξε ὑπόδειγμα δικαστοῦ, ὡς ἀρεοπαγίτης δέ καί Πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου, ἐνέπνεε θαυμασμό καί σεβασμὸ, τόσο γιά τὴ δικαστικὴ δεξιότητά του, ὅσο καί γιά τό ἀναμφίβολο τοῦ ἀδεκάστου του. Ἀπεβίωσε στή Σίφνο στίς 3 Μαΐου 1944.

γ) Γεώργιος Σοφ. Μαριδάκης.

Ὁ κορυφαῖος νομολόγος καί πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος Γεώργ. Μαριδάκης ἐγεννήθηκε στή Σίφνο τό 1889. Ἐκτακτὸς καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τό 1925 καί τακτικὸς τό 1928. Μέλος τῆς ἐπιτροπῆς συντάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τό 1930, τό δέ 1958

πρόεδρος της επιτροπής συντάξεως του 'Ελληνικού Κώδικος 'Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου. Διετέλεσε Γεν. Γραμματεύς του 'Υπουργείου Δικαιοσύνης (1924) και 'Υπουργός του ίδιου 'Υπουργείου (1952). Δικαστής στο Εύρωπαϊκό Δικαστήριο υπέρ των Δικαιωμάτων του 'Ανθρώπου και καθηγητής, τό 1954 και 1961, στην 'Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης. Τό 1940 τακτικό μέλος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών και τό 1951 Πρόεδρος της. Τό 1969 άνεκηρύχθη άντεπιστέλλον μέλος της Γαλλικής 'Ακαδημίας. Τόν Σεπτέμβριο του 1960 άπεχώρησε της ύπηρεσίας ύστερα από 35 συναπτά έτη διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών μέ τόν επίζηλο τίτλο του όμοτίμου καθηγητού. Πρός τιμήν του ή Νομική Σχολή έξέδωκε τό 1965 τό "Έράνιον προς Γεώργιον Σ. Μαριδάκην", ένα τρίτομο έργο στο όποιο έγραψαν μελέτες υπέρ τούς έβδομήντα διακεκριμένοι ναυμαθεΐς και επιστήμονες. 'Ο μεγάλος Σίφνιος πανεπιστημιακός διδάσκαλος, πού έμόρφωσε γενεές επιστημόνων, έγραψε επίσης πληθος περισπούδαστων έργων και "άνεδείχθη εύγενές και έκλεκτόν της 'Ελλάδος τέκνον". 'Απεβίωσε τό 1979.

δ) 'Αντώνιος Κ. Ρωμάνος.

"Ένας από τούς διαπρεπέστερους ποινικολόγους ό 'Αντ. Κ. Ρωμάνος ύπηρετήσε τή θέμιδα επί 45 χρόνια. Πρόεδρος της 'Επιτροπής για τή σύνταξη της Ποινικής Δικονομίας και του Ποινικού Κώδικος και διοργανωτής της Δικαιοσύνης των Νέων Χωρών, Μακεδονίας και Θράκης, μετά τήν άπελευθέρωσή τους. 'Αντεισαγγελεύς του 'Αρείου Πάγου. 'Απεβίωσε στην 'Αθήνα τόν Σεπτέμβριο του 1934.

ε) Γεώργιος 'Αντ. Δεκαβάλλας.

Γεννήθηκε στον "Άγιο Λουκά Σίφνου τό 1885. Μετά τήν άποπεράτωση των σπουδών του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών διορίσθηκε δικηγόρος. 'Από τό 1918-1935 έδίδαξε οικονομικά μαθήματα στο Στρατιωτικό Σχολείο 'Επιμελητείας και Διαχειρίσεως, του όποιου ύπήρξε διοργανωτής. Τό 1920 Γραμματεύς Α του 'Ελεγκτικού Συνεδρίου και προαγόμενος συνεχώς έγινε Σύμβουλος τόν Δεκέμβριο του 1941. Μετά δέκα χρόνια 'Αντιπρόεδρος του 'Ελ. Συνεδρίου, μέχρι της άποχωρήσεως του από τήν ύπηρεσία τό 1956 μέ τόν τίτλο του έπιτίμου. 'Απεβίωσε τό 1972.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΙΚΟΙ ΝΕΚΡΟΙ

1. Πολεμικές εξελίξεις - Βαλκανικοί Πόλεμοι.

"Από της ιδρύσεως του ελληνικοῦ βασιλείου", έγραφε τό 1905 ή έφημερίδα "Σίφνος", "δύο τοπικά πολιτικά κόμματα άγωνίζονται έν τή νήσω ήμών τόν περί έπικρατήσεως άγώνα, τό τών Προβελεγγίων καί τό αντίθετον τούτου. Άμφότερα έχουσιν εἰς τήν ιστορίαν των διαπληκτισμούς καί αίμοσταγεῖς έριδας, έστιν ότε καί φόνους". Άρχηγοί του πρώτου διετέλεσαν μέλη της οίκογενείας Προβελεγγίων, πού είχαν συνήθως τόν έλεγχο του τόπου διά του Δήμου, ένω του δευτέρου, πού είχε ιδρυθεῖ από τόν Σπυρίδ. Βαλέττα (πρώτον Δήμαρχο Σίφνου) "καί διοικηθεῖ ύπ' αὐτοῦ", οί διάδοχοί του α' αυτό Κων. Γρυπάρης, Ίωάννης Γκιών, Ίωάννης Μάτσας, καί Κωνσταντίνος Μάτσας "καί οί διάδοχοι αὐτῶν άδελφοί Πρεζάνη καί συγγενεῖς Μάτσα" πού έπολιτεύθηκαν "κατά τάς άρχάς τάς ύπό του ίδρυτοῦ τεθεῖσας".

Οί δύο αυτές πολιτικές παρατάξεις αντιπροσώπευσαν στό νησί καί άκολουθοῦσαν τά πολιτικά ρεύματα πού είχαν δημιουργηθεῖ στό Κέντρο. Για τή δράση τους καί τό κλίμα πού είχε διαμορφωθεῖ άπ' αυτήν στόν τόπο, έχει ήδη επιχειρηθεῖ σχετική περιγραφή στά προηγούμενα. Άπό τήν πάλη καί τίς αντιπαραθέσεις τους, πού είχαν ρίζες στά έπαναστατικά καί τά πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, έδημιουργήθηκαν οί προϋποθέσεις για τή βαθμιαία βελτίωση τών όρων ζωής τών κατοίκων μέ τήν έκτέλεση βασικῶν έργων ύποδομής, τά πιό σημαντικά από τά όποια έγιναν κατά τίς βουλευτικές θητεῖες του άρχιάτρου Γεωργίου Κουλούρη στά τέλη του 19ου καί άρχές του 20ου αἰώνος ("Έτος δέν συνεπληρώθη άκόμη καί μήνες μόνον ήρκεσαν όπως δώση ήμῖν τηλέφωνα, σχολεῖα, όδούς..." έγραφε ή "Σίφνος" τό 1906.

Καί ενώ αἱ ἀντιπαραθέσεις στούς ἑσωτερικούς πολιτικούς ἀγῶνες ὀδηγοῦσαν σέ ὀξύτητες, ἀκόμη καί σέ αἱματηρές συγκρούσεις (πού εἶχαν ὡς στόχο τήν ἀπόκτηση πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καί δημοκρατικῶν διακυβερνήσεων), στούς πολλούς καί μεγάλους πολέμους τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατά τή νέα περίοδο τῆς ζωῆς του, ἐπικρατοῦσε ὁμοψυχία, καθολική συμμετοχή καί αὐταπάρνηση. Στά ἐγερτήρια σαλπίσματα τοῦ Ἔθνους τά τέκνα τῆς Σίφνου ἔγραψαν τίς δικές τους ἡρώϊκές σελίδες μέ τό αἷμα τους. Στίς μεγάλες ἐκεῖνες ὥρες, ἡ ἀντιπολιτευόμενη τούς Προβελέγγιους ἐφημερίδα "Σίφνος", ἐχαιρέτιζε τό ἴδιο θερμά ὅλους τούς Σιφνίους πολεμιστές. Ἐγραφε στίς 4 Μαΐου 1913: "Μετά χαρᾶς εἰλικρινοῦς ἐπανεῖδεν ἡ κοινωρία τῆς Σίφνου τόν συμπαθῆ ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγόν συμπολίτην κ. Ἰωάννην Ν. Προβελέγγιον, ἀφιχθέντα ἐπ' ἀδεία. Ἀνήκων ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου εἰς τήν 2αν Μεραρχίαν ἐπέδειξεν ἀρετάς ἐξαιρετικῆς γενναιοφροσύνης καί καρτερίας ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς καί Ἡπειρωτικοῖς πεδίοις". Ἐπίσης, "μετά βραχείαν ἐνταῦθα ἐπ' ἀδεία διαμονήν ἀνεχώρησεν ἐπιστρέφων εἰς τό ἐν Βερροία τάγμα του ὁ νεαρός δεκανεύς κ. Νικόλ. Γ. Μαστρόκαλος". Στό ἴδιο φύλλο ἀπεχαιρετοῦσε καί τόν "δεκανέα Ἰωάννην Γ. Προβελέγγιον, τόν στρατιώτην πεζικοῦ Γεώργιον Ν. Προβελέγγιον καί τόν ὑπαξιωμ. ναυτικοῦ Ἀπόστολο Γ. Ταιριγῶτη".

Στήν αὐτοβιογραφία του ὁ Γεώργιος Θ. Γαϊτάνος, γυμνασιάρχης καί βουλευτής Κυκλάδων ἔγραφε: "Τήν 1ην Σεπτεμβρίου 1885 διωρίσθην σχολάρχης τοῦ Γ' ἐν Σύρω Ἑλληνικοῦ Σχολείου... Δέν παρήλθεν δεκαήμερον καί ἐκηρύχθη γενική ἐπιστρατεύσις ἐξ ἀφορμῆς τῆς καταλήψεως ὑπό τῶν Βουλγάρων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας... Μεταβάς εἰς Χαλκίδα ἐτάχθην εἰς το Πεζικόν ἐκεῖ ὅπου ἀνῆκον, καθ' ὃ καί βοηθητικός λόγω τῆς μυωπίας μου. Κατά τό τέλος Ἰουνίου 1886, διαλυθείσης τῆς ἐπιστρατεύσεως, ἀπελύθην..." Στή συνέχεια, μετά τήν ἰατόρησιν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ βίου του, περιγράφει μέ λεπτομέρειες τήν ἀνάμιξή του στόν πολιτικό στίβο καί τήν μεταπήδησή του στό βενιζελικό κόμμα. "Ἡ Βουλῆ συνῆλθε περί τά μέσα Σεπτεμβρίου (1910), συγχρόνως μετεκλήθη ἐκ Κρήτης ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ἵνα διορθώσῃ τήν ἀφόρητον ἐκ τῆς στρατοκρατίας κατάστασιν καί τῆς ἀντιδράσεως τῶν παλαιοκομματικῶν... Ἀνέλαβε τάχιστα τήν ἐξουσίαν καίτοι εἶχεν ἐν τῇ Βουλῇ ἐλάχιστους ὁπαδούς, περί τούς δεκαπέντε μόνον. Τῇ ἐπομένη ἔθηκε ζήτημα ἐμπιστοσύνης, καλέσας τούς βουλευτάς νά ψηφίσουν ἄνευ ἐπιφυλάξεως ὑπέρ αὐτοῦ. Ἐγώ τότε, προβλέψας, καίπερ νέος ἐν τῇ πολιτικῇ, τήν μέλλουσαν ἐπικράτησιν τοῦ Βενιζέλου, ἐψήφισα ἀνεπιφυλάκτως ὑπέρ αὐτοῦ, συναρμολογήσας δέ πραχείρως ὡραῖα λόγια ἐδικαιολόγησα δι' αὐτῶν τήν ψηφον

μου καί τήν ἀποχώρησίν μου ἐκ τοῦ Ραλλικοῦ κόμματος... Κατά Σεπτέμβριον τοῦ 1912, ὅπως ἀπροσδοκῆτως, ὁ Βενιζέλος, μέγας διπλωμάτης εἰς τήν μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος.. ἀνήγγειλε τήν εἴσοδον τῆς Ἑλλάδος εἰς τόν Βαλκανικόν συνασπισμόν κατά τῆς Τουρκίας ἄνευ ὄρων, πολύ ὀρθῶς, διότι ἂν ἐζήτει ὅσα δικαιωματικῶς ἀνήκον τῇ Ἑλλάδι, οὐδέποτε οἱ σύμμαχοι, ὡς ἰδία οἱ Βούλγαροι, θά ἐδέχοντο νά μᾶς παραχωρηθῇ ἡ Θεσσαλονίκη, ἥτις ἦτο πάντως ὁ κύριος στόχος τῶν Βουλγάρων. Ὁ Βαλκανικός πόλεμος ἤρχισε τήν 5ην Ὀκτωβρίου καί μετά περιλάμπρους νίκας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ὃν εἶχε καταρτίσει ἡ τριετής Κυβέρνησις τοῦ Βενιζέλου τέλειον, ὑπό τήν διεύθυνσιν τῶν μετακληθέντων Γάλλων ὀργανωτῶν, εἰσήλθομεν θριαμβευτικῶς τήν 26ην Ὀκτωβρίου εἰς Θεσσαλονίκην..”.

Οἱ Σίφνιοι πού ἔλαβαν μέρος στούς ἀγῶνες ἐκείνους ἦταν πολλοί, πολυχρόνιες δέ οἱ θητεῖες τους. Στό κείμενο “Ἡ Ζωή μου”, ὁ ἀείμνηστος ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου Γ. Δεκαβάλλας, ἔγραφε: “... ἐστρατεύθην ὡς κληρωτός τό 1907. Ἐπῆλθεν ὁ πόλεμος τοῦ 1912 - 1913, μετασχών δέ τῶν ἐπιχειρήσεων ἀπό τῆς πρώτης ἡμέρας ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης καί λαβῶν μέρος εἰς τήν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου, ἐτραυματίσθην βαρύτερα ἐπί τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀπό τήν ἐκραγεῖσαν σράπνελ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐτραυματίσθην ἐγώ, ἐφονεύθησαν καί οἱ Σίφνιοι Βουτσᾶς καί Παλαιός, ἐτραυματίσθη δέ ὁ Φίλιππος Δραγούμης. Ὑπηρετούσαμεν ὅλοι εἰς τόν ἴδιον λόχον τοῦ 1ου Συντάγματος. Το πιστοποιητικόν τοῦ τραυματισμοῦ μου τούτου τηρῶ πάντοτε ὡς τίτλον ὑπάτης τιμῆς. Παρά τόν βαρύτερον τραυματισμόν μου καί τήν ἐκ τούτου χωλότητα, ὑπηρέτησα καί εἰς τούς μετέπειτα πολέμους μέχρι τοῦ 1920”. Στό φύλλο 1317/14-2-1913 ἡ “Σίφνας” ἔγραφε: “Μεταξύ τῶν ἐσχάτως ἐπ’ ἀδεία ἀφιχθέντων προσφιλεστάτων τῆς Σίφνου μας τέκνων, συγκαταριθμεῖται καί ὁ πρό ἡμερῶν ἀφιχθεῖς νεαρός εὐελπὶς καί συμπαθὴς ἡμῶν συμπολίτης κ. Ἰωάννης Ν. Τριαντάφυλλος ἀνθυπολοχαγός τοῦ πεζικοῦ, ὅστις ἀπό τὰς πρώτας στιγμᾶς τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου μετασχών εἰς ὅλας τὰς τέως διεξαχθείσας μάχας διεδραμάτισε πρόσωπον ἀληθοῦς ἥρωος, ἐπιδείξας γενναιότητα ἀπαράμιλλον, καί ἰδίως κατά τήν τελευταίαν καταδιωξίν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ Χίου, καθ’ ἣν ξιφῆρης καί ἀτρόμητος ἐπί κεφαλῆς ἀνδρῶν ἔτρεψεν εἰς ἄτακτον φυγὴν τόν ἐχθρόν ἐπισπᾶσας τόν θαυμασμόν τῶν κατοίκων τῆς Χίου· περί τοῦ συμπολίτου ἡμῶν τούτου κ. Ἰ. Τριανταφύλλου, ἡ ἐν Χίῳ ἐκδιδομένη ἐφημερίς “Παγχιακή”, πλεῖστα μέχρι τοῦδε ἔγραψε ἀπεικονίζουσα τήν ρώμην, τήν ἔκτακτον ἀγχίνοιαν καί τήν μεγίστην αὐτοῦ ψυχραιμίαν, ἔνεκεν τῶν ὁποίων τσαούτας δάφνας ἔδρεψε· οὐ μόνον δέ ἐν Χίῳ

ήγωνίαθη ό είρημένος συμπολίτης, αλλά μεταβάς κατόπιν τηλεγραφικής διαταγής είς Ήπειρον μετέσχεν εύθύς του κατά του Μπιζανίου άγώνος, ένθα και έπληγώθη εύτυχώς έλαφρώς... 'Ρασούτως άφίκετο έπ' άδεία και ό εύγενέστατος συμπολίτης ήμών κ. Δημήτριος 'Απ. Μπάος, έπιλοχίας, έπιδείξας και ούτος καθ' όλας τάς μάχας γενναιότητα και αύταπαρνησίαν...".

Στίς 14 Σεπτεμβρίου του ίδίου χρόνου όμως, κάτω από δάφνινο στεφάνι, άνέγραφε για τον 'Ι. Τριαντάφυλλο ότι, μετά τίς μάχες "του Σαρανταπόρου και της 'Ελασσώνος, της Τζουμαγιάς" έπασε "είς τήν τελευταίαν μάχην, είς τήν μάχην ήτις απέδωκεν τήν άνακωχήν και τήν Είρήνην, είς τήν μάχην ήτις έπεσφράγισε τον Ένδοξον 'Εθνικόν 'Αγώνα...". Τόν Μάρτιο του 1913 ή Σίφνος όλη μέ θλίψη βαθύτατη είχε άκούσει τήν "άναγγελία του θανάτου του έλληνοδιδασκάλου της Στυλ. 'Απ. Καλοράκη έν τώ νοσοκομείω της Φιλιπιάδος, συνεπεία όξυτάτης νόσου, άποκτήματος του δριμυτάτου χειμώνος και των ταλαιπωριών". Οί Σίφνιοι άγωνιστές της έποχής αύτης, όπως και όλοι οί άλλοι Έλληνες, έπίστευαν όλόψυχα ότι έπιτελοϋν τό ύψιστο καθήκον άποκαταστάσεως του 'Ελληνισμού στά πατροπαράδοτα φυσικά του όρια. Και είχαν σθένος άκατάβλητο και ένθουσιασμό και γενναιότητα ύψηλόφρονα. Οί πολεμιστές Σίφνιοι μάλιστα, ύπακούοντας σέ φυσική διάθεση, έγραφαν μέ τραγούδια τον ήρωικό τους άγώνα, από ύψώματα και θάλασσες. "Έτσι, ό λοχίας πεζικού Γεώργιος Πιτσινός "έπί της κορυφογραμμής της Μανωλιάσσας τη 20 Φεβρουαρίου 1913", έγραψε στους δικούς του 12 έξάστιχα μέ τίτλο "τό τραϋμα μου" περιγράφοντας τίς εκεί μάχες και τον τραυματισμό του στά πόδια για νά τους ήσυχάσει τονίζοντας ότι ήταν έλαφρύς. 'Ο Κομνηνός 'Ανδρ. Καλόγηρος, επί του "Θωρηκτου Γεώργιος 'Αβέρωφ, 24-4-1913", συνέθεσε μακροσκελές ποίημα, άφιερωμένο "τῷ Βασιλεϊ Κωνσταντίνω, τῷ γενναίω Στρατηλάτῃ", πού έδημοσίευσε ή "Σίφνος", στα φ. 1324/31 Μαΐου 1913. Ένα τετράστιχό του:

*«Κτύπα, κτύπα άλύπητα άνδριωμένο χέρι
Σφάζε, γερó κι' άλύγιστο τρισένδοξο μαχαϊρι
Βρέχτε κανόνια αίδερο, φωτιά παντου σκορπάτε
'Εμπρός παιδιά! πάντα εμπρός! τον τύραννο κτυπάτε».*

Στό κύριο άρθρο της μέ τίτλο "Είρήνη" ή έφημερίδα του νησιού (φ. 1334/21-11-1913) έγραφε:

«...Καί ἤδη ἔχομεν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τὴν Καλλίμορφον καὶ Εὐεργετικὴν θεὰν ἐγκαθιδρυμένην, κεκοσμημένην δὲ διὰ τῶν τροπαίων δύο ἀλληλεπαλλήλων καὶ ἐνδόξων πολέμων καὶ ἐστεφανωμένην μὲ τὸν φωταυγῆ στέφανον ὑπερλάμπρων νικῶν.

... Ἦδη τὸ ζεῖδωρον τῆς ἐλευθερίας πνεῦμα θωπεύει καὶ ζωογονεῖ τοὺς πολυτλήμονας Μακεδονικοὺς πληθυσμούς, οἵτινες ἐπὶ μακροῦς αἰώνας ἐχρησίμευον ὡς ἔρμαιον πάσης ξένης ἐπιβουλῆς... Ἦδη ἡ χώρα ἐκεῖνη, ἣτις ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτῆς στέρνων ἐχάρισεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοὺς δύο μεγίστους γίγαντας τῆς στρατηγικῆς τόλμης καὶ τῆς φιλοσοφικῆς βαθύτητος, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀποδίδεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐλευθερίας καὶ δύναται νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐν τῷ πολιτισμῷ... Ἦδη... καὶ τὰ κοσμήματα τοῦ Αἰγαίου πελάγους αἱ ἀνθοστεφεῖς καὶ ἀφρόζωνοι νῆσοι, ἀγναὶ ἑλληνικαὶ κόραι, πίπτουσιν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐνδόξου μητρός. Ἦδη ἡ χθὲς ἀκόμη χλευαζομένη Ἑλλάς, ὅτι ἐπαναπαύεται νωχελῶς εἰς τοὺς προγονικοὺς θριάμβους καὶ τὰ ἄθλα, καὶ προγονόπληκτος ἀποκληθεῖσα, ἀποδεικνύεται ἐφάμιλλος τῶν προγόνων κατ' ἀρετὴν...". Ἔθετε ὁμως καὶ τὸ ζήτημα τῶν πολλῶν τραυματιῶν σὲ ἄλλο ἄρθρο: "Καὶ ναὶ μὲν ἡ συναίσθησις τοῦ ὅτι ὑπὲρ τῆς εὐγενεστεράς τῶν ἰδεῶν ἠγωνίσθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν, ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς τὴν καλλίστην ἀνταμοιβήν, τὰ δὲ τραύματά των θεωροῦσιν ὡς παράσημα φιλοπατρίας καὶ ἀνδρείας καὶ σεμνύνονται ὅτι διὰ τῆς θυσίας τοῦ αἵματος των ἐπετεύχθη τὸ μέγα ἀληθῶς ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως δύο ἑκατομμυρίων ὁμοεθνῶν ἀπὸ βαρβάρου ζυγοῦ... οὐχ ἦττον ὁμως ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν πατριωτῶν, τῶν ὁμοεθνῶν τῆς Κυβερνήσεως, φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ φανῇ κάπως οὐσιαστικώτερα, παρεχομένων εἰς αὐτοὺς τῶν μέσων συντηρήσεως δι' ἐπαρκοῦς καὶ ἀξιοπρεποῦς συντάξεως", καὶ ὑποδέχονταν μὲ χαρὰ τὸν "διαπρέψαντα ἐν ταῖς περὶ τὴν Ἰζουμαγιάν μάχαις λοχίαν τοῦ Πεζικοῦ κ. Εὐάγγελον Κολαράκην τελείως θεραπευθέντα ἐκ τοῦ βαρέος τραύματος, τὸ ὅποσον ἐκεῖ ἔλαβε γενναίως ἀγωνιζόμενος. Τοῦ βαθμοῦ τοῦ λοχίου ἀπὸ ἀπλοῦ στρατιώτου ἠξιώθη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ ἔνεκα ἀνδραγαθήματος, τὸ ὅποσον τιμᾶ καὶ αὐτόν καὶ τὴν πατρίδα", ἐνῶ μὲ συμπάθεια ἐπληροφοροῦσε ὅτι "μεταξὺ τῶν πρό τινων ἡμερῶν ἀφικομένων ἐνταῦθα τραυματιῶν εἶναι καὶ αἱ στρατιῶται τοῦ πεζικοῦ Νικόλαος Ἰ. Κανέλλης, δεκανεὺς, καὶ Ἰωάννης Βουκάκης, στρατιώτης, οἵτινες φέρουσι βαρέα τραύματα συνεπαγόμενα ἀνικανότητα πρὸς ἐργασίαν καὶ ἐπομένως εἶναι ἀξιοὶ καὶ μεγαλυτέρας συμπαθείας...".

Στό ίδιο φύλλο, τέλος, περιέγραφε τήν επιστροφή τῶν ἀγωνιστῶν, μετά τή λήξη τοῦ πολέμου: "θερμότη ἐγένετο χθές ἡ δεξίωσις καί ὑποδοχή τῶν Ἐπιστράτων μας ἀποβιβασθέντων ἐν τῷ λιμένι τῶν Καμαρῶν... Ἄπασα ἡ Σίφνος ἐπλημμύρει τόν μεταξύ τῶν Καμαρῶν καί τῶν χωρίων δρόμον ὀπό πρῶτος καί μετά φανερᾶς ἀγωνίως ὀνέμενον τοῦ ἀτμοπλοίου τήν ἄφιξιν, ἥτις καί ἐγένετο περί ὦραν 3ην μετά μεσημβρίαν. Ἀπεβιβάσθησαν ἐν ὄλω περί τούς ἑκατόν τριάκοντα (130) ἐπίστρατοι καί ἄλλοι πολῖται ἐν μέσω ζητωκραυγῶν ἀδιακόπων. Προσεφώνησαν αὐτούς ἐν τῇ προκουμαία ὁ κ. Ὑποτελώνης Κυριακίδης ἐμμέτρως καί ὁ αἰδεσιμώτατος Σακελλάριος Ν. Βεντούρης δι' ὠραισιῶν προσλαλιῶν. Κατά τό μέσον τῆς ὁδοῦ συνητηθήσαν μετά τῶν Ἀρχῶν Δημοσίων καί Δημοτικῶν, αἵτινες εἶχον προχωρήσει εἰς πρῦπάντησίν των, ὁ Εἰρηνοδίκης κ. Μιχ. Λάπας μετά τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Εἰρηνοδικείου, ὁ κ. Ἀστυνάμος μετά τῆς Φρουρᾶς, ὁ κ. Δήμαρχος, τό Δημοτικόν Συμβούλιον, οἱ Διδάσκαλοι μετά τῶν μαθητῶν καί πλῆθος λαοῦ καί ἐβάδισαν ἐν σώματι μέχρι τῶν προθύρων τοῦ χωρίου Ἀπολλωνίας, ἐνθα δι' ὠραισιῶν ποιήματος ὁ κ. Αἰμ. Βέλλης προσεφώνησεν αὐτούς, μετ' αὐτόν δέ ὁ κ. Δεκαβάλλης ἀπηύθυνε τήν ἀκάλουθον προσλαλιάν:

*«Καλῶς τά πολεμόχαρα καί ζηλευτά παιδιά μας,
καλῶς τα τό Καμάρι μας, καλῶς τή λεβεντιά μας,
πού ἓνα χρόνο ἔπαιξαν Ἐλπίδες καί ζωή,
μεσ' στῶν μαχῶν τίς ἄγριες φωτιές καί τή βοή.
Καλῶς τα πού μᾶς ἔρχονται δαφνοστεφανωμένα,
γιά δές τα πῶς διαβαίνουνε ἐμπρός μας ἓνα-ἓνα.*

.....
*Ζήτω παιδιά! ἡ θάλασσα καί ἡ Στεριά φωνάζει,
καί κάθε χέρι λούλουδα μυρτόκλαδα συναρίζει,
καί ὅλοι μέ μιά δύναμη, καί ὅλοι μιά καρδιά,
Ζήτω στ' ἀνδρειωμένα μας, τ' ἀτίμητα παιδιά».*

Τόν Ὀκτώβρια τοῦ 1914 "κατά τήν ἐορτήν τῆς Σημαίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ. . συνεδυάσθη πάνυ δικαίως, τῇ ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου, καί ἡ τελετή τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς εἰκόνας τοῦ ἐν τοῖς τελευταίοις πολέμοις πεσόντος Διδασκάλου τοῦ Σχολείου ΣΤΥΛ. Α. ΚΑΛΑΡΑΚΗ, τήν ὀποίαν τό ἐπί τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον, τῇ συστάσει τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου, ἀπέστειλεν ὀπως ἀναρτηθῇ εἰς τήν αἴθουσαν τοῦ Σχολείου... Ἀλησμόνητος, θά μείνει ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἀνεσύρθη ἡ καλύπτουσα τήν Εἰκόνα γαλανόλευκος Σημαία

καί ἀπεκαλύπτετο ἡ συμπαθῆς μορφή τοῦ Στυλιανοῦ Καλαράκη καί ἐπεστέφετο μέ τόν ἐκ δάφνης στέφανον, μέ τόν ὅποσον στεφανοῦνται οἱ ὑπέρ Πατρίδος πίπτοντες". Τόν Αὐγούστο τοῦ ἰδίου χρόνου εἶχε προηγηθεῖ "Φιλολογική προεσπερίς ἐν τῷ Δημοτικῷ Σχολείῳ Ἀρτεμῶνος" ὅπου "ὄ,τι ὠραῖον, ὄ,τι ἐκλεκτόν ἐνέχει ἡ Σίφνος μας παρευρέθη ἐκεῖ καί ὑπό τήν εὐλαβῆ ἐπιφοίτησιν ἱερῶν ἀναμνήσεων ἀπέδωκεν ἐν δάκρυ - ὡς φόρον ὀφειλόμενον - πρὸς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ αὐτοθυσία καί ὁ ἠρωϊσμός ἐδημιούργησεν τήν μεγάλην μας Ἑλλάδα. Χθές ἀκόμη ἦτο μεταξύ ἡμῶν. Εὐρύνοντες τοὺς ἐθνικούς μας ὀρίζοντας καί πραγματοποιήσαντες προαιωνίους πόθους κοιμοῦνται τόν εὐλογημένον τῶν ὑπνόν εἰς τήν Μακεδονικὴν Γῆν". Στὴν ἐκδήλωση αὕτη, πού ἐγένετο γιὰ τὴ συγκέντρωση χρημάτων "ὑπέρ τῆς ἀνεγέρσεως Ἀναθηματικῆς Στήλης εἰς τὴν ἱεράν μνήμην" τῶν πεσόντων, "ὁ ἐθνικός μας Ποιητὴς κ. Ἀριστομένης Προβελέγγιος ἀνέγνωσε τὸ ἐσχάτως βραβευθὲν πατριωτικὸν τοῦ δρᾶμα" (πιθανόν τὸν "Νικηφόρο Φωκᾶ", 1913 ἢ, πιθανότερο, τὸ «Πρὸς τὴν νίκην, πρὸς τὴν Δόξαν" 1914), καί στή συνέχεια, ὁ θεοδόσης Κ. Σπεράντσας, σχολάρχης Ἀνδρου, "μετὰ σύντομον προεισαγωγὴν, δι' ἧς ἐξῆρε τὸ ἔργον τοῦ κ. Προβελέγγιου, ἀπήγγειλε γεμᾶτος ἀπὸ ἐνθουσιασμόν τὰ ποιήματά" τοῦ "Στούς Νεκρούς μας" καί "Ὁ Ξεμαρμαρωμένος Βασιλιᾶς". Στὴ συνέχεια ἔλαβε τὸν λόγο "ὁ βουλευτὴς μας κ. Γ. Γαϊτᾶνος ὁ ὅποσος ἐνεκωμίασεν τοὺς σχόντας τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν τῆς ἐορτῆς".

2. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος - Μικρασιατικὴ καταστροφή

Ὁ βουλευτὴς Γαϊτᾶνος στὴν αὐτοβιογραφία του ἱστορεῖ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων: "Ἐπελθούσης ἡσυχίας ἐπὶ ἓν ἔτος, ὁ Βενιζέλος ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Κράτους μετὰ τὴν σοβαρὰν ἐδαφικὴν ἐπαύξεισιν αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ τὰ πάντα ἔβαινον καλῶς καί τὸ Κράτος διωκεῖτο ἄριστα καί προήγετο ἀλματωδῶς, αἴφνης, τὸν Αὐγούστον 1914 ἐξερράγη ὁ Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος καθ' ὃν ἡ Ἑλλάς ἐν ἀρχῇ ἐτήρησεν οὐδετερότητα, ἐν συμνοίᾳ Βενιζέλου - Βασιλέως. Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν διήρκεσε πολὺ ἡ σύμνοια αὕτη καί τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1915 ἐπῆλθεν αἴφνης ἡ διαφωνία τῶν δύο πολιτειακῶν παραγόντων ριζικωτάκῃ, καταλήξασα εἰς τὰ γνωστὰ γεγονότα καί ὀποτελέσματα. Διελύθη ἡ Βουλὴ καί τὴν 31 Μαΐου 1915 ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ πεισματῶδεις μετὰ Βενιζέλου πλέον καί Κωνσταντίνου, αἵτινες ἔδωκαν μεγάλην πλειοψηφίαν εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου. Εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπετύχομεν ἅπαντες οἱ 13 Βενιζελικοί, ἐγὼ δὲ ἐνδέκατος κατὰ σειρὰν... Ἐκτοτε καί

καθ' ὅλην τὴν σειράν τῶν φοβερῶν γεγονότων ἐσωτερικῶς, διετέλεσα βουλευτής μέχρι τῆς ἀποφράδος ἡμέρας τῆς 1ης Νοεμβρίου 1920, ὅτε κατέρρευσεν ἄρδην τὸ μέγα ἔργον τοῦ Βενιζέλου καί τοῦ Φιλελευθέρου Κόμματος... Παραλείπω τὰ αἵματηρά γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1916, καθ' ἃ κατεδιώχθημεν καί ἐκινδυνεύσαμεν ὅλοι οἱ φιλελεύθεροι, οἵτινες ἠναγκάσθημεν νά φύγωμεν ἐξ Ἀθηνῶν ἵνα μὴ σφαγῶμεν. Ἐγὼ μετ' ἄλλων πολλῶν κατέφυγα εἰς Κερασίγιον (ἐντός τοῦ αἰχμαλωτισθέντος ἀγγλικοῦ ἀτμοπλοίου "Μαριεμβάδ") καί ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην, ὁπόθεν, μετὰ τρίμηνον διαμονήν, ἔφθασα μέ κίνδυνον τορπιλλισμοῦ εἰς Σῦρον καί ἐκεῖθεν εἰς Σίφνον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1917, ὅπου ἔμενεν ἡ ἀλησμόνητος μητέρα μου. Ἀναβιωσάσης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1917 τῆς ἀντισυνταγματικῶς διαλυθείσης Βουλῆς τῆς 31ης Μαΐου, ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας καί ἐξετέλεσα μέχρι τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920 τὸ βουλευτικόν μου καθήκον... Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς 1ης Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1920, ἔμεινον ἐν Σίφνῳ, ἐνίοτε καί ἐν Μήλῳ, ἐφησυχάζων καί ἰδιωτεύων... Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1922 ἐπῆλθεν ἡ ἤττα τοῦ τέως θριαμβευτοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἣν ἠκολούθησεν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ συνταγματάρχου Ν. Πλαστήρα καί Σ. Γονατᾶ, ἣτις συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν διάσωσιν τῆς Δυτικῆς Θράκης καί τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας. Ἄνευ τῆς σωτηρίας ταύτης Ἐπαναστάσεως ὁ μὲν Κεμάλ θά ἔφθανε μέχρις Ἀθηνῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θά καθίστατο τύραννος ἀποτρόπαιος καί οἱ φιλελεύθεροι ὅλοι θά ἐκινδυνεύομεν νά σφαγῶμεν..."

Μετὰ τὰ ἐσωτερικά δραματικά γεγονότα, ἡ Ἑλλάδα εἰσῆλθε στὸν πόλεμον τὸ 1916, μέ λίγες στήν ἀρχὴ δυνάμεις καί περισσότερες ἀργότερα, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐξασφαλισθεῖ ὑπεροχὴ τῶν συμμάχων στὸ Μακεδονικὸ μέτωπον. Σέ ὅλες τῖς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις πού ἀκολούθησαν, οἱ Σίφνιοι, ὅπως καί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἐπῆραν μέρος ἀντιπροσωπεύοντας ἐπάξια τὸ μικρὸ νησί τους. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1919 ἡ "Σίφνος", ἔγραφε: "Διὰ τοῦ τελευταίου ἀφιχθέντος ἀτμοπλοίου ἐπανῆλθον ἀπολυθέντες τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ οἱ ἐκ τῶν γενναίων πολεμιστῶν μας κ.κ. Σταῦρος Γεροντόπουλος, ἐπιλοχίας, Ἄντων. Ἰ. Ζαμαρίας, λοχίας καί οἱ στρατιῶται Ἄντων. Μ. Ζαμαρίας, Γεώργιος Κ. Ποδότας, Νικόλ. Α. Τριανταφύλλου καί Νικ. Κ. Βογιατζῆς καί ἄλλοι τοὺς ὁποίους ἡ πατρίς μας μετ' ἀληθοῦς ὑπερηφάνειας ὑπεδέχθη". Ὁ λοχίας Νικόλαος Βαλλῆς, εἶχε τὴν εὐτυχῆ ἐμπνευση νά κρατήσῃ "σημειωματάρια τῶν ἐκστρατειῶν" στίς ὁποῖες εἶχε πᾶρει μέρος, περιγράφοντας μέ γλαφυρότητα, πράγματι, τῖς μάχες καί τὴν ὅλη στρατιωτικὴ του ζωὴ μέχρι καί τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν. Στὸν λόχον του εἶχε καί δύο Σιφνίους, τὸν

Ἐμμ. Τσελεμεντέ καί τόν Μιχ. Λεμπέση πού ἀκολούθησαν καί αὐτοί τίς ἀτελείωτες πορείες τριῶν ἐκστρατειῶν: α) 1918. Λάρισα, Τύρναβος, Ἐλασσών, Σαραντάπορο, Σέρβια, Κοζάνη, Καρακόλ, Βέροια, Γιδα. β) ἐκστρατεία Ρωσίας 1919: ΚΠολη, Νικόκλεια, Ὀδησσός, .. Κούρα Ρόζα.. Σεϊμένη. γ) Μικρασιατ. ἐκστρατεία: Σμύρνη, Ἀϊδίνιο, Ὁμουρλοῦ...Βαϊντίρ, Αἰντσια... Λύγδη... Ὀδεμίσιο, Πυργί. Ἐγγραφε ὁ λοχίας Βαλλῆς στό τρίτο σημειωματάριο:

Ἡ 25ην Ἰουνίου ἡ ΕΑΣΗ προχωροῦσα εἰσῆρχετο εἰς τόν ὠραῖον λιμένα τῆς Σμύρνης ὑπό τās ζητωκραυγὰς τῶν στρατιωτῶν, ἐνῶ τὰ ὄρμουντα ἑλληνικά θωρηκτά ΑΒΕΡΩΦ, ΚΙΑΚΙΣ, ΛΗΜΝΟΣ, καί τὰ συμμαχικά τοιαῦτα ἐχαιρέτουν τὴν ἀφιξίν μας... Τὴν 27ην Ἰουνίου καί περὶ ὥραν τετάρτην ἀπογευματινὴν ἀναλάβομε καί κατόπιν μικρᾶς πορείας ἐφθάσαμεν εἰς τὴν συνοικίαν "Μορτάκια" καί ἐστρατωνίσθημεν εἰς τὴν ἄλλοτε τουρκικὴν στρατῶνα "Σεφκέτ"... Τὴν 2αν Ἰουλίου, ἐγερθέντες τὴν 4ην πρωΐνὴν καί ἐτοιμασθέντες ἐγκαίρως ἀνεχωρήσαμεν κατευθυνόμενοι εἰς τόν σιδηροδρομικόν σταθμόν. Εἰς τās 7 ἤρχισεν ἡ ἐπιβίβασις ἐπὶ τῆς ἀναμενούσης ἀμαξοστοιχίας, τὴν δέ 8ην ἀνεχωρήσαμεν ἐγκαταλείποντες τὴν ὠραίαν Σμύρνην κατευθυνόμενοι εἰς τὸ Ἀϊδίνιον. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου μας ὅλοι ἐθαυμάζομεν τὴν πλουσίαν Μικρασίαν μὲ τὰ ἐκτεταμένα πεδία μὲ ἐλαιῶνες καί συκιές. Τὴν 4ην ἀπογευματινὴν ἡ ἀμαξοστοιχία ἐφθασεν εἰς τόν σταθμόν τοῦ Αἰδινίου καί εὐθὺς ἀπεβιβάσθημεν. Ὅποια ὅμως φρίκη μᾶς κατέλαβεν ὅταν ἀντικρύσαμεν τὴν τελείως κατεστραμμένην πόλιν... ἡ τουρκικὴ θηριωδία διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ὀργίσσεν εἰς βάρος τῶν πτωχῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἐσφάγησαν καί ἀτιμάσθησαν. Οἱ φαντᾶροι μας βλέποντες τὰ δυστυχεῖς αὐτὰ θύματα ἐσυγκινήθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν ὥστε δέν ἔβλεπον πότε θά ἤρχετο ἐκείνη ἡ ὥρα νά συγκρουσθοῦν μὲ τοὺς "Ζεϊμπέκους" διὰ νά ἐκδικηθοῦν... Τὴν νύκταν ἐκείνην ἀνεπαύθημεν... Τὴν ἐπομένην, εἰς τās 5 τὸ πρωῖ, ἔχοντες ἀριστερά μας λόχον εὐζώνων καί ἀριστερώτερον ἓν τάγμα τοῦ 5ου Συντάγματος ἐξωρμήσαμε ἀπὸ τās θέσεις μας μὲ ἐφ' ὄπλου λόγχην καί μὲ τὸ ἀθάνατον ἀ-έ-ρ-α-α-α-α ἐξετοπίσαμεν τὸν ἐχθρόν ἀπὸ τās ὀχυρᾶς θέσεις του... Πολλὰ "Ζεϊμπέκια" ἐπυροβόλουν καί ἀπὸ τὰ δένδρα. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ὀρμή μας, ὥστε ἀπὸ τās 5 τὸ πρωῖ τοὺς ἐκυνηγούσαμε ἕως τās 4 τὸ ἀπόγευμα ὅπταν ἐφθάσαμεν εἰς τὰ χωρίον Ὁμουρλοῦ καί ἔπαυσεν ἡ καταδίωξις των..."

Στοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγωνιστᾶς τῶν πολέμων αὐτῶν, ὁ Λοχαγός Μηχανικοῦ Κων. Ε. Ἀνδρόνικος, ἐτίμησε ἰδιαίτερα τὴν πατρίδα του Σίφνο. Τὸ 1916

ἀπεφοίτησε ἀπὸ τῆ Σχολῆ Εὐελπίδων μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ καὶ ἀμέσως ἐτοποθετήθηκε στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ μετώπου Ἐνατ. Μακεδονίας, ὅπου ἐπῆρε μέρος σὲ πολλές μάχες "παρασημοφορηθεὶς δύο φορές". Ἀκολουθῶς στίς ἐπιχειρήσεις καταλήψεως τῆς Σμύρνης (1919) καὶ στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸ 1920 στοῦ Ἐπιτελεῖο τῆς Δ' Μερραρχίας μὲ ἔδρα τὸ νευραλγικὸ Ἄφιόν Καραχισάρ. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1922 καὶ ἐνῶ εἶχε πάρει μετάθεση γιὰ τὸ κέντρο, πρὶν ἀναχωρήσει, ἄρχισε μεγάλη τουρκικὴ ἐπίθεση ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας παρέμεινε στὴ θέση του. Ἐπὶ 15 ἡμέρες ἔλαβε μέρος σὲ σκληρὲς μάχες μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τραυματισθεῖ βαρῦτατα στὸν αὐχένα στὰ περὶχωρα τοῦ Οὐσσάκ. Τὸν μετέφεραν παράλυτο στοῦ νοσοκομεῖο τῆς πόλεως αὐτῆς ὅπου ἐδολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς προελαύνοντες Τούρκους. Ἐκτός ἀπὸ τὰ πολλά παράσημα ποὺ τοῦ ἀπενεμήθησαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν, τὸ ὄνομά του ἐδόθηκε μεταπολεμικῶς στὰ στρατόπεδα Μηχανικοῦ Λαρίσης, Θεσσαλονίκης καὶ Ροῦφ Ἀθηνῶν. Ἐπίσης, ὁ ἡρωϊκὸς ἐπίαιτρος, Νικόλαος Φ. Πιττιῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μέρος σὲ ὅλους τοὺς πολέμους 1912-1918, στὴν ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας, ἐνῶ ἔλαβε διαταγὴ νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴ θέση του, ἀρνήθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς ἀσθενεῖς του καὶ ἐφονεύθηκε ἀπὸ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα στοῦ κινητοῦ νοσοκομεῖο ποὺ ὑπηρετοῦσε. Πολλοὶ Σίφνιοι γιὰ τὸν ἡρωϊσμό καὶ τίς ἐξαίρετες πράξεις τους στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἐτιμῆθησαν ἰδιαίτερα. Μὲ διαταγὴ "τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου (1919) ἀπενεμήθη εἰς τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Πανώργιον Νικόλαον τὸ μετάλλιον τῆς Στρατιωτικῆς Ἀξίας Δ' τάξεως πρὸς ἐπιβράβευσιν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν του· διότι κατὰ τὴν ἐν Ρωσία ἐκστρατείαν ἐπεδείξατο ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀνατεθεισῶν αὐτῷ ἐντολῶν, κατὰ δὲ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μετώπου τούτου ψυχραιμίαν καὶ αὐταπάρνησιν ζηλευτήν". Ἐπίσης "εἰς τὸν στρατιώτην Παπαγιάννην Βασιλείον... πολεμικὸν σταυρὸν Γ' τάξεως, διότι κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ἐν Χερσῶνι... διεκρίθη μεταξὺ τῶν συναδέλφων του διὰ τὴν παραδειγματικὴν καρτερίαν, θάρρος καὶ αὐταπάρνησιν του".

Ἡ θλιβερὴ ἐκβαση τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἡρωϊκοὺς νεκροὺς, ποὺ ἐστήριξαν τότε μὲ τὸ αἷμα τους τίς ὀλόλαμπρες προελάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, εἶχε καὶ ἄλλα θύματα, παράλληλα μὲ ἐκεῖνα τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐγραφε ἡ ἐφημερίδα "Σίφνος" στίς 14 Ἀπριλίου 1923: "Μετὰ ὀκτῆμηνον θλιβεράν αἰχμαλωσίαν εἰς τὴν Κεμαλικὴν κόλασιν, ἡ Σίφνος μας ἐδέχθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς δύο φίλιτατά της τέκνα, τὸν Ν.Γ.Χ. καὶ Γ.Ι.Κ., εὐτυχῶς ἐν ἄκρα ὑγείᾳ διασωθέντας, ἀλλ' εὐρισκομένους ὑπὸ τὸ κράτος φρικτῶν δοκιμασιῶν ἅς ὑπέστησαν".

Ἡ Σίφνος, σέ ἐνδειξη τιμῆς καί αἰωνίου εὐγνωμοσύνης γιά τά τέκνα της πού ἔπεσαν στά πεδία τῶν μαχῶν τῶν πολέμων 1912-1922, ἀνέγραψε τά ὀνόματά τους σέ στήλη μαρμάρινη ἐπί τοῦ Ἡρώου πού ἀνήγειραν οἱ πανσίφνιοι στήν πλατεία τῆς Ἀπολλωνίας. Στίς δύο, ἀπό τίς τέσσερις πλευρές τῆς στήλης, καί κάτω ὀπό τά ρητά "Ἡ ΚΑΛΩΣ ΖΗΝ Ἡ ΚΑΛΩΣ ΤΕΘΝΑΝΑΙ ΤΟΝ ΕΥΓΕΝΗ ΧΡΗ" καί "ΕΓΩ ΔΕ ΤΟΥΣ ΚΑΛΩΣ ΤΕΘΝΗΚΟΤΑΣ ΖΗΝ ΦΗΜΙ ΜΑΛΛΟΝ" ὀναγράφονται:

* Πιττιῆς Φ. Νικόλαος, ἰατρός. * Ἀνδρόνικος Ε. Κων/νος, Λοχαγός Μηχανικοῦ. * Τριαντάφυλλος Ν. Ἰωάννης, ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγός Πεζικοῦ. * Δεπόστας Ν. Μιχαήλ, λοχίας * Διαλησηδῆς Γ. Ἀντώνιος, λοχίας. * Φασόλης Ἀ. Νικόλαος, λοχίας, * Ζαμπέλης, Α. Νικόλαος, δεκανεὺς. * Γεροντόπουλος Δ. Ἀντώνιος, δεκανεὺς. * Ἄγας Ε. Ἀντώνιος. * Ἄγας Μ. Δημήτριος. * Ἀτσόνιος Ν. Ἀντώνιος. * Ἀτσόνιος Κ. Ἰωάννης. * Βενιός Ν. Ἰωάννης. * Βενιός Ν. Κων/νος. * Βιολάκης Ε. Ἀπόστολος. * Βουκάκης Α. Θεόδωρος. * Βουτσᾶς Φ. Ἰωάννης. * Ἐξυλλζές Γ. Θωμᾶς. * Καλαράκης Ἀ. Στυλιανός. * Καλόγηρος Ν. Γεώργιος * Καλόγηρος Α. Κων/νος. * Καπνίσσης Ε. Ἰωάννης. * Καρρῆς Μ. Βασίλειος * Κολαράκης Ν. Γεώργιος. * Κορακῆς Γ. Νικόλαος. * Κορακῆς Κ. Νικόλαος. * Κρούστης Ι. Κων/νος. * Κρούστης Β. Νικόλαος. * Κώσταρος Σ. Ἀπόστολος. * Λουκατάρης Ε. Κων/νος * Μαγκανάρης Σ. Κων/νος. * Μενεγάκης Ι. Λεωνίδας. * Παλαιός Ι. Νικόλαος. * Πανώριος Ι. Στέφανος. * Παπαγιάννης Ι. Ἄγγελος. * Παπαγιάννης Α. Βασίλειος. * Παπαγιάννης Ι. Νικόλαος. * Ποργιώτης Ι. Νικόλαος. * Πρεζάνης Σ. Ἀλέξανδρος. * Σανάκης Α. Νικόλαος. * Σαρρῆς Γ. Ἀντώνιος * Στεφανάκης Ζ. Ἀθανάσιος. * Φιλικός Ζ. Κωνσταντῆνος. * Φιλικός Α. Νικόλαος. * Χρυσίνης Γ. Ἀντώνιος * Χρυσόγελος Γ. Ἰωάννης. * Ψαρρῆς Ν. Ἰωάννης. * Ψαρρῆς Γ. Νικόλαος. * Ψαρρῆς Γ. Χαράλαμπος. * Ἀβρανόπουλος Ι. Παναγιώτης. * Ἀβρᾶς Σ. Μιχαήλ. * Ἄγας Γ. Μπενάρδος. * Βαλέντζας Ι. Βασίλειος. * Βασάλος Ι. Κωνσταντῆνος. * Γαλιφός Α. Λουκάς. * Γεροντόπουλος Α. Ἰωάννης. * Γεωργούλης Α. Βασίλειος. * Ζερβός Ν. Ἀντώνιος. * Θεολόγος Κ. Νικόλαος. * Καζηλιέρης Ν. Ἰωάννης. * Καμπάνης Α. Νικόλαος. * Κόμης Ι. Κων/νος. * Κρούστης Β. Νικόλαος * Λεμονῆς Μ. Δημήτριος. * Λουρέζος Α. Γεώργιος. * Μυτιληναῖος Α. Θωμᾶς. * Ναδάλης Α. Γεώργιος. * Ξανθάκης Α. Γεώργιος. * Παυλάκης Σ. Γεώργιος. * Πλυμένος Δ. Ἰωάννης. * Πρόκος Σ. Μιλτιάδης. * Στυλιανός Μ. Χρηστος. * Χαδός Ν. Ἀντώνιος. * Χρυσοφός Ι. Γεώργιος.

3. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος

Μετά την μικρασιατική καταστροφή του 1922 και την άφιξη στην Ελλάδα των προσφύγων, συντελέσθηκε, εκ των πραγμάτων, μία αναγκαστική συσπείρωση του Έλληνισμού μέσα στα όρια του Ελληνικού Κράτους. Η συσπείρωση αυτή άνοιξε τον δρόμο για τον έκσυχρονισμό και την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, παρά το μέγεθος των προβλημάτων που ανέκυψαν. Η εγκατάσταση των προσφύγων απέτελεσε το έναυσμα για την πραγματοποίηση σπουδαιωτάτων αλλαγών, όπως ήταν η διανομή των μεγάλων αγροκτημάτων στους ίδιους τους καλλιεργητές που είχε ως συνέπεια μίαν άνευ προηγουμένου κινητοποίηση των έγχωριων πόρων για την εκβιομηχάνιση με βάση την έγχώρια αγορά. Μεταξύ 1922-1929 ο νεοελληνικός έθνισμός εγκαταλείποντας όριστικά τά επέκτατικά του όραματα, άφοσιώθηκε σε έσωτερικές επιδιώξεις. Έργα ύποδομής (όδοποιία, άποξηράνσεις, κλπ.), που είχαν αρχίσει από τις προηγούμενες κυβερνήσεις Βενιζέλου, συνεχίσθηκαν με πιο γρήγορους ρυθμούς, εφαρμόσθηκε άγροτική μεταρρύθμιση και αναδιάρθρωση της παραγωγής, νέα διαμόρφωση έξωτερικών σχέσεων, συνεργασία με βαλκανικούς γείτονες και επιδιώχθηκαν φιλικές σχέσεις με την Τουρκία. Ύστερα από πολυχρόνιους πολέμους ο έλληνισμός άρχισε νά επιδίδεται, με νέες προοπτικές, στα είρηνικά του έργα.

Στή Σίφνο της περιόδου αυτής κύριο επίτευγμα ύπήρξε ή έναρξη του έξηλεκτρισμού της, πρωτοποριακό πράγματι έργο για την έποχή του, έργο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και χαρακτηριστικό του άνέκαθεν φιλοπροόδου των Σιφνίων. Έμπνευστής ο Στέλιος Τριαντάφυλλος, ο όποιος, σε συνεργασία με τον κουνιάδο του Γεώργιο Μπεκίηρο, έδημιούργησε τό 1927 την "Ηλεκτρική Έταιρεία Σίφνου Σ. Τριαντάφυλλος" με άρχικό κεφάλαιο 150.000 δραχμών, από τις όποιες οί 125.000 άποτελοϋσαν τή δική του συμμετοχή. Τό "έργοστάσιο" κατασκευάσθηκε στην άρχή στα όρια Άνω Πεταλιού - Άπολλωνίας, στή θέση "Άτσιγγαναρειό". Τά έγκαίνιά του έγιναν τό βράδυ της 20ης Ίουλίου 1927, με 60 πρώτους πελάτες. Τόν επόμενο χρόνο ο Μπεκίηρος έπώλησε τό μερίδιό του στον Γεώργιο Σοφιανόπουλο. Τότε οί Τριαντάφυλλος - Σοφιανόπουλος άγόρασαν από τό μοναστήρι της Βρύσης τμήμα έκτάσεως του στο άγρόκτημα "Μαρούσα", στην είσοδο της Άπολλωνίας, και άνήγειραν νέο έργοστάσιο στο όποιο εγκατέστησαν και άλεστικό μύλο δημητριακών. Τό 1931 άπεβίωσε ο Σοφιανόπουλος και ύπεισηλθε στην Έταιρεία ο γιός του Άντώνιος, που μαζί με τον Τριαντάφυλλο, συνέχισαν νά προσφέρουν τις

υπηρεσίες τους μέχρι τό 1961, όποτε ή 'Εταιρεία έξαγοράσθηκε από τή Δ.Ε.Η.

Οί έσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στη νέα περίοδο χαρακτηρίζονται από νέες άντιπαράθεσεις, άκόμη πιό έντονες, μέ τήν εμφάνιση νέων πολιτικών δυνάμεων, κυβερνητικών έναλλαγών, έπιβολής δικτατοριών, βασιλικών έξώσεων καί άποκαταστάσεων, έξοριών άντιφρονούντων, διωγμών δημοσιογράφων (όπως του θεοδόση Κ. Σπεράντσα του "Έλευθέρου Λόγου") κλπ. Στο πολιτικό προακήνιο αξιόλογη παρουσία είχε ό Στυλιανός Σκλάβαινας, πού είχε γεννηθεί στη Σίφνο τό 1907. Υπήρξε ήγετικό ατέλεχος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, βουλευτής τό 1936 καί άρχηγός τής κοινοβουλευτικής ομάδος του. Υπό τήν ιδιότητά του αύτή υπέγραψε μέ τόν θεμιστ. Σοφούλη, άρχηγό του Κόμματος Φιλελευθέρων, τό περίφημο σύμφωνο συνεργασίας Σοφούλη - Σκλάβαινα. Κρατούμενος στίς φυλακές έκτελέσθηκε τό 1941 από τούς Γερμανούς.

Η άναστάτωση πού έπεκράτησε στην Εύρώπη κατά τή δεκαετία του 1930 καί ή άπειλή του φασισμού πού έπαιρνε άνησυχητικές διαστάσεις, εύρθηκε τήν Ελλάδα μέ έπικεφαλής πολιτικούς καί στρατιωτικούς πού δέν μόρεσαν νά συλλάβουν πολύπλευρα τό ένδεχόμενο πολεμικής έμπλοκής. Έτσι σήμερα γίνεται παραδεκτό ότι ή πολιτική καί στρατιωτική ήγεσία δέν είχε προβλέψει τήν από ξηράς έπίθεση τής 'Ιταλίας μέ άποτέλεσμα νά παραμελήσει κάθε σχετική πολεμική προετοιμασία στα άλβανικά σύνορα. Έν πάση περιπτώσει, όταν ό 'Ιταλός πρέσβυς στην Άθήνα έπέδωσε στον Μεταξά τά τελεσίγραφο, μέ τό όποιο ή κυβέρνησή του έζητούσε νά έπιτραπεί στον ίταλικό στρατό νά καταλάβει διάφορες στρατηγικές θέσεις στον έλληνικό χώρο, ό δικτάτορας έδωσε άμέσως άρνητική άπάντηση.

Δέν έζήτησε τή συμβουλή του βασιλέως, ούτε των άρμοδίων του Υπουργείου Έξωτερικών. Μέ πλήρη συναίσθηση των όσων συνεπάγονταν ή άρνητική άπάντηση καί ό συνακόλουθος πόλεμος, ό Μεταξάς, ίσως για πρώτη φορά, εύρέθηκε σέ σύμπνοια μέ τόν χειμαζόμενο λαό καί τή θέληση τής συντριπτικής πλειοψηφίας των Έλλήνων. Η προηγηθείσα από τό έξωτερικά πολιτικά γεγονότα σύνδεση τής τύχης τής Ελλάδος μέ εκείνην των Δυνάμεων πού είχαν ήδη άντιταχθεί στον φασιστικό Άξονα καί ό φόβος του Μεταξά ότι θά άναστρέπονταν από τίς Δυνάμεις άν ενέδιδε στίς ίταλικές αξιώσεις, είναι μία άλλη, πολύ λογική, έκδοχή για τήν άρνητική άπάντηση πού έδωσε. Έτσι ό πόλεμος ήταν πλέον ένα γεγονός. Η Ελλάδα, ή μικρή καί φτωγή χώρα πού δέν είχε μέχρι τότε καταφέρει νά σταθεί στα πόδια της καί πού όλος ό

κόσμος δέν υπελόγιζε καν ότι ήταν δυνατόν νά άντισταθει στή λαίλαπα του Άξονος, άνέτρεψε σύντομα κάθε πρόβλεψη και έδωσε στους κατάπληκτους λαούς τό παράδειγμα γιά καθολική άντίσταση και διεσάλπισε τό μήνυμα της δυνατότητας κατανικήσεως του φασισμού.

Ή περαιτέρω αναφορά στά γεγονότα έκφεύγει από τά όρια του θέματος του παρόντος βιβλίου. Άνάγκη λοιπόν νά περιορισθει στή συμμετοχή της Σίφνου στην πανελλήνια προσφορά γιά την επικράτηση του ένδόξου ελληνικού ονόματος ως ταυτόσημου μέ την έννοια "έλευθερία". Γιατί τότε, ως διά μαγείας, έσβυσε κάθε διάκριση μεταξύ των Έλλήνων. Όλόκληρος ό ελληνικός λαός απέκρουσε τόν είσβολέα και τόν κατενίκησε προκαλώντας τόν παγκόσμιο θαυμασμό, ένω παράλληλα αποκαθιστούσε τό αξιόμαχο της Ελλάδος. Άργότερα, μετά τή γερμανική επέμβαση και κατάκτηση της Χώρας, σύσσωμος ό ελληνικός λαός άντιστάθηκε στον κατακτητή γράφοντας μέ άτομικές θυσίες και ολοκαυτώματα νέες χρυσές σελίδες στην Ίστορία του φανερώνοντας τό αδύνατον μιας τελικής επικρατήσεώς του.

Ή Σίφνος, όπως και στην δεκαετία 1912-1922, είχε και στον πόλεμο του '40 την εύγενική συμμετοχή της μέ ολοπόρφυρο αίμα πολυάριθμων τρυφερών βλαστών της. Στην περίοδο δέ Αύγ. 1941-Σεπτ. 1943, πού διετέλεσε υπό ίταλική κατοχή "πλεῖστοι κάτοικοι απέθανον έκ πείνης". Δύναμη 100 και πλέον Ίταλων επί δύο χρόνια έταλαιπώρησε αφάνταστα τους κατοίκους. "Χωρίς καμμίαν άφορμήν έφυλάκιζε και έβασάνιζεν... έστερουσε τόν πληθυσμόν του άρτου... έλεηλατούσε τάς κατοικίας των εύπορωτέρων... Τόν Είρηνοδίκην Σίφνου Μ. Συμπέθερον, τόν γραμματέα του Είρηνοδικείου Γ. Δελημπασην, τόν δικαστικόν κλητήρα Γ. Κόμην, τόν σπουδαστήν Άπ. Δεπάσταν" ό Ίταλός διοικητής "τους έκακοποίησε διά μόνον τόν λόγον διότι δέν τόν έχαιρέτων καθ' όδόν" (άριθμ. κατηγ. Ε.Ε.Γ.Ε.Π. 235, 236 α). Μέ βάρβαρες ένέργειες, προπηλακισμούς, χλευασμούς και λεηλασίες της κατοικίας του έταλαιπώρησαν πολλές φορές τόν κορυφαίο της Δικαιοσύνης πού έφεσήχαζε τότε στό νησί του, τόν Άντώνιο Ζηλήμονα, ό όποιος τελικά υπήρξε "θύμα των τυράννων". Παρ' όλα όμως αυτά και τίς γερμανικές άπειλές, μετά την εκδίωξη των Ίταλων " και σύμμαχοι στρατιώται επάτησαν εις Σίφνον - έξ ναυαγοί άεροπόροι, τους όποιους οι κάτοικοι έφυγάδευσαν εις Μέσην Άνατολήν, καθώς και μία συμμαχική όποστολή πληροφοριών - και ραδιόφωνον έλειτούργει τακτικώς μέ ληψιν ξένων σταθμών, και έγκατάστασις άσυρμάτου κατασκοπίας έγένετο και οι άνδρες της οργανώσεως άνεφοδιάζον μυστικόν δούρματον...".

Τούς Σιφνίους πού επέδειξαν ιδιαίτερη δράση κατά τόν Ἑλληνοϊταλικό πόλεμο τοῦ 1940, ἡ Πολιτεία ἐτίμησε μέ τήν ἀπονομή εἰδικῶν παρασήμων. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς λοιπούς ἐθεώρησαν ξεχωριστή τιμή τήν ὀλόψυχη συμμετοχή τους στόν ἔνδοξο ἐκεῖνο Ἄγωνα. Οἱ τιμημένοι νεκροί ἀνεγράφησαν στή μαρμάρινη στήλη τοῦ Ἡρώου: * Ραφελέτος Α. Πελοπίδας, ἀνθυπολοχαγός Πεζικοῦ. * Ἄγας Ι. Αὐγουστίνος. * Κανδηλάκης Κ. Νικόλαος. * Κάραβος Γ. Κωνσταντίνος. * Κυλίτης Κ. Δημήτριος. * Λεμονῆς Ν. Ἀντώνιος. * Λεμπέσης Ι. Νικόλαος. * Νικηφοράκης Ἰ. Μιχαήλ * Στυλιανός Γ. Ἀντώνιος. * Τουλῆς Ἰ. Ἀχιλλεύς. * Βερνέκος Β. Ἀθανάσιος * Τριανταφύλλου Ἰ. Κων/νος. * Τσαλίκη Π. Γεώργιος * Λεμπέσης Ν. Γεώργιος. * Πρόκος Ν. Ἀντώνιος. * Δεπάστας Ν. Ἀντώνιος * Θεολόγος Π. Γεώργιος. * Καραγιάννης Ἐμ. Ἰωάννης. * Μοσχούτης Κ. Νικόλαος.

*«Σιγά! Μή τούς ταραζετε τόν ὕπνο τό γλυκύ τους
μέ θρήνους καί μέ δάκρυα καί μέ θλιμμένα λόγια.
Στούς ἥρωες δέν πρέπει τά μάτια μοιρολόγια·
βαρυγνώμαει σάν τά γροικᾶ στόν Οὐρανό ἡ ψυχή τους».*

θεοδ. Κ. Σπεράντας

Ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἀντ. Γ. Τρούλλου, ΣΙΦΝΟΣ, τουριστικός ὁδηγός, Ἀθήνα, 1961.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΠΗΓΕΣ

- Έλληνικές

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Άρχεϊο Υπουργείου Παιδείας
Φάκελλοι από 1821-1834 (κατά τήν παλαιά άρχειοθέτηση).
Υποφάκελλοι: «Έκκλησιαστικά», «Μοναστηριακά», «Σχολικά» καί «Διάφορα».
2. Υπουργεϊο Ναυτικῶν
Φάκελλοι: ύπ' άριθ. 3,6,9,11 (1824), ύπ' άριθμ. 12, 17, 27, 30, 33, 38 (1825) καί ύπ' άριθ. 61,62 (1827).
3. «Έκτελεστικόν»: 964-968, 1055 καί 1295.
4. »Μοναστηριακά»: Φάκ. 539 (Σύμμικτα Μήλου), Φάκ. 584 (Άγ. Άρτεμίου), Φάκ. 585 (Προφ. Ηλία), Φάκ. 586 (Μογκοϋ), Φάκ. 587 (Βρύσης), Φάκ. 588 (Φυτιᾶς).
5. «Χειρόγραφα Μυκόνου»: Φάκ. 5,6,116,122,123,124
6. «Συλλογή Π. Ζερλέντη»: Φάκ. 110,117,155,157,161,167,182.
7. «Συλλογή Γ. Λαδά»: Κ47, τμ. Δ', Φάκ. 74 καί 77.
8. «Έπιτροπή Έκκλησ. Ταμείου»: L8, L11, L12

Β. ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ (Χειρόγραφα).

1. Χειρόγραφα Νο 1574 και 3005.
2. Κώδικες: Νο 411, φφ 23^R-25^V, Νο 452 από φ. 30.
3. Χειρογρ. Μετοχ. Παναγ. Τάφου ΚΠόλεως, Να 2 και 244.
4. Μητρώα Άγωνιστῶν καί Φάκ. Άγωνιστῶν Να 18, 145, 173.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

- Χειρόγραφα ύπ. άριθμ. 9 καί 23.

Δ. ΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΥΣΕΩΣ ΣΙΦΝΟΥ

1. Κώδιξ Α. Διασώζεται σέ περιληπτικό αντίγραφο, φφ. 105. Καταγραφές από 1651-1806. Τό αντίγραφο ἔγινε τό 1936 ἀπό τόν πρωτοπρεσβ. Ἰωάννη Ράμφο . Ὅμοιο στό ἀρχεῖο μου.
2. Κώδιξ Β. Διασώζεται. Ἔχει μικροφωτογραφηθεῖ καί ἀπό τό Μορφωτικό Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἱστορικό καί Παλαιογραφικό Ἀρχεῖο.

Ε. ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

- Κώδιξ Ἱερᾶς Μονῆς Ταξιάρχου Σερίφου.

ΣΤ. ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

1. *Συλλογή Εὐαγγ. Βάου*
α) Κώδιξ ἐκκλησίας Ἀγ. Κωνσταντίνου Σίφνου. β) Κώδιξ Δικαιωμάτων τῶν Ἐκκλησιῶν Σίφνου (1784) γ) Δύο φυλλάδες, ἡ μία «τῶν ἐνοριτῶν» καί ἡ ἄλλη «τῶν ἐορτῶν» τῆς ἐκκλησίας Ἀγ. Κωνσταντίνου. δ) Λυτά ἔγγραφα: 36 χαρακτηριζόμενα «ἐκκλησιαστ. δικαιώματα», 14 «πωλητήρια», 43 «λύσεις διαφορῶν», 8 «μαρτυρικά», 11 «διαθῆκες» καί 14 «ἀβαντάρια».
2. *Μαργαρίτας Ἰω. Βασταρδῆ*
Δεκατέσσερα ἔγγραφα (copie) «προξενικά» ἀπό ἀρχεῖο τῆς Βενετίας μὴ κατονομαζόμενο.
3. *Συλλογή Νικ. Ἀπ. Βάου*
Ἀρχεῖο πολυαρίθμων ἐντύπων: φυλλαδίων, μονοφύλλων, «ἀνοικτῶν ἐπιστολῶν», ἐφημερίδων κλπ. ἀπό τοῦ ἔτους 1847.

- Ξένες

A. BOLOGNA

Biblioteca Comunale dell' arciginasio

Archivio Gazzadini: filze, α) XI, 48. β) XI, 55. γ) XIV 34, 37. δ) XVIII, 12. ε) XXXIII, 7

B. ROMA. SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE.

Συλλογές.

(1) Scritture Originali riferite nei Congregazioni.

Φάκ. No 39, φφ. 415^R-417^V, 441^R-442^V

Φάκ. No 114, φφ. 137^R-138^V, 176^R, 249^R-250^V, 256^R, 257^R, 258^R, 260^R-261^V,

	266 ^R , 267 ^R , 268 ^R , 269 ^R , 273 ^{RV} , 274 ^{RV} , 275 ^R ,
Φάκ. No 149,	φφ. 207 ^{RV} , 208 ^R , 209 ^R , 210 ^R , 211 ^R , 212 ^{RV} ,
Φάκ. No 150,	φφ. 42 ^R .
Φάκ. No 153,	φφ. 120 ^R -121 ^V , 224 ^R -225 ^R , 229 ^R -230 ^R , 327 ^R , 333 ^{RV} , 334 ^{RV} .
Φάκ. No 154,	φφ. 282 ^R , 283 ^R , 285 ^{RV} , 286 ^R , 287 ^{RV} , 288 ^{RV} , 298 ^{RV} .
Φάκ. No 161,	φφ. 129 ^R .
Φάκ. No 163,	φφ. 307 ^{RV} , 352 ^R -353 ^R .
Φάκ. No 165,	φφ. 23 ^{RV} , 24 ^{RV} , 25 ^{RV} , 49 ^{RV} +54 ^R , 51 ^R , 59 ^{RV} , 61 ^{RV} , 62 ^{RV} +65 ^R .
Φάκ. No 167,	φφ. 556 ^{RV} , 567 ^{RV} , 568 ^{RV} , 570 ^R , 571 ^R , 572 ^R .
Φάκ. No 173,	φφ. 200 ^{RV} .
Φάκ. No 175,	φφ. 402 ^{RV} .
Φάκ. No 177,	φφ. 155 ^R , 156 ^R , 157 ^R , 158 ^{RV} , 159 ^{RV} , 168 ^R , 169 ^R , 170 ^{RV} , 173 ^R , 220 ^{RV} , 221 ^R , 228 ^R .
Φάκ. No 183,	φφ. 789 ^R , 796 ^R .
Φάκ. No 184,	φφ. 43 ^R -46 ^V , 224 ^V -225 ^R , 273 ^{RV} , 350 ^R , 408 ^{RV} .
Φάκ. No 185,	φφ. 24 ^R , 196 ^R -199 ^R , 200 ^R -205 ^V .
Φάκ. No 186,	φφ. 3 ^R -7 ^R .
Φάκ. No 187,	φφ. 35 ^{RV} , 123 ^R , 191 ^R -192 ^R , 359 ^R , 365 ^R , 369 ^R , 370 ^R , 371 ^R , 419 ^{RV} , 420 ^R , 425 ^R , 426 ^R , 427 ^R +432 ^R , 442 ^R , 443 ^R , 444 ^R , 448 ^R , 544 ^R , 559 ^R +576 ^R , 626 ^R -629 ^V , 630 ^R , 633 ^{RV} , 635 ^R , 636 ^{RV} , 638 ^R , 640 ^{RV} , 647 ^R , 650 ^R , 653 ^R , 654 ^{RV} , 655 ^R , 656 ^R , 657 ^R , 658 ^R , 669 ^R , 670 ^R , 671 ^R , 672 ^R , 673 ^R , 674 ^R , 675 ^R , 676 ^R , 677 ^R , 682 ^R , 697 ^{RV} , 698 ^R , 699 ^R , 707 ^R , 709 ^{RV} , 710 ^R , 711 ^{RV} , 714 ^R , 715 ^R , 716 ^{RV} , 730 ^R , 731 ^{RV} .
Φάκ. No 271,	φφ. 51 ^R -52 ^R .
Φάκ. No 276,	φφ. 256 ^R -257 ^V , 258 ^R , 260 ^R -261 ^V , 262 ^R , 263 ^R , 264 ^{RV} , 266 ^R , 267 ^V , 268 ^R , 274 ^R , 276 ^R , 277 ^R , 278 ^{RV} , 285 ^R -286 ^R , 287 ^{RV} , 291 ^V , 292 ^R , 298 ^{RV} , 306 ^{RV} , 308 ^R , 310 ^R , 316 ^{RV} , 324 ^{RV} , 326 ^{RV} , 328 ^{RV} , 332 ^{RV} , 334 ^{RV} , 335 ^R , 338 ^{RV} , 340 ^{RV} , 342 ^R , 344 ^R , 346 ^{RV} , 347 ^R - 348 ^R , 349 ^{RV} , 353 ^R , 354 ^R -357 ^R , 359 ^R , 363 ^{RV} , 369 ^R , 371 ^R .
Φάκ. No 285,	φφ. 9 ^{RV} , 11 ^R -12 ^R , 13 ^R , 18 ^R , 38 ^R , 39 ^{RV} .
Φάκ. No 423,	φφ. 247 ^R , 248 ^R , 250 ^V , 275 ^{RV} .
Φάκ. No 533,	φφ. 212 ^R -217 ^R .

(2) Scritture non Riferite.

Φάκ. No 21, φφ. 77^{RV}, 78^R-80^V, 117^R
Φάκ. No 30, φφ. 20^R-22^R, 40^{RV}, 86^{RV}.

(3) Congregazioni Particolari.

Φάκ. No 21, φφ. 81^R-88^R, 596^R
Φάκ. No 66, φφ. 149^R-167^R, 277^R-278^V+285^R.

(4) Visite e Collegi

Φάκ. No 17, φφ. 72^{RV}, 117^{RV}.
Φάκ. No 31, φφ. 39^R-41^V, 96^V
Φάκ. No 32, φφ. 113^R-118^R.
Φάκ. No 38, φφ. 509^R-533^R.

Γ. VENEZIA

α) Archivio di Stato

Archivio del bailo di Constantinopoli.

Φάκ. 114 και 116

β) Biblioteca Nazionale

IT.VII 1191(=8881), φφ. 246^{RV} και 255^{RV}, 247^{RV} και 254^{RV}, 250^{RV} και 251^{RV}.

γ) Civico Museo Correr.

Codice cart. secol XV di cart. 42 intitolato «Insule Archipelagi cum pictura», φφ. 14 και 15 της Συλλογής Κωδίκων Dona dalle Rose.

II. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Έλληνική - Μεταφράσεις.

Άλεξούδης Άνθιμος, Χρονολογικοί κατάλογοι των από Χριστού άρχιερατευσά-
ντων κατ' έπαρχίας, "Πανελλήνιον Λεύκωμα". Άθηναι 1922, τόμ. Στ'

Άλιπράντης θ. Χρ., Είκόνες του καθολικού της Ίερās Μονής Άγίου
Ίωάννου του Χρυσοστόμου Σίφνου, "Ε.Ε.Κ.Μ.", θ' (1971-1973).

Άλιπράντης Νικ. Χρ., Οί άγιογράφοι της Σαντορίνης, στό άφιέρωμα
"Σαντορίνη", Μιχ. Άντ. Δανέζη, Άθηναι 1971.

Ἄμαντος Κ., Τά Γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, 1566-1822, (Σχολεῖα καὶ Λόγιοι), Πειραιεὺς 1946

Ἀνδρεάδης Γ., ἀρχιμ. Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά Γράμματα περὶ τῆς ἐν Χίῳ ἐξαρχίας τοῦ Πυργίου, "Ἑλληνικά", 5 (1932)

Ἀνδρόνικος Ἐμμ. Γ., Τά Γράμματα ἐν Σίφῳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, "Κυκλαδικὸν Ἡμερολόγιον", Β' (1908)

Ἀνθιμος Σεβαστείας, Περί τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀρκαδιουπόλεως, "Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια", ΚΠόλεως, 22 (1922)

Ἀντωνιάδης Ξεν. Α., Ἡ Σκύρος αὐτοὺς περιηγητὲς καὶ Γεωγράφους (1400-1900), Ἀθήνα 1977 (παράρτ. ΚΑ' τόμου Ἀρχείου Εὐβοϊκῶν Μελετῶν).

Ἀπαστολόπουλος Δ.Γ. - Μιχαηλάρης Π.Δ. Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου, Ἀθήνα 1987, τόμ. Α' ἔκδοσις Ἐθν. Ἰδρύμ. Ἑρευνῶν.

Ἀρβανιτάκης Λέανδρ. Ἐπιγράμματα καὶ Ὠδαί συλλεγεῖσαι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Γεωργίου, Αθήναι 1894.

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου ἀνά τοὺς αἰῶνας, ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΕ' (1939) καὶ ἀνάτυπο.

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἐπίτομος ἐπισκοπικὴ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον, τόμ. Α' (1948)

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἡ, ἐν τῇ Μητροπόλει Θηβῶν, ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, "Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα", 1958 (ἀνάτυπο)

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος Ἀδὰμ, "Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν", 1956 (καὶ ἀνάτυπο).

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἀρχιερεῖς Μήλου καὶ Κιμῶλου, "Κιμωλιακά" 3 (1972)

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1975 (ἀνατύπ. ἀπὸ τὸν "Ἐκκλησιαστ. Φάρος" Ἀλεξανδρείας, τόμοι ΝΣΤ' καὶ ΝΖ (1974).

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἐν Πάτμῳ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ἀρχιερεῖς - Ἀδελφοὶ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1550 καὶ ἐντεῦθεν, Ἀθῆναι 1977.

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Βραχέα τινὰ περὶ ἀρχιερέων τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας καὶ ἐπισημειώσεις εἰς ἐπισκοπικοὺς αὐτῆς καταλόγους, ἀνατύπ. ἐκ τοῦ Περιοδ. "Ἐκκλησιαστ. Φάρος", τόμο ἸΞ' (1978).

Ἀτέσης Βασίλειος Γ., Ἐπισκοπαὶ καὶ Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι σήμερον, ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν ἐπετηρ. Ἀρχιεπισκ. Θυατείρων "Ἐκκλησία καὶ Θεολογία", τόμ. ΙΙΙ (1982).

Βαγιακᾶκος Δικ., Α., Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Γλῶσσα, "Ἀθηνᾶ", 63 (1959).

Βαγιακᾶκος Δικ., Α., Ἐγγραφα περὶ τῶν Κρητῶν Προσφύγων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ Καποδίστρια, *Μνημοσύνη*, Β' (1968-1969).

Βακαλόπουλος Ἀπ. Ε., Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμοι Α-Η, Θεσσαλονίκη, 1974-1988

Βακαλόπουλος Ἀπ. Ε., Ἱστορία τῆς Θάσου, Θεσσαλονίκη 1984.

Βακαλόπουλος Ἀπ. Ε., Καίρια θέματα τῆς Ἱστορίας μας, Θεσσαλονίκη, 1988

Βακαλόπουλος Κων. Ἀπ., Νέες εἰδήσεις γιὰ τὰ νησιά Σύρα, Σάμο, Σίφνο καὶ Νάξο στὰ 1828, *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977).

Βακαλόπουλος Κων. Ἀπ., Κεφάλαια Νεοελληνικῆς Ἱστορίας (1204-1833), Τουρκοκρατία, Θεσσαλονίκη 1987

Βαλέτας Γ., Νικηφόρος Μοσχόπουλος, περιοδ. *ἩΩΣ* ἀριθμ. 46 (1961)

Βαλέτας Γ., "Ένα ανέκδοτο γράμμα του Προβελέγγιου προς τον Γρυπάρη, έφημ. "Σιφναϊκή Ωνή", 'Ιανουαρ. 1965.

Βαλέτας Γ., Δύο ανέκδοτα έργα του 'Αριστ. Προβελέγγιου, έφημερ. "Σιφναϊκή Ωνή", 'Ιανουαρ. 1967.

Βαλέτας Γ., 'Ιωάννης Γρυπάρης, ό μουσηγέτης του μετασολωμικού λυρισμού, έφημ. "Σιφναϊκή Ωνή", Μάρτιος 1967.

Βαλέτας Γ., "Ένα άγνωστο κείμενο του Γρυπάρη, έφημ. "Σιφναϊκή Ωνή", 'Απρίλιος 1967.

Βαλέτας Γ., 'Η λογοτεχνική Σχολή της Σίφνου, ένας ολόφωτος άστερισμός των νεοελληνικών Γραμμάτων, 'Αθήνα 1969, άνάτυπο από την έπιθεώρηση "ή Σιφνιακή", Γ' (1969), τεύχος 25.

Βαλέτας Γ., Γρυπάρης - Προβελέγγιος, δύο ανέκδοτα γράμματα, έφημ. "Σιφναϊκή Ωνή", 'Ιανουαρ. 1971.

Βάλληνδας 'Αντών., Κυθνιακά Μελετήματα, Οί Κοζαδίνιοι, στό "Ήμερολόγιον του έτους 1888 ύπέρ του έν 'Ερμουπόλει Γυμνασίου", έν 'Ερμουπόλει 1887.

Βάλληνδας 'Αντών. Ν., 'Ιστορία της Νήσου Κύθνου, από των άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ήμας, έν 'Αθήναις 1896.

Βσος Ζαφ., 'Η Μήλος και ή συμβολή της εις τον πολιτισμόν, την θρησκείαν και τους έθνικούς άγώνας, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Η' (1969-1970)

Βσος Ζαφ., Σελίδες του 1821 από την Μήλον και τίς Κυκλάδες, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Θ' (1971-1973)

Barclay Head, (μετάφρ. Ι. Σβορώνου), 'Ιστορία Νομισμάτων, 'Αθήναι 1898, τόμ. Α'.

Βαρθαλίτης Δημ. Β., Οί πρώτοι Κυκλαδίτες πανεπιστημιακοί έπιστήμονες. περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα", Δ' (1987), τεύχος 19.

Βασιλειάδης Δ., Αί επίπεδοστεγοί μεταβυζαντιναί βασιλικάί τῶν Κυκλάδων, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Β' (1962)

Βασιλειόπουλος Γιάννης, Νομισματική 'Ιστορία τῶν Κυκλάδων," περιοδ. "Συλλογές" Ὀκτώβρ. 1985

Βενιέρης Μιχ. Χ., 'Η ἐν Μυκόνῳ 'Ιερά Μονή Τουρλιανή, ἐν Ἐρμούπολει 1907.

Βισβίζης 'Ιάκ. Τ., Τά ἔγγραφα δικαιοπραξιῶν τῆς Μυκόνου τοῦ 17ου καί 18ου αἰ. "Ε.Α.Ι.Ε.Δ.", τεῦχος 5, ἐν Ἀθήναις 1954.

Βισβίζης 'Ιάκ. Τ., Δικαστικά ἀποφάσεις τοῦ 17 αἰῶνος ἐκ τῆς νήσου Μυκόνου, "Ε.Α.Ι.Ε.Δ.", τεῦχος 7, ἐν Ἀθήναις 1957.

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., 'Η ἐπίσκοπή Δρυϊνουπόλεως καί ὁ Σίφνιος ἐπίσκοπος αὐτῆς Γαβριήλ, "Κυκλαδικά", Α' τεῦχος Β' (1956).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Ἀνέκδοτον σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως Γρηγορίου Ε' περί τῆς 'Ιερᾶς Μονῆς Βρύσεως Σίφνου, "Κυκλαδικά", Α' τεῦχος Β' (1956).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου, Σερίφου, Μυκόνου, Ἀστυπαλαίας, κλπ. Φιλάρετος, "Κυκλαδικά", Α' τεῦχος ΣΤ' (1956).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., 'Η ἐν Σίφνῳ ἱερά μονή τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπικεκλημένη "Παναγία τοῦ Βουνοῦ", "Κιμωλιακά", Γ' (1973).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., 'Η διά πατριαρχικοῦ σιγίλλιου ἀνύψωσις εἰς μητρόπολιν τῶν παροικιῶν Σίφνου - Μυκόνου καί Μήλου - Κιμῶλου, "Κιμωλιακά", Η' (1978).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Ὁ Σίφνιος Μητροπολίτης Βελιγραφίου - Σερβίας Ἄνθιμος, "Κιμωλιακά", Ε' (1975).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Γαβριήλ ὁ Σίφνιος, ἀρχιδιάκονος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Τοποτηρητῆς τῶν Μητροπόλεων Πατρῶν καί Κερνίκης, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Γ' (1963).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Προφήτης Ἡλίας Ὑψηλός καί Ἰωάννης Θεολόγος Μογκοῦ, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Ε' (1965-6).

Βιτάλης Φιλάρ., ἀρχιμ., Ἐν ἀξιόλογον χειρόγραφον τῆς Σίφνου, "Ε.Ε.Κ.Μ.", ΙΑ' (1979-1984).

Botsford & Robinson, Ἀρχαία Ἑλληνική Ἱστορία, μετάφρ. Σωτ. Ε. Ταιτσῶ-νη, Ἀθήνα 1979, β' ἐκδοση, Μορφ. Ἰδρυμ. Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Βουρνᾶς Τ., Φιλικὴ Ἑταιρεία, Ἀθήνα 1982.

Βουτυρᾶς Σ.Γ., Λεξικόν Ἱστορίας καί Γεωγραφίας, Κων/πολις 1889, τόμ. Ζ'

Βρανόπουλος Ἐπ. Α., Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Εὐβοίας, Ἀθήνα 1987.

Γαβαλᾶς Ζαφ., Ἀνέκδοτον σιγίλλιον περὶ τοῦ ἐν Σικίνῳ ναοῦ τῆς Ἐπισκο-πῆς, "Ε.Ε.Β.Σ.", Ζ' (1930).

Γαβαλᾶς Ζαφ., Ἡ Νῆσος Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931.

Γαβαλᾶς Ζαφ., Καταστροφή Φολεγάνδρου τῷ 1715 ὑπὸ Ὀθωμ. ἀρχιναυάρχου, "Ἐπετηρ. τῆς λαογρ. καί Ἱστορ. Ἑταιρ. Κυκλάδ. Πολιτ. καί Τέχνης", τόμ. Α' (1935).

Γαϊτάνος Γεώργ. Θ., Λόγοι καί Μελέται, ἐν Ἀθήναις 1928.

Γαλανός Θωκ., Σέριφος, μέρος Α', Ἀθήναι 1962.

Γεδεῶν Μαν. Ἰ., Ἀποσημειώματα Χρονογράφων (1800-1913), ἐν Ἀθήναις 1932.

Γεδεῶν Μαν. Ἰ., Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων, 1453-1913, ἐν Ἀθήναις 1939.

- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Μνεία τῶν πρό ἐμοῦ, 1800-1863-1913, ἐν Ἀθήναις 1934.
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Πατριαρχικαί Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, 1500-1912, ἐν Ἀθήναις 1936.
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Παιδεία καί πτωχεία κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, "Ἐβδομ. Ἐπιθεωρ. Νεολόγου", 2 (1893).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Διαθηκαὶ δύο Θρακῶν διδασκάλων, "Θρακικά" 7 (1936).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Κανονικαὶ διατάξεις. Ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀνδριανουπόλεως, 2 τόμοι, Κων/ πολίς 1888-1889.
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Ἀθως, "Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια", 5 (1884-85).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Ἐγγραφοὶ λίθοι καί κεράμια, Κωνσταντινούπολις 1892 (ἐξώφυλλο 1893).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Μνημεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς Καλύδναις νήσοις, "Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια", τομ. 9-10 (1883-84).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Χρονικά τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἴκου καί τοῦ Ναοῦ, Κωνσταντινούπολις 1884.
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Συμβολαί εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν σχέσεων, "Ἐκκλησιαστ. Ἀλήθεια", τόμ. 9-10 (1888-1889).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Ἀποσημειώματα περὶ τῶν ἀρχιερέων Πισιδείας, ὀ.π. σελ. 45.
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Ἐπισκοπικοὶ Πίνακες. Ἀναγραφὴ ἀρχιερέων παρὰ Φαβρικίω, "Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια", 32 (1912).
- Γεδεών Μαν. 'Ι.*, Μήλου Χειρόγραφα, ὀ.π. σελ. 355.

Γερασιμίδης Κων. Γ., Τό Πανόραμα της Σύρου, Σύρος 1933.

Γερμανός, μητροπολ. Σάρδεων, 'Επισκοπικοί Κατάλογοι Βορείου Θράκης, περιοδ. "Θρακικά", 8ος (1937).

Γερμανός, μητρ. Σάρδεων, 'Επισκοπικοί κατάλογοι τών εν 'Ηπείρω καί 'Αλβανία έπαρχιων του Πατριαρχ. ΚΠόλεως, " 'Ηπειρωτικά Χρονικά", 12 (1937).

Γεωργαντόπουλος 'Επαμ., Τηνιακά, ήτοι άρχαία καί νεωτέρα γεωγραφία καί ιστορία της νήσου Τήνου. 'Εν 'Αθήναις 1889.

Γιαγκάκης Γεωργ. Κ., Συστηματική θεώρηση τών 'Ελληνικών Νησιών, 1951-1981, 'Αθήναι 1984.

Γκητάκος Μιχ. Χ., 'Ανέκδοτοι έπιγραφαί καί χαράγματα έκ βυζαντινών καί μεταβυζαντινών μνημείων της 'Ελλάδος, έν 'Αθήναις 1957.

Γκιών Κάρολος Γ., 'Ιστορία της Νήσου Σίφνου από τών άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τών καθ' ήμās μετά της περιγραφής τών άρχαίων αύτης μεταλλείων χρυσοῦ καί άργύρου, έν Σύρω 1876.

Γλώκατζη - 'Αρβελέρ 'Ελ., 'Η Πολιτική 'Ιδεολογία της Βυζαντινης Αύτοκρατορίας, 'Αθήνα 1988, Γ' έκδοση.

Γούναρης 'Αντών. 'Η Κύθνος, 'Αθήναι 1939.

Γρηγορίου Π., Σχέσεις καθολικῶν καί όρθοδόξων, 'Αθήναι 1958.

Γριτσόπουλος Τάσος 'Αθ., "Εξ ανέκδοτα έγγραφα περί της οίκογενείας Μπρέστ, "Κιμωλιακά" Ζ' (1977).

Γρυπάρης Κ. - Βαμβακερός Μιχ., Λόγοι έκφωνηθέντες (τήν 15-8-1868) εις τήν κηδείαν του έκ Σίφνου αίδεσιμ. οίκονόμου Νικολάου Βάου.

Hauttecoeur Henry, 'Η Νήσος Σίφνος, έκ του Γαλλικού, έν 'Αθήναις 1989 "έκδίδεται δαπάνη της επί του όργανωθέντος λαχείου του Συνδέσμου τών

Σιφνίων "Επιτροπής Κυριών".

Hoerfner W., - Schmidt H., Μεσαιωνικοί οίκισμοί Κυκλάδων νήσων "Αντιπάρου - Κιμώλου, "Κιμωλιακά", τόμ. Η' (1978).

Δαλαμπίρα Έλ., Προγονικό, "Αθήνα 1988

Δασκαλάκης Ατ., "Η Μάνη καί η "Οθωμανική Αύτοκρατορία, έν "Αθήναις 1923.

Δασκαλάκης Ατ. Β., "Η Μινωική Έλλάς καί ό Πολιτισμός του Αιγαίου, στοϋ Κ. Παπαρρηγοπούλου: "Επίτομος "Ιστορία του "Ελληνικού "Εθνους, "Αθήναι 1955, έκδόσεις "Περγαμηνάι".

Δασκαλάκης Ατ. Β., Κείμενα - Πηγαί της "Ιστορίας της "Ελληνικής "Επανάστασεως. Σειρά Τρίτη, τά περί Παιδείας, "Αθήναι 1968.

Δελένδας Ίω. Χ., Οί καθολικοί της Σαντορίνης, "Αθήναι 1949.

Δελιαλής Νικ., Κατάλογος έντύπων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, 1494 - 1832, Θεσσαλονίκη 1948.

Δελικάνης Καλλίνικος, άρχιμ., Τά έν τοις Κώδιξι του πατριαρχικού άρχειοφυλακίου σωζόμενα επίσημα έκκλ. έγγραφα τά άφορώντα είς τάς σχέσεις του Οίκονομ. Πατριαρχείου πρός τάς "Εκκλησίας "Αλεξανδρείας, "Αντιοχείας, "Ιεροσολύμων καί Κύπρου, Κωνσταντινούπολις 1904.

Δελικάνης Καλλίνικος, άρχιμ. Πατριαρχικά "Εγγραφα (Ρωσσίας, Βλαχίας καί Μολδαβίας, Σερβίας, "Αχριδών καί Πεκίου), Κωνσταντινούπολις 1905.

Δεπάστας Αποστ. Ν., "Ενας μέγáλος "Ελλην Δικαστής, "Αθήναι 1954.

Δετοράκης Θεοχ. Γεωργίου Νικολετάκη άνέκδοτοι έπισκοπικοί κατάλογοι της Κρήτης, περιοδ. "Κρητολογία", "Ηράκλειον Κρήτης 1977.

Δετοράκης Θεοχ., "Ιστορία της Κρήτης, "Αθήνα 1986.

Δημάκης 'Ι., Τό εμπόριον τῆς Σύρου καί ἡ κατάστασις εἰς τὰς Κυκλάδας (συμφώνως πρὸς ὑπόμνημα Γάλλου προξένου τοῦ ἔτους 1835), "Ε.Ε.Κ.Μ.", Δ' (1964).

Δημακόπουλος Γ., Αἱ Κυβερνητικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, "Ἐρανιστής", τόμ. Δ' (1966).

Δημακόπουλος Γ., Ὁ Κώδιξ τῶν Ψηφισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, Β' 1829-1832, "Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.", τεύχος 15 (1968), ἐν Ἀθήναις 1972.

Δημητρίου Ἄννα, Πελασγοί, ἡ καταγωγή τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1987.

Δημοσθενόπουλος Σ., Ἡ Μητρόπολις Σηλυβρίας, "Νεολόγος" ΚΠόλεως, 23 Ὀκτωβρ. 1891.

Διαμάντης Κων. Ἀθ., Δημήτριος Ὑψηλάντης, Ἀθήναι 1966.

Δοανίδου Σοφία, Ἡ Φραγκοκρατία στὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, 1205-1456, Β' ἔκδοσις, βιβλιοπ. τῆς "Ἐστίας", ἀ.χ.

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Ὁρχήσεις καὶ στιχουργικοὶ ἀγῶνες ἐν Σίφνῳ, περιοδ. "Ἐστία" 1890.

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Ἡ ἀλιεΐα τῶν σκάρων ἐν Σίφνῳ καὶ ὁ Αἰλιανός, "Ἡμερολόγιον Σκόκου" 1906.

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Ὁ Πύργος τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ἄνδρῳ, "Παρνασσός", 5 (1881).

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Ἀρχαιολογικαὶ Ἐρευναι ἐν Σίφνῳ, "Π.Α.Ε.", (1915).

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Οἱ πύργοι οἱ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἰδία τῆς Σίφνου, "Π.Α.Ε.", (1920).

Δραγάτης Ἰακ. Χ., Ἐρευναι καὶ Μελέται ἐν Σίφνῳ, "Π.Α.Ε.", (1922-1924).

Δραγάσης 'Ιακ. Χ., 'Ο Νικόλαος Χρυσόγελος ὁ Σίφνιος, μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἐν Ἀθήναις 1932.

Δραγάσης 'Ιακ. Χ., Ἀνέκδοτα Ἱστορικά ἔγγραφα πρὸς τοὺς Ὑδραίους, "Ἡμερολόγιον Σκόκου", Γ' (1888).

Δραγάσης 'Ιακ. Χ., Σίφνου ἀρχαιότητες, "Παρνασσός", Β (1884).

Δρακάκης 'Ανδρ. Θ., Ἱστορία τοῦ Οἰκισμοῦ τῆς Ἐρμουπόλεως, τόμ. Α' (1821-1825), Ἀθῆναι 1979, τόμ. Β' (1826-1827), Ἀθῆναι 1983.

Δρακάκης 'Ανδρ. Θ., Ἡ Σῦρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡ Δικαιοσύνη καὶ τὸ Δίκαιον, "Ε.Ε.Κ.Μ.", ΣΤ' (1967).

Δρακάκης 'Ανδρ. Θ., Ἄγγλοι πρόξενοι εἰς τὰς Κυκλάδας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Δ' (1964).

Δρακάκης 'Ανδρ. Θ., Ἡ Πειρατεία εἰς τὰς Κυκλάδας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, "Μνημοσύνη", Ε' (1974-1975) καὶ ἀνάτυπο.

Δρακάκης 'Ανδρ. Θ., Τοσκανοὶ Πειρατὲς εἰς τὰς Κυκλάδας, περιοδ. "Κυκλαδικὰ θέματα", Ε' (1988), τ. 25.

Δράκος Εὐστρ. Μείζων στολισμός, ἦτοι Λόγος περὶ παιδείας καὶ περὶ τοῦ πῶς δεῖ συγγράφειν Τοπογραφίαν καὶ λατῖνοι Ἐπίσκοποι ἐν Ἀνατολῇ, Ἀθῆναι 1890.

Ἐνεπεκίδης Πσλ. Κ., Ρήγας - Ὑψηλάντης - Καποδίστριας, Ἀθῆναι 1965.

Εὐαγγελίδης Τρύφων, Ἡ Νῆσος Σέριφος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησιδες, ἐν Ἐρμουπόλει 1909.

Εὐαγγελίδης Τρύφων, Ἡ Νῆσος Σκίαθος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησιδες, ἐν Ἀθήναις 1913.

Ευαγγελίδης Τρύφων, 'Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τόμ. Β', 'Αθήναι 1936.

Ευαγγελίδης Τρύφων, 'Η Μύκονος, ήτοι 'Ιστορία της νήσου από τών αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τών καθ' ήμάς, 'Αθήναι 1912.

Ευσταθιάδης Σωφρ., 'Ιστορικά Μνημετα 'Αθω, " 'Ελληνικά", 3 (1930)

Ευσταθιάδης Σωφρ., 'Ο Καμπανίας Θεόφιλος, Β' Τό άρχετον αύτου. "ΗΠΕΙΡΩΤ.ΧΡΟΝΙΚΑ". Β' (1927).

Ευστρατιάδης Σωφρ. πρ. Λεοντοπόλεως, Τό άρχαιότερον τακτικάν της 'Εκκλησίας Κων/ πόλεως, "Μέα Σιών" ΚΣΤ' (1931).

Ευστρατιάδης Σωφρ., Συμπλήρωμα άγιορειτικων καταλόγων Βατοπεδίου και Λαύρας, Paris 1930.

Ζακυθηνός Διον. Α. 'Ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα τών χρόνων της Τουρκοκρατίας, " 'Ελληνικά", 3 (1929).

Ζακυθηνός Διον. Α. Κατάλογος συλλογής Π. Ζερλέντη, "ΕΕΒΣ" 13(1937).

Ζακυθηνός Διον. Α. Παλαιογραφικά έρευναί εις τάς Κυκλάδας, "ΕΕΚΜ", Ε' (1965).

Ζαχαριάδη Ε.Α., Συμβολή στην 'Ιστορία του Νοτιοανατολικου Αιγαίου, "Σύμμεικτα" Βασιλ. 'Ιδρύματος 'Ερευνων, Κέντρου Βυζαντ. 'Ερευνων, τ.1 (1966).

Ζέπος Παν., Συλλογή τοπικων 'Ελληνικων εθίμων, 'Αθήναι 1931.

Ζερλέντης Περ. Γ. 'Ανασύστασις τών Γαλλικων προξενείων έν ταις Κυκλάδαις έν έτει 1724, Νησιωτ. 'Επετηρίς 1918 (Καραβίας, 'Αθήνα ΜCMLXXXVII)

Ζερλέντης Περ., Γ. 'Αρχιεπίσκοποι Σίφνου και Μυκόνου. 'Ιστορικά έρευναί περί τάς εκκλησίας τών νήσων, 'Ερμούπολις 1913.

Ζερλέντης Περ. Γ. Φεουδαλική Πολιτεία ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ, Ἑρμούπολις 1925.

Ζερλέντης Περ. Γ., Πατριαρχικόν καί Σταυροπηγιακόν Μοναστήριον τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ ἐν τῇ νήσῳ Σερίφῳ, στό "Ἱστορικά Ἐρευναι περί τῆς ἐκκλησίας τῶν νήσων", ἐν Ἑρμούπόλει 1922.

Ζερλέντης Περ. Γ., Φραγκίσκου Μοροζίνη γράμματα διατακτικά κατά τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, "ΔΙΕΕ", 7 (1900)

Ζερλέντης Περ. Γ., Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, 1438-1565, Ἰωσήφ Νάκης δούξ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, 1566-1579, τό σαντζάκ τῶν νήσων Νάξου, Ἄνδρου, Πάρου, Σαντορίνης, Μήλου, Σύρου, 1579-1621, Ἑρμούπολις 1924 (Καραβίας, Ἀθήνα MCMLXXXV).

Ζερλέντης Περ. Γ., Ἰωάννης Στόης, ἑξαρχος Μελετίου τοῦ Φιλαδελφείας, "Μησιωτ. Ἐπετηρίς", (1918).

Ζερλέντης Περ. Γ., Ἱστορικά σημειώματα ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἐν Νάξῳ καπουκίνων, Ἑρμούπολις 1924.

Ζερλέντης Περ. Γ., Τουλιάνου Ντακορώνια αὐθέντου Σιφνίων γράμμα τοῦ ἔτους 1462, "Μησιωτ. Ἐπετηρίς", 1918.

Ζερλέντης Περ. Γ., Ἀρχιεπίσκοποι Σαντορίνης, ἐν Ἑρμούπόλει 1923.

Ζερλέντης Περ. Γ., Πρασθήκη εἰς τὰ περί τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Σίφῳ σχολείου, "Μησιωτ. Ἐπετηρίς", 1918.

Ζερλέντης Περ. Γ., Σημειώματα περί Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν, 1922.

Ζερλέντης Περ. Γ., Πειρατική ἐπιδρομή κατά τῆς νήσου Ἀντιπάρου, περιοδ. "Παρνασσός", 10 (1886).

Ζερλέντης Περ. Γ., Φιλόθεος ὁ Καισαρείας τῶν Καππαδόκων, "Δ.Ι.Ε.Ε.", 8(1923).

Ζωγράφος Δημ. Α., 'Η Γεωργική Έκπαίδευσις επί Τουρκοκρατίας καί κατά τήν Έπανάστασιν, "Λαϊκόν Πανεπιστ. Βραδυνής", Γ' (1935), τεύχ. Β'.

Ήμελος Στεφ. Δ., Λαογραφικά είδήσεις έκ χειρογράφου τοῦ Κιμωλίου διδασκάλου Μάρκου Βεντούρη, "Κιμωλιακά", Γ' (1973).

Θέμελη - Κατηφόρη Δ., Αί αποφάσεις τοῦ θαλασσίου Δικαστηρίου, 1828-1829, "Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.", τεῦχος 20-21 (1973-1974), ἐν Ἀθήναις 1976.

Θεοχάρης Δημ. Ρ., Νεολιθικός Πολιτισμός, σύντομη ἐπισκόπηση τῆς Νεολιθικῆς στόν ἐλλαδικό χῶρο, Ἀθήνα 1981, ἔκδοση Μορφ. Ἰδρυμ. Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Θεοχάρης Δημ. Ρ., Νεολιθική Ἐποχή, στήν Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς "Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν", τόμ. Α' 1970.

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Α'-ΙΕ'.

Ἰωάννου Π., Κυκλαδικά, "Ἑλληνικά", 5 (1932).

Καλαμάρης Νικ., Παιδευτήριον τοῦ Ἀρχιπελάγους, Ἀθήνα 1982.

Καλινδέρης Μιχ., Τά λυτά ἔγγραφα τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, 1676-1808. Θεσσαλονίκη 1951.

Κανακάρης Ἀντ., Ἀριστομένης Προβελέγγιος, "Ε.Ε.Κ.Μ", Α' (1961).

Κανακάρης Ἀντ., Κωνσταντῖνος Προβελέγγιος, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Γ' (1963).

Καραβία - Γρίβα Ν. Λεξικόν τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἱστορίας, τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ἀρμάτων, τῆς πολιτικῆς καί τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἐν ΚΠόλει 1842, τόμ. Α', Β'.

Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου Μαντ., Νομίσματα θήρας, στό ἄφιέρ. "Σαντορίνη", Μ. Δανέζη, Ἀθήνα 1971.

Καρδάσης Βασίλ. Α., Σύρος, σταυροδρόμι της 'Ανατολικής Μεσογείου, 1832-1857, 'Αθήνα 1987, έκδοση Μορφ. 'Ιδρύμ. 'Εθνικής Τραπέζης.

Καρπάθιος 'Εμμαν. Ι., ἀρχιμ., 'Η λατινική Προπαγάνδα καί αἱ Κυκλάδες κατά τόν ΙΗ' αἰώνα. 'Εν 'Αθήναις 1936.

Κατσίπης Φιλ., Οἱ ἀπό Σαντορίνης 'Αρχιεπίσκοποι, περιοδ. "Κυκλαδική 'Επιθεώρησις", 'Ιανουαρ. - Φεβρ. 1970.

Κατσουρός 'Αντ. Φλ., 'Η πειρατεία στό Αἶγατο, περιοδ. "Παριανά", Γ' (1982) τ.8.

Κεφαλληνιάδης Ν., Δύσκολα ταξίδια στό 1832, περιοδ. "Κυκλαδική 'Επιθεώρησις", Φεβρ.-Μάρτιος 1971.

Κεφαλληνιάδης Ν., Χρονικόν τῶν κατά τῆς Κιμώλου (Argentiara) πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατά τόν 17ον - 19ον αἰώνα, "Κιμωλιακά", Δ' (1974).

Κεφαλληνιάδης Ν., Χρονικό πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατά τῆς Σύρου, περιοδ. "Συριανά", τεύχη 2,3 (1983,1984).

Κεφαλληνιάδης Ν., Πάρος τό ἀραξοβόλι τῶν πειρατῶν, περιοδ. "Παριανά", Ε' (1984), τεύχη 14,15.

Κεφαλληνιάδης Ν., Πειρατεία, κουρσάροι στό Αἶγατο, 'Αθήνα 1984.

Κοικυλίδης Κλ., Κατάλοιπα χειρογράφων ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης, 'Ιεροσόλυμα 1899.

Κλών Στέφανος, Ἔθιμα τῶν νήσων Ἄνδρου, Μυκόνου, Θήρας, Νάξου, Σίφνου, Ἄμοργου καί Ἴου, περιοδ. "Ἑλληνίς", Α' (1911), τεύχος Δ'.

Κομνηνός - Ὑψηλάντης 'Αθ., 'Εκκλησιαστικῶν καί Πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η', Θ' καί Ι', ἤτοι τά μετά τήν Ἄλωσιν (1453-1789)· Κωνσταντινούπολη 1870 (Καραβίας, 'Αθήναι MCMLXXII).

Κονιδάρης Γερ. Γ., Αί Μητροπόλεις καί Ἀρχιεπισκοπαί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἡ "Τάξις" αὐτῶν, Ἀθῆναι 1934, τόμ. Α', τεῦχος Α'.

Κοντολέων Νικ. Μ., Ἡ ἀρχαιολογική ἐρευνα τῶν Κυκλάδων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, "Κυκλαδικά", Α', τευχ. Α' (1956).

Κορρές Στυλ. Γ., Κυκλάδες, "Ε.Ε.Κ.Μ." Α' (1961).

Κούκκου Ἑλένη, Ε., Αἱ διομολογήσεις καί ἡ Γαλλική προστασία εἰς τήν Ἀνατολήν, 1535-1789, Ἀθῆναι 1967.

Κούκκου Ἑλένη, Ε., Οἱ Κοινοτικοί Θεσμοί στίς Κυκλάδες κατὰ τήν Τουρκοκρατία, Ἀθῆναι 1980.

Κουρίλας Εὐλόγιος, Κύριλλος προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος, ἐν Ἀθήναις 1935.

Κραντονέλλη Ἀλεξάνδρα, Ἱστορία τῆς Πειρατείας στούς πρώτους χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, 1390-1538, Ἀθήνα 1985.

Κυριαζόπουλος Βασ. Δ., Ἡ Πνευματική Μύκονος, 1825-1970, ἐκδοση Λαογραφικοῦ Μουσείου Μυκόνου 1980.

Κυριαζόπουλος Βασ. Δ., Ἡ παραδοσιακή Ἀγγειοπλαστική στίς Κυκλάδες, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα", Γ' (1986), τεῦχος 13.

Κωνσταντινίδης Ἐμμ. Γ., Συμβολή εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν τῆς δωδεκανήσου, Ἀθῆναι 1968.

Κωστής Ν.Χ., Συμρναϊκά Ἀνάλεκτα, Ἀθῆναι 1906, τευχ. Α'.

Λαγουρός Ἀλεξ. Στ., Ἱστορία τῆς Τήνου, Ἀθῆναι 1965.

Λάνδερερ Ξαβ., περί τῶν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τούς ἀρχαίους χρόνους εὕρισκομένων μεταλλείων, "Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική", 1854.

Λάμπρος Σπ. Π., 'Ιστορικά Μελετήματα, έν 'Αθήναις 1884 (Διονύσ. Νότη Καραβίας, 'Αθήνα MCMLXXIX).

Λάμπρος Σπ. Π., "Νέος 'Ελληνομνήμων", τόμ. Γ' (1906), Ζ' (1910), Θ' (1912), ΙΒ' (1915), ΙΖ' (1923), ΙΘ' (1925)

Λαυριώτης Καλλίστρ. προηγ. 'Ιστορικόν Προσκυνητάριον τής Μονής Μεγίστης Λαύρας, 'Αθήναι 1976.

Lemerle Paul, 'Ο Πρώτος Βυζαντινός Ούμανισμός, 'Αθήνα 1985, Β' έκδο-
ση. Μετάφρ. Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου. (Μορφωτ. "Ίδρυμα 'Εθνικής
Τραπεζης).

Λεντάκης 'Ανδρ., Οί ιερείς καί άγιογράφοι 'Εμμανουήλ καί 'Αντώνιος
Σκαρδίλης, "Κιμωλιακά", Ζ' (1977).

Λιάτα Ευτυχία Δ., 'Η Σέριφος κατά τήν Τουρκοκρατία (17ος-19ος αί.),
'Αθήνα 1987.

Λιγνός 'Αντών., 'Ιστορία τής Νήσου 'Υδρας, τόμ. Α' 'Αθήναι 1946, τόμ. Β',
'Αθήναι 1953.

Λιγνός 'Αντών., 'Αρχεϊον τής Κοινότητος "Υδρας, τομ. Ζ' (1926), τόμ. Η'
(1927), τόμ. Θ' (1928), τόμ. Ι' (1928), τόμ. ΙΓ' (1930).

Λουκάτος Σπ. Δ., "Ελληνες καί Φιλέλληνες τών 'Ινδιών κατά τήν 'Ελληνικήν
'Επανάστασιν, 'Αθήναι 1965.

Λούκος Χρ., 'Η 'Αντιπολίτευση κατά τοῦ Κυβερνήτη 'Ιω. Καποδίστρια,
(1828-1831), 'Αθήνα 1988.

Μαγκριώτης Δημ. Ι., Θυσίαι τής 'Ελλάδος καί έγκλήματα κατοχής, 1941-
1944. 'Αθήναι.

Μαθιόπουλος Παναγ., 'Ιστορία καί Μεταβυζαντινή Τέχνη τής νήσου Σίφνου,
" 'Αρχιτεκτονική", τεῦχος 54 (1967).

- Μακρής Κων.*, Συμβολαί εις τήν τοπογραφίαν, ιστορίαν, αρχαιολογίαν Κυζίκου. ανάτυπο από τόν τόμο ΑΒ' (1911) τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ. ΚΠόλεως.
- Μαλανδράκης Μ.*, Νησιωτικά Χρονικά, "Ἑλληνικά" Ι' (1938)
- Μάνεσης Στ.*, Ἡ ἐν Μυκόνῳ ἱερά μονή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, "Ε.Ε.Κ.Μ." Δ' (1964) καί σέ ανάτυπο.
- Μαραγκοῦ Λίλα Ι.*, Ἀρχαία Ἑλληνική Τέχνη, Συλλογή Ν.Π. Γουλανδρῆ, Ἀθήνα 1985.
- Μαρινάτος Σπ. Ν.*, Ἡ Ἑλλάς καί ὁ Ἑλληνικός Πολιτισμός, Ἀθήναι 1946.
- Μαρινάτος Σπ. Ν.*, Αἱ Κυκλάδες ὡς παράγων τοῦ Μεσογειακοῦ Πολιτισμοῦ, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Β' (1962).
- Μαρινάτος Σπ. Ν.*, Ἡ Ἡφαιστειακή καταστροφή τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Α' (1961).
- Μαρκόπολι Μιχ. Ι.*, Τουρκικαί βιαιοπραγίαι ἐν Ναούσῃ τῆς Πάρου, ἐπεισόδιον τοῦ ἔτους 1677, ἐν Νάξῳ 1893.
- Μαυρῆς Νικ.* Ἱατρός, Ἱστορικόν Ἀρχεῖον Κάσου, Ἀθήναι 1938, τόμ. Α'
- Μαυρογένης Ἀντ.*, Ἡ πρό τῆς Μεγάλῃς ἡμῶν Ἐπαναστάσεως καί κατ' αὐτήν ἔκθεσις περί τῆς νήσου Σίφνου, "Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1889 ὑπέρ τοῦ ἐν Ἐρμουπόλει Γυμνασίου", ἐν Ἐρμουπόλει 1888.
- Μελῆς Ἰωαν.*, Αἱ Κυκλάδες εἰς τόν ἀρχαίον τοῦ ΙΕ' μ.Χ. αἰῶνος, "Κυκλαδικά", τόμ. Α' (1956), τεῦχος Α'.
- Μελετόπουλος Ἀλεξ. Ν.*, Κατάλογος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων, συμβόλων καί κερματίων, ἐν Ἀθήναις 1884.
- Μελετόπουλος Ἰ. Α.*, Ἡ Φιλική Ἐταιρεία, Ἀρχεῖον Π. Σέκερη, Ἀθήναι 1967.

Μελετόπουλος 'Ι. 'Α., 'Οδηγός του 'Εθνικοῦ 'Ιστορικοῦ Μουσείου,
'Αθῆναι 1965.

Μέρτζιος Κων. Δ., Μνημεῖα Μακεδονικῆς 'Ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1947.

Μέρτζιος Κων. Δ., Μία διαθήκη ἐκ Σίφνου τοῦ 1662, "Ε.Α.Ι.Ε.Δ.", τεῦχος
8, ἐν 'Αθῆναις 1958.

Μεταλληνός Γεώργ. πρωτ., 'Η κατά τήν 'Ανατολήν δύσις. 'Ο "μετακενωτικός"
ρόλος τῶν δυτικῶν μισσιοναρίων στήν 'Ελληνικό κράτος, περιοδ. "Σύναξη",
τεῦχος 8 (1983).

Μεταλληνός Γεώργ. πρωτ., Τουρκοκρατία. Οἱ "Ἕλληνες στήν 'Οθωμανική
Αὐτοκρατορία, 'Αθήνα 1988.

Μεταξᾶς Κων., 'Ιστορικά 'Απομνημονεύματα ἐκ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως,
ἐπανέκδ. ἐκδόσεως 1878.

Μηλιαράκης Α., Κυκλαδικά, ἤτοι Γεωγραφία καί 'Ιστορία τῶν Κυκλάδων νήσων
ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπό τῶν Φράγκων,
'Αθῆναι 1874.

Μηνδρινός Ματθ. Ε., Τό πολίτευμα τῶν Κυκλάδων νήσων ἐπί τουρκοκρατίας
(1453-1830), περιοδ. "Κυκλαδική 'Επιθεώρησις", Μάρτιος - 'Απρίλιος 1971
καί Μάϊος - 'Ιούλιος 1971.

Μικραγιαννανίτης Γεράσ. Μοναχός, Κατάλογος Χειρογράφων Κωδίκων τοῦ
Κυριακοῦ τῆς ἐν "Αθω Σκήτης τῆς 'Αγίας "Αννης, "Ε.Ε.Β.Σ.", Α' (1960-
1961).

Miller William, Εἰς τό Δουκάτον τῆς Νάξου, ταξιδιωτικά ἐντυπώσεις, στήν
"Ἐπετηρ. Λαογραφ. καί 'Ιστορ. Ἐταιρ. Κυκλαδ. Πολιτ. καί Τέχνης",
τόμ. Α (1935)

Miller William, 'Ιστορία τῆς Φραγκοκρατίας στήν 'Ελλάδα (1204-1566),
(μετάφρ. Ἄγγελου Φουριώτη), 'Αθήνα 1960.

Μιχαηλίδης Εύαγγ., 'Εκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, "Ἐκκλησιαστικός Φάρος", 29 (1930).

Μομφεράτος Ἀντ. Γ., Κληρονομικόν Δίκαιον τῶν κληρικῶν καί μοναχῶν ἐν Ἑλλάδι καί Τουρκία, ἐν Ἀθήναις 1890.

Μοσχονδᾶς Ἐμμ. Ἰ., Ἑλληνική Βιβλιογραφία, 1800-1863, "Ἐρανιστής". τόμ. Στ' (1968).

Μοσχόπουλος Νικηφ., Ἀναμνήσεις ἀπό τήν ζώην τῆς μεγάλης Σιφναϊκῆς Παροικίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα", Μάρτ., Μάϊος, Ὀκτωβρ. 1962.

Μουρίκη Μαίρη, Σίφνου Ἀρχαιολογική παρουσίασις, περιοδ. "ἡ Σιφνιακή" Ἰανουαρ. - Ἰούνιος 1967.

Μουτζούρης Ἰω., Ἡ Ἀρμοστεία τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους στά χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Ἀθήναι 1984.

Μπίστης Α., Αἱ ἐκλογαί ἀπό τοῦ 1821 μέχρι σήμερον καί οἱ κατά ταύτας ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀνδρου καί τῶν λοιπῶν Κυκλάδων, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Β' (1962).

Μπίστης Α., Ὁ πληθυσμός τῶν Κυκλάδων. Δημογραφική κίνησις μιᾶς ἑκατονταετίας 1861-1961, "Ε.Ε.Κ.Μ.", ΣΤ' (1967).

Μπίστης Α., Ἀνάλεκτα ἀπό τήν νεωτέραν πολιτικὴν ἱστορίαν τῶν Κυκλάδων 1843-1966, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Ε' (1965-6).

Μπίστης Α., Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Κράτους εἰς τὰς Κυκλάδας ἀπό τό 1821-1845, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Θ' (1971-1973).

Μελιδᾶ Ἑλένη Δ., Στατιστικά τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους κατά τό 1830, "Μημησούνη", 7ος (1978-1979).

Μιογδανόπουλος Δημ., Φιλική Ἐταιρεία, Ἀθήναι 1987.

Μυλωνᾶς Γ.Ε., Οἱ προϊστορικοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἱστορικά ἑλληνικά φύλλα, "Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίς", 1930.

Μυλωνᾶς Γ.Ε., Ἡ Πρώτοελλαδική καὶ ἡ Μεσοελλαδική Ἐποχή, "Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίς", 1937.

Ναυπλιώτης Κ.Γ., Κυκλαδικά, ἦται συλλογὴ σημειωμάτων περὶ Κυκλάδων καὶ Κυκλαδιτῶν, Ἀθῆναι 1930 (Ἰούνιος) καὶ 1930 (Ὀκτώβριος).

Νικόδημος Κων., Ὑπόμνημα τῆς Νήσου Ψαρῶν, Ἀθῆναι 1862, τόμ. Α'.

Ντούμας Χρ., Πρωτοκυκλαδικὸς Πολιτισμὸς, στὴν "Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους" τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Α' 1970.

Ντούμας Χρ., Κυκλαδικὴ Τέχνη, Συλλογὴ Ν.Π. Γουλανδρῆ, Ἀθῆναι 1984.

Μυσταζοπούλου Μαρ. Γ., Τέσσερα ἄγνωστα ρωσικά ἔγγραφα ὑπὲρ τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Θεοτόκου, 1656-1705, "Σύμμεικτα" Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Βασιλ. Ἰδρύμ. Ἐρευνῶν, τ.Α' (1966).

Ξανθόπουλος Κ., Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως αὐτῶν μέχρι τοῦδε, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888 (Νότης Καραβίας, Ἀθήνα MCMLXXXVIII).

Ξηροτύρης Γ., Τὰ ἑλληνικά σχολεῖα κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Θεσσαλονίκη 1963.

Ξόδιλος Ἀθ., Ἡ Ἐταιρεία τῶν Φιλικῶν καὶ τὰ πρῶτα συμβάντα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1964.

Ὁθωναῖος Θεοδ. Κ., Ἡ Νῆσος Ἴος, Ἀθῆναι 1938.

Οἰκονόμος Μ., Ἱστορικά τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθῆναι 1873.

Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικά συγγράματα, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1864.

Παναγιωτόπουλος Β. Π., Ἀρχεῖο Μονῆς Ἰωάννου θεολόγου Πάτμου, "Ἐρανιστής", 3(1965).

Παπαγεωργίου Στεφ. Π., Τό Ἑλληνικό Κράτος (1821-1909), Ἀθήνα 1988.

Παπαγεωργίου Δημ., Ἱστορία τῆς Σκύρου ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, Πάτραι 1909.

Παπαδόπουλος θ., Αἰγαιοπελαγίται μαθηταί τοῦ ἐν Ρώμῃ Φροντιστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Η' (1969-1970).

Παπαδόπουλος - Κεραμεύς Α., Τακτικόν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, "Δ.Ι.Ε.Ε.", ἐν Ἀθήναις 1891, τόμ. Γ'.

Παπαδόπουλος - Κεραμεύς Α., Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, Πετρούπολις 1894, τόμ Β'.

Παπαδόπουλος - Κεραμεύς Α., Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, Πετρούπολις 1891, τόμ. Α', Πετρούπολις 1899, τόμ. Δ'.

Παπαδόπουλος - Κεραμεύς Α., Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε' (1889) τοῦ "Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου" ΚΠόλεως.

Παπαδόπουλος Χρυσοστ., Κατάστασις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τόν ΙΖ' αἰῶνα, "θεολογία", 6 (1928).

Παπαδόπουλος Χρυσοστ., Ἀνέκδοτος Ἀλληλογραφία τοῦ Πατριάρχου Ματθαίου Ψάλτου, "Ἐκκλησιαστ. Φάρος", 19 (1920).

Παπαδόπουλος Χρυσοστ., Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, Ἀθήναι 1923.

Παπαστάμου Δημ., Μηλιακοὶ Ἀμφορεῖς, "Μηλιακά", Β' (1985).

Παπαχατζῆς Ν.Δ., Ζωή καὶ θρησκεία στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα, Ἀθήναι 1947.

Παπαχατζής Ν.Δ., Πausανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, Βοιωτικά καί Φωκικά, Ἀθήνα 1981.

Παρανίκας Ματθαῖος Κ., Σχεδίασμα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867 (Νότης Καραβίας, Ἀθήναι).

Πασχάλης Δημ. Π., Πρόξενοι καί προξενεῖα ἐν ταῖς νήσοις ἐπὶ Τουρκοκρατίας, "Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος", 1931.

Πασχάλης Δημ. Π., Ἡ ἐν Κάτω Κάστρω τῆς Ἄνδρου Σχολή Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καί ἡ ἐν Κορθίῳ τῆς Ἁγίας Τριάδος, Ἀθήναι 1926.

Πασχάλης Δημ. Π., Ἀναγραφή Χρονολογική τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ ἀπὸ Ζωΐλου (362) μέχρι Μητροφάνου (1889) καί εἰδήσεις ἱστορικαί περὶ αὐτῶν, περιόδ. "Θεολογία", Ε' (1927).

Πασχάλης Δημ. Π., Εἰδήσεις ἱστορικαί περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Διονυσίου καί τῶν μητροπολιτῶν Βάρνης Ζαχαρίου καί Φιλοθέου, Ἀθήναι 1928.

Πασχάλης Δημ. Π., Χρονικά καί ἱστορικά σημειώματα ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ Χειρογράφων κωδίκων καί τῶν παραφύλλων παλαιῶν ἐντύπων βιβλίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1193 μέχρι τοῦ 1853., "Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 1930", Ἀθήναι.

Πασχάλης Δημ. Π., Αἱ Κυκλάδες κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν Τούρκων καί τῶν Βενετῶν πολέμους (1644-1669 καί 1684-1699), στό ἀφιέρωμα "εἰς μνήμην Σπυρ. Λάμπρου", ἐν Ἀθήναις 1935.

Πασχάλης Δημ. Π., Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας, "Ἀνδριακὰ Χρονικά", 10 (1961).

Πασχάλης Δημ. Π., Ἡ ἐν Ἄνδρῳ Ἱερά Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα, "Ἀνδριακὰ Χρονικά", 13 (1962).

Πασχάλης Δημ. Π., Σκόρπια φύλλα καί χαρτῶα σπαράγματα ἀπὸ τὴν ἐπὶ Ἐπαναστάσεως Ἱστορία τῆς Νήσου Ἄνδρου, ἀνέκδοτα ἔγγραφα καί

σημειώματα, " *Ανδριακά Χρονικά*", 13 (1962).

Πασχάλης Δημ. Π., "Η Έκκλησία της Άνδρου από του Δ' αιώνας μέχρι της συγχρόνου περιόδου, " *Ανδριακά Χρονικά*", 1 (1948).

Πασχάλης Δημ. Π., Προνόμια καί Διοικήσεις των Κυκλάδων επί Τουρκοκρατίας, " *Ανδριακά Χρονικά*", 1 (1948).

Πασχάλης Δημ. Π., Πειρατεία καί Δουλεμπορία ανά τας Κυκλάδας επί Τουρκοκρατίας, " *Ανδριακά Χρονικά*", 1 (1948).

Πασχάλης Δημ. Π., Κατάκτησις των Κυκλάδων υπό των Τούρκων, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Α' (1961).

Πασχάλης Δημ. Π., Αί Κυκλάδες υπό τούς Ρώσους (1770-1774), " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Α' (1961).

Πασχάλης Δημ. Π., Τουρκοκρατούμεναι Κυκλάδες, Άρχαί έν Άνδρω επί Τουρκοκρατίας, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Β' (1962).

Πασχάλης Δημ. Π., Μία εικών της Άνδρου κατά τούς χρόνους της Τουρκοκρατίας, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Β' (1962).

Πασχάλης Δημ. Π., Περιηγηταί έν Έλλάδι από του ΙΒ' μέχρι του Κ' αιώνας, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Δ' (1964).

Πασχάλης Δημ. Π., Βοεβόδαι, Κοτζαμπάσηδες, Καπουκεχαγιάδες κλπ. της νήσου Άνδρου, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Δ' (1964).

Πασχάλης Δημ. Π., Αί Κυκλάδες κατά τας επί Έπαναστάσεως Έθνικάς Συνελεύσεις, " *Ε.Ε.Κ.Μ.*", Ζ' (1968).

Πασχάλης Δημ. Π., "Η Άνδρος, ήτοι Έστορία της νήσου Άνδρου από των άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ήμας, Άθηναι 1925, Α'.

Πετρόπουλος 'Αλ. Γ., 'Αριστομένης Προβελέγγιος, ό τραγουδιστής του Αίγαίου, 'Αθηναι 1986.

Πετρόπουλος Γ.Α., Νομικά Έγγραφα Σίφνου της Συλλογής Γ. Μαριδάκη, 'Ακαδημίας 'Αθηνών - Μνημεια της 'Ελλην. 'Ιστορίας, τόμ. Γ' τεύχος α' (1956).

Πετρόπουλος Γ.Α., Νοταριακαί Πράξεις Μυκόνου των έτων 1663-1779, 'Αθηναι 1960 (Παράρτ. 'Επετηρ. Νομικής Σχολής Πανεπ. 'Αθηνών).

Πιομπίνος Φοίβος Ι., "Έλληνες άγιογράφοι μέχρι τά 1821, 'Αθήνα 1984 (β' έκδοση).

Πλάτων Νικ., Οί εποχές του λίθου και του Χαλκού, επίμετρο στό βιβλίο των Botsford & Robinson, 'Αρχαία 'Ελληνική 'Ιστορία, 'Αθήνα 1979, έκδοση Μορφ. 'Ιδρύμ. 'Εθνικής Τραπέζης.

Πολέμης Δημ., Πέτρου ντέ Μαρκίς, λατίνου 'Επισκόπου Σαντορίνης, "Έκθεσις περί της έν 'Ανδρω Δυτικής 'Εκκλησίας, "Ε.Ε.Κ.Μ." Ζ' (1968).

Πουλίτσας Παν., 'Επιγραφαί και 'Ενθυμήσεις έκ της Βορείου 'Ηπείρου, "Ε.Ε.Β.Σ." Ε' (1928).

Πούλος 'Ι., Γλωσσικά έκ Σίφνου, "Λεξικογραφικόν Δελτίον", τόμ. Α'.

Πρόκος Γεωργ. Β., Συνοπτική 'Ιστορία του Δημοτικού Σχολείου 'Αρτεμώνος Σίφνου, 'Αθηναι 1985. Έκδοση Σιφν. Πνευματ. 'Ιδρύμ. "Άγιος 'Ιωάννης Θεολόγος"

Πρωτοψάλτης 'Εμμ., 'Αρχεζον Δ. θέμελη, 'Αθηναι 1955.

Ραγκαβής 'Ιάκ., Τά 'Ελληνικά, ήτοι περιγραφή γεωγραφική, ιστορική, άρχαιολογική και στατιστική της άρχαίας και της νέας 'Ελλάδος, 'Αθηναι, 1854, τόμ. Γ'.

Ράλλης Γ.Α. - Ποτλής Μ., Σύνταγμα τών θείων καί ιερών κανόνων, Ἀθήνησιν 1855, τόμ. Ε΄.

Ράμπος Ἰω. Σπ., Ὁ Δευτερεύων Σίφνου, "Κιμωλιακά", Γ' (1973).

Ράμπος Ἰω. Σπ., Σύμμεικτα Κιμωλιακά, "Κιμωλιακά", Γ' (1973).

Ράμπος Ἰω. Σπ., Τά Χριστιανικά Μνημεῖα τῆς Κιμώλου, "Κιμωλιακά", Β' (1972).

Ροδινός Α., Ὁδηγός τών Δελφῶν, Ἀθηναί ἄ.χ

Ρόζος Εὐαγγ., Δί νησιῶτες τοῦ Αἰγαίου στόν Ἀγῶνα, Ἀθήνα 1971.

Ροῦσσος Εὐαγγ. Ν., Σημειώματα Κυκλαδικῆς Ἀρχαιογνώσεως, Ἀθήνα 1971.

Ροῦσσος Εὐαγγ. Ν., Προσωπογραφία τοῦ Ἀρχαίου Κυκλαδικοῦ Λυρισμοῦ, "Κυκλαδικόν Ἡμερολόγιον" Μιχ. Π. Στεφάνου, Ἀθηναί 1965.

Σάθας Κων., Περιγραφή τῆς ἐπιθαλασσίου Ἑλλάδος κατά τόν Μεσαίωνα, "Χρυσολίς", Ἀθηναί 1866, τόμ. Δ΄.

Σάθας Κ., Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', Βενετία 1872.

Σακελλαρίου Σακ. Γ., Φιλική Ἐταιρεία, ἐν Ὁδησσῷ 1909.

Σακελλίων Ἰωανν., Ἐγγραφα εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν τῆς νήσου Σίφνου ἀναφερόμενα, "Δ.Ι.Ε.Ε." ἐν Ἀθήναις 1885, τόμ. Β΄

Σβολόπουλος Κ., Ὁ ἑλληνικός ἐμπορικός στόλος κατά τās παραμονάς τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἀνέκδοτος Πίναξ τοῦ F. Rouqueville, "Ἐρανιστής", Ι' (1973).

Hood Singlair Ἡ τέχνη στήν Προϊστορική Ἑλλάδα (The Arts in Prehistoric Greece), μετάφρ. Μαρίας Παντελίδου - Θεοδ.Ξένου, ἔκδοση Καρδαμίτσα, 1987.

Slot B.J., Ernst Brinck: Σημειώματα περί Κυκλάδων τοῦ 1613, περιοδ. "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις", Ἰανουάρ. 1971.

Slot B.J., Καθολικαί Ἐκκλησίαι Κιμῶλου καί τῶν πέριξ νήσων, ἱστορία τῶν δυτικῶν ναυτικῶν κοινοτήτων τῶν ΝΔ Κυκλάδων καί τῶν ἐκκλησιῶν των. "Κιμωλιακά", 5 1975.

Slot B.J., Ὀλλανδοί πρόξενοι Μήλου - Κιμῶλου. "Κιμωλιακά", Η' (1979).

Slot B.J., Ἡ Τουρκικὴ κατάκτησις τῶν Κυκλάδων "Κιμωλιακά", Η' (1978).

Slot B.J., "Οὐνῆται" τῆς Μήλου καί τῆς Κιμῶλου κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. "Κιμωλιακά", ΣΤ' (1976).

Slot B.J., Τὸ ταξίδι τοῦ Βαρώνου Van Dedem στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις", τεύχος 14-17 (Μαρτίου 1971).

Slot B.J., Οἱ Πρόξενοι τῶν Κάτω Χωρῶν στὴ Μήλο καί οἱ Πιλότοι, "Μηλιακά", Α' (1983).

Sonnini G.S., Ταξίδιον εἰς Ἑλλάδα καί Τουρκίαν, "Κιμωλιακά", ΣΤ' (1976), μετάφραση Ἑλ. Δαλαμπίρα.

Σαφριανός Δημ. Ζ., Ἡ Οἰκογένεια Παξιμάδη ἀπὸ τὴν Τήνο, (18ος-19ος αἰ.), "Ε.Ε.Κ.Μ.", ΙΑ' (1979-1984).

Σπανάκης Στεργ. Γ., Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, τόμ. ΙΙ, Ἡράκλειο Μ.Σ.Μ.Λ., τόμ. VI, ΙΡΑΚΛΙΟ, Μ.Σ.Μ.ΛXX.VI.

Σπεράντσας Θ.Κ., Ἡ Παναγία ἡ Χρυσοπηγή τῆς Σίφνου, Ἀθῆναι 1949.

Σπεράντσας Θ.Κ., Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντῆς ὡς Ἐφορος τῆς Παιδείας ἀνά τὰς Κυκλάδας, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Α' (1961).

Σταματέλλος Ἰ., Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι λογίων ἀνδρῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, "Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν", 1881.

Σταμούλης Μιλτ., Ἀρχιερεῖς Θράκης, "Θρακικά", 14 (1940).

Σταυραποδης Ι.Δ. - Μπασιάκος Ι.Ε., Χρυσός ἄργυρος καί ἄρχατα μεταλλεῖα
στό Αἶγατο, "Δελτίο" Ἑλλην. Ἐπιτρ. Ἀτομ. Ἐνεργείας, τεύχος 23
(Σεπτ. - Ὀκτ. 1982).

Σταφυλαπάτης Νίκος Γ., Ἀνθολογία Σιφνίων Ποιητῶν, 1801-1984, Ἀθήνα
1984.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἡ Σίφνος Πατριαρχική Ἐξαρχία, ἔφημ. "Σίφνος", ἔτος ΚΣΤ
(Δεκ. 1957).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Θεόδωρος, ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Σίφνου, ἔφημ. "Σίφνος",
ἔτος ΚΖ (Ἰουν. - Ἰούλ. 1958).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀρχιμανδρίτης Λεόντιος Καμπάνης, ὁ ἄνδριος τοποτηρητής
τῆς Μητροπόλεως Σίφνου καί Μήλου. Περιοδ. "Ἐφημέριος", παραρτ. Δελτίου
"Ἐκκλησία", ἔτος Ζ' (Σεπτ. 1958).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Στοιχεῖα τοῦ πρώτου Κυκλαδικοῦ Χριστιανισμοῦ,
ἔφημ. "Κυκλαδικόν Φῶς", ἔτος Θ' (Ὀκτ. - Νοεμ. 1958).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Τά ἐγκαίνια τοῦ Σχολείου Ἁγίου Ἀρτεμίου τήν 13ην
Φεβρουαρίου 1832, ἔφημ. "Σιφναϊκά Νῆα", ἔτος ΙΓ' (Ἰαν. 1959).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Μοναστήρια τῆς Σίφνου, ἔφημ. "Κυκλαδικόν Φῶς", ἔτη Ι-ΙΑ'
(1959-1960), φφ. 125,127,129,132,137.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Οἱ ἐπί τρεῖς αἰῶνας διατελέσαντες ἡγούμενοι τῆς, κατά
Σίφνον, Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, Βρύσεως ἐπιλεγομένης (1646-1959),
ἔφημ. "Σίφνος", Νοέμ-Δεκ. 1959 - Ὀκτ. 1961. φφ. 308/309-332.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου Φιλόθεος ὁ Σίφνιος,
περιοδ. "Ἀνδριακή Ἐπιθεώρησις", ἔτος 1959, τόμ. Α' 7.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Σίφνιοι Διδάσκαλοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα", ἔτη ΙΓ'-ΙΔ' (Ἀπρ.1959-Ἰουλ. 1960), φφ 148-163.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ὁ θηβῶν Ἀνανίας ὁ Σίφνιος, περιοδ. "Στερεοελλαδική Ἔστια", Α' (1960)

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀνέκδοτα Γράμματα πρὸς Νικόλ. Χρυσόγελον, περιοδ. "Νέα Ἔστια", τόμ. 68 (1960), σελ. 1360

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀνεκδότων Γραμμάτων πρὸς Νικόλ. Χρυσόγελον, συνέχεια, περιοδ. "Νέα Ἔστια", τόμ. 69 (1961), σελ. 397.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἱστορικά Ἐγγραφα Σίφνου, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα", ἔτος ΙΕ (Ἰαν. 1961).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Μυστικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις εἶχεν ἰδρυθεῖ στὴ Σίφνον τὸ 1653, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα", ἔτος ΙΕ' (Μάρτ. 1961) καὶ ἀνάδημ. στήν ἐφημ. "Σφίγξ" Καίρου 25-3-1961.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀνέκδοτα Ἐγγραφα τῆς Δημογεροντίας Σίφνου, "Ε.Ε.Κ.Μ." τόμ. Α (1961) καὶ ἀνάτυπο.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Τὰ Γράμματα στὴ νησί τῆς Σίφνου, ἐφημ. "Κυκλαδικὸν Φῶς", ἔτη ΙΒ'-ΙΔ' (Ἰαν. 1961-Μάρτ. 1963), φφ. 138-169, καὶ ἀνάτυπο, Πειραιεὺς 1962, σελ. 43.

Συμεωνίδης Σ.Μ., "Μνημεῖα Σιφναϊκῆς Ἱστορίας".

α) Ἐνθυμήσεις ἀπὸ ἱερά βιβλία", ἐφημ. "Σίφνος", Α' (1961), φφ. 326/327.

β) Ἐπιγραφαὶ ἐξ εἰκόνων, ἐφημ. "Σίφνος", Α' (1961), φφ. 333/334.

γ) Ἡ σφραγίδα τῆς Μονῆς τοῦ Προφ. Ἡλία, "Σίφνος", ΑΑ' (1962), 336.

δ) Ἐνα παλιὸ πωλητήριον, "Σίφνος", ΑΑ' (1962), 337.

ε) Ἱστορικά Ἐγγραφα τῆς Φυτιᾶς, "Σίφνος", ΑΑ' (1962) 338-341.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Διαθήκη ἐκ Σίφνου, περιοδ. "ΗΩΣ" τεύχος 6 (1961)

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Η Παναγία ή Βρυσιανή, παράδοση και 'Ιστορία. Περιοδ. "ΗΩΣ", τεύχη 61-62 (1962).

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Η Σίφνος στά χρόνια της 'Επανάστασεως, έφημ. "Σιφναϊκά Νέα" έτη ΙΣΤ-ΙΖ' ('Ιαν. 1962-'Ιαν. 1963) φφ. 181-193.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ιδρυτικό της Μητροπόλεως Σίφνου και Μήλου, έφημ. "Σίφνος", 'Ιούλ. 1964, φ. 364

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ο έπίσκοπος Λαμψάκου 'Αρσένιος, έφημ. "Σίφνος", έτη ΛΑ'-ΛΒ' (Νοεμ. 1962-'Ιαν.1963) φφ. 344-346.

Συμεωνίδης Σ.Μ., "Ένας παραγκωνισμένος Κρητικός, περιοδ. "ΗΩΣ", αφιέρωμα "Κρήτη", 1964, τεύχος 76-85.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Σύστασις Νεκροταφείου εις τόν Δήμον Σίφνου (1839), έφημ. "Σίφνος", Σεπτ. 1964, φ. 366.

Συμεωνίδης Σ.Μ., "Ένα γράμμα της 'Αρσινόης Παπαδοπούλου, περιοδ. "ΗΩΣ", τεύχος 86 (1965).

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Η Κυρία Βρυσιανή, ήγουν συμβολή εις τήν 'Ιστορίαν της έν Σίφνω 'Ιερδς Μονής του Γενεθλίου της Θεοτόκου. 'Αθήναι 1966.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Η Κυρία Βρυσιανή, τά νεώτερα ιστορικά στοιχεία. 'Αθήνα 1981. (άνέκδοτα έγγραφα Μονής Πάτμου).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Σύντομος περιγραφή της Νήσου Σίφνου υπό ίατρικήν έποψιν, έφημ. "Σιφναϊκά Νέα", έτος 21ο (Σεπτ. 1967).

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ανέκδοτη Διαθήκη του 1821, έφημ. "Σιφναϊκά Νέα", έτος 21ο ('Οκτ. 1967).

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ο 'Ορθρος της Σίφνου, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Μάρτιος - Δεκ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Παλαιές Σφραγίδες, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Ἄπρ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἄνθιμος Λαδόπουλος, μητροπολίτης Βελιγραδίου, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Μάϊος 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη Κάστρου σταυροπήγιο, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Ἰουλ.-Αὔγ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Νικόλαος Πρατικός, ἕνας ἄγνωστος ἀγιογράφος, περιοδ. "ή Σιφνιακή", Ἰουλ. - Αὔγ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Νικόλαος Χρυσόγελος, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Σεπτ. - Δεκ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Σεισμοί, ἀσθένειες, μετεωρολογικά φαινόμενα, περιοδ. "ή Σιφνιακή" Σεπτ.- Ὀκτ. 1967.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Μητροπολίτου Σίφνου Καλλινίκου Ἡλιάδη, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα" Δεκ. 1969-Ἰαν. 1970.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀνέκδοτα ἐγγραφα Κυκλάδων, περιοδ. "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις" Ἰαν.-Φεβρ. 1970.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Τό διοικητικό σύστημα τῆς Ἐκκλησίας Σίφνου, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα" Ἀπριλ. - Ὀκτ. 1970.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἄνθιμος, ὁ Βελιγραδίου καί Φιλόθεος ὁ Καισαρείας, περιοδ. "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις" Ἰουλ.-Αὔγ. 1970.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἐνα γράμμα τῆς Μονῆς Βρύσης στόν πάπα τῆς Ρώμης, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα" Φεβρ. 1971.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἡ προαγωγή τοῦ Οἰκονόμου Μπάου, δικαιοδοσίες καί δικαιώματα τοῦ ἐκάστοτε οἰκονόμου, ἐφημ. "Σιφναϊκά Νέα" Μάρτ. - Ἀπρίλ. 1971.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Δύο νοταριακές πράξεις, έφημ. "Σιφναϊκά Μέρ" 'Ιαν. - Φεβρ. 1972.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Τά Οικονομικά της Λατινικής 'Επισκοπής Μήλου δύο άρχιερατειών (1642-1699), έπετηρ. "Μηλιακά" 'Αθηναι 1983, τόμ. Α' καί σέ άνάτυπο.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ανέκδοτα Νομικά έγγραφα Σίφνου, έφημ. "Κυκλαδικόν Θῶς" Σεπτ. 1984.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Καί άλλα Νομικά έγγραφα Σίφνου, έφημ. "Κυκλαδικόν Θῶς" Νοέμβ. 1984.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Εγκλήματα στή Σίφνο του 1675, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" τεύχος 5 (1984).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Οί Κοντόσταυλοι της "Ανδρου καί ό "Άγιος Γεώργιος Καθολικῶν Σύρου, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" τεύχος 6 (1985).

Συμεωνίδης Σ.Μ., Μοναστήρια της Σίφνου, 'Αθήνα 1984.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Είκοσιπέντε ιερείς καί 3000 όρθόδοξοι της Σίφνου υπό τόν καθολικό έπίσκοπο Μήλου Καμίλλη, έφημ. "Μήλος", 'Απρίλ. 1985.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ανταρσία ιερέων καί ποιμνίου της Σίφνου κατά του 'Αρχιεπισκόπου Φιλαρέτου (1684), περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Β' (1985) τεύχος 8.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Πιστοποίηση Σιφνίων υπέρ του διδασκάλου Γεωργίου Πέρη (1660-1664), έφημ. "Σίφνος", 'Ιουν. 1985.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Μετόχι του 'Αγίου Τάφου καί 'Αγιοταφικά 'Αδελφάτα στήν Πάρο, περιοδ. "Παριανά" ΣΤ' (1985) τεύχος 19.

Συμεωνίδης Σ.Μ., 'Ιστορικά 'Εγγραφα Μήλου (1628-1683) από τά 'Αρχεζα του Βατικανου, έπετηρ. "Μηλιακά" Β' (1985) καί άνάτυπο.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Μία περιγραφή της Σίφνου τοῦ 1648, ἔφημ. "Σίφνος" Νοέμβρ. 1985.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἱστορικά της Σίφνου ἀπὸ μιά ἀναφορά τοῦ 1628, ἔφημ. "Κυκλαδικόν ἄσ" Νοέμβρ. 1985.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ὁ Νικολός Κοτάκης γαμβρός τοῦ μεγαλεμπόρου Σίφνου Βασίλη Λογοθέτη, ἔφημ. "Μῆλος" Δεκ. 1985.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Καί ὁ Ἅγιος Ἀντύπας μετόχι της Μονῆς Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἔφημ. "Σίφνος" Μάρτιος 1986.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἀπὸ τόν Νικολό Κοντόσταυλο (1662) καταγγελία τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Σύρου καί σύσταση κληροδοτήματος στή Σίφνο, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Γ' (1985) τεῦχος 13.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Σχολεῖο στή Σέριφο τόν 17ο αἰ. περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Γ' (1986) τεῦχος 15.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Παθήματα προξένων της Βενετίας, ἔφημ. "Μῆλος" Νοέμβρ. 1986.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Ἡ ἐκκλησιαστική κατάσταση της ποτέ Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κέας, Κύθνου καί Σίφνου κατὰ τό 1711. Ἀπό τήν ἐκθεση τοῦ Smaragdo Rughieri, decano Ναξίας, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Δ' (1987) τεύχη 19, 21 καί 23.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Περιγραφή κοσμογονικῶν γεγονότων τοῦ ἔτους 1707 στή Σαντορίνη ἀπὸ τόν Καθολικό ἀρχιεπίσκοπο Νάξου Ἀντώνιο Γιουστινιάνι, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Δ' (1988) τεύχη 24,25.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Πολιτικές ἐνέργειες Βενετῶν Ἀντιπροσώπων, περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα" Ε' (1988) τεῦχος 27.

Συμεωνίδης Σ.Μ., Τοῦρκος σκλάβος ἐνέχυρο γιά χρέη τοῦ κυρίου του, περιοδ. "Συριανά Γράμματα" Α' (1988) τεῦχος 3.

Συμμεωνίδης Σ.Μ., Παρθένιος Χαιρέτης, περιοδ. έκδοση "Τεύχη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α." τόμ. δεύτερος, Ἀθήνα 1989.

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Οἱ Δραγομάνοι τοῦ στόλου. Ὁ θεσμός καί οἱ φορεῖς, Ἀθήναι 1965.

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Ἐγγραφοῦ τῆς Νήσου Σίφνου (1785-1820) ἐκ τῆς Συλλογῆς Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, "Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου", 17 (1967) καί ἀνάτυπο.

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Ἡ Σίφνος σέ δύο σχέδια τοῦ 1629, περιοδ. "ἡ Σιφνιακή", Νοέμβρ. - Δεκ. 1967

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Τά Ἑλληνικά πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, Ἀθήναι 1968.

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Κρητικά ἐπώνυμα εἰς τὰς Κυκλάδας, περιοδ. "Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις", Ἀπρίλιος 1970.

Σφυρόερας Βασ. Βλ., Τό Αἶγατο μετὰ τόν 15ο αἰώνα. Ἱστορικό περίγραμμα. Περιοδ. "Ἀπεραθίτικα", Ἀθήνα 2ο (1988)

Τασίκας Ἄντ. Χρ., Ἴωνες. Ἰούλιος 1988, ἀ.τ.

Τζιάτζις Εὐαγγ., Ἡ Ἱερὰ Μονή τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Καστορίας. Ἡ Ἱστορία τῆς ἰδρύσεώς της, περιοδ. "Μῆνες", Θεσσαλονίκη 1940, ἀριθμ. 1 καί 2.

Τηλλυρίδης Α., Ἄγνωστα κείμενα διὰ τοὺς μητροπολίτας Κυρηναίας Τιμόθεον (1625;-1647), Πάφου καί Τριμυθοῦντος Νεκτάριο (1677-1686) καί Ἀμαθοῦντος Γερμανόν (1572-1600), περιοδ. "Θεολογία", ΜΣΤ' (1975) καί ΜΖ' (1976).

Τοντόρωφ Νικολάϊ, Ἡ Βαλκανική Διάσπαση τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, Gutenberg, 1982.

Τοντόρωφ Νικολάϊ, Ἡ Βαλκανική Πόλη 15ος-19ος αἰώνας, Ἀθήνα 1986, τόμοι Α-Β.

Τροῦλλος Ἄντ. Γ., Ἱστορικά καί Λαογραφικά Σημειώματα τῆς Σίφνου, Ἀθήνα 1956.

Τροῦλλος Ἄντ. Γ., Βίβλος Ληψοδοτική Ἰωάννου Λειμβαίου (Σίφνος 1820), περιοδ. "Κυκλαδικά θέματα", Δ' (1987)

Τροῦλλος Ἄντ. Γ., Σίφνος, ὁδοιπορικό, Ἀθήνα 1986.

Τσάκος Κ., Κάστρον, "Ἀρχαιολ. Δελτίον", 25 (1970) Χρονικά

Τσελίκας Ἄγαμ. Μαρτυρίες ἀπό τή Σαντορίνη (1573-1819), Ἀθήνα 1985. (ἐκδοση Πνευμ. Κέντρου "Μέγαρο Γκύζη" Σαντορίνη).

Τσελίκας Ἄγαμ. Παρθένιος Χαιρέτης. Ἐνας ἀγνοημένος Κρητικός λόγιος στή Σίφνο (17ος αἰ.) περιοδ. ἐκδοση "Τεύχη τοῦ Ε.Α.Ι.Α.", τόμ. πρῶτος, Ἀθήνα 1986.

Τσιρπανλῆς Ζαχ. Ν., Οἱ μαθητές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης (1576-1700) Στατιστικές διαπιστώσεις καί γενικά συμπεράσματα, "Δωδώνη", 7 (1978).

Τσιρπανλῆς Ζαχ. Ν., Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του (1576-1700). Πατριαρχ. Ἰδρυμα Πατερ. Μελετών, Θεσσαλονίκη 1980.

Τσιρπανλῆς Ζαχ. Ν., Τιμωρία Παροίκου τῆς Ρόδου στά χρόνια τῶν Ἱπποτῶν (1491), "Βυζαντιναί Μελέται", τόμ. Α' (1988) ἐκδιδόμεναι ἀπό τόν καθηγ. Ἀγγ. Θ. Νεζερίτη.

Τσούντος Χρ., Κυκλαδικά Ι, Ε.Α. ἐν Ἀθήναις 1898, Κυκλαδικά ΙΙ., Ε.Α., 1899.

Τωμαδάκης Νικ., Β., Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτη ἀρχιερατευσάντων ἐπί Τουρκοκρατίας (1645-1898). "Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Κρητικῶν Σπουδῶν", Ἀθηναί 1940, τόμ. Γ'.

Τωμαδάκης Νικ. Β., 'Ιστορία της 'Εκκλησίας Κρήτης επί Τουρκοκρατίας (1645-1898), τόμ. Α', αί Πηγαί, έν 'Αθήναις 1974.

Τωμαδάκης Νικ. Β., 'Ο Οίкуμενικός Πατριάρχης 'Ιωαννίκιος Β' από 'Ηρακλείας εΐς τās σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Φράγκους καί κατά τὸν Κρητικὸν Πόλεμον (1657-1659), "Λακωνικαὶ Σπουδαί", 'Αθήναι 1975, τόμ. Β'.

Τωμαδάκης Νικ. Β., Περὶ χωρεπισκόπων καί πρωτοπαπάδων τῶν Κυκλάδων νήσων, "Κιμωλιακὰ", Ζ (1977).

Τωμαδάκης Νικ. Β., Εΐδήσεις καί ἔγγραφα τῆς 'Εκκλησίας Κρήτης επί Τουρκοκρατίας, "Ε.Ε.Β.Σ.", 10 (1933).

Φιλαδελφεύς 'Αλέξ. 'Αριστομένης 'Ι. Προβελέγγιος, ἔφημ. "Σιφναϊκὰ Νέα", 'Απρίλ. 1948.

Φιλήμων 'Ιωάνν. Δοκίμιον 'Ιστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας, έν Ναυπλία 1834.

Φιλιπάκη Βαρβάρα, Οἱ ἀνασκαφές τοῦ Κάστρου, ἔφημ. "Σίφνος", Μάϊος 1944.

Φιλιπάκη Βαρβάρα, 'Η Προΐστορική 'Εποχὴ στὴ Σίφνο, "Σίφνος" 'Ιούνιος 1944.

Φιλιπάκη Βαρβάρα, 'Ανασκαφὴ 'Ακροπόλεως 'Αγίου 'Ανδρέου, "'Αρχαιολογικὸν Δελτίον", 25 (1970), Χρονικά.

Φιλιπάκης Μάνος, Τοπωνύμια τῆς Σίφνου, 'Αθήνα, 1989, σελ. 302, ἔκδοσις 'Αδελφότητος Σιφνίων "'Ο 'Αγιος Συμεών"

Φιλιπίδης Λεων. Γ., Χριστιανική ἡλικία τῶν Κυκλάδων, "'Εκκλησιαστικὸς Φάρος", τόμ. ΚΓ (1924).

Φιλιπίδης Λεων. Γ., Μελέτη εΐς τὴν 'Εκκλησιαστικὴν 'Ιστορίαν τῆς Νήσου Τήνου, "Ε.Ε.Κ.Μ.", Γ (1963).

Φλωρεντής Χρυσ. Γ., Διάκονος, Βραβεύον της 'Ιερᾶς Μονῆς 'Αγ. 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου, 'Αθήναι 1980.

Φορόπουλος 'Ιωακείμ, ἀρχιμ. Πίναξ τιτουλαρίων ἐπισκόπων, " 'Εκκλησιαστικὴ 'Αλήθεια ", 21 (1901).

Φορόπουλος Νικ. Α., Δανιήλ Κεραμεύς, ὁ Διδάσκαλος καὶ σχολάρχης τῆς Πατριάδος Σχολῆς, 'Αθήνα 1979 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ "Δωδεκανησιακὰ Χρονικά", τόμ. Ζ).

Φραγκούλας 'Ι., 'Η ἐπισκοπὴ Σκιάθου διὰ μέσου τῶν αἰώνων," "Ε.Ε.Β.Σ." ΙΑ (1935).

Φῶρ Πύλ, 'Η καθημερινὴ ζωὴ στὴ Μυκηναϊκὴ 'Εποχὴ, 'Αθήνα 1987.

Φώσκολος Μ., Αἱ μικραὶ καθολικαὶ κοινότητες τῶν Κυκλάδων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰ. "Ε.Ε.Κ.Μ.", Ι' (1974-1978).

Φώσκολος Μ., 'Η πορεία 20 αἰώνων τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. 'Ιστορία τῆς Καθολικῆς 'Εκκλησίας, 'Αθήνα 1987.

Φωτόπουλος 'Αθ. Θ., Σύμμεικτα Κιμωλιακά, "Κιμωλιακά", ΣΤ' (1976).

Φωτόπουλος Γ., 'Ιστορία τῶν κατὰ θάλασσαν ἀγωνιστῶν τοῦ ἱεροῦ ἐλληνικοῦ 'Αγῶνος τοῦ 1821, "Ναυτικὴ 'Επιθεώρηση", Νοέμ.-Δεκ. 1988, ἀνάτυπο.

Χασιώτης Γ.Κ., Σχέσεις 'Ελλήνων καὶ 'Ισπανῶν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1969.

Χασιώτης Γ.Κ., Μία ἄγνωστη συνομοτικὴ κίνησις στὶς Κυκλάδες στὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα, " 'Ελληνικά", 22 (1969).

Χασιώτης Γ.Κ., Οἱ Ἕλληνες στὶς παραμονές τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου, Θεσσαλονίκη 1970.

Χαρίλαος 'Αλκιβ., 'Η Νῆσος Φολέγανδρος, ἐν 'Αθήναις 1888.

Κατσηδάκης Μικ., 'Η 80η επέτειος Χαλεπά - Προβελεγγίου, στην "Επετηρ. της Λαογρ. και 'Ιστορ. 'Εταιρ. Κυκλαδ. Πολιτισμ. και Τέχνης", τόμ. Α' (1935).

Κατσηδάκης 'Ιωσήφ, 'Ιστορία της Νήσου Μήλου, έν 'Αθήναις 1927.

Κουλιάρáκης Μιχαήλ, Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της 'Ελλάδος, 1821-1971, 'Αθήναι 1973, τόμ. Α', Μέρος Α'.

Χριστιδης Γερμανός, αρχιμ. 'Η κατά Χόλισταν 'Ιερά Μονή 'Αγίων 'Αναργύρων, " 'Ιερός Σύνδεσμος", 21 (1921), φ. 27.

Χρυσανθόπουλος Α., Συλλογή τοπικών της 'Ελλάδος συνηθειών έξ έπισήμων πρός τήν 'Ελλην. Κυβέρνησιν τών τοπικών άρχων άπαντήσεων, 'Αθήναι 1853.

Ψύλλας 'Ιωανν. Ν., 'Ιστορία της Νήσου Κέας από τών άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τών καθ' ήμáς. 'Εν 'Αθήναις 1920.

Β. Ξένοι συγγραφείς, περιηγητές, γεωγράφοι κλπ.

Brock J.K., - Mackworth Young G., Excavations in Siphnos, "Annual of the British School at Athens", No 44, London 1949.

Dapper, M.D., Description exacte des isles de l' Archipel, Amsterdam, M.D.CCIII.

Demoulin H., Mines ansiennes en Grece, στό "Musee Belge", T. VII (1903).

Depping G.B., la Grece ou description topografique de le Livadie, de le Moree et de l' Archipel, Paris 1823, tome troisieme

Der Anschnitt. Zeitschrift fur kunst und kultur im Bergban. SILVER BLEI UND GOLD AVF SIFNOS, Beieft 3, 1985.

Fedalto Giorgio, La chiesa Latima in Oriente, Verona Vol. I (1981, 2a ediz.), Vol.II (1976), Vol. III (1978).

De Choiseul - Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grece, A Paris M.DCC.LXXXII.

Emmerson J., Letters from the Aegean, London 1829.

Evans J.D. - Renfrew C., Excavations at Saliagos near Antiparos, "British School at Athens", suppl. vol. No 5, Thames and Hudson, London 1968.

P.Pius Bonifacius Gams, Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae, Batisbonae 1873.

Gramer J.A., Geographical and Historical description of ancient Greece, Oxford 1828, Γ'.

Hopf Karl, Dissertazione documentata sulla storia dell' isola di Andro e dei suoi signori (1207-1566), trad. G. B. Sardagna, Venezia 1859.

Hoph Karl, Veneto - byzantinische Analecten, Wien 1859.

Hoph Karl, Gozzadini (in Griechenland), στο J.S. Ernsch und J.S. Gruber Allgemeine Encyklopadie der Wissenschaften und kunste, erste section, Leipzig 1863.

Hoph Karl, Chroniques Greco - Romanes, Berlin 1873.

Hiller von Gaertrigen:

Inscriptiones Graecae, Berolini, MCMIII.MCMIX., σελ. 123-127 οί έπιγραφές Σίφνου.

Inscriptiones Graecae, Berolini, MCMXXXIX, Vol. XII, συμπλήρωμα, σελ. 111-112.

Jourdain, Memoises historiques et militaires sur l' evenements de la Grece depuis, 1822 B'

M. Louis Lacroix, Iles de la Grece, Paris MDCCCLIII.

Leake V.M., Travels in northern Greece, London 1835, Γ'.

Lidell R., Aegean Greece, London 1955

Aime-Martin L., Lettres edifiantes et curieuses concernant l'Asie, l'Afrique e l' Amerique, t.1, Paris 1838.

Holleaux Maurice, Sur un decret de Siphnos, στο "*Bulletin de Correspondance Hellenique*", Paris 1905.

Newton C.T., The collection of ancient greek incriptions in the British Museum, 1883.

Omont Henry, Missions Archeologique Francaise en Orient aux XVIIe et XVIIIe siecles, part premiere, Paris 1902.

Politis Linos, A byzantine inscription from Siphnos, "*Okeanos*": Essays presented to Ihor Sevchenko on his sixteen birthday byhis colleagues and students, Harvard Ukranian Studies VII (1989).

Randolph B., The present state of the islands in the Archipelago, Oxford 1687.

Slot B.J., Archipelagus Turbatus, Les Cyclades entre Colonisation Latine et Occupation Ottomane c. 1500-1718, Nederlands Historisch - Archaeologisch Institut te Istabul, 1982 (Printed in Belgium).

Thevenot, Voyages de Mr. de Thevenot, A Paris, MDC LXXXIX, I Partie.

Thiriet F., Regestes des deliberations du Senat de Venise Concernant la Romanie, t.3, Paris 1958-1961.

Tournefort P., Relation d' un voyage du Levant. Paris 1717.

Wagner Friedr. Chr., Die Topfersiedlungen der insel Siphnos, Karlsruhe 1974.

W.W. Wroth, Catalogue Greek Coins, Crete and the Aegean Islands, London 1886.

Γ. Ἐφημερίδες - Περιοδικά - Δελτία κλπ.

- Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, τ.Α' (1857), τ.Β' (1862).
- Ἀρχεῖα Λαζάρου καί Γεωργίου Κουντουριώτου, τ.Β' (1823), τόμ. Γ' (1824).
- Bulletin de Correspondance Hellenique, tom VI (1882), tom. VII (1883), τόμ. 29(1905), τόμ. 31 (1907).
- Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική, ἔτη 1840,1841,1843,1853,1855,1857.
- Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, τόμοι Α' - ΙΑ' (1961-1979-1984).
- Κυκλαδική Ἐπιθεώρησις, Κυκλαδικά θέματα, Κυκλαδικόν Φῶς, Σιφναϊκά Νέα, Σιφναϊκή Φωνή, ἡ Σιφνιακή, Σίφνος, Συριανά, Συριανά Γράμματα.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Δ.Ι.Ε.Ε.	= Δελτίον Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας
Ε.Α.	= Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική
Ε.Α.Ι.Ε.Δ.	= Ἐπετηρίς Ἀρχείου Ἱστορίας Ἑλλην. Δικαίου
Ε.Ε.Β.Σ.	= Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
Ε.Ε.Κ.Μ	= Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν.
Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.	= Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐρεῦνης Ἱστορίας Ἑλλην. Δικαίου.
Π.Α.Ε.	= Πρακτικά Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ

- "Αβέρωφ", πολ. πλοιο, 334, 339.
 Άβδούλ Άζίζ, έμίρης, 107.
 Άβρανόπουλος Γεράσιμος, μοναχός
 - ιδρυτής μονής Βουνοῦ, 205.
 Άβρανόπουλος Ι. Παναγ., 341.
 Άβρας Άγγελος, διδάσκ., 307.
 Άβρας Άγγ. Άντων., διδάσκ, 307.
 Άβρας Άγγ. Άωανν., διδάσκ.
 307, 308.
 Άβρας Σ. Μιχαήλ, 341.
 Άβρας Άγγ. Σωκρ., διδάσκ. 305.
 Άβωχαβζιδῶν, δυναστεία, 107.
 Άγαλλιανός, τουρμάρχης, 106.
 "Άγάπη", σύλλογος, 323, -
 περιοδικό 323.
 Άγάπιος, άρχιερ. 202.
 Άγάπιος, έρεός, άγιαγρ. 200.
 Άγάπιος, έραδ., άγιογρ., 200.
 Άγάπιος Γρυπάρης, μητροπ. Σερρών
 καί Κυζίκου, 183, 201, 202, 240.
 Άγάπιος Πρόκος ἡ Δευτερείων,
 άγιογρ. 200.
 Άγας Ε. Άντώνιος, 341.
 Άγας Ι. Αύγουστίνος, 345.
 Άγας Μ. Δημήτριος, 341.
 Άγας Γ. Μπενάρδος, 341.
 Άγγελέτος έρεός, πρωτον. 184.
 Άγγελέτος πρωτοπαπ., καντζιλ.
 184.
 Άγγελίδης Κων., διδάσκ., 308.
 Άγγελικακιοῦ Νικολάκης, 194.
 Άγγλία, 155,171,226,232,260.
 Άγγλοι, 153.
 Άγία Αίκατερίνη, ναός Κάστρου,
 199.
 Άγία Άννα, σκήτη Άγ. Όρους,
 145.
 Άγία Είρήνη, νησί, 179.
 Άγία Μαρία Εὐαγγελίστρια, 125,
 142 - τοῦ Κήπου, 143.
 Άγία Μαρίνα, ναός - την 11.
 Άγία Μαρίνα, ναός Άνδρούσης,
 200.
 Άγία Προπαγάνδα, 215.
 Άγία Σοφία, ναός Κάστρου, 199.
 Άγία Σοφία ΚΠόλεως, 111.
 Άγιοι Άνάργυροι, ναός-την, 10.
 Άγιοι Πάντες, ναός, 199.
 Άγιοι Τεσσαράκοντα, ναός
 Κάστρου 199.
 Άγιον Όρος, 145, 158, 207.
 Άγιος Άθανάσιος, ναός Έξαμπέ-
 λων, 199
 "Άγιος Άθανάσιος" Έλληνικό
 Κολλέγιο Ρώμης, 133,144,209,
 211,216.
 Άγιος Άθανάσιος Φυρό,ια,
 μονή, 204, 253.
 Άγιος Άνδρέας, ὄρος 9-ναός 33
 - άκράπολη 33,35,44,48,56,58.
 Άγιος Άντύπας, παλ. μονή 145,
 158, 204,243,262.

- "Άγιος Ἀντώνιος, ναός λατιν. Κάστρου, 58 - καί Ἅγ. Ἀντώνιος Πάδοβας, 143, 196, 210.
- "Άγιος Ἀρτέμιος, παλ. μονή - σχολεῖο, 145, 158, 203, 280, 302, 303, 306.
- "Άγιας Γεώργιος, 184.
- "Άγιας Γεώργιος, ναός Καταβατῆς, 301.
- "Άγιος Γεώργιος, ναός Κ. Πετολιοῦ, 143.
- "Άγιος Γεώργιος, χωριό Πηλίου, 219.
- "Άγιος Δημήτριος, ναός 143, 181.
- "Άγιος Θωμᾶς, ναός 114.
- "Άγιος Ἰωάννης, τπν. 26, 50.
- "Ἅγιος Ἰωάννης θεολόγος Μογκοῦ", πνευματ. ἴδρυμα, 13.
- "Άγιος Ἰωάννης θεολόγος Μογκοῦ, γυν. Μονή, 116, 125, 203, 204, 209, 213, 224, 301.
- "Άγιος Ἰωάννης θεολόγος Πάτμου, 143, 145, 159, 203.
- "Άγιος Ἰωάννης Πεταλιοῦ, ναός, 301.
- "Άγιος Ἰωάννης Πρόδρομος στό Κάστρο, ναός 199, 216.
- "Άγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος Φυτιά, γυν. Μονή - σχολεῖο, 164, 203, 204, 223, 303, 304, 306.
- "Άγιος Κωνσταντῖνος, 143.
- "Άγιος Κωνσταντῖνος, ναός Ἀρτεμῶνος, 193, 194, 195, 206, 214, 301.
- "Άγιος Νικόλαος, ναός Κάστρου, 143, 199.
- "Άγιος Νικόλας γέρος, ναός, 326.
- "Άγιος Λουκάς, ναός 199 - οἰκισμός 11, 298, 330.
- "Άγιος Μιχαήλ, ναός Κάστρου, 196.
- "Άγιος Νικήτας, τπν. - ἀκρόπολη, 32, 33, 34, 35, 48, 56.
- "Άγιος Νικήτας, ναός Κάστρου, 143, 196.
- "Άγιας Παντελεήμων, ναός στά Ἐξάμπελα, 199.
- "Άγιος Σίλβεστρος, ναός - τπν. - ἀρχ. μεταλλεῖα, 25, 26, 51.
- "Άγιος Σπυρίδων, ναός Ἀπολλωνίας, 300.
- "Άγιος Στέφανος, ναός μετοχίου Ἅγ. Τάφου, 200, 216.
- "Άγιος Συμεών, ὄρος 9 - μονή, 205, 302.
- "Άγιος Σώζων - Φανούριος, ναός Ἀπολλωνίας, 142, 199.
- "Άγιος Σώστης, τπν - ναός - ἀρχ. μεταλλεῖα 9, 25, 26, 51, 52.
- "Άγιος Τάφος, μετόχι πατρ. Ἱεροσολύμ., σχολεῖο, 44, 216, 217, 224, 235, 239, 261, 303.
- Ἅγιοταφικό Ἀδελφάτο Σίφνου 225.
- Ἅγίου Ἰωάννου Τάγμα Ἱπποτῶν, 120, 125, 129.
- Ἅγιος Γ', βασιλ. Σπάρτης, 74.
- Ἀγκινάρης Ἀπόστολος, 281.
- Ἀγκόνα, 226, 228.
- Ἀγοράκριτος, 54.
- Ἀγριάμπελα, τπν. 298.
- "Ἀγών", ἐφημ., 309.

- Ἄδამ Νεόφυτος, βλ. Νεόφυτος.
 Ἀδελφότης Σιφνίων "Ἅγιος Συμεών", 13, 299, 317.
 Ἀδελφότης Φιλόπτωχος Κυριῶν, 13, 299.
 Ἀδριατική, 24.
 Ἀερικός Γ.Ε., διδάσκ, 308.
 Ἀζοφική θάλασσα, 171.
 Ἀθανάσιος ἀρχιερ. 202.
 Ἀθανάσιος ἱεροδ. -ἀγιολογ. Σίφνιος 199 - μετά μητροπ. Θηβῶν, 201, 202.
 Ἀθανάσιος Μαρμαρῆς, ἀρχιεπ. Σίφνου, 160, 163, 187, 191, 196, 212.
 Ἀθανάσιος Πάριος, 270.
 Ἀθανάσιος, ἐπισκ. Πάρου - Σίφνου - Ἀμοργοῦ, 113.
 Ἀθανάσιος ἱεροδ. Κρητικός - ἀγιολογ. 199.
 Ἀθανάσιος ἱερομ. Σίφνιος, διδάσκ. Κιμῶλου, 280.
 Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἅπαντα, 225.
 Ἀθηνα, 59, 83, 95, 97, 98, 100.
 Ἀθηναί, 39, 45, 48, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 77, 83, 219, 295, 298, 299, 321.
 Ἀθηναῖοι, 42, 54, 58, 65, 70, 71, 80.
 Αἶγατοι ἢ Προέλληνες, 37, 38.
 Αἰγιαλεία, 39.
 Αἰγινα, 48, 55, 67, 82, 83, 109, 272, 279, 298.
 Αἶγιο, 321.
 Αἶγός Ποταμοί, 68.
 Αἰγύπτιοι, 251.
 Αἴγυπτος, 16, 36, 46, 61, 100, 288, 295.
 Αἰδίνιο, 121, 339.
 Αἰθιοπία, 100.
 Αἰκατερίνη Β', αὐτοκρ. 168.
 Αἶμος, 320.
 Αἰνεσίας, 59.
 Αἰσχῦλος, 322.
 "Αἰών", ἐφημερ. 292.
 Ἀκαδημία Διεθν. Δικαστ. Χάγης, 330.
 Ἀκίς, ἄλλη ὄνομ. Σίφνου, 14.
 "Ἀκρόπολις", ἐφημερ. 292, 317.
 Ἀκρωτηράκι, τπν., 19.
 Ἀλεξάνδρεια, 295, 299.
 Ἀλέξανδρος, βασιλ., 340.
 Ἀλέξανδρος ἐξ Ἀπορρήτων, 223.
 Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, 73, 74, 83, 101, 334.
 Ἀλέξανδρος τῶν Φερρῶν, τύραννος, 71.
 Ἀλέξιος Γ' αὐτοκρ., 110, 111.
 Ἀλέξιος Δ' αὐτοκρ. 111.
 Ἀλέξιος Ε' Μούρτζουφλος, 111.
 "Ἀλήθεια", ἐφημερ. 315.
 Ἀλικαρνασσός, 32, 74, 244, 252.
 Ἀλιμπέρτη Σωτηρία, 309.
 Ἀλιμπέρτης Ι. Γεώργ. ἱερολοχίτης, 240, 264, 278, 283, 320.
 Ἀλιμπέρτης Γ. Ἰωάνν., 308, 320.
 Ἀλιμπέρτης Παῦλος, 280.
 Ἀλιπράντης Κων. 165, 232.
 Ἀλκίνωρ, 42.
 Ἀλεξήνωρ ὁ Ἰφικρατίδης, 54.
 Ἀλ Μαρούν, χαλίφης, 107.

- Ἐνάγκη, 91.
- Ἐνάγκη, βασιλ. Αἰγύπτου, 61.
- Ἐνάγκη, 288.
- Ἐνάγκη, ἐφημερ., 314
- Ἐνάγκη, τπν., 9.
- Ἐνάγκη, 71.
- Ἐνάγκη, 18, 28, 31, 54, 78, 101, 104, 113, 118, 123, 131, 135, 186, 187, 188, 256, 267.
- Ἐνάγκη, 64.
- Ἐνάγκη, 321.
- Ἐνάγκη Βαλέζης, μητροπ. Θηβῶν ὁ Σίφνιος, 263.
- Ἐνάγκη, ὀργάνωση - περιοδ. 323.
- Ἐνάγκη Ἰωάνν., ἱερ. - ἁγιογρ. 199.
- Ἐνάγκη Ρωμυλία, 332.
- Ἐνάγκη Μηνύτωρ, ἐφημ. 313.
- Ἐνάγκη Ταχυδρόμος, ἐφημ. 314.
- Ἐνάγκη, 101, 123, 129, 186, 188.
- Ἐνάγκη, 115.
- Ἐνάγκη, 68, 71.
- Ἐνάγκη Ἐνάγκη, βλ. Ἐνάγκη.
- Ἐνάγκη Γ. Ἐμμαν. 307.
- Ἐνάγκη Ε. Κων., 339, 341.
- Ἐνάγκη, 66, 73, 74, 101, 104, 105, 113, 122, 123, 130, 131, 133, 138, 147, 152, 173, 311, 314, 337.
- Ἐνάγκη Γ., ὑποναύ. 268.
- Ἐνάγκη ἀρχιερέυς, 202.
- Ἐνάγκη Ἐνάγκη, μητροπ. Προύσης, 201, 202, 215.
- Ἐνάγκη θεολόγος, ἀρχιερ. (;), 202.
- Ἐνάγκη Λαδόπουλος, ἐπίσκ. Βρέτσης, Λοφτισσοῦ καὶ μητροπολ. Βελιγραδίου, 300.
- Ἐνάγκη Ἐνάγκη, ἀρχιδιακ. Φιλιππουπόλεως, 240.
- Ἐνάγκη, 70.
- Ἐνάγκη Γονατῆς, 74.
- Ἐνάγκη Α' Μονόφθαλμος, 74.
- Ἐνάγκη, 107.
- Ἐνάγκη, 15, 18, 27, 116, 129, 135.
- Ἐνάγκη, 73.
- Ἐνάγκη Νικήτας, ψευδών. τοῦ Νικ. Ἐνάγκη Βάου.
- Ἐνάγκη Γαβριήλ, βλ. Γαβριήλ.
- Ἐνάγκη, Σπυρίδ., 279.
- Ἐνάγκη, ἱερέυς - ἱερογράφος, 225.
- Ἐνάγκη ὁ Σίφνιος, ὀστιάριος, 235.
- Ἐνάγκη Ἰωάννης, ἁγιογρ., 199.
- Ἐνάγκη Λάμπρος, ἰατρός τοῦ συρμουῦ, 297.
- Ἐνάγκη Ἐνάγκη, τραγωδία, 309.
- Ἐνάγκη, τπν 9, 10, 26, 50, 298.
- Ἐνάγκη, 59.
- Ἐνάγκη, 43, 58, 59, 60, 64, 66, 82, 83, 97.
- Ἐνάγκη, ἐφημερ., 283.
- Ἐνάγκη, 10, 43, 48, 58, 97, 142, 184, 289, 300, 304, 305, 341.
- Ἐνάγκη, διδάσκ. ἀπὸ τῆν Ἐνάγκη, 218, 219, 223.
- Ἐνάγκη Ἰωάννης, ἡγούμενος Βρυσηνῆς, 159, 180.

- Ἄπουλία, 109.
 Ἄποχαψις, 107.
 Ἄππιανου, Ρωμ. Ἱστορία, 225.
 Ἄραβες, 107.
 Ἄραβία, 104.
 Ἄράδες, τπν, 306.
 Ἄρακλείτζα, 186.
 Ἄράπης, σπήλαιο 10 - καὶ Σπηλιά
 τοῦ Ἄράπη, 50.
 Ἄρβανιτάκης Α. Γεώργ. διδάσκ.
 309.
 Ἄρβανιτάκης Λέανδρος, διδάσκ.
 309.
 Ἄργολίδα, 23, 39, 310.
 Ἄρης, 59.
 Ἄρισταγόρας, 62.
 Ἄριστείδης, 65, 66.
 Ἄριστόδημος, τραγωδία, 309.
 Ἄριστοκλεὺς, 92.
 Ἄριστόμαχος, 59.
 Ἄριστοτέλης, 223, 225, 335.
 Ἄρκαλᾶς, βλ. Κύριλλος προηγ.
 λαυριώτης.
 Ἄρμενικό Ζήτημα, 320.
 Ἄρσένιος, ἐπίσκ. Λαμψάκου, 191,
 201, 202, 240.
 Ἄρσένιος, ἱερομόν. πνευμ. 158.
 Ἄρτάκη, 240.
 Ἄρταξέρξης, 70.
 Ἄρταφέρνης, 62.
 Ἄρτεμις, 59, 82, 83, 95, 97, 98, 100.
 Ἄρτεμών, 34, 44, 48, 97, 143,
 184, 193, 194, 196, 228, 277,
 289, 300, 301, 305, 315, 337.
 Ἄρτιμόνι, τπν, 9, 298.
 Ἄρχέλαος, 77.
 Ἄρχεμβρότου Θεοδοφορίου, ἐπίγραμμα,
 92.
 Ἄρχίδαμος, 92.
 Ἄῤῥίδαμος, ἐταιρία Φιλικῶν,
 240.
 Ἄρχίλοχος ὁ Πάριος, 54.
 Ἄρῶνη (Ἄρβανιτάκη) Μαίρη, ἠθο-
 ποιός, 321.
 Ἄσπρας Μακάριος, βλ. Μακάριος
 Ἄσπρος Πύργος, τπν.-φрукτωρία,
 26, 50, 57.
 Ἄσσιζες Ρωμανίας, 136.
 Ἄστυπάλαια, 101, 104, 123, 186, 188.
 Ἄσάλης Ἰωαννίκιος, 240.
 Ἄτσιγγαναρειό, τπν. 342.
 Ἄτσόνιος Ν. Ἄντώνιος, 341.
 Ἄτσόνιος Κ. Ἰωάννης, 341.
 Ἄττική, 23, 39, 40, 53, 55, 63,
 67, 87.
 Αὐδῆς Ζ., 280.
 Αὐστρία, 168.
 Αὐτομέδων, 59.
 Αὐτοφραδάτης, 73.
 Ἄφεντάκης Ο. Ἄριστ., διδάσκ.
 309.
 Ἄφεντάκης Γεράσιμος, βλ. Γεράσι-
 μος.
 Ἄφεντάκης Οἶκ. Ἰωάννης, 200.
 Ἄφεντικοῦ, στοῦ, τπν, 228.
 Ἄφιόν Καραχισάρ, 340.
 Ἄφρική, 37, 52, 95, 109, 133,
 218, 219.
 Ἄφροδίτη, 100, - Μήλου, 310.
 Ἄχαιῆς, ἐπαρχία, 78.
 Ἄχαιοί, 31, 38.
 Ἄχλάδα, τπν. 194.

- Βαγιαζίτ Α', σουλτάνος, 122.
 Βαγιαζίτ Β', σουλτάνος, 127.
 Βαθύ, τπν, 9, 10, 19, 298.
 Βαϊντίρ, 339.
 Βακχικές τελετές, 300.
 Βακχυλίδης, 54.
 Βαλδουίνος της Φλάνδρας, κόμης,
 111.
 Βαλέζης Ἀνανίας, βλ. Ἀνανίας.
 Βαλέζης Ἰωάνν., ἀγωνιστής, 263.
 Βαλέζης Σταμάτης, ἀγωνιστής, 263.
 Βαλέντζας Ι. Βασίλ., 341.
 Βαλέτας Γιώργος, 321.
 Βαλέτας Ἰωάννης, 262, 275.
 Βαλέτας Ἰωάννης, διδάσκ. 309.
 Βαλέτας Νικόλ., 177, 253, 262.
 Βαλέτας Σπυρίδ., δήμαρχος, 289
 - βουλευτής 294.
 Βαλλῆς Νικόλαος, 338.
 Βάμβας Νεόφυτος, 221, 244.
 Βαμβακερός, Ἀγγ. Μιχαήλ, διδάσκ.
 309.
 Βᾶος Οἰκ. Ἀντών. ἀγωνιστής, 267.
 Βᾶος Οἰκ. Ἀπόστολος, 308.
 Βᾶος Γεώργιος, διδάσκ. Ρεθύμνου,
 255.
 Βᾶος Ἰωάννης, φιλικός, 241, 255,
 - δημογέρων, 262, - γεροπρόξε-
 νος, 255.
 Βᾶος Μ.Κωνσταντ., 308.
 Βᾶος Ἀπ. Νικόλαος, 318, βλ. καί
 Ἄντρης Νικήτας.
 Βαρβάκης Ἰωάννης, 274, 303.
 Βαρθολομαῖος, ἐπίσκ. Μοσχονησίων
 καί τοποτηρ. Σίφνου, 188, 255,
 274.
 Βάρκερ Βενιαμίν, 277.
 Βασάλος Ι. Κων. 341.
 Βασιλάκη Ειρήνη, ἠθοποιός, 321.
 Βατικανό, 147, 149, 157, 159, 192,
 209, 226.
 Βαττής Γεώργιος, 318.
 Βαυαρία, 328.
 Βαφίας Ἀριστ., 296.
 Βαφίας Ἰακ., δημογέρων, 262.
 Βαφίας Ἰωάννης -
 Βέλλη - Σουρμελή Δ. Μαριάνθη, 313.
 Βέλλης Α. Αίμίλ. διδάσκ. 305, 336.
 Βέλλης Ἀντών., διδάσκ., 307, 309.
 Βέλλης Ἀντ. Γεώργ, δημοσιογρ.
 313.
 Βέλλης Ἀντ. Δημήτρ., δημοσιογρ.
 313.
 Βέλλης Ἀντ. Χρυσόγελος, δημο-
 σιογρ. 313.
 Βένερη, οἰκογένεια, 156.
 Βενετία, 13, 57, 109, 110, 111,
 115, 118, 119, 120, 122, 123,
 125, 127, 128, 130, 133, 146,
 155, 168, 185, 212, 226, 227,
 232 - Ἑλλην. Κοινότητα, 311.
 - Φλαγγινιανό Φροντιστήριο, 311.
 Βενιαμίν Λέσβιος, 245, 267.
 Βενιζέλος Ἐλευθ., 302, 309, 332,
 337, 342.
 Βενιός Ν. Ἰωάννης, 341.
 Βενιός Ν. Κων/νος, 341.
 Βεντούρης Βασίλειος, 307.
 Βεντούρης Βασίλ., διδάσκ.
 Ἀρετζοῦς, 309.
 Βεντούρης Νικ., σακελλάριος, 336.
 Βεντούρης Νικ., διδάσκ., 305.

- Βεργής Ἀντώνιος, 278.
 "Βερενίκη", τραγωδία, 309.
 Βερνίκος, σακελλάριος, 253.
 Βερνίκος Β. Ἀθανάσιος, 345.
 Βερνίκος Σακ. Γεώργ., ἠθο-
 γράφος, 318.
 Βερνίκος Νικόλ., ἱερεύς - διδάσκα-
 λος, 213, 214.
 Βερνίκος Νικόλ., διδάσκ., 305
 Βέροια, 339.
 Βεσπασιανός, αὐτοκρ. 79.
 Βιδύνη, 240.
 Βιδύνης Παῖσιος, βλ. Παῖσιος.
 Βιθυνία, 308.
 Βιλλεαρδουίνος Γουλιέλ. 115.
 Βιολάκης Ε. Ἀπόστολος, 341.
 Βιολάκης Γεώργ. ἄρχων πρωτοφάλης,
 312.
 Βιτάλης Φιλάρετος, ἀρχιμανδρίτης,
 319.
 Βίτσαρης Ἀντών., καθηγητ. Πανε-
 πιστ. Ἀθηνῶν, 308.
 Βιττόριο, ἀνιψιός Βασ. Λογοθέτη,
 160.
 Βιώνης Γεώργ., διδάσκ., 307, 309.
 Βλάση, τπν., 9.
 Βλαχερνῶν, μονή Ἡλείας, 269.
 Βλαχιά, 216.
 Βλυχάδα, τπν, 9.
 Βογιατζής Κ. Νικ., 338.
 Βόδας Μιχ., διδάσκ. Ἀθηνῶν, 219.
 Βοιωτία, 23.
 Βοιωτοί, 71.
 Βόλος, 298.
 Βορανοί, 80.
 Βορεινή, τπν., 51.
 Βόσπορος, 244.
 Βουκάκης Γ. Ἀπόστ., 318.
 Βουκάκης Α. Θεόδωρος, 341.
 Βουκάκης Ἰωάννης, 335.
 Βουκουρέστι, 240, 241.
 Βούλγαρης Κων/νος, 259.
 Βουλγαρία, 240, 320.
 Βουτσᾶς Φ. Ἰωανν., 333, 341.
 Βουτυρά, Ἱστορ. Γεωγρ. Λεξικό,
 314.
 Βρετανία, 100.
 Βρουλίδια, τπν., 9, 298.
 Βρύση, τπν., 159, - μονή, 143,
 202, 255, 306, καί Βρυσιανή,
 Πανογία, 143, 145 ἢ - Κυρία,
 160, 180, 262, 302.
 Βυζάντιο, 103, 119.
 Βυζάντιοι, 70, 104, 106, 119.
 Βυζαντίου Ἀντων., Χρηστοθήεια,
 217.
 Βώγιος, πειρατής, 259.
 Γαβριήλ, ἀρχιεπ. Σίφνου, 187.
 Γαβριήλ, ἀρχιεπ. Σαντορίνης, 225.
 Γαβριήλ, ἐπίσκ. Δρυϊνουπόλεως,
 201.
 Γαβριηλίδης Ἀγαθάγγ., μητροπολ.
 Σβορνικίου, Δράμας - Ζιχνῶν,
 Ἐφέσου, 201.
 Γαετᾶνος Νικόλ., φιλικός, 241.
 Γαῖτᾶνος Θ. Γεώργ., διδάσκ. -
 βουλευτής, 202, 294, 309, 332,
 337.
 Γαῖτᾶνος Δ., διδάσκ., 310.
 Γαῖτᾶνος Π., θεόδ., διδάσκ.,
 307, 310.

- Γαλατᾶς ΚΠόλ., 310.
 Γαλάτης Κ. Στ., 254.
 Γαλατία, 79.
 Γαλάτσι, 240.
 Γαληνοῦ, τόμοι, 225.
 Γαλιφος Ἐντ. Γεώργ., 11.
 Γαλιφος Α. Λουκάς, 341.
 Γαλλία, 52, 155, 171, 226, 232, 260.
 Γάλλοι, 110, 153.
 Γανόχωρα, 308.
 Γεδεών, πρώην μητρ. Καισαρείας καὶ Πρόεδρος Σίφνου, 187.
 Γεννάδιος Γεώργ., 254, 309.
 Γένοβα, 109, 110, 121, 226, 328.
 Γενοβέζοι, 153.
 Γενουάτες, 110.
 Γερανοφόρα, ναός, 206.
 Γεράρδος, ἐκδότης ΚΠολ., 314.
 Γεράσιμος, ἀρχιερ., 202.
 Γεράσιμος ἐπίσκ. Ἀρκαδίου-πόλεως, 201.
 Γεράσιμος, ἐπίσκ. Κνωσσοῦ, 201.
 Γεράσιμος, μοναχός Πάτμου, 145.
 Γεράσιμος Ἀβρανόπουλος ἡγούμενης Βουνοῦ, 205.
 Γεράσιμος Ἀφεντάκης, ἱεροδ. - διδάσκ. 279.
 Γερμανός, μητρ. Π. Πατρῶν, 269.
 Γέροντας, κόλπος, 252.
 Γεροντόπουλος Δ. Ἀντών., 341.
 Γεροντόπουλος Α. Ἰωάνν., 341.
 Γεροντόπουλος Σταῦρος, 338.
 Γεώργιος, Σίφνιος, γραμματ. κοινοῦ, 235.
 Γεώργιος, Σίφνιος, διδάσκ. Συνασσαῦ, 310.
 Γεωργούλης Α. Βασίλ., 341.
 Γιαλός, 231, 296 καὶ Σεράλια.
 Γιαλούδια, τπν., 9.
 Γιογλᾶς Κων. Ἀπόστ., 238.
 Γκίνης Βασίλ., 245, 260.
 Γκιών Ἀντώνιος, διδάσκ. 280, 310.
 Γκιών Στ. Ἀντών., διδάσκ., 310.
 Γκιών Ἰω. Εὐριπ., 308.
 Γκιών Ἰω. Ἰάκωβος, 308.
 Γκιών Λούη Ἰωανν., 240, 290, 296, 331.
 Γκιών Κάρολος, πρόξεν. Γαλλίας, 197, 232.
 Γκιών Ἰω. Κάρολος, διδάσκ., 216, 222, 307, 308, 319.
 Γκιών Λούης, 253.
 Γκιών Νικόλαος, 253.
 Γκιών Ὀλυμπιάς, διδασκ., 305.
 Γκιών Σταῦρος, διδάσκ., 310.
 Γκούρας Ἰω., στρατηγός, 265.
 Γλαῦκος, 59.
 Γοζαδῖνοι, δυναστ., οἰκογέν. 146, 155, 156.
 Γοζαδῖνος Ἄγγελος, τελ. δυν. Σίφνου, 125, 146.
 Γοζαδῖνος Ἀντών., βικάριος, 164, 212.
 Γοζαδῖνος Ἀντών., διδάσκ. 310.
 Γοζαδῖνος Ἀποστόλης, παπᾶς - οἶκον., 153, 156, 176, 189.
 Γοζαδῖνος Γεώργιος, οἰκονόμ. - πρώην σακελλ., 190, 214, 218.
 Γοζαδῖνος Ζαννῆς, κατζηλ., 184.
 Γοζαδῖνος Ἐντ. Ζουάννες, 146.

- Γοζαδίνος Ἄντ. Νικόλαος, 146.
 Γοζαδίνος Νικολός, καντζηλ., 184.
 Γοζαδίνος Ὅτουλυ, δυνάστης Κέας, 118.
 Γοζαδίνος Τριαντάφυλλος, διδάσκ. 280.
 Γομέτιος, λατ. ἐπίσκ. 143.
 Γονατᾶς Στυλ., 338.
 Γορδιανός, αὐτοκρ., 83.
 Γότθοι, 80.
 Γουλιέλμος, δούκας Νάξου, 120.
 Γρηγόριος Ε΄, πατρ. ΚΠ., 239.
 Γρηγόριος Ζ΄, πατρ. ΚΠ., 201.
 Γρηγόριος, ἀρχιεπ. Σίφνου, 187.
 Γρηγόριος, ἀρχιμ. Οἴκ. Πατρ., 202, 239.
 Γρηγορίου Θεσσαλον., Τόμοι, 225.
 Γριμάνι, οἰκογέν., 124.
 Γριμάνι Βερτούκιος, 121.
 Γρυπάρης Ἀγάπιος, βλ. Ἀγάπιος
 Γρυπάρης Ἄνθιμος, ἐπίσκ. Ρεσσάβας καὶ Ἐλευθερουπ., 201.
 Γρυπάρης Ἄνθιμος, πανοσιολ., 240.
 Γρυπάρης Ἀντώνιος, 177.
 Γρυπάρης Ἀντών., ὀστιάριος καὶ πατριαρχ. γραμμ., 201.
 Γρυπάρης Ἀπόστ., εἰρηνοδ., 289.
 Γρυπάρης Ἀποστόλης, 277.
 Γρυπάρης Α. Ἀριστόδ., 307.
 Γρυπάρης Γεωργάκης, 169.
 Γρυπάρης Γεώργιος, 221.
 Γρυπάρης Ἐμμαν., 184.
 Γρυπάρης Θεόδ., Μυκάνιος, 279.
 Γρυπάρης Ἰωάννης, διδάσκ., - ποιητής, 307, 321-322.
 Γρυπάρης Ἰωσήφ, ἀρχιεπ. Σίφνου 178, 187, 193.
 Γρυπάρης Καλλίνικος, Σερίφιος, 221.
 Γρυπάρης, Κων., 331.
 Γρυπάρης Νικ., παχάρνικος - φιλικός, 240.
 Γρυπάρης Νικ., δημογ., 262.
 Γρυπάρης Νικ., ὑπάλλ. Ἰπ. θρησκ., 279.
 Γρυπάρης Σταμάτης, 184.
 Γρυπάρης Χρύσανθος, μητροπολ. Σηλυβρίας, 201, 202.
 Γύαρος, 78, 132.
 Γύθειο, 321.
 Γυῖσκάρδος, δούκας, 109.
 Δάκκα Ἰνδιῶν, 202.
 Δακορώνια, τπν. - σπήλ., 10.
 Δαλασινός, ναύαρχος, 109.
 Δαμασκηνός, ἀρχιδιάκ., 269.
 Δαμασκηνός Ἰωάννης, 223.
 Δαμοκλεῦς, 92.
 Δαμουλάκης Χατζηνικόλα, 268.
 Δαρδανέλια, 244.
 Δαρετος, 73, 74.
 Δάταμις, 73.
 Δεκαβάλλας Ἄντ. Γεώργ., 330, 333.
 Δεκαβάλλας Ἄντ. Νικόλ. 322.
 Δεκαβάλλες Μανουήλ, 273, 275.
 Δεκαβάλλες Ἄντ. Νικ., διδάσκ., 307.
 Δελήμπασης Γ., 344.
 Δελη Χουσεῖν πασᾶς, 164.
 Δελλαγραμμάτικας Ἰαύλ., 146, 147 155, 177, 226, 227.

- Δελλαρόκα Ἰάκωβος, λατιν. ἐπίσκ.
Σίφνου, 143.
- Δελφοί, 51, 58, 59, 60, 64, 97.
"Δεπάστα Ἀδελφῶν", βιβλιοπωλ.
Κπάλεως, 310.
- Δεπάστας Ἀντώνιος, 308.
- Δεπάστας Ν. Ἀντών., 345.
- Δεπάστας Τ. Ἀντών., 296, 310.
- Δεπάστας Ἀπόστ., σπουδαστής, 344.
- Δεπάστας Γ. Ἀπόστ., καθηγ. 310.
- Δεπάστας Εὐγένιος, μητροπ. Χαλκί-
δος - Καρυστίας, 202.
- Δεπάστας Ζαφείρης, 238, 268.
- Δεπάστας Ἰωάννης, ἱερέυς -
ἀγιογράφ., 200.
- Δεπάστας Ν. Ἰωάνν., διδασκ.,
307.
- Δεπάστας Ν. Μιχσήλ, 34.
- Δεπάστας Ι. Νικ., διδάσκ.,
307, 310.
- Δεπάστας Τ. Νικ., διδ. 310.
- Δεπάστας Δαμῆ Φρασές, 238.
- Δεπάστες Γεώργ., 254, 262.
- Δεπάστες Λεοναρδ., 253.
- Δεσποτικά, νηαί, 27, 28.
- Δῆλος, 19, 28, 29, 32, 36, 43,
50, 55, 60, 65, 66, 71, 76,
77, 78, 80, 87, 99, 310.
- Δήμητρα, 59.
- Δημητρακόπουλος Δ., 271.
- Δημήτριος Πολιορκητής, 74.
- Δημήτριος Φάριος, 75.
- Δημόκριτος, Χτος, 55.
- "Δῆμος Ἀπολλωνίας", 289, 303.
- "Δῆμος Σίφνου", 289.
- Δημοσθένους, ἅπαντα, 225.
- Διαλησμάς Ἄγγελος, λυκειάρχης
310.
- Διαλησμάς Κ. Ἀθανάσ., ἐκδότης,
317.
- Διαλησμάς Γ. Ἀντών., 341.
- Διαλησμάς Ἀριστομ., 318.
- Διαλησμάς Α. Κων/νος, 318.
- Διαλησμάς Κων/νος, διδάσκ., 322.
- Διαμαντής, κύρ, μέγας διοικητής,
148, 186.
- Δίας, 45, 59, 64, 83, 97.
- Δικαίαρχος Αἰτωλός, 75.
- Δικαῖος Γρηγορ., ἀρχιμ., 240.
- "Διαγένης", ἔφημερ., 314.
- Διόδωρος Σικελιώτης, 37.
- Διοκλητιανός, 80, 103.
- Διονύσιος, γεωγράφος, 42.
- Διονύσιος Ἑλληνας ἢ Zanettini,
λατίν. ἐπίσκ., 143.
- Διονύσιος, ἱερομ. - πνευματ., 158.
- Διόνυσος, 100.
- Δονούσα, 78.
- Δόν Χουάν, πριγκ. Ἰσπανός, 152,
154.
- Δοσίθεος, πατρ. Ἱεροσολ., 216.
- Δουμπασάρ, 235.
- Δούναβις, 100, 171.
- "Δραγάτσειο Παρθεναγωγεῖο Σμύρνης
311.
- Δραγάτη Ν. Εἰρήνη, διδασκ., 310.
- Δραγάτη - Δαλδάκη Μαρία, διδασκ.,
310.
- Δραγάτη Σπ. Μαργαρίτα, διδασκ.,
311.
- Δραγάτη Φράντζη, διδασκ., 311.
- Δραγάτης Ι. Αἰμίλιος, 318, 320.

- Δραγάτσης Ν. Ἀνδρέας, διδάσκ., 310.
- Δραγάτσης Ἀντών., 308.
- Δραγάτσης Ἰάκωβος, 34, 56, 200.
- Δραγάτσης Ἰω. Ἰάκωβος, διδάσκ., 310.
- Δραγάτσης Ἰωάνν. - διδάσκ. 310.
- Δραγάτσης Ἰω. Λέανδρος, διδάσκ., 310.
- Δραγάτσης Σπυρ., καθηγ. Γαλλ. Φιλολ., 311.
- Δραγάτσης Ἰάκ., Χαρίδ. διδάσκ., 293, 307, 311, 323-324.
- Δραγούμης Φίλιππος, 333.
- Δράμαλης, 246.
- Δρύοπερς, 39.
- Δωδεκάνησος, 105, 111.
- Δωριεῖς, 33, 39.
- Δωρίων, 92.
- Δωρόθεος, διδάσκ., 218.
- Ἑβραῖοι, 231, 233.
- Ἑγκλεζάκης Δημητράκης ἢ Ἑγκλέσης Γεωφ. Δημήτριος, 238, 268.
- Ἑγριπος, 125.
- Εἰσόδια Θεοτόκου, ναός Κάστρου, 301.
- Ἑκπαιδευτήρια Σωτήρος Κ. Διαλησῶν, 322.
- Ἑκπαιδευτήριο Δραγάτσειο, 323.
- Ἑλασσών, 334, 339.
- Ἑλένη τῆς Πετραῦς, 318.
- Ἑλευθέρος Λόγας, ἔφημερ. 343.
- Ἑλλάς, φρεγάτα, 284.
- Ἑλλησποντος, 33, 75, 104.
- Ἑλισσαίου ἡ Πετρωτοῦ, τοῦ, σπήλαιο, τπν., 10.
- Ἑλση, πλοῖο, 339.
- Ἑξάμπελα, 10, 123, 184, 196, 202, 245, 277, 300, 301, 326.
- Ἑξεβραίων Αἰκατερίνα, 231.
- Ἑξεβραίων Γεώργης, 231.
- Ἑξυλζές Γ. Θωμᾶς, 341.
- Ἐπιτροπή, Ἑλληνική Ἀτομικ. Ἐνεργείας, 24.
- Ἐπταμάρτυρος, τπν, 9.
- Ἐρέτρια, 63.
- Ἐρετριεῖς, 68.
- Ἐρκειές, χεῖμαρ., 10.
- Ἐρουλοῖ, 80.
- Ἐσκαμματιαμένος Λέων, 105.
- Ἑστία, ἔφημερ. 317.
- Ἑταιρεία Ἡλεκτρ. Σίφνου Στ. Τριαντάφυλλος, 342.
- Ἑταιρεία Μεταλλ. "Σίφνου - Καρύστου", 298.
- Ἑταιρεία Μεταλλ. "Κάψαλος", 298. 307.
- Ἑταιρεία Φιλεκπαιδευτική, 309.
- Εὐαγγελίστρια, Νάξου, μονή λατινική, 144.
- Εὐάγριας, 104.
- Εὐβοία, 23, 62, 63, 73, 109, 124, 125, 139.
- Ἐϋδεκ, 277.
- Εὐξεινος Πάντος, 24, 33, 81.
- Εὐριπίδης, 322.
- Ἐϋριπος, ἔφημερ., 317.
- Εὐρωπ. Δικαστήριο Δικαιωμάτων Ἀνθρώπου, 330.
- Εὐσεβίου Παμφίλου, ἐκκλησ.

- ιστορία, 225.
 Εύσταθίου Δημήτρ., διδάσκ., 307.
 Εύφρατης, 100.
 Ήφειρος, 53, 113, 219.
- Ζαΐμης Α., 284.
 Ζάκυνθος, 160.
 Ζαμαρίας Ι. Ἀντών., 338.
 Ζαμαρίας Μ. Ἀντών., 338.
 Ζαμαρίας Γ., 318.
 Ζαμαρίας Μιχαήλ, 290.
 Ζαμπέλης, πρωτοπαπ., 253.
 Ζαμπέλης ἡ Παπαγιαννούλης
 Γεώργ., 318.
 Ζαμπέλης Ἰωάνν., διδάσκ., 311.
 Ζαμπέλης Α. Νικόλ., 341.
 Ζάππας Κων., 308.
 Ζάρα, 110.
 Ζαχαρίας, διδασκ. Πηλίου, 219.
 Ζαχαρίας, ἱερομόν. Προφ.
 Ἰηλιοῦ, 203.
 Ζαχαρουδάκης, Ἰω., 268.
 Ζεϊμπέκοι, 339.
 Ζερβός Ν. Ἀντών., 341.
 Ζερβουδάκης Γρηγόρ., βλ.
 Γρηγόριος Ζ΄.
 Ζεῦς, 100.
 Ζηλήμων Γ. Ἀντών., 329, 344.
 Ζηλήμων Γεώργιος, 311.
 Ζωοδόχος Πηγή, ναός Κ. Πεταλιοῦ,
 301.
 Ζώτου Μαρία, διδασκ., 305.
- Ἡβη, 59.
 Ἡλιάδης Καλλίνικος, βλ.
 Καλλίνικος Σίφνου
- Ἡπειρος, 36, 41, 216, 234.
 Ἡρα, 59.
 Ἡρακλείδης, ἀπό τόν Τάραντα, 75.
 Ἡράκλειος Στήλες, 100
 Ἡράκλειο Κρήτης, 298.
 Ἡρακλῆς, 59.
 Ἡρόδοτος, 36, 42, 43, 49, 50,
 59, 64.
 Ἡσαίας, ἀρχιερ. - ἀγιογρ. 200.
- θάσος, 90, 298.
 θέμελης Δημ., 240, 241, 270.
 θεμιστιος, 223.
 "θεμιστόκλειον", Συγγρ., ἔργο,
 324.
 θεμιστοκλῆς, 65.
 θεοδοσίου Δημ., ἐξ. Ἰωαννίνων,
 222.
 θεοδώρητος, ἐπισκ. Βρεσθένης, 254.
 θεόδωρος, ἐπίσκ. Πάρου - Σίφνου -
 Ἀμοργοῦ, 113.
 θεολάης Ἀνθιμος, βλ. Ἀνθιμος.
 θεολόγη Φραζέσκα, διδασκ., 311.
 θεολόγος Κ. Γιώργος, 317, 319.
 θεολόγος Π. Γεώργιος, 345.
 θεολόγος Ζουάνης, 281.
 θεολόγος Κ. Νικόλαος, 341.
 θεολόγος Μογκοῦ, μονή, 199.
 θεολόγος Πάτμου, μονή, 204.
 θεοφάνης, ὁμολογητής, 106.
 θεοφύλακτος ὁ Ραγκαβέ, 105.
 θεοχόρης Δ., νομάρχης Κυκλάδων,
 297.
 θερμιά, 123, 126, 128, 133, 138,
 148, 160, 208, 215.
 θερμοπῦλες, 78

- Θεσσαλία, 124, 298, 308, 340.
 θηβαι, 263, 264,
 θήρα, 29, 113, 131, 311.
 θηραῖοι, 65.
 θηρασία, 29, 118, 123.
 θουκυδίδης, 68.
 θράκη, 71, 221, 308, 330.
 θράσυλλος, 100.
 θρασύλοχος, 70
 θωμάς, στρατηγός, 107.
- Ἰάκωβος, ἡγούμε. Πάτμου, 145
 Ἰγγλεζόκης Σήφης, 268.
 Ἰγνάτιος Ὁθωναῖος, ἐπίσκ.
   Ἐλασσῶνος, 201.
 Ἱερεμίας, Δ', πατριάρχ. ΚΠ. 202.
 Ἱερόθεος Σταφυλοπάτης, πατριάρχ.
   Ἀλεξανδρείας, 201.
 Ἱερόθεος, λατῖνος μητροπ. Ἐδέσ-
   σης Μεσοποτ., 216, βλ. καί
   Ἰωάννης Στάης.
 Ἱεροκλῆς Γραμματικός, 103.
 "Ἱερός Πολύκαρπος", περιοδ.
   τῆς Σμύρνης, 323.
 Ἱησοῦς, βασιλ. Αἰθιοπίας, 218.
 Ἰῆται, 71.
 Ἰθάκη, 308.
 Ἰκαρία, 244.
 Ἰλιάς, ἔπος, 32.
 Ἰμβρος, 70.
 Ἰνδοευρωπαῖοι, 37.
 Ἰννοκέντιος Γ., πάπας, 141.
 Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν,
   324.
 Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολ. Βερολίνου,
   324.
- Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολ. Ρώμης, 324.
 Ἰόνιον Πέλαγος, 72.
 Ἴος, 101, 104, 118, 123, 129,
   131, 135, 163, 186, 188, 227,
   261, 262.
 Ἰούλιος Καίσαρ 78.
 Ἰουστινιάνη Π. Μαρία, 122.
 Ἰουστινιάνης Θωμάς, 130, 131.
 Ἰουστινιανός, αὐτ. 103, 104.
 Ἰσαάκιος Β Ἄγγελος, αὐτ. 110.
 Ἴσθμια, 75, 79.
 Ἴσθμος, 64.
 Ἰσμαηλία, 311.
 Ἴσις, 10, 101.
 Ἰσοκράτης, 36, 48, 49, 69, 70,
   99, 100.
 Ἰσσός, 74.
 Ἰσπανία, 52, 152, 154.
 Ἰταλία, 32, 52, 53, 68, 77, 160,
   343.
 Ἰταλοί, 110.
 Ἰωακείμ, ἱερομ. - ἀγιογρ., 200.
 Ἰωακείμ, προηγ. μονῆς Προφ.
   Ἠλία, ἀγιογρ., 200.
 Ἰωακείμ, μοναχός Προφ. Ἠλία,
   203.
 Ἰωάννης Β', δούκας Νάξου, 123.
 "Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής", θρησκ.
   σύλλογος, 325.
 Ἰωαννίκιος Β', πατρ. ΚΠ., 213.
 Ἰωαννίκιος, ἀρχιδιακ. - ἡγουμ.
   Βρύσης, 240.
 Ἰωάννινα, 220.
 Ἰωάννου Μαρτῖνος, 278.
 Ἴωνες, 39, 40, 42, 44, 49, 50,
   54, 55, 65, 67, 99.

- Ἰωνία, 48, 63, 89, 104.
 Ἰωσήφ, ἀρχιερέυς, 202.
 Ἰωσήφ Γρυπάρης, ἀρχιεπ. Σίφνου, 178, 187, 193.
 Ἰωσήφ, μητροπ. Τορνόβου, 202.
 Ἰωσήφ, ἱερομόν., 176.
- Καζηλιέρη Φλώρα, διδασκ., 311.
 Καζηλιέρης Α., δήμαρχος, 289.
 Καζηλιέρης Ἀγγελέτος, πρωτοπαπᾶς, 311.
 Καζηλιέρης Ἀγγ. Ἀντών. μαθ. Φλαγγινιανοῦ Φροντιστ. Βενετίας, 311.
 Καζηλιέρης Ν. Ἰωάνν., 341.
 "Καινὴ Διδαχὴ", περιοδ. 323.
 Καίρη, οἰκογέν. Ἄνδρου, 227.
 Κάκαρης Λιοντῆς, καπετάν, Χίος, 238.
 Καλαβρία, Ἰταλίας, 109.
 Καλαθάκης Κων., 268.
 Καλαμάρ(α)ς Γεώργ., ἱερ. - ἄγιογρ., 200.
 Καλαμάρης Νικ., διδάσκ., 319.
 Καλαμάτα, 298.
 Καλαράκης Ἀπ. Στυλ., διδάσκ., 307, 334, 336, 341.
 Καλαρᾶς Γ. 254.
 Καληνός Γεώργιος, 240.
 Καλαυρία (Πόρος), 67.
 Καλλέργης Μανώλης, 184.
 Καλλέργης Ν., 277.
 Καλλέργης Χριστόδ., ἄγιογράφ., Μυκόνιος, 199.
 Καλλιμάχηδες ΚΠόλ., 219.
 Καλλίνικος ἀρχιερέυς, 202.
 Καλλίνικος (Ἡλιάδης) μητροπόλ. Σίφνου, 178, 187, 188, 189, 191, 193, 201, 241, 247, 261, 281, 285, 300, 303.
 Καλλίπολη, 308.
 Καλογήρου Ἄνδρ. Κομνηνός, 334.
 Καλογήρου Ἀπόστολος, 316-317.
 Καλογήρου Ἀπ. Οὐρανία, 317.
 Καλόγηρος Ν. Γεώργιος, 341.
 Καλόγηρος Α. Κων/νος, 341.
 Καμαράσης, ἄρχων, 183.
 Καμάρες, 9, 10, 98, 298, 336,
 Καμβύσης, βασιλ. Περσῶν, 61.
 Καμβύσου Δέσποινα, διδασκ., 305.
 Καμίλλης Ἰωάννης Ἀντώνιος, λατιν. ἐπίσκ., Μήλου, 166, 192, 197, 215.
 Καμινάκι, τπν., 9.
 Κάμπα, στοῦ, τπν., 10.
 Καμπανάκης Σωφρόνιος, 258.
 Καμπάνης Γ. Ἄριστος, 324.
 Καμπάνης Γιαννάκης, 194, 195.
 Καμπάνης Ἀλ. Ζαννῆς, 246, 261, 262, 275, 276, 277.
 Καμπάνης Ι. Ζαννῆς, 246, 253, 262, 275, 277.
 Καμπάνης Γ. Ἰωάνν., 311.
 Καμπάνης Ἰωάνν., διδάσκ., 307.
 Καμπάνης Λεόντιος, ἀρχιμανδρ. - τοποτηρ. Σίφνου, 188, 247, 255.
 Καμπάνης Ἀλ. Νικόλαος, πληρεξ. Σίφνου, 248, 265.
 Καμπάνης Α. Νικόλαος, 341.
 Καμπάνης Γ' Νικόλ., ἐκδότης ἑφημερ. "Σίφνος", 298, 315-316.

- Καμπονέσκο Ἰωάνν., λατῖνος ἐπίσκ.
Σίφνου, 143, 160.
- Καναβάρη Ἄννα, 145.
- Καναβάρης Ἀγγελέτος, 145.
- Κανδηλάκης Ἰωάνν., διδάσκ., 307.
- Κανδηλάκης Κ. Νικόλ., 345.
- Κανέλλης Ι. Νικόλαος, 335.
- Κανισκᾶς χάτζη Ἀντώνης,
καραβοκώρης, 219.
- Καντζηλιέρη Φλουργιοῦ, 181.
- Καντζηλιέρης Ἀναγνώστης, κῆρυξ
εὐαγγελίου, 225.
- Καντζηλιέρης Πετράκης, 181.
- Καπλάν πασᾶς, 163.
- Καπνίσης Ε. Ἰωάνν., 341.
- Καποδίστριας Αὐγουστῖνος,
284, 285.
- Καποδίστριας Ἰωάννης, 200,
260, 272, κ.ᾶ.
- Καπαδοκία, 77.
- Καραβᾶς, βλ. Βαττήης Γ.
- Κάραβος Γ.Κων., 345.
- Καραγιάννης Ἐμμ. Ἰωάνν., 345.
- Καραϊωάννης Παναγ., 245, 247,
250, 254.
- Καρακάλλας, 80.
- Καρακόλ, 339.
- Καραμηλιωτάκης Γεώργ.,
διδασκ., 311.
- Καραπατακῆς, κουρσάρος, 162.
- Καργιοῦ Αἰκατ., διδασκ., 311.
- Καρέλας Δ., 294.
- Κᾶρες, 36, 37, 38.
- Καρία, 23.
- Καρλέττι Χριστόφ. λατῖνος
ἐπίσκ, Σίφνου, 143, 147.
- Καρούλιας, πειρατής, 259.
- Κάρπαθος, 31.
- Κάρποι, 80
- Καρρᾶς Μ. Βασίλ., 341.
- Καρυῶδης Χαρ., διδάσκ., 311.
- Καρυοφύλλης Ἰωάνν., 159.
- Καρύστιοι, 83.
- Κάρυστος, 118.
- Καρύστου Νεόφυτος, βλ. Νεόφυτος.
- Καστέλλο Πόρτο Σαντορίνης, 137.
- Καστρί, 28.
- Κάστρο, 10, 11, 32, 43, 53, 58,
67, 75, 78, 79, 85, 91, 94,
97, 116, 121, 123, 168, 175,
180, 184, 196, 203, 231, 277,
297, 300, 301, 303.
- Καταβατή, 10, 184, 196, 277, 300,
301.
- Κάτζας, σκευοφύλαξ, 253.
- Κατζόν Φρ. Φλωρέζα, 229.
- Κατζόν Ἰω. Φραζέσκος, 229.
- Κατσιφάρης Ἰωάννης, 265.
- Κατσώνης Λάμπρος, 171.
- Κατωπολιανή (Πάρου), 113.
- Καφούρης, πειρατής, 110.
- Κάψαλος, τπν., 25, 26, 51.
- Κέα, 15, 28, 31, 48, 55, 63, 66,
80, 118, 122, 123, 125, 126,
130, 131, 133, 138, 148, 160,
173, 200, 215, 227, 280, 311.
- Κέας - Θερμίων, λατίν. ἐπισκοπή,
127.
- Κέας - Θερμίων, ὀρθόδ. ἐπισκοπή,
213.
- Κεῖτοι, 64, 68, 71.

- Κεραμεύς Δανιήλ, ιερομόν. - δι-
δάσκ., 219, 222.
- Κερατοίνιον, 338.
- Κέρκυρα, 116, 129, 160.
- Κέρος, 28.
- Κεφάλαια, τπν. Κέας, 15, 16.
- Κεφάλου, κάστρο, 129.
- Κέως, 105.
- Κήπος, τπν., 138.
- Κιλικία, 78.
- "Κιλκίς", δν. πλοίου, 339.
- Κίμωνος, 32, 105, 132, 135, 187,
188, 197, 227, 261, 280, 308,
310, 311.
- Κισσός, 163, - Καπετάν, 283.
- Κιουτσούκ Καϊναρτζή, συνθήκη, 170.
- Κλεινόδημος Λεβήτου Σίφνιος, 99.
- "Κλειώ", έφημερ., 309.
- Κλήμης, διδάσκ., 240.
- Κνίδος, 92.
- Κνωσσός, 30.
- Κοζαδίνος Θωδωρής, 177.
- Κοζάνη, 308, 309.
- Κοίμηση θεοτόκου Γουρνιών,
ναός, 301.
- Κοίμηση θεοτόκου, ναός Κάστρου,
143.
- Κοίμηση θεοτόκου Κόγχης, ναός,
300.
- Κοίμηση θεοτόκου, ναός νησίδος
Κυτριάνης, 190.
- Κοκκαλάς, τπν., 9.
- Κοκκινομύτης, τπν, 9.
- Κολοράκης Ν. Γεώργ., 341.
- Κολαράκης Εύαγγ., 335.
- Κολοκοτρώνης θεοδ., 277, 284,
288.
- Κολονέλλας Ἐπίσκ., 184, 262.
- Κόμα, τπν., 198.
- Κόμης Ἰ. Κων/νος, 341.
- Κόμησος Παναγ., τσελεπής, 325.
- Κορνηνός Ἰωανν., αὐτοκρ., 109.
- Κονίδης Γεώργ. καστελλάνος, 166.
- Κοντόσταυλος Μιχελ. Ἀντώνιος,
216.
- Κοντόσταυλος Γάσπαρος, 165, 177,
185, 230, 232.
- Κοντόσταυλος Μιχελ., 163, 212,
227, 230.
- Κοντόσταυλος Νικολός, 212, 227.
- Κοντόσταυλου, οἰκογέν. τῆς
Ἄνδρου, 227.
- Κοντοῦ, τπν., 10, 138.
- Κόνων, 69, 70.
- Κοπακάκης Ἰω., Σφακιώτης, 282.
- Κόπιακας, τπν. - σπήλαιο, 10.
- Κοραφής Ἀδαμάντιος, 240.
- Κορακῆ Ἀντ. Αἰκατερ., 194.
- Κορακῆς Ἀντώνης, 194.
- Κορακῆς Γ. Νικόλ., 341.
- Κορακῆς Κ., Νικόλ., 341.
- Κορινθία, 23.
- Κόρινθος, 48, 53, 72, 77, 79, 87.
- Κόρκ, δρ. Ἀμερικανός, 277.
- Κορνέρ Ἀνδρέας, ναύαρχος Βενετός,
230.
- "Κορομηλά, βιβλιοπ., Γαλατᾶ, 310.
- Κορονέλλο Φραγ., 131, 132, 173.
- Κορρές Μανώλης, 319.
- Κορυθαλλεύς Θεόφιλος, 159, 223.
- Κορυφαῖος Βίκτωρ, 209.

- Κορυφαῖος Νικόλας, παπᾶς Χανίων, 209.
- Κορώνη, 116.
- Κοσμάς, 106.
- Κοσμάς ὁ Πάτριος, ἀρχιεπ. Σίφνου, 187, μετὰ Πισιδείας καὶ Πατριαρχ. Ἀλεξανδρείας, 217.
- Κοσμάς ὁ Χίτος, ἀγιογρ., 200.
- Κοσμῆς Ἀγγελῆτος, 265.
- Κοσμῆς Ἄγγελος, 318.
- Κοτάκη, οἰκογέν. Μήλου, 227.
- Κοτάκη Κατερίνα, 227.
- Κοτάκη Μαρία, 227.
- Κουβαρᾶς Ἀ., διδάσκ., 307.
- Ἔφημερ. "Κουδουνάτος", 314.
- Κούλουρη, 267.
- Κουλούρη Μαρία, διδασκ., 311.
- Κουλούρης Γεώργιος, 291, 294, 316, 331.
- Κουλούρης Τιμ. Νικόλ., διδάσκ., 311.
- Κουλούρης Παρθένιος, διδάσκ., 240.
- Κουλούρης Ν. Χρήστος, 320.
- Κούρτογλους, πειρατής, 129.
- Κουσάντασι, 244.
- Κουταληνός Βασίλ., διδάσκ. τῆς Πάτμου, 218.
- Κουτζοκόλη Αἰκατερ., 195,
- Κρήτες, 30, 31, 36, 37, 38, 75, 76, 268.
- Κρήτη, 18, 23, 24, 30, 31, 32, 37, 62, 94, 97, 107, 115, 117, 122, 132, 138, 146, 162, 164, 173, 185, 213, 224, 238, 332, 338.
- Κρῖσπος, ἐπὼν. δουκῶν Νάξου, - Γουλιέλμος Β', 125, - Ἰάκωβος, 125, - Ἰωάννης, 127, - Τζιάκομο Α', 122, - Φραγκῆσκος, 122.
- Κριτζιώτης Νικόλας, 265.
- Κρούσιος Μαρτῖνος, 145.
- Κρούστης Ι. Κων., 341.
- Κρούστης Β. Νικ., 341.
- Κυβέλη, 59.
- Κυδωνία, 62.
- Κυδωνίες, 238.
- Κυζίκου, μητροπολίτες, βλ. Ἀγάπιος, Γρηγόριος Ζ'ΚΠ.
- Κύθηρα, 31.
- Κύθνιοι, 64, 71, 118.
- Κύθνος, 32, 39, 78, 79, 80, 105, 131, 132, 135.
- Ἔφημερ. "Κυκλαδ. Ἐπιθεώρησις", περιοδ. 317.
- Ἔφημ. "Κυκλαδικόν Βῆμα", 317.
- Κυλίτης Κ. Δημήτριος, 345.
- Κυλίτης Παῦλος, διδάσκ., 311.
- Κυπριανή ἢ Κυτριάνη, νησίδα, 9, 113, 123, 190.
- Κύπρος, 39, 46, 53, 159.
- Κύριλλος, πατριάρχ. ΚΠ., 202.
- Κύριλλος, ἀρχιερεύς, 202.
- Κύριλλος προηγούμεν. Λαυριώτης, χρονογράφος, 217, 221.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, λεξικό, 225.
- Κωλέτης Ἰωάνν., 278, 284.
- Κώνστας Νικ., διδάσκ., 311.
- Κωνσταντᾶς Γρηγόρ., 256.

- Κωνσταντῖνος βασιλεύς Στρατηλάτης, 334.
- Κωνσταντῖνος Μέγας, 103, 113.
- Κωνσταντῖνου Γεώργιος ἐξ Ἰωαννίνων, 222.
- Κωνσταντινούπολη, 80, 104, 110, 115, 117, 124, 135, 139, 142, 159, 160, 162, 168, 173, 216, 232, 235, 244, 288, 294, 295, 299, 310, 311, 314, 315.
- Κωνσταντῖνος, μητροπ. Κρήτης, 201.
- Κῶς, 104, 111, 244, 252.
- Κώσταρος Σ. Ἀπόστ., 341.
- Κώστας Ἰω. Δημήτριος, καπετάν, 238, 243, 246, 256, 267.
- Λαγκάδα, τπν., 298.
- Λαγκοῦζος Μαρτῖνος, φιλικός, 240.
- Λαγός Δημήτριος, διδάσκ. - φιλικός, 240.
- Λαδόπουλος Ἄνθιμος, βλ. Ἄνθιμος.
- Λακεδαιμόνιοι, 68, 70.
- Λακωνία, 263.
- Λαμία, 311.
- Λάπας Μιχ., 336.
- Λάρισσα, 339, 340.
- Λάσκαρης Θεόδωρος, αὐτακρ. Νίκαιας, 116.
- Λατερανοῦ σύνοδος, 141.
- Λαύριο, 71.
- Λειβαδᾶς, χεῖμαρ., 10.
- Λειβαδιά, 311.
- Λειμβαῖος Ἰωάννης, 241, 243, 252, 253, 261, 271, 276, 277, 289, 291.
- Λειμβαῖος Κων., οἰκονόμ. Σερίφου, 261.
- Λειψία, 326.
- Λέλεγες, 36, 38.
- Λεμονῆς Ν. Ἀντών., 345.
- Λεμονῆς Μ. Δημήτρ., 341.
- Λεμπέση Σακ. Ἄννα, διδάσκ., 311.
- Λεμπέσης Ν. Γεώργ., 345.
- Λεμπέσης Ι. Νικόλ., 345.
- Λέσβος, 111, 129.
- Λευίτικὸς Γεώργ., σκευοφύλαξ, 221.
- Λέων Γ. Ἰσαυρος, 106.
- Λέων Ε', 107.
- Λέων Σοφός, 107.
- Λεωνίδης Δημήτρ., 267.
- Λεωνίδιο, 312.
- Ἰλήδα", γολέττα, 283.
- Ἰλημνος", πολ. πλοῖο, 339.
- Λημνος, 70, 105, 111.
- Ληξούρι, 310.
- Λητῶ, 59.
- Λιβάνιος Θεόδωρος, Σερίφιος, 221.
- Λιγεροκόπι, τπν., 195.
- Λικάριος, ἵππότης, 118.
- Λίνδος, 93, 311.
- Λίντοια, 339.
- Λογοθέτης Βασίλειος, 57, 148, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 173, 176, 177, 179, 199, 204, 209, 211, 212, 213, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 302.
- Ἰλόγος", περιοδ., 323, 325.

- Λοΐζος Φιλάρετος, ιερομόν. - διδάσκ., 240.
- Λονδίνου Έλλην. Έκπαιδευτήρια, 309.
- Λορέντζος Νικόλ., 262.
- Λουδοβίκος Α΄ Βαυαρίας, 284.
- "Λουκάκειο Παρθεναγωγείο", 305.
- Λουκάκης Μιχαήλ, 290, 305.
- Λούκας Μιχαήλ, 268.
- Λουκατάρης Ε. Κων., 341.
- Λουκιανοῦ, ἅπαντα, 225.
- Λουρέζος Α. Γεώργ., 341.
- Λύγδαμις, 61.
- Λύγδη, 339.
- Λυκία, 70, 73.
- Μαγκανάρη Είρήνη, θυγάτηρ Γιαννουλάκη, 180.
- Μαγκανάρης Άβράμιος, ἁγιογράφ., 200, 265.
- Μαγκανάρης Άντώνιος, 177.
- Μαγκανάρης - Δεκαβάλλες Άντώνιος, 320.
- Μαγκανάρης Γεώργιος, 180, 265.
- Μαγκανάρης Σ. Κων/νος, 341.
- Μαγκανιέρης Άλ., 318.
- "Μαδαγασκάρη", πλοίο, 287.
- Μαδρίτη, 154.
- Μαϊάνδρος, ποταμός, 72.
- Μαΐστρας, τπν., 9.
- Μακάριος, ἄρχιεπ. Σίφνου, 167, 187, 217.
- Μακάριος Άσπρας, ἁγιοταφίτης, 165, 213.
- Μακάριος, ιερομόν.-πνευματ., 158.
- Μακάριος, ιερομόν., διδάσκ., Πάτμου, 219.
- Μακεδόνες, 73, 74, 83.
- Μακεδονία, 71, 72, 78, 216, 308, 330.
- Μακράκης Άπόστ., 325-326.
- Μακράκης Άωακείμ, ιερομόν. - διδάσκ., 308, 311.
- Μακράκης Άιωάννης, διδάσκ., 307.
- Μακρυχώρι ΚΠόλεως, 312.
- Μαλανδράκης Άμμαν., 265.
- Μάλτα, 109, 160, 162, 173, 226, 229.
- Μαμίκιλας, τπν., 9.
- Μανδελένης Νικ., διδάσκ., 305, 311.
- Μανδελένης Πέτρος, διδάσκ., 311.
- Μάνη, 171, 281.
- Μανοῦσος ό Άφορεσμένος, πειρατής, 259.
- Μανοῦσος Κωνσταντής, καπετάν, 238.
- Μανωλιάσσα, 334.
- Μάουερ, 302.
- Μαραβέλιας, ιερομόναχ., 176.
- Μαραθώνας, 63.
- Μαργαρίτης Μισαήλ, βλ. Μισαήλ.
- Μαριδάκης Σοφ. Γεώργ., 329-330.
- "Μαριεμβάδ", όν. πλοίου, 338.
- Μαρίνος Άιωάννης, 137.
- Μαρμαρᾶς Άθανάσ., βλ. Άθανάσιος
- Μαρουδής Άω. Δημητρ., 194.
- Μαρουδής Κων., διδάσκ., 311.
- Μαρούλης Άιωάννης, ζωγρ.-ἁγιογρ., 200, 320.
- Μαρούλης Ι. Νικάλ., ζωγρ., 320.
- Μαρούσα, τπν., 342.

- Μαρούσι, 298, 299.
 Μαρτεγκάνι Ἐντῶν., 185.
 Μασσαλία, 226.
 Μαστρόκαλος Γ. Νικ., 332.
 Μάτζα, οἰκογένεια, 156.
 Μάτζας Ἐπόστολος, 253.
 Μάτζας Γεωργάκης, 177, 191.
 Μάτζας Γεώργιος, 253.
 Μάτζας Ἰωάννης, 184.
 Μάτζας Κωνσταντ., 253, 262.
 Μάτζας Νικολός, 176.
 Μάτζας Πέτρος, 253.
 Μάτζας Τομάζος, 176.
 Ματθαῖος ὁ Ἄνδριος, πατριάρχ.
 Ἐλεξανδρείας, 218.
 Μάτσας Ἐντῶν., δημοσιογρ. 317.
 Μάτσας Α. Γεώργ., δημοσιογρ, 317.
 Μάτσας Γεώργ. διδάσκ., 311.
 Μάτσας Ζαφείριος, διδάσκ., 311.
 Μάτσας Ζωζάκης, διδάσκ., 220.
 Μάτσας Β. Ἰωανν. διδάσκ., 280.
 Μάτσας Ἰωάννης, 331.
 Μάτσας Ἰωάνν., διδάσκ., 311.
 Μάτσας Ζαφ. Κωνσταντ., πρόξενος,
 233.
 Μάτσας..., πρόξενος, 243.
 Μάτσας Κωνστ., 331.
 Μάτσας Κωνστ., δημογέρων, 275.
 Μάτσας Κωνστ., διδάσκ., 311.
 Μάτσας Νικόδημος, οἰκονόμος, 175.
 Μάτσας Νικόλ., διδάσκ., 311.
 Μάτσας Πέτρος, 275.
 Μαύρη Θάλασσα, 47, 52.
 Μαυρογένης Νικ., δραγομάνος στό-
 λου, 170, 181, 218, 220, 221.
 Μαυροκορδάτος Ἐλ., 278.
 Μαυρομιχάλης Γ., 240, 269.
 Μαυρομιχάλης Π., 263.
 Μαχμούτ πασᾶς, 132.
 Μεγαβάτης, 62.
 Μεγάλη Λότζια, 231.
 Μεγάλος Μάγιστρος Ἰπποτῶν
 Μάλτας, 229.
 Μέγαρα, 53, 91.
 Μεγίστη Λαύρα, μονή Ἐγ.
 Ὀρους, 221.
 Μεδιόλανα, 113.
 Μεθώνη, 116.
 Μελαχροινός Γκίκας, 258.
 Μελέτιος, ἀρχιεπ. Σίφνου, 175,
 178, 187, 191, 193, 214, 220,
 221.
 Μελέτιος, μητροπ. Λαρίσσης, Σόφιας
 Διδυμοτεῖχου, 201.
 Μελέτιος, ἱεροδιάκ., 145.
 Μελισσᾶς, διδάσκ., Αἰνδου, 311.
 Μελισσηνός Νικηφ., βλ. Νικηφόρος
 Μελισσηνός Πέτρος, 169.
 Μελισσός Ἐντῶνιος, 262.
 Μελισσός Νικόλ., ἀγιογράφ., 200.
 Μέμνων, ὁ Ρόδιος, 73.
 Μενεγάκης Ν. Ἰωάνν., διδάσκ.,
 311.
 Μενεγάκης Ι. Λεωνίδας, 341.
 Μενέλαος, 59.
 Μερμελέχος, πειρατής, 259.
 Μερόπη, ἄλλη ὄνομ. Σίφνου, 14.
 "Μερόπη", ἔφημερ., 316.
 Μεσόγειος, 24, 104, 168.
 Μεσολόγγι, 261, 321.
 Μεσσηνιακά Φρούρια, 282.
 Μεταμόρφ. Σωτήρος, ναός, 114, 143.

- Μεταξίδης Ἀνδρέας, 267, 278, 284.
Μεταξίδης Ἰωάννης, 343.
Μεταξίδης Κων., 245, 257, 259, 271.
Μήθυμνα, 104.
Μήλιοι, 64, 65, 71, 303.
Μηλοῦτης Ἰάκωβος, 145.
Μηλος, 15, 27, 28, 29, 31, 32, 39, 53, 63, 66, 69, 70, 104, 105, 113, 117, 118, 122, 123, 135, 144, 145, 152, 154, 161, 166, 187, 188, 197, 212, 215, 218, 234, 246, 255, 261, 278, 279, 300, 301, 338,
Μήλου, ἐπαρχία, 11, - ἐπίσκοπ., Λατίνος, 141, 192, - κατακόμβες, 112, 289.
Μητροφάνης ἢ Μηνοφάνης, 77.
Μισοῦλης, ναύαρχος, 284.
Μιθριδάτης ΣΤ΄ Πόντου, 77.
Μιθριδατικός πόλεμος, 77.
Μίκaros, καπετάν, 251.
Μικέλης Δομήνικος, δόγης, 109.
Μικελλούτσι Φραγκῆσκος, κληρικός Λατίνος, 206, 209, 213.
Μικρά Ἀσία, 23, 33, 36, 37, 38, 39, 52, 53, 65, 72, 73, 75, 93, 99, 104, 107, 231, 338, 340.
Μιλήσιοι, 68.
Μίλητος, 31, 62.
Μιλτιάδης, 63.
Μινώα, 31.
Μινώιδες, 37.
Μίνως, 30, 36, 37.
Μισσήλ Μαργαρίτης, ἱερομόν.- διδάσκ., 220, 223, 270.
Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, ναός, 165.
Μιχαήλ καί Νικόλαος, ἀγιογράφοι, 200.
Μιχαήλ, μέγας ρήτωρ, 148, 186.
Μογκοῦ, τπν., βλ. καί μονή Ἁγίου Ἰωάνν., θεολόγου.
Μόδενας Ἰωάννης, 154.
Μοθωνέος Πέτρος, 177.
Μολδαβία, 240.
Μόναχο, 326.
Μονεμβασία, 282.
Μορέως πριγκηπάτο, 135.
Μοριάς, 234.
Μοροζίνης Θωμῆς, Λατίνος πατριάρχ. ΚΠόλεως, 111.
Μοροζίνης Φραγ., ναύαρχ. Βενετός, 181.
Μοσχόπουλος Ἀχιλεὺς, διδάσκ., 311.
Μοσχόπουλος Νικηφόρ., 320.
Μοσχούτης Κ. Νικόλ., 345.
Μότουλα, 160.
Μουράτ Β΄, σουλτάνος, 123.
Μουράτ Γ΄, σουλτάνος, 152.
"Μουσεῖο", περιοδ., 309.
Μπαῖγος, Μυκονιάτης, 170.
Μπαῖγος Νικόλ., σακελλ., 175.
Μπακάλης Σωτήρης, 264.
Μπαλάνος, ἀρχιπρεσβ., Ἰωαννίνων, 223.
Μπαλάνος Δ.Σ., 326.
Μπαῖος Ἀποστολάκης, 194, 195.
Μπαῖος Ἀπόστολος, οἰκονόμος, 191.
Μπαῖος Σακ. Ἀπόστ., 195.
Μπαῖος Βίκτωρ, διδάσκ., 311.
Μπαῖος Γεννάδιος, διδάσκ., 311.

- Μπαός Γεώργιος, διδάσκ., 240.
 Μπαός Γιαννάκης, 177.
 Μπαός Ἄπ. Δημήτριος, 334.
 Μπαός Ἰωάνν., πρόξενος, 233.
 Μπαός Ἰω. Κωνσταντάκης, ἐπιστάτης
 κοινοῦ, 177.
 Μπαός Κωνσταντάκης, πρόξενος, 232.
 Μπαός Κωνσταντῖνος, 184,
 - πρόξεν. Γαλλίας 232,
 - πρόξεν. Ἀγγλίας, 243,
 - ὑποπροξ. Ἀγγλίας, 250,
 252, 253.
 Μπαός, οἰκονόμος, 206, 253.
 Μπαός Παρθένιος, οἰκονόμος, 19.
 Μπαός Πέτρος, βιτσεκόνοσολος, 246.
 Μπαός Κ. Πέτρος, 253, 262.
 Μπαός Τζωφτζάκης διδάσκ., 220.
 Μπάου Ἰω. Μαρία ἡ Καμαράσαινα,
 261.
 Μπαρμπαρόσσα Χαῖρ, 129, 130.
 Μπατῆς Δαμιανός, ἱερομόν. -
 ἡγούμενος Βρύσης, 255, 262.
 Μπατῆς Δημήτριος, 279.
 Μπεῖζαδάκης Ζανετάκης, 171.
 Μπεκῆρος Γεώργιος, 342.
 Μπελιᾶ Ἑλένη, 273.
 Μπελιός Δημήτριος, 318.
 Μπελτρᾶν Ἑλένη, διδάσκ., 306.
 Μπεναρδάκης Θεόδωρος, 268.
 Μπιζάνι, 334.
 Μπονατοῆς Ἀλῆ ἀγᾶς, 175.
 Μπουναλάκης Γεώργ., 238, 277.
 Μπουντούρης Β, 284.
 Μπουσντελμόντι Χριστόφ., 98, 122,
 123.
 Μπουτέρως παπά Ἀποστόλης, 195.
 Μπρέστ Λουῖ, πρόξεν. Γαλλίας στή
 Μῆλο, 248, 267.
 Μπρόντζα Λουκάς, κουρσάρος, 165.
 Μπρόντζα Vincenzo, κουρσάρος, 165.
 Μυκάλη, 64, 252.
 Μυκηναῖοι, 32, 33.
 Μυκῆνες, 31, 32, 97.
 Μυκόνιοι, 71.
 Μύκονος, 53, 105, 123, 152, 163,
 186, 188, 197, 219, 268, 321.
 Μυλοπόταμος Κρήτης, 143.
 Μυρέων Γρηγόριος, βλ. Γρηγόριος
 Ζ΄.
 Μυριόφυτο, 308.
 Μύρων Ἰωάννης, ἀγιογρ. 200.
 Μυτιληναῖοι, 70.
 Μυτιληναῖος Γεώργ., διδάσκ., 311.
 Μυτιληναῖος Α. Θωμᾶς, 341.
 Μυτιληναῖος Κωνστ., 268.
 Μυτιληναῖος Γ.Μαρῖνος, διδάσκ.,
 311.
 Μυτιληναῖος Νεόφυτος, βλ. Νεόφυ-
 τος.
 Μυτιλήνη, 73, 104, 105, 298.
 Μωβίας, χαλίφης, 105.
 Μωάμεθ Α΄, σουλτᾶνος, 122, 123.
 Μωάμεθ Β΄, σουλτᾶνος, 124.
 Μῶρος, πειρατῆς, 259.
 Ναδάλε ἢ Ναδάλη, οἰκογένεια, 156.
 Ναδάλες Ἀναγνώστης, 181.
 Ναδάλες Τζουάνες, 177.
 Ναδάλες Φίλιππος, πρόξενος, 232.
 Ναδάλης παπά Ἀντώνης, πρωτοπαπ.,
 189.
 Ναδάλης Α. Γεώργιος, 341.

- Νάζη Ἰωσήφ, "δούκας" τῆς Νάξου, 131, 132, 152, 173.
- Ναθαναήλ, Σίφνιος, μοναχός Σινᾶ καί ἔφημερ. Καλκούτας, Δάκκας Ἰνδιῶν, 202, 239.
- Νάξιοι, 50, 63, 64, 70.
- Νάξος, 19, 23, 27, 28, 32, 50, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 83, 86, 90, 104, 105, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 138, 139, 144, 146, 152, 163, 172, 215, 246, 256, 267, 271, 272, 275, 308, 309, 311.
- Νάπος, τπν., 9.
- Ναύπακτος, 152, 154, 265.
- Ναύπλιο, 287, 311.
- "Νέαι Ἰδέαι", ἔφημ. 292.
- Νεῖλος, ἀρχιεπ., Τζίας - ἀγιογράφος, 200.
- Νεκτάριος, ἀρχιερεύς, 202.
- Νεκτάριος, πατριάρχ. Ἱεροσολύμων, 216.
- Νεκτάριος, ἐπίσκ. Πάφου, 159, 201, 202.
- Νεκτάριος, ἀρχιεπ. Τζίας, 148, 186.
- Νεκτάριος, ἐπίσκ. Χερρονήσου Κρήτης, 201.
- Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, ἔργα, 225.
- Νεμέα, 79.
- "Νεολόγος" ΚΠ, ἔφημ. 314.
- Νεόφυτος, ἀρχιερεύς, 202.
- Νεόφυτος Ἀδάμ, μητροπολ. Καρύστου, 188, 250.
- Νεόφυτος, μητροπ. Παραμυθίας καί Ἄρτης, 201.
- Νεόφυτος, μητροπ. Παροναξίας, 225.
- Νεόφυτος, ἀρχιεπ. Σάμου, 201.
- Νεόφυτος, μητρ. Σερρών, 202.
- Νεόφυτος Μυτιληναῖος ἢ Στάθης, ἀρχιεπ. Σίφνου, 187, 190, 193, 217.
- Νεόφυτος Χωρικός, ἱερομόν., 213.
- Νερούτσου Μαρία ἡ Πετρωμένη, 318.
- Νέρων 79.
- Νέστωρ, 59.
- Νίκαια, 115, 116.
- Νικαχσίβουλος Κνίδιος, 92.
- Νικητόπλος Ν., 279.
- Νικηφοράκης Ι. Μιχαήλ, 345.
- Νικηφόρος Μελισσηγός, μητροπ. Παροναξίας, 148.
- Νικηφόρος ἱερομόν. Κύπριος, ἀγιογρ., 199.
- Νικηφόρος ἱερομόν., προηγ. Πρόφ. Ἥλιου, ἀγιογρ., 199.
- Νικηφόρος Τρουλλίδης, ἱερομ., 145, 149, 158, 204.
- Νικόδημος, κληρικός, 142.
- Νικόκλεια, 339.
- Νικόλαος, Λατίν. ἐπίσκ., 143.
- Νικόλαος, ἀγιογρ. 199, 200.
- Νικόλαος, πρωτοπαπ. Θερμίων, 128.
- Νικόλαος, διδάσκαλος Χίου, Σίφνιος, 240.
- Νικόλας, δούκας Νάξου, 120.
- Νίος, βλ. Ἴος.
- Νιστάρης Ἀντών., 184.
- Νίσυρος, 125.
- Νονοῦ, τοῦ, σπήλαιο, 10.

- Νοτιοσλαυία, 320.
 Ντακορώνια, δυναστική οικόγέν.
     Σίφνου, τπν, 122, 138.
 Ντακορώνια Μαρία ή Μαριέττα, 14,
     125, 126.
 Ντακορώνια Γιαννούλης Α', 118,
     120, 121, - Γιαννούλης Β',
     122, - Γιαννούλης Γ', 123,
     125, 126, 138 - 'Αντώνιος,
     125, - Jułłino, 125, 139, 142,
     - Otyly, 121, - Πέτρος, 122 -
     Νικολάς, 125, - Τουλιάνος,
     14.
 Ντακορώνιας παπά Νικολός 156.
 Νταλιστός παπά 'Ιωάννης, 177.
 Νταμισήνας παπά 'Ιωάννης, 177.
 Νταπόλλα Γεώργιος, 155.
 Νταπόλλα Μάρκος, 155.
 Ντεπάστες Νικόλαος, 253.
 Ντολφίν 'Ιωάννης, 184.
 Ντόναλτσον, 'Ιστορία έλλην.
     γραμματολογ., 309.
 Ντουλφής Γεώργιος, 262.
 Νύμφες, 98.
 Νυμφών 'Ιερό, 98.

 Ξανθάκης Α. Γεώργιος, 341.
 Ξανθάκης 'Ιωάννης, βικάριος, 197.
 Ξένου 'Ιω. Μαρία, 181.
 Ξέρξης, 63.
 Ξερά Ξύλο, τπν., 25, 26, 51.
 Ξεφουσιστή, τοῦ, σπήλαιο, 10.

 "Όβριακή" περιοχή Κάστρου, 231.
 'Οδεμήσιο, 339.
 'Οδησός, 240, 311, 339.

 'Οθων, βασιλεύς, 287, 288, 296,
     328.
 'Οθωνατος Γεώργιος, 184.
 'Οθωνατος Γεώργιος, βιοτιάρης,
     240.
 'Οθωνατος 'Ιγνάτιος, βλ. 'Ιγνάτιος
     'Ελασσώνος.
 'Οθωνατος Περικλής, διδάσκ., 311.
 'Οθώνειος 'Ιγνάτιος, διδάσκ., 240.
 Οίκονάμου Νικόλαος, 245.
 'Ολλανδοί, 153.
 'Ολύμπια, τά 79.
 'Ολυμπία, ή, 64.
 'Ολύμπου, θεοί, 79, 100.
 'Ομάρ μπέης, σατράπης 'Αϊδινίου,
     121.
 'Ομηρος, 223, 225, 309, 322.
 'Ομηρος Παυλής, πρόξενος Γαλλίας,
     165, 232.
 'Ομουρλουῦ, 339.
 'Οργκίεβ, πολίχνη, 240.
 'Ορλώφ 'Αλέξιος, 168, 169.
 'Ορλώφ Γρηγόριος, 168, 169.
 'Ορλώφ Θεόδωρος, 168, 169, 267.
 'Ορσίνη 'Ιορδάνης, καρδινάλ. 123.
 'Ορφανός 'Αντώνης, καπετάν, 238,
     268.
 'Ορφανός 'Ιερεμίας, ιερομόν. -
     ηγούμενος 'Αγ. 'Αρτεμίου, 145,
     149, 158, 203.
 Ούγγαρία, 124, 153.
 Ούκρανία, 340.
 Ούρανοφόρα, ναός, 199, 300.
 Ούρουγουῦνδοι, 80.
 "Ό Χρυσόστομος", Δημοτ. Σχολείο,
     305.

- Πάγκαλος Α., 240.
 "Παγχιακή", έφημ., 333.
 "Παιδευτήριο του 'Αρχιεπελάγου",
 βιβλίο, 319.
 Παΐσιος Α', πατριαρχ., ΚΠ., 203.
 Παΐσιος, μητροπ. 'Ελευθερουπόλεως
 καί Βιδύνης, 201, 202, 281,
 300.
 Παΐσιος, μητροπ. Θηβών, 264.
 Παλαιοκαπός Κων., άγιογρ., 199.
 Παλαιολόγος Μιχαήλ, αυτοκρ., 117.
 Παλαιός Γεώργιος, 281.
 Παλαιός Κωνστ., 184, 220.
 Παλαιός 'Ι. Νικόλ., 341.
 Παλαιστίνη, 216, 320.
 Παλιός πσπά Κωνσταντής, 177.
 Παλληκαράκης 'Ιωάνν., διδάσκ.,
 311.
 Παμφυλία, 79.
 Πάν, 83, 97, 98, 123.
 Παναγία Βουνοῦ, μονή, 205, 302.
 Παναγία Βρύση, μονή, 204, βλ. καί
 Βρύση.
 Παναγία Εὐαγγελίστρια, ναός Λατιν.
 'Εκκλησ., 196.
 Παναγία στό Πέραμα, 204.
 Παναγία στό Σκαλωτό, 194.
 Παναγία Χοζοβιώτισσα 'Αμοργοῦ,
 μονή, 187.
 Παναγία Χρυσοπηγή στό Κόμα,
 βλ. Χρυσοπηγή.
 Παναγίου Τάφου, μετόχι, 203,
 213, 216, βλ. καί "Άγιος
 Τάφος".
 "Πάνταινος", περιοδ. 'Αλεξαν-
 δρείας, 323.
 Παντάνασσα, ναός Κάστρου, 304.
 Πάντοβα, 224, - νομική σχολή
 Πάντοβας, 216.
 Πανώριος Ι. Γεώργ., 290.
 Πανώριος Κ. Γεώργ., διδάσκ.,
 311.
 Πανώριος 'Ιωάννης, 254, 262.
 Πανώριος Κων., διδάσκ., 311.
 Πανώριος Π. Κων. 320.
 Πανώριος Νικόλαος, 340.
 Πανώριος Κ. Σπυρ., διδάσκ., 311.
 Πανώριος Ι. Στέφανος, 341.
 Πᾶος Κωνσταντ., 253.
 Πᾶος Μαρτῖνος, 275.
 Πᾶος 'Ιω. Πέτρος, 253,
 Πᾶος Κων. Πέτρος, 246.
 Παπαγιάννης Ι. 'Αγγ., 341.
 Παπαγιάννης Α. Βασιλ. 340, 341.
 Παπαγιάννης Γιάννης ἡ Κωνσταντῖνι,
 318.
 Παπαγιάννης Ι. Νικόλ. 341.
 Παπαδόπουλος Χρυσσοστ., ἀρχιεπίσκ.
 'Αθηνῶν, 326.
 Παπαδόπουλος 'Ιωάνν., 221.
 Παπδοσταυριανός Γεώργ., 268.
 Παπάζωλης Γεώργιος, 168.
 Παπαθανάσης 'Ιωάνν., 262.
 Παπαλούκας 'Αντώνης, 177, 192.
 Παπαπάνου 'Ανδρέας, 259.
 Παπαρρηγόπουλος Κων., 116.
 Παππᾶς Γ. Νικόλ., 312.
 "Παράκαλαμ", φραγκ., τπν, 123.
 Παρανίκας Κ. Ματθαῖος, 216.
 "Παρθεναγωγείο 'Απολλωνίας", 305

- Παρθένιος, μητροπ. Σηλυβρίας καί
 Χαλκηδόνος, 201.
 "Παρνασσός" Φιλ. Σύλλογος, 308.
 Παροικιά, 163.
 Παροναξίας μητρόπολη, 186.
 Πάρος, 18, 27, 28, 29, 31, 32, 54,
 63, 66, 69, 83, 86, 87, 90,
 104, 105, 113, 116, 122, 123,
 129, 131, 135, 152, 161, 163,
 164, 220, 249, 256, 257, 267.
 Πασάροβιτς, συνθήκη, 168.
 Πασκουαλίγκο Κων., 176.
 Πάτμος, 143, 145, 155, 159, 207,
 218, 220, 227.
 Πατούσα Ἰωάννη, Ἐγκυκλοπ. Φιλο-
 λογική, 214.
 Πάτρα, 310.
 Πατρίκιος Τζτος, 321.
 Πατρικίου Λέλα, 321.
 Παυλάκης Σ. Γεώργιος, 341.
 Παῦλος, ἀπόστολος, 123.
 Πausanίας, 51.
 Πάφος, 159, 201, 202.
 Παχούμιος Σπῦρος, 221.
 Πειραιᾶς, 71, 311.
 Πείσανδρος, 68.
 Πεισίστρατος, 60.
 Πελοπόννησος, 39, 40, 65, 69, 73,
 104, 168, 216, 242, 282.
 Πέραμα, τπν., 204.
 Περάστο, 165.
 Πέργαμος, 53, 92.
 Πέρης Γεώργιος, λατῖνος ἱερεὺς -
 διδάσκ., 212, 213.
 Περιγένης Λεοντίσκου Ἀλεξανδρεὺς,
 75.
 Περίσταση, 308.
 Πέρσες, 65, 80.
 Πέτα, 267.
 Πετάλι, 196, - Ἄνω, 11,
 - Κάτω, 10.
 Πέταλος, τπν., 9.
 Πέτελος, 104.
 Πετρόπουλος Γ., 178.
 Πέτρος, λατῖν. ἐπίσκ., 143.
 Πέτρου Ἀπόστολος, 265.
 Πέτρου Ἰωάννης, 265.
 Πετρωτοῦ, τοῦ, σπήλαιο, 10.
 Πήλιο, 219.
 Πιάδα, 267.
 Πιαλῆ καπουδάν πασᾶς, 131.
 Πίζα, 328.
 Πίνδαρος, 322.
 Πισᾶται, 109.
 Πιτάρης Ἰωάννης, 200, 280, 283.
 Πιτῆ Ἰω. Ἑλένη, 195.
 Πιτῆς Φ. Νικόλαος, ἐπίατρος, 340.
 Πιτῆς Ἰω. Φραζέσκος, 195.
 Πιτσινός Γεώργιος, 334.
 Πλαταιές, 64.
 Πλατύς Γιαλός, 9, 10, 19, 21, 123,
 138, 298.
 Πλάτων, 322.
 "Πλειάς", περιοδ., 308.
 Πλίνιος, 9, 14.
 Πλούταρχος, 223, 225.
 Πλυμένος Δ. Ἰωάννης, 341.
 Ποθητοῦ, στοῦ, τπν., 113.
 Πολεμινέτης, μάντις, 100.
 Πολενάκης Σταμάτης, 320.
 Πόλενας Ρεῖση Γεργάκης, καπετάν,
 255.

- Πόλιβος, 250.
- Πόλλα Βαρθολομαῖος, βικάριος Σίφνου, 149, 162, 164, 198, 206, 210, 211, 213 καὶ ἀρχιεπ. Νάξου, 212.
- Πόλλα Γεώργιος, 227.
- Πόλλα Μάρκος, βικάριος Σίφνου, 146, 148, 160, 161, 182, 209, 210, 227.
- Πολύκανδρος, βλ. Φολέγανδρος.
- Πολυκράτης Σάμιος, 60, 61.
- Πολύνικος Ἐρμῶνος, 92.
- Πομπηία, 78.
- Πομπήϊος, 78.
- Ποργιώτης Ι. Νικόλ., 341.
- Πόρος, 67, 278, 281.
- Ποσειδῶνας, 64, 83.
- Πούντα Πολεμικοῦ, τπν., 9.
- Πρα(κ)τικὸς Ἀντών., 177, 180, 192.
- Πρατικὸς Νικόλ., ἀγιογρ. 200.
- Πρατικὸς Νικόλ., δημογέρων, 254, 262.
- Πρεζάνη Ἀντ. Καλίτζα, 266.
- Πρεζάνης Ἀλέξανδρος, 341.
- Πρεζάνης Ἀνδρέας, 290, - διδάσκ., 307.
- Πρεζάνης Ἀντώνιος, ἀγωνιστής, 266.
- Πρεζάνης Ἀντών., πολιτικὸς, 291, 294.
- Πρεζάνης Γεώργιος, 294.
- Πρεζάνης Ἀντ. Γεώργ., 268.
- Πρεζάνης Α. Σταῦρος, διδάσκ., 307, 311.
- Πριβιλέτζιο Γεώργιος, 197.
- Πριβιλέτζιο Λεονάρδος, 197.
- Προβελέγγιοι, 291, κ.ἄ.
- Προβελέγγιος Ἀριστομ., 291, 294, 306, 337.
- Προβελέγγιος Ν. Γεώργ., 294.
- Προβελέγγιος Γ. Ἰωάνν., 240, 261, 289, 290, 291, 294, 302, 304.
- Προβελέγγιος Ν. Ἰωάνν., 332.
- Προβελέγγιος Κων., 289, 294, 328-329.
- Προβελέγγιος Χαρίλ., 291, 294.
- Προβελέγγιου Λεόν. Θεοφανῶ, 261.
- Προβηλέγγιος Γεώργιος, 253, 291, 294, 297.
- Προκόπιος, ἐπίσκοπος Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων, 269.
- Πράκος Ἀναγνώστης, 275.
- Πράκος Ι. Ἀντώνης, 320.
- Πρόκος Ν. Ἀντώνιος, 345.
- Πρόκος Ἀριστείδης, 320.
- Πρόκος Γεώργιος, 254, 262.
- Πρόκος Β. Γεώργιος, 319.
- Πρόκος Ἰωάννης, 243, 262 - προξεν. πράκτωρ, 294.
- Πρόκος Νικόλαος, 258, 262.
- Πρόκος Σ. Μιλτιάδης, 341.
- Ἔργοι Πρόκου Στυλ., "Ἰδρυμα", 11.
- Προποντίδα, 33.
- Προσελήνη, 104.
- Προφήτης Ἠλίας, ὄρος 9, 10, 35, - μονή, 114, 203, 205, 302 - Τρουλλακισοῦ, ὄρος, ?.
- Πρωσία, 328.
- "Πρωτεύουσα", ἔφημερ., 324.
- Πρωτεῦς Ἀνδρονίκου, 73.
- Πτολεμαῖοι, 75.

- Πτολεμαῖος Α' Σωτήρ, 74.
 Πτολεμαῖος Β', 74.
 Πτολεμαῖος Γ' Εὐεργέτης, 74.
 Πτολεμαῖος Δ' Φιλοπάτωρ, 74.
 Πύθια, τά, 59, 79.
 Πυργί,
 Πωλενάκης Γεώργ., 266.
- Ραγούδα, 226.
 Ραδάμανθους, 37.
 Ραδινός Ἰωάνν., ναύαρχος, 107.
 Ράδος Κωνσταντ., 254.
 Ράλλης Ἰωάνν., ἀγιογρ., 199.
 "Ραμπαγᾶς", ἔφημερ., 293, 314.
 Ραφελέτος Α. Πελοπίδας, 345.
 Ραφελιᾶς Ἀντρέας, 181.
 Ραφελιοῦ Γεωργ. Μαργαρίτα, 194.
 Ρέθυμνο, 255.
 Ρήνος, 100.
 Ριζος Ἰακωβάκης, 237, 273.
 Ρόδιοι, 70, 71, 74, 75, 76.
 Ροδόλφος Β', 153.
 Ρόδος, 31, 53, 80, 83, 103, 104,
 105, 109, 111, 113, 244.
 Ρόζα, οἰκογένεια, Χίου, 227.
 Ρόζα Μαρία, συζ. Πητρ. Ρόζα, 227.
 Ρόζας Πητρ. Νικολός, 215.
 Ρόζας Πητράκης, 164, 177, 211,
 226, 227, 230, 232.
 Ρόσσι Μαρίνος, Λατῖνος κληρικός,
 197.
 Ρουγκιέρη Σμάραγδος, ἀποστολ.
 ἐπισκέπτης, 182.
 Ρουμανία, 299, 308.
 Ροῦσσοσ παπα Νικόλαος, 177, 180.
 Ρύσιο ἢ Ἀρετσαῦ, 309.
 Ρύσιος Διαμαντῆς, 202.
 Ρωμαῖοι, 75, 76, 78, 80, 83, 100.
 Ρωμᾶνος Κ. Ἀντών., 330.
 Ρωμᾶνος Γαβριή. ἀρχιμανδρ., 262.
 Ρωμᾶνος Κων., 317, 320.
 Ρωμᾶνος Κ. Νικόλ., 317.
 Ρώμη, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 148,
 154, 186, 208.
 Ρωσία, 168, 169, 171, 235, 237,
 260.
 Ρωσσέτος, 290.
- Σαγιάννου - Κατσέλη Μαίρη, 321.
 Σακάρης Γεώργιος, 316.
 Σαλαμίνα, 55, 63, 64, 65, 109,
 111.
 Σάλιαγκος, νησίδα, 15, 16.
 Σάμιοι, 68.
 Σάμος, 53, 60, 61, 63, 80, 87,
 104, 111.
 Σαμοθράκη, 111, 244.
 Σαμουήλ Χαντζερῆς, πατριάρχ. ΚΠ.,
 235.
 Σαμπολῆς, μουσούν, πραγματευτής,
 231.
 Σανάκης Α. Νικόλ., 341.
 Σανουῦδο Ἄγγελος, 117.
 Σανουῦδο Μάρκος Α', 115, 116, 117,
 135, 141, 142.
 Σανουῦδο Μάρκος Β', 117, 118.
 Σανουῦδο Νικόλας Α', 121.
 Σαντορίνη, 23, 32, 117, 118, 123,
 128, 138, 154, 187, 197, 301.
 Σαοῦρες, τπν., 9.
 Σαπουντζῆς Κων., 264.

- Σαραζίνου, σύστημα διδασκαλίας, 308.
 Σαρακηνοί, 105, 107, 109.
 Σαραντάπορο, 334, 339.
 Σαρβιδάς Πέτρος, 195.
 Σαρδηνία, 259.
 Σάρδεις, 62.
 Σάρδης, οίκονόμος Κιμήλου, 254.
 Σαρτάνο Νικόλας, 137.
 Σγαυρδαῖος Ἀπόστολος, ἀγιογράφος, 200.
 Σεβήρος Σεπτίμιος, 80, 83.
 Σεϊμένη, 339.
 Σεκούντιος Κλαύδιος, 101.
 Σεράλια, 9, 10, 123, 231.
 Σέραπις, 100, 101.
 Σεραφεΐμ, ἀρχιεπ. Σκύρου, 201, 202.
 Σέρβια, 339.
 Σερίνης Θαδῶς, 125.
 Σερίνης Ἰω. Φραγ., 125.
 Σερίφιοι, 42, 64, 303.
 Σέριφος, 32, 78, 105, 118, 123, 129, 131, 163, 186, 188, 310.
 Σερματῆς, διάκος, 176.
 Σερματῆς Παῦλος, 185.
 Σερματῆς Ποθητός, 184.
 Σερπιέρης, 298.
 Σημωνίδης, Ἀμοργίνος, 54.
 Σιάτιστα, 168, 308, 310.
 Σικελία, 52, 68, 109, 115, 226.
 Σικινῆται, 71.
 Σίκινος, 78, 113, 118, 130, 132, 135, 186, 188, 227.
 Σιμπλίκιος, 223.
 Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, 54.
 Σίμωνος Πέτρα, μονή Ἁγίου Ὄρους, 145, 158, 203.
 "Σιφναϊκά Νέα", ἔφημ. 317.
 "Σιφναϊκή Φωνή", ἔφημ., 317.
 "Σιφνεϊκά", ἔφημ. 318.
 "Σιφνιακή", περιοδ., 317.
 "Σίφνος", ἔφημ. καὶ "Νέα Σίφνος", 316.
 Σίφνος, *passim*.
 Σίφνου - Σερίφου Ἀντεπαρχία, 245, 247.
 Σκαλωτό, τπν., 194.
 Σκανδαλίδης Ἰωανν., 254.
 "Σκαρabaῖοι καὶ Τερρακότες", ποιητ. συλλογή, 322.
 Σκάφη, τπν., 205.
 Σκιάβο Μενέγο, 118.
 Σκιαβόνιοι, 232.
 Σκλάβαινας Στυλ., 343.
 Σκόπας, 54.
 Σκόπελος, 31, 278, 322.
 Σκορδῆς Νικ., Ψαριανός, 250.
 Σκορδίλης Ἐμμαν., ἱερεὺς - ἀγιογρ., 199, 200.
 Σκῦρες, 80, 81.
 Σκῦρος, 70, 105, 111, 278.
 Σμύρνη, 116, 122, 216, 237, 244, 250, 311, 312, 327, 339.
 Σομμαρίπα Μαρία, 133.
 Σοράνταο, 116.
 Σόροβιτς, 311.
 Σούδα, 168.
 Σουλεϊμάν, σουλτάνος, 122.
 Σουλεϊμάν Μεγαλοπρεπῆς, 129.
 Σούνιος, 13.
 Σοῦτσοι, οἰκογέν. ΚΠ., 219.

- Σοφιανόπουλος Ἀντών., 342, -
Γεώργιος, 342.
- Σοφοκλής, 322.
- Σοφούλης Θεμ., 343.
- Σπαρτιᾶτες, 60, 61, 65.
- Σπάρτη, 48, 65, 69, 72, 74.
- Σπεράντσας Α. Βασίλ., 320.
- Σπεράντσας Θ. Βασίλ., 290.
- Σπεράντσας Χ. Βασίλ., 320.
- Σπεράντσας Ἰωάννης, διδάσκ. 311.
- Σπεράντσας Νικόλ., διδάσκ., 240,
243, 247, 256, 257, 261, 285,
307.
- Σπεράντσας Ν. Παναγ., 307.
- Σπεράντσας Γ. Στέλιος, 327-328.
(Σ)περατζῆς Γεώργης, ὁ ποιητής,
206.
- Σπέτσες, 242, 244, 321.
- Σπίθας Γ. Ἀνδρέας, 307.
- Σπιναλόγκα, 168.
- Σποράδες, 91, 92, 105.
- Σπυριδῶφ, ναύαρχος, 169.
- Στάης Ἀντωνάκης 164, 228, 230.
- Στάης Ἀντ. Ἰωάνν., 216.
- Σταματοπούλου - Λεμονῆ Εὐγενία,
διδασκ., 311.
- Σταματοπούλου Εὐδοξία, ἠθοποιός,
321.
- Σταυρί, 11, 194, 195, 196, 289.
- Σταυριανός Δημ., διδάσκ., 285,
303.
- Σταυρίου "κοινό", 183.
- Σταυρομανουσάκης Στρατῆς, 268.
- Σταυρός, τπν, 9.
- Σταφυλοπάτης Ἱερόθεος, βλ. Ἱερό-
θεος.
- Σταφυλοπάτης Γ. Νίκος, 317, 320.
- Στειριόνης Ἰωάνν., πειρατής, 110.
- Στεφανάκης Ζ. Ἀθαν., 341.
- Στεφανάκος Παναγ., 305.
- Στεφανίδης Ἀπόστ., 248, 249.
- Στέφανος, ἐπίσκ. Πάρου - Σίφνου,
Ἀμοργοῦ, 113.
- Στέφανος ὁ Κύπριος, διδάσκ., 218,
219.
- Στράβων, 36, 105.
- Στυλιανός Γ. Ἀντών., 345.
- Στυλιανός Μ. Χρῆστος, 341.
- Στυρεῖς, 68.
- Σύλλας, 77.
- Συμπέθερος Μ., 344.
- Συμεών Μαγίστρου, Ἠθικοὶ Λόγοι,
225.
- Συμεωνίδης Μ. Σῆμος, 224, 317,
319.
- Συναδινός Ἀντώνης, 318.
- Συναδινός Πολύκαρπος, μητρ.
Μεσσηνίας, 202, 308, 327.
- Σύνδεσμος Σιφνίων, 13, 299.
- Συρία, 28, 75.
- Συρῖγος Μελέτιος, 159.
- Συρίγου, οἰκαγέν., 156.
- Σῦρος, 18, 19, 23, 28, 29, 33,
101, 105, 116, 117, 123, 131,
135, 148, 163, 250, 258, 259,
281, 283, 297, 298, 303, 310,
311.
- Σύρου, μητρόπολη, 11, 189, 300.
- Σφακιά, 238, 255, 267.
- Σφακιανοί, 258, 259,
- Σχιγνος, τπν., 123.
- Σχισμάδες, τπν. - σπήλαιο, 10.

- Σχολή Εὐαγγελική Σμύρνης, 310.
 - Θεολογική Χάλκης, 307, 309,
 - "Μακρακική", 323,
 - Μεγάλη τοῦ Γένους, 321, 325,
 - Πατριάδα, 219, 270, - Ριζά-
 ρειος, 311., - Σπυρίδ. Πατρίου
 ΚΠ., 310, 325. - Τιμίου Σταυ-
 ροῦ Ἱεροσολύμων, 309, - τοῦ
 "Λόγου", 325, - Χίου, 270.
- Σχολεῖο Ἑλληνικό Σίφνου, 204,
 256, 261.
- Σχολεῖο Κεντρικό Αἰγίνης, 308.
- Σχολεῖο τῆς Σίφνου, 217, 244.
- Σωτήρος, ναός, 203.
- Σωτήρχου Νικόλ., 264.
- Σωφρόνιος Β', πατριάρχ., ΚΠ., 220.
- Ταξιάρχης τῆς Σκάφης, μονή, 205.
- Ταξιαρχῶν Ἀπολλωνίας, ναός, 300.
- Ταξιαρχῶν Ἀρτεμῶνος, ναός, 301.
- Ταξιαρχῶν Σερίφου, μονή, 202, 221,
 234.
- Ταταράκη Π. Ἑλένη, 291.
- Ταταράκης Ἰάκωβος, 254.
- "Ταχυδρόμος", ἔφημ. ΚΠ., 314.
- Τένεδος, 73, 104.
- Τζαγκαρέλος παπὰ Γεώργης, πρωτο-
 παπ., 176, 189.
- Τζαγκαρόπουλος Τζαχαρίας, ἀγιογρ.,
 199.
- Τζαμπλάκος Γεώργιος, καπετάν, 238.
- Τζανετάκης Γρηγοράκης, 263.
- Τζάνζης Νικόλ., 105.
- Τζάνουμ Κότζα, 168.
- Τζιάκομο ΙΕ' δούκας τῆς Νάξου,
 132.
- Τζιλεράκης Γεώργης, 269.
- Τζουμαγιά, 334.
- Τήνιοι, 68, 70.
- Τήνος, 29, 53, 66, 101, 104, 105,
 111, 113, 117, 123, 130, 132,
 133, 146, 162, 168, 268, 271,
 279, 298, 310, 311.
- Τήνου rettore, 173, 176.
- Τίγρης, ποτ., 100.
- Τίμιος Σταυρός, ναός, 11, 97, 195.
- Τιμόθεος, πατριάρχ. ΚΠ., 186.
- Τιμόθεος ὁ Κύπριος, ἀρχιεπίσκ.
 Σίφνου, 187, 191.
- Τιμοσθένης ἀρχοντας, 65.
- Τίρυνθοι, 31, 87.
- Τομάζος δημογέρων, 254.
- Τομάρ, θυγ. Nicolo Gozzadini, 130,
 131.
- "Το Μέλλον τῆς Πατρίδος", ἔφημ.,
 290.
- Τόσο Νερό, τπν, 10.
- Τουλάκης Ἀναγνώστης, 184.
- Τουλάκης Ἀν. Γεώργιος, 184.
- Τουλή Γ. Μαρία, 194.
- Τουλης Ι. Ἀχιλλεύς, 345.
- Τουλης Γεώργης, 229.
- Τουλης Ι. Γεώργης, 194.
- Τουλης Ι. Ζαννῆς, μάστρο, 229.
- Τουλης Γ. Ἰωάννης, 229.
- Τουρκία, 128, 169, 171, 235, 237,
 260, 342.
- Τοῦρκοι, 133, 163, 166, 170, 191,
 226, 250.
- Τουρνεφόρ, 232.
- Τραβά Βουνιά, τπν, 298.
- "Τρεῖς Ἱεράρχαι", περιοδ., 323.

- Τριαντάφυλλος Ν. Ἰωάνν., διδάσκ., 311, 333.
- Τριαντάφυλλος Νικόλ., διδάσκ., 312.
- Τριαντάφυλλος Ἰ. Νικόλ., διδάσκ., 312.
- Τριαντάφυλλος Στέλιος, 342.
- Τριανταφύλλου Κλεάνθης ἢ Ραμπαγᾶς, 293, 314-315, 320.
- Τριανταφύλλου Ι. Κων., 345.
- Τρίκκαλα, 311.
- Τρικούπης Σπ., 254, 278.
- Τριπολιτσᾶ, 250.
- Τροία, 23, 33.
- Τροιζήνα, 70.
- Τροιζήνιοι, 62.
- Τρουλλάκι, τπν., 11.
- Τρουλλίδης Νικηφ., βλ. Νικηφόρος.
- Τροῦλλος Γ. Ἀντώνης, διδάσκ., 319.
- Τροχάνης Ἐμμαν., διδάσκαλ., 220.
- Τρωάς, 72, Τρῶες, 58.
- Τσακωνιά, 238.
- Τσαλίκης Π. Γεώργιος, 345.
- Τσαμαδός Μιχ., 260.
- Τσαχᾶς, πειρατής, 109.
- Τσεγγέλκιοῦ ΚΠόλ., 325.
- Τσελεμεντές Ἐμμ., 339.
- Τσελέντης Σταμάτης, 266.
- Τσεσμές, 169.
- Τσηλιπουνίδης Σταμ., 268.
- Ταιριγώτης Γ. Ἀπόστ., 332.
- Τσοῦλι, 308.
- Τσουντας Χρ., 18, 19, 20, 22, 33.
- Τσοχάκης Ἰωάνν., διδάσκ., 220.
- Τσόχα, ταῦ, τπν., 9.
- Τσόχος Ι. Γεώργ., 307.
- Τύρναβος, 339.
- Ἵδρα, 62, 242, 243, 244, 267, 270, 281.
- Ἵδραῖοι, 243, 283.
- Ἵπεραγία Θεοτόκος Κυτρινή, ναός, 191.
- Ἵψηλάντης Ἀλέξ. 241.
- Ἵψηλάντης Δημ., 244, 250, 267, 270.
- Φαβιέρ, συνταγματάρχ., 257.
- Φαρνάβαζος, 69, 73, 74.
- Φάρος, τπν., 9, 10, 255, 296, 298.
- Φερεκύδης, 54.
- Φιδέλες Μιχελάκης, 177.
- Ἔφιλαδέλφεια", βιβλίο, 215.
- Φιλάρετος, ἀρχιερεὺς, 202.
- Φιλάρετος Θεσσαλονικεὺς, ἀρχιεπ., Σίφνου, 187, 191, 192.
- Φιλήμων Ἰωάννης, 241.
- Φιλική Ἑταιρεία, 235, 240, 241, 270.
- Φιλικός Δημ., διδάσκ., 312.
- Φιλικός Ζ. Κων. 341.
- Φιλικός Α. Νικόλ., 341.
- Φιλιπάκη Βαρβάρα, 34, 35.
- Φιλιπάκης Μάνος, 319.
- Φίλιππος βασιλ. Μακεδονίας, 71, 72, 73, 75.
- Φίλιππος Ε' Μακεδονίας, 75.
- Φίλιππος, βασιλ. Ἰσπανίας, 154.
- Φιλιπούπολη, 240.
- Φιλόθεος, ἀρχιερεὺς, 202.

- Φιλόθεος, αρχιεπ. Ἄνδρου, 201, 202.
- Φιλόθεος, μητροπ. Βάρνης, Τορνόβου, Καισαρείας, 201, 202, 240.
- Φιλόθεος, διδάσκ., 221.
- Φιλόξενος, 54, 55.
- Φιλόπονος, 223.
- Φλωρεντία, 122.
- Φοίνικες, 24, 36, 38, 40.
- Φοινίκη, 36, 46.
- Φολέγανδρος, 118, 130, 132, 186, 188, 227.
- Φραγκίσκος Α' Γαλλίας, 129.
- Φράγκοι, 117, 118, 119.
- Φραγκοκάστελλο, 267.
- Φραζέσκου Ἐντωνής, 177.
- Φραντζής Φίλιππος, ἱεροδιάκ., 269.
- Φρουδᾶς μάστρο Ἰωάννης, 229.
- Φρουδᾶς μάστρο Λευτέρης, 229.
- Φρούδι Καλαμιτσίου, τπν. 19, 32, 36.
- Φρούτων Κόϊντος Κοσκώνιος, 80.
- Φρῦγες, 36.
- Φυκιάδα, τπν, 9, 298.
- Φυλακωπή, τπν, Μήλου, 16, 28.
- Φυρόγια, τπν καί μονή 204, 206.
- Φυτιά, τπν. καί μονή, 164, 204, 223, 301.
- Φωκᾶς Νικηφόρ., 107.
- Φωκιανός Γιάννης, πειρατής, 259.
- Φωκυλίδης, 222.
- Φωτιάδης Ν., 290.
- Φώτιος, πατριάρχ. ΚΠ., 309.
- Χαδός Ν. Ἐντων., 341.
- Χαιρέτης Ἐνανίας, 214.
- Χαιρέτης Παρθένιος, ἱερομ., 165, 179, 180, 213, 214, 215, 224.
- Χαιρώνεια, 71.
- Χαλάνδρι, 299.
- Χαλανδριανή Σύρου, 33.
- Χαλεπᾶς Γιαννούλης, 306.
- Χάλκη, 308.
- Χαλκηδόνος σύνοδος, 113.
- Χαλκίδα, 73, 118, 127, 332.
- Χαλκιδεῖς, 68.
- Χάνδακας, 133.
- Χανιά, 162, 200, 298.
- Χανοῦτσος Κων., 266.
- Χατζερῆς Κωστάκης, δραγομάνος, 220.
- Χαρβούρης Μαρῖνος, 169.
- Χαρτοφύλαξ Νικηφόρος, ἡγούμεν. Πάτμου - διδάσκ., 145.
- Χατζηδάκης Μανοῦσος, 269.
- Χατζηδογιαννάκης ἢ Χατζηδογιάννης Νικ., 269.
- Χατζῆ Μιχάλης, 267.
- Χατζῆ Τζάνες Δημ., 279.
- Χερρόνησος, 9, 11, 34, 298.
- Χετταῖοι, 33.
- Χῖοι, 68, 70, 71.
- Χῖος, 73, 104, 105, 109, 131, 159, 169, 173, 221, 244, 256, 265, 333.
- Χλακωπό, τπν, 9.
- Χοϊδᾶς Ρόκκος, 315.
- Χοντροποῦ, τπν, 9.
- Χοχλάκαι, τπν, 9.
- Χριστός, ναός, 199.

- Χρύσανθος, Γρυπάρης, μητροπ.
Σηλυβρίας, 201, 202.
- Χρύσανθος, ποτέ Λακεδαιμονίας,
269.
- Χρύσανθος, ιερομόν. - διδάσκ. 220.
- Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, γεωγραφία,
225.
- Χρυσίνης Γ. Ἐκτὼν., 341.
- Χρυσόγελος Γεώργ., 247, 261, 278.
- Χρυσόγελος Γ. Ἰωάνν., 341.
- Χρυσόγελος Νικόλαος, 184, 188,
200, 220, 223, 239, 241, 242,
243, 245, 246, 248, 251, 252,
253, 254, 256, 260, 261, 262,
263, 265, 267, 269-271, 272,
275, 277, 278, 279, 280, 281,
283, 285, 289, 290, 304, 306.
- Χρυσοπηγή, τπν. 10, 197, - ναός,
165, - Παναγία, 213, - στό
Κόμα, 198, - θαύματα, 224.
- Χρῦσος Ἐκτ. Δημήτρ., 266.
- Χρυσόστομος, τπν. - ναός, 298.
- Χρύσου - Τριανταφύλλου Καλίτσα,
318.
- Χρυσοφάνης Ι. Γεώργιος, 341.
- Χωνιάτης Νικ., 110.
- Χωρικός Γαβριήλ, ιερομόν., 263.
- Χωρικός Νεόφυτος, βλ. Νεόφυτος.
- Ψαρά, 242, 244.
- Ψαριανοί, 268, 271.
- Ψαρούτης Γ. Ἐκτὼν., διδάσκ., 312.
- Ψαρούτης Γεώργιος, διδάσκ., 243,
262, 276, 280, 285, 303, 304,
307, 309.
- Ψαρούτης Ἰωάννης διδάσκ., 312.
- Ψαρούτης Νικόλ., διδάσκ., 312.
- Ψαρός Ἐκτὼνιος, 169.
- Ψαρρῆς Ν. Ἰωάνν., 341.
- Ψαρρῆς Γ. Νικόλ., 341.
- Ψαρρῆς Γ. Χαράλ., 341.
- Ψαχαρόπουλος Νίκος, σκηνοθέτης,
321.
- Ψαχνά Εὐβοίας, 310.
- Ψυχούλης Ἐκτ., διδάσκ., 305.
- Ψυχούλης Ἐκτ., διδάσκ., 312.
- Ψυχούλης Γεώργ., διδάσκ., 312.
- Ψυχούλης Ἰωάνν., διδάσκ., 312.
- Ψυχούλης Μαρτῖνος, διδάσκ., 312.
- Ἐκτὼφας Νικήτας, ναύαρχος, 107.
- Albertino M. 158, 159, 161, 208.
- Barotius ἢ Barozzi, 143
- Baudo, Vito de, 231.
- Benevento, 143
- Bergau Museum, 24.
- Bernardo da Parigi, 161, 210, 227.
- Bernardo Zuan, 128.
- Brock J. K., 95.
- Bronza Luca, 198.
- Bronza Vinc., 198.
- Buondelmondi, 13, 139, 142.
- Burchner, 83.
- Camponesco G., 14, 148.
- Candia, 209.
- Caona, Ἰωάννης de, 143.
- Cardi Gianmaria, 165.
- Cardi G. M., 198.
- Caskey, 38.
- Cavali, Nicola di, 128.

Collegio Urbano, 210, 211, 212,
 215.
 Corogna, da, 126, 127, 137, 138,
 140, 141, 142, 143.
 Coronelli, 10.
 Corugna, 120.
 Costa Lorenzo, 231.
 Cotrone, Ἰωάννης de, 128.
 Crainville, de, 161.
 Crusius Mart., 14.

 Dandolo Enrico, 115.
 Delenda Gasparo, 197.
 Dellagrammatica D., 147, 148, 157,
 197, 207, 208
 Dellaroca G., 147, 148, 157, 159,
 196, 197, 207, 208, 209.
 Oeto Aura, 128, 138.
 Donna dalle Rose, 123.
 Dupre Andrien, 237, 273.

 Fasoi Magico, 231.
 Fumeli Angelo, 197.

 Guistiniani C., 143.
 Guistianiano F., 158.
 Gozzadini, 127, 137, 140, 141,
 143, 146, 151, 153, 155, 172,
 196. - ANGELO Δ', 126, 128,
 136, 137, - ANGELO E, 133,
 144, 146, 172, 174, 226. -
 ANTONIO, 197., - NICOLO A,
 137., - NICOLO 8, 14, 125,
 126, 128, 130, 136, 137., -
 NICOLO Γ, 132, 133, 152, 172,
 232.

 Hocquincourt, d', 161, 180.

 Jany, 180.
 Justiniano G.D., 144.

 Lacroix Louis M., 14
 Ledhuy Ernest, 295
 Lima M. 158, 173, 179, 196, 233
 Lorentano Fr., 197.
 Luchon, 167

 Margin, de, 180.
 Max Planck inst., 24.
 Morosini Gir., 161.

 Nointel, de, 165, 166.

 Ottumasi Fr., 144

 Patterio G.B., 13, 197, 212, 213
 Perasto, 198.
 Pittarcha P., 143.
 Polla Marco, 197.
 Polla Bartol., 197.
 Pollak, 22.
 Portier, 167.
 Pouqueville F., 238.
 Propaganda F. S., 147, 157.

 Rizzardo G. 127.
 Rughieri S. 198, 224, 228.

 Sanudo M. Totsello, 117.
 Sanuto Michiel, 146.
 Sebastiani, 196, 215.

Sirigo B., 132.
Sirigo G., 132.
Sordino A., 197.

Temericourt, de, 161.
Tournefort, 10.
Tourvil, de, 180.
Trompa G., 228.

Velasti, don, 197.
Vermeule E., 33.
Villa Marchese, 161.
Vincenzo, 128.
Volkswagenwerk, 24.

Zotto G., 143.

155. *Sifno* L'Isola di Sifanto, o sia Sifno: Situada nel Mar'Egeo, circa incirca trenta sei miglia di
circuito, et ha una sola picciola Pta. (o sia Castello) fabricata, nella cima d'un Monte: Sopra
il porto, quasi tutta habitata da greci: essendos, anche la parte il Vito Latino, per mancanza
de' Prelato e sacerdoti latini.

156. *Sifno* In quest' Isola e Vescovato. Vna de' soprad' Soffrag. dell' Arciv. di Naassia, et ha sotto di se
altre due Vile. d'ora S'erna Thermia, e l'altre Zea, delle quali parleremo, alla fine.

157. *Sifno* In questa di Sifanto si trouano al pnto quatro Chiese, cioè. la Cathedral. (sub: rub' Cathoy
Abbat' nouam' incenciata, pero non ha ual' anche tabernacolo non si conserua il st' sacram.
perim' l' 1945. 1° sono nella casa del A. Vic. gnale infno che ha ordinato il luogo. dentro
la ch' questa ch'et' ma l'altre Ire Chiese sono di fuori int'orno. la piu di pnto ad un' d'iglio.
Vi eta anche una capella latina dentro dell' antico Palazzo, ma da un' d'anno in qua. l'ha
surpata il Vescouo ortico, coll' occasione di comporre alquanto uolo rouinato dall' istto palazzo, coll'
quale. Includo detta capella, a che non fu fatta oppositione, essend' ad hora il A. Vic. Francisco-
Michelezzi solo qui nell' isola.

158. *Sifno* Li Spiriti del ch'ito latino habituati in quest' Isola, sono stim. quattro, cioè Ire comunicanti
et un pnto di oro ch'et, ma si trouano quasi sempre, da io. a in frontieri, et alla volta piu-
quando Vi Veggono o passano Vastoli di Christianita.

159. *Sifno* e sta Variante questa Chiesa dall' anno 1643. per la morte dell' ill. o st. Monig' della Bocca
di felice memoria, et da quel tempo, non e comparso altro Vescouo alla Residenza, ma solam.
Dicario, et al pnto A. Vic. gouernata, dal A. Monig'. Don Bartholomeo Polla nato in Sira-
di Pta d' incirca 27 anni, mandato qui dalla Sac. Cong. con facolta de' ch'istini, di post' e con patto
di Vic. gnale dell' ill. e. M. Monig'. Fra Gioanne Lamponero dell' ordine de' fr' minori di San-
francisco, dell' ill' speranza, detto A. Vic. e solo non hauendo altro sacerdot' con s' se lui, ma da
parecchi anni, Vi s' troua il A. Vic. fra. Francisco Michieluzzi dell' ord. de' fr' minori, dell'
ist'la famiglia.

160. *Sifno* In questa dieci ch'et, che il soprad' A. Vic. gnale fa la scuola gratis a sette figliuoli, cioè
duoi latini e 4 greci. Uno qual' latini, impara la grammatica, gl' altri sei imparano a leggere
e scrivere con grandissima edificatione d' ogni Vno.

161. *Sifno* In questa l'ist'po Monig'. Vi. la dottrina Christiana priuatam. in scuola fin tanto che
la sapino bene, e che habbia piu scolari, per farla poi publicam. in questa ogni domenica
tutti questi habitanti. tanto i greci come li latini ne dicono bene.

162. *Sifno* Le Rendite pnti della Chiesa Epale, in terreni, vigna, e giardini, acquistati colla
liberalita, et ordine della Sac. Cong. insieme con alcune case, pnti, arrivano un anno con l'altro
alla valuta d' incirca 30 scali, di otto pezzi L'oro, de quali s' paga di tributo, et altri aggrauii
un anno con l'altro incirca 27 scali, et in quarto, si che altro non li resta di L'oro.
Se non duoi scali e Ire quarti: oltre de' questi, sono alcuni altri beni in Andros, ma con
tanti aggrauii, che al pnto la rendita non basta a pagare li tributi.

163. *Sifno* Hauemo Visto li scali, si dell' entrate, dell' 9 anni decorsi, dopo la morte del soprad'
ist' e M. Monig' della Bocca, come delle spese fatte, de tributi et altri aggrauii pagati. Et
hauemo trouato che, insieme con alquanti debiti, lasciati dal soprad' Monig' ist. questa Chiesa
e debitrice. li cento trenta duoi scali, di otto pezzi L'oro come si vede minutim. nella nota. Vnta

164. *Sifno* La summa. Instan' questo A. Vic. gnale, a' scali em' pag. della Sac. Cong. a' fine propiq.
prima che si compiacino di dar ordine quanto prima, per il pagam' de' soprad' debiti
perche d'una parte Vanno crescendo coll' interesse a dieci per cento, e dall' altra parte
efficiamano li scali pnti, minacciando di farsi pagare sopra le possessioni della Chiesa.

Io φ 70^α τῆς ἐκθέσεως τοῦ φρα Bernardo da Parigi περὶ Σίφνου, 1652. (SCPF/Visite e Colleei, vol. 31).

Λογαριασμός τοῦ Κοινῶν Ἐλληνικῶν Σχολείων τῆς νήσου Σίφου.

Ὅσα εἰσὶν εἰς τὸν ἵστατον ἔτος	Ὅσα εἰσὶν ἐκ τῆς ἐξουσίας
<p>Κοινὸν Κοινολόγιον Σίφου . . . . .</p> <p>Ἄνδρες Ἰατρίων Κερ. ἔρ. 0.120 } Ἄνδρες Ἰατρίων Κερ. . . 2.000 } 7.120. Ἄνδρες Ἰατρίων Ἐκπαιδευτῶν . . . 2.000 }</p> <p>Κοινὸν Κοινολόγιον Σίφου . . . . . 3.000 Κοινὸν μεταφορῶν ἐκ τῆς νήσου . . . . . 50 Ἄνδρες Κοινωνίας Ἐκπαιδευτῶν Σίφου . . . 400 Κοινὸν ἔργον τῆρου ἀποφορῶν Ἰατρικῆς μαθητῶν Σ. Βαρλάμης . . . . . 7.500 Τόπος ἐκ τῆς ἀποφορῶν . . . . . 8.070</p>	<p>Προσόδων Παιδαγωγῶν τοῦ Σίφου } Ἡ ἐπιμελομένη ἀπὸ τῶν ταμιασίων } Ἰδίαιτες ἀποφορῶν . . . . . 250 } ὁ ἐξὸν ἐξουσίας . . . . . 125 } 375</p> <p>Προσὸν τῶν ἑπιμελομένων διδασκάλων διὰ παραίτησιν ἠ' ἐξουσίας Ἰατρικῆς μαθητῶν τοῦ Σχολείου τῆς νήσου ὡς ἀ πὸν ἐπιμελομένη Ἰατρικῆς ὡς ἀ Ἰατρικῆς ἐπιμελομένη τῆρου . . . . . Ἐξουσίας τῆς νήσου . . . . . 8025</p>

Ὅτι τοῦτοι τίτλοι τῶν ἀποφορῶν, Ἰατρικῆς
 Παιδαγωγῶν τῆρου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου
 Ἰατρικῆς ἐπιμελομένη τῆρου. Ἰατρικῆς ἀποφορῶν Ἰατρικῆς
 ἐκ τῆς νήσου ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς.

Ἡ ἀποδοτὴ τῶν Κοινῶν Σχολείων Ἐπιμελομένη
 Ἰατρικῆς ἀποφορῶν
 Ἰατρικῆς ἀποφορῶν

Παρανομιὰ τοῦ ἀποφορῶν τῆρου τοῦ Κοινῶν Σχολείων μαθητῶν τῆρου Ἰατρικῆς
 ἐπιμελομένη ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς
 ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς
 ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς ἀπὸ τῆς νήσου Ἰατρικῆς

Ἰατρικῆς ἀποφορῶν ἐπιμελομένη τῆρου τοῦ Κοινῶν Σχολείων τῆς νήσου Σίφου.
 τῆρου Σίφου. 22: Νοεμβρίου 1829.
 Ἰατρικῆς ἀποφορῶν
 " Ἰατρικῆς ἀποφορῶν
 " Ἰατρικῆς ἀποφορῶν

